VASILI ŞUKŞIN

atamanul

VASILI ȘUKȘIN

ATAMANUL

ROMAN

În românește de SERGIU CELAC

EDITURA ALBATROS • BUCUREȘTI
1985

Coperta de FRANÇOIS PAMFIL

ВАСИЛИЙ ШУКШИН
Избранные произведения в двух томах,
том 2

Я ПРИШЕЛ БАТЬ ВАМ ВОЛЮ, роман

Москва, «Молодая гвардия», 1975

Partea I

CAZACII LIBERI

În fiecare an, în prima săptămînă din postul mare, biserica pravoslavnică blestema pe toate glasurile :

„Hoţul şi vînzătorul de neam şi credinţă, ucigaşul de Stenka Razin, a dat uitării sfînta biserică sobornicească şi credinţa creştină pravoslavnică, l-a trădat pe înaltul ţar şi multe stricăciuni şi mare vărsare de sînge şi omor de oameni a făptuit în cetatea Astrahanului şi în alte tîrguri dinspre mare, şi creştinii care la fărădelegile lui nu s-au alăturat pe toţi i-a căsăpit, apoi şi el să piară împreună cu cei de-o teapă cu el, fie-i numele blestemat ! La fel blestemaţi să fie noii eretici : arhimandritul Kassian, Ivaşka Maximov, Nekras Rukavov, Volk Kuriţîn, Mitea Konoglev, Grişka Otrepiev, trădătorul şi hoţul de Timoşka Akindinov, fostul protopop Avvacum..."

Clopotele prinse de ger bufneau apăsător în aerul îngheţat. Tresărea, clintită, liniştea zilei, se speriau vrăbiile în drum. Peste întinderile albe, peste troiene pluteau acele sunete grave, îndurerate, coborînd spre oameni, tot de oameni trimise. Voci aspre le povesteau tăcuţilor adunaţi în lăcaşurile sfinte despre fapte de groază şi mare îndrăzneală :

„Cel ce, pierzîndu-şi frica de Dumnezeu Atotputernicul, uitînd de ceasul şi ziua morţii, nesocotind în trufia-i judecata din urmă, mare tulburare şi ocară aducînd sfintei biserici, cel ce şi-a călcat jurămîntul de credinţă şi legămîntul pe cruce dat înaltului ţar şi mare cneaz Alexei Mihailovici, stăpînitor peste toată Rusia Mare şi Mică şi Albă ; cel care, sfidînd sfinţenia muncii cinstite..."

Peste colinele răbdătoare, peste case plutea acea cîntare turnată în aramă, minunată, tulburătoare, mereu aceeaşi. Ascultau oamenii Rusiei şi îşi făceau cruce. Dar cine poate şti oare ce-o fi în sufletul lor, necaz şi groază sau

mîndrie și durere ascunsă pentru cel ce „uitase de ceasul morții" ? Nu scoteau o vorbă.

„...cel ce a răsculat poporul creștin al Rusiei și pe mulți neștiutori i-a amăgit, și prin înșelăciune a stîrnit pe unii în contra altora, părinți împotriva fiilor și fii împotriva părinților și frate împotriva fratelui, cel ce a prăpădit sufletul la un loc cu trupul a mulțime nenumărată de lume creștină și poartă vina pentru prea multă vărsare de sînge nevinovat, pe toată împărăția Moscovei nelegiuit și dușman al crucii, tîlhar, mișel și ucigaș setos de sînge, noul hoț și vînzător, cazacul de pe Don, Stenka Razin, dimpreună cu cei ce l-au îndemnat și au ticluit acele rele, din început cu sfetnicii lui care s-au unit la vrerea și fărădelegile lui și i-au împlinit vicleniile, precum Dafan și Aviron, blestemați să fie. Anatema !"

Aceasta era slujba de mărire și prohod pe care o cîntau și o îngînau glasurile stăpînirii pentru atamanul Razin pe cînd era încă în viață, cu mult înainte de clipa în care l-a sfîrtecat securea gîdelui într-o piață a Moscovei, în fața mulțimii.

1.

Pe o vreme de aur, în august 1669, Stepan Razin și-a adus ceata dinspre mare la gurile Volgăi și s-a oprit la Insula cu Patru Gorgane.

Incursiunea în Persia, periculoasă, prelungită, istovitoare, dar și cît se poate de norocoasă, se încheiase. Oamenii lui Razin abia se mai țineau în viață ; nu erau ei nici primii, nici ultimii care să „dea o raită prin Caspica", dar numai ei se întorceau atît de bogați. Acolo, în Persia, se sfîrșiseră, pentru niște boarfe, vieți de cazaci... și nu puține. Iar mai prețioasă, poate, decît toate, cea a lui Serioga Krivoi (Chioru), prietenul drag al lui Stepan, fratele său de cruce. În schimb, mahoanele căzăcești trozneau de atîta pradă pe care voinicii o „tîrguiseră" de la „urîții ăia" cu sabia, îndrăzneala și vicleșugul. Cazacii se umflaseră din cauza apei sărate, erau printre ei mulți betegi. Cu totul erau o mie două sute de oameni (fără a socoti robii). Acum trebuiau să mai prindă putere, să se odihnească, să mănînce ca oamenii... În schimb, cazacii au fost cît pe ce să pună iar mîna pe arme, dar n-a mai fost nevoie. Deunăzi au dat năvală în cătunul de moșie al mitropolitului Iosif

de Astrahan, au pus mîna pe icre, peşte sărat, zgîrciuri de morun, pîine, cît a fost... Şi a fost cam puţin. Au mai luat şi bărci, năvoade, cazane, topoare, cängi. De arme nu a fost nevoie, căci oamenii tocmiţi au fugit aproape toţi, iar celor ce rămăseseră nici prin gînd nu le-a trecut să se împotrivească. Că şi atamanul poruncise să nu se atingă de nimeni. A mai lăsat el acolo tot felul de odoare bisericeşti, icoane scumpe, bătute în aur şi argint, ca să afle din vreme cei din Astrahan de bunătatea lui şi de dorinţa lui de pace. Ar trebui să treacă cumva spre casă, spre Don. Însă, înainte de raidul lor în Persia, oamenii lui Razin îi păgubiseră rău pe cei din Astrahan. Şi nu atît pe ei, cît pe voievozii Astrahanului.

Sînt două căi spre casă : pe Volga, prin Astrahan, şi prin Terki *, pe rîul Kuma. Şi într-un loc şi în altul sînt streliţii ţarului ; aceştia au, poate, de-acum poruncă să-i prindă pe cazaci, să le ia prăzile, armele. După aceea, să bage frica-n ei şi să le dea drumul la casele lor, dar nu aşa, cu toată gloata. Acum ce să facă ? Nu le prea venea să dea prada din mînă... şi nici armele... Păi, şi de ce să le dea ? Totul a fost dobîndit cu sînge, cu atîta trudă... Şi acum să dea tot ?

2.

Cercul vuia.

Cocoţat pe un butoiaş, un cazac trupeş, gol pînă la brîu, se răstea în toate părţile.

— Ce, te duci în ospeţie la cumătru-tu ? îi strigau cei din jur. Ia vezi că nu toţi cumetrii sînt bucuroşi să primească coate-goale de-alde tine. Cîte unul te omeneşte de-ţi moaie oasele...

— Voievodul nu mi-e cumătru, iar jucărica asta nu-i vătrai, răspunse mîndru cazacul din vîrful butoiului, arătîndu-şi sabia. Pot şi eu să omenesc pe cine vrei.

— Apucăreţ e cazacul nostru : cum prinde o muiere de ţîţe, cum strigă : „Piua-ntîia !". Aoleu, că lacom mai e !

Cei din jur nu mai puteau de rîs.

— Kondrat, hei, Kondrat !...

Un cazac mai bătrîn, uscat, cu nasul mare şi coroiat, păşi în faţă.

* Veche denumire rusificată a rîului Terek ; cetatea Terki se afla în delta rîului, probabil pe locul oraşului Kizlear — *n.t.*

— Ce tot baţi capul aici că voievodul nu ţi-e cumătru ? Cum poţi dovedi ?

— Să dovedesc ? se învioră Kondrat. Apăi, hai să-ţi tragem limba afară : dacă o fi mai scurtă decît ţi-e nasul, atunci voievodul mi-e cumătru. Pun capul la tăiere. Dar vezi, nici eu nu sînt chiar zevzec, să-mi pun capul la bătaie de pomană. Ştiu că atîta limbă cît ai tu poţi să ţi-o răsuceşti de trei ori şi jumătate împrejurul gîtului, dar nasul, dacă îl crestezi într-o parte, n-ajunge decît pîn' la ceafă...

— Gata, v-aţi hlizit destul !

Un cazac în straie de esaul (căpitan), om chibzuit, cu judecată, îl împinse pe Kondrat jos de pe butoi.

— Fraţilor ! începu el ; se făcu linişte în jur. Dacă urli aiurea, nu te doare capul. Mai bine să ne socotim ce-i de făcut. Avem două drumuri spre casă : pe Kuma şi pe Volga. Amîndouă ne sînt închise. Şi pe aici şi pe dincolo trebuie să răzbatem cu sabia. Cu vorba bună ăia nu-s proşti să ne lase. Iar dacă aşa stă treaba, să vedem pe unde o fi mai uşor. Cei din Astrahan ne pîndesc de multă vreme. Acum, eu aşa cred, s-au adunat acolo două rînduri de streliţi cu slujba pe-un an : cei noi au sosit, iar pe cei vechi îi ţin pe loc pentru noi. Vreo cinci mii, poate mai mulţi. Noi sîntem doar o mie şi ceva. Iar bolnavi, uite cîţi avem ! Asta e una. Acum... şi la Terki sînt streliţi...

Stepan şedea pe un bolovan, mai încolo de butoiaş. Pe lîngă el, unii şezînd, alţii în picioare, erau esaulii şi sotnicii : Ivan Cernoiareţ, Iaroslav Mihailo, Frol Minaev, Lazar Timofeev şi alţii. Stepan îl asculta pe Suknin şi parcă-i era tot una ; ai zice că-i umbla gîndul cine ştie pe unde. Dacă te uiţi la el, parcă n-ascultă. Fără să asculte, auzea el, însă, bine totul. Pe neaşteptate, tăios, cu glas tare, întrebă :

— Dar tu cum socoţi, Fiodor ?

— Prin Terki, tătucă. Nici acolo nu-i a bună, dar tot e mai uşor. Aici ne pierdem toţi capetele fără nici un rost. N-avem cum trece. Terki, dacă dă Dumnezeu, parcă tot e de cucerit, iernăm acolo... Măcar avem unde să poposim.

— Ptiu ! îi sări iar ţandăra bătrînului uscăţiv şi vînos, Kuzma Horoşi, poreclit Stîr (cîrmă). S-ar zice că tu, Fiodor, nici n-ai fost cazac vreodată. Pe-aici nu putem trece, pe-acolo nu ne lasă... Dar pe noi unde ne-au primit ăia cu dragă inimă ? Unde s-a mai pomenit să ne roage aşa,

cu lacrimi în ochi : „Poftiţi, căzăcei dragi, buzunăriţi-ne !“ Spune-mi mie un tîrguşor dintr-ăsta, că dau fuga acolo şi-n fundul gol...

— Nu bate cîmpii, Stîr, rosti aspru esaulul cel chibzuit.

— Mie să nu-mi astupi gura ! se oţări la el şi Stîr.

— Atunci ce vrei ?

— Eu ? Nimica. Numai că-mi pare că mai e cîte unul pe-aci care şi-a agăţat sabia în cingătoare numai de zorzoană.

— Vezi tu, Stîr, asta-i după cum e şi omul, îl zgîndări Kondrat, care stătea alături de bătrîn. Dacă ar fi după tine, tu nici n-ai trebuinţă de ea : cu limba pe care o ai pui cu botul pe labe nu numai Astrahanul, dar şi Moscova. Nu te supăra, că tare lungă mai e. Ia, hai, arat-o ! Kondrat îşi zugrăvi pe faţă o curiozitate neprefăcută. Zic unii că a ta nu-i ca la toată lumea, că-i cu blană pe ea...

— Limba nu-i nimic ! spuse Stîr şi dădu să-şi tragă sabia din teacă. Ia mai bine să-ţi arăt eu jucăreaua asta...

— Ajunge ! se răsti Cernoiareţ, primul esaul. Zăvozilor ! Amîndoi cu limba lungă. Ce vorbim noi aici nu-i de glumă, iar voi...

— Dar tot a lui e mai lungă, adăugă la urmă Kondrat şi se îndepărtă de bătrîn, că mai ştii...

— Spune, Fiodor, îl îndemnă Stepan. Zi ce-ai început.

— S-o luăm spre Terki, fraţilor. Mergem la sigur. Aici ne prăpădim. Pe cînd acolo...

— Şi cu ce-am adunat ce facem ? răsunară cîteva glasuri.

— Să trecem noi de iarnă, iar la primăvară...

— Nu ne trebuie ! se auziră mai multe strigăte. De doi ani n-am mai dat pe-acasă !

— Am şi uitat cum miroase o muiere.

— A lapte, mă...

Stîr îşi desprinse sabia şi azvîrli cu ea de pămînt.

— Toţi sînteţi nişte muieri ! se răsti el cu năduf şi amărăciune.

— S-o luăm spre Iaik * ! se auziră alte voci. Punem mîna pe cetăţuia Iaikului, ne apucăm de negoţ cu nogaii ! Acum nu sîntem în sfadă cu tătărimea.

— A-ca-să ! urlau acum cei mai mulţi ; se stîrni larmă mare.

---

* Veche denumire a rîului Ural, folosită pînă în 1775 — *n.t.*

— Acasă, dar cum ? Cum, mă ? Călare pe băţ ?

— Noi ce sîntem, oştire sau ce mama dracului ? Războatem noi ! Iar dacă nu războatem şi ne prăpădim, nu-i mare pagubă. Că n-om fi noi primii.

— N-avem cum pune mîna pe Iaik ! se căznea Fiodor să strige mai tare. Sîntem slăbiţi ! Măcar de-ar da Domnul să dovedim la Terki !... dar nu putea să acopere hărmălaia.

— Fraţilor ! un cazac mai scund de statură, pletos, cu umerii nemăsurat de largi, se căţără pe butoiaş alături de Fiodor. Să trimitem carte ţarului, cu securea şi butucul : Ne taie sau ne iartă ! Ne-o ierta el ! Că şi ţarul Ivan l-a făcut iertat pe Ermak...

— Te iartă ţarul ! Te prinde şi te mai iartă o dată !

— Eu cred că...

— Să războim cu sabia ! se încăpăţînau cei mai îndrăzneţi, de felul lui Stîr. Ce dracu să ne mai socotim ! V-aţi pus aci ca diecii la sfat...

Stepan se tot lovea cu o trestie peste botul cizmei. A ridicat capul numai cînd a strigat ăla despre ţar. S-a uitat la pletos... Ori că o fi vrut să-şi întipărească în minte cine a sărit primul cu „securea şi butucul", care deştept.

— Tătucă, zi tu, pentru numele lui Cristos, se întoarse Ivan Cernoiareţ către Stepan. Altfel ne ciorovăim aici pînă diseară.

Stepan se ridică şi, privind drept înainte, intră în cerc. Păşea apăsat, cam greoi. Picioarele uşor crăcănate. Călcătura înfiptă. Se vede că se ţine ţeapăn pe picioare omul, nu-i uşor să-l pui jos. Se mai citea pe chipul atamanului un soi de trufie, nu trufie deşartă, nu ceva de rîs, ci o forţă apăsătoare, la fel ca cea care războtea din întreaga lui fiinţă.

Se potoliră. Tăcură cu totul.

Stepan se apropie de butoiaş... Fiodor şi cazacul cel cu plete săriră jos.

— Stîr ! îl chemă Stepan. Ia vino la mine. Tare mi-e drag să-ţi ascult vorba, cazacule. Hai, vreau să te-ascult.

Stîr îşi adună sabia de pe jos, începu să vorbească repede, încă înainte de a ajunge la butoiaş :

— Timofeici ! Judecă şi tu : să zicem că împreună cu taică-tu, fie iertat, ne-am fi oprit atunci la Voronej şi-am fi gîndit şi socotit : să mergem la Don... să nu mergem ?... Apăi am fi văzut noi Donul cum ne-am văzut ceafa. Ei

bine, nu ! Ne-am oprit, ne-am luat inima-n dinți, și-am pornit. Așa am ajuns noi cazaci ! Și-am mai și născut cazaci dup-aceea. Dar aici nici un cazac nu văd, numai muieri ! Ce naiba, ne-a pierit cheful de bătaie ? Ori ne-am speriat de măcelarii ceia de streliți ? Ce, ne-a apucat pîntecăraia ? Cazacii...

— Bine îi zici, îl lăudă Stepan ; dărîmă cu piciorul butoiașul și-l îndemnă pe bătrîn : Ia cocoață-te, să se-audă mai bine.

Stîr nu pricepu.

— Adică cum ?

— Urcă pe butoiaș și vorbește ! Dar tot așa frumos.

— Nu prea-i la-ndemînă... De ce l-ai culcat ?

— Tu încearcă așa. Să vedem, poți ?

Stîr, îmbrăcat în niște șalvari persani, ceva ce nu s-a mai văzut, cu o săbioară turcească încovoiată la șold, se cățără pe butoiașul de pulbere cel pîntecos. Izbuti cu chiu cu vai, în rîsetele și strigătele celorlalți, se uită la ataman...

— Vorbește ! porunci acesta ; nu se dumireau încă ce are de gînd.

— Eu asta ziceam, de ce nu văd cazaci pe-aicea ? Toți doar niște...

Butoiașul se mișcă ; Stîr începu să țopăie pe el, să dea din brațe.

— Zi-i înainte ! porunci Stepan ; începuse și el să zîmbească. Vorbește, bătrîne !

— Păi, nu pot !... Se învîrte... ca muierea cea păcătoasă...

— Dă-i pe vine, Stîr ! strigau cei din cerc.

— Nu te da bătut, tu-i doaga ei ! Proptește-te-n limbă !

Lui Stîr îi fugi butoiul de sub picioare, sări jos.

— Nu poți ? întrebă Stepan cu glas tare, voit de tare.

— Apăi să-l așez eu popîndău...

— Uite ce-i, Stîr, de vorbit ești meșter, dar nu poți... nu ești tare pe picioare. Mie așa nu-mi place...

Stepan ridică iar butoiașul, se urcă pe el.

— Și eu vreau acasă ! Numai că trebuie să ajungem acasă cu fruntea sus, nu ca niște javre prăpădite.

Atamanul vorbea în fraze scurte, mușcate, cît îl ținea un suflu. Tăcea nițel și iar arunca o vorbă tăioasă, cu tîlc. Iar ce spunea avea greutate, nu era de-ntors. Erau în felul lui Stepan de a fi și de a vorbi în fața cercului multe lucruri care izvorau din puternica sa forță interioară, din

harul său de conducător, dar era şi multă artă, experienţă. Ştia cum trebuie să vorbească, chiar dacă nu ştia întotdeauna ce trebuie să spună.

— Ca să nu ne învîrtim şi noi pe Don ca Stîr pe butoi. Trebuie să trecem aşa cum sîntem, cu armele şi cu prăzile. Dacă-i vorba să răzbim cu sabia, nu prea avem putere, fraţilor, sîntem puţini, am şi ostenit. Avem mulţi betegi. Chiar dacă răzbatem, n-or să ne mai lase să ne ridicăm. Ne vin ei de hac. Puterea noastră e acolo, pe Don, acolo ne-o adunăm. Dar de trecut, trebuie să trecem întregi. Să stăm o vreme aici, să ne odihnim. Mîncăm şi noi ca lumea. Iar între timp să şi iscodim ce se mai coace pe la Astrahan. Acum descărcaţi mahoanele, prindeţi ceva peşte... Trebuie să fie mult pe aici, prin gropi. Cei de strajă să fie cu ochii-n patru !

Cercul începu să se împrăştie. Se apucară de descărcat, de descurcat năvoadele. Hainele scumpe aduse din Persia erau azvîrlite pe pămînt... Umblau peste ele. Îşi mijeau ochii de plăcere, dezgolindu-şi trupurile istovite, să le pătrundă căldura blajină a soarelui din ţara lor. Intrau cîte doi în apă, întindeau setcile. Icneau, pufneau, suduiau cu veselie. Pe alocuri se aprindeau focurile ; se opinteau să salte în trei pari cazanele cele mari.

Bolnavii fură căraţi din mahoane şi culcaţi pe mal, unul lîngă altul. Se bucurau şi ei de soare, de hărmălaia sărbătorească ce cuprinsese insuliţa. Robii fură şi ei aduşi pe ţărm ; se răspîndiră în insulă, dîndu-le cazacilor o mînă de ajutor : adunau lemne, cărau apă, aţîţau focul.

Îi întinseră atamanului cortul de mătase. Acolo se adunară esaulii : parcă nu-şi dusese atamanul gîndul pînă la capăt, parcă mai ascundea ceva. Ar fi vrut ei să afle ce anume tăinuia.

Stepan le vorbi cu răbdare, dar tot aşa, fără a spune chiar totul, cam nedeslușit ; era şi supărat că vorbeşte prea mult. De fapt, nu ascundea nimic, nu ştia nici el ce-i de făcut.

— Nu ne vine bine să ne sfădim cu ţarul, spuse el, căutînd să nu-i privească pe esauli. Atunci chiar c-o păţim. La ce bun ? Judecaţi şi voi !

— Atunci cum trecem ? Pe cine mai aşteptăm ? Stăm pînă vin voievozii peste noi ?

— Trebuie să-i tragem pe sfoară. S-a mai dus şi Vanka Kondîrev la şah după boarfe ; pe el l-au lăsat. Şi noi la

fel : am păcătuit, acum ne-am cuminţit şi vrem acasă. Asta-i tot.

— Nu cumva să fie ei mai şireţi : să ne lase, iar la Astrahan să ne taie, îşi dădu cu părerea Frol Minaev, om prevăzător, trecut prin multe.

— N-or să îndrăznească. Ridică tot Donul împotriva lor. Apoi, nici ţarul nu o duce chiar bine cu hatmanul. Nu, n-au să ne taie. Numai că nici noi nu trebuie să luăm acum dracul de coarne. Dacă ne ajunge cuţitul la os, putem trimite şi solie la ţar : capul ce se pleacă sabia nu-l taie. O să le stăm aci în coastă ca albeaţa-n ochi, iar atîta putere cîtă avem o s-o păstrăm. Dar dacă ne băgăm, ne taie. Stepan se uită spre esauli. Pricepeţi ce vreau să spun ? Nici eu nu ştiu ce-i de făcut. Trebuie să mai aşteptăm.

Esaulii rămaseră o vreme pe gînduri. Adevărat e că nici ei nu ştiau ce să facă. Bănuiau ei, însă, că Stepan mai ţine ceva de-o parte ; ştie el ceva acolo, dar încă nu vrea să spună.

— Că le stăm în coastă, numai nişte proşti s-ar putea împăca cu gîndul la aşa ceva, îşi reluă Stepan firul vorbelor. N-am auzit ca voievozii de Astrahan să fie chiar atît de dobitoci. Dar cu cneazul Lvov am eu o tocmeală : să ne ajutăm unul pe altul la ananghie...

— De cînd atîta prieteşug ? întrebă curios Larka Timofeev, un esaul deştept şi crud, cu nişte ochi albaştri, neaşteptat de blînzi. Te-ai făcut frate de cruce cu el ?

Asta-i Larka, mereu să ia el ceva în derîdere, să înţepe, dar pe Stepan îl iubeşte ca pe-o muiere, e gelos şi nu vrea să arate, ba se şi supără de-a binelea şi îi pretinde lui Stepan ca acesta să ştie întotdeauna încotro să meargă, şi ce să facă şi mai ales să fie necruţător. Cînd se întîmpla să-l cuprindă pe Stepan o furie nestăpînită, Larka se ivea de îndată, gata să-i şoptească şi să-i arate pe cine să-şi verse atamanul mînia. Dar tot el era şi primul să se ascundă cînd se răcorea atamanul şi-l apucau părerile de rău. Pentru asta Stepan nu prea-l are la inimă, dar îl preţuieşte pentru că-i e credincios.

Stepan zăbovi cu răspunsul, apoi vorbi cam în silă... Nu vroia să se ştie prea multe despre înţelegerea lui de taină cu Lvov, cel de-al doilea voievod al Astrahanului, dar ceva se vede că tot trebuie să spună, să-i liniştească cumva... Stătu pe gînduri, ridică ochii spre Larka.

— Dar pe noi cine ne-a lăsat atunci să trecem prin Astrahan, cînd am luat-o spre Iaik ? Fecioara cea fără de prihană ? Nu-i ea de mare folos în treburi d-astea. Dacă ni se întîmplă acum un necaz, eu îl dau de gol pe Lvov, asta el o ştie. Ce, o să-şi pună el singur juvăţul de gît ?

— De data asta cum o să te ajute ?

Era limpede că şi pe Stepan tot gîndul ăsta îl muncea.

— Are să-i cînte la ureche lui Prozorovski : „Lasă-l pe Stenka să treacă, dă-l dracului ! Dacă stă aici, puterea îi creşte pe zi ce trece, iar pe noi ne pune pe ghimpi." Altfel n-are cum. Ar trebui doar să dau cumva ochii cu el...

— Şi dacă au poruncă de la ţar ? îl iscodi Larka. Atunci cum e ? Crezi că se pune el strîmb la vrerea ţarului ?

— Pînă acum noi cu ţarul n-am fost în hîră. Ce-are el cu noi ? V-am mai spus : li s-au cam încurcat lucrurile cu Ucraina. Ivan Serko oricînd ne vine în ajutor. Iar dacă ne unim cu Serko, atunci şi vulpoiul de Doroşenko tot spre noi are să-ncline. Întotdeauna şi-a căutat prietenii printre cine-i mai tare. Ţarul şade mai sus decît noi, de pe tron trebuie să le vadă pe toate. Aşa le şi vede... că nu-i prost, de vreme ce... Stepan tăcu iar, îi aruncă o privire lui Cernoiareţ. Ivan, trimite la Don vreo doi-trei flăcăi mai mintoşi ; să o ia de la Panşin în jos, să spună că am dat de greu. Care e mai iute de picior să-şi ia cele de trebuinţă şi să vină spre noi, fie pe Volga, fie prin Terki, cum le e mai la îndemînă. Să trimiţi şi la cei din Greben, să vină şi ei, care o vrea. Iar cînd încep să sosească buluc din toate părţile... nu ştiu cum o să cînte atunci voievozii. Asta-i. Le-oi ţine şi eu isonul. Trimite-i, Ivan. Vin, nu vin, măcar să facem gălăgie. Fără gălăgie nu ne mişcăm. Iar cu gălăgia, făcu Stepan cu capul în direcţia Astrahanului, băgăm frica şi-n ăştia. Poate s-or face oameni de-nţeles.

— La cei de la Greben am trimis, răspunse Ivan.

— Atunci e bine. Alege cîţiva şi pentru Don. Hai să mergem, Frol, să vedem de străji.

Stepan păşi afară din cort. I se acrise de atîta vorbărie. Şi de vorbărie i se acrise şi de faptul că i se tot băgau în suflet, îl iscodeau.

— De ce naiba l-ai procopsit pe mitropolit cu atîtea bunătăţi ? întrebă Frol nemulţumit, călcînd în urma lui Stepan.

— Trebuie, răspunse scurt acesta, cu gîndul la ale lui. Tăcu puţin, apoi adăugă : Să se roage pentru noi, păcătoşii.

— Păi şi haraci şi robi, de ce ? îl sîcîi Frol.

— Oi fi tu isteţ, Frol, dar eşti şi zgîrcit. Biserica e precum o curvă cumsecade : dacă-i dai, eşti bun, dacă nu-i dai, ajungi tu mai rău decît curvele. Decît să te pui cu ea, mai uşor e să goneşti calul prin mlaştină.

Stepan se opri pe mal, în dreptul unui golfuleţ ; rămase cu ochii în apa limpede, îmbietoare... Scuipă şi păşi mai departe. Cel mai rău se chinuia atamanul cînd n-avea nimic de făcut.

— Mi-e lehamite, Frol. Nici aici nu trebuie să adăstăm prea mult, că ne muiem.

Merseră un timp în tăcere.

De multă vreme era Stepan prieten cu Frol, de multă vreme şi în chip ciudat. Lui Stepan îi plăcea chibzuinţa lui Frol, cumpătarea lui care uneori putea să se curme brusc, pe neaşteptate : Frol era în stare să trîntească o boacănă cum nu i-ar fi fulgerat prin minte nici smintitului de Serioga Krivoi (cu vreo cinci ani în urmă Frol a intrat călare într-o biserică şi i-a întrebat pe oameni : „Care-i drumul spre Kiev ?"). Frol mereu născocea cîte ceva şi pe urmă se întîmpla ca tot el să aibă rău de suferit, dar şi această însuşire a lui îi plăcea tare mult lui Stepan. Frol părea mai în vîrstă decît atamanul, cu toate că erau leat. Din cînd în cînd, Stepan mai trăgea cu ochiul la Frol, îl asculta, dar nu arăta că-l ascultă, iar uneori, cine ştie de ce, i se punea împotrivă — să-i facă în necaz, mai ştii —, că nici Stepan probabil că nu-şi putea da seama (şi, de fapt, nici nu se gîndise la asta) : de ce să-i facă el în necaz lui Frol ? Frol era isteţ, avea şi răbdare. Cînd îi făcea Stepan ceva, dimpotrivă, doar se uita o dată la el, să vadă : aşa o fi ?... Frol tace şi face ce i s-a poruncit, aşa cum se cuvine, dar Stepan simţea că pe undeva îşi rănise prietenul, simţea aceasta şi de aceea dinadins le arăta cîteodată celorlalţi cît de bun prieten e el cu Frol.

Din tufişurile de la marginea apei, nu departe, se auziră glasuri de femei, plescăituri, te pomeneşti c-or fi făcînd baie.

— Cine-o fi ? ciuli Frol urechile.

— Mai încet... Hai să le speriem.

Stepan se aplecă puţin din şale şi porni în pas pîndit, fără zgomot. Se furişa cu grijă, ca la vînătoare ; întoarse chiar capul spre Frol, încruntat, să nu facă nici el gălăgie.

— A-ha..., se dumiri Frol, se aplecă şi el, străduindu-se să calce mai uşor.

Iată, a venit clipa şi atamanul s-a schimbat dintr-o dată, s-a strîns tot, ca un ghem tare... Atunci e el, cel adevărat. Şi în luptă tot aşa e. În asemenea clipe vedea şi înţelegea totul bine şi clar. Doar nările nasului drept, cam mare, îi tresăreau uşor, vocea îi cobora un pic, vorbea liniştit, puţin, cu socoteală. Judeca lucrurile cu iuţeală, lua dintr-o dată o mulţime de hotărîri, numai să meargă treaba, să zboare oştenii, să împresoare, să dea năvală, numai să învingă sau să scape. Acelea trebuie să fi fost clipele dorite după care tînjea neastîmpărul din el. Dar nici asta nu era totul. Către vîrsta de patruzeci de ani, viaţa îl învăţase pe ataman şi folosul vicleşugului şi crîncena meserie a armelor, ştia să şi gîndească, parcă se pricepea şi la oameni. Şi totuşi, aşa cum era, ciufut, mîndru, chiar trufaş, neîndoplecat, uneori crud, dăinuia într-însul un suflet blînd şi bun, capabil să compătimească şi să sufere. Greu de înţeles, dar întreaga lui viaţă — şi înainte, şi după —, cu tot ce a păţit şi a făptuit, stă mărturie. De cum se izbea acest suflet blînd de josnicia şi răutatea omenească, Stepan parcă o lua din loc. Atunci se hotăra direct şi simplu : ai făcut un rău, plăteşte ! În asemenea clipe îl apuca furia, devenea crud. Dar tocmai acest suflet bun şi drept i-l simţeau oamenii şi veneau spre el, îl urmau şi sperau, căci omul obidit trebuie să meargă undeva, să-şi spună cuiva păsul, să se ştie. Şi cu toate că îl şi obosea cîteodată pe Stepan această atracţie pe care o avea asupra oamenilor, el nu putea să le dea cu piciorul ; abia atunci ar fi făcut cea mai cumplită grozăvie, ceva ce nu i-ar fi trecut prin gînd. Nici n-ar fi găsit în el puterea să o facă, şi nici nu o căuta. Se chinuia doar şi se înfuria, vroia el să le poată veni în ajutor, oriunde, dar fie că ajungea prea tîrziu, fie nu ştia cum, fie că se aflau alţii mai puternici decît el. Şi mereu i se strîngea inima de milă şi de furie. Se ferea să se vadă că-i e milă şi de aceea mai grea îi era supărarea. Îşi ocrotea şi îşi iubea prietenii, dar ştia bine cîte parale face fiecare. Cu mulţi se lega frate cu zarvă mare, dar pe toţi aproape îi vedea aşa cum sînt, n-avea păreri de rău şi nu se întrista din cale-afară, dar

îl ostenea această putință a lui de a judeca totul cu răceală și limpezime. Erau momente cînd se trezea gîndindu-se la viața lui : încotro îl tîrăște, pentru ce ? O lăsă baltă : nu că n-ar fi pe puterile lui, ci... Atunci mai bine șezi colea pe mal și gîndește, gîndește la nesfîrșit, dar și pentru asta trebuie răbdare. Tocmai asta nu-i era în putere, să stea locului prea mult timp. Mai șade ce mai șade, se mai gîndește, apoi trebuie să facă ceva. Sînt oameni dintr-ăștia : nu pot sta locului. Mai vezi cîte un țăran : cum se așează pe laviță, parcă i-ar lipsi ceva, începe să se uite în jur... Iese în ogradă, mai mișcă un par, mai crapă un lemn. Oameni fără astîmpăr.

Cele care se îmbăiau erau fiica hanului Mehmed din Astara și cu doica ei. Persanele găsiseră un loc mai tihnit și uitaseră de toate ; se bucurau doar de vremea caldă și de apă. Păreau caraghioase și neajutorate, ca niște copii.

Cazacii se furișară aproape de tot... Stepan se îndreptă din șale și chiui. Fiica șahului se făcu mică de teamă, nici măcar nu-și acoperi rușinea ; doica scoase un țipăt și o cuprinse de la spate pe fată.

Stepan rîdea fără zgomot ; Frol, rînjind, mînca din ochi trupul tînăr, fermecător al prințesei persane.

— Bună-i fata, tu-i chichirezu mă-si, rosti el duios. Mi-a prăjit inima, șerpoaica.

— Ia pune mîna și-mbrac-o, îi spuse Stepan doicii. Sau băgați-vă-n apă. Ce v-ați zbîrlit ca niște cloști ?

Bătrîna nu pricepea deloc ; îi priveau amîndouă cu groază pe bărbați.

— În apă ! repetă Stepan. Le arătă cu mîna.

Și cea tînără și cea bătrînă se lăsară în apă pîn-la gît.

— Păcat că le-ai stîrnit, zise Frol cu părere de rău. Măcar ne-am fi uitat...

— Doar cu ochii nu te saturi.

— Zici că-s păgînce, dar știu de rușine.

— Vezi că la ei muierile sînt mai tare învățate cu rușinea. Cică-i păcat.

— Una ca asta te duce în păcat... Să orbești, nu alta !

Femeile se uitau la ei, așteptau să plece.

— Ei ce ? întrebă Frol, rînjind fără rost. Că dacă te-aș fi prins eu singurică pe undeva, ce te-aș mai fi mîngîiat... Ți-o fi dor de taică-tău ? Ce zici ?

Bătrîna doică behăi ceva cu supărare, pe limba ei.

— Ei vezi ? „încuviinţă“ Frol. Iar taică-su, mofluzul, a părăsit-o pe fătuţă şi-a luat-o la papuc...

— Ţi-ajunge, spuse Stepan. Bălăciţi-vă-n voie ! Hai să mergem.

Doi cazaci puşi de strajă sus, în vîrful colinei, uitaseră şi ei de tot şi de toate ; se războiau la cărţi. Între ei, pe bolovan, era miza : o grămadă de inele de aur, coliere, ghiuluri... Mai era acolo şi un şal de mare frumuseţe.

Jucătorii — unul mai bătrîn, cărunt, celălalt tînăr de tot, aproape un băietan —, furaţi de joc, nici n-au prins de veste cînd s-au apropiat Stepan şi cu Minaev.

— Mama cui v-a făcut ! zbieră o dată Stepan, chiar deasupra lor. Păi în strajă, mă ?

— Cum de v-a trăsnit prin cap ? dădu glas şi Frol.

Puiul de cazac sări în picioare şi se trase în fugă mai la o parte... Bătrînul lăsă capul în jos şi rămase unde era. Negru de soare, doar barba îi era sură, iar capul alb de tot. Cu o mînă neagră, uscată îşi netezi părul pe cap.

— Al cui eşti ? îl întrebă Stepan pe ăl mai tînăr.

— Al lui Fiodorov.

— Şi cum te cheamă ?

— Maxia.

— Ştii ce păţeşti pentru asta ? Dacă joci cărţi cînd eşti de strajă...

— Ştiu.

— Atunci de ce-ai fugit ? Nu cumva vrei să fugi de mine ?

— Iartă-mă, tătucă.

— Ia vino-ncoace !

Tînărul cazac parcă nu se-ndura.

— N-am să te fugăresc eu acum, ce nevoie am eu de tine ? Dă nădragii jos, moşule, trebuie să-ţi radem ţie vreo cîteva, dacă ăsta tînăr tot a luat-o la sănătoasa. Că dacă lui nu-i e ruşine...

— Apăi de, suspină bătrînul şi începu să tragă şalvarii de pe el. Dacă nu m-au bătut cînd eram mic, măcar la bătrîneţe să aflu gustul biciuştii. Nu te opinti prea tare, Stepan Timofeici, că ai o mînă...

Stepan îl urmărea pe cel tînăr cu coada ochiului.

Acesta stătu cît stătu pe gînduri şi veni înapoi, desfăcîndu-şi brîul din mers.

— Ai făcut-o de oaie şi o şi tuleşti ? zise Stepan. Rău, cazacule. De ai tăi nu se fuge. Şi ca să ţii tu bine minte

lucrul ăsta, arde-i tu, Mikifor, vreo cinzeci de să-l usture. Iar cu tine ne-om mai socoti noi cumva.

— Ia culcă-te tu colea, Maximka, să te umflu eu pe tine, păcătosule, să nu-i mai prosteşti pe ăi bătrîni, se învioră Mikifor.

— Era-n cîştig ? întrebă, curios, Stepan.

— M-a curăţat de tot, licheaua !

— Halal lui ! Să fii şi tu mai cu băgare de seamă.

— Păi, o fi umblînd cu înşelătoria ! zise bătrînul cazac, de parcă se şi necăjea şi vroia să se plîngă.

— Cine ? Eu să umblu cu d-astea ? se răţoi acum şi Maxia. Degeaba zici, moş Mikifor... Mi-a intrat carte. Că şi eu am pierdut ieri un lănţug de aur la Minka Hohlaci... dacă nu-mi intra carte...

— Hai, pun-te jos, îl grăbi bătrînul.

Maxia îşi dădu jos nădragii.

— Chiar dacă umblă cu cioara vopsită, trebuie să te uiţi şi tu, că d-aia ai ochi, se amestecă şi Frol, ca să facă dreptate.

— Pe ăştia n-ai cum să-i prinzi ! Le-nvîrtesc ca dracii pe jar... Mă legasem că nu mai joc, dar m-a-mboldit aghiuţă ăsta...

Maxia se culcă cu faţa-n jos, îşi prinse palma între dinţi.

Stepan şi Frol se îndreptară spre alte posturi.

— Numără tu, că eu ştiu numai pînă la doi ori zece, zise Mikifor.

— Dacă spun eu „gata" n-ai să mă crezi, zici că iar te înşel...

Maxia îşi lăsă mîna din gură, ar fi vrut să mai stea de vorbă, îşi ridică şi capul, dar în clipa aceea îl păli usturimea, icni, îşi înfipse iar dinţii în palmă şi strigă fără să-i mai descleşteze :

— Măcar nu te-nfuria, drace !

— Văd eu după dosul tău cînd e gata, spuse bătrînul. Mai gustă tu una de la mine, că mi-ai zis „drace".

Bătrînul îl mai atinse o dată pe băietan, să simtă. Apoi încă o dată şi încă o dată, şi încă, cu sete, cum îi venea mai bine... Curînd se sătură — îi pălise vreo şapte — şi îi porunci :

— Pune nădragii pe tine, jucăm mai departe. Să nu-mi umbli iar cu şoalda că...

— Nici nu mai joc cu tine.

— Dacă nu joci, iar te pui jos, să le iei pe toate cinzeci.

Maxia se strîmbă, scuipă a pagubă şi se aşează iar pe pietroi, cam într-o parte. Se apucară iar de joc.

Stepan şi Frol poposiră pe o înălţime. Jos, în vale, tabăra era plină de larmă, de vînzoleală, de mişcare.

Mulţimea de culori, adunătura pestriţă de straie şi prăzi, gălăgia, zarva şi forfota, totul aducea mai mult a iarmaroc decît o tabără de oaste.

Stepan tăcu îndelung, privind în vale. Îşi mărturisi gîndul ascuns :

— Apăi nu, Frol ! Cu o şatră ca asta nu faci război. Mai mare necazul : ne atîrnă boarfele astea de gît ca un bolovan. La ce-or mai fi buni ăştia ?... Doar de negustorie.

— De aia trebuie să ne scăpăm de prăzi cît mai iute.

— Unde ? Cui ?...

— Să punem mîna pe Terki !

— Terki, crezi tu ? îl îngînă Stepan, dus pe gînduri, dar se simţea limpede că nu asta vrea. Ce nevoie am eu de Terki ? Eu la Don vreau.

Oamenii osteniţi, flămînzi, istoviţi de soarele necruţător al mării, foloseau în toate felurile odihna mult aşteptată. Odihna aproape de pămîntul lor, de casă, după care demult îi rodea dorul.

Iată colea un ucrainean mai vîrstnic, mustăcios, mare meşter la palavre : s-a aşezat ca un paşă pe un morman de cîrpe şi le spune snoave cazacilor mai tineri.

— Vine mujicul din ţarină, se apropie de casă, dă cu ochii pe geam, iar în casă — ce să vezi ? — un muscal, vezi tu... taman îi pupa nevestica...

Ce-i drept, hoholul e meşter mare : se scoală în picioare, le „arată“ cum mergea mujicul acasă fără nici o bănuială, cum s-a uitat pe fereastră şi ce-a văzut... Face toate astea cumpătat, fără grabă, cu plăcere.

— Da-a... Se duce omul la uşă, dar muscalul a şi prins de veste şi ţup în pat, s-a-nvelit cu ţolul, mama lui de lepră, cică doarme. Mujicul intră în casă şi vede că muscalul doarme, iar nevasta trebăluieşte pe lîngă sobă. „Parcă nici n-aş fi văzut nimica !“ zice omul. „Dar ce-ai fi vrut să vezi ?“ îl întreabă nevestica. „Cum ce, muierea dracului !“ „Şi tu ce zbieri la mine, împieliţatule ?“ „Cum de ce,

că doar te-am văzut cum te pupa muscalul." „Cînd ?" „Cum, cînd ?..."

Ăi mai tineri ascultau ţinîndu-şi răsuflarea să afle ce-i mai departe, cu toate că, se vede treaba, mai auziseră ei povestea.

Mai încolo, un bandurist... Şi-a acordat instrumentul, acum deapănă strunele alene. Şi tot aşa, fără grabă, parcă într-o doară — că tare-l mai rugaseră — umblă în cerc jucînd din umeri, prefăcîndu-se „persan", unul din Novgorod. Acesta nici nu cîntă, nici nu joacă ; e ceva liniştit, nesfîrşit în mişcările şi scălîmbăielile lui, în felul cum pune pasul, totul e demult pus la punct. Poţi privi şi asculta fără să te saturi. Poţi să te şi gîndeşti la ale tale. Un cîntec de-acasă, melodios, dulce...

Vine lebăda în zbor
De dincolo de ogor,
Se opreşte în pridvor
Vrabia taie la lemne,
Dă gîndacul s-o îndemne,
Şoricelu-aduce apă
Puricele de-l adapă
Pînă crapă.
Puricelul nu-i de vină
C-a picat pe rogojină
Şi şi-a rupt un picioruş...
Cîntă struna sub arcuş.

Iară dincoace unii îşi încearcă puterile cu îndeletniciri de-ale lor, ostăşeşti : aruncă în sus cîte o trestioară şi o retează din zbor cu sabia. Cîştigă cine o taie de mai multe ori. Ăsta-i alt meşteşug. Şuieră subţire rotirea lucitoare, oţelul lacom muşcă uşor, cu plăcere din tulpinile fragede. Şi meşterul e aici altul. Moşul. Şi-o fi pierdut el puterea şi zdrăveneala braţului în atîtea nenumărate încăierări, o viaţă de om a tot dat cu sabia, să-i ajungă, dar meseria şi-o ştie cum nu se poate mai bine. Acum îi învaţă pe ăi tineri.

— Te cam grăbeşti... Nu te grăbi.

— Mi-aş fi dorit s-o mai ating o dată.

— O mai atingi, dacă nu stai să prinzi muşte. Lasă mîna moale, nu încorda tot braţul. Nu de tot, las-o să-ţi

umble singură în jurul mîinii, că doar nu te aperi de cîini. Ia uite aici...

Fîşia de oţel rece e atît de ascultătoare în mîna moşului, ceva să te cruceşti... şi parcă nu i-ar învăţa să ucidă, ci s-ar juca el aşa, cu o jucărie de preţ, luminoasă. Îi e drag şi lui de cum îi iese, îşi rînjeşte dinţii stricaţi, zice şi din gură :

— A-şa, iac-aşa...

— Apăi ?... strîmbă din nas un băietan cam ca Maxia.

— Apăi pe naiba ! Nu vezi că mie nu-mi umblă cotul ?

— Dar şi lovitura e slabă.

— Aici n-ai nevoie de tărie, trebuie iuţeală. Cînd vrei să dai tare, atunci încordezi tot braţul... şi tra-agi spre tine. Uite aş-a-a !... zburat scăfîrlia, bre. Atunci bagi putere, cîtă o ai, şi tragi un pic spre tine, uite încoace...

Vreo cincizeci de băieţi învîrt săbiile în marginea apei. Joacă muşchii pe trupurile năduşite, arse de soare... Frumos.

Stepan a coborît de pe dîmb şi a rămas cu ochii la priveliştea dragă inimii lui. Se apropiară de el Ivan Cernoiareţ, Ivan Averkiev, Suknin, Larka Timofeev...

— Cu trestia vă merge vouă ! Ia să vă văd între voi ! nu mai răbdă Stepan.

Tinerii se opriră din treabă.

— Ei, care-o fi mai iute de mînă ?

Atamanul îşi trase sabia, aşteptă. Îi plăceau tinerii, dar dacă i-ar fi trecut vreunuia prin cap să se ia la întrecere cu el în mînuirea sabiei, s-ar fi încrîncenat împotriva îndrăzneţului pe viaţă şi pe moarte.

— Cum, nu se-arată nimeni ? Şi mai zic că-s cazaci!... Şi tu ce păzeşti, moşule ? Aştia-s buni numai să taie trestie. Aşa sînt voinicii noştri : care haleşte mai mult, ăla-i voinic ? Halal...

Atamanul glumea. Dar îi şi povăţuia mereu, cu dinadinsul : „Pe un papă-lapte nimeni nu-l iubeşte, nici muierea cea mai prăpădită. Doar moartea-l iubeşte pe papă-lapte." El însuşi îi pedepsea pe cei care se arătau stîngaci, înceţi, neîndemînateci, molîi. Acum însă şuguia. Tare mult îi plăcuse că tinerii nu pierd vremea de pomană, că stau să înveţe ce-i mai de seamă în viaţa lor plină de primejdii.

— Ei, voinicilor ?... Care eşti ? Că tare-aş mai pofti.

Moșul cel iscusit la arme își suflă nasul ca o trîmbiță, se șterse cu o batistă din țări străine, lucrată cum nu s-a mai văzut, și-o vîrî iar la brăcinar.

— Parcă n-am auzit bine, se întoarse el spre tineri. Oare nu se dă careva cam mare p-aci ? Aud ?

Cei tineri zîmbeau mînzește, trăgeau cu ochiul la ataman. Și ei țineau la el. Știau și cum ține el sabia-n mînă.

— Eu mă dau mare ? Eu ? mîrîi Stepan.

— A-a-a... tu erai, atamane ? se minună moșul. Ia-o mai ușurel cu gluma, tătucă. Cît pe ce eram să-i fac unuia cu ochiul... să-ți mai scurteze limba. Mă uit eu mai bine și cine-i ? Atamanul. Ei, zău, norocul tău că mai văd cu ochii, că altfel...

— Ci sînt din ăștia ? Crezi că pot să-mi scurteze mie limba ?

— Sînt, răspunse modest moșneagul. Și pot.

— Unde-or fi ?

— Păi, chiar aici. În fața ta. Nu te uita că mai avem caș la gură, dar de războit știm să ne războim.

— Cine ? Ăștia de-aici ?

— Îhîm, chiar ei.

Stepan se strîmbă a lehamite, își aruncă sabia în teacă.

— Dară viței d-ăștia...

— Hopa ! zise moșul și ridică degetul în sus. De noi zice, măi feciori ! O fi crezînd că numai la fete știm să dăm năvală. N-avem ce-i face, trebuie să-i dăm atamanului o lecție. Dar îl luăm ușurel, numai așa, să-i fie de învățătură. Aveți grijă, băieți, nu dați prea tare că, orișicum, e ataman. De ce-ți ascunseși săbiuța, tătucă ?...

Chiar atunci răsunară de sus, dinspre străji, mai multe strigăte deodată :

— Mahoane-e-e !

Parc-a tunat din senin. La asta nimeni nu se aștepta. Prea era liniște în jur, vremea însorită și caldă ca acasă, prea pașnici se simțiseră cazacii...

Tabăra amuți. Se uitau toți în sus, către străji. Nu le venea să creadă.

— Dincotro ?

— De la Astrahan !

— Multe ? ! strigă Cernoiareț.

Străjile se vede că numărau, nu răspunseră.

— Multe ? se auziră strigăte din mai multe părți. Ziceți, mă, ce dracu ?...

— Vreo treizeci ! se grăbi un cazac mai tînăr, dar ceilalţi îl îndreptară :

— Cinzeci ! D-alea mari !

Esaulii se întoarseră spre Stepan. Toţi cei care erau pe aproape se uitau acum la el.

Stepan, tulburat, gîndea.

Uriaşa tabără stătea încremenită.

— La vîsle ! muşcă vorbele Stepan.

Acum era limpede : trebuiau să plece. Cinzeci de mahoane din cele mari, pline de streliţi din Astrahan, asta-i mult. I-ar copleşi.

— La vîsle ! ! răsună chemarea dintr-un capăt al taberei într-altul ; totul se puse în mişcare, se învălmăşiră, se amestecară culorile. Nu frica îi cuprinsese pe aceşti oameni, ci necazul că trebuie să o ia din loc. Prea era nu ştiu cum.

3.

Străbătînd singura ieşire prin desişul de stuf, se îndreptau acum spre întinsură.

— Mai bine tragi la vîsle decît să tragi să mori. Hai că dovedim noi. Trageţi, fraţilor !

— Arr-de-o !... Şi una... Vine căpcăuna !

— Om scăpa, n-om scăpa, dar am pornit-o tare.

Scîrţîiau strapazanele, fîşîia stuful agăţat de lopeţi, se spărgea, clipocind, faţa apei. Cazacii îşi vorbeau, se strigau unii pe alţii din mahoane, nu-şi ascundeau supărarea şi necazul pe fuga asta neghioabă. Înjurau, dar nu tare.

— Scă-păm noi, că n-avem încotro !

— O gură de ciorbă n-am apucat, se căina un cazac cît un munte, trăgînd vîsla cu nădejde. Mergea treaba mai vioi.

— Uite la el... Cînd e de ciorbă, i se face buza ţiţă.

— Nu te necăji, Kuzma ! Cînd ţi-o arde voievodul vreo cîteva mai jos de şale, te-nviorezi tu şi fără ciorbă.

— Încotro fugim ? Iar la şah ? Te pomeneşti c-o fi necăjit pe noi...

— Las-că stă tătucul de vorbă cu el... Că-s la toartă.

— Dar de ce fugim ? întrebă cu voce tare un cazac tinerel, dornic să afle cum stau lucrurile de-adevăratelea.

Cei din jur se puseră pe rîs.

— Dar cine fuge, Fedot, drăguţă ? Noi oare om fugi ?

— Atunci cum de vine că noi ?...

Ceilalţi iar pufniră.

— Ne jucăm de-a prinselea, măi găgăuţă ! Cu voievodul.

— Du-te, mă ! se supără puiul de cazac. Ţie şi cînd ţi-o da cep într-o parte, tot ai să te hlizeşti !

Mahoanele din frunte ieşiră în marea deschisă. Nici o adiere. Se pregăteau acum de cale lungă, necunoscută. Şi ca să tragă mai cu spor la vîsle, un cazac cu voce răsunătoare de pe mahoana din cap, unde era Ivan Cernoiareţ, porni ca-n alte dăţi :

— E-eh !...

— Ascultă aici ! porunci Cernoiareţ.

Nu e mare focu-n vale, mai în jos...

Vîslele loviră apa toate deodată, trase cu putere pînă-n lungul bordului.

Luminează o raclă-n lemn de chiparos

Încă o lovitură de vîsle. Toate celelalte mahoane îşi potriviră bătaia după cea din frunte.

Zace-n ea voinicul, zace fără viaţă
Cu crucea pe pieptu-i, cu moartea pe faţă

se înalţă glasul cazacului ; dar înţelesul trist al cîntecului nu amărăşte pe nimeni. Ştiu să dea la vîsle, trag cu chef ; s-au odihnit, totuşi, un pic.

Jalnic îi nechează calul năzdrăvan :
Cît mai stăm pe-aicea, o lună, un an ?
Mie mi-e de ducă, nu de zăbovit
De-aş mînca pămîntul pîn-la asfinţit.

Stepan şedea la cîrma mahoanei din urmă. Încruntat. Se întorcea adesea, privea înapoi.

Cu mult în urmă se înşirau strîmb mahoanele grele de la Astrahan. Vîslele lor nu bat toate la fel, se cunoaşte că au avut de tras de la Astrahan pînă aici.

E-eh !...
Hei, căluţul meu, bunul meu tovarăş,
Coama să n-o scuturi ci te-aşterne iarăşi
La drum de-ntorsură, fără de poteci
Patru munţi şi-o vale în goană să treci
Să trăbaţi trei codri şi-apoi o pădure
Prin desiş de tufe, peste rugi de mure...

— Fugim, moşule ? întrebă Stepan tare, cu o veselie rea, întorcîndu-se spre bătrînul care îi dăscălea pe cazacii tineri în mînuirea armelor.

— Fugim, tătucă ! se învioră moşneagul cel bătăios. Nu-i nimic ! Geaba te necăjeşti : fuga nu-i frumoasă, da-i sănătoasă !

Stepan se răsuci iar ; privea în depărtare mijindu-şi ochiul stîng, cum îi era obiceiul... Nu... tot nu i se lua greutatea de pe inimă. A naibii treabă.

Să ajungi acasă, să baţi din copită
Să nu ceri nici apă, să nu ceri nici pită
De-o ieşi-n ogradă maica mea cea bună
Şi-o-ntreba de mine, tu să-i cînţi în strună

se jeluia glasul în luntrea din frunte.

— Fugim, mînca-i-ar pămîntul !... Se bucură că-i aleargă pe cazaci. Ce zici, Stîr ? O fi rîzînd voievodul! se chinuia Stepan, înteţindu-şi singur supărarea. Atît de aproape de casă, de Volga iubită, şi iar sînt goniţi cine ştie unde.

Stîr, care ghicise cumva chinul atamanului, dădu din cap aşa, într-o doară. Zise :

— Tu le vezi mai bine, tătucă. Eu ce am ? Un nas şi-o limbă. Tu ai cap.

Tu să-i spui că unde-s îmi e tare bine
Şi că de aceea te-am trimis pe tine
Ca să ştie maica tot cum se cuvine

Să nu-i spui că-n stepă mor de răni o mie
Ci că stepa largă-am luat cu cununie
Şi cu ea trăi-voi dulce veşnicie.

Stepan se săltă în picioare... Îşi scrută oştirea. Apoi iar privi înapoi... Se simţea că în sufletul său se dădea o luptă chinuitoare.

— N-au cum să ne-ajungă, îl linişti bătrînul războinic. Au avut mult de tras de la Astrahan.

Stepan rămase tăcut. Se aşeză.

— Ce-ar fi să-ntoarcem mahoanele, tătucă ? se repezi deodată Stîr, pornit pe vitejii ; vedea el că atamanul parcă-parcă s-ar băga la bătaie. Mă apasă rău pe inimă, că nu-i stă bine cazacului s-o ia la goană.

— Tătucă ! săriră și alți cazaci în sprijinul lui Stîr. De ce s-o tulim noi așa, ca iepurii ?

— Ei, încercăm ?

Stepan zăbovi cu răspunsul. Iar cînd răspunse, îi vorbi numai lui Stîr. Nu dorea să-i privească în ochi pe cei care ședeau mai pe-aproape, îi venea greu. Dar lui Stîr îi spuse, voit tare, să audă și ceilalți :

— Nu, Stîr, nu vreau să-ți rămînă oasele pe-aici.

— Treaba noastră, tătucă ; pe undeva tot trebuie să le lăsăm.

— Nu te pripi.

— Tare bine te-ai gîndit, Stepan Timofeici ! vorbi Fiodor Suknin, care tăcuse pînă atunci ; așteptă puțin, să atragă atenția celorlalți. Întîi să ne scăpăm de ăștia..., arătă el cu ochii spre flotila de Astrahan. După aia stăm și judecăm. Doar s-a mai întîmplat să meargă cazacii la mila țarului. Ermak* s-a dus...

— Ermak nu s-a dus, i-o reteză Stepan. S-a dus Ivașka Kolțov.

— Păi el l-a trimis !

— L-o fi trimis, dar el nu s-a dus, rosti încăpățînat Stepan. N-avem cu ce să-l îmbunăm pe țar. Și nici nu-i mare bucurie să alergăm de fiecare dată la mila lui.

— Nu spuneai tu că...

— Am spus !.. ridică glasul Stepan. Iar ție ți s-au și muiat genunchii : acum te-ai duce la Moscova și-n patru labe !

Odată se stîrnea mînia lui Razin. Și rău se mai făcea în acele clipe : își înfigea privirea în om, nu-l slăbea, de-i îngheța sîngele în vine ; atamanul se făcea palid la față, cu greu își mai găsea cuvintele... S-ar putea să nu se stăpînească, se mai întîmplase.

Se ridică în picioare.

— Na !... Du-le și pistolul meu ! își smulse pistolul de la brîu, i-l aruncă lui Fiodor drept în față ; acesta abia apucă să se ferească. Ia-l cu mîna goală, leagă-l pe Stepan! păși repede pînă la prova, se întoarse. Și să le spui : s-a terminat cu Donul liber ! N-au decît să vină ! Să vină toată boierimea, să ne pună jugul pe grumaz !... Cazacii au să le lingă cizmele !

---

* Ermak Timofeevici, ataman de cazaci ; în 1581—85, în timpul domniei lui Ivan IV cel Groaznic, a cucerit partea de apus a Siberiei, alipind-o la Rusia și închinîndu-se țarului — *n.t.*

Fiodor şedea cu inima la gură ; dracu-l pusese să scape vorba proastă despre ţar ! Dar ştia el că, odată ce-au fugit de oastea ţarului, de furtună nu mai scapă ; asupra cuiva, oricum, tot se va dezlănţui.

— Ce te iei de mine, tătucă ? Eu voiam doar...

— Ai vrut la Moscova ? Te trimit eu, du-te ! Iar noi i-om scrie carte : „Ţi-l trimitem de la noi pe Fiodor, cu închinăciune. Acum ne-am potolit. Şi mai trimitem din partea noastră înaltei curţi... o ştromoioagă bătută în aur. Cazacii de-acum nu mai au trebuinţă, nu se mai prăsesc. Iar Domniei Tale ţi-o prinde bine, să sporească neamul ţarilor".

— Tătucă, atunci mă trimiţi şi pe mine, spuse Stîr. O pun şi pe-a mea la bătaie.

*

În mahoana din fruntea flotilei de Astrahan stăteau, privind drept în faţă, cneazul Semion Lvov, cîţiva sotnici de streliţi, Nikita Skripiţîn.

— Ne scapă ! zise încetişor cneazul Semion, vorbea, dealtfel, cu voce albă, fără să apese cuvintele. Hrăpăreţ, vulpoiul, ca dracu, şi viclean. S-au odihnit, cîinii !

— Acum unde s-or duce ? zise nedumerit un sotnic de streliţi.

— Spre Terki... Pun mîna pe cetăţuie, de acolo nu-i mai scoatem. Iernează acolo, iar pe urmă o iau spre Don, pe Kuma în sus.

— Sau iar se duc la şah, la furat, îşi dădu cu părerea careva mai din spate.

— Nu le arde lor acum de şah, au sosit acasă, spuse gînditor cneazul Semion. Le crapă luntrile de atîta pradă. N-ar trebui să-i lăsăm să ajungă la Terki... N-ar prea trebui. Ce zici Nikita ?

— N-ar trebui, încuviinţă Nikita Skripiţîn, om mai sărac cu duhul, grămătic la isprăvnicia oştirii de Halici.

— N-ar trebui, repetă cneazul Semion, iar în timpul acesta se chinuia să hotărască ce-i de făcut.

E limpede că pe cazaci acum n-aveau cum să-i ajungă. Ce să facă ? Să-i mîne cît mai departe în largul mării şi să se pună stavilă la gurile Volgăi ? Dar atunci toată tîrguiala cu Razin se va duce peste capul lui, iar aceasta nu era în interesul cneazului. Cneazul dorea să fie primul care dă ochii cu Razin, tocmai de aceea ceruse acum să i se încredinţeze lui comanda. Dacă reuşeşte să-i surprindă pe ca-

zacii slăbiţi după atîta drum, să le ia prăzile şi să-i ducă sub strajă la Astrahan. Dacă nu reuşeşte, să-i priponească undeva şi să-i ţină împresuraţi, să intre el însuşi în vorbă cu Razin, să-l jupoaie de cît mai multe daruri scumpe şi să-i aducă pe cazaci fără luptă — asta ar fi cel mai bine — tot la Astrahan. Dar, şi într-un caz şi în altul, să se înfrupte cît mai bine din averea cazacilor. Data trecută, pasămite datorită încrederii sale prosteşti, l-a lăsat el pe Razin spre Iaik să facă „negoţ" şi l-a jăcmănit destul de frumuşel. Razin, de năuc ce e, a vrut să aibă şi o hîrtie de la el, să fie acolo, cică, cneazul Lvov, al doilea voievod de Astrahan, a primit de la el, atamanul de oaste Stepan Timofeici... Cneazul Semion le-a poruncit trimişilor să-i zică atamanului să nu umble cu şoalda ! Şi le-a mai poruncit să-i spună : înţelegerea e mai de preţ ca banul, iar de hîrtie să nici nu pomenească !

Aşa fusese data trecută.

Cum se arătau acum lucrurile, a nu-l dijmui pe Razin ar fi şi păcat şi ar fi şi-o prostie. Hoţilor de cazaci — aşa şi e ! — le troznesc mahoanele de prăzi de tot felul, iar cneazul are asupra lui un hrisov „de iertăciune" din partea ţarului : cu un an în urmă, ţarul Alexei Mihailovici îi scrisese lui Razin că, dacă se astîmpără, se lasă de tîlhărie şi se întoarce acasă la Don, ţarul îi iartă caravanele împărăteşti scufundate pe Volga, îi iartă streliţii şi cetaşii de streliţi înălţaţi în furci, îi iartă călugării cărora Stepan Timofeici le frînsese el însuşi braţele ca pe nişte surcele, cu mîna lui. (Uitase Stepan de biserică atunci cînd stătea de vorbă cu Frol Minaev, uitase şi de călugării aceia). Cneazul Lvov i-a şoptit cneazului Prozorovski, primul voievod, că n-ar fi rău să se folosească acum de acel hrisov şi să nu se ia la harţă cu cazacii, că-n streliţii din Astrahan nu prea poţi avea încredere, iar Razin e bogat şi în plină slavă, ar putea chiar să-i cumpere şi să-i ademenească pe streliţi.

— Da, n-avem cum să-i mai ajungem, rosti într-un tîrziu cneazul Semion. N-avem cum. Nikita, mai ia tu pe careva şi repede-te pîn-la ei, îi prinzi din urmă cu o luntre uşoară. Le dai hrisovul, dar — Doamne fereşte ! — să nu le făgăduieşti nimic. Nu trebuie. Să vină pînă-n gurile Volgăi, acolo putem sta de vorbă mai pe îndelete.

— Şi dacă mă-ntreabă ce şi cum ? N-o să mă creadă...

— Zici că e scris totul în hrisov : „Ţarul vă face iertaţi de relele ce le-aţi făptuit, puteţi merge acasă". Asta-i tot. Du-te cu Dumnezeu, Nikita. Să intre ei pe Volga, acolo om mai vedea noi.

După cîtăva vreme, o lotcă iute ţîşni de după mahoana din fruntea celor din Astrahan şi se porni să vîslească spre oamenii lui Razin. Bufni un tun greu de pe mahoana cneazului. Flotila se opri în loc.

*

Auzind bubuitul tunului, Stepan sări în picioare.

— Lotcă ! strigă omul de la cîrmă. Ăia s-au oprit, iar lotca vine să ne-ajungă !

— Ia stai ! porunci Stepan. Spre noi vine ?

— O fi vreo solie ? căutau cazacii să ghicească.

— Ia vezi, spre noi vine ? strigă nerăbdător Stepan. Dacă-i solie, atunci nu mai e vorba de luptă. Nu-i vine lui acum la îndemînă, aşa cum e, slăbit, împovărat de prăzi ce-atîrnă ca ghiulelele, să primească lupta. Dacă-s soli, atunci e bine.

— Măi, care ai ochii mai ageri, ia uite-te mai bine !

Priveau toţi în depărtare spre micuţa lotcă.

— La noi vine ! îl încredinţară cei mai ageri. Drept încoace trage. E uşoară, n-are bordurile înălţate.

Peste cîteva clipe Stepan dădea poruncă :

— Dă un foc din ăla care bubuie mai tare ! Senka, fuga la Cernoiareţ, să se adune grămadă. Iar el să vină la mine. Îmbrăcarea, toată lumea !

În flotila lui Razin începură pregătirile pentru primirea solilor. Lătră sec tunul. Mahoanele din frunte o cotiră înapoi şi se îndreptau acum spre ataman. Cazacii începură să se îmbrace. În lumina palidă a amurgului ce se lăsa peste Caspica înfloriră deasupra apei cele mai neaşteptate şi vii culori. Străluceau la cingători armele de preţ : săbii, pistoale. În brîul lui Stepan îşi făcură loc un buzdugan de aur şi o frumuseţe de pistol cu patul încovoiat.

— Privirea mai vioaie ! se auzi glasul întinerit al lui Stepan. Betegii mai la fereală !

Uriaşul disc turtit al soarelui atinse orizontul şi începu să se cufunde încet în apă. Iar pe cer se întinse în acea parte o pălălaie rece, ca un foc de paie.

Micuța lotcă a solilor tot venea alunecînd pe întinsul apei. Se grăbea. Soarele se afla tocmai între lotcă și mahoanele lui Stepan. Încet, se rostogolea la vale. Iar lotcuța se tot grăbea.

Și iată că soarele s-a ascuns de tot ; rămase doar o urmă sîngerie, lățită peste ape. Lotca începu să alunece pe acea urmă. Trecu de ea și se trase lîngă mahoana atamanului. Cîteva mîini întinseră cîngile, să țină lotca în loc. Îi ajutară pe soli să se cațere peste bordul înalt.

E liniște pe mare. Doar pescărușii se mai rotesc și țipă ca niște mîțe prinse cu ușa.

E lină, netedă marea. Curînd e noapte. Pace.

— „...Și să vă duceți voi de pe mare la Don", le citea Nikita Skripițîn lui Razin și esaulilor săi. „Și în drum spre casă nicăieri alți oameni să nu smintiți să meargă cu voi. Iar pe acei oameni care fără îndemnul vostru vor dori să vi se alăture voi să nu-i primiți, ca prin aceasta să nu stîrniți mînia noastră..."

Stepan trase cu ochiul la esauli. Esaulii ascultau cu atenție.

— „Și pentru relele ce-ați făcut să slujiți și acele rele prin slujbă să le ispășiți..."

— Citește ca lumea ! se înfurie Stepan. O tot ții una și bună : să slujiți, să ispășiți !

— Aici așa scrie ! o întoarse Nikita ; îi arătă și lui Stepan.

Acesta împinse hrisovul la o parte.

— Citește !

— „Iară oamenii din tărîmurile dinspre mare și suflete multe ce ați luat și tot ce este la voi să fie luat și lăsat la Astrahan..."

*

Cneazul Semion Lvov, în vreme ce solii săi îl zgîndăreau pe Stepan, ticluise un plan simplu și de nădejde. Faptul că oamenii lui Razin rămăseseră pe loc, gîndul că și ei vor să ajungă la o înțelegere, asta îi făgăduia ceva cîștig. Acum, pe cît se pare, totul era să nu piardă clipa prielnică.

Cneazul Semion stătea de vorbă cu sotnicii.

— Eu cam așa mă socotesc, măi băieți, o tot lungea, ca de obicei, vicleanul Lvov. Stenka n-are încotro : cu șahul s-a stricat, la Terki sînt streliți, în Astrahan iar streliți...

Iar de luptă nu-i arde lui acum. El vrea să ajungă acasă, să descarce tot ce-a prădat. Aşa-a-a... Iar cum o intra pe Volga, noi aici îi priponim, le tăiem calea spre mare. Îndată s-o face om de înţeles. În sus pe Volga trebuie să-l atragem, pe Volga... Îi luăm frumuşel prăzile şi apoi l-om duce şi la Astrahan. Ce ziceţi ?

*

Hrisovul de iertăciune al ţarului fusese citit.

Cazacii stau pe gînduri. Solii aşteaptă.

Stepan umbla pe punte, înainte-înapoi. Îşi făcuse şi el un plan, nu atît de simplu ca cel al cneazului Lvov şi poate ceva mai riscant. Fapt este că nu dăduse crezare nici hrisovului şi nici vorbelor lui Lvov (avea el, aşa, o părere că hrisovul e măsluit), dar totodată prinsese el o anume nesiguranţă în purtarea celor de la Astrahan şi acum pe asta se bizuia. Pe asta şi pe propria lui isteţime, pe ştiinţa lui de a descurca iţele.

— Ivan ! îl chemă el pe Cernoiareţ.

— Ei, dădu glas acesta.

— Facem aşa : noi rămînem aci cu zece mahoane, iar tu cu alte douăşpe, cu robii şi barcazele cu prăzi o iei în sus pe Volga. Noi ocolim insula pe partea cealaltă şi ne oprim. Dacă au pus la cale ceva necurat, noi le cădem din spate. Ai priceput ? Auzi, să-şi pună ei în gînd să ne tragă pe sfoară...

— Oi fi tu şiret, Sten... Stepan Timofeici, vorbi Nikita Skripiţîn, dar nici cei de colo nu-s chiar proşti ca noaptea; vezi că ei ştiu c-aveţi nu douăşpe mahoane, ci douăşdouă. Se prind ei.

— Sigur că se prind. Ivan, cum ajungeţi pe Volga, pui pe careva într-o lotcă şi-l trimiţi la cneazul Lvov. Să-i spună aşa : că noi aici ne-am cam ciondănit, unii au venit la mila stăpînirii, alţii, cu Stepan, s-au îndreptat spre Terki. Solii mai rămîn cu noi. Dacă vedem că umblă cu cioara vopsită, cu ei începem. Cu mîna mea îi strîng de gît pe amîndoi. Alege-ţi oamenii, Ivan. Nu luaţi mulţi, numai vîslaşi. Larka, Fiodor, Frol, voi veniţi cu mine. Ziceţi-le şi cazacilor, să ştie toţi. Să fie cu ochii-n patru. Pe soli să-i păziţi. Hai !

Flotila lui Razin se puse în mişcare.

Ici-colo se aprindeau făclii ; cazacii își schimbau locurile. Douăsprezece mahoane urmau să plece cu Cernoiareț, celelalte să rămînă cu Stepan, la pîndă.

Pe Nikita Skripițîn îl cuprinse jalea. Solia asta putea să-i iasă pe nas. Vicleanul cneaz Semion s-o fi gîndit el la ceva și acum le întinde cazacilor o cursă. Atunci și atamanul se ține de cuvînt și-i gîtuie, asta fără îndoială. Numai că Skripițîn nici nu gîndea că atamanul vrea să-l scoată pe el, pe Skripițîn, în chip de hrisov, dar nu măsluit, cum îl socotea atamanul pe cel ce-i fusese citit, ci de-adevăratelea. Dacă îl face scăpat pe Skripițîn, acesta îi spune lui Lvov că de data asta cazacii nu l-au crezut și l-au prins ei la strîmtoare. Tocmai de aceasta avea Stepan nevoie, că tare nu-i pria să pornească la luptă. Cînd va fi limpede că oastea căzăcească nu se lăsase înșelată, atunci cei din Astrahan vor fi nevoiți să dea cărțile pe față. Poate nici hrisovul n-o fi chiar o înșelătorie, dracu să-l pieptene.

— Pîn-aici ne-a fost, Kuzma, îi zise încet Skripițîn tovarășului său.

— Simt, răspunse acesta.

— Ce facem ? Dacă se-apucă ai noștri să dea năvală peste cele douăspe mahoane ? Au să creadă că-s toate și dau năvală. Maică Precistă, scapă-ne de belea. Că s-a zis cu noi...

— Ne-a tras pe sfoară, ăsta-i dracu gol !

— Păi, pe ei te pui să-i păcălești ? Ăștia de mici se țin de hoții. Îl trag în piept și pe Scaraoțchi... Fără să vrea, Skripițîn trăgea cu urechea la pregătirile cazacilor, tot socotea cam cînd s-or găta și cîtă vreme o mai trece pînă ce ajung cazacii la Volga, iar cneazul Lvov le retează calea dinspre mare... oare or apuca să prindă zorile ? Că Lvov umblă cu vicleșugul și vrea să-i dijmuiască pe cazaci, de asta Skripițîn nu se îndoia, hotărît lucru că așa va face. Măcar de s-ar lumina de ziuă pînă atunci, șiretlicul cazacilor ar fi dat în vileag, Lvov și-ar da seama și...

— Și Lvov ce are de gînd ? îl iscodi Kuzma.

— Eu de unde să știu ? Tu știi ?

— Știu eu... Voi vă tot șușotiți acolo, tot puneți la cale... Dă năvală peste ei, ce crezi ?

Skripițîn tăcu puțin, apoi spuse cu ură și deznădejde :

— Și mai zici că nu știi !

Douăsprezece mahoane sub comanda lui Cernoiareț, cu o mulțime de făclii, se urniră spre Volga. Alte zece, cu Razin, rămaseră pe loc.

— Toate focurile în apă ! răsună glasul lui Razin. La vîsle ! Și fără zgomot ! Dați cu apă pe strapazane, pe vîsle... ! glasul atamanului se apropia în întuneric, silueta lui vînjoasă apăru dintr-o dată la pupa mahoanei unde se aflau solii. La vîsle ! Fără gălăgie, repetă el ; se răsuci spre cîrmaci. Te ții după ei mai întîi, zise, făcînd cu mîna spre luminițele ce se îndepărtau. Cînd s-o arăta în zare insula, cotești pe mîna stîngă. Stîr, vino la mine, am eu cu voi o treabă.

Stîr trecu spre pupa.

— Cînd s-o-ntuneca de tot, începu Stepan să-i spună bătrînului la ureche, am să vă poruncesc să-i treceți pe soli în altă mahoană. Paznici vă pun pe tine și pe moșul. Cu lotca lor să mergeți. Trebuie s-o tulească. Voi lăsați-i...

— Cum ? nu pricepu Stîr ; vorbea și el în șoaptă.

— Lăsați-i să fugă.

— Și noi ? tot nu se dumirea Stîr.

— Nu știu. Poate vă iau cu ei.

— Hm... Și dacă ne dă cu babaica la cap... și-n apă cu noi ?

— Nu știu. Du-te de-i spune moșului. Doamne ferește, să simtă ceva solii... Dacă voi vă cruțați, eu n-am să vă cruț. Faceți-i scăpați.

Stîr stătu pe gînduri. Se ridică. Pricepuse.

— Au să scape. Iar de-o ieși rău... hai, vino să te pup. N-oi fi eu cadîna șahului, dar țin la tine...

Se sărutară. Mai zise Stîr :

— Am să-i fac plecăciune lui taică-tău din partea ta.

— Vezi tu, nu muri înainte de vreme.

— D-apoi, cine o știi ? Uite la ei, ditai bivolii.

— Du-te de-i spune moșului cum e treaba, îl grăbi Stepan.

— Să mă pomenești de bine, Timofeici.

Stefan rămase o vreme cu ochii în noapte. Apoi le spuse vîslașilor :

— Nu vă grăbiți. Ajungem. Trageți mai încet.

Plutiră multă vreme în liniște deplină. Abia se auzea cum fierbe și clipocește apa sub lopeți. Mahoanele lui Cer-

noiareț erau de-acum departe ; jucau și se-ncurcau în beznă flăcăruile lunguiețe ale făcliilor.

În stînga se ivi insula, se apropia ca o umbră lungă, neclară.

— Insula, tătucă, dădură de veste unii de la prova.

— Cîrmește la stînga. Cum dăm ocol insulei... Stîr ! Și tu, moș Liubim ! Duceți-i pe soli în mahoana din coadă, la Fiodor. Aici cam trag cu urechea, or să știe prea multe, zise Stepan mai tare, dinadins. Luați-i dracului de-aci !

— Haide, hulubașilor ! le porunci Stîr. Îi legăm, Liubim ?

— Mișcați-vă ! se răsti Stepan nerăbdător.

— Las-că i-om lega în lotcă, hotărî moș Liubim. Hai, mișcă !

Vîslașii ținură contra, să încetinească mahoana ; cei patru coborîră în lotcă de partea dreaptă. Tăceau.

Mahoana o cîrmi de îndată la stînga, către insulă și dispăru brusc în întuneric, de parcă nici n-ar fi fost. Nici cei din urmă nu se auzeau încă, se furișau și ei în tăcere.

— Rămînem aici. Cînd s-o apropia Fiodor, îi facem semn, zise Stîr. Haide, frățioare, dă-mi mînușițele tale cele albe, să le prindă neica-ntr-o curelușă. Stîr se aplecă spre Nikita Skripițîn.

Nikita, descumpănit de întorsătura pe care o luaseră lucrurile, dădu să întindă mîinile... Dar tovarășul său îl și înșfăcase pe moș Liubim, trîntindu-l pe spate și astupîndu-i gura. În aceeași clipă Stîr se trezi și el în fundul lotcii, cu gura prinsă strîns în palma lată a grămăticului. Curelușele luate pentru soli legau acum strîns mîinile paznicilor. Solii puseră mîna pe vîsle și începură să tragă : lotca zvîcni în întuneric ca o nălucă.

— Mm-m... ! mîrîi Stîr și începu să dea din picioare.

Nikita se aplecă, îi îndesă mai bine în gură poala caftanului... Mîna lui noduroasă prinse bărbuța căruntă a bătrînului, îl izbi cu capul încolo și-ncoace de fundul lotcii.

— Dacă te mai vînzolești mult, îți ard una cu vîsla la scăfîrlie și te dau la pești, spuse el încetișor, cu veselie.

Stîr se liniști. Moș Liubim zăcea și el cuminței ; se vede treaba că tovarășul lui Nikita s-a cam întrecut cu gluma, i-a muiat oasele lui Liubim. Sau poate, oștean vechi, Liubim se prefăcea ; spre deosebire de Stîr, el nu-și punea cocoașa la bătaie de pomană.

— Sfîntă Născătoare de Dumnezeu, şoptea Nikita Skripiţîn, cuprins de spaima morţii, apără şi păzeşte, că ţi-oi pune lumînări. Ajută, Doamne.

*

Cneazul Semion scruta întunericul nopţii de pe prova înaltă a mahoanei de-l usturau şi-i lăcrimau ochii. Luminiţele făcliilor de pe mahoanele lui Cernoiareţ jucau în depărtare, unduiau...

— Or fi trecut ? Dracu-şi mai dă seama...

— Au trecut. Nu mai sînt.

— Cîte-ai numărat ?

— După focuri, parc-ar fi multe... Uite ce mai licăresc...

— Dar cîte, mă ? Fir-ar capul tău al dracului...

— Vreo douăzeci, răspunse cu oarece îndoială tînărul strelit. Poate mai multe. Licăresc, se amestecă... Or fi mai multe, greu de zis.

— De unde să fie mai multe ? Atîtea sînt cu totul. Aşa-a... Stingeţi focurile ! Pornim. Şi nu mai bocăniţi aiurea. Ei, Doamne-ajută ! Tunarii, fiţi gata ! Cum le tăiem calea, trimitem o lotcă : „Puneţi jos armele, sînteţi împresuraţi !“ I-om înghesui noi azi niţel... Cînd ajungem pe Volga, vorbim noi mai tare cu ei. Dacă fac pe nebunii, deschidem focul... Dar cred eu c-o să fie mai deştepţi, n-or să sară la bătaie. Aşa-a... N-ar trebui să-i dăm la fund... N-ar prea trebui, că-s plini de prăzi. Nu-i scufundaţi ! Ne-om înţelege noi.

Cneazul Semion era mulţumit.

*

— Gata ! Stai ! porunci Ivan Cernoiareţ. Chiar aşa fac, ne-mpresoară, cîinii : au zvîrlit făcliile în apă. Mama lor de... Hei, mergeţi careva la tătuca ! Îi spui că ne taie calea dinspre mare. La voievod mă duc eu. Măi, ce minte sucită, altă plăcere n-are decît să umble cu fofîrlica ! — uitase primul esaul, chiar uitase de tot, că ei înşişi le întinseseră mai întîi plasa streliţilor. Să-i spui lui tătuca să nu se grăbească să dea cu sîneaţa, poate izbutesc eu să bag frica-n ei. S-ar putea să ne-nţelegem în bună pace, cînd or afla. Că doar noi le stăm acum în coastă, nu ei nouă...

— Şi dacă se-ncinge bătălia, tu ce faci ?

— Cum ce fac ? Oi face eu... N-are să se-ncingă, îi sperii eu acuşica. Trage lotca !

*

În flotila din Astrahan se petrecu o oarecare mişcare, se auziră glasuri... S-ar părea că a sosit careva, mai ştii...

— Ce naiba faceţi acolo ? şuieră printre dinţi cneazul Semion. Zăpăciţilor... V-aţi tîmpit ?

Glasurile se apropiau. Aşa era, sosise cineva din afară.

— Mai încet ! se răstiră unii de pe mahoana cneazului.

— S-a întors Nikita, se auzi dinspre apă. Ia-l pe latură! Aruncă parîma... Un-te bagi cu cangea ? Dă parîma !

— Nikita ? se minună cneazul ; într-atîta se lăsase dus de propriile-i uneltiri, prins pînă peste cap în vîltoarea jocului pe care-l ticluise, că uitase de soli. Adu-l încoace. Ce i-a apucat ? Ce-i, Nikita ?

— Necaz mare, cneazule ! începu Nikita, de cum se săltă peste bord. Slavă ţie, Doamne ! Am ajuns la vreme... Ptiu, drace !... De pe cea lume venim.

— Ce-i ? Vorbeşte ! mai-mai să ţipe voievodul.

— Ne-au păcălit, mărite voievod. Le-ai tăiat calea ? Dinspre mare ?

— Le-am tăiat-o.

— Iar Stenka e-n spatele nostru ! Slavă ţie, Doamne, c-am ajuns la timp. Eu tot aşa mi-am zis, că le tai calea. Am fi intrat acum într-un bîlci...

— Ce tot spui acolo ? se zborşi la el voievodul. Atunci cine a trecut ?

— Dar cîte au trecut ?

— Au numărat ăştia vreo douăzeci...

— Douăsprezece mahoane ! Iar zece, cu oamenii cei mai buni, sînt în spatele nostru. S-au împărţit, le-a mirosit lor ceva. Noi am scăpat doar printr-o minune. Am luat cu noi şi doi cazaci. De la ei n-a venit nimeni ? făcu Skripiţîn cu capul spre ceata lui Cernoiareţ pe care voievodul plănuise s-o prindă la strîmtoare pe Volga.

Voievodul tăcu o vreme.

— Zici că n-au trecut toţi ?

— Curînd au să trimită ei pe cineva. Ascultă ce-au să-ţi îndruge ! Au să spună că s-au ciorovăit între ei, că Stenka, cu zece mahoane, a luat-o spre Terki, iar ăştia cică au venit la mila noastră. Hoţi ai naibii... Pe doi dintre ei i-am luat cu noi, cei de-i pusese să ne păzească. Slavă ţie, Doamne ! Dar la noi, cneazule, nu te-ai gîndit ? Stenka a zis că ne strînge de gît cu mîna lui, dacă...

— Așa-a..., pricepu în sfîrșit voievodul. Nici că să faci ceva cu unii ca voi !

Se amărî cneazul, prea fusese totul gîndit pe îndelete, așa de bine i se potriviseră toate în minte, iar acum trebuie luat iară totul de la capăt, trebuie să dărîme totul și iar să-și adune gîndurile și voința. Tare se mai deosebesc cîteodată rușii între ei : în vreme ce Razin, de pildă, s-a regăsit și s-a înflăcărat repede și cu ușurință, Lvov și-a pierdut la fel de iute toată tragerea de inimă, l-a cuprins amărăciunea.

— Ce-ar fi să încercăm ? se învioră el, dar cam moale. Doar sînt mai puțini. Iar noi am prins de veste despre viclenia lor. Ce ziceți ?

Îi răspunseră mai multe glasuri deodată :

— Ei, asta ne mai trebuie, Semion Ivanîci !

— Nu, mărite cneaz ! Doamne ferește !...

— Ăștia-s ca pisicile. Abia așteaptă să se încaiere la vreme de noapte. E tot ce le place mai mult... La ei pînă și luna „soare căzăcesc" se cheamă.

Iar se auzi zgomot și răsunară voci dinspre apă. S-ar zice că iar a sosit careva.

— Cine-i ? strigară de pe mahoana cneazului.

— Esaulul Ivan Cernoiarеț ! La voievod.

— Chemați-l încoace, porunci cneazul. Aprinde facla aia !

Nikita și Kuzma se traseră mai la o parte, în afara cercului de lumină. Ivan se urcă în mahoană, se înclină în fața voievodului.

„Acum n-are să mai dea Stenka atît cît mi-ar fi dat, dacă îi astupam calea pe Volga, gîndi cneazul Semion. Adevărat zice lumea că la obiceiuri cazacii-s precum cîinii".

— Ei ? întrebă încruntat cneazul. Ce vești mi-aduci ?

— Cu închinăciune, boierule, începu Ivan. Am venit la mila preaînaltului țar...

— Sînteți toți aici ? i-o tăie nerăbdător cneazul.

— Nu. Atamanul nostru a plecat cu zece mahoane spre Terki.

— Dar de ce-a plecat ? Vina nu vrea să și-o recunoască?

— S-a temut de mînia țarului...

— Iar voi nu v-ați temut ?

— Precum ți-e vrerea... Țarul ne-a dat iertăciune. Hrisovelul cela noi l-am ascultat.

— N-oi fi minţind ? Chiar a plecat Stenka ? Acum cneazul nu-şi mai ascundea mînia ; mai rău îl înfuriase minciuna esaulului şi încă faptul că esaulul îl privea drept în ochi, parcă ar vorbi fără ocolişuri. O fi plecat atamanul vostru ? Sau iar o suciţi, spurcaţilor ? A plecat atamanul ?

— Aşa să-mi ajute Dumnezeu ! şi Ivan îşi făcu semnul crucii fără să clipească.

— Nici măcar ruşine n-aveţi, zise cneazul cu scîrbă. Nikita !...

Pe neaşteptate, Nikita Skripiţîn păşi în lumină, bine-sănătos, vesel.

— Hai să trăieşti, esaule ! Mă recunoşti ?

Ivan se uită mai bine la sol, îl recunoscu :

— Păi..., îşi plecă fruntea, tare şi-o mai plecă.

— Atunci de ce minţi, scîrnăvie ? ţipă cneazul. Şi-ţi mai faci şi sfînta cruce !

— N-am fi minţit, boierule, dacă nu ne-aţi fi pus voi gînd rău dintru început, ridică Ivan capul. De ce ne-ai închis calea spre mare ? În hrisovul de iertăciune al ţarului nu scrie să ne-mpresori şi să ne căsăpeşti ca pe cîini.

— Cine vrea să vă căsăpească ?

— Atunci de ce ne-ai zăvorît dinspre mare ? Ce treabă aveai să...

— Unde-i atamanul vostru ? întrebă voievodul.

— Pe-acolo, făcu Ivan cu capul către mare. În spatele vostru... N-ar fi mai bine, mărite voievod, să te porţi cu noi ca oamenii ? C-ai vrut să ne tragi pe sfoară ca pe nişte copii de ţîţă. Mi-e şi nu ştiu cum, zău Doamne... Şi-apoi tu, grămăticule, că doar acuşica ne-ai citit hrisovul, oare aşa zice acolo ? Păi cine umblă cu înşelăciunea...

— Trimite la Stenka ! vorbi cneazul. Să vină la mine fără teamă. O să juraţi credinţă, pe cruce. Tunurile pe care le-aţi luat pe Volga, în cetăţuia de la gurile Iaikului şi-n ţara şahului le daţi înapoi. Pe oamenii de oaste de i-aţi luat cu voi din Astrahan, Ţariţîn, Cernoiarsk, Iaik îi lăsaţi la Astrahan. Mahoanele şi muniţia le daţi la Ţariţîn. Trimite-ţi omul !

— Mă duc eu, ce să-l mai trimit ?...

— Tu rămîi aici ! i-o reteză scurt voievodul. Trimite-l!

Ivan rămase pe gînduri... Păşi spre bordul mahoanei, se aplecă peste el şi-i vorbi îndelung, mai ştii ce, cazacului din lotcă, de venise cu el. Acesta îşi făcu vînt de la mahoană şi dispăru în întuneric.

Între timp, voievodul îi cerceta pe cei doi bătrîni, Stîr şi Liubim, pe care oştenii îi aduseseră la porunca lui. Intră în vorbă cu ei.

— Dracu v-a pus s-o porniţi pînă-n capătul lumii ?... îi mustră cneazul. Ne caută moartea pe-acasă... şi noi... Auzi tu, să mergi cu ăştia la război...

— Da de ce te grăbeşti, boierule ? Ai putea s-o mai duci, zise grijuliu Stîr. Sau ai vreo boală ceva ?

Bătrînii mai prinseră curaj de faţă cu esaulul, îl auziseră cum vorbeşte cu voievodul, înfipt. Mai mult îşi făcea vînt Stîr.

— Eu de voi am spus, prăpădiţilor ! se oţărî la el cneazul.

— Că ce zice ? îl întrebă pe Stîr moş Liubim.

Stîr îi zbieră în ureche lui Liubim cît îl ţinea gura :

— Zice ceva de moarte !

— Da de ce ? întrebă moş Liubim, tot foarte tare.

— Nu l-am mai întrebat !

— Aud ?

— Mi-am muşcat limba ! M-am speriat !

— Aha-a !... Parcă şi mie-mi ghiorţăie ceva-n burtă. M-oi fi speriat şi eu !

Voievodul nu se dumirise de la început că bătrînii îl iau peste picior. Acum pricepu.

— Ia vedeţi, nu mă uit că sînteţi c-un picior în groapă. Acuşi pun să vă scoată nădragii şi să vă ardă una bună !

— Ce zice ? întrebă iar moş Liubim, tot tare.

— Cică vrea să-şi scoată nădragii ! urlă Stîr cu bucurie mare. Eu d-aia boierească încă n-am văzut ! Da tu ?

— Pieriţi din ochii mei ! strigă voievodul, şi bătu din picior.

Poate le-ar fi tras o bătaie moşnegilor chiar atunci, pe loc, dar tare îi merseseră toate strîmb, acum trebuie să le îndrepte cumva. N-ar fi bine, de pildă, să-l întărîte pe Stenka mai mult decît trebuie ; pentru bătrîni e limpede că i-ar fi sărit ţandăra.

*

Omul trimis de Ivan îi povestea lui Stepan ce le ceruse voievodul :

— Oştirea toată să jure credinţă. Şi noi să mergem la Astrahan, tunurile şi steagurile pe toate să le dăm. Iar mahoanele şi muniţia să le dăm la Ţariţîn...

— Goi şi fără arme vor să ne trimită acasă ? strigă Frol Minaev. Ia uite la el, nocitania !...

— Tătucă, hai să-l apropiem pe furiş, să-i vîrîm sub piele nişte păr de mistreţ, îşi dădu cu părerea Larka Timofeev. Să se scarpine fonfăitul pîn-la Astrahan !

— Ia te uită ! înălţă Stepan glasul. Voinicoşi mai sînt esaulii noştri ! Parcă adineaori ziceaţi că vreţi la Moscova, să cerşiţi mila ţarului. Dar ţarul s-a gîndit mai dinainte de ne-a trimis hrisovelul. Halal ! Halal esauli, halal ţar ! Stepan era cu adevărat în culmea bucuriei.

— Nu ne dăm noi în brînci să ieşim în faţă ! se supără Larka.

— Drăgălaş ţarul ! Trage, Larka, o fugă pîn-la voievod. Mai întîi şi mai întîi spune-i că-i un d-ăla cu ochi : păi cu cine se pune el, cu cazacii ? Apoi să-i făgăduieşti că-i dăm marea cu sarea... Săruţi crucea, te legi din partea mea. Ce te-ncrunţi ?

— Nu-s eu făcut pentru treburi d-astea, rosti Larka.

— Atunci cine să meargă. Poate eu ?

— Uite-l colo pe Mişka Iaroslavov, el e meşter şi la scris şi la dănţuială. Să meargă el.

— Pot eu să şi dănţui, să ştii tu, dar nu cum îmi cîntă voievodul. Ia-o din loc, Lazar, nu te sfii..., zîmbi Mişka larg, cu toată faţa.

— Mergeţi amîndoi, hotărî Stepan. Bună treabă, Larka, m-ai sfătuit cu cap. Hai, grăbiţi-vă. Lui Stepan îi pieri zîmbetul. N-aveţi decît să vă închinaţi în faţa lui, puteţi să-i bateţi şi temenele, doar să ajungem acasă, că asta vrem. Ce-om da, ce n-om da, dezlegăm noi ghicitoarea la Astrahan. Dar se vede treaba că hrisovelul nu-i minciună. Măcar de n-ar tăbărî pe noi pînă-n Astrahan. Daţi-i drumul !

Esaulii Lazar şi Mihail se ridicară cam fără chef.

— De tunuri, steaguri, mahoane şi muniţie le ziceţi c-om ţine cerc la Astrahan, acolo vedem ce şi cum, îi învăţă Stepan.

— Mai bine să le făgăduiască de-acum, dădu glas Frol. Să le vină şi lor inima la loc. Iar la Astrahan vedem noi cum se-arată streliţii, cît de tare se ţin, vedem şi de tîrgoveţi... Acolo ne e mai lesne să stăm de vorbă cu ei.

— Că bine zici, îi dădu dreptate Stepan. Făgăduiți-le și tunurile. Pe oamenii noștri, cei pe care i-a împresurat, să-i lase să treacă încoace, iar el să meargă înaintea noastră. Tot așa pînă-n Astrahan. Iar ca să-i oblojiți niței inima voievodului, luați cu voi niște zdrențe de la șah, ca de la mine. Mai multe. Dați-i de-nțeles că trebuie să țină minte înțelegerea de-o are cu mine. Că era cît pe ce s-o uite. La Astrahan, ziceți-i, o să mai fie și alte daruri. Așa să-i spuneți : că atamanul de toate-și amintește, și de bune și de rele.

Așa a trecut Razin pînă la Astrahan, fără să tragă un foc, fără să piardă vreun cazac. O izbîndă ca asta nu era de ici, de colo.

*

„Multpreablîndul" de la Moscova bătea din picioare, își rotea ochiul întunecat, repezit și mînios. Se pregătea tocmai să plece la vînătoare cu șoimi cînd i s-a citit vestea :

— „...a pustiit așezările tătărești, a luat cu japca vase de-ale negustătorilor persieni, a jefuit orașele Baku, Raști, Șirvan, Astrabat, Farhabat ; și groaznice nelegiuiri făptuind în toate locurile, a prăpădit mulțime neajutorată de locuitori pașnici. Și flota persană a bătut-o. Iar acum se îndreaptă spre Volga..."

— S-a arătat la față, tîlharul ! ridică glasul țarul. De unde ne scriu ?

— Din Terki.

— Scrie la Astrahan, cneazului Ivan Prozorovski : să-i oprească ! Armele, muniția și ce-au jefuit, totul să li se ia ! Hoții să fie cercetați, să se arate relele ce-au făptuit, apoi toți să fie dați pe la corpurile de streliți ! Nu se mai astîmpără, cîinii ! Au prins gustul : jafuri peste jafuri. Toți să fie băgați la oaste !

Dregătorul Buturlin, care se întîmplase să fie pe-aproape, îi aminti :

— Mărite țar, acum un an am scris la Astrahan carte de iertăciune pentru Razin. S-o fi bizuit cneazul Ivan pe hrisovul acela...

— Să fie rupt hrisovul ! Are un an de cînd a fost scris... S-ajungă la vreme, să n-apuce Stenka să-și ia tălpășița la Don. La vreme s-ajungă !... Nu zăboviți ! Doamne,

ce tîlhar !... Dac-o ține așa, e-n stare să-mi încurce pacea cu șahul. Nu-l lăsați la Don !

Hrisovul țarului porni în mare grabă spre Astrahan, să hotărască soarta nesupusului ataman.

Iar în timpul acela atamanul se îndrepta spre Astrahan. Venea în urma lui Lvov, cneazul.

Și în timp ce el mergea spre Astrahan, la Moscova „Multpreablîndul" ieșea din Kremlin ca să meargă la vînătoare.

Dregători ai Dumei, stolnici, boieri, maeștri de vînătoare, șoimari... Totul strălucește pe ei, îmbrăcați cum sînt în straie scumpe, primite pentru asemenea prilejuri de la curte. Pînă și șoimii așezați pe mănușile groase ale șoimarilor (mănușile au și ele ciucurași de aur) au la picioare inele și ceaprazuri de aur.

N-a venit încă doar „Marele Vînător", țarul Alexei Mihailovici, „născut și crescut întru cucernicie" (după cum el însuși spusese despre sine la judecata sinodicească a Înalților Patriarhi).

Și iată că se arătă El... Purta o căciulă înaltă de samur, cu nouă șiraguri de mărgăritare. Crucea de pe piept, cheutorile și colanul sînt toate bătute în diamante și pietre scumpe. Boierii și dregătorii de pe lîngă el, toți în veșminte de brocart, catifea și mătase.

De la scara cea mare și pînă la caleașcă s-a întins o potecă de postav roșu. Țarul își îndreptă pașii spre caleașcă... „Acea caleașcă a țarului era lucrată cu multă iscusință și îmbrăcată era în catifea roșie. Înspre partea din sus avea cinci țuguie, toate din aur curat turnate." Straiele vizitiilor și întreg harnașamentul erau tot de catifea.

Alaiul porni.

În frunte mergea „Preablîndul".

„Era el înalt de statură, cu înfățișare plăcută. Zvelt la trup, cu privirea blajină, pielea albă, rumen la obraz, cu părul bălai. Trupeș era foarte".

„Dar și purtarea îi era potrivită cu chipul său cel atrăgător. Păstrător evlavios al credinței strămbunilor, îi împlinea cu dăruire toate canoanele. De multe ori, aidoma lui David, se scula în toiul nopții și se ruga pînă dimineața".

„Cu toate că era Monarh Atotstăpînitor, el nu împărţea pedepse decît numai cînd nevoia o cerea şi atunci cu durere în suflet. Cruţînd viaţa supuşilor, niciînd n-a rîvnit la averea lor. Îi plăcea să-i ajute pe cei loviţi de soartă şi le-a făcut chiar înlesniri surghiuniţilor în Siberia. Celor alungaţi pe acele tărîmuri sălbatice le dădea mici ajutoare ca să nu se prăpădească de tot acolo".

„Tulburarea minţilor şi nemulţumirile dinlăuntrul ţării l-au îndemnat să statornicească Dregătoria de Taină ale cărei treburi n-au fost făcute totdeauna cu dreptate, iar cuvintele VORBA ŞI FAPTA stîrneau groaza pînă şi în rîndul celor mai nevinovaţi".

„Să aruncăm acum o privire luminoasă asupra acelor fapte înţelepte ale ţarului Alexei Mihailovici prin care el a redat supuşilor săi bunăstarea şi le-a dăruit o viaţă nouă".

„În luna lui iunie 1662 s-a întîmplat la Moscova o răscoală".

„Un oarecare boiernaş a ţintuit pe ziduri şi garduri în felurite părţi ale oraşului nişte fituici prin care îndemna poporul să nu aibă încredere în boieri căci ei, păgînii, uneltiseră, pasămite, cu străinii să vîndă Moscova. Gloata dezlănţuită, auzind de acele lucruri, s-a năpustit spre palat şi mari fărădelegi ar fi făptuit dacă ţarul şi cu boierii, care prinseseră de veste despre acea răzmeriţă, n-ar fi plecat în satul Kolomenskoe".

„Cei tîlhari nemernici, în număr de pînă la zece mii, au năvălit în satul Kolomenskoe, au împresurat castelul şi, cerînd capul mai multor boieri după o listă de ei întocmită, au ameninţat că nimicesc cu totul acea zidire dacă nu li se împlineşte vrerea".

„Ţarul Alexei Mihailovici, învăţat din alte întîmplări mai vechi, a făcut la acea vreme de cumpănă ceea ce i se cuvine unui Monarh să facă. Năimiţii nemţi şi streliţii din corpul de gardă s-au ivit pe neaşteptate în piaţă şi au început ei să-şi facă datoria cu atîta sîrg încît patru mii de răzvrătiţi au căzut pe loc, iar mare parte din cei rămaşi, dimpreună cu mai-marele lor, au fost prinşi şi puşi în fiare".

„După aceasta s-a întors ţarul la Moscova şi a poruncit ca nelegiuiţii să fie cercetaţi. Cei mai mulţi dintre aceştia au fost osîndiţi după faptele lor, aşa că două mii de oameni au fost tăiaţi în patru, traşi pe roată sau spînzuraţi.

Celorlalţi li s-au retezat urechile, li s-a însemnat pe obrazul stîng litera B * cu fierul înroşit şi au fost ei surghiuniţi în Siberia împreună cu ai lor. Băieţilor de la 12 la 14 ani doar o ureche li s-a retezat".

„După ce a împlinit aceste fapte însemnate, de neapărată trebuinţă pentru liniştirea Ţării, s-a apucat ţarul Alexei Mihailovici să aşeze rînduiala pe dinlăuntru a statului. A fost statornicit un nou Statut al Poliţiei, iar pentru ducerea lui la îndeplinire a fost numit cneazul Makedonski".

„Blîndeţea şi iubirea de oameni erau însuşirile de căpătîi ale sufletului ţarului..."

4.

Dimineaţa, cum se lumină de ziuă, bubuiră tunurile primei nave de război a Rusiei, „Oriol" **, ancorată în dreptul Kremlinului din Astrahan...

De pe flotila cneazului Lvov s-a răspuns tot cu focuri de salut.

Oamenii lui Razin, fără să stea pe gînduri, încărcară tunurile şi traseră şi ei.

Primele erau mahoanele lui Lvov ; mai în urmă, în formaţie ordonată, veneau oamenii lui Razin.

— Este nu clar la cine zalut frem facem, la cneas Lfof sau la Stenka Rasin ? îl întrebă zîmbind Butler, căpitanul vasului, pe voievodul Prozorovski (amîndoi erau la bordul navei „Oriol").

Voievodul rîse :

— Pe amîndoi, căpitane ! Bine-sănătoşi, bogdaproste măcar pentru asta !

Chemă un diac de la isprăvnicie şi începu să-i spună ce are de făcut :

— Ia o barcă, du-te la cneazul Semion Ivanîci şi spune-i să-l ducă pe Stenka la gurile Boldei, să rămînă acolo. Iar cneazul după aceea să vină la mine. Mahoanele noastre să fie trase aici. Iar lui Stenka să-i spună : cazacii să nu calce în oraş ! Şi nici pe ai noştri să nu-i lase la ei în tabără. Să nu-i prind că se-apucă de negoţ !

— Dar cu băuturica ? se băgă obrăznicătura de scribălău.

---

* De la *buntovşcic* = răzvrătit — *n.t.*

** Vulturul — *n.t.*

— Băuturica ?... Aici, frate, nu mai avem ce face, negustori tot s-or găsi. Îi spui cneazului să lase niște mahoane d-ale noastre la gura Boldei... vreo cinci, să stea cu ochii pe ei. Să aleagă streliți mai de încredere, să nu se aștearnă la chiolhan cu tîlharii.

*

Mahoanele lui Razin s-au îngrămădit la gura rîuleţului Bolda (mai sus de Astrahan).

La prova mahoanei atamanului apăru Razin.

— Petreceţi, fraţilor ! strigă el, şi făcu un semn larg cu braţul.

Nu mai puţin de o mie de cazaci năvăliră pe mal. Şi se-ncinse treaba.

Pe tot întinsul ţărmului se porni negustorie nu glumă. Cei mai iuţi de picior veniseră aici din Astrahan : din mahalaua meşteşugarilor, din oraşul de sus, chiar din Kremlin. Erau mulţi negustori străini, soli şi tot felul de muieruşte. La o treime din preţ, dacă nu şi mai puţin, trecea marfa din mîinile darnice ale cazacilor în mîinile iuţi, abile ale cumpărătorilor : preşuri de un stînjen lăţime, satin, camohasuri, saftian, covoare persane scumpe de-ţi luau ochii, valuri de pînză albă şi postav roşu, korpeh (caracul) de Buhara, odoare de aur lucrate cu meşteşug : inele, cercei, şiraguri, lănţişoare, cupe, potire...

Sosise clipa de dragul căreia cazacul rabdă şi de foame şi de frig, priveşte moartea în ochi...

Acum scutură cîrpele înflorate, le aruncă pe jos şi calcă pe ele ca semn al dispreţului lor fără de margini. Cazacul — mai ştii de ce ? — are drag să se ciondănească pe treburi negustoreşti mai ales cu cîte un tătar, un calmuc sau... o muiere.

Iată un cazac lung, năsos, care a prins gustul negustoriei. A desfăşurat pe iarbă în faţa muierilor un covor scump şi-acum îl laudă. Răcneşte :

— Eu cît mi-s ? Iacătă-mă ! se înalţă cît era de lung. Şi uite că încap de două ori în el. Uite aici : unu ! se culcă. Băgaţi de seamă, fîşneţelor, că altfel vă păcălesc ! sări în picioare, se mai întinse o dată, cu picioarele desfăcute. Două ! Chiar de sub şah l-am luat.

— Da ce, parcă ăia dorm pe el ? îşi dădu una cu părerea. Pe perete se pune !

— Nu cumva şedea şahul pe el cu nevastă-sa ? Nu i-oi fi făcut tu vînt ?

— Şahul ? Păi şahul zicea şi el ca omul : eu c-o fi, el c-o păţi... Cam fleşcăit, abia l-am înduplecat...

Desfăşoară preşurile, pipăie pielicelele de saftian...

— Asta saftian estem ? Bun-bun ?

— Da ce, n-ai ochi să vezi ?

— Asta pieliţel mult gros estem...

— Oi avea tu pielea groasă, băi moacă ! Las-că ţi-o subţiez eu !

— Tu ţe inzuri la mine ? De ţe ?

— De ţe, de ne ţe... D-aia ! Că a mierlit-o găinuşa care le făcea tătarilor ouşoare de aur, iată de ce.

Localnicii mai descurcăreţi n-au uitat de „poşircă". Pe alocuri unii vînd băutura chiar din căruţă. S-au ivit şi primele „rîndunele". Un cazac uşor cherchelit îşi încercă glasul :

Apleu,
Sărman arici,
Sărmănel arici,
Unde te tîrăşti de-aici
Cu paşi mici ?

Ehei,
Mă duc unde mi-e pe plac :
La mîndruţa din iatac
Cu cosiţa-n comănac...

Dar esaulii au poruncă să stea cu ochii-n patru. Nu e vremea să se lase pe tînjeală, ba deloc. Esaulii înţeleg asta şi fără să le mai spună atamanul.

Ivan Cernoiareţ, pregătindu-se să plece nu ştiu unde de pe mahoană, îi îndemna pe sotnici :

— Să vedeţi bine de străji ! Că altfel ne fac ăştia ce-am mai păţit noi la Monastîrski Iar. Aici nici pe-un cîine nu-l crezi pe cuvînt. Pe toate mahoanele să fie mereu careva. Siomka, trimite vreo trei lotci pe Volga, să dea ocolul pe-acolo. Dacă-l prind pe vreunul beat în străji, îl tai fără multă vorbă.

Marea multicoloră de oameni, cuprinsă de voioşia primelor pahare de băutură, de pofta de cîştig, de libertate, de plăcerea de a se tîrgui, de tot ceea ce poartă numele de SĂRBĂTOARE, tălăzuieşte, clocoteşte, orăcăie. Se în-

cîntă cu toţii, şi cei care-i înşeală pe alţii, şi cei care se lasă păcăliţi.

Aoleu,
Sărman arici !
Sărmănel arici !
Unde te tîrăşti de-aici
Cu paşi mici ?...

Se cocea un chef de pomină. De asta n-aveai cum să te fereşti, nimeni nu putea să-l oprească ; nimeni, nici atamanul cel mai aspru şi cel mai iubit, nici esaulii lui trecuţi prin toate.

*

În sala isprăvniciei din Kremlin s-au adunat toţi mai-marii puterii din Astrahan : cneazul boier Ivan Semionîci Prozorovski, voievodul oraşului, cneazul stolnic Semion Ivanîci Lvov, voievod de-al doilea, cneazul stolnic Mihail Semionîci Prozorovski (fratele lui Ivan Semionîci), voievod de-al doilea, mitropolitul Iosif, diacul isprăvniciei, capul streliţilor Ivan Krasulin. Şedeau şi se socoteau.

— Că i-ai adus aci e bine, rosti cneazul Ivan Semionîci, un boier înalt şi bine împlinit, deschis, neprefăcut la chip. Dar mai departe ce facem ? Vezi că nici aici nu sîntem în stare să-i potolim. Că doar am poruncit să nu se pună pe negustorie !... Şi ia uite ce se petrece ! Dar dacă aşa cum sînt, cu arme şi prăzi, s-or duce la Don ?... Atunci ce ne facem ?

— Noi n-avem treabă cu ei, mărite cneaz, observă Lvov. Avem hrisovul ţarului... Le facem vînt de-aici şi cu asta am terminat.

— O fi el hrisovul hrisov... Dar parcă de asta e vorba ? Cînd or începe tîlharii să facă tot felul de rele în drum, s-a zis cu hrisovul ! Atunci or tăbărî pe noi : dar voi ce-aţi păzit ? După aia poţi să te dai cu capul de toţi pereţii, că tot n-ai ce dovedi. Pe mine aşa mă bate gîndul : să-i trimitem la Don fără arme. Să-i înscriem pe toţi în liste, să le luăm toată muniţia...

— Auzi ce zice cneazul ! izbucni mînios mitropolitul, un bătrîn lung şi uscat căruia îi tremura capul. Ţi-ai dat brînci, acum vrei să le iei tot ! Nu-i cunoşti tu pe ei... şi nici să nu dea Dumnezeu ! Ăştia-s hoţi ! Anticrişti !... Sînt în stare să facă tot oraşul numai surcele.

— Dar nici noi nu stăm cu mîinile în sîn !

— Nu, mărite cneaz, nu ne prea putem pune nădejdea în streliţi, spuse Lvov. Acuşi o întorc. De ne-ar da tunurile şi mahoanele, ar fi lucru mare. Să-i treacă bunul Dumnezeu de Ţariţîn, că pe Don n-au decît să-şi taie beregu-şurile unii altora, nouă nu ne mai pasă. Şi nici n-o să ne mai ceară nouă nimeni socoteală.

— Cum e, Ivane, chiar aşa rău o ducem cu streliţii ? îl întrebă voievodul pe Krasulin, capul streliţilor.

— N-avem cu ce ne lăuda, Ivan Semionîci, încuviinţă acesta. Au şi picat la vremea cea mai nepotrivită : ăstora trebuie să le dăm drumul la vatră, iar schimbul o veni cînd o veni ! Numai să le spui să mai rămînă, că pe dată se răscoală.

Cneazul Mihail, care pînă atunci tăcuse, se porni să vorbească cu înflăcărare tinerească :

— Dar cum vine asta ?... Tîlhari, hoţi, au ieşit din cuvîntul ţarului !... Iar noi n-avem ce le face. Ruşine pe capul nostru ! Ne rîd şi curcile că n-am putut să le venim de hac unor coate-goale ! Eu aşa gîndesc : să-i aducem la credinţa creştinească, să-i înscriem şi să-i împărţim după listă pe la garnizoane pînă la o nouă poruncă a ţarului. Hrisovul e tocmai de anul trecut. Să trimitem vestitori la Moscova, iar pînă atunci pe tîlhari să-i ţinem aici, sub strajă.

— Ei, cneazule, cneazule..., suspină mitropolitul. Zici că ne rîd curcile ? Pe mine unul atîta m-a făcut să rîd sub tăişul sabiei un coate-goale de-al lui Zaruţki, că pe toată viaţa am rămas să tot rînjesc şi să scutur din cap ; aşa m-a făcut el să rîd, netrebnicul. Pe arhiepiscopul Feodosie, fie-i ţărîna uşoară, cum l-au necinstit !... Ăştia-s mînia lui Dumnezeu ! Cînd s-or petrece de-aici sîntem şi noi scăpaţi şi se izbăveşte şi biserica de altă ocară. Iar noi vrem să ne băgăm singuri capul în laţ...

— Că în pruncie te-o fi băgat Zaruţki în sperieţi, asta înţeleg, spuse Ivan Semionîci. Dar mai pricepe şi dumneata, sfinte părinte, că noi sîntem răspunzători în faţa ţarului pentru aceşti tîlhari. Ştim noi oare ce-o fi-n mintea lui, a lui Stenka ? S-o retrage pînă colea la Ceornîi. Iar şi iar s-o apuca de-ale lui. Şi cine răspunde ? Se va spune : au fost aici şi nu le-aţi putut lua armele ? !

— Vine iarna, n-o să se-apuce, dădu glas Ivan Krasulin.

— Pîn-la iarnă mai e, iar el nici n-are nevoie de multă vreme : dau de-o caravană de vase şi la fund cu ea. Atîtica toată !

— Că şi asta e adevărat, se băgă diacul. Nu-i cuminte să-i lăsăm aici : or începe să-i ademenească pe streliţi. Atunci chiar că se-ncurcă treaba. Gîndul meu ăsta e : să-ncercăm cu vorba, să-i lămurim să se potolească, să pună jos armele şi să se împrăştie care de unde-a venit. Cînd sînt toţi grămadă şi cu armele la ei mai bine să nu te legi de ei. Trebuie să încercăm cu lămureala...

— La sfînta credinţă să-i aducem pe netrebnici ! După carte. În lăcaşul Domnului, rosti mitropolitul. Şi să facă bine să dea înapoi ce mi-au luat din cătun. I-am şi scris slăvitului ţar ce jaf mi-au făcut acolo !... mitropolitul scoase de sub pulpană o foaie scrisă. „În anul acesta, doamne, spre ziua a şaptea a lunii lui august, au sosit dinspre mare în cătunul Basaga ţinător de moşia mitropoliei cazacii tîlhari ai lui Stenka Razin. Şi fiind ei în acel cătun al meu şi batogul sărat, şi icrele, şi cleiul de peşte, şi zgîrciurile de morun (veaziga) pe toate le-au jefuit de n-a mai rămas nimic, şi felurite scule de aramă şi de fier din acel cătun, şi cazane, şi topoare, şi cängi, şi dălţi, şi scoabe, şi sfredele, şi burghie, şi năvoade, şi mahoane, şi bărci, şi cămările cu grîu cîte au fost pe toate le-au prăduit. Şi după ce a făcut jaf, doamne, de m-a lăsat pe mine, cel care pentru tine se roagă, fără nimica, el, Stenka Razin şi ai lui au lăsat tot acolo în cătun, la loc de ascunziş, tot felul de odoare bisericeşti şi felurite lucruri de preţ şi, plecînd ei din cătun, n-au lăsat nici o însemnare de acele lucruri.

Preamilostive domn, ţar şi mare cneaz Alexei Mihailovici, primeşte ruga mea, a celui care pentru tine se închină..."

Intră un slujitor. Spuse :

— Soli de la cazaci.

— Să intre, zise voievodul. Stai. Cine sînt ?

— Doi esauli, spun ei, şi un cazac.

— Să intre. Acuma... ia să-i luăm noi mai din scurt.

Au intrat Ivan Cernoiareţ, Frol Minaev, Stîr. S-au înclinat toţi trei deodată.

— Din partea atamanului de oaste Stepan Timofeici al lui Razin, sîntem esaulii Ivaşca şi Frol şi cazacul de pe Don, Stîr, se prezentă Ivan Cernoiareţ.

Toţi trei sînt bogat învesmîntaţi, au arme scumpe. Stîr e cam cherchelit, dar numai niţel. Ivan Cernoiareţ l-a luat cu ei pentru că-l ştie bun de gură ; dacă s-ar întîmpla să le lîncezească vorbirea cu voievozii, atunci îl îmboldeşte cu

cotul pe Stîr să-şi dea drumul la meliţă. În felul ăsta ai şi răgaz de chibzuinţă ca să potriveşti vorbele mai cu socoteală. Stîr ceruse să-l ia şi pe moş Liubim ; Ivan n-a vrut.

— Nu cunosc un asemenea ataman de oaste, zise voievodul Prozorovski, cercetîndu-i cu privirea pe cazaci. Pe Kornei Iakovlev îl cunosc.

— Kornei nu ne e ataman, noi îl avem pe-al nostru, pe Stepan Timofeici, sări Stîr cu gura.

— De cînd oare are Donul două oştiri ?

— Da' ce, ori n-ai auzit nimic ? ridică glasul Stîr. Păi, noi am şi dat o raită prin Hvolîn * !

Frol îl trase de mînecă pe bătrîn, de la spate.

— Cu ce treabă aţi venit ? întrebă sever Prozorovski ăl mai mare.

— Tătucul nostru, Stepan Timofeici, îţi face plecăciune şi îţi făgăduieşte daruri frumoase, începu Cernoiareţ.

— Şi ?... îl întrerupse nerăbdător Prozorovski.

— A poruncit să-ţi dăm de ştire că mîine vine el.

— De ce nu azi ?

— Azi ?... Cernoiareţ îi privi pe mai-marii Astrahanului. Azi am venit noi să cădem la învoială cum are să fie el primit în Astrahan.

O umbră de nedumerire se aşternu pe chipurile dregătorilor din Astrahan. La atîta obrăznicie chiar că nu se aşteptaseră.

— Şi cum vrea el, mă rog, să fie primit ? întrebă voievodul.

— Să se scoată steagurile, să tragă tunurile de pe metereze...

— Ar mai fi ceva..., zise Stîr către mitropolit. Ar trebui, părinte, să se ţină şi o sfîntă slujbă...

— Părinte ţi-e cîinele cel turbat, nu eu ! ţipă mitropolitul, izbind cu toiagul în podea. Alungaţi-i pe mişei, lighioanele spurcate ! Auzi ce le trece prin cap netrebnicilor ! Sfîntă slujbă, ai ?... mitropolitul începu să-şi scuture capul şi mai tare ; bătrînul duhovnic avea o fire cam bolovănoasă, îi sărea uşor ţandăra şi atunci nu-şi mai alegea cuvintele. Stenka o fi cel care a scornit povestea asta cu slujba ? Acuşi îl afurisesc !...

— Sînt beţi, spuse cu scîrbă cneazul Mihail.

— Cerc aţi avut ? întrebă Lvov.

---

* Veche denumire a Mării Caspice — *n.t.*

— Nu. Lui Cernoiareț îi părea rău că-l luase pe Stîr cu el : a cam scrîntit-o cu slujba. Acum nu le mai rămînea decît să-și păstreze demnitatea. O s-avem !

— Atunci ați făcut-o de capul vostru ? Treaba cu sfînta slujbă ? vroia să se dumirească mitropolitul.

— De ce ? Toată oștirea și-o dorește. Doar sîntem creștini.

Voievodul se ridică, făcu semn cu mîna că întîlnirea luase sfîrșit.

— Întoarceți-vă la oaste și spuneți-i atamanului vostru să fie mîine aici. Îi mai spuneți să nu umble cu prostii. Altfel îi fac eu o primire, că nu vă mai dezmeticiți voi nici pîn-acasă.

5.

Tare ciudat chefuia Razin : ba îl lua apa de îndată, ba oricît ar fi băut tot treaz rămînea. Numai privirea iscoditoare i se făcea grea, gînduri de nimeni știute puneau stăpînire pe el ; cînd era băut, se lăsa cu totul în voia acelor gînduri și atunci nimeni nu mai avea cum să priceapă ce-i în mintea lui, ce vrea, pe cine iubește în clipele acelea, pe cine nu. Se cam temeau oamenii de el cînd era așa, dar îl și respectau într-un chip anume, așa cum cinstesc rușii un părinte sever, dar drept, sau un frate mai mare și mai puternic, cînd știi că are cine să te tragă de urechi, dar și cine să te-nțeleagă și să te ocrotească la nevoie. Oamenii simțeau că Razin le poartă mereu de grijă. Chiar dacă nu-ți dai seama de la început, chiar dacă Razin este și el sfîșiat de patimi, chiar dacă nu totdeauna știe să-și stăpînească pornirile, chiar dacă o ia razna, ros de amărăciune și durere sufletească, există în străfundurile acelui suflet multă dragoste de oameni, se zbuciumă acel suflet, tînjește după iubire și dreptate și nu găsești în el acea josnică, ticăloasă poftă de a se bucura de umilința altora. Ei da, pentru acest suflet al lui îl îndrăgeau oamenii. Razin era iubit, cu el se simțeau în siguranță. Că doar nu de moarte se teme ; el se îngrozește dacă, privind în jur, vede că nimănui nu-i pasă de soarta ta, că nimeni nu te jelește, că toți se înghesuie să se ghiftuiască, să rupă o halcă mai mare... Sau se mai nimerește cîte unul, mintos și puternic nevoie mare, care începe să se țină semeț, că el e mai presus decît ceilalți, sau care se îmbată cu pro-

pria-i putere, sau care prinde gust de căpătuială... Mulţi sînt cei mintoşi şi puternici, dar puţini sînt cei buni, cei pe care îi doare sufletul nu numai pentru ei. Foarte tare îl iubeau oamenii pe Razin.

Vreo cinci sute de „meseni" se aşezaseră pe mal, chiar lîngă mahoane. Întinseseră pe pămînt un fel de poditură făcută din băncile vîslaşilor şi se aşezaseră cu picioarele strînse sub ei în jurul acestei „mese".

Razin şedea în capul ospăţului. De o parte şi de cealaltă erau esaulii, bătrînii cei mai dragi, popa Ivaşka (răspopit), prizonierii mai de vază, printre care şi tînăra cadînă, ibovnica lui Stepan.

Răsuna pînă în depărtări cîntecul de libertate al cazacilor de pe Don, de-ţi mergea la inimă. Frumos cîntec, îl şi cîntau bine...

Soarele se naltă de vestetşe zorii,
Ci nu-i vîntul iute care-alungă norii,
Ci nu se-nfioară marea cea adîncă,
Ci nu-i o năpîrcă şuierînd sub stîncă,
Ci e glas de flintă ce răsună încă...

Stepan asculta. El însuşi cînta doar rareori, i se întîmpla să mai mormăie ceva, ca pentru sine, cînd era dus pe gînduri, doar atît. Dar cîntecele îi răscoleau sufletul, de-i dădeau şi lacrimile. Mai ales acesta ; i se părea că e anume făcut despre iubitul lui frate de cruce, atamanul Serioga Krivoi.

Zboară glonţişorul, dar nu cade-n mare,
Nu cade în apă, nu-n pămîntul tare,
Ci în căzăcescul cerc de adunare.
Cade din văzduhuri plumbul nesătul,
Îl primeşte-n frunte primul esaul...

Şi mai departe ca un suspin, greu şi amar :

N-apucă să strige, n-apucă să geamă,
Se umple de sînge a calului coamă.
Nu ştii niciodată moartea cînd te cheamă...

Rămaseră un timp aşa, năpădiţi de simţămintele stîrnite de acel cîntec. Se întristară cu toţii. Şi nu era chiar întristare, căci venise acea clipă, tainică şi rară, cînd inima omului se înseninează deodată, pătrunsă de un suflu luminos, parcă nu de pe astă lume ; o fi oare adierea dra-

gostei sau fiorul trezit de frumusețea pămîntului ori de dorul de cei dragi de acasă, că amuțește omul, singur cu mîhnirea lui. Și totuși nu, nu e totdeauna tristă această clipă, de aceea e atît de tainică, atît de frumoasă.

Stepan se scutură din amorțeală.

— Ei... hai, mînjilor ! Nu vă posomorîți : simțea și el că, pe măsură ce te apropii de casă, tot mai rău te muncește dorul ; te macină, te usucă. Om trece noi și de asta ! Mai avem puțin... și gata ! Iar voi...

— Om trece, tătucă !

— Toarnă, porunci Stepan. Hai cu toții, o dușcă pîn-la fund !... Amin !...

Băură, se șterseră pe mustăți. Se risipi clipa de taină și era chiar mai bine acum, parcă se dusese și întristarea.

— Toarnă ! porunci iar Stepan.

Mai umplură cupele o dată. Că dacă tot o fi să... Și mai dă-o-ncolo de tristețe, că ce ? Treaba și-au făcut-o, au scos-o la capăt chiar binișor... Ar fi și păcat să nu tragă un chiolhan pe cinste.

— Să nu se-ncovoaie căzăcimea ! ridică Stepan pocalul. Să nu le crape pentru noi obrazul frățiorilor care zac acum în pămîntul rece. Amin !

— Măi, păhărelu lui Dumnezeu, de unde dracu te-ai ivit tu ?...

— Nu-l mai întreba, Mikola, că ți-o spune el.

— M-m-niam !...

Băură. Se porni hărmălaia, vorbeau toți, se foiau...

— Toarnă ! porunci din nou Stepan.

Știa el ce-i de făcut ca să-și alunge din inimă acea dulce tristețe.

Mai turnară. Că bine-i, cocoșul mă-si de viață ! Acum pot să-și dea drumul, casa-i aproape.

— Liber să fie Donul în vecii vecilor ! Pîn-la fund !

— Uf, că bine-i, tătucă !

— Trageți o cîntare ! Una veselă !

— Haida-a-a... hai ! uriașul cazac Kondrat plesni cu palma peste scîndură... de cîntat nu prea știa să cînte.

Voci iscusite, demult învățate să cînte împreună, izbucniră într-o suflare :

Iar mai bem un păhărel,
Iar ne odihnim niţel.
Om mai bea noi, că mai vrem,
Dară pentru cine bem ?

— Aia e !... îi săltă inima lui Kondrat ; iar izbi cu pumnul în scîndură. Pentru cine, mă ? !

Păi, om bea, dac-om mai vrea,
Pentru cei voinici om bea,
Pentru cei cazaci om bea,
Om bea pînă n-om putea.
Nu-n Kazan, nu în Riazan
Ci în mîndrul Astrahan...

Fluieră unul din două deşte, de le ţiuiră urechile. Nu era Kondrat singurul, mai erau şi alţii de le zburda sufletul, se cerea slobod. Le veni pofta să facă o dandana şi mai mare, să bage pe careva în sperieţi, măcar să zbiere, să dovedească cine-i mai tare.

La celălalt capăt se înălţă alt cîntec, acoperindu-l pe cel dintîi :

Cîntă cobză, zi-i mai tare,
Să-ncercăm altă cîntare.
Între codri, ntr-o poiană
Întîlnit-am o vădană.
Văleu şi voleu !...

— Tătucă, omoară cîntarea ! se auziră strigăte din toate părţile.

Un freamăt cuprinse mia de oameni, freamăt mare. Cei mai mulţi, mai ales dintre ăi tineri, nu mai cîntau, se uitau cu nerăbdare la ataman. Dar cîntecul mai trăia încă, iar atamanul nu-i lua în seamă, nu voia să ia în seamă nerăbdarea tinerilor. Mai trăia cîntecul, mai putea încă să prindă putere.

Văduvioara tot plîngea,
Inima de ţi-o frîngea.
Şi-a bocit fără alean
Pînă mai acum un an...

— Tătucă, să n-o mai zică pe asta cu văduvioara, că m-apucă mila. Îmi dau lacrimile-e-e !... Kondrat scutură din cap şi iar dădu una cu pumnul în scîndură, tare. Acuşi plî-î-îng...

— De ospătat v-aţi ospătat bine, măi cazaci ? întrebă atamanul.

— Bine, tătucă ! răcniră toţi.

Şi mai aşteptau ei ceva. Dar tătucul tot nu lua în seamă nerăbdarea lor. N-o lua şi pace.

— Nu-i mai ţine pe jăratec, tătucă, spuse încet Ivan Cernoiareţ, că ăştia chiar se pun pe plîns. Lasă-i, zău...

Stepan rîse uşor, aruncă o privire spre cazaci... Se vedea că şi lui îi dădea ghes. Dar se ţinea tare. Cît de mult îi iubea el pe cazacii săi, dar, de vreme ce s-a apucat el să ocîrmuiască petrecerea, tot el ştia cînd să lase hăţurile din mînă.

— Dar rachiu-i bun ?

— Oh, că bun e, tătucă !

— Toarnă !

Parcă s-ar apropia acum clipa mult aşteptată. Băură.

Stepan puse jos cupa goală, îşi şterse mustăţile... Se făcu el că-şi caută luleaua... Şi deodată se săltă în picioare, îşi smulse căciula din cap şi dădu cu ea de pămînt.

— Dă-i drumul ! rosti el cu înverşunare.

Asta aşteptau.

Clocoti deasupra apelor puternicul strigăt de bucurie al gloatei ameţite de băutură. Săriră în picioare... Banduriştii, toţi cîţi erau, se aşezară într-un rînd, ciupiră coardele. Şi se-ncinse, dragă Doamne... Dănţuiau toţi. Fluierau, urlau, chiuiau... Se formase un cerc uriaş. În mijloc stătea atamanul, bătea uşor din picior. Rînjea, dar de bine. Era şi asta altă clipă nepreţuită : toate vieţile se împletiră, legate laolaltă într-o singură namilă de viaţă care, iat-o, se învîrte suflînd fierbinte, se desfată. E ceva care seamănă cu un iureş năpraznic dat în luptă pe neaşteptate sau cu o dezmierdare înfocată de femeie fără minte.

Se cutremura pămîntul ; pescăruşii care se roteau de-a lungul ţărmului se feriră în sus şi în lături, de parcă s-ar fi tras în ei cu puşca.

Soarele era şi el pe plecare... Şi, repede, se apropia amurgul. Pe mal începură să pîlpîie focurile.

Petrecerea se întinse, se lăţi ; nu mai era un singur cerc, se învîrtejeau mai multe, în jurul focurilor.

Lîngă un foc mai mare cazacii îi înghionteau pe prizonieri spre Stepan, iar el îi împingea în mijlocul horei ; trebuiau să joace. Să joace cum le cîntă cazacii. Ei ce să facă ? Jucau. Jucau la un loc cu cazacii. Cazacii se străduiau din toată inima să-i învețe, le arătau cum se joacă pe căzăcește. Un neguțător persan cam rotofei nu izbutea nicicum să joace pe vine. Doi cazaci îl apucară de mîini și ba-l lăsau jos la pămînt, ba-l ridicau dintr-o smucitură. Pe persan îl treceau toate sudorile, ar fi jucat el bucuros, măcar să nu-i smulgă brațele din încheieturi, își dădea toată silința, dar nu era în stare.

— Hai, vecine ! Mișcă !

„Vecinul" sare greoi și hazliu (e bucuros că măcar stîrnește hazul), doar-doar o scăpa, de nu l-ar da gata această petrecere sălbatică, această viață învolburată care își găsește bucuria într-o atît de primejdioasă dezlănțuire.

— Hopa... hop ! Hopa ! Hop ! Ah, că bine mai joci, măi pui de lele !... Ia uite-l ia, uite ce-i poate pielea !...

Printre cei ce s-au prins în joc e și frumoasa prințesă. Doica țopăie și ea în urma prințesei ; toată lumea trebuie să dănțuiască și să țopăie, dacă-i vorba pe-așa.

— Mai cu foc ! strigă Razin. Arde-l, nu-l lăsa ! Să duduie pămîntul !...

Un prințișor, fratele tinerei persane, fu tîrît în preajma lui Razin : nu vroia să joace și se mai și împotrivea. Stepan îl măsură cu privirea, îi făcu semn spre cerc. Prințișorul clătină din cap și începu să tolocănească ceva pe limba lui. Stepan îl înșfăcă de piept și-l azvîrli în foc. Țîșni în sus un snop de scîntei... Persanul sări din flăcări ca o sfîrlează și se rostogoli pe jos ca să-și stingă hainele. Le stinse, sări în picioare.

— Joacă ! strigă la el Stepan. Așa-mi zici tu mie, puțoiule ? ! Păi, dacă-i așa, las-că te frig eu pe jar ca pe-un purcel. Joacă !

N-ar fi trebuit să-și dea acum drumul la gură prințișorul, nu tocmai acum... Și pe deasupra s-a mai și pus să înjure... Mulți dintre cei de față pricepeau persana.

— Ei ? atamanul aștepta.

Banduriștii începură să cînte mai cu foc... Dar prințișorul nu se clintea. S-o fi trezit mîndria în sufletul lui cel tînăr, s-a răzvrătit și a hotărît că mai bine să-l ucidă decît să-l batjocorească. Poate nădăjduia că atamanul nu se va atinge de el, de dragul soră-si. Sau, poate, și-a adus

aminte că, nu cu mult în urmă, le poruncea el însuşi oamenilor şi că alţii erau cei care jucau atunci cînd vroia el... Fapt e că s-a încăpăţînat... şi gata. Ochii întunecaţi îi scăpărau de furie şi de ciudă, buzele îi tremurau, pe chip i se citeau şi deznădejdea şi îndărătnicia, amîndouă deodată. Dar, oricît de încăpăţînat ar fi tînărul prinţ, atamanul e tot mai încăpăţînat decît el ; şi nici nu e timpul potrivit să te măsori acum cu atamanul : se poate lăsa el, băut cum e, şi încă în faţa oştenilor săi, să-l înfrunte un oarecine şi să-l întreacă, măcar în îndărătnicie ?

— Joacă ! zise Stepan.

Îşi înfipse ochii în obrazul oacheş, gingaş al prinţişorului. Acesta începu iar să spună ceva, dînd din mîini. Stepan îşi trase încetişor sabia... Se repezi atunci din cerc prinţesa, se agăţă de braţul atamanului. Ceilalţi persani îl luară pe sus pe prinţ şi-l tîrîră cu ei în cerc. Stepan o împinse la o parte pe prinţesă şi, urmărindu-l din ochi pe prinţ, porunci :

— Mai cu foc ! Ia fă-le şi tu o dată pe plac cazacilor... Cînd te-o răscumpăra tătîne-tău, atunci... n-ai decît să-i pui pe alţii să-ţi joace.

La alt foc o ceată de cazaci, şi mai tineri şi mai bătrîni, s-au prins să sară peste flăcări. Aici s-auzi răcnete şi băşcălie ! Îşi udau cu apă numai capul şi barba. Încolo nimic. Mirosea a pîrlitură.

„Sărmanul arici" ajunse împleticindu-se tocmai la acea ceată... Beat criţă.

— M-m-ah !... Da ce gustos miroase ! şi „ariciul" dădu să-şi scoată caftanul. Hai să mi-o prăjesc şi pe-a mea.

Îl alungară. Cuminte, plecă mai departe şi iar o luă de la capăt :

Aoleu,
Sărman arici !...

Iar la toate acestea priveau, clipind mirate, stelele mari de pe cerul întunecat. Şi mai priveau din întuneric, de prin tufişuri ochii pizmuitori ai celor puşi de strajă. Nu toţi avuseseră tăria să se stăpînească : cîte unul tot a izbutit să apuce cît de cît, un păhărel-două.

Ivan Cernoiareţ împreună cu sotnicii cercetau străjile... Într-un loc unde trebuia să fie om de pază se petrecu o încurcătură. Pîndarul aţipise... Auzind paşi, sări el în picioare, dar prea tîrziu. O scurtă învălmăşeală, gîfîieli înfundate, crîmpeie de cuvinte :

— Ţine-l de mînă ! Mîna, mă !... Al naibii cîine !...

— Dă-i la cap !

— Suceşte-i braţul ! M-m-hîm... Aîc ! O bufnitură seacă ; atins „la lingurică", pîndarul încetă să se mai împotrivească. Na, mai muşcă tu acum ! Leagă-l, Semion ! Îmi pui altul aci.

— Fedka ! strigă sotnicul. Rămîi tu aici. M-a muşcat de mînă, guşterul dracului. Curînd nu se vindecă. Aşa-i muşcătura de om, ţine mult. Pînă şi cea de cîine trece mai repede. Al naibii balaur !... Măcar să nu-mi fi atins vîna.

— Pişă-te pe ea, acuşi se drege.

— Pe ăsta îl laşi să zacă aci, porunci esaulul. Dacă-l dezlegi, Fedka, e vai de capul tău ! Îl luăm noi la întrebări după ce răsare soarele.

Cernoiareţ şi cu ceilalţi porniră mai departe, foşneau tufişurile în drumul lor. Cînd oastea petrece, primul esaul nu cunoaşte odihna.

Pe Stepan îl cuprinsese o stare din acelea cînd nu mai vrei să vezi pe nimeni. Mai dădu pe gît un pocal şi se duse spre mahoane ; vroia să fie singur. Nu era ameţit de băutură, simţea doar nişte zvîcnituri în tîmple.

Tînăra persană îl ajunse din urmă. Ceva mai încolo, în spate, se zărea şi doica.

— Ei ? întrebă Stepan, fără să se întoarcă ; recunoscuse paşii uşori ai fetei. Ai dănţuit destul ?

Persana zise ceva.

— Te-ai speriat pentru frate-tău ? Da el, prostăvanul, de ce se încăpăţînează ?

Ea începu iar să îngîime ceva, repede-repede, cu o voce mică, plăpîndă, rugătoare.

Ajunseră în marginea apei. Stepan se lăsă pe vine, se stropi pe faţă... Apoi se ridică şi rămase aşa, dus pe gînduri, cu ochii pironiţi în bezna lipicioasă.

Clipoceau încetişor valurile la picioarele lor ; bolborosea undeva, în spate, tabăra pusă pe chef ; se auzea cum vorbesc între ei oamenii de pază de la mahoane. Făcliile de smoală de la bordul mahoanelor se oglindeau în unda neagră, şerpuind, tremurînd. Pîntecul moale şi cald al nopţii se lăsase peste pămînt, peste ape, peste focuri... Era zăpuşeală, venea o adiere de peşte şi de fum.

Stepan stătu mult timp nemişcat. Părea că uitase de tot şi de toate. Gînduri venite de departe, parcă de pe alte

tărîmuri puseră din nou stăpînire pe el. Ştia să se lase în voia gîndurilor ; cîteodată îşi dorea foarte tare să fie singur.

Tînăra persană îl atinse uşor pe umăr ; se vede că i se făcuse frig. Stepan reveni pe pămînt.

— Oi fi înghețat, ai ? Măi, pisicuţă din străini ! rosti el blînd, cu un fel de uimire, o mîngîie pe cap, o luă de după umeri, o împinse uşurel. Du-te la culcare. Ce-i drept, e cam răcoare aici, lîngă apă.

Prinţesa, toată un zîmbet, îl întrebă ceva, arătînd spre mahoana unde îşi avea culcuşul.

— Hai, la culcare, du-te, încuviinţă Stepan. Du-te.

Prinţesa îşi plesni palmele de bucurie şi porni în fugă spre bărci. Fără să se oprească, strigă către doică ; aceasta îi răspunse, bucuroasă şi ea.

Stepan clătină din cap, uitîndu-se în urma prinţesei.

— Păi, ei ce să-i faci ?... Că ea, prostuţa, tot cu păpuşile s-ar juca.

Iar în gînd îşi spuse : „O trimit înapoi, ajunge. Dar pe prinţişor să-l răscumpere ; dacă mă tocmesc, tot iau pe el vreo cinzeci de bidivii".

Îşi pierdu iarăşi ochii în întuneric... Şi îi veni în minte, cine ştie de ce, altă noapte, de foarte demult.

Ca şi acum, era tot început de toamnă... Şi tot aşa de cald. Stenka, împreună cu frate-său, Ivan (Ivan avea pe atunci cam şaisprezece ani, Stenka zece), zăboviseră cu undiţele pe malul Donului ; au stat pînă după apusul soarelui, cînd s-a aşternut întunericul peste ape. N-aveau chef să meargă acasă. Şedeau acolo, ascultau tăcerea. Şi veni acel dar scump şi rar al tinereţii, pe care toţi îl încercăm la acea vîrstă fericită : ţi se opreşte inima în loc, ca de o dulce nălucire şi te cuprinde atunci, pui de om, o încîntare fără nume de-ţi vine să te înalţi, să muţi şi munţii din loc ; şi în acea clipă puiul de om încă necopt înţelege limpede şi dintr-o dată : sînt, trăiesc pe această lume ! Dar cum nu te înalţi, ci rămîi aşezat, adunat tot cu bărbia pe genunchi, şi mai arzătoare, aievea şi aproape, se face credinţa : „Lasă, c-am s-o fac şi pe asta, mă înalţ eu". Acel simţămînt puternic nu-l uiţi după aceea toată viaţa.

Cei doi fraţi au rămas acolo multă vreme, tăceau. Satul se pregătea de culcare. Deodată se auziră, undeva pe

aproape, voci de femei ; veniseră muierile la scăldătoare. Așa obișnuiau : să se scalde după ce se întunecă. Se încîntau singure de vraja înserării. Vorbeau între ele, nu tare, și totuși glasurile lor sparseră liniștea nopții, se lățiră pe tot întinsul apei. Cuvintele se auzeau desluşit, aproape.

— Ce apă, auzi tu, caldă-ă-ă !... Vai, ce bună-i !

— Parcă te mîngîie... Doamne, ce mai alintare. E bine, ce mai...

— Niuraşka, sări şi tu, hai odată !... Sări, Niuraşka !

— Niuraşka Sazonova, spuse Ivan Razin. Să vezi ce tămbălău fac ele acuşi.

Îşi lepădă hainele, intră în apă şi începu să înoate fără zgomot. Peste cîteva clipe se făcu nevăzut. Mai tîrziu Ivan îi povesti că a înotat pînă aproape de ele, nezărit şi neauzit, s-a dat la fund şi a apucat-o pe una din ele de picior. Tăcerea nopții fu spartă de un țipăt cumplit, sfîşietor. De neghiob ce era, Stenka fugi într-acolo şi începu să-şi cheme fratele. Se speriase. Muierile l-au cunoscut pe Stenka după glas, au aflat şi cine era făptaşul : Vanka Razin. Spre nenorocul lui, nu o apucase de picior pe Niuraşka, ci pe-o muiere mai coaptă, nevastă de cazac, Fiokla Mironova. Asta şi așa era cam zurlie, iar acum.. ce să mai vorbim ?... A răcnit ca o fiară înjunghiată şi s-a lăsat moale în apă. Cînd au scos-o pe mal era mai mult moartă decît vie. Kostka Mironov, bărbatul Fioklei, s-a dus în aceeaşi noapte la Timofei Razin să-i ceară socoteală pentru pozna băieților. La început Timofei a plecat urechea la dojana şi beşteleala lui Konstantin şi s-a hotărît să se răfuiască el cu băieții de cum s-or ivi acasă... Însă pe Konstantin l-a cam luat gura pe dinainte de supărare, a întrecut măsura :

— Niște tîlhari ați prăsit ! Aştia sînt în stare să facă moarte de om... umblă noaptea teleleu. Ce caută ei noaptea pe coclauri ?

— Dacă nevastă-ta nu-i zdravănă la cap, n-au voie alții să se scalde ? întrebă domol Timofei.

— Păi asta-i scăldătoare ? Că puiul ăsta de drac s-a băgat peste ele ! Auzi, scăldătoare... Să se scalde cît vrea, da ce l-a apucat să se dea la fund taman unde erau muierile ? Ce, nu-i limpede c-a vrut să le sperie, împielițatul ?

— Şi-acum vii tu la tartor să te plîngi... Păi tartorele să te-nțeleagă pe tine ? Că doar puiul de drac din tartor se trage.

— Așa și e, c-ați ajuns ca diavolii. Parc-ați fi din neamul lui Scaraoțchi, umblați toți cu cuțitul în dinți, tîlharilor !

— Ce nevoie am eu de cuțit ? Ți-oi face eu vînt de pe prispă și fără cuțit, se înfurie Timofei de-a binelea. S-au certat rău.

La plecare Kostka l-a mai și amenințat :

— Las-că le bag eu mințile-n cap ! Îi învăț eu de-o să țină minte !

— D-apoi cum ți-o fi norocul, zise Timofei. Tu încearcă.

Kostka a încercat. Nu i-a mers. Nu i-a stat în putere.

Kostka Mironov a pierit împreună cu Ivan Razin în timpul războiului cu leșii. Amintirea acelei campanii de pomină îi era încă vie, deși trecuse mult timp de atunci, îl ardea pe Stepan ca o rană în inimă. Și acum parcă era aievea... Îl chinuia acea blestemată vedenie : iar se făcea că frate-său, Ivan polcovnicul, și esaulii săi, toți legați, sînt duși spre un pin rămuros. Ivan pășea țeapăn, își strîmba gura de parcă-i venea a rîde ; nu credea nimeni că au să-i spînzure pe cazaci, nici Ivan nu credea. Toată vina cazacilor era că, pe vreme de toamnă, ei îl cam băgaseră-n mă-sa pe falnicul cneaz Dolgoruki, întoarseră caii și porniră înapoi, spre casă : iarna cazacii nu luptă. Așa era de cînd lumea. Așa făceau toți atamanii cînd mergeau la război alături de oastea țarului. Așa făcuse și Razin Ivan. Cneazul Dolgoruki a prins din urmă ceata nesupusă, a dezarmat-o... Iar pe polcovnic a poruncit să-l spînzure ziua-n amiaza mare, în văzul tuturor. Așa ceva nu se mai pomenise, de aceea nu-i venea nimănui să creadă. Ivan s-a urcat singur pe scăunel, i-au pus ștreangul de gît... Abia atunci și-au dat seama cu toții : nu șuguia cneazul, nu dorise doar să bage spaima-n ei, ci chiar pusese să le ia viața. Dolgoruki era și el acolo... În ultima clipă Ivan s-a uitat îngrijorat spre cneaz, l-a întrebat : „Ce-ai de gînd, cîine ?“ Cneazul a făcut un semn cu mîna, a zburat scăunelul de sub picioarele lui Ivan. Așa a fost... Și azi, cum închide ochii, mai vede Stepan chinul îngrozitor al fratelui : cum se zbate în laț, cum se zvîrcolește din tot trupul. Și atunci se însingura Stepan, pleca în grabă dintre oameni, să nu vadă alții suferința care îi schimonosea și lui fața. Nu-i e dat omului să uite una ca asta cît o trăi !

„Halal ţar !... Halal boieri... alde Dolgoruki : doar un semn a făcut cu mînuţa-i dalbă şi s-a zis cu cazacul. Asta-i !"

Stepan strînse din dinţi şi se încordă tot de durere, parcă-l muşcase ceva de inimă. Ca să se liniştească, îşi spuse de trei ori, tot fără să-şi descleştеze dinţii „Mgm, mgm, mgm...", parcă ar încuviinţa, parcă tot pe el s-ar îndupleca. Şi se duse în cortul său, pe mahoană.

Tabăra mai vui încă multă vreme. Dar tot mai încet se făcea vuietul, mai potolit. Numai cei cu capetele cele mai zdravene se mai ţineau cît de cît pe picioare ; ici-colo se mai deslușeau pe lîngă focurile care dădeau să se stingă grupuri mici de cazaci, vorbeau ceva între ei, dar nu se înţelegea mai nimic. Duduiau sforăiturile în tot lungul ţărmului. Dormeau care pe unde apucase să cadă. Străjile erau la locurile lor şi se schimbau la timp.

În toiul nopţii se auzi deodată dinspre mahoane un ţipăt îngrozit de femeie. De trei ori se auzi. Umbre neclare se văzură alergînd pe mahoana unde-şi aveau cortul tînăra persană şi doica ei. Se auzi un plescăit puternic : ori l-au aruncat pe careva în apă, ori o fi alunecat singur... Mai ţipă o dată tînăra femeie, ţipăt de groază...

Stepan sări din somn de parcă l-ar fi izbit ceva, dibui cu mîna sabia şi, aşa cum era, în ciorapi şi-n izmene, doar cu cămaşa de corp pe el, se năpusti afară din cort.

— E ceva acolo, îi spuse un om de strajă, scrutînd întunericul. Nu se prea vede... Or fi bumbăcit pe careva. Parcă-i glas de muiere...

Stepan n-o mai luă pe podişca şubredă, sări de pe mahoană drept în apă, ieşi pe mal şi porni în fugă. Ştia el cine fusese bumbăcit : persana lui, o cunoscuse după glas.

Din cealaltă parte venea în goană spre mahoana prizonierelor şi Ivan Cernoiareţ.

La apropierea lor, o umbră de bărbat se repezi spre prova mahoanei... Ajuns acolo, acel cineva zăbovi puţin, privind în partea de unde venea Stepan ; se vede că-l recunoscu, se aruncă în apă şi porni înot, lovind puternic din braţe. Cînd Ivan urcă în fugă pe mahoană, iar puţin mai tîrziu şi Stepan, fugarul era de-acum departe.

Persana stătea în uşa cortului, îşi ţinea cu mîna cămaşa ruptă la piept, plîngea.

— Cine ? îl întrebă Stepan pe Cernoiareţ ; tremura tot.

— Dracu să-l ştie... e întuneric, răspunse Ivan.

Își ascunse în sîn pistolul, pe furiș, să nu-l vadă.

— Dă-mi pistolul, spuse Stepan.

— N-am.

Stepan smulse o săgeată de fier de la brîul lui Ivan, o azvîrli cu toată puterea spre fugar. Săgeata țiui subțire, plesni fața apei, se pierdu în val, nu ajunse ținta. Cel din apă se căznea să înoate și mai iute.

Ivan trase cu urechea la plescăiturile de pe rîu, zise :

— Cam departe.

Aprins de furie, Stepan dădu să tragă cămașa de pe el. Ivan îl opri.

— Ce-ai căpiat ? Ăla acuși ajunge la mal, se pitește în tufe și pe urmă poți să-l cauți pîn-la sfîntu-așteaptă. Nu vezi că-i aproape acolo ?

Prințesa veni din spate, începu să spună ceva, arătînd spre apă. Îl trase pe Stepan spre bord... Vorbea repede-repede, atît de repede că Stepan nu pricepu nimic, deși știa binișor persana și ar fi putut, altfel, să înțeleagă.

— Ce-i aia ? nu se dumirea el. Cine ? Să-mi spui cine-i a-c-o-lo ! Stepan o întoarse cu fața spre rîu, îi arătă. Cine-i ăla ?!

— Ei ! strigă Ivan. Să știi că pe băbuță, ce mai... i-a făcut brînci ! Baba unde-i ? o întrebă pe prințesă ; ea amuți cu ochii la el ; Ivan scuipă în silă și se duse la cort. Păi da ! strigă el de acolo. I-a făcut vînt băbuței, nu mai e ! ieși din cort, strigă către paznicul de pe mahoana vecină : Hei, care ești acolo ? !... Ia sări, vezi poate dai de băbuță.

Pîndarul se despuie, sări în apă. Fornăi o vreme, se băgă la fund de cîteva ori, apoi strigă :

— Am găsit-o !

— Mai e vie ? întrebă Ivan.

— Da de unde !... Ai zice că mai întîi a pocnit-o, toată tigva-i plină de sînge, se lipește.

Stepan se chinuia să ghicească cine o fi fugarul. Care dracu o fi ?

— Frolka ! El e.

— Minaev ? se minună Cernoiareț. Doamne păzește, Stepane !... Ce-ți veni ?

— Măi, tu... cum îți zice ? Stepan se aplecă peste bord, spre locul unde se mai foia în apă paznicul.

— Paşka Hoperski, dădu glas cazacul.

— Dă o fugă pîn-la Frol Minaev. Cheamă-l încoace. Ai venit ?!

— Cu asta ce fac ?

— Fă-i vînt, o ajunge ea singură acasă, porunci Cernoiareţ.

Prinţesa îşi dădu ea seama de ceva, se nelinişti, îi atinse umărul lui Cernoiareţ şi începu să-i facă semne s-o scoată pe bătrînă din apă.

— Ia mai du-te şi tu ! se răsti el, gata s-o plesnească. Pe tine ar trebui să te-azvîrlu acolo... şerpoaică neagră ce eşti !

Parcă-i şoptise cineva la ureche lui Ivan, odată se dumiri că Stepan ghicise bine.

Pîndarul alergă spre mahoana esaulilor.

— L-am pierdut pe esaul, suspină Ivan cu amărăciune.

Acum nu se mai îndoia deloc, cel cu pricina fusese Frol Minaev, mare muieratec... şi cînd îi picau ochii pe vreuna... Mai ştia Ivan că, pentru a scăpa de mînia atamanului, Frol o s-o ia la picior, s-ar putea întîmpla să nu se mai întoarcă deloc. Ce mai nerozie a fost în stare să facă esaulul !

— Îl găsesc eu pe nemernic şi-n gaură de şarpe, zise Stepan. Viu nu-mi scapă.

Lui Cernoiareţ îi părea nespus de rău după Frol. La un chef ca ăsta e musai să se petreacă măcar ceva, dar şi să pierzi un esaul ca Frol parcă-i prea de tot... Şi din pricina cui ! Măcar de s-ar fi meritat.

— I-o fi făcut ea ochi dulci, spuse el. Ce rost are să te-nfierbînţi ?

— Am văzut eu cum se uită la ea !

— Acum începem să dăm cu esaulii de-a azvîrlita, nu se lăsă Ivan.

— Pe Frol îl tai ! se răsti Stepan. Am spus că-l tai şi am să-l tai ! Nu-mi sta în cale.

— Taie-l ! ridică şi Ivan glasul. Că şi-aşa avem prea mulţi esauli, n-avem ce face cu ei ! Taie-i pe toţi, care cum se uită la ea, jart ! Vezi că şi eu m-am uitat, că d-aia am ochi.

Stepan îl privi lung... Tăcu un timp, apoi îi spuse rugător, dar la fel de neînduplecat :

— Nu mă vîrî-n păcat, Ivane. Cît mai e de vorbă bună...

— A dat strechea-n tine, zise încet Ivan, şi plecă de pe mahoană.

Pe mal dădu cu ochii de pîndarul care se întorcea de la mahoana esaulilor. Ivan îl opri ; bănuia răspunsul dinainte, dar totuşi întrebă :

— Ei ?

— Nu-i acolo Frol, zise cazacul şi dădu să fugă mai departe, să-i spună atamanului.

— Aşteaptă, îl opri Ivan ; stătu pe gînduri, dar cum nu-i veni nimic în minte, se strîmbă a lehamite. Ptiu !... Du-te.

Ar mai fi vrut el să găsească un şiretlic, un chiţibuş ceva, dar a înţeles pe loc că tot degeaba : ce-a fost a fost, n-ai cum s-o dregi. Tot e bine că Frol a spălat putina la timp, altfel ar fi dat el de bucluc în noaptea aceasta.

Mai stătu Ivan ce mai stătu... Apoi se duse să-i trezească pe bătrîni : pe Stîr şi pe răspopit. Ceva tot îi venise lui în minte.

Stepan şedea în cort cu un picior îndoit sub el cînd intrară Stîr şi popa Ivaşka. Mai erau încă buimaci de băutură, se cam clătinau pe picioare. Dar de ştiut ce au de făcut ştiau ei.

— Am văzut că-i lumină la tine, tătucă, zise fariseul de popă, destrăbălat moşul şi cam mişel de felul lui, dar meşter la taclale şi mare chefliu.

— Apăi şezi, îl pofti Stepan.

— Ehe-hei, oftă Stîr. Auzi, Timofeici, ce vis am putut să am !....

Îl lua cam pe departe. Nu era prima dată cînd îl trimiteau să-l îmbuneze pe ataman, să-i ostoiască mînia. Cîteodată i se mai întîmpla să şi izbutească. Stepan ţinea la bătrîn (Stîr şi cu Timofei, tatăl lui Razin, erau din acelaşi ţinut, de prin părţile Voronejului), îl cinstea ca pe un vechi oştean, dar nu-l cocolea, nu-i trecea nimic cu vederea, de Stîr se şi supăra. „Ţie numai după morţi îţi pare rău ! i-o trînti odată Stîr. Mare scofală să-mi jeleşti oasele după aceea. Mai bine m-ai îndrăgi cît trăiesc.“ Stepan s-a posomorît, dar atunci n-a zis nimic. Mai apoi, tîrziu după aceea, l-a întrebat aşa, parcă într-o doară : „Tu la supărare mi-ai spus-o ? Sau chiar aşa crezi ?“ Stîr uitase de-acum despre ce era vorba, nici nu înţelegea unde bate atamanul. „Păi, că mi-ar părea rău numai de morţi“, îi aminti Stepan. Îl privea iscoditor pe bătrîn, drept în

ochi. Stîr nu s-a pierdut cu firea, s-a apucat să desluşească, pe departe şi cam încîlcit, că el, sigur, nu aşa crede, dar cîteodată i se pare că... Stepan n-a stat să-l asculte pînă la capăt, i-a întors-o cu necaz : „Acum ce-o tot sucești ? Parcă ce, eu dau vina pe tine ? Nu o dau, n-avea grijă.“ Totuşi, gîndul că nu i-ar părea rău de tovarăşii săi, că-i jeleşte numai după ce sînt ucişi, gîndul acesta i-a intrat ca un ghimpe în suflet. După aceea, ca din întîmplare, Stepan îi iscodea cînd şi cînd, ba pe unul, ba pe altul. „Aşa e, rău e atamanul vostru, nu-i e milă de nimeni... Zici c-aşa-i ?“ Nu, nu credeau că e aşa. Dar cei mai îndrăzneţi dintre ei nu-şi ascundeau gîndurile. Ivan Cernoiareţ, pe care Stepan îl înnebunise cu vorbe din astea, în doi peri, i-a spus-o verde în faţă : „De ce rău ? Prost da, ţi se întîmplă să fii, asta aşa-i, că doar ştii şi tu, dar rău... Nu ştiu. Pe mine să nu mă toci cu d-al d-astea, că nu-ţi pot fi de ajutor : nu mă pricep. Da şi tu, vezi... nu-ţi chinui prea mult creierii, că oi fi rău, că n-oi fi rău... Eşti aşa cum eşti.“ Ei nu, nu înţelegea Ivan cît de însemnate erau aceste lucruri pentru sufletul lui Stepan. Ar fi de vorbit cu Frol Minaev, dar aici nu se îndura Stepan. Parcă-l ţinea ceva în loc. Poate faptul că mereu simţea el, Stepan : Frol nu se deschide faţă de el pînă la capăt, n-au cum să vorbească de la suflet la suflet, nu s-ar lega... O fi tăinuind Frol ceva, l-o fi pizmuind pentru norocul lui în războaie, pentru rangul lui de ataman, oricum era ceva de se punea între ei de la un timp încoace. Acum mai e şi pozna asta, cu prinţesa... Nu ştiau moşnegii, popa şi cu Stîr, nimeni nu ştia, numai Stepan ştia că nu se va atinge de Frol. Tocmai de aceea nu se va atinge pentru că între ei lucrurile nu sînt chiar atît de simple. De altul s-ar fi atins, dar de Frol nu. De ce anume, nu pricepea nici Stepan, nu putea să priceapă, dar atîta lucru tot ştia : că nu se poate din pricina unei fetişcane.

— Ei, nu zi..., păru curios Stepan. Un vis, ai ?

— Să vezi ce vis năzdrăvan !..., se repezi Stîr, dar Stepan îl şi răcori :

— Ţine-l minte să poţi să-l spui babei. Da voi ce v-aţi sculat cu noaptea-n cap ? Te pomeneşti că v-a trezit Ivan ?

— Ivan, mărturisi Stîr. Tu, Timofeici, eşti un ataman de treabă, dar de Ivan să nu te iei. Esauli ca el avem nu-

mai cît să numeri pe degetele de la o mînă, unu-doi... şi gata.

— Dar Frol ?... întrebă Stepan. A fost şi Frol un esaul bun. Tare rău îmi pare de el. Ivan, ce-i drept, e bun de esaul, dar Frol... Frol avea şi cap.

— De ce zici de el că „a fost", tătucă ? întrebă popa Ivaşka, făcea pe prostul.

— Măi, da ce şiret e ! Uită-te la el, Stîr... Cînd ţi-o împuia creierii un drac de popă, chiar că te prosteşti de-a binelea. Nu mai e Frolka.

Stepan părea chiar bucuros să le aducă bătrînilor la cunoştinţă această tristă veste. Mai turna şi sare peste rană, îi lua peste picior, căci tare neîndemînateci şi nătîngi se arătaseră ceî doi moşnegi şi cu Cernoiareţ punînd la cale jocul acesta „de-a înduplecarea", tare neajutoraţi şi tontălăi. Că prea s-au făcut toţi şireţi şi isteţi nevoie mare, pe nici unul nu poţi să-l duci de nas de şireţi şi de isteţi ce sînt.

— Da el unde e ? tot mai făcea popa pe niznaiul.

— S-a prăpădit. Măi, ce rău îmi pare !... Din nimic s-a prăpădit.

— Ei, poate că nu s-a prăpădit chiar de tot...

— Ba da, ba da. Şi ce bun esaul era...

Tăcură toţi trei. Stepan şi-l închipui pe Frol zăcînd undeva, sub un tufiş, ud leoarcă... Cum de se încumetase, totuşi, să facă o asemenea năzbîtie, tocmai cu prinţesa ? Asta îl nedumerea pe Stepan. Ori o fi fost beat ca noaptea, ori o fi dat strechea-n el ! Cum de şi-o fi închipuit că poate ieşi basma curată ? Las-c-ai să vezi tu, Frol !... Oi vedea tu, spurcăciune ! Şi-acum, cînd zaci acolo în tufiş, ce-o fi-n capul tău ? Şi mai de mirare era altceva : cînd s-au apucat să ghicească cine naiba ar fi putut să se lege de prinţesă, primul la care s-a gîndit Stepan tot Frol a fost. Şi asta-l mira, şi nechibzuinţa lui Frol îl mira. Că doar e om cu judecată. Ce s-o fi întîmplat cu el ?

— Hai să-ţi spun o poveste, începu Stîr. O ştiu de la bunicu. Cică a fost odată un om bun...

Stepan se ridică, începu să se preumble îngîndurat.

— Şi a semănat omul acela nişte grîu. Aşa... L-a semănat şi s-a pus pe aşteptat. Grîul creştea. Creştea frumos, de-ţi era mai mare dragul. Cînd ieşea omul pe-nserat în hotarul locului şi-l privea, îi creştea inima de bucurie. Şi-a venit vremea secerişului...

— Cunosc povestea, moşule, îl întrerupse Stepan. Ascultă tu acum povestea mea.

Treaz, potolit, Stepan îi cerceta din ochi pe cei doi bătrîni.

— Ia să vedem. Mie-mi plac poveştile. Cel mai tare îmi plac alea cu draci, că-s daţi în mă-sa !... Dă-i înainte cu povestea, se învioră Stîr.

— Cică au fost odată, tot aşa, nişte oameni buni...

— Hm-m... Aşa-a...

— De trăit trăiau bine, erau slobozi să facă ce vor. Şi pe urmă au venit unii şi le-au spus : „De-acum nu mai sînteţi slobozi". Şi au început să-i asuprească în toate felurile. Şi viaţa lor... n-a mai fost bună.

Stepan se uită la cei doi bătrîni, surîse fără să vrea văzînd că i-a pus în încurcătură cu această pildă.

— Asta-i toată povestea ?

— Şi-atunci ce să facă oamenii ăştia ? întrebă Stepan vesel, dar parcă mai cu subînţeles.

— Ţie cine ţi-a spus povestea asta ? încercă să-l descoasă Stîr.

— Apăi aşa, un om... Acuma eu pe voi vă întreb : şi ei ce să facă ?

— Întreabă-l pe omul acela, o fi ştiind el ce-i de făcut. Cine născoceşte asemenea poveşti e dator să ştie şi ce-i de făcut. Cînd te strînge cu uşa, odată te luminezi, ştii ce ai de făcut. Noi, tătîne-tău şi cu mine, aşa ne-am dumirit, cînd am ajuns la strîmtoare. Da omul acela ce ne povăţuieşte ?

— Bună povestea, grăi popa sfătos, cu socoteală. Păcat că nu-i ştii sfîrşitul.

— Vezi, asta e : mă tot gîndesc ce sfîrşit să-i înnod. Ar trebui un sfîrşit pe cinste, nu-i aşa ? îl zădărî Stepan pe Stîr ; îi lucea în ochi o obrăznicie veselă.

De la un timp el nu-i dădea pace bătrînului punîndu-i în cîrcă o născocire fioroasă, cum că Stîr îl asmute pe ataman „să bage brişca" în oraşele ţarului de pe Volga : Astrahan, Ţarîţîn, Samara... Scorneala asta de şagă era primită de ceilalţi în toate felurile. Stîr se cam supăra şi începea să se izmenească : „De ce numai Samara ? Atunci mai bine Moscova !" Ivan Cernoiareţ era nedumerit. Frol Minaev tot trăgea cu ochiul la Stepan de fiecare dată cînd acesta se pornea pe asemenea sporovăieli ciudate cu moşneagul. Larka Timofeev mai rînjea el ce mai rînjea, dar

arunca din cînd în cînd cîte o privire curioasă şi neliniştită către ataman. Li se părea ăstora doi că această glumă primejdioasă ascunde ceva cu care nu-i de glumit. Nu vorbeau, însă, niciodată despre aceasta, nici atamanul şi nici esaulii.

— Acum de ce taci ? întrebă Stepan. Că doar trebuie să-i lipim un sfîrşit poveştii, nu-i aşa ?

— Lipeşte-i-l tu, i-o întoarse Stîr, simţind că atamanului iar îi ardea de glumă. Eu să-ţi dau ţie sfaturi ?

— Da cine să-mi dea, dacă nu tu ? Tu şi cu popa... Că voi aţi văzut multe, aţi chibzuit mult...

— Ţi-ai găsit chibzuitorii ! sări Stîr. Lasă că ne coace şi nouă mintea... Pe mine uite ce mă bate gîndul : unde să facem noi rost de niscaiva trăscău ? Tu n-ai ?

— N-am, spuse Stepan ; nu-i ardea de glumă. Ce-aţi venit pe capul meu ? Să-l scăpaţi pe Frol ? Păi aşa se face, cum a făcut el ?

— Era beat, tătucă. S-a zăpăcit la minte, începu prevăzător răspopitul. I s-o fi urcat la cap...

— Să bea lapte, dacă-l tîmpeşte basamacul, i-o tăie Stepan.

— Lasă, Timofeici, spuse Stîr ; îi pierise şi lui veselia. Te superi, nu te superi, eu tot îţi spun : vezi să n-o iei şi tu strîmb. Ce, nu s-a mai văzut sfadă între bărbaţi din pricina unei muieri ? Dintotdeauna aşa a fost ! Mai bine s-o dai, să nu păţim şi altă poznă. Ca răscumpărare se pot lua bani buni. Pentru ea şi pentru frate-său ar trebui...

— Gata ! îi sări ţandăra lui Stepan. Aţi dat buzna să-mi ţineţi mie predici... ca apostolii. Staţi mai bine să vă treacă mahmureala. Că mîine mergem la Astrahan.

„Apostolii" amuţiră. Popa Ivan se grăbi spre ieşire, îl înghionti şi pe Stîr.

— Duceţi-vă la culcare, spuse acum mai blînd Stepan. V-aţi apucat aici... să-mi povestiţi nu ştiu ce vise... Altă treabă n-aveţi ?

Bătrînii ieşiră din cort, stătură puţin şi începură să coboare pe dibuite podişca şubredă, dintr-o scîndură cu cîteva stinghii bătute din loc în loc, care unduia sub picioarele lor.

— Tare mai eşti isteţ, Ivane. Ţi-ai şi băgat capul la cutie, spuse Stîr cu năduf. Ţi-ai înghiţit limba de cum am adus eu vorba de cadînă. Adineaori o ţineai întruna că

trebuie „să-i băgăm minţile-n cap", iar acuma odată ai amuţit. Acuşi era timpul cel mai potrivit.

— Mi-a fost frică, răspunse simplu răspopitul. Aşa m-am socotit, că de ce să-mi dau singur cu toporul peste mînă ?

— Ehei... Oi fi şi tu vreun chibzuitor d-ăia..., nu-l ierta Stîr.

Răspopitul oftă. Tăcu, apoi zise cu tristeţe :

— Am avut eu pe vremuri vînă de viteaz, dar s-a ofilit.

Ivan Cernoiareţ îi aştepta pe mal.

— Ei ? întrebă esaulul ; îşi cam pusese el nădejdea în moşnegi.

— Se răcoreşte el, îl încredinţă Stîr. Leit bunicu-său : cînd punea ăla mîna pe par, nu ştiai unde să dai să fugi. Da' după aia îi trecea. Ăsta cam tot aceleaşi năravuri le are. Parcă-i moş Razea, bucăţică ruptă.

— Cu parul tot mai merge, zise Cernoiareţ. Ăsta pune mîna pe ce-i mai rău.

— Că-i crîncen la suflet, asta-i adevărat. Frate-său, Ivan, era ca o fată mare. Pe ăla, da... l-am iubit. Îl iubesc şi pe ăsta, dar... mi-e cam frică de el, mărturisi acum şi Stîr. Nu poţi şti niciodată ce-i în capul lui.

— Ce-ar fi să-i curmăm noi zilele şerpoaicei ? gîndi esaulul cu voce tare. Dacă i-am pune ceva în mîncare ?...

— Nu, Ivane, că-i păcat mare. Se poate ? spuseră cei doi bătrîni, aproape într-un glas.

— Mai mare-i păcatul s-o avem pe cap ! Auzi tu, „păcat". Din pricina ei uite c-am pierdut un esaul, ăsta-i păcatul !

— Cel mai greu păcat e să otrăveşti un suflet de om, o tot ţineau morţiş bătrînii ; răspopitul era cel ce se înfoia mai tare. Ăsta-i păcat de moarte. Mai bine îi dai una la cap şi gata.

— Păi cum să-i dai ? strigă esaulul. La vorbă toţi sînteţi viteji...

— Să mai vedem. Că doar n-are s-o ducă acasă. Acolo-i sucește Aliona gîtul şi fără ajutorul nostru. Da Frol unde-i ? întrebă Stîr.

— Uite-l colo, lîngă foc. Stă să se zvînte. Dar mîine ce ne facem ? Cernoiareţ era la mare strîmtoare. Nu mai ştiu cum s-o-ntorc.

— Hai la Frol, zise popa. Om scorni noi ceva.

— Unde mi-o fi mintea ? Al naibii să fiu dacă n-am uitat ce-am vrut să-ţi spun, Ivane... Stîr îl ţinu în loc pe esaul, îşi frecă fruntea cu palma. Ce dracu-am vrut eu să-ţi spun ?...

— Ei ? făcu esaulul, nemulţumit. Ce-i ?

— Aha-ha !... Mi-am adus aminte : hai să bem şi noi un păhărel ! Cît pe ce era să-mi iasă din cap. De aseară mă tot căznesc...

— Te-ai cam şubrezit şi tu, măi Stîr, îl pricepu Cernoiareţ. Păi să uiţi tu una ca asta ?... Îmbătrîneşti, ai ?

— Eu ? Da de unde ?... Cine ţi-a spus ?

— Ba îmbătrîneşti. Esaulul îl bătu cu drag pe după ceafă. Păi aşa erai tu pe vremuri ? Că mai ţin eu minte...

— Îmbătrînesc, Vania. Nu mi-a mai rămas să beau pe lumea asta decît... douăzeci de butoaie de vin, zise Stîr cu tristeţe prefăcută, se şi smiorcăi a jale.

— Vezi că te ia dracu.

— Nu mă ia ! se îndreptă Stîr din şale. Oi fi eu bătrîn, dar sînt tare de os, nu ca voi. De-ar fi fost să fiu eu aseară în locul lui Frol, n-aş fi dat greş. Voi ăştia nu ştiţi decît să vă băgaţi cu capu-nainte, ca berbecii ; noi sîntem ca ouşoarele, rotunzi pe toate părţile. Că ne pui în cap sau în picioare, noi tot pe-o parte rămînem. Asta-i, măi flăcău.

— Ceva tot trebuie să facem cu ea, aduse din nou vorba Cernoiareţ despre prinţesă. Pe Don n-are ce căuta. Ce mai...

Nu era om rău Ivan Cernoiareţ, dar sfînta meserie a armelor era chiar sfîntă pentru el ; ea era rostul lui în viaţă şi tocmai pentru asta era iubit şi preţuit de oştire.

Cei trei părăsiră malul şi o cotiră spre un foc mai îndepărtat, lîngă care stătea să se usuce Frol Minaev. Îl adusese Cernoiareţ cu lotca de pe malul celălalt.

De undeva, din întuneric se auzeau două glasuri cîntînd nedesluşit :

Aoleu
Sărman arici
Sărmănel arici !
Unde te tîrăşti de-aici
Cu paşi mici ?...

Îşi găsise, în sfîrşit, „sărmanul arici" un alt suflet care să-l înţeleagă.

S-a ostoit petrecerea după care jinduiseră atîta cazacii. Una pe cinste ! Aşa a fost de cînd e lumea. Şi cum să fie altfel ? Cînd e vorba să sari peste cal..., cînd ştii că de o parte e nevoie de o răbdare fără margini, de dîrzenie, că trebuie să fii gata să înfrunţi moartea la orice pas cu bărbăţie, mergînd pînă la jertfă..., apăi mai sari şi de partea cealaltă. Nici Razin n-ar mai fi fost Razin dacă, din nu ştiu ce înalte socoteli pe care trebuie să şi le facă un conducător de oaste, nu le-ar fi dat cazacilor binecuvîntarea să chefuiască după pofta inimii... Aici nu încap nici un fel de alte socoteli, înalte sau nu ! Aşa se odihneşte rusul, cu totul, şi cu trupul şi cu sufletul, la un loc. Ce-o fi mîine e altă poveste. Altă zi, altă mîncare. Vorba asta demult se ştie în Rusia.

6.

Dimineaţa se arăta senină.

După o noapte apăsătoare, înecăcioasă, se deschiseră zările, largi şi limpezi, pînă hăt departe. Se risipea ceaţa în valuri.

Solia se pregătea să plece spre Astrahan.

Stepan şedea la prova mahoanei lui. Împreună cu el se aflau Ivan Cernoiareţ, Stîr, Fiodor Suknin, Lazar Timofeev, Mihail Iaroslavov, prinţesa. Prinţesa, gătită frumos, era tristă. Stepan era şi el îngîndurat. Cazacii cu feţele boţite, mahmuri după beţia de aseară. Stepan nu i-a lăsat să se dreagă de dimineaţă cu o duşcă de tărie ; nici n-avea rost să-l roage, că tot nu i-ar fi lăsat.

Ivan Cernoiareţ supraveghea pregătirile de plecare. Mergeau cu totul douăsprezece mahoane. Mai întîi şi mai întîi, doreau să le ia ochii celor din Astrahan, să-i uluiască, să vadă ei ce bogăţii, ce arme scumpe au cazacii.

— Pe prinţişor l-aţi luat ? ! strigă Ivan. Cum arată ?

— Merge ! L-a cam stricat puţin tătuca la muian aseară, încolo n-are nimic, e vesel !

— Vezi să fie îmbrăcat mai acătării. Şi spuneţi-i să rîdă ! Prapurii i-aţi luat ?

— I-am luat... Da cîţi să luăm ?

— Timofeici, cîţi prapuri luăm ? Cîte unul de mahoană ?

Stepan chibzui.

— Zece.

— Zece-e ! strigă Ivan. Alegeţi-i pe care sînt mai arătoşi.

Cele douăsprezece mahoane oglindeau în apă o pălălaie multicoloră. Adia un vîntişor prielnic dinspre miazănoapte. Înălţară pînzele. Pînzele erau de mătase, unele aveau cusute pe ele nişte cruci purpurii. Parîmele tot de mătase. Douăsprezece mahoane ca un stol de lebede albe se legănau la mal, gata de plecare.

Stîr se apropie de Stepan (cazacii îl trimiseseră).

— Uite, Timofeici, începu el. Aş vroi eu să-ţi spun că...

— Nu, i-o reteză scurt Stepan. Doar pentru vîslaşi e voie, cîte un păhărel. Ivan !...

— Hău !

— Cîte una mică pentru vîslaşi ! Ceilalţi nimic !

— Bine !

Posomorîrea atamanului îl neliniştea pe Ivan, dar el tot îşi dădea silinţa, se prefăcea că merge totul strună. Las-că nu-i nimic. Treaba să meargă, de altele om mai vedea... Primul esaul se îmbărbăta şi pe el, îi îmbărbăta şi pe alţii.

Vîslaşii se înviorară auzind de băutură. Veseli, căutau spre esauli.

Stîr se întoarse abătut la locul lui. Privi înapoi spre ataman... Se duse de se aşeză lîngă un vîslaş mai oacheş.

— Vaska, ţii tu minte, pezevenchiule, cum de te-am scăpat eu atunci ? întrebă el mieros. Cînd te-au legat de mesteacăn...

— Ţin minte, moşule, cum să nu ? Dar tainul nu ţi-l dau ! Vaska scuipă peste bord, avea gura amară. Mai bine să mă lege iar...

— De ce, mă ? Uite, tu şezi colea, proaspăt ca un pepenaş ! Iar pe mine acuşi mă loveşte damblaua. Nu mai am eu zile. Nu ţi-e milă, mă ? Hai, mă Vaska...

— Păi şi eu..., abia începu tuciuriul de Vaska, dar Stîr se şi înghesui în el, aproape că-l luă în braţe şi începu să şoptească înfierbîntat, suflîndu-i în faţă dospeala băuturii de-aseară :

— Stai aşa ! Hai să ne-nvoim : tu-mi dai acum amărîtul ăla de păhărel, iar cum ajungem acasă, mergem la Cerkassk, la Miron Ciornîi, să-i peţim fata...

— Păi eu habar n-am de fata aceea, nici în vis n-am visat-o, se cruci Vaska. Nici n-am văzut-o la faţă. Ce te-a apucat ?

— Ai s-o vezi tu. Miron mi-e cumătru. Iar fata e o comoară, nu altceva. Fina mea. Ei, ce zici ? Şi are Miron un vin... N-ai auzit ?... Întreabă tu pe cine vrei ce vin face Miron... Îţi spun ei. Trei săptămîni o ţinem într-un zaiafet...

Esaulii, adunaţi la un loc, vorbeau încet intre ei. Treburi de-ale lor.

— El unde e ?

— În răchită. L-a ascuns Ivan.

— Măcar a ciocănit-o ?

— N-a apucat.

— Păcat. Dacă tot o păţeşti, cel puţin să ştii pentru ce.

— Ivan zicea că poate să-i facem cumva de petrecanie...

— Cum aşa ?... Nu, că-şi dă el seama. Trebuia s-o facem noi mai înainte. Acum drept la noi se repede. Să vezi atunci halima, nu mai scapă nici unul teafăr.

— Mn-da-a-a... Auzi tu, căţeaua naibii ! Să se prăpădească bunătate de cazac din pricina ei.

— D-apăi şi Frol... Chiar aşa, nici o muiere să nu-i scape...

— N-o slăbea din ochi, am băgat eu de seamă mai demult. Aseară l-o fi furat basamacu... N-a mai răbdat.

Esaulii puneau la inimă necazul tovarăşului lor. Le părea rău de Frol. Pe frumoasa prinţesă o urau acum de moarte. Numai doi dintre ei şedeau liniştiţi, nu se încurcau în vorbăria asta goală : Larka Timofeev şi Fiodor Suknin. Aceştia doi puseseră la cale cum să scape de prinţesă. Tot pe Larka l-a bătut gîndul.

Cazacul acesta cu ochi albaştri, blînzi îl iubea pe Stepan, dar îl iubea cumva mai altfel, îi era credincios, dar nu ca ceilalţi care îl urmau pe ataman, urmau steaua lui norocoasă. El vroia ca atamanul să fie ataman, ca în jurul lui să nu mişte nimeni, să nu sufle nimeni ; pentru un astfel de ataman şi-ar da şi viaţa fără să stea pe gînduri. Cînd era vorba de Stepan, nimic nu-i putea sta în cale. Iar atunci cînd vedea că e ceva care-l abate pe Stepan din drumul său, suferea sincer. Era gata să taie în bucăţi pe oricine ar avea o înrîurire proastă asupra atamanului, era gata să se tîrască el însuşi în patru labe în faţa atamanului — să-l vadă toţi şi toţi la fel ca el să facă — numai să se înalţe în slavă „conducătorul" iubit şi bine-

cuvîntate să-i fie isprăvile. Dacă se temea de mînia atamanului, arareori i se întîmpla să se teamă cu adevărat, mai mult se făcea că se teme. Nu se temea el, de fapt, ci îl iubea şi, dacă i-ar fi fost dat să înţeleagă vreodată că atamanul s-a abătut cu totul din drumul lui cel hărăzit, mai degrabă i-ar fi împlîntat cuţitul în spate decît să vadă că cel pe care şi-l făcuse chip cioplit s-a clintit din loc şi e gata să se prăbuşească.

În dimineaţa aceea Larka i se destăinuise lui Fiodor : găsise el cum să-i facă felul prinţesei. Planul era barbar de simplu şi de crud. Fratele prinţesei, prinţişorul cel tînăr şi trufaş, avea voie să intre la ea ; trecea el pe acolo cîteodată, destul de rar. Totul era să intre la ea în cort şi s-o sugrume cu o pernă. Pentru asta Larka îi făgăduia sub jurămînt că-l scoate din robie. Chiar aici, la Astrahan ; aici e mai uşor să-l ascundă pe prinţişor, iar după ce-or pleca în drumul lor cazacii, voievozii au să-l trimită la taică-său. Era şi uşor de înţeles de ce-a făcut-o : se răzbuna astfel prinţişorul pentru ocara ce i-o făcuse atamanul. La „urîţii ăia" cam aşa se petrec lucrurile.

Lui Fiodor nu-i venea să creadă că se poate aşa de simplu.

— Crezi tu c-o strînge el de gît ? Că doar e soră-sa...

— O strînge, am vorbit eu cu el. Astă noapte am vorbit, printr-un tălmaci... Se teme numai că-l înşel, că nu-l ajut să scape.

— Păi, poţi tu să-l faci scăpat ?

— Nu ştiu. Poate izbutesc. Vedem noi pe urmă, mai întîi trebuie să ne scăpăm de neghina aia. Tu ce crezi ? Eu zic că trebuie !...

— Fie, spuse Fiodor după o scurtă chibzuinţă.

Aşa hotărîseră ei în dimineaţa aceea.

— Acum unde dracu o duce ? esaulii vorbeau mai departe între ei, tot cu vocea pe jumătate. Pentru ce ? Vrea acum să se fălească el cu ea în faţa voievozilor ?

— Dracu-l mai ştie... Ia uite ce împopoţonată e !

Se uitară la prinţesă. Era întristată, o jelea pe doică, cea căreia îi curmase zilele Frol Minaev în noaptea aceea. Pe doică nici n-o mai scoseseră din apă, îi făcuseră vînt la vale.

Stîr se apropie de ei. După ochi îl puteai ghici că izbutise să-l înduplece pe Vaska.

— Ei, cum e ? îl întrebă careva dintre esauli.

— Nu ne lasă, măi cazaci, spuse vesel Stîr. Nicicum nu mi-a mers. Am încercat în fel şi chip. I-am zis eu şi aşa şi pe dincolo... Da el nu şi nu. Nu-i nimica, băieţi, mai răbdaţi şi voi. Drept e că unde mergem noi acum...

— Dar tu tot te-ai aghesmuit pe undeva ! spuse cu invidie Mişka Iaroslavov. Uită-te la el ce guraliv e. Nouă ne arde buza, iar ăstuia nu-i mai stă gura... Te-ai aghesmuit, ai ?

— M-am, mărturisi Stîr. Un flăcăiaş... a avut el o datorie la mine.

— Ce n-aş da să-mi fie şi mie careva dator ! ofta Mişka.

— Mai răbdaţi, îi sfătui Stîr cu blîndeţe. Cînd ne întoarcem de la voievod ne-om drege şi noi ca oamenii.

Stepan făcu un semn cu mîna.

Puţin mai înainte, în vreme ce esaulii flecăreau între ei, Stepan poruncise să i se spună lui Ivan Cernoiareţ să-l lase la mal pe tînărul prinţişor pe care tot el îl rînduise să meargă cu ei în solie. Ivan se uita nedumerit la Stepan de pe mahoana vecină. Acesta dădu din cap, întărind cele spuse mai înainte : da, dă-l jos ! Ivan îl pofti pe mal pe prinţişorul frumos înveşmîntat şi îl încredinţă cazacilor care rămîneau pe loc. Pentru ce o fi făcut atamanul asta, Ivan nu înţelegea. Şi nimeni altul n-a înţeles. Abia apoi, mai tîrziu, s-au dumirit : o făcuse pentru ca prinţul să nu afle de soarta amarnică a surorii sale, să nu povestească niciunde ce i-a fost dat să vadă.

Mahoana din frunte, iar după ea şi celelalte ieşiră din Bolda, trecînd în largul Volgăi. Mergeau iute încă de la pornire.

Stepan şedea ca şi înainte, cam într-o rînă, rezemat de bord ; sugea din lulea. Din cînd în cînd mai arunca cîte o privire către esauli. Îi vedea el că şuşotesc între ei. Ştia, cum să nu ştie, despre ce vorbesc ei acolo.

Prinţesa şedea singură. Parcă slăbise într-o singură noapte. Esaulii vorbeau mai departe între ei. Înspre ataman nu se uitau.

În schimb Stepan nu-i slăbea din ochi... Privirea i se făcu scrutătoare, rea. Scăpă un oftat. Şi deodată sări în picioare şi, păşind peste bănci, se îndreptă spre ei. Esaulii se ridicară şi ei, fără să vrea. Lazar Timofeev îşi pipăi sabia...

— Mi-l ascundeţi pe Frol ! ţipă surd Stepan, apucîndu-l de piept pe primul care îi ieşise în cale.

S-a nimerit să fie Fiodor Suknin. Stepan îl îmbrînci. Fiodor se împiedică de banca din spatele lui, căzu grămadă.

— Închinarea şi mormîntul cui v-a făcut !... încă un esaul, Mişka, se trezi pe jos din brînciul lui Stepan. Vă pare rău de Frol ? Da eu ce sînt aici ? Ce ?... Ataman sau gunoi ? De mine nu vă pasă ? A-ah, cîinii !... Puneţi ţara la cale, ai ?...

Doi dintre esauli au apucat să-şi tragă săbiile : Fiodor, care se adunase de pe jos, şi cu Larka. Fiodor porni drept spre Stepan ; Larka s-a nimerit să fie mai pe-o latură, se urni şi el spre ataman.

— A-a-a, făcu Stepan, încet de tot, de parcă s-ar bucura ; o flacără albă îi luci pieziş în mînă. Acu !...

N-a văzut nimeni cum a ajuns acolo Ivan Cernoiareţ, cînd şi-a scos sabia ; l-au zărit numai c-a dat din mînă... Un zăngănit scurt, subţire şi sabia lui Fiodor Suknin zbură peste bord şi căzu în apă : îl dezarmase Ivan. Tot el îl acoperi pe Fiodor şi se arătă în faţa lui Stepan. Mişka Iaroslavov îl împinse pe Fiodor mai înapoi, căci acesta, pomenindu-se fără sabie, căta acum cu mîna la cingătoare după pistol.

— A-a, tu eşti ăla cu pacea, grăi Stepan încetişor, blajin. Şi ce ?... L-ai scăpat pe ataman ? Aşa zici ? Mergea spre Ivan, înfricoşător, alb la faţă ; gura i se strîmbase de furie, îi tremurau buzele, se silea să şi le adune într-un surîs, dar nu le putea stăpîni.

— Astîmpără-te, bezmeticule ! strigă Ivan. Vezi ce faci !

— Ha !

Stepan se lăsă fulgerător într-o parte. Larka scăpă ca prin minune sărind în lături. Vîrful sabiei lui Stepan îi atinse, totuşi, mîna.

— Ia-l !...

În clipa în care Stepan s-a întors către Larka, Ivan se aruncă asupra atamanului cu mîinile desfăcute, să-l prindă în braţe. Neînchipuit de iute, Stepan i se strecură pe sub mînă şi îi puse piedică. Ivan căzu, dar nu scăpă sabia din mînă, se răsuci pe jos, ridică sabia ca să se apere de lovitura de moarte. Dar sabia atamanului era de-acum deasupra lui...

— S-a zis cu tine ! îi strigă Stepan lui Cernoiareţ.

În acea clipă bubui o împușcătură. Stepan împlîntă sabia în fundul bărcii, la un sfert de palmă de capul lui Ivan. Abia după aceea se întoarse în partea de unde venise împușcătura.

— Cine a tras ?

— Eu, zise Ivan Averkiev. Am vrut...

— Ce-ai chitit ? Mîna ?

— Sabia, tătucă. Pe crucea mea că sabia. Am vrut să ți-o zbor din mînă.

Stepan se așează pe bancă, scuipă în apă.

— Ei, gata, ne-am războit destul ! amărăciunea aceea otrăvitoare care i se cuibărise în suflet de dimineață se risipise ca prin farmec ; odată se simți ușurat. Ei, hai, povestiți-mi și mie ce tot șușoteați aici.

Totul se petrecuse cu atîta repeziciune încît unii nici n-au apucat să se dezmeticească. Din toate părțile, de pe toate mahoanele cazacii erau cu ochii la ataman. Atamanul le făcu semn cu mîna : vîsliți înainte.

— Hai, ședeți, îi pofti Stepan pe esauli ; acum se și înveselise, parcă i s-ar fi luat o piatră de pe inimă. Larka, ia arată-mi mîna. Să vedem ce ți-am făcut... Auzi, să ridici tu sabia împotriva atamanului ! Nerușinatule.

— Da' ce, parcă aș fi dat eu în tine ?

— Dă mîna încoace. Da' ce-ai fi făcut ? M-ai fi pieptănat ?

— Aș fi dat cu latul, să-ți amorțesc mîna.

— Arată-mi rana. Lasă că ți-o amorțesc eu... Uite unde era voinicul !

Strîmbîndu-se de durere, Larka își trase mîneca de la caftan, își sfîșie cămașa... Se apropie de Stepan. Acesta îi cercetă rana. Era o nimica toată, n-ajunsese nici pînă la os.

— Să-ți fie de-aducere aminte : altădată să nu te mai furișezi dintr-o parte. De-acum ai să fii și tu crestat...

— Năuc ești, Stepane, îl dojeni Ivan. Uite-așa poate rămîne omul gîngav pe viață. Ce ți s-a năzărit ?

— Măcar să fi spus dinainte : vedeți că acuși vă sperii, îl rugă Stîr. Cît pe ce eram să fac pe mine.

— Cu asta am terminat, zise Stepan...

Tăcu un timp... Privi întinsul apei, cerul limpede, fără un norișor, apoi spuse de parcă i-ar părea rău :

— Ce senin e !... Doamne ! S-a dus și vara. Se uită la esauli, rămase nemulțumit : Ei, gata, ce vă tot holbați

la mine ? Am zis că-i frumos. Că-i bine, mă ! Şi n-aveţi de ce vă holba...

Esaulii tăceau. Aşa, ca azi, încă nu-l văzuseră pe ataman : parcă erau doi într-unul, ba-ţi făcea groază, ba-ţi stîrnea mila.

Stepan se ridică, porni spre prova. Din mers, o ridică în braţe pe prinţesă, ca pe un fulg, şi o aruncă în apă. Nici n-a avut timp să ţipe. Stepan trecu mai departe pînă-n botul mahoanei, îi chemă :

— Haideţi încoace !

Se aşeză, iar se propti cu umărul în bord... Aruncă o privire scurtă spre rîu, spre locul unde o înghiţise apa pe tînăra prinţesă, fără un ţipăt s-a dus... Pentru o clipă îi licăriră în ochi durerea şi amărăciunea. Întoarse capul.

Esaulii s-au apropiat ; unii s-au aşezat, alţii au rămas în picioare. Se temeau să-l privească pe ataman. Acum chiar că le era frică. Cum-necum, dar moartea prinţesei tot are s-o plătească cineva. Dar cine putea şti că el o ia aşa şi o azvîrle ? Să fi ştiut esaulii ce şi-a pus în gînd, poate că s-ar fi împotrivit... Deşi... parcă nu-ţi prea venea a crede. Poate că măcar ar fi plecat de acolo, să nu fie de faţă. Oricum, nu aşa trebuia să facă, nu chiar în văzul tuturor... O fi chibzuit Stepan dinainte că aşa-i bine : s-o arunce pe prinţesă în apă de faţă cu toţi ? Nu, nu aşa gîndise ; în timpul nopţii se hotărîse să o lase pe prinţesă la Astrahan. Dar după harţa cu esaulii, căci atunci n-a vrut cîtuşi de puţin doar să-i sperie, ar fi fost în stare să-l atingă cu adevărat pe careva, dacă n-ar fi fost şi ei la fel de sprinteni, după acea încăierare i s-a împăienjenit mintea şi în scurta clipită cînd era să treacă pe lîngă prinţesă a simţit ca o arsură în întreaga fiinţă ; atunci s-a aplecat, a luat-o în braţe şi a azvîrlit-o. Abia acum o să-nceapă să-i pară rău după ea, şi dor o să i se facă, şi iar îl apucă năbădăile...

— Larka, ce i-aţi făgăduit lui Lvov ? Mai zi o dată, porunci Stepan.

— Că-i dăm prapuri, tunuri..., începu să înşire Larka.

Erau lucrurile pe care, din porunca atamanului, se învoiseră ei să le dea înapoi cînd au stat la tocmeală cu cneazul Lvov mai deunăzi, la gurile Volgăi.

— Cîte ?

— N-am căzut la învoială. Am spus că le dăm pe cele grele.

— Şi ? Mai departe.

— Robii. Mahoanele de mare, muniția... Dar pulberea și mahoanele abia la Țarițîn. De oamenii de oaste ai stăpînirii, ăia de sînt cu noi, spunea să le dăm drumul...

— Și noi fără iarbă de pușcă ce ne facem ? se băgă Cernoiareț.

— Așteaptă. Altceva ?

— A mai zis să cerem iertare țarului pentru ce-am păcătuit. Fără asta, cică, nu ne lasă spre Don ; că și țarul le cere lor socoteală, că de ce...

— Ivan, cîte tunuri avem ?

— Patruzeci și două cu totul.

— Mai e ceva, Larka ?

— Lucrurile pe care le-am luat de pe barcazurile neguțătorilor...

— Și mai ce ?

— Parcă asta-i tot. Și să ne legăm cu jurămînt, asta oricum e musai.

— Mișka, ai scris ce daruri le ducem ?

— Am scris, răspunse repede Iaroslavov.

— Ia să vedem.

— Pentru voievod : catifea roșie, străină — șase valuri ; nouă baloturi de saftian — cîte cinci piei de balot ; trei chilimuri din cele groase ; tulpane cu fir — patru topuri ; pamblică de aur — cincizeci de coți ; blăni de vulpiță — trei ; salbe cu safir — două ; prețuri țesute cu fir — treizeci și cinci de coți ; dantele de Șemahan cu aur și argint — două valuri ; cupe de aur — treisprezece ; treizeci de iufturi de Șemahan — în patru legături. Astea sînt pentru primul voievod ; pentru al doilea avem patruzeci de piei de iuft de Șemahan — în cinci legături ; zece valuri de dantelă cu aur și argint ; două cărți, nu se știe de care ; un covor turcesc mare, de mătase ; trei topuri de catifea cusută cu fir de aur ; încă o ladă cu cărți grecești ; opt perechi de pistoale bătute în aur ; cinci valuri de tafta în ape de felurite culori ; cristaluri — o groază ; mătăsuri...

— Ți-ai făcut mîna la chestii d-astea, se miră Stepan. Ia uite-l cum turuie, ca popa la liturghie.

— Mai am scris aici...

— Ajunge ! Stepan se uită la esauli, îi întrebă : O fi de-ajuns ca să le astupăm gura ? Ori e puțin ?

Esaulii tăcură ; asta n-o știa nimeni. Numai Cernoiareț se încumetă să-și dea cu părerea :

— Pînă peste cap ! Da muniţia de ce-aţi spus c-o dăm ?

— Fiodor, îl chemă Stepan. Ai trimis pe careva unde am poruncit ?

— Şapte. Cinci s-au întors, doi mai sînt în oraş.

— Ce spun ?

— Spun că lumea aşteaptă să vină cazacii ; vor oamenii să vadă cît sîntem de bogaţi.

— Ei şi ? Asta o ştiu eu şi fără să-mi spună ei. Cum e cu streliţii ?

— Streliţii, cei de-au împlinit anul, se pregătesc să plece acasă, îşi aşteaptă schimbul. Nu prea le arde să se bată cu noi. Ştiu despre hrisovul de iertăciune al ţarului, au aflat de el şi tîrgoveţii.

Stepan trase de sub el o taşcă de piele, nu prea mare, dar se vedea că e grea. I-o aruncă lui Fiodor. Cînd acesta o prinse, se auzi zăngănind ceva în ea.

— Şi cu pulberea cum rămîne ? se îngrijoră de-a binelea Cernoiareţ, cu ochii ba la ataman, ba la esauli. Zău că sînteţi cam nu ştiu cum ! Ce ne facem noi fără muniţie ? !

— Ei, Vania, om scăpa de piaza rea de-avem bani la teşcherea. Fiodor, asta i-o dai lui Krasulin, dar mai pe ferite, să nu vă vadă careva. Şi eu cred că le e destul. Om mai vedea noi pe urmă ce hram poartă... Acum ne ţinem tari. Nu vă fuduliţi din cale-afară, dar nici ca viţeii neînţărcaţi să nu fiţi... că vă mănîncă lupii. Staţi cu ochii la mine ; am mai trecut eu prin d-astea.

Că mai trecuse, asta esaulii o ştiau. Tăceau.

— Ei, acu v-a venit inimioara la loc ? întrebă deodată atamanul, cu răutate. Şi tot aşa, cu răutate şi cu ciudă, se uită la esauli, de jos în sus. Mulţumiţi ?... Hainilor !

Nici acum nu-i răspunse nimeni. Nu că ar fi esaulii chiar foarte mulţumiţi, dar... ce-a fost a fost. Şi de vreme ce tot s-a întîmplat, parcă-i mai bine aşa.

*

Ieşise lumea pe ţărm, mulţime mare de oameni. Strigau, făceau cu mîna, fluturau basmale... Se bucurau şi ei. Măcar pentru alţii să se bucure, că au poftit la ei în oraş oameni liberi şi bogaţi. De nimeni nu se tem.

Mahoanele cazacilor se proptiră în prundiş. Cazacii coborîră pe mal şi porniră spre Kremlin. Marea de oa-

meni se despică, lăsînd să se scurgă prin acea trecătoare strîmtă şuvoiul strălucitor, împestriţat al cazacilor.

Stepan mergea cu esaulii în preajma lui ; nimic anume nu-l deosebea de ei, tot ce avea pe el era de esaul. Numai armele de la brîu erau mai de preţ. Şi cu toate acestea oamenii îl recunoşteau, îl arătau cu degetul... Păşea liniştit, capul îl ţinea drept, îşi mijea puţin ochii.

Patru cazaci zdraveni mergeau înainte, aruncînd pe unde treceau pumni de bănuţi de aramă şi de argint.

— Ce-ar fi să-l băgăm noi pe voievod în aia mă-si ? întrebă deodată Cernoiareţ. Auzi, Timofeici ? Uite tu ce-i aici !... Mergeau alături ; Cernoiareţ se întoarse spre ataman. Ce zici, Timofeici ? Cernoiareţ îi vorbea lui Stepan cu numele după tată atunci cînd vreo ispravă primejdioasă începută de ataman se încheia cu o mare izbîndă.

Stepan tăcea. Parcă nici nu auzise.

— Eu aşa zic : să nu ne ploconim în faţa voievodului ! Acum aşa s-a brodit că noi sîntem stăpîni aici, nu ei, voievozii. Auzi tu, Timofeici ? !...

Stepan îşi mijì şi mai tare ochii. O fi fericit, cine ştie ?... Că bucuros era.

— Dă-mi răgaz, Vania, spuse el încet. Nu te zbuciuma, nu-i încă timpul. Poate că l-om băga noi, dar nu acum. Nu că ţi-ar place să-l bagi în mă-sa ? Stepan se întoarse spre primul esaul, rîse.

Cu mare bucurie a însoţit poporul alaiul lui Razin în tot lungul drumului. Chiar şi cei care pătimiseră cît nu se poate şi se tîmpiseră de atîta robie, că nici nu-şi mai dădeau seama că viaţa lor e o ruşine, cei care atîtea bătăi suferiseră că li se oprea şi geamătul în gît, toţi cei care de mici purtau pecetea umilinţei şi nicicînd nu cunoscuseră dreptatea, chiar şi ei se bucurau cu adevărat văzîndu-l pe cel care a călcat în picioare şi frica şi robia. De aceea se şi bucurau ! Aşa îi iubeşte poporul pe conducătorii cei viteji şi buni. Faima lui Razin i-o luase cu mult înainte. Îl iubeau, văzînd întruchipată în el tainica lor nădejde în fericire, într-o luminoasă reînviere ; căci se pare că această speranţă nu o pot ucide nici cei mai înzestraţi şi nici cei mai tîmpi stăpînitori de pe această

lume. Poporul, el singur alege cine să-i fie idol, ca să-l iubească, nu ca să-i fie teamă de el.

Cam cincizeci de cazaci intrară împreună cu Razin în Kremlin, ceilalți rămaseră dincolo de ziduri.

7.

Ca să-l impresioneze pe mîndrul ataman, să-l înfricoșeze și cu mînia lui Dumnezeu, stăpînitorii din Astrahan au pus la cale să-l primească în paraclisul din casele mitropolitului. Așa îi povățuise mitropolitul.

— O fi el un nemernic fără de pereche, ăsta-i lucru cunoscut, zise mitropolitul. Dar totuși, orișicum... e botezat ! Aici îi venim noi mai curînd de hac.

În fața altărașului era așezată o masă lungă ; la masă ședeau : cneazul Ivan Prozorovski, cneazul Mihailo Prozorovski, cneazul Semion Lvov, un diac, un uricar, mitropolitul, căpetenia streliților, Ivan Krasulin, încă vreo cincișase grămătici de la isprăvnicie, cu toții cam doisprezecetreisprezece.

— Ehei !..., zise Stepan, intrînd în paraclis și scoțîndu-și căciula. Am mai văzut eu așa ceva la mănăstirea Solovki, tot așa ședeau unii, zugrăviți într-o icoană. Care din voi o fi Isus ?

Încă de tînăr Razin fusese trimis de mai multe ori în solie la calmuci ca să-i îndemne să se ridice împotriva tătarilor din Crimeea (mai întîi trebuia să-i atîțe pe calmuci pînă ajungeau să urle, să stîrnească ura lor străveche împotriva Micului Nogai și abia apoi, prin Micul Nogai, să îndrepte această ură spre Crimeea), fusese el și polcovnic peste pîlcuri mari de oaste în războaiele cu tătarii din Crimeea, pînă la vîrsta de treizeci de ani văzuse de-acum Azovul, Astrahanul, Moscova, Solovki... Același Razin, cînd se trezea în fața unora care țineau în mînă frînele puterii (mai ales cînd erau și cazacii de față), se apuca să facă pe nebunul într-un asemenea hal, o ținea pe-a lui cu atîta dîrzenie, înverșunare și îndărătnicie, încît te și întrebai dacă nu cumva a întrecut măsura. Oamenii nici nu-l mai recunoșteau pe Stenka cel înțelept și viclean, începeau să se și teamă că, dacă o ține tot așa, dau cu toții de bucluc. Poate că mult încercatul ataman își dădea și el seama, mai tîrziu, că singur își face rău cu asemenea răbufniri necugetate, dar nu se putea

nicicum stăpîni ; cum vedea cîte un ocîrmuitor mai mare, din cei trimişi de Moscova la Don sau chiar dintre ai lui, cum e Kornei de pildă, mai ales dacă era unul mai semeţ şi mai straşnic, parcă-l îmboldea dracu de la spate, trebuia cu orice preţ să-l ciupească, cît era el de semeţ şi de straşnic.

— Întîi de toate să vă faceţi cruce, neobrăzaţilor, le zise mitropolitul cu asprime. Că doar n-aţi intrat în grajd !

Razin şi, după el, toţi cazacii se închinară, cu faţa la crucifix.

— Aşa... o făcurăm şi pe asta, spuse Stepan. Acum...

— Ai adus cu tine toată şleahta ? ! ţipă deodată primul voievod, roşu la faţă. Eu ţi-am dat poruncă să nu calce picior de cazac în tîrg, să staţi la gurile Boldei ! Ţi-am poruncit sau nu ?

— Mai uşor cu gălăgia, mărite voievod ! Glasul tăios al lui Stepan răsună şi el, impunător pe sub bolţile scunde ale bisericuţei. Eşti tu boier de vază, dar mai presus de ţar tot nu eşti. Doar nu scrie în hrisovul lui de iertăciune că n-avem voie să călcăm în oraş. N-am făcut nici un rău, ce te răsteşti la noi de pomană ?

— Dar pe streliţi cine i-a căsăpit la Iaik ? Cine a jefuit tîrgurile, cine a prădat cătunele ?... Auzi colo, „nici un rău" ! grăi mitropolitul, pornit şi el.

— Pentru păcatele noastre ne căim în faţa luminatului ţar. Iată aici tuiul, îl închin. Stepan se apropie şi puse pe masă, în faţa voievozilor, însemnul puterii sale. Iată şi prapurii noştri.

Privi înapoi... Zece cazaci ieşiră înainte cu steagurile, le purtară în lungul mesei şi le orînduiră într-un colţ : nişte cîrpe în vîrf de băţ.

Stepan stătea drept, se uita ţintă la cei de la masă.

— Iată şi umilele noastre daruri, urmă el fără să mai privească înapoi.

Iar se dădură în lături cazacii... Treisprezece voinici păşiră în faţă, fiecare ducea pe umăr cîte un balot greu cu mărfuri scumpe. Aşezară totul grămadă pe podea. Şi se dădură la o parte.

— Mişka ! îl chemă Stepan.

Mişka Iaroslavov întinse nişte hîrţoage pe masă în faţa mai-marilor oraşului. Făcea pe prostul, ca şi cum ar fi

împlinit ceva de mare însemnătate ; simţise el aerul de jucăuşă măreţie al momentului şi se lua după ataman.

— Aici e scris ce pentru cine e, tălmaci el. Darurile din partea noastră...

— Vă rugăm cu plecăciune să le primiţi. Şi vă mai rugăm să ne lăsaţi să plecăm pe Don, zise Stepan. Se prostea şi el, dar o sucea mult mai iscusit decît Mişka, mai înţelept.

Cei de la masă fură cuprinşi de o vinovată tulburare... Ştiau că vine Stenka, ştiau că are să se închine la mila stăpînirii, ştiau că au să fie şi daruri... Dar nu-şi închipuiseră că în faţa lor va sta un om puternic, impunător şi nici că darurile (dracu să le ia de daruri !) vor fi atît de îmbelşugate, de grele... Dintr-o dată le veni pofta să-şi împartă acele baloturi, să le ducă acasă, să le desfacă... Cneazul Lvov făcu din ochi către oamenii de la isprăvnicie ; unul din ei plecă în grabă, se întoarse cu un scăunel, îl aşeză lîngă ataman, Stepan dădu cu piciorul în scăunel de-l zbură cît colo.

— Doamne fereşte ! ridică vocea atamanul. Noi în genunchi s-ar cuveni să stăm în preajma unor feţe atît de sus-puse, iar tu, nătărăule, te bagi încoace cu scăunelul. Lasă, oi sta eu şi-n picioare, că nu mă topesc. Vă ascult, boierilor !

Văzînd că stăpînitorii îşi cam pierdură cumpătul, Stepan le luă hăţurile şi acum era gata să mîne el caleaşca puterii boiereşti, cu zurgălăi şi zorzoane, de pe rîpă la vale. Bîlciul cu „iertăciunea“ nu izbutise. Mai departe putea să iasă şi mai rău.

Cneazul Ivan Prozorovski se ridică şi spuse cu asprime în glas :

— De cele ostăşeşti şi alte treburi vorbim noi, dar nu aşa, cu ghiotura. Şi nu aici.

Voievozii, diacul şi uricarul din partea cetăţii, Stepan, Ivan Cernoiareţ, Lazar Timofeev, Mihailo Iaroslavov, Fiodor Suknin din partea cazacilor trecură în clădirea isprăvniciei ca să vadă de „cele ostăşeşti şi alte treburi“.

Trecînd din paraclisul mitropolitului spre isprăvnicie printr-o săliţă strîmtă, cu tavanul boltit, Stepan îi ajunse din urmă pe voievodul Lvov şi, nezărit de nimeni, îl atinse uşor pe umăr. Acesta, temîndu-se să nu fie văzuţi că se ţin aproape, rămase puţin în urmă. Se încruntă.

— Să trăiești, cnezuțule ! spuse încet Stepan.

— Ce-i ? bîigui celălalt nemulțumit, fără să se uite la ataman.

— Am zis să trăiești.

— Ce mai vrei ?

— Vreau să-ți amintesc de învoiala noastră...

— Ești dracul gol, șuieră cneazul. Ce-ți mai trebuie ? Puțin lucru e că ai ajuns la Astrahan ?

— Fără arme eu la Don nu plec, grăi sfătos Stepan. Nu mă vîrîți în păcat. Tu înduplecă-i. N-am să-ți rămîn dator. Și nici gol pușcă n-am să mă întorc acasă, așa să știi.

— Știu ! Pe Ivan Krasulin l-ai cumpărat ?

— Ferească Dumnezeu ! Păi se poate ? Tocmai pe căpetenia streliților ? ! zise atamanul cu mirare prefăcută. Unde s-a pomenit așa ceva ?

— Dracu ești tu, nu om, repetă cneazul. Un ticălos, asta ești !

— Dar acolo, pe mare, chiar ai vrut să mă zdrobești, nu-i așa ? îl întrebă pașnic Stepan. Sau a fost numai așa, de ochii lumii ? Te pomenești că, dacă ți-ar fi mers, mă și zdrobeai, nu ?... Eu crezusem că-i Prozorovski acolo, s-o fi pierdut cu firea, săracu, i s-o fi făcut frică.

— Pleacă de lîngă mine ! îl repezi cneazul.

Stepan plecă. După aceea nu se mai apropie de Lvov și nici nu se mai uită spre el ; spusese ce era de spus, iar cneazul Lvov înțelesese ce era de înțeles ; așa a și fost.

*

Mitropolitul le ținu cazacilor rămași în paraclis o cuvîntare pe care se vede că o pregătise dinainte. O poveste de ți-e mai mare dragul !

— Ce vă spun eu voi să-i spuneți atamanului vostru și celor din fruntea voastră să le spuneți și în toată oștirea să vă gîndiți la cele ce v-am spus. Am să vă spun eu o pildă mai ocolită, iar inima voastră de Dumnezeu iubitoare are să v-o deslușească. Oare poate fi dată uitării biserica Domnului ? Și cu Bunul Dumnezeu în minte veți ști mereu a gîndi la sfînta Lui biserică, precum zis a fost : „Dă cezarului ce-i al cezarului, iar Domnului ce-i al Domnului".

La început cazacii îl ascultară cu luare aminte pe bătrînul deşirat şi uscăţiv ; vorbea ca din carte, cu tainice înţelesuri.

Mitropolitul începu :

— Cuvîntă Domnul Dumnezeu către doi-trei dintre îngerii săi : „O, voi, îngerii mei, trei voievozi ai cerurilor ! Coborîţi voi pre pămînt, ciopliţi-vă voi nişte guzle din lemn uscat de paltin şi mergeţi în lume ca albina prin floare. Porniţi, dară, voi de la fereastra Domnului, de la soare-răsare şi pe toţi să-i iscodiţi, din toate credinţele şi prin toate tîrgurile la rînd : oare ştie fiecare de Dumnezeu şi de numele Domnului ?“ Au coborît atunci îngerii, şi-au făcut guzle din lemn uscat de paltin. Au mers ei apoi prin lume ca albina prin floare. De la fereastra Domnului, de la soare-răsare au pornit să iscodească pe cei din toate credinţele, în toate tîrgurile la rînd : oare ştie fiecare de Dumnezeu şi de numele Său ?

Cazacii au început să se cam plictisească ; se vede treaba că a luat-o prea pe departe cu povestea sfîntul părinte şi că are să ţină mult. O parte din ei, cei care erau mai în spate, au şters-o pe tăcute din paraclis.

— Şi iată că au ajuns ei înaintea curţilor bogatului Havan — s-a întîmplat aceasta tocmai în sfînta zi de duminică — şi au adăstat îngerii pînă la amiază. Mult s-au trudit ei acolo, şi cu picioarele şi cu dalbele lor mînuşiţe, de cîinii cei răi ca să se apere. Şi a venit la ei Elena, doamnă de neam mare. Mergeau slujnice înaintea ei şi în urma ei veneau alte slujnice. Şi le-a adus Elena, doamnă de neam mare, un codru de pîine arsă, vinerea frămîntată, sîmbăta în cuptor pusă, duminica la lumină scoasă...

S-a rărit de tot ceata cazacilor. Prea puţini îl mai ascultau pe mitropolit. Văzînd mitropolitul cum stau lucrurile, îi dădu înainte pe nerăsuflate :

— Şi nu le întinse Elena pîinea aşa cum se dă pomana Domnului, ci o împinse către ei cu papucul din piciorul drept : „Na-vă, calicilor ! Ce fel de Dumnezeu veţi fi avînd şi voi de nici nu poate să-şi hrănească slugile şi le trimite pe capul meu ? Eu pe Dumnezeul meu îl am acasă la mine, el mi-a zidit case falnice, cu foaie de plumb învelite, şi toate cele de pus pe masă din argint mi-a adus, şi multe vite şi moşii...“

— Mai trage-ţi şi tu sufletul, părinte, îl sfătui Stîr. Că iei foc.

— Şi au plecat îngerii. Le ieşi în cale Stepan, sluga credincioasă a lui Havan. Grăiră calicii către el : „Ascultă, frate Stepan, omeneşte-ne şi pe noi cu ceva, pentru numele lui Dumnezeu". Iar Stepan le zise : „Ascultaţi la mine, fraţi sărmani, n-am eu nimica pe nicăieri decît numai un mieluşel. Am slugărit eu la Havan, nouă ani încheiaţi i-am fost argat, dar nimica nu mi-a dat decît un mieluşel. Am cerşit lapte ca să-l cresc. Acum mielul meu e cel mai frumos din turma satului. Dacă ar fi aici, pe loc vi l-aş da". Atunci îngerii aşa grăiră : „Mulţumim ţie, frate Stepan ! Dacă ţi-e şi gîndul precum ţi-e vorba, mielul îndată va fi aici". Se întoarce Stepan şi ce să vadă ? Vine mieluşelul pe cîmp, behăind cu drag, se bucura să-l vadă pe Stepan de parcă o vedea pe maică-sa. Îl ia Stepan pe mieluşel în braţe, îl sărută de trei ori şi-l dă unuia dintre calici... „Luaţi-l, fraţi sărmani, şi să fie primit. Vouă să vă priască, iar mie în faţa Domnului să mi se recunoască !" „Mulţumim, frate Stepan !" Şi s-au dus îngerii. Mieluşelul l-au luat cu ei. Cînd au ajuns îngerii la pristolul lui Cristos, i-au povestit Domnului cum şi ce au văzut ei pe pămînt. Dară Domnul mai bine ştia decît puteau ei a zice. Şi le grăi lor Domnul Dumnezeu : „Luaţi aminte, îngerii mei. Coborîţi voi din cer pre pămînt, mergeţi la curtea bogatului Havan şi acea curte în mlaştină şi smîrc s-o prefaceţi ; pe Elena să mi-o prindeţi, să-i legaţi de gît un pietroi rece ca ghiaţa, iar de bolovan să-mi înhămaţi o liotă de diavoli spurcaţi, să o plimbe în chinuri cum se plimbă barca pe mare". Asta vă e pilda, încheie mitropolitul ; îşi frecă puternic tîmplele şi ţeasta cu mîinile lui uscate, albe, să se potolească din tremurat. Ei, măcar aţi priceput ?

— Au înecat-o ? întrebă Stîr (în faţa mitropolitului mai erau doar el şi încă o mînă de cazaci mai în vîrstă). Vai, vai, vai !... Păi cum vine asta ?

— Da că şi Dumnezeu tare aprig mai e, spuse moş Liubim ; îl înduioşase povestea cu mieluşelul. Da pe mieluţ l-or fi pus la fript ?

Mitropolitul nu ştia ce să mai facă : să se mînie sau să se mire.

— Ia mai gîndiţi-vă, mai gîndiţi-vă, cazaci, pentru ce oare a pedepsit-o Dumnezeu pe Elena, urmă el cu răbdare. De ce înălţăm noi rugăciune către Domnul ? Ce să recunoască ?...

— O fi mieluţul ? dibui răspunsul moş Liubim.

— Da' ce are asta cu mieluțul ? ! își ieși din sărite mitropolitul. De mielușel se vorbește aici așa, ca de-o pildă. Uite voi... păi voi vă irosiți averile pe nimica, banii îi beți, dar nici unuia dintre voi, c-ați ajuns ca diavolii, nu i-a trecut prin cap să facă danie pentru biserica Domnului. Vă e gîndul numai să vă umpleți burdihanele !... Dar sufletul ?... La mîntuire nu v-ați gîndit ? Cine altul, dacă nu voi, că voi sînteți cei care v-ați depărtat de sfînta biserică.

*

Iar la isprăvnicie zarvă mare, tocmeală la sînge. Stepan nu lăsa nimic, se ținea tot la fel de tare ca la început. Și nici n-avea de ce să lase acum de la el, că se înclinase binișor talerul în cîștigul cazacilor.

— Douăzeci și două de tunuri, se încăpățîna el. Cele mai mari, cu ele puteți ține piept năvalei în cetate și un an de zile. Douăzeci ne rămîn nouă.

— Ce nevoie aveți voi de ele ? ! se înfierbîntase Prozorovski ăl mai vîrstnic. Dacă mergeți acasă, în liniște și pace, atunci ce nevoie aveți de ele ?

— Ehei, cneazule !... Se vede că n-ai umblat tu prin stepa cea largă. Dar cu cei din Crimeea, cu tătărimea ce facem ? Crezi că-i de glumă ? S-or găsi haini să ne vrea răul. Noi asta dorim, să ajungem cu bine acasă. Iar cum ajungem, îndată vă trimitem tunulețele.

— Umbli cu viclenii, atamane, spuse Prozorovski cel tînăr. Astea douăzeci și două sînt prea grele ; n-ai chef să le cari după tine, de aia ni le dai...

— Nu vreți, nu trebuie. Le-om duce noi cumva. Zău dacă vă pricep, boierilor : ba ne bănuiți de înșelăciune, ba nu vreți să luați tunurile cînd noi vi le dăm...

— Nu de asta e vorba ! strigă înciudat Prozorovski cel bătrîn. Auzi tu : „Nu vreți să le luați". Tu să le dai pe toate, dacă zici că nu umbli cu cioara vopsită. Că tot plecați de aici cu armele la voi.

— Da voi ce-ați vrea ? Să-mi lăsați numai cîngile ? Asta nu se poate. Nu s-a mai pomenit să umble cazacii fără arme. Păi tocmai cazacii ? !... Nu-l mîniați pe Dumnezeu, că doar sînteți oameni cu judecată. Unde s-a mai pomenit una ca asta ?...

— Măcar de te-ai duce acasă ! Dar tu iar te-apuci de tîlhării.

— Da de unde ? Cu ce-avem noi ne-ajunge pentru cinci ani de viaţă îndestulată, ne mai şi rămîne. Ce să facem noi cu prăzile, să le punem la murat ?

— Dar mahoanele ? întrebă Prozorovski cel tînăr.

— Cum am hotărît : nouă din cele de mers pe mare le luaţi voi, nouă ne rămîn cele uşoare, iar în schimbul ălor mari voi ne daţi nişte lotci.

— Şi robii ? Cîţi aveţi cu totul ?

— Robii nu-i dăm. Pentru robi noi ne-am pus capul la bătaie. Dacă are şahul nevoie de ei, n-are decît să-i răscumpere. N-o să sărăcească. Cei de pe Volga de-au venit cu noi... noi nu-i ţinem cu de-a sila ; dacă vor, pot pleca unde le place. Pentru păcatele noastre ce le-am făptuit om trimite noi solie la înaltul ţar, să cerem iertăciune. Uite ăştia, Larka şi cu Mişka, au să meargă acolo. Iar acuma, să nu-ţi fie cu supărare, boierule, mergem să bem şi noi un păhărel. De azi dimineaţă ţin cazacii pe sec ; acum ne-a cam venit vremea, ni s-au uscat gîtlejurile, trebuie să ni le-nmuiem. Tunurile le aducem, mahoanele la fel ; puteţi să-l luaţi şi pe prinţişorul acela. Oamenii mei au să vi-l aducă. Luaţi-l de pomană, dă-l dracului, că pînă vine răscumpărarea... mai întîi crapă el de inimă rea.

— Da soră-sa ? Că e şi ea cu...

— Soră-sa... nu mai e, spuse Stepan fără să mai asculte pînă la capăt întrebarea voievodului. S-a dus.

— Cum s-a dus ? rămase descumpănit voievodul. Unde a plecat ?

— Nu ştiu. Departe.

Stepan se ridică şi ieşi din sala isprăvniciei fără să se mai uite înapoi. Dacă mai stătea, s-ar fi înfuriat fără rost, putea să fie mai rău. Un lucru îi rămînea de făcut : să plece.

Mai-marii din Astrahan se mirară, nu înţeleseseră nimic.

— Păi cum ? Adică el ce ?...

— Unde-i fata ? îi întrebă Prozorovski pe esauli.

Esaulii dădură din umeri ; nu ştiau nici ei unde s-o fi dus.

— Nu vrea s-o dea înapoi, se dumiri diacul. Cîţi mergeţi la Moscova ? Parcă doi ?

— Şase, răspunse Ivan Cernoiareţ. Ei, am plecat şi noi. Zău, ne crapă capul... Aseară am cam dănţuit noi

oleacă, tot felul de jocuri... iar azi dimineaţă tătuca nu ne-a lăsat să ne dregem. Îl tai, zice, pe ăl de s-o arăta beat în faţa voievozilor ! Dar capul... Vorbesc eu acuma cu voi, da' în tîmple uite-aşa-mi zvîcneşte. Nu vă fie cu supărare. Bucuros am mai sta noi de vorbă, dar... de vorbă ne arde nouă acum ? Ne-om mai vedea noi !

Esaulii ieşiră.

Mai-marii rămaseră locului. Tăcură vreme îndelungată.

— Ţ-ţ-ţ..., oftă Prozorovski ăl mai bătrîn. Nu mi-e cugetul senin, ba chiar m-apasă. Ni s-a strecurat ticălosul printre degete, ca pe-un peşte l-am scăpat. Ah, şi ce-o să ne ia la cercetare, ce-o să ne-ntrebe : „Da voi ce-aţi făcut ?" Şi chiar aşa, că nimic n-am făcut : cum a venit de pe mare, aşa a şi plecat. A lepădat ce-i prisosea şi dus a fost. O dată ne-am ţinut şi noi tare, că nu i-am făcut şi slujbă la biserică. A sucit-o, a-nvîrtit-o şi uite unde-am ajuns.

— E viclean tîlharul..., oftă şi Ivan Krasulin.

Punga primită pe furiş în dar de la Stepan îi atîrna greu în buzunar.

— Că e viclean, asta nu-i nimic, necazul nostru e că-i deştept. Vicleni avem şi noi destui, dar deştepţi mai puţini. Îmi spune mie inima c-o să ne mai aducem noi aminte de întîlnirea de azi, o s-o mai pomenim... Ăsta nu-i ca Ivaska Kondîrev. Nici chiar ca Ermak nu e. Ăsta-i mai înfipt, mai cu cap.

— Ce vorbeşti, Ivan Semionîci... ţi l-ai găsit acu pe înţeleptul înţelepţilor ! se repezi cneazul Semion. Gata, ne punem cenuşă-n cap că ne-a întrecut la minte tîlharul ! De ce-o iei aşa ?

— Iar se duc cu armele la ei ! „De ce o iau aşa..." Pentru că aşa este !

— Ducă-se ! Neam de neamul lor tot înarmaţi umblă, acum noi ce să facem ? Rînduiala asta nu de noi e făcută şi n-om fi noi ăia s-o desfacem. Avem la mînă hrisovul ţarului, ce are asta cu deşteptăciunea lui ?

— Ce-i drept e drept, minte are, suspină capul streliţilor. Sînt într-un gînd cu tine, Ivan Semionîci. Tocmai aici e buba, că nu e prost. Una e că nu-i prost, iar apoi mai şi duce cu el nu o sută de oameni, nu două, ci o mie şi ceva. Aşa cum e el acum... să nu facem noi, doamne fereşte, vreun pas greşit. Grija noastră cea mare acum e să-i vedem plecaţi cît mai iute, să scăpăm de pacoste.

— Păi şi eu tot asta spun ! se supără Prozorovski cel vîrstnic. Numai că grija mea bate ceva mai departe : să n-aibă el mîine cinci mii, dacă nu şi mai mulţi. Asta-i grija mea cea mare. Înarmat este... iar cu toate bogăţiile pe care le are...

— Spune atunci ce-i de făcut, zise cneazul Lvov, la fel de arţăgos.

— Asta e, că nu ştiu. Dacă aş fi ştiut, v-aş spune. Asta-i beleaua, că nu ştiu. Toate-s bune şi frumoase, ucazul l-am îndeplinit... Dar tot am ceva pe inimă. Aşa, ca o presimţire. Nu-i bine ce-am făcut, nu-i bine deloc. Dacă le judeci doar cu mintea, parcă n-ar fi rău, dar cugetul nu mi-e curat ; taie-mă, omoară-mă, asta simt.

— Mai presus decît ţarul tot nu te poţi înălţa, Ivane. Ucazul l-am îndeplinit, acu ce mai vrei ?... Asta e. Ei, hai să zicem, se apucă Lvov să socotească, dacă ne-am fi pus noi în gînd să le luăm totul : şi armele, şi muniţia, şi prăzile, tot... Cine o să le ia ? Streliţii ? Păi ăştia, streliţii, chefuiesc împreună cu ei, beau din vinul lor streliţii noştri... Şi chiar dacă s-or găsi ceva oameni de nădejde, nu ne lasă tîrgoveţii. Tu nu vezi ce se petrece afară ? Nu aici, nu cu noi, că la asta îl duce mintea, ci uite acolo, în tîrg ; a iscodit el, ştie cum stau lucrurile, de aia e aşa de îndrăzneţ. N-avem noi atîta putere cît să-l punem cu botul pe labe ; dacă n-avem, n-avem. Iar el... că nu-i prost, a priceput. Nici nu-ţi trebuie cine ştie cîtă minte ca să pricepi.

— Asta aşa e, se învoi Prozorovski. Chiar aşa...

8.

A doua zi dimineaţă Razin se tîrguia cu tătarii din Nogai pentru nişte cai. Aproape toată oastea căzăcească lua parte la tocmeală. Se iscase un tămbălău de neînchipuit. Era şi asta o sărbătoare, la fel de dragă, la fel de dorită.

Vreo cinzeci de tătari purtau caii roată... Cazacii încercau caii cu pumnul, îi cercetau la dinţi, îi înghionteau în burtă. Unii se pricepeau cu adevărat, alţii mai mult se prefăceau că-s tare pricepuţi.

— Ţe ? De ţe asa ? se supărau tătarii. Caluţ asta tineric, de ţe uiţi dinţii la el ?

— De ţe, de ţe... Iaca d-aia ! N-are nimic !

— Aia-iai !... Cazac estem, la cai nimic nu prițepem ! Asta caluț mult tineric, ti-ne-ric !

Le cercetau pe rînd copitele, ochii, urechile, pieptul... Unii, nu se știe pentru ce, li se uitau și sub coadă. Caii mai-mai s-o ia razna, speriați de oameni, de strigăte.

— Kuzma, ia sări pe el ; dacă te ține-n spinare, ajungi cu el pînă la Țarițîn. Ia ține-l în loc, măi țe-țe-lică !

— Asta-i deșelată, bre ! Ce i-ai făcut, ai cărat apă cu ea?

— Țe ziți ?

— Uite aici. Cum să pui șaua pe ea ? Ia vezi ce are pe spate !...

— Paturic punem, paturic...

— Ia mai du-te-n !... S-a găsit deșteptul cu „paturic". Mai bine te călăresc pe tine fără nici o păturică. Ți-ai și aflat prostul...

În rînd cu ceilalți, Stepan cerceta și el caii, îi pipăia, îi bătea pe crupă. Demult le duceau cazacii dorul. Le luceau ochii de drag. Mai plimbau tătarii și niște cămile, dar nu le lua nimeni în seamă. Cămile tot trebuiau să cumpere: aveau nevoie de ele ca să tragă mahoanele la edec pînă la Don. Dar cu caii e altceva, e bucuria lor mult așteptată!

— Măi, ia vedeți de ăla roibu ! Încercați-l careva ! strigă Stepan.

Ziceai că a întinerit de cînd cu caii, își uitase de frămîntări, îi pieriseră din minte gîndurile cele apăsătoare. Mai ieri toți fuseseră țărani și iubirea pentru cai o aveau în sînge, vie, fiecare.

Unul din cei mai tineri se săltă cu mare bucurie în spinarea roibului... Ceilalți se traseră la o parte. Altul care era pe aproape îi atinse o biciușcă juganului. Acesta sări ca ars, o luă din loc în galop. Sute de ochi iscoditori priveau cu veselie, duioși, în urma călărețului.

— Merge, spunea Stepan. Ce zici, moșule ?

Moș Liubim nu răspunse de îndată, mai chibzui ; la de-al d-astea era el priceput foarte.

— Cam saltă din cur... vezi ? N-are vînă. Ca orice cunoscător și meșter, moșul, dacă vedea că-i ascultat și luat în seamă, era din cale-afară de cusurgiu.

— Las-că merge, n-are nimica. Nici unul n-avem vînă, da tot ne mai rabdă pămîntul. Ne trebuie mai mulți. Îl luăm ! hotărî Stepan.

— Ia-l. Atunci de ce mai întrebi ? se supără moșul.

În dimineaţa aceea Stepan era în toane bune. Mereu surîdea.

— Nu te necăji, Liubim. Ştiu că te pricepi. Numai că... înţelege şi tu, avem nevoie de mai mulţi. De toţi avem nevoie, cîţi sînt aici. Iar vederea asta... nici eu nu ştiu de ce-o facem .Aşa, ca să fie...

Se strîngeau în jurul calului următor. Şi iar începeau să-i caute cusururi ; altă hărmălaie, altă sfadă.

— Ia plimbă-l ! Acu-n treapăd ! zbierau cazacii. Ei, cum e ?! Ce zici, moşule ?...

— Ehei, apăi la fel alearga şi soacră-mea, parcă ceva mai vioi ! Nu vezi cum aduce picioarele ? Uite, mă, la picioare, ăsta-i mers ?

— Zici că-i crăcănată ? Soacră-ta adică ? Aşa era sărăcuţa ? Ia zi tu, Liubim.

— Ptiu, iar am încurcat-o cu soacră-ta ! Aia da, era cam crăcită... A mea, Dumnezeu s-o ierte, avea nişte picioruşe...

Fiodor Suknin se apropie de Stepan, îl chemă puţin mai la o parte.

— Vine voievodul, Timofeici. Parc-ar veni încoace.

— Aici ?

— Uite-l ! Încoace cîrmeşte. Altundeva n-are !

— Caută-l pe Mişka Iaroslavov, porunci repede Stepan. Stai ! Privi cu luare aminte la mahoana impunătoare care venea dinspre Astrahan. Aşa-i, e voievodul. Ce i-o fi apucat ? Tu ce crezi ?

— Naiba-i mai ştie.

— N-o fi venit ceva de la ţar ? Hai cu Mişka mai repede !

Mişka se arătă fără zăbavă.

— I-ai scris mîrzacului ? îl întrebă Stepan.

— Scris.

— Ai pus tot ce ţi-am zis ?

— Tot, da cum altfel ? Cum mi-ai poruncit, aşa am şi scris.

Stepan luă scrisoarea ; în timpul acesta Mişka îl aduse pe tătar. Se vedea că-i mai de soi.

— Ia-o ! spuse Stepan şi îi dădu hîrtia. I-o dai mîrzacului. În mînă ! Aşa faci : dacă vezi că pot să te prindă, ori o arzi ori o înghiţi. La nimeni n-o dai, decît mîrzacului!

— Am înțeles. Tătarul vorbea ruseşte la fel de bine ca unul de-al lor. O dau mîrzacului în mînă. Dacă mă prind ăia, o mănînc. Am mai înghiţit eu d-astea, merge.

— În goană să mergi ! Caută mai bine să nu te laşi prins. Pentru cai om plăti noi cum se cuvine, n-o să iasă nimeni păcălit. Să le spui asta.

— Am înţeles, tătucă-ataman.

— Îmi aduci răspunsul de la mîrzac. Aci nu ne mai prinzi, că plecăm repede. Vii fuga la Don. Stepan scoase punga, i-o dădu tătarului. Cînd te-ntorci ţi-oi mai da. Ei, gata, fraţilor, hai să ne-ntîmpinăm musafirul : pe voievod.

Atamanul şi cu esaulii se îndreptară spre ţărm. Bărcile celor din Astrahan tocmai dădeau să tragă la mal.

— Pentru ce ? nu se dumirea Stepan, scrutînd cu privirea mahoana voievodului. Lvov, Prozorovski în carne şi oase, mai sînt şi alţii... De ce oare ?

— Să nu le fi venit vreun hrisov împărătesc, îşi mărturisi îngrijorat gîndul Mişca Iaroslavov. Nu cumva s-o fi aflat la Moscova ?

— Am fi ştiut noi spuse Fiodor. Ar fi trimis Ivan Krasulin să ne spună. Dar parcă totuşi... S-ar mai putea să-i fi bătut gîndul c-au luat prea puţin. Dacă era ceva de rău, ar fi trimis Ivan pe careva să ne zică.

— Dar tu i-ai dat ? întrebă Stepan. Banii adică.

— Cum să nu.

— Şi el ?

— Cine, Ivan ?

— Păi, dar cine ?

— S-a bucurat. O să trimită un om de-al lui la orice ceas. Aşa a zis : că şi în schimbul pe care-l aşteaptă, ăia de-or mai rămîne aici un an, are oamenii lui de încredere.

— Bine. Atunci de ce-o fi poftit voievodul, mama lui de oaie bleagă ? Adu-l la mine. Stepan o coti spre mahoana sa, nedumerit şi îngrijorat. Nu cumva o fi aflat ţarul ? A aflat şi a dat alt hrisov... Atunci cum de-a poftit aşa, singurel, voinicosul de voievod ? Nu, nu s-ar prea părea c-ar fi venit ceva de la ţar. Se vede treaba că nici n-a apucat să ajungă vestea la el. Nu-u, altceva o fi aici la mijloc. Dar ce ? Puiul ăla de cneaz, l-aţi dus voievodului ? îi întrebă el din mers pe esauli.

— De ieri.

— Atunci de ce-a poftit ? Chiar nu pricep.

Iar voievodul era acolo pentru că, așa i se părea lui, lăsase prea mult la preț în tîrguiala diplomatică de la Astrahan. Abia cînd au rămas singuri, atunci au înțeles : îi îmbrobodise atamanul ca pe niște prunci.

— Să fii sănătos, atamane ! îl salută voios Prozorovski de cum intră în cort.

Voioșia asta o tot umflase în el cît a ținut drumul, așa cum umflă țiganul iapa cea răpănoasă. Îi era teamă de ataman. Îi era teamă de viclenia lui. N-are decît să plece spre Don, dar să nu plece chiar atît de puternic. Nu se cade, nu se face... Cum să plece așa ?

— Să fiți sănătoși, boierilor ! Luați loc, îi pofti Stepan, cercetîndu-i din ochi pe oaspeți : Prozorovski (cel mare), Lvov, diacul Alexeev.

— Ia uite ce șubă ai tu aici, frate ! se minună cu glas tare Prozorovski, mîncînd din ochi șuba scumpă de samur zvîrlită în colțul cortului. Bogată șubă. În Persia s-ar zice că nici nu ajunge frigul așa, mai zdravăn, atunci de unde-o fi șuba asta așa de arătoasă ? Te pomenești că l-ai dezbrăcat pe vreunul încă pe-aici, pe Volga ? Pare a fi de-a noastră șuba, ce zici ?

— Cu ce gînduri ați poftit, boierilor ? întrebă Stepan, puțin cam tăios. Nu v-o fi inima la niște rachiu ? Că eu acușica...

— Nu. Lui Prozorovski îi mai pieri din voioșie. Ieri n-am făcut o treabă bună, atamane. Tu pleci, iar țarul tot pe noi ne judecă...

— Atunci ce mai vreți ? îi reteză vorba atamanul.

Pricepuse el bine : nu sosise nimic de la țar, numai că voievozii caută să-l strîngă mai tare cu ușa.

— Robii de i-ați luat pentru răscumpărare trebuie dați. Tunurile toate să le dați. Prăzile, alea pe care le-ați luat în luptă de la persani, să vă rămînă, Dumnezeu cu mila. Dar cele luate pe Volga ? Acelea trebuie să le dați înapoi, că-s lucruri de furat. Trebuie să le dați, atamane. Sînt pe acolo și lucruri din averea țarului...

— Totul să dăm ! izbucni Stepan. Dar pe mine nu mă vreți pe deasupra ?

— Și încă avem să-i scriem pe toți cazacii tăi, să fim mai liniștiți, își duse Prozorovski vorba pînă la capăt, țeapăn și neînduplecat.

Stepan sări în picioare și se porni să pășească prin cortul strîmt : era ca și cum i s-ar fi spus că vor să-l jugă-

nească numai așa, ca să fie voievozii mai liniștiți. Și pe toți cazacii la fel să-i bage-n țarc și să-i însemne cu fierul înroșit. Turba de furie atamanul, dar încă se mai ținea.

— De tunuri am spus — le trimitem. Robii pe care-i avem sînt unul la trei cazaci. Îi dăm atunci cînd șahul îi lasă slobozi pe frații noștri pe care-i ține-n robie. Prăzile luate pe Volga s-au dus demult pe apa sîmbetei, n-avem cum să le mai adunăm. Să-ne-nscrieți pe noi, ce minune o mai fi și asta ? Nici pe Iaik, nici la Don nu s-a pomenit așa ceva. Eu de povestea asta n-am aflat. Stepan se așează pe marginea patului. Nu s-a pomenit una ca asta, de unde v-a venit ?

— Dacă nu s-a pomenit, s-o pomeni de-acum încolo.

— Haideți cu mine ! se hotărî Stepan deodată. Se ridică în picioare și porni cu pași repezi spre ieșire. Ce să stăm singuri aici și să dăm în bobi : că s-a pomenit, că nu s-a pomenit ?...

— Încotro ? Ce te-a apucat ? Hei !...

— Să-i întrebăm pe cazaci, să vedem dacă se lasă scrișii.

— Lasă prostiile ! strigă la el Prozorovski. Cînd îi pierea voioșia aceea bolovănoasă și se mînia, se înroșea la față și se lovea cu pumnul peste genunchi. Auzi, tu !...

— Nu faci bine, atamane, se băgă și cneazul Lvov. Ce te-a apucat ?

Stepan ieșise de-acum din cort și le strigă celor care erau mai pe-aproape :

— Cheamă-i pe toți aici ! Pe toți !

— S-a țîcnit, balaurul, zise încetișor Prozorovski. Nu vă muiați, vrea doar să bage frica-n noi. Să mergem, acum trebuie să le-o spunem mai pe șleau...

Celălalt voievod și diacul ieșiră și ei din cort.

Stepan stătea lîngă bordul mahoanei ; nici nu întoarse capul spre boieri, îi aștepta pe cazaci. Temerile voievodului se împlineau. Toată voioșia, toate încercările de a se da popular cu tot dinadinsul, chiar și semeția i se duseseră dracului ca nimica. Pe lupul ăsta nu te-apuci să-l mîngîi pe blăniță : acuși scoate colții și te-nhață.

— Acum de ce-i chemi pe toți ? își pierdea tot mai tare cumpătul Prozorovski. Ce-ai de gînd ?

— Să-i întrebăm..., rosti atamanul încet, cu înverșunare, ca o făgăduială. Că tot ne băteam gura de pomană...

— Noi pe tine te-ntrebăm, nu pe ei !

— Pe mine de ce să mă-ntrebaţi ? Pe mine mă cunoaşteţi... Pe ei vreţi să-i scrieţi, nu-i aşa ? Apoi pe ei să-i şi întrebaţi.

— Porunceşte-le tu. Aici tu le eşti stăpîn. Nu-ţi zic ei căpitan de oaste ?...

— Stăpîn eu nu le sînt niciunde, doar un cazac sînt şi eu, ca şi ei. Căpitan de oaste nu le sînt decît în luptă. Căpitanul nostru, toată lumea ştie, stă la Cercassk.

În vremea aceea cazacii îşi lăsaseră cu toţii treburile negustoreşti şi veniseră în grabă la chemarea atamanului ; se buluceau acum pe ţărm, fără gălăgie.

— Fraţilor ! strigă Stepan. Uite au venit boierii, spun că vor să ne scrie ! Mi-au zis c-aşa-i acum obiceiul : pe toţi cazacii de pe Don şi Iaik să-i înscrie pe fiecare la război! Eu unul de asta n-am auzit. Acum iată c-am ieşit să vă-ntrebăm : auzit-aţi voi de una ca asta ? !

Toată gloata de pe mal parcă dintr-o dată şi-a tras suflarea :

— Nu-u-u !

— Spune-le tu, zise Stepan către Prozorovski. Ei ?...

Prozorovski păşi în faţă şi, cu hotărîrea deznădejdii, începu :

— Cazaci ! Nu vă repeziţi aşa ! E nevoie de acest lucru pentru că...

— Nu-u-u ! ! tună iar mulţimea, fără a mai asculta pentru ce-i nevoie.

Era şi adevărat că nicicînd nu pomeniseră cazacii o asemenea trăznaie : auzi ce-au născocit acum, să-i scrie la război ca pe vite !

— Nu mai zbieraţi aşa ! Este nevoie... Tăcere !

— Nu-u-u ! ! !

Prozorovski se răsuci pe călcîie şi se întoarse în cort, mînios tare.

— Faci bîlci, atamane ! se încruntă el la Stepan care venea în urma lui. N-aveai de ce să te pui rău cu noi, nu ţi-ar fi părut rău. C-apoi o să fie prea tîrziu. Tîrziu, auzi?!

— Nu mă speria, boierule, că şi-aşa tremur tot de frică, zise Stepan. Poate ai auzit că pe fratele meu, Ivan, boierul Dolgoruki a pus să-l gîtuie. Cum îmi amintesc de asta şi mai văd şi-un boier ca tine în faţa ochilor, cum m-apucă tremuriciul.

Atîta forţă ameninţătoare răzbătuse în cuvintele lui Stepan, cu atîta greutate şi limpezime, încît, fără să vrea,

cei de față rămaseră tăcuți cîteva clipe. Tăcea și Stepan, privindu-l pe primul voievod.

— De ce vii cu de-astea ? întrebă Prozorovski. Ce-are a face fratele tău cu noi ? El a ieșit din vorba stăpînirii, el și-a luat pedeapsa. Tu să fii mai deștept decît el : nu te băga la bătaie, c-o pățești și tu.

— Pe mine să nu mă sperii, am mai spus o dată.

— Nici nu te sperii ! Dar judecă și tu : să zicem c-ați trimite voi solie la țar, iar țarul întreabă „Cum vine asta ? Iar s-au apucat de prostii ?". Că tunurile nu le-au dat, că robii nu i-au dat, că pe oameni nu i-au lăsat la casele lor... Păi, se poate ? Iar voi, are să spună, voi ce-ați păzit ?

— În hrisovul de iertăciune al țarului nu se spune să ne luați toate tunurile, robii și prăzile, iar pe cazaci să-i scrieți și să-i împilați.

— Dar hrisovul cînd l-a scris ? Acum un an l-a scris.

— Ce-are asta cu noi ? Țarul e unul. O fi venit altul acum ? Că noi sîntem plecați demult... Dar eu așa am auzit, că tot ăla e, să-i dea Dumnezeu sănătate.

Pe țărm cazacii nu conteneau cu hărmălaia. Vestea cu înscrierea îi îngrijorase tare. Și chiar așa, nu se mai aflase o năzdrăvănie ca asta la Don : auzi, să-i scrie pe toți. Simțeau ei în inima lor că e aici un ghimpe, o uneltire necurată împotriva lor. De aceea oare își părăsiseră ei satele de obîrșie și fugiseră la capătul lumii, ca aici să cadă iar, pe negîndite, în jug ? Întîi te scrie și apoi nici nu te dumirești bine că au și pus șaua pe tine și te-au încălecat. De aceea făceau gălăgie. Larma de afară îi tulbura nespus pe cei din Astrahan : se simțeau încolțiți ziua-n amiaza mare, le venea și acru și nici n-aveau pe unde-și scoate cămașa.

— Potolește-i ! îl rugă pe Stepan cneazul Lvov. Ce s-au pornit așa ?

— S-ar putea, Doamne ferește, să pună mîna pe sabie, zise Stepan. Sînt în stare. Atunci nici eu nu-i mai opresc. Încearcă de-i oprește !...

— Ei, ce facem ? Fătăm vițelul ? întrebă înțepat Prozorovski. Își ieșise din sărite mai rău ca ceilalți. Atunci cum ne înțelegem ?

— Cui i-a venit vremea n-are decît și Doamne-ajută, rosti blînd Stepan. Mie nu mi-a venit, că n-am mugit încă.

— Apăi ai să mugești ! Prozorovski se sculă în picioare. Aici mă leg cu jurămînt c-ai să mugești. Dacă nu vrei cu binele...

Stepan îl ţintui cu privirea... Tăcu îndelung. Apoi, rostind cu greu cuvintele, parcă-n silă, zise domol, cu voce joasă :

— Am să ţin minte, boierule,... legămîntul tău. Să nu-l uiţi nici tu. Noi, cei de pe Don, nu ne jurăm într-o doară, iar dacă jurăm, apoi ţinem minte. Tot aşa m-am legat şi eu cîndva. Acum avem să ţinem minte amîndoi : şi tu, şi eu.

Întîlnirea era pe cale să ia o întorsătură rea... Iar larma cazacilor de afară îi făcea să-şi piardă cumpătul. Mai bine să plece chiar acum, să nu-ntindă coarda prea tare.

Voievozii porniră să iasă din cort... Prozorovski mergea ultimul ; zăbovi la ieşire, de parcă şi-ar fi amintit chiar atunci... Se opri.

— Nu-mi place să plec cu inima grea... Haide, atamane, să nu ne păstrăm gînd rău unul altuia. Nu-i bine aşa, nu-i creştineşte. Acum de ce taci ?

Stepan tăcea. Se tot uita la voievod. Iar acestuia, parcă din întîmplare, iar i-au căzut ochii pe şubă. Aceasta lucea domol acolo în colţ, parcă scotea o lumină tihnită, molatică, unduitoare.

— Măi, ce mai şubă ! spuse el. Ai s-o dai pe băutură. Ce, nu-i aşa ?

Stepan tăcea.

— Păcat... Mare păcat să bei o şubă ca asta, că tare-i bună. Cît ai vrea pe ea ?

Stepan tăcea.

— Îţi dau bine pe ea... Că doar tu tot pe degeaba ai căpătat-o. Ce zici ?

Stepan tăcea.

— Nu-i bine că te-ai oţărît la mine, spuse Prozorovski şi se încruntă. Despre isprăvile tale eu, oricum, am să scriu la Moscova. Iar eu pot s-o-ntorc şi-aşa, şi-aşa. Asta-i treaba, atamane... Tu trebuie să înţelegi.

Stepan tăcea.

— Ah, ce şubă !... se minună iar voievodul ; se duse la ea s-o mîngîie. O mîndreţe de şubă... numai că... tot dracul ăla e, ai s-o prăpădeşti la chef cînd ajungi pe Don. Ce, n-ai s-o prăpădeşti ?

— Ia-o, spuse Stepan.

Aproape că nu se mai aştepta cneazul să audă acele cuvinte ! Începuse chiar să-l supere puţin fie prostia ata-

manului, fie lăcomia, fie — asta mai degrabă — neputința de a pricepe.

— Ei, vezi ce-nseamnă vorba bună ! Numai că n-am să mă car acum cu ea, trimit eu după ea mai pe seară. Chiar așa, zău că-i mai bine, să nu se zgîiască cu toții. Cînd s-or pune ăștia să se zgîiască... Pe urmă nu mai știi pe unde s-o-ntorci.

— Ți-o trimit eu.

— Ei vezi, așa-i și mai bine. Las-că-i bine, Stepan...

Voievodul se înduioșase chiar, uitase de-acum că, totuși, cazacii pleacă înarmați, cu muniția la ei, bogați. Și nici măcar nu-i mustrase, să bage spaima-n ei la plecare. Toată grija lui, și asta-i tot, era frica de țar, iar pricina fricii era îndepărtată de hrisovul de iertăciune al țarului. La drept vorbind, cu toate că-i speriase pe ai lui în ajun vorbindu-le despre necazurile pe care puteau să le pricinuiască cazacii, acum nici el nu mai credea : cazacii sînt osteniți, bogății au cît nu pot duce, acum numai de băutură le arde lor, de chef. Iar gîndul că Stenka nu e doar un suflet simplu de tîlhar, ci un lup cu multă minte, puternic, încercat, gîndul acesta îi venise cu o seară înainte și tot atunci îl părăsise, în timp ce își împărțeau darurile scumpe primite de la Stenka. „Ce rost are, gîndea voievodul, să se mai țină de hoții, dacă atîtea cîte a adunat nu poate bea nici în cinci ani".

— Vezi tu, Stepan... Prozorovski își duse mîna la piept. Te rog ca pe bunul Dumnezeu ; poruncește-le cazacilor, spune-le că n-au ce căuta în oraș. Că se-apucă de le tulbură oamenilor mințile. Dacă prind acum gustul la băutură, îi ia apa. Voi plecați, iar ei rămîn pe capul meu. Cu capul greu de băutură omul, știi și tu, nu-i bun nici de lucru, nici de oștean. Se mai și înrăiesc, precum cîinii, nu te mai înțelegi cu ei.

— Nu te îngrija, boierule. Mergi liniștit.

Prozorovski plecă.

Stepan, rămas singur, începu iar să pășească prin cort. Se gîndea. Cînd se gîndea tare la ceva, atunci umbla dintr-un colț în altul și făcea din buze : „M-da, m-da".

— Ai să capeți tu șuba, boierule, zise el într-un tîrziu. Se opri. Ai s-o capeți tu... porcule nesătul.

*

În aceeași zi, mai spre seară, cam spre cinci ceasuri, se ivi în mahalaua Astrahanului un ciudat cortegiu. Vreo trei sute de cazaci, ușor afumați, se îndreptau spre Kremlin ; în fruntea cetei, agățată pe o cruce lungă, duceau șuba cea scumpă a lui Razin, cea pe care se milogise voievodul să i-o dea. În fața ei pășea un om mlădiu, cu un nas mare ca ciocul de rață și ochii triști, care porni cîntecul cu o voce pătrunzător de subțire :

Crește iarba pe tăpșan
Ca mătasea de mai an

Trei sute de gîtlejuri răcniră într-un glas :

Hei, porumbe, porumbel
Măi, rotate porumbel

Pînă să isprăvească ei cu „porumbelul", mlădiul din fruntea lor se dădu de cîteva ori roată peste cap și o luă înainte în pași de joc. Iar începu să cînte cu glas subțire :

Iarba cine o călca,
Cine o călca pe ea ?

Și iar răcniră cei trei sute :

Hei, porumbe, porumbel
Măi, rotate porumbel

Slăbănogul se dădu iar peste cap, mai jucă puțin și îi dădu înainte :

Cică a trecut pe aici
Cneaz Ivan Semionovici
Hei, porumbe, porumbel
Măi, rotate porumbel

În aerul stătut al serii cîntecul acela straniu, de o veselie molipsitoare, suna liber, parcă sălbatic cumva. Tîrgoveții Astrahanului ieșiră iute de prin casele lor, umplînd iarăși străzile. Îi salutau pe cazaci, numai că nu se prea dumireau ce-i cu șuba.

Razin mergea și el în primele rînduri, cîntînd împreună cu ceilalți. Se străduia să-i zică mai tare... Cîntau cu toții cît îi ținea gura, cu dăruire.

Căuta el pitpalacul,
Și rățoiul, și godacul
Măi, rotate porumbel
Hei, porumbe, porumbel

Locuitorii mahalalelor se luară după cazaci : unii voiau să vadă unde are s-ajungă zaiafetul, alții se așteptau la băutură.

Și-a găsit o șubă
Mamă, ce mai șubă
Hei, porumbe, porumbel
Măi, rotate porumbel

Mlădiul se mai roti o dată în pași de joc, apoi duse povestea mai departe :

Pitpalacii-i pune-n oale
Iară șuba peste șale
Hei, porumbe, porumbel
Măi, rotate porumbel

Chipurile cazacilor sînt solemne, grave. Razin își dă și el toată strădu inț a, nici nu zîmbește.
Șuba plutește, măreață, deasupra mulțimii.

Măi tu șubă, șubă dragă,
Vin- la mine mai degrabă
Hei, porumbe, porumbel
Măi, rotate porumbel

Cîțiva cazaci au rămas mai în urmă, îi lămuresc pe tîrgoveți :
— Măritățm șuba tătucului Stepan Timofeici. O cununăm cu voievodul. Tare i-a căzut cu tronc... S-a tîrît la picioarele lui ca să i-o dea. Tătuca... el i-o dă. Că-i om bun...
— Să nu vă pară rău, are să fie în mîini bune, răspundeau cu înțelegere tîrgoveții.
— Nici nu ne pare rău ! Dar trebuie s-o ducem cu alai, cum se cuvine, ca să trăiască ea cu voievodul în bună înțelegere, să-i țină de cald voievodului cînd s-o rebegi de tot.

Vino tu la mine-n poală
Cînd focoasă, cînd domoală
Hei, porumbe, porumbel
Măi, rotate porumbel

Vin-la tetea, vin-aici
La Ivan Semionovici
Hei, porumbe, porumbel
Măi, rotate porumbel

Ceata mergea înainte, dar fără grabă ; șuba o mai suceau din cînd în cînd, dinadins, ca să dea din „mîini".

Șezi colea, șubă-nspicată
Ca o mîță ne-nțărcată
Hei, porumbe, porumbel
Măi, rotate porumbel
Șuba mea, draga de ea
Au venit să mi te dea
Hei, porumbe, porumbel
Măi, rotate porumbel
Că de mult ce eu te-am vrut
Mințile mi le-am pierdut

Iar aici, cît puteau de tare, „cu suflet", răcniră :

Hei, porumbe, porumbel
Măi, rotate porumbel
Minte de-am avut un dram
Nici pe-aceea n-o mai am
Hei, porumbe, porumbel
Măi, rotate porumbel

Se minunau tîrgoveții cît de bine, de frumos le ieșea cazacilor cîntecul acela, de-i tot ziceau de șubă, de șubuliță și de voievodul lor, Ivan Semionîci. Un asemenea cîntec nu le mai fusese dat să audă. Dar nici nu știau cît îi chinuise Stepan pe cazaci cu puțin înainte : s-au tot plimbat încoace și încolo pe malul Boldei să învețe cum e cu „porumbul, porumbel" și să se pună la unison. Cuvintele le primiseră de la măscăriciul Siomka ; acesta le potrivise, după cît se pare, după un cîntec de prin alte locuri. Același Siomka mergea acum în fața tuturor, dădea tonul la cîntare și mai și juca. La de-al de-astea era el meșter nevoie mare.

— E-e-eh ! dădu glas Siomka la încheiere, întinzîndu-și gîtul vînos. Toți deodată acum, și :

Hei, porumbe, porumbel
Măi, rotate porumbel

*

Şedeau în iatacul voievodului : voievodul însuşi, soţia sa, Praskovia Fiodorovna, copiii, Boris, cel mai mare, de şaisprezece ani, şi mezinul, tot Boris, de opt, fratele voievodului Mihailo Semionîci. Ascultau cu multă neplăcere.

Iscoada, un pierde-vară cu gura mare, ochios, povestea:

— E unu de merge înaintea lor, ăla de cîntă, şi ei, să zic aşa, cam la cin-sute, vin în urmă, zbiară „porumbelu".

— Ptiu ! Ivan Semionîci, zgîndărit rău, începu să păşească prin încăpere. I-auzi, ce mi-au făcut neruşinaţii ! Dacă nici ăştia nu-s năpîrci spurcate, Doamne iartă-mă!...

— Las-că şi tu de ce-ai rîvnit la şubă ? spuse cu mustrare în glas Praskovia Fiodorovna. La ce ţi-o fi trebuit ?

— De unde să ştiu eu c-o să stîrnească tot bîlciul ăsta? Pungaşi blestemaţi ! Auzi, nemernicii !...

— Ăla cine e, cîntăreţul de-i îndeamnă şi pe ceilalţi ? întrebă Mihailo Semionîci.

Iscoada o ştia şi p-asta :

— Un măscărici. Zilele astea au venit de undeva, din susul rîului. Sînt trei : un puiandru de tătar, un moş şi cu ăsta. Joacă şi-n cap, şi pe burtă...

— Să-l iei la ochi, porunci Mihailo. Cînd or pleca ăştia, cazacii, are să-mi joace el mie.

— Mă bate gîndul c-au să plece cu ei, răspunse iscoada care pe toate le ştia. I-au îndrăgit cazacii... Au s-o şteargă cu ei.

— Atunci trebuie să punem mîna pe el chiar acum, zise Mihailo Semionîci. Ni-l arăţi cînd s-or ivi pe-aci.

— Îl arăt eu. Îl cunosc dintr-o mie.

— Ăla al lor e şi el acolo ? întrebă voievodul, strîmbîndu-se de parcă l-ar durea măselele. Adică Stenka ?

— Stenka ? Acolo-i. Zbiară împreună cu ceilalţi, îşi dă silinţa.

— Aoleu, ce ruşine-am păţit ! suspină Praskovia Fiodorovna. Acum să vezi ce-are să se hlizească prostimea. Nu mai puteai tu, mureai fără şuba aia ! Nici nu-ţi vine să te-arăţi la faţă...

— Ia mai du-te de-aci, mamă ! strigă mîniat voievodul. Te bagi şi tu, cu mintea ta de muiere... Du-te la mitropolit, ia şi copiii cu tine. Mergeţi !

Praskovia Fiodorovna plecă împreună cu copiii.

— Ah, spurcăciunea ! se căina voievodul. Auzi ce mi-a făcut, tîlharul !... Mi-a tăiat capul, nu alta. Las-c-acum

schimb şi eu vorba, cîine. Auzi ce i-a venit în cap !... Nici prin minte nu-ţi trece.

Un chip mustăcios se ivi în uşa iatacului :

— Cazacii !

Fraţii Prozorovski şi cîţiva slujbaşi ieşiră în foişor, gata să-i întîmpine cu asprime pe oaspeţi.

Cazacii înaintau în tăcere prin curtea Kremlinului. Văzîndu-l pe voievod, se opriră. Stîr şi cu moş Liubim, încadraţi de şase cazaci cu săbiile trase, ieşiră în faţă purtînd pe braţe şuba cea scumpă.

— Atamanul nostru, Stepan Timofeici, îţi dăruieşte ţie, boierule, şuba asta de pe umerele lui luată. Depuseră şuba pe parmalîcul cerdacului. Na !

— Afară ! ! ţipă voievodul şi începu să bată din picioare. Pieriţi din ochii mei !... Hoţi şi tîlhari ! Unde-i primul vostru hoţ şi tîlhar ? E aici, cu voi ? Atunci de ce se-ascunde, dacă-i aşa de voinicos ? Să se-arate !

— Cine ? întrebă Stîr. Că de cine zici matale ?

— Voi de cine spuneţi că vă e ataman ?

— Stepan Timofeici... Cine altul să ne fie nouă ataman ? Stepan Timofeici.

Stepan urmărea totul din mulţime, îşi mijea ochii cu răutate, a răzbunare. Dacă ar fi avut cu el oaste mai multă şi dacă s-ar fi pornit bătălia pe faţă, i-ar fi astupat el voievodului gura cea croncănitoare, pe veci i-ar fi pecetluit-o.

— Nu vă mai e ataman ! ţipa voievodul. Hoţ spurcat, asta e !... Şi-a dat puterea din mînă ! Uite, tuiul lui e la mine ! Voievodul le arătă tuturor tuiul lui Razin. Ce fel de ataman vă e el vouă ? ! Mergeţi la casele voastre, nu-l mai mîniaţi pe înaltul ţar care v-a dat mila lui. Nu-i mai daţi ascultare lui Stenka ! Ăsta-i diavol, nu om ! Dimpreună cu el pe toţi vă trage la pierzanie !...

Stepan asculta atent, cu dinţii strînşi, cu privirea aţintită în jos, spre pămînt. Dădea uşor din cap, a încuviinţare.

— Aha, mugeşti ? îşi spuse el încetişor. Stai puţin, c-ai să-mi ţipi tu ca morunul, pui de lele ce eşti.

— Hai să mergem, îi făcu semn Ivan Cernoiareţ. Le tot toacă ăsta verzi şi uscate... Iar ei ascultă. Să mergem.

— Mai stai, lasă-mă să mă satur de ce spune. O veni, poate, vremea să-mi amintesc. Ascultă şi tu şi ţine minte. Auzi, ce mai cîntă !...

— Măritul ţar are inima bună, dar nici răbdarea lui nu e fără de margini, nu i-o puneţi la încercare ! îi zicea

înainte voievodul cu glas tare. Să nu vă fie mai rău ! Nu-l mîniaţi pe tătucul-ţar, nu-l supăraţi pe bunul Dumnezeu Atotputernicul, nu-l mai ascultaţi pe ataman că vă duce la prăpăd ! Cu mîna lui şi-o face şi vă trage şi pe voi după el ! De ce nu predă armele ?! Ce-are de gînd ?!

— Mergem, spuse Stepan. Ia-i de aici. Ai şi tu dreptate...

Cazacii ieşiră din Kremlin. Şuba i-o lăsară voievodului.

Dincolo de poartă, în mulţime, iscoada stăpînirii se dădu pe lîngă măscăriciul Siomka. Îi zîmbea cu drag, parcă se minuna :

— Tu eşti ăla de joci şi-n cap ?

— Eu. Mai pot şi pe burtă, se lăudă Siomka.

— Nu vii cu mine ?... Tare le-ar mai place să te vadă băieţilor de la acareturi.

Lui Siomka îi dădea ghes, dar mai stătu pe gînduri...

— Ţi-or da şi bani, îl grăbi iscoada. Ce zici, mergi ?

— Sîntem trei... Siomka nu prea voia să se desprindă de cazaci, dar avea şi chef să-şi arate măiestria, dacă tot îl roagă.

— Cheamă-i şi pe ei. Unde sînt ?

Siomka îi strigă : un bătrîn bandurist şi un tătăruş micuţ, îndemînatic, isteţ. Umblau toţi trei prin tîrgurile şi satele Rusiei. Mai mult prin oraşe. Şi tot împreună fugeau şi se ascundeau cînd erau goniţi de-acolo.

— Haideţi odată ! îi îndemnă iscoada. Primiţi şi de mîncare, vă iese şi bănişorul...

Măscăricii împreună cu iscoada se strecurară din gloata cazacilor care se îndreptau de-a lungul zidului spre cealaltă poartă. Dintre cazaci, nimeni nu-i luă în seamă.

— Eu numai o dată v-am văzut, să mor de rîs, nu altceva. Cînd m-am întors şi le-am povestit băieţilor, toţi s-au pornit să ţipe-ntr-un glas : „Vrem şi noi !“ Iscoada se tot hlizea la Siomka şi-i căuta privirea. Eu atunci către ei : „Dar bănişoru-l scoateţi ? Că ei, zic, pe bănuţi joacă“. Atunci ei iar într-un glas : „Le dăm !“

— Fete sînt pe-acolo ? întrebă Siomka.

— Fete ? se minună iscoada ; nu se aşteptase ca Siomka, aşa slăbănog şi bun la suflet cum părea, să pună o asemenea întrebare. Ce-ai tu cu fetele ?

— Aşa, că le place să rîdă, fetelor adică.

— Sînt şi fete. Destule ! Măi, ce rîs o să fie !...

De prin mahalale se luară după cazaci tîrgoveţi, streliţi, muieruşte fîşneţe... Cazacii le pipăiau cu drag pe orăşence,

ele chițăiau, îi băteau peste mîini, rîdeau : știau că urmează cheful și darurile. Cazacii le făgăduiau și de una și de alta... Și altceva le mai făgăduiau.

Așa ajunseră la mahoane și se porni bîlciul : se încinse negoțul, vînzătorii de rachiu se iviră ca din pămînt, praznicul era gata să-nceapă, unduia marea de oameni, valuri-valuri...

Stepan stătea mai la o parte privind tabloul de-acuma cunoscut... Își mesteca vîrful mustății : nu-i era pe plac ce-i vedeau ochii. Porunci esaulilor să încalece și porni cu ei de-a lungul malului spre Bolda, la tabără.

Iar cazacii le ajutau pe muieruște să se urce în mahoane. Tot spre mahoane împingeau de-a rostogolul butoiașe cu băutură, cărau codri de pîine, putini cu carne sărată, legături de pește afumat sau uscat la vînt... Cel pe care nu-l roade grija zilei de mîine trăiește clipa din plin. Iar aici s-a mai nimerit și o bucurie rară, scumpă : muierile. Cînd e vorba de așa ceva, s-o strîmba atamanul, nu s-o strîmba, treaba lui. Nici nu l-au chitit că se strîmbă, că nu-ntr-acolo se uitau ei.

9.

Stepan se hotărîse să grăbească lucrurile.

Venind de la Astrahan, odată sosit în tabără, el nu le dădu drumul esaulilor. Îi adună împrejurul său, începu să-i întrebe și să le dea porunci.

— Cîți cai ați cumpărat, Ivan ? către Cernoiareț.

Întreba repede și tot repede trebuia să-i răspunzi. Esaulii îi știau obiceiul.

— O sută douăzeci. Șei și căpestre pentru cinzeci.

— Să cumpărați ! Ce dracu mai așteptați ? Trimite oameni peste Volga.

— Au zis ei că vin...

— N-avem timp de așteptat ! Cînd soarele-i sus, roua n-o mai prinzi. Trimiți cinci mahoane. Spune-le să nu se scumpească. Fiodor, la Țarițîn cine a plecat ? Ai trimis ?

— Minka Zaporojeț, dădu glas Fiodor Suknin.

— I-ai poruncit să cumpere căruțe ?

— I-am.

— La Don ai trimis ? iar către Cernoiareț.

— Am trimis. Se aude că Vaska Us vrea la noi, Alioșka Protokin...

— Trimiţi oameni la Vaska, la Alioşka. Că doar am poruncit mai demult ! Ce mai aşteptaţi ?

— La Moscova mai trimitem ? întrebă Ivan Cernoiareţ.

— Trimitem, spuse Stepan. Din Ţariţîn. Şi încă ceva : să cumpărăm buşteni de la Voronej, le fac plute şi la vale... Trimiteţi şi acolo. Fiodor, mergi tu. Iei cu tine vreo cinzeci de flăcăi, dintr-aceia care ştiu să ţină toporul în mînă ; cum se face de ziuă, cum o iei din loc. Le spui acolo, la Voronej, că le-aducem partea lor, pentru plumbi şi pentru pulbere. Legaţi zece plute şi la vale. E o insuliţă acolo, la vărsarea Kagalnikului, între staniţele Vedernikovskaia şi Kagalniţkaia, Prorva îi zice. Acolo ne aşezăm. Înălţaţi palăncile, clădiţi bordeie cîte apucaţi. Dacă pleacă vreun cazac acasă, măcar pe-o zi, măcar pe două, vezi tu, Ivan... şi ceilalţi, că unde vă stă capul... Nu mergem la iernat, avem o oaste de ţinut. Dacă vrea cineva acasă, să vină la mine ; numai eu îi dau drumul, dar cu chezăşie. Ivan..., Stepan îl privi ţintă pe Cernoiareţ. Unde-i Frol ?

Ivan îşi feri ochii.

— De unde să ştiu ? Ce să fac, să mă ţin după el ?

— Unde-i Frol ? repetă Stepan întrebarea. Unde l-aţi ascuns ? De ce nu te uiţi în ochii mei ?

Ivan se îndărătnici :

— Ce ştiu eu unde-o fi ? Nimeni nu l-a ascuns...

Tăcură toţi un timp.

— Nu m-ating de el, spuse încet Stepan. Poate să iasă la lumină. Apoi, ridicînd glasul : Ne ţinem de treabă sau ne-ascundem prin tufişuri ? N-avem timp de-al d-astea !...

— Tătucă, i-aci un băieţandru, vrea să-ţi vorbească, se apropie de ei un cazac.

— Ce băieţandru ?

— Erau cu noi trei măscărici... cînd am fost de-am măritat şuba...

— Şi ?

— E ăsta micu... a dat fuga-ncoace de la Astrahan. Zice că i-au amăgit iscoadele voievodului, ca să se răzbune pentru şubă. Cum o fi scăpat el...

— Cheamă-l.

Tătăruşul plîngea, ştergîndu-şi ochii cu pumnişorii murdari. Începu să povestească :

— Siomka şi cu bunicuţul... ăia cu biciul... Am crezut că, dacă le jucăm, ne dă bani... Siomka-i de vină, că prea-i

plac fetele. De cîte ori n-a mîncat bătaie, prostăvanul !... Scapă-i, tătucă-ataman ! Altfel îi omoară ăia, să ştii. Scapă-i, tătucă, te rog ca pe Cristos, scapă-i...

— Nu te smiorcăi, grăi Stepan. Cheamă-l pe Frol, Ivane. Spune-i că, dacă nu se-arată acum, e vai de mama lui. Nu plînge, băieţaş, te-om ajuta noi. Adu-l pe Frol !

Ivan se duse mai încolo, către tufe, strigă tare :

— Frol !

Frol răspunse, dar nu ieşi încă. Se auzi cum schimbă nişte vorbe cu Ivan. Ivan, aşa se părea, se străduia să-l înduplece să iasă la iveală. Frol încă se mai codea...

— I-au bătut ? îl întrebă Stepan pe tătăruş.

— Cu biciul. Bunicuţului i-au dat foc la barbă... Şi pe Siomka l-au pus la cazne, tot cu focul. Tătucă-ataman, fii bun de-i ajută... nu-i lăsa...

— Pentru şubă ? Aşa spuneau, că pentru şubă ?

— Pentru şubă. Lui Siomka i-au spus că-i scurtează ei limba...

— Tu cum ai scăpat ?

— Ei, mi-au dat vreo două după ceafă şi-au uitat de mine. Pe Siomka îl chinuiesc rău de tot... Tătucă, eu ca pe Cristos te rog...

— De unde sînteţi voi ?

Se vede cît de tare se munceşte Stepan să-şi ţină firea, să nu ţipe chiar acolo de milă şi de furie.

— Acu venim de la Kazan. Am fost noi peste tot. Şi la Moscova...

Pînă la urmă, Frol ieşi din tufişuri... Se apropiară. Frol se opri la cîţiva paşi depărtare de Stepan, că mai ştii...

— Te-ai cam întins la ospeţie, zise Stepan. Măcar a fost bine ?

— Ca-n rai ! îi răspunse Frol tot pe acelaşi ton. Mai şedeam eu, dar m-au mîncat blestemaţii de ţînţari, nu-i de trai cu ăştia...

— Te-ai odihnit ?

— M-am odihnit.

— Atunci ascultă : iei vreo douăzeci de cazaci şi mergeţi la Astrahan. Vă arată ăsta micu unde. Cîinii boierilor chinuie acolo nişte oameni. Îi scăpaţi. Stepan îl împinse pe tătăruş mai aproape de Frol.

— Cum ? Ne batem cu ei ? se minună Frol.

— Cum oi vrea. Dac-o fi de bătaie, bate-te ! Pe măscărici mi-i aduci aici !... Ai auzit ? !

— Tătucă, lasă-mă să merg eu cu ei, se rugă Ivan Cernoiareț. Eu știu mai bine pe-acolo...

— Cu tine am treabă aici. Du-te, Frol, și Doamne-ajută. Încearcă tu să-mi vii fără măscărici, că iar ai să fugi în tufe.

Stepan îi întoarse spatele.

Frol se duse să-și aleagă cazacii pe care îi lua cu el.

— Fiodor, tu pleci la cei din Voronej, dar nu înainte de a ajunge noi la Țarițîn.

Stepan tăcu : oare spusese tot ce-a vrut, n-o fi uitat ceva ?... Se vedea, însă, că alte gînduri puseseră acum stăpînire pe el.

— Mama lui de fătălău ! izbucni el dintr-o dată.

Sări în picioare.

— Să pună el oamenii la cazne ? ! Repede !... Frol ! Unde-i ?

Ceata lui Frol era de-acum pe cai.

— Frol !... Taie-i, mormîntul mamii lor ! strigă atamanul. Pe toți să-i căsăpești ! Începuse să tremure de furie. Lingăii, otrepe afurisite ! Să se ia de oameni nevinovați ? !

I se mai întîmplase : îl cuprindea deodată o ură arzătoare, de-i dădeau și lacrimile, începea să blesteme fără noimă, își rupea hainele de pe el. Nu se stăpînea deloc în asemenea clipe, de i se făcea și lui teamă. De obicei, cînd îl apuca, îndată se retrăgea undeva, să nu dea ochi cu oamenii.

— Deschide-le vinele, Frol, să curgă sîngele lor spurcat !... Mătură-i de pe fața pămîntului ! Ce, ăștia-s oameni ? !

Stepan își smulse căciula, dădu cu ea de pămînt, scutură din cap, se moleși de tot. Cei care stăteau mai lîngă el își țineau gura.

— Cine-o fi născut pe lume asemenea năpîrci ? Cîinii !... Taie-i, Frol !... Să n-aibă zile... mai rosti atamanul încet, gîjîit și lăsă capul în jos ; nici nu mai putea să vorbească.

— A plecat, tătucă, spuse Ivan Cernoiareț. Îndată au să ajungă, nu-ți mai otrăvi inima.

Stepan se întoarse și se îndepărtă în grabă.

Între cei rămași se lăsă o tăcere lungă, grea.

— La el parc-ar fi o boală, suspină un cazac mai în vîrstă. Ai văzut cum s-a-ncrîncenat tot. Încă un pic și îl

lovea damblaua. Un cuscru de-al meu tot aşa păţeşte : cînd dă boleşniţa-n el...

— De la frate-său i se trage, de la Ivan, zise Stîr. Înainte de asta n-avea nimica. Dar după treaba cu Ivan s-a mai muiat, tare mult s-a întristat. C-o fi boală, că n-o fi, dar i-a rupt inima...

— Nu-i nici o boală, le tăiară alţii vorba bătrînilor. De necaz nu face aşa omul... Necazul mai şi trece.

— Atunci de la ce i s-o fi trăgînd ?

— Aşa e el, milos.

— Nici din asta nu te-mbolnăveşti. Şi mie mi-e milă, dar uite că nu urlu.

— Ei, cu tine-i altceva !... Tocmai că de milă se îmbolnăvesc unii. Tu poate c-ai inima-ntr-un fel, iar altul... Pe altul îl ustură. Fi-meu, Mikişka, de cînd a murit ? îşi aminti Stîr. Să tot fie douăzeci de ani. Iar eu îl văd mereu în somn. Cînd mă trezesc simt aşa, ca ceva rece în piept, ai zice că ieri l-am îngropat. Aşa-i povestea asta, că trece, că nu trece... Dar şi el la frate-său tare mult ţinea... În faţa lui l-au gîtuit... Atunci ce inimă să ai, de piatră ? De-acolo i se trage.

— Tu ai fost cu ei atunci ? Ai văzut ?

— Am văzut, Stîr rămase tăcut, apoi mai zise o dată : Am văzut. Ferească Dumnezeu să vezi una ca asta : pe cei mai aleşi, cei care erau fruntea...

— Şi voi de ce-aţi stat de v-aţi uitat ?

— Păi, ce era să faci ? Eram înconjuraţi din toate părţile, ce să mai faci atunci ? Atîta le trebuia, ne-ar fi prăpădit pe toţi şi gata treaba.

— Ia spune, moşule, îşi mărturisi bănuiala un cazac de vîrstă mijlocie, că tu-l ştii mai bine pe tătuca. Nu s-o fi gîndind el la... d-astea ?

— Care d-astea ? se repezi Stîr.

— Ei, aşa... s-o pornească, poate, în contra boierilor?... Atunci, că aşa-i, de ce adună atîta oaste ? Ce să facă el cu ea ?

— Întreabă-l tu, că el cu mine în treaba asta nu s-a sfătuit. N-are el de gînd să pornească în contra nimănui... De unde ţi-a venit ?

— Dar oaste tot adună...

— De oaste mereu e nevoie. Cui îi strică să fii tare ?

— Da, dar nici chiar atîta... Ai auzit că nu ne dă drumul pe acasă decît aşa, cu chezăşie ? Asta-i chiar ca la oştire.

Larka Timofeev, care era şi el pe-acolo, zîmbi, mijindu-şi ochii de codană.

— Ei, şi dacă o fi să ne zborşim niţel la boieri ?... întrebă el. Atunci voi ce faceţi ?

Întrebarea îi cam descumpăni pe cazaci. Chiar aşa, de-a dreptul, nu-i mai întrebase nimeni.

— La boieri ?... Apăi nu şi la ţar ?

— Să zicem că şi la ţar... Ochii cruntului esaul, de un albastru întunecat, aveau o lucire hazlie, periculoasă. El cu ce-i mai rău ca alţii ?

— Mai rău n-o fi..., vorbi Stîr, cu mintea limpede. Numai să nu cădem în greşeală : om avea noi putere, dar el are de trei ori pe-atîta.

— Puterea noastră încă nu-i toată aici, Larka îi tot dădea înainte cu ale lui. Toată puterea noastră e pe Don. Se-adună acum acolo puhoi de lume, mii şi mii, fugari din Rusia, de foamete... Asta-i puterea ! Şi cu ea ce-i de făcut ? Să se irosească aşa, degeaba ? Arme avem noi...

— Nu, Lazar, nu-i drept ce spui, dădu Stîr din cap cu hotărîre. Nu-i drept, flăcăule. Dacă n-ai ce face cu atîta puzderie de oameni, iată Azovul d-aia este... De ce să ne ridicăm împotriva alor noştri ?

Licărirea glumeaţă, veselă dispăru din ochii lui Larka... Tăcu, apoi rosti vorbe de neînţeles :

— I-ai găsit tu pe-ai noştri... Fraţi ţi-ai găsit. Uite-i pe-ai noştri ce fac : ard cu fierul oameni nevinovaţi, ăştia-s ai noştri.

La asta tăcură cu toţii.

Ivan şi cu Fiodor îl găsiră pe ataman într-un desiş de răchită, lîngă apă.

Stepan zăcea cu faţa-n jos, în iarbă. Rămase multă vreme aşa. Se ridică în capul oaselor... Lîngă el erau Ivan şi Fiodor. Nici nu-i auzise cînd se apropiaseră.

Chipul lui Stepan era chinuit, ostenit.

— Adu de băut, Fiodor, îl rugă el încet.

Fiodor plecă.

— Te-a-ntors pe dos, aşa-i ? zise Ivan, aşezîndu-se alături. De ce ţi-ai dat drumul ? Dac-o ţii aşa, o dată şi o dată crapă inima-n tine şi gata.

— Mi-s mîinile şi picioarele ca nişte cîrpe, parc-aş fi cărat pietre de moară... grăi încetişor Stepan. Pe dinăuntru parcă tot mă scutură.

— Asta zic şi eu, să nu pocnească ceva-n tine. Păi, de ce aşa ?

— Nu ştiu cum ţi-e ţie... Cîţi oameni sînt chinuiţi în Rusia, ai zice că-n faţa ochilor mei îi chinuie, spuse Stepan cu o adîncă, nedorită sinceritate. Nu mai pot ! Parcă mi-ar vîrî un fier înroşit uite-aici..., arătă locul, sub inimă. Şi cine-i chinuie !... Nişte guzgani, de nu-ţi vine să-ţi spurci sabia cu ei. Auzi, oameni nevinovaţi !... De ce i-or fi năpăstuind ? S-au şi găsit cu cine să se pună : nişte amărîţi acolo...

— Lasă, ţine-ţi firea. Acuşi vine Frol cu ei. Se dă el cu capul de toţi pereţii, dar de-adus îi aduce : trebuie să-şi răscumpere vina cu orice preţ.

Fiodor aduse un pocal mare, plin cu tărie. Stepan îl duse la gură şi bău îndelung, cu lăcomie, scăpînd cîte o picătură pe genunchi. Se desprinse de cupă, îşi trase sufletul... Îi întinse pocalul lui Ivan :

— Na.

Bău şi Ivan. Cînd luă pocalul de la gură, se uită la Fiodor...

— Bea, eu am tras o duşcă acolo, zise Fiodor.

— Azi să nu-i lăsaţi să-ntindă cheful mare de tot, spuse Stepan. Nu ştim încă ce ispravă o mai face Frol pe-acolo. Ne strîngem boarfele şi plecarea : nu mai avem ce aştepta.

Lăsă capul în jos, tăcu şi mai spuse o dată încet, cu voce stăpînită :

— Nu mai avem ce aştepta, măi flăcăi.

*

Frol se năpusti în catul de jos al turnului de colţ, de-i ziceau Krîmskaia Başnia, cînd nu mai era acolo nici unul dintre călăi. Măscăricii zăceau, plini de sînge, pe podeaua de pămînt bătătorit. Siomka îşi pierduse cunoştinţa, bătrînul mai mişca, scîncind încetişor.

Pe străjerii de afară, doi streliţi, cazacii îi împinseseră în turn odată cu ei şi le porunciră să nu se mişte.

— Mai trăiţi, au ba ? întrebă Frol, aplecîndu-se către moşneag.

— Vii mai sîntem, şopti bătrînul. Numai că nu mai sîntem buni... de nimic... Ne-au prăpădit.

Frol se aplecă şi mai mult, privindu-l cu grijă pe nefericitul de bătrîn.

— Doamne, dar ce v-au făcut ! Măiculiţă !...

— Lui Siomka i-au tăiat limba, de tot...

— Nu se poate ! se miră Frol. Apropiindu-se de Siomka, îi cască gura năclăită de sînge. Ba-i adevărat. Ei, da şi-au cam făcut ei cheful !...

Un cazac venit de afară băgă capul pe uşă :

— Ne-au văzut ! Vin fuga-ncoace dinspre isprăvnicie. Hai mai iute !...

— Luaţi-i pe amîndoi. Hai, mişcaţi-vă ! Frol se apropie în grabă de streliţi : Ce v-a apucat, mă ? Ai ? Mai răi decît şerpii cei veninoşi, să vă bateţi voi joc de nişte oameni vii în halul ăsta...

— Da ce ? Noi nu i-am bătut. Doar ne-am uitat... L-am şi ţinut pe ăsta, cînd i-au tăiat limba...

Frol îi trăzni strelitului una la moacă, de-l zbură pînă-n colţ. Acesta se lovi cu capul de perete şi rămase moale.

— Să nu te mai uiţi, curvoiu dracului !...

Cel de-al doilea strelit dădu să se repeadă spre ieşire, dar vînjosul Kondrat îl zvîrli cu uşurinţă înapoi.

Cazacii, trei la număr, ieşiră în fugă din turn, se aruncară pe cai. Cu toţii erau cinci ; ceilalţi aşteptau afară, dincolo de zidul Kremlinului.

Măscăricii fuseseră deja urcaţi în şa pe caii cazacilor. În lumină ţi-era groază să-i priveşti, fuseseră chinuiţi îngrozitor, cu o neasemuită cruzime. Chiar şi cazacilor, care văzuseră multe la vremea lor, li se strîngea inima de durere.

Dinspre clădirile isprăvniciei veneau în goană oameni în jos, spre turn. Pe cei din faţă îi recunoşteai uşor : streliţi cu flinte. Veneau cam mulţi, vreo cinsprezece.

Kondrat ieşise şi el în fugă din turn, se uită spre streliţii care se apropiau, îi aruncă o privire lui Frol... Îngrijorat era, dar nu se grăbea să încalece.

— Frol, am timp... Mă laşi ?

Frol şovăi doar o clipă... Încuviinţă din cap :

— Dar fuga ! Dă-le cîte una la mir şi gata.

Kondrat se repezi înapoi în turn : îndată se auziră de acolo răcnete de moarte şi vreo două-trei lovituri moi, împotmolite, de sabie. Strigătele se stinseră aproape în acelaşi timp.

În acea vreme streliţii ajunseseră aproape de tot. Unii se opriseră, duceau flintele la ochi.

— Kondrat ! strigă după el Frol.

Cazacii îşi traseră săbiile, porniră caii din loc, să nu stea nemişcaţi sub gloanţe. Kondrat tot nu se arăta.

Se auziră două detunături. Apoi încă una...

Kondrat sări afară din turn, vîrîndu-şi în fugă ceva în buzunare.

— Ce naiba faci ? se zborşi la el Frol. Ai adormit ? !

— I-am scotocit şi eu un pic prin buzunări... Kondrat nu izbutea deloc să bage piciorul în scară : iapa tătărească, tinerică şi ne-nvăţată cu focurile de armă, se cam speriase. Strîmba ochii într-o parte şi o lua-n buiestru.

— Tr-r !... Nii !..., o sfădea Kondrat, sărind într-un picior. Ce te-ai speriat, prostuţo ?...

Se mai opriră vreo trei streliţi, se lăsară-ntr-un genunchi... Cazacii începură să se învîrtească în loc, smucind din hăţuri. Caii fornăiau, depănau din picioare, dădeau să cabreze.

— Saltă-te ! zbieră Frol. Mama ta de neghiob !...

Kondrat căzu cu burta pe şa... Dădură pinteni cailor... Încă trei împuşcături răsunară aproape toate deodată. Calul de sub unul dintre cazaci făcu un salt într-o parte şi începu să se lase într-o rînă. Cazacul sări din mers. Frol îşi struni niţel calul. Cazacul se săltă în spatele lui.

Trecură în zbor prin poarta Nikolsk... Curînd întreaga ceată a lui Frol se făcu nevăzută, în goana mare, pe un cot de ulicioară care de la Kremlin ducea drept spre Volga. Pluti doar în văzduh o uşoară urmă de praf şi puţin timp se mai auzi ţăcănitul mărunt al copitelor.

Erau vreo opt streliţi. Ivan Krasulin, capul streliţilor, ajunse la turn printre primii. Se vîrî în turn...

Trecu un timp şi nu se arăta. Apoi ieşi. Tăcea, tulburat tare. Se frecă pe frunte cu năduf.

Mai veniră în fugă şi alţii... Văzîndu-l pe Krasulin, îşi dădură seama ce se petrecuse aici.

— Cazacii ?

— Ei trebuie să fi fost... Care altcineva ?

— Ei, că alţii nu-s. Dacă i-au luat pe măscărici, ei sînt. Că n-or fi tătarii... Asta-i treabă căzăcească.

— Uite ce-i, începu Krasulin, că i-au luat pe măscăricii ăia n-avem cum ascunde, dar că i-au tăiat pe oamenii de strajă, asta nu trebuie să se afle. Ne-om gîndi noi la ceva.

— I-au tăiat ? ! aflau şi cei sosiţi mai tîrziu.

— Uite-i, acolo zac... De măscărici, mai treacă-meargă, dar de ăştia, Doamne fereşte, o păţim cu toţii. Dacă mă pîrăşte vreunul pe furiş, n-o să-i fie bine : vă ştiu pe toţi care sînteţi aici.

— De tot i-au tăiat ? Doi streliţi intrară în turn... Şi ieşiră de îndată. Da-a... În două i-au despicat.

— Păi, ce facem ? gîndea Ivan cu voce tare. Ne taie şi pe noi... Ne-or mai pune-n cîrcă şi că umblăm cu gînduri ascunse ; pasămite ne-am înţeles cu ei, să-i lăsăm. Şi aşa s-a zborşit deunăzi voievodul la mine : „Chefuiţi cu tîlharii !"

— În apă cu ei, ce una-alta ?... Ce să ne mai gîndim ? Au plecat, asta-i tot. Zicem c-au plecat cu cazacii. Prinde orbu, scoate-i ochii...

— Asta aşa-i : lor acum le e totuna, că tot acolo ajung. Nu-i nici un păcat să ne gîndim la noi mai întîi. Da, iute şi-au mai isprăvit ăştia treaba !

— Ei, cum e ? Aşa gîndiţi cu toţii ? întrebă Krasulin.

— În apă... şi mai departe de mal, se învoiră şi ceilalţi.

*

Cei de pe malul Boldei auziră venind dinspre Astrahan tropot de cai, glasuri. Apoi şuierături.

Pe malul dincoace cîteva umbre se desprinseră de la focuri ; se apropiară de apă. Era de-acum întuneric de-a binelea.

— Tu eşti, Frol ? ! întrebă de-aci vocea lui Ivan Cernoiareţ.

— Noi sîntem ! dădu glas Frol. Treceţi-ne dincolo !

Două luntre se dezlipiră de la mal.

De cealaltă parte cazacii băgau caii în apă şi le dădeau drumul înot, singuri. Fornăitul cailor, clipocitul apei, glasurile oamenilor stîrneau un ecou puternic pe rîu, în noapte. Pe-atunci nopţile erau liniştite.

Luntrele se proptiră în mal... Frol sări în prima.

— Ei, cum e ? îl iscodi Cernoiareţ. I-ai adus ?

— Îi aducem... Bătrînul s-a isprăvit pe drum. Iar flăcăului i-au retezat limba. Mai suflă încă, dar... vai de capul lui.

— Aşa ?... Aţi ajuns la vreme ! Ivan plesni din limbă cu necaz.

— Ce facem cu moşul ? îi întrebară pe esauli unii de pe mal.

— Aduceţi-l încoace ! porunci Ivan. Îl înmormîntăm mîine. Măi, ce lighioane !... Şi pentru ce l-au mierlit ? Pentru nimic.

Îi cărară în luntre : corpul neînsufleţit al bătrînului şi pe Siomka, abia mai licărea viaţa în el. Porniră.

— Trebuie s-o cam luăm din loc, zise Frol. Noi acolo am tăiat doi streliţi... Acum poate le sare ţandăra.

— Ce streliţi ? Straja ?

— Păi dar ?

— De moşneag şi de limba băiatului să nu ziceţi nimic, tăceţi din gură, îl sfătui Ivan. Că-n seara asta iar l-au apucat pandaliile. Măcar să se răcorească. Cu streliţii cum s-a petrecut ?

— Iac-aşa... s-a petrecut. N-am mai răbdat. Kondrat, uite ăla de-acolo, el i-a spintecat. Zici să nu spunem ? Nici de bătrîn ?

— Nu trebuie.

— Şi dacă mă-ntreabă ?

— Zici că i-ai adus... Că-s bătuţi rău, măcar să se întremeze puţin. Îi spunem noi pe urmă. Îi spun eu, dar nu acum.

— Musai s-o luăm din loc, Ivane. Ce dracu să mai adăstăm ? Să le piară lor răbdarea ? Păi de asta...

— S-a-ncurcat cu caii... Au făgăduit tătarii că mai trimit.

— Păi, cai şi la Ţariţîn putem să tîrguim, de la alţii. Dacă nu, ni-i aduc ăia şi la Don.

— Uite, acuma cînd vorbeşti cu el să-i spui şi de asta. Aşa e, drept spui, trebuie s-o luăm din loc.

10.

Zilele erau senine. Un soare uriaş se rostogolea în sus, ivit din stepele de dincolo de Volga... Şi pămîntul, şi apa parcă luau foc, ardeau cu flacără tihnită, veselă. Măreaţa Volgă se înveşmînta în neguri. Ostroavele mai erau încă

pline de viaţă. O căldură verzulie, vîscoasă curgea de pe malurile abrupte spre apă ca o umbră străvezie ; clipoceau valurile, duse pe gînduri. Dar iată că de-acum începeau să pătrundă ţiuind, pe ici pe colea, stricînd armonia verde, triumfătoare a verii, petele galbene, ofticoase, ale toamnei. Totul moare pe pămînt...

Flotila lui Razin înainta în sus pe Volga, cînd cu vîntul în pînze, cînd trăgînd la vîsle. Pe malul drept, mai înalt, profilîndu-se limpede pe cer, mergea ba la pas, ba în trap mărunt, o ceată de vreo sută cinzeci de călăreţi. Ivan Cernoiareţ era cu ei.

Stepan se afla pe mahoana din frunte. Zăcea pe spate, cu ochii închişi. Privindu-l nu te dumireai : ori că dormitează, ori se gîndeşte. El dormita şi gîndea. Se desfăta în pacea pe care i-o dăruise Volga. Ostenise în zilele din urmă : griji multe, supărări, grabă. Acum n-avea unde să se grăbească. Era acum vremea să-şi adune gîndurile. Gîndul trebuie să meargă drept la ţintă, neşovăielnic, fără vorbe goale. De vorbe goale — şi ale lui, şi ale altora — atamanului îi era lehamite. După aia pînă seara îi era rău, dacă i se întîmpla să vorbească mult şi fără rost. Dar cel mai rău se simţea atunci cînd, vorbind, îşi dădea şi el seama, cu scîrbă, că bate cîmpii ; se înfuria, dar de vorbit trebuia să vorbească : oamenii aşteaptă. Aşteaptă şi cer să le spui. E ca un blestem cînd oamenii aşteaptă mereu ceva de la tine. La Farhabat, în ţara persienilor, se vorbiseră ei dinainte să treacă oraşul prin foc şi sabie : mai întîi cazacii încep să facă negoţ cu persienii, apoi, la clipa potrivită, Stepan îşi suceşte căciula pe cap... Negoţul mergea bine, cazacii trăgeau cu ochiul la ataman... Clipa cea potrivită venise demult, persienii se liniştiseră, nu se mai temeau. Stepan tot mai pregeta. Îl durea gîndul la măcelul ce avea să urmeze, ştia că şi cazacii au să se cutremure văzînd atîta sînge... Dar ei aşteptau ca el să-şi dea căciula-ntr-o parte. Şi a dat-o.

Întotdeauna, toată viaţa, ceilalţi aşteptaseră ceva de la el. Băieţandrii din staniţa Zimoveiskaia se aşteptau ca micuţul Stenka Razin să născocească ceva, să-i îndemne la cine ştie ce năzbîtie ; mai tîrziu se aşteptau ca Stenka Razin, cazac isteţ, împreună cu alţi soli, să-l înduplece pe schimbătorul mîrzac Monciak, iar pînă la urmă calmucii i-au ajutat pe cazacii de pe Don să zdruncine Micul Nogai ; se aşteptau ca el, fiind mai norocos, să răzbată în fruntea

cetei pîn-la Marea de Azov ca să ia pradă de la turci, așa cum au luat mai tîrziu și de la persieni. Iar atunci cînd ceea ce așteptau ei nu se împlinea, Stepan se întrista, se chinuia, mai bine o moarte cruntă decît să le mai înșele vreodată așteptările. Îl aștepta acum și Aliona, femeia lui ; chinul așteptării se citea în ochii ei cînd l-a privit prima oară pe tînărul cazac Stenka Razin. Veniseră cazacii, pasămite, în ospeție, dar gîndul lor era să cerceteze ce-i în capul tătarilor înainte de a porni bătălia. Acolo, la tătari, tînjea în robie frumoasa rusoaică Aliona, purtînd în brațe un prunc cam tuciuriu. Tocmai în timpul incursiunii împotriva tătarilor, asta mai tîrziu, izbutise Stepan să o salte în șa pe Aliona împreună cu copilul. Mai apoi i-a devenit nevastă, tot pentru că tare mult se aștepta ea la asta. Pentru el, Stepan nu aștepta decît liniște, cîndva. Nu acum. Acum, cînd e acoperit de glorie, cînd e încă în putere, cînd e bogat ca nimeni altul, oamenii iar așteptau ceva de la el. Vedea și el, înțelegea că așteaptă. Așteaptă oameni ca Larka Timofeev, Fiodor Suknin... Chiar și domolul Ivan Cernoiareț, și el așteaptă. Ei nu pot trăi în liniște, ca toată lumea, n-au cum. Și nici Stepan. Singur se păcălea cu gîndul la liniștea dorită. Și-ar fi dorit el liniște, dar nici el n-ar fi putut trăi fără a-și face griji în orice clipă, fără să-și încordeze mintea și voința, fără să încerce bucuria și groaza de a înfrunta primejdiile... Nici nu știa cum se poate trăi fără asta. Se poate oare ? Și totuși păstra adînc ascuns în suflet gîndul la tihna pe care și-o va dobîndi cîndva. Îi făcea bine, avea ce aștepta de la viitor. Uneori se mai gîndea și așa : poate c-or să mă taie în luptă, dar nu de tot, nu de moarte ; olog sau ciung, tot poți să ședi undeva, pe un mal, să cioplești jucările... Dar tot el se prindea cu minciuna : asta nu se va întîmpla niciodată, dacă e să te taie, te taie de tot. Mai știa că n-are s-apuce bătrînețile, n-are să șadă undeva, pe mal. La ce se gîndea atamanul ? În ultimul timp, mai ales pe cînd se întorceau din Persia, pe mare, îl bîntuia necruțător un singur gînd : să pornească război mare împotriva boierilor. Gîndul acesta i-l sădise în suflet Serioga Krivoi. Odată, privindu-l pe Stepan drept în ochi, Serioga spuse : „Măcar o dată să-i scuturăm, să tragem brazdă, ca să știe în vecii vecilor : nici o lighioană să nu calce dincolo de ea vreodată". Atunci Stepan n-a spus nimic, l-a privit doar lung pe Serioga... Drept e că l-a uluit acest gînd, simplu

și drept. Serioga nu mai e... Dar i se ivește mereu înaintea ochilor : se uită țintă, așa cum știa el să privească, și spune acele cuvinte. De atunci gîndul nu-l mai părăsise pe Stepan, sălășluia în el, îl tot îmboldea. Întorsese atamanul gîndul acela pe toate părțile... Ba se aprindea, de era gata să pornească urgia chiar atunci, ba se înfricoșa. Cuvintele lui Serioga picaseră la țanc ; cum le-a auzit, Stepan s-a și mirat : cum de nu se gîndise el la asta mai înainte ? E și simplu, e și drept ; măcar o dată să-i scuturăm, să le băgăm bine în cap la toți : Donul liber a fost, Donul liber este și va fi liber, în veci va fi. Pînă și gîndul de a-i înghesui cîndva pe cazaci, pînă și acest gînd să le pară tuturor o neghiobie. Cu cît acest gînd punea mai tare stăpînire pe Stepan, cu atît era cuprins ba de îndoială, ba de nerăbdare, o nerăbdare dureroasă, chinuitoare. Din senin i se părea că de-acum pierduse clipa cînd ar fi trebuit să înceapă... De astă dată, la Astrahan, i se năzărise că a sosit vremea, că trebuie să-și dezvăluie gîndul de îndată... Sufletul nu-i mai avea astîmpăr, mințile i se tulburau... Se temea că a irosit, că a pierdut fără speranță prilejul : arme sînt, oamenii s-au odihnit, streliții stau în cumpănă între stăpînire și cazacii cei bogați și puternici : cucerește Astrahanul ! Cucerește-l și ia-o în sus pe Volga ! L-a oprit judecata pe care și-a făcut-o în noaptea aceea, dar n-a spus nimănui cît de aproape fusese de înfăptuirea acelei mărețe și primejdioase isprăvi. Mai bătea el șaua ca să priceapă iapa, a născocit și jocul cu Stîr, căuta să pătrundă în sufletul celor ce-i erau aproape... Și a înțeles : nu, nu încă. Ce are el aici încă nu e putere ; puterea este pe Don. Era adevărat că foamea mînase acolo mulțimi nenumărate — acolo era puterea. Știa el că atamanul de oaste, Kornei Iakovlev, și alte căpetenii îi privesc pe fugari ca pe-o povară și ar fi gata să dea uitării jurămîntul cel sfînt : Donul robi nu dă ! Aceștia ar fi gata să-i dea înapoi ca să n-aibă guri mai multe de hrănit și ca să nu-i supere pe boieri. Fie, și așa e bine : să-și arate ei, să-și dezvăluie cu totul și fața asta a lor, să priceapă toți cazacii. Cu atît mai repede se va lipi de ei gîndul acela, de război. Că va fi război, de asta Stepan nu se mai îndoia. Îndoieli avea și se chinuia numai cum să înceapă. Nu poți începe nici așa, netam-nesam. Ce trebuie e ca nici ceilalți să nu aibă îndoieli. Cazacii așteaptă ceva de la el, nici ei nu știu ce așteaptă, trebuie

să-i înveți cu gîndul că război a; teaptă. Fireşte, mulți se vor da în lături ca de ciumă, dar s-or găsi și din cei dornici. Că ei ce să facă ? ! Dă, Doamne, timp, dă, Doamne, minte și răbdare, că atunci vor fi de toate. Că nu degeaba îi trec prin inimă săbii de foc, nu degeaba gîndește și chibzuiește zi și noapte. S-au prins de el acele gînduri, doar nu-i copil, nu-i slab de minte... Oare în zadar or fi toate ? Nu. Iar la viața cea tihnită n-are decît să gîndească atît cît îi place, dacă tot are acum răgazul. Ca acum, cînd s-o mai întîmpla să fie ? Își aminti Stepan de nevastă-sa, Aliona, zîmbi... Cîndva îi căuta privirea, îl aştepta tremurînd, apoi s-a deprins, a căpătat parcă altă statură, a început să se simtă stăpînă-n casa ei, și vocea i s-a schimbat... Draga de ea, acum o simte aproape, nicicînd n-a crezut că are să-și îndrăgească muierea în halul ăsta. Și pe Afonka îl îndrăgise, fecîorul său vitreg, de sînge amestecat... Isteț flăcăiașul. Stepan își dădu dintr-o dată seama că i se făcuse dor de ei. Luat cu treburile, cu chefurile și cu gîndurile, nu prea-i arsese de ei, dar acum, că-și amintise, iată, chiar în acea clipă înțelese că i se făcuse dor. Iar zîmbi fără să vrea : slăbiciunea asta nu și-o cunoscuse. Ei și, ce dacă ? Se vede că și celorlalți le e dor, dar își țin gura. Tot e bine cînd ai de cine să-ți fie dor, că s-ar fi putut ca nici pe asta să n-o aibă. De mic copil fusese tot pe cal, în stepă, iar mîna, chiar dacă nu ține sabia, tot o simte. Pleoapele ți se lipesc, zici că te-au furat gîndurile, valurile te leagănă încet, încetișor, dar în sînge tot îți răsună tropotul de copite... Nici rîul, nici păduricea, nici dîmbul nu sînt acolo doar aşa, pentru că sînt ; trebuință nu e și totuși în capul lui tot asta se învîrteşte : ăsta-i loc bun de ascunziș, pe aci trecem vadul... Dacă-l strigă cineva pe neașteptate, nici n-apucă să tresară, dar mîna-i era deja pe plăsele. Ce să te mai gîndești la nevastă, la familie. De cînd s-a luat cu trebile ostășești, s-a lăsat absorbit cu totul de incursiuni și raiduri de pradă, nu mai avea nici cînd nici cum să-și închipuie că viața lui ar fi putut fi alta. Și iată că s-a întîmplat să aibă și nevastă, și familie... Parcă-i venea să și rîdă, dar nu-i nimic, fie. Doar nu-l încurcă. Război tot o să fie, de-ar fi să se ducă totul pe apa sîmbetei, să-l ardă flăcările iadului dacă n-o să fie. Boierii... că nu de azi, de ieri se încrîncenase în ei ura împotriva lor, ci mai de demult. Pînă și gîndul la acești stăpîni îl ardea ca focul, îl scotea din minți. Cîtă

putere, cîtă libertate şi-au luat pentru ei pe acest pămînt ! Şi să nu le ieşi din cuvînt ! Să nu-i mînii !... Iar mujicul n-are decît o singură scăpare : să fugă de ei ca de fiarele cele sălbatice. Şi doar nu sînt fiare, tot oameni sînt, dar se vede treaba că nu merge nici să-i îndupleci, nici să-i îmbunezi ; ăştia trebuie bătuţi, să fugă ei în pădure să-şi scape pielea. Cîinii !...

Deodată, de pe mai multe mahoane se auziră strigăte :

— Călărime ! Ne vin din urmă !...

— Ce zici ? După noi vin ? !...

— Război, fraţilor ! S-a dezmeticit voievodul...

Stepan sări ca ars...

O ceată de vreo cincizeci de călăreţi venea tare în urma oamenilor lui Razin care înaintau în trap mărunt pe muchea malului înalt. Veneau în goană ; un norişor de praf gros, stîrnit de copite, se destrăma încet în urma lor. Veneau fără teamă, fără să se ferească, toţi grămadă şi de-a dreptul. De-aci nu se putea vedea cum sînt îmbrăcaţi călăreţii.

Nu înţelegea nimeni ce înseamnă asta, cine-or fi.

— Trageţi la mal ! porunci Stepan.

Mahoanele o cotiră la stînga, se îndreptară spre mal.

Călăreţii — oamenii lui Razin şi cei care le veneau din urmă — se întîlniră. Dar nu se petrecu nici o învălmăşeală, nici o încăierare. Împreună, şi unii, şi alţii, se îndreptară spre locul unde trăgeau mahoanele la mal.

Stepan, cu mîna streaşină la ochi, privea.

— S-o fi răzgîndit ţarul, ghiceau cazacii. Şi-a luat iertăciunea înapoi ; ăştia or fi de la Astrahan, cu alt hrisov.

— Nu-u, ne-a trimis voievodul horilcă. Pentru şubă...

— Fedka, ce-o fi cu ăştia ? îl întrebă Stepan pe Suknin. Ce crezi ? Or fi tătari ?

— Nu prea seamănă a tătari... Nu cred.

— Atunci cine ?

— Nici nu ştiu la cine să mă gîndesc, se întreba şi Fiodor. Am crezut şi eu că-s tătari, dar nu, sînt ruşi. Ai zice că-s streliţi !

— Streliţi sînt, aşa-i, îi mai recunoscură şi alţii.

— Ei sînt...

Călăreţii de pe mal, cei mai mulţi dintre ei, descălecară ; doar doi îşi mînară caii spre locul unde trăsese la ţărm mahoana atamanului. Descălecară şi ei şi începură să coboare rîpa înaltă, abruptă, ca să ajungă la ataman.

Stepan sări de pe mahoană... Acum se vedea bine : coborau sotnicul Efim Skula şi un sotnic de streliţi.

— Ce e ? strigă nerăbdător Stepan, fără a mai aştepta ca cei doi sotnici să ajungă la el.

— Însoţitori ! îl lămuri Efim, făcînd un semn cu capul spre sotnicul de streliţi. Voievodul a trimis o jumate de sotnie să meargă cu noi pînă la Panşin.

— Pentru ce ? îl întrebă Stepan pe streliţ.

— Să trăieşti, atamane ! îi dădu acesta bineţe, uitîndu-se vesel, te miri de ce, în ochii lui Stepan ; se apropie şi-i dădu mîna.

— Să trăieşti, dacă nu-i de glumă. Aţi scos caii la plimbare ? Ori cum e ?... Stepan strînse mîna ce-i fusese întinsă.

— Facem o plimbare cu voi pînă la Panşin. Sotnicul răspundea fără sfială.

Lui Stepan îi merse la inimă îndrăzneala şi veselia oşteanului.

— Cam departe. Nu vă temeţi ? fără să vrea, se strecură şi-n vorba lui o undă de veselie. Sau oţi fi voi cine ştie ce viteji ?

Sotnicul rîse :

— Noi sîntem cumineţei...

— Şi măcelarii-s cumineţi. Ştiu eu. Stepan se încruntă, punînd capăt vorbăriei. Pentru ce-aţi venit ?

— Ni s-a poruncit să vă însoţim, vorbi sotnicul fără să mai zîmbească. Să veghem ca, în drum, să nu îndemnaţi, să nu ademeniţi cu voi, spre Don, tot felul de oameni. Şi... altele. Cu noi e şi un boiernaş, Leonti Plohovo. La plecare, cel care ne-a condus a fost Ivan Krasulin...

Sotnicul tăcu, se uită cu înţeles la Stepan... Aruncă o privire piezişă, temătoare spre sotnicul de cazaci, apoi iar spre Stepan, cu un înţeles a cărui taină atamanul trebuia să o ştie. Streliţul, se vede treaba, de aceea se înveselise : ştia el de o taină la care şi atamanul era părtaş.

Stepan înţelese.

— Efim, ia mergi tu la mahoană să te vezi cu-ai tăi, îi porunci el sotnicului faţă de care se sfia streliţul să vorbească.

Efim porni spre mahoană, la cazacii lui.

— Ei ?... întrebă Stepan.

— Capul nostru mi-a poruncit să-ţi spun că rămîne cum v-aţi înţeles ; streliţii care sînt cu mine el i-a ales, sînt oameni buni, am mers şi noi aşa, de ochii lumii.

— Dar tu eşti bun ? zîmbi strîmb Stepan.

Dar chiar îi plăcea acest streliţ vesel, bun de gură.

— Eu sînt bun, pus peste ăi buni. Leonti merge numai pînă la Ţariţîn, eu tocmai pîn-la Panşin. Acolo mi s-a poruncit să iau tunurile...

— Ce ţi s-a mai poruncit ? întrebă bănuitor Stepan.

— Îi ducem hrisov lui Andrei Unkovski : ca în cîrciumile din Ţariţîn vouă să vă ceară pe băutură de două ori preţul. La fel şi la Ciornîi Iar...

— Dă-mi-l, zise scurt Stepan.

— Pe cine ?

— Hrisovul.

— E la Leonti...

— Du-te de-i spune lui Ivan Cernoiarеţ să-mi azvîrle de sus hrisovul acela. Împreună cu Leonti.

Stepan se înfuriase de-a binelea ; prea-şi întinsese voievodul mîinile tocmai pînă la Ţariţîn.

— Nu trebuie. Cînd ajungeţi la Ţariţîn, faceţi acolo ce poftiţi. Andrei are oaste cît de trei parale, vorbi înţelepteşte sotnicul de streliţi. Şi nici n-are rost să zăboviţi prea mult acolo : schimbul nostru trebuie să fie pe undeva pe lîngă Samara. Aşa mi-a poruncit Ivan să-ţi spun.

Stepan chibzui cîteva clipe.

— Zici că eşti bun ? întrebă el iar, bătîndu-l pe umăr pe sotnic. Bine atunci ! Ai un pahar de la mine... La Ţariţîn, după preţul ăl nou. Mergeţi. Efim !...

— Hău, tătucă !

Sotnicul Skula sări de pe mahoană şi se apropie de ataman.

— Îi spui lui Ivan : nu poposim la Ciornîi Iar.

— Bine.

— Pe streliţi să-i lăsaţi în pace... Ăştia-s buni, las-să meargă cu noi.

— Buni cînd dorm. Dar cînd s-or trezi tot buni au să fie ? Că am cunoscut eu un muscal : cînd dormea era îngerul lui Dumnezeu, cînd se scula era dracul gol. Atunci noi ce-am făcut ? Ne-am apucat şi...

— Ţineţi aproape, nu ne scăpaţi din ochi, îl întrerupse atamanul pe cazacul cel vorbăreţ. Cercetaţi şi stepa.

— Bine, tătucă. Nici așa nu stăm noi de gură-cască. Stolnicii o luară iar pe rîpă în sus.

Flotila își reluă drumul pe mijlocul apei.

Tare îl mai zgîndărise pe Stepan vestea veninoasă cum că la Țariţîn li se va cere cazacilor preț mai mare pe băutură ; îl mai întărîta și faptul că i-a trecut cuiva prin minte să-i ducă sub pază ca pe niște prinși. La supărare, parcă iar îi păru rău că n-a pornit sfada chiar acolo, la Astrahan... Dar alungă îndoiala. În schimb, se dărui, cu totul și adînc, gîndurilor despre apropiatul și mult-doritul război. Iar începu să-i fiarbă ceva în suflet, îl cuprinse nerăbdarea, se ridică în picioare și își scrută oamenii, pe cei din mahoane și pe călărași. E cam timpul să înceapă acum, nu mai are răbdare, nu mai are putere să se țină în frîu. Înţelegea că nu se poate, că e încă devreme, că trebuie să-și mai adune puterile, să pîndească prilejul și, dacă-i vorba de lovit, să lovească de moarte... Dar sufletul, sufletul, ce te faci cu el, cu sufletul, bătu-l-ar vina !... se chinuia Stepan. „Apăi voi, stăpînitori, lighioane spurcate !... O să vedeţi voi stăpînire, c-am să vă pun eu cu botul pe labe".

11.

Mahoana negustorilor răsări de după ostrov atît de neașteptat, atît de frumoasă și de neajutorată li se înfăţișă cazacilor, încît pe aceștia îi pufni rîsul.

— Hai să trăiești, negustorașule ! strigă Stepan, tot un zîmbet. Sufleţelule !... Ah, ce dor mi-era de tine ! Ia fă-te-ncoace, iubiţel !

Cei de pe mahoana neguţătorească înţeleseră cu cine aveau de a face. Înţeleseră și ședeau blînzi. Pluteau încetișor spre ei, cum îi aducea apa.

Pe mahoană erau doisprezece vîslași, neguțătorul însuși, trei streliți și un sotnic. Sotnicul se făcu alb la față cînd îi văzu pe cazaci : pe ăștia n-avea nicicum voie să-i întîlnească și tocmai pe ei i-a întîlnit.

Agățară mahoana cu cîngile, o ținură în loc.

— De unde v-aduce Domnul ? întrebă Stepan. Și încotro ?

— De la Saratov, Makar Ilin, răspunse negustorul. Spre Astrahan... Poate ne lași, Stenka, îți faci o pomană.

C-avem marfă... cît pe fundul oalei. Dacă mi-o iei, m-ai terminat. Lasă-ne, zău !...

E adevărat că nici neguțătorul nu era din ăia grași, îmbuibați : subțiratec, bălai, iar în ochii lui căprui, deștepți, se citea nu atît groază cît tristețe și rugare.

— Zău, lasă-ne, atamane !...

— Ia uite la el !... zise Stepan. Cu ce-oi fi tu mai bun ca alții ? Pentru ce să te las ?

— Păi așa, pentru nimic. Am auzit noi că ești om bun.

— Iar vouă, flăcăi, încotro vă e calea ? se întoarse Stepan către streliți. Îl măsură pe sotnic. Și de unde ?

— La Astrahan, duc scrisoare de la țar ! rosti cam fudul sotnicul.

Puțin, poate, cam prea fudul. Sotnicul era tînăr, arătos la chip, se gîndise mult pe drum la tîlhari, la Stenka Razin despre care auzise că iar s-a arătat pe Volga... Și s-a hotărît el să-i arate hoțomanului că nu se tem chiar toți de el, așa cum și-o fi închipuind el, atamanul.

— Ia dă-o-ncoace, îl rugă Stepan. Scrisorica...

— Nu pot.

Stolnicul dădu din cap cu mîndrie.

— Păi... încearcă să poți. Dă-mi-o ! stărui Stepan.

— Nu pot... Sînt răspunzător în fața țarului.

— I-o luăm noi acușica, tătucă.

Kondrat sări în mahoana neguțătorului. Se apropie de sotnic.

— Scoate scrisorica !

Atunci sotnicul — nimeni nu se așteptase la asta — trase pistolul... Kondrat se dădu într-o parte să se ferească, dar nu apucă : sotnicul trase, glonțul îl lovi pe Kondrat în umăr. Sotnicul își smulse sabia din teacă și strigă ca un apucat :

— La vîsle ! Petro, trage-n tîlhari !

Vreo doi-trei oameni puseră, ca proștii, mîna pe vîsle... Dar unul, care era mai în spate, trase furcheta din cuib și-i dădu cu ea-n cap sotnicului. Un început de strigăt îi rămase în gît ; duse mîinile la cap și se prăbuși în brațele vîslașilor. Streliții nici nu încercară să-i vină în ajutor. Zbură viața din el, ca pasărea... Nici nu apucase să se fudulească pe pămînt sotnicul cel chipeș — și se vede că tare-i plăcuse să se fudulească — și a pierit prostește, frumos.

Stepan, liniştit, urmărise toată întîmplarea din vîrful mahoanei sale.

Mai săriră doi cazaci în mahoana negustorului. Unul se duse la Kondrat, celălalt se apucă să-l scotocească pe sotnic.

— În cizmă, îl ajută un streliţ. Hrisovul acolo-i.

— Care veniţi cu noi ? ! întrebă deodată Stepan, cu voce tare. Să slujiţi cu credinţă, să scăpăm de boierii care ne sug sîngele !

Nicicînd nu mai spusese atamanul acele vorbe. Nici el nu se aşteptase c-o să le spună aşa verde, pe faţă. Iar cum le-a rostit i s-a şi luat o piatră de pe inimă, şi-a simţit sufletul uşor şi limpede. Văzu cum au îngheţat cazacii de nu mai scoteau o vorbă, simţi privirea înnebunită a lui Stîr aţintindu-se asupra sa, îl zări pe Larka Timofeev muşcîndu-şi mustaţa, încremenit cu ochii la ataman, o licărire scurtă în albastrul lor... Văzu Stepan cît de tare îi uluise cu acea chemare făţişă : pe unii i-a mirat, dar nu în bine, pe alţii i-a speriat, pe alţii i-a bucurat... Toate acestea le prinse dintr-o dată, doar într-o clipită, ca şi cum s-ar fi înălţat şi ar fi cuprins totul cu ochii.

— Care veniţi cu noi ? ! repetă Stepan. Ne-am ridicat să vă dăm libertatea, la toţi !...

Ştia el oare în acea clipă că de-acum nimeni şi nimic nu-l mai poate ţine în loc ? Ştia. Şi mai ştia că nu mai poate da înapoi.

— Ei, cine ? mai întrebă o dată Stepan, tare şi aspru. Ce, aţi amuţit ? V-aţi mîncat limba ?

— Eu ! dădu glas vîslaşul care-l atinsese pe sotnic cu ujba.

Acum nici el nu mai putea da înapoi.

Mai strigară doi :

— Noi ! Uite cu Fiodor ăsta de-aci... Doi sîntem.

— Şi dacă nu mergem, ce-o să fie ? întrebă unul mai isteţ.

— Ei, frăţioare, asta n-o mai ştiu, zise Stepan. Dacă ai păcate multe, ajungi în iad, dac-or fi mai puţine, atunci în rai. Dar, dacă mă uit mai bine-n ochii tăi, parcă tot în iad ţi-e scris s-ajungi. Ţie unde ţi-ar fi plăcut ?

— Mie ? Mi-ar fi plăcut mie în altă parte...

Oamenii lui Razin izbucniră în rîs ; începea să se destrame uluiala care îi cuprinsese. Porniră să se mişte, îşi dădură drumul la gură... Întorceau pe toate feţele ves-

tea cu care îi înmărmurise atamanul : iată acum că merg la război ! În contra boierilor !... Asta mai zic şi eu veste! O veste peste toate veştile. Acum pricepeau şi ei, cu mintea de pe urmă, de ce se încăpăţînase atamanul să nu dea tunurile şi pulberea, de ce nu le dă drumul acasă cînd ajung la Don...

— De ce vrei să mă bagi în iad cu japca ? tot nu se astîmpăra vîslaşul cel isteţ. Mie în rai îmi prieşte.

— În ra-ai ? se minună Stepan. Nu-u, frăţioare, n-oi fi eu popă, dar adevăr grăiesc ţie : în iad cu tine ! Dar pînă atunci mai bine să petreci niţel aici, pe pămînt. Nu te pripi, că acolo nimeni n-a ajuns prea tîrziu.

Stepan se simţea uşor la suflet : scăpase, în sfîrşit, de acea blestemată povară a gîndului care îl urmărise în taină la tot pasul, necurmat şi istovitor.

— Atunci de ce mă mai iscodeşti ? Eu merg cu voi !

Cazacii rîseră iar ; era de-acum de-al lor.

— Şi streliţii ce zic ? întrebă Stepan. Voi cu cine mergeţi ?

— Păi asta... cum să spun ? se codiră streliţii.

— Aşa să spui. De-a dreptul.

— Noi s-ar zice că am fi în slujba ţarului...

— Nu în slujba ţarului, ci a boierilor ! A jefuitorilor ! Îl luase valul pe Stepan şi se lăsa dus de el, nestăpînit, cu bucurie, fără să mai privească înapoi. Hai, gîndiţi-vă mai iute, că sîntem grăbiţi. Ne arde buza să bem niscaiva rachiu din cel scump la Ţariţîn. Asta aţi auzit-o, cazaci ? Voievodul a poruncit ca cei din Ţariţîn să mărească de două ori preţul la băutură ! le dădu Razin de veste tuturor. Aţi văzut ce le-a venit în gînd nemernicilor ? !... Ei, cum e, streliţi ?... Mai aşteptăm mult ? Are şi ea, răbdarea, un capăt, nu ne-o puneţi la încercare.

— Atunci venim cu voi, zise unul mai vîrstnic.

Între timp, cazacii îi dădură lui Stepan hrisoavele împărăteşti. Fără să se uite la ele, acesta le rupse în bucăţi şi le aruncă în apă. Ura el de moarte toate hîrtiile. De multă vreme n-aveau cazacii gust pentru hîrţoage : încă din timpul domniei primului Romanov, cînd cei de pe Don trăiau mult mai slobod ca acum, hrisoavele sosite la Don de la Moscova erau tîrnosite în cercul cazacilor mai rău decît cele mai destrăbălate muieruşte : ba cereau să înceteze raidurile de pradă împotriva tătarilor şi a turcilor, ca să nu-i supere pe han şi pe sultan, ba le po-

runcea să-i hărţuiască în tot felul pe aceiaşi tătari, căci hanul iar şi-a trimis hoardele în Rusia şi se ţine de jafuri. Cazacii învăţaseră să se descotorosească de hîrţoagele isprăvniceşti — şi cele cu poveţe, şi cele cu ameninţări — trimiţîndu-le... ştiţi voi unde. Iar „straja pe rîul Don" o ţineau ei singuri, după chibzuinţa lor. De atunci, însă, multe se schimbaseră, hîrtiile Dregătoriei Treburilor de din Afară începură să capete putere, iar cazacii, mai ales cei care tînjeau după libertăţile de altădată, urau acele hîrţoage, simţeau că numai necazuri le pot aduce.

— Uite ce fac cu ele !... spuse Stepan. Să mai citească şi peştii.

Călăreţii de pe mal băgaseră de seamă că se petrece ceva în mijlocul apei. Se opriră, dădură un foc de flintă ca să se ştie că sînt pe-aproape.

— Trageţi şi voi careva, porunci Stepan. N-avem necazuri.

Vreo şase cazaci traseră în aer din pistoale, toţi deodată. Ecoul împuşcăturilor pluti încă multă vreme pe sub rîpa malului şi se stinse undeva, departe. Cazacilor călări le veni inima la loc.

Îi băgară în sîn sotnicului de streliţi cîte ceva mai greu din marfa neguţătorului, îl traseră către bord şi îi dădură drumul în apă, între mahoane. C-o mai fi fost el încă viu, doar că-şi pierduse cunoştinţa, ori că şi-o fi dat duhul din izbitură, nimeni n-a mai cercetat.

— A avut parte de-o moarte uşoară, zise unul dintre vîslaşi.

Îşi făcu cruce. Îşi mai scoaseră şi alţii căciulile, se închinară.

Stepan dădu semn : îşi urmau drumul în sus pe Volga.

— La vîsle ! Întoarceţi şi copaia asta. Nu te necăji, Makar Ilin !... La Ţariţîn îţi dăm drumul. Voi, streliţii, făceţi-vă-ncoace ! Să stăm şi noi de vorbă... Da' pe la Moscova ce se mai aude ?

În acele zile n-a trecut nimeni pe Volga în jos către Astrahan. N-au lăsat pe nimeni, ca să nu se afle la Astrahan cum înaintează şi ce isprăvi mai fac cazacii în drumul lor, să nu prindă de veste stăpînirea. Între cazaci se vorbea de-acum deschis că în curînd „s-o zdruncina lumea". La tătucul Stepan Timofeici se uitau aproape toţi, toată grămada aceea de oameni, cu drag ; iar aşteptau de la el un semn. Iar tătuca (aşa-i ziseseră de la început nişte

zaporojeni, căci mulţi dintre ei luptau acum alături de cei de pe Don) o singură dorinţă mai avea : să afle cît mai degrabă ce se petrece pe Don, dacă e adevărat ce se aude, că s-ar fi adunat acolo o mulţime mare de fugari din părţile Rusiei, şi să mai afle cum au să-l primească oamenii, mai ales iobagii. Era cuprins atamanul de un mare neastîmpăr. Se căznea acum din răsputeri să se înfrîneze, să nu-şi dea drumul ; se ţinea el ce se ţinea, uneori izbutea, alteori nu.

12.

Ajunse oastea lui Razin la Ţariţîn pe ziua de întîi octombrie. Ca şi pînă atunci, zilele erau calde, liniştite, cu funigei, ultimele dulci mîngîieri ale toamnei.

Traseră la mal, mai la vale de oraş ; odată cu mahoanele sosi şi călărimea lui Ivan Cernoiareţ. Se întîlniră pe ţărm.

— Unde-i Leonti ? îl întrebă Stepan din capul locului pe Cernoiareţ.

Abia-şi stăpînea furia. Cernoiareţ se hotărî să-i mai domolească mînia atamanului, însă vedea şi el că degeaba încearcă.

— A luat-o înainte... , spuse el. Dar tu, ce-i cu tine ?

— Jivinele pămîntului !... Stepan îşi aţinti privirea spre oraş. Au prins glas, ai ?... Jumătate oaste rămîne la mahoane, ceilalţi merg în tîrg. Să petreacă ! Adună-i pe esauli şi haida cu mine. Drept la cîrciumă mergem, să bem din vinul cel scump. Auzi tu, la ce i-a dus mintea !

— Stepane... poate c-aşa-i mai bine : să nu ne-ntindem la chef..., începu să zică Cernoiareţ.

— Aşa... Stepan privi iar spre oraş, ţintă, de parcă s-ar fi uitat în ochii unuia pe care-l urăşte de moarte. Ai să te procopseşti tu din bănuţii cazacilor, jigodie îmbuibată. Las-că ţi-oi plăti eu preţul !... Petrecem, Ivane !

Cazacii i-o luaseră înainte atamanului. Cînd a ajuns în tîrg se înviorase de-acuma locul, răvăşeală mare, hărmălaie.

Mergea pe mijlocul drumului „fruntea" oştirii : Razin cu esaulii şi sotnicii. Călcau cu paşi mari, repezi, se vedea că ştiu încotro se duc.

Se îndreptau spre cîrciumă.

Hanul era plin de cazaci. Zărindu-l pe tătuca, s-au pornit să răcnească, să se-ntărîte singuri, dar mai mult ca să-l stîrnească pe ataman :

— Ne asupresc ăştia, tătucă !...

— Ca pe ţapi ne jupoaie.

— Unde s-au mai văzut preţuri ca astea ? Ce, s-au smintit de tot ?

— Cine-a dat porunca ? se răsti Stepan.

Puse ochii pe hangiu, îl ţintui cu privirea, neiertător. Cîrciumarul se făcu alb ca varul.

— Voievodul... Fie-ţi milă, tătucă. Le-am zis eu să nu... da nu m-au ascultat... Voievodul a poruncit.

Cîrciumarul căzu în genunchi în faţa atamanului şi a cazacilor.

— Voievodul ? !

Chipul ciupit de vărsat al lui Razin era ca de piatră ; mînia şi hotărîrea, dinlăuntru pornite, îi luceau în ochi.

— El, voievodul ! Iartă-mă, tătucă, nu-mi lua viaţa. Că ce, parcă eu am pus preţul ? !... Eu nu i-am sfătuit. Da' ce, te pui cu voievodul ? Mi-a poruncit să şi scriu la Moscova, să dau seama la Vistiernicia cea Mare cît v-am luat...

— Voievodul vostru-i pui de lele, asta e ! se porniră să strige iar cazacii. De multă vreme ne tot asupreşte, tătucă. Cînd vin aici după sare fîrtaţi de-ai noştri de la Don, îi jupoaie : le ia cîte un altîn * de căruţă. Lui cine i-o fi poruncit ? Asta nu mai e pentru Vistiernicia cea Mare, ci pentru punga lui cea şi mai mare...

— De Unkovski zici ? îşi aminti un cazac mai bătrîior, ăla de fusese prins jucînd cărţi. Păi el m-a văduvit de-o pereche de cai, de-o sanie şi de-un rînd de hamuri. L-am cunoscut eu bine pe Unkovski ăsta. Mare jăpcan...

— Mie acu doi ani mi-a luat un pistol. Era bun pistolul, pradă de la Azov, îşi mai aduse aminte şi altul.

— Spargeţi butoaiele ! porunci Stepan. Unde-i voievodul ? Că mă duc să-l tai. El acu unde-i ?

— La curtea lui, îl îndrumară unii din partea locului ; cu mare uimire urmăreau oamenii din Ţarîţîn toate cele ce se petreceau aici, se foiau de colo pînă colo, se tot uitau, tulburaţi şi aprinşi.

---

* Veche monedă rusească în valoare de trei copeici — *n.t.*

...Stepan păşea grăbit în fruntea esaulilor ; îşi ţinea cu mîna sabia la şold, ca să nu-l încurce la mers. Mahalagiii, cei care erau mai îndrăzneţi, se luară după cazaci să vadă cum au să-l taie pe voievodul Unkovski. Ciudat şi înspăimîntător era acel alai ; mergeau în tăcere, chipuri încrîncenate, încruntate, ochii scăpărînd de neînfricare. Aşa merg oamenii pe urma unei dihănii înrăite şi fioroase care demult bîntuie coclaurile, dar tot nu se aflaseră viteji s-o doboare. Dar iată că s-au aflat vitejii şi-acum vin.

Curtea voievodului era pustie. Rudele, slugile şi însuşi voievodul se mistuiseră ; i-o fi înştiinţat careva ce primejdie îi paşte. Totuşi lui Unkovski nu-i venise să creadă că au să vină haită peste el ; de aceea n-a plecat de la curte, s-a ascuns doar într-un iatac.

— Unde e ? strigă Stepan, trîntind de perete uşa de la tindă. Unde-i Unkovski ?

Unul din cazaci încercă uşa care dădea în iatac : era închisă. Pe dinăuntru.

— Aici e, tătucă ! S-a zăvorît.

Stepan încercă de vreo două ori uşa cu umărul ; era tare. Se îndîrjiră asupra ei toţi cîţi încăpeau în firidă... Se încurcau unii pe alţii, suduiau de mama focului. Casa de piatră a voievodului avea porţi grele ; uşile din afară erau îmbrăcate în tablă de fier, cea de la iatac era de stejar, întărită cu drugi de aramă.

— Ignate, ce aia mă-ti ? !... mai răcnea cîte unul. Îmi storceşti coastele ! Unde te bagi, mă ? Un-te bagi ? !

— Păi, eu mă dau în tine şi tu dă-te-n uşă !

— Stai, mă, bezmeticule ! Că n-o fi voievodul la mine între coaste ! Stai, nerodule, ce mă tot înghesui ?

— Cin-să le mai vadă pe toate în învălmăşeala asta ? Oi fi tu...

— A-a-cum ! Toţi odată !

Uşa era zdravănă, cu zăvor din fier suedez, din cel bun.

— Deschide ! strigă Stepan. Tot nu-mi scapi ! Să-ţi plătesc eu pentru băutură, ciine !... Şi pentru cai, şi pentru sanie, şi pentru hamuri !...

— Şi pentru pistol ! îi aminti unul mai din urmă.

— Deschide !

În iatac, Unkovski se ruga la „afumături" (icoane înnegrite de funinginea lumînărilor). Îi tremura bărbia, abia-şi mişca buzele ; barba stufoasă îi tresălta pe piept, peste cămaşa de in cusută cu rîuri.

De sus, din icoane, sfinţii îl priveau nepăsători.

— Aduceţi o bîrnă, ceva, porunci Stepan de dincolo de uşă.

— Sfinţit fie numele Tău, vie împărăţia Ta, facă-se voia Ta..., şoptea nu ştiu a cîta oară Unkovski. M-au încolţit, nemernicii !... Ăştia mă taie... zău că mă taie, au turbat. Facă-se voia Ta... Aoleu, Doamne !...

Cei de afară izbiră o dată tare cu butucul ; uşa trosni şi se slăbi din ţîţîni... Încă o lovitură. Unkovski începu să alerge înnebunit prin odaie.

— Tot fac eu rost azi de niscaiva sînge de voievod ! striga Stepan. Pentru birurile ce le-ai pus !...

Izbiră încă o dată în uşă, din toată puterea, cu nesaţ.

— Pentru tot ce-ai prăduit ! Tîlharule... Pentru silniciile voastre !...

Unkovski se repezi la fereastră, îşi făcu repede cruce şi sări afară, între zarzavaturi. Căzu, se ridică şi, aplecat din spate, o luă la fugă şchiopătînd.

Încă o bufnitură în uşă... Şi ceata de cazaci, cu Stepan în frunte, năvăli în iatac.

— Unde e ? !...

Se porniră să-l caute. Căutau ei ce căutau, dar mai şi puneau mîna — aşa, din mers — pe ce se nimereşte.

Nici urmă de voievod. Nu puteau pricepe unde s-o fi băgat.

— A şters-o ! spuse Fiodor Suknin. Arătă spre fereastră. Dă-l încolo, Stepane... Şi-aşa beau acum ai noştri fără să plătească. Lui ce să-i mai faci ?

— Nu-u-u, că aşa nu merge ! Ăsta viu nu-mi scapă. Stepan ieşi în fugă din odaie ; în urma lui veneau esaulii, care erau mai tineri, şi cazacii.

— A dat de dracu voievodul, spuse Fiodor Suknin. Îl găseşte el...

— Ducă-se pe pustii voievodul, se încruntă Ivan Cernoiareţ. Rămăseseră numai ei doi în iatac. Tot noi ne-alegem cu oalele sparte. Iar a dat strechea-n el... l-a luat valul. Barem să fi ajuns la Don, să mai luăm oameni cu noi. Ce bărzăune l-a mai fi pişcat ?

— De-acu tot una e, făcu resemnat cu mîna Fiodor.

— Nu mi-e frică de ce-o să fie, doar că sîntem încă puţini. S-a cam pripit să-ncingă hora...

— Vaska şi cu Alioşka au să vină ei...

— Da unde-s Vaska şi cu Alioşka ? Ia strigă-i, te-aud?

— O s-avem noi şi oameni, Ivane ! Nu te căina... Doar să fluieri printre dinţi şi să suni nişte arginţi... Să ajungem noi la Don, că acolo avem de toate. Iar Stepan... îndată se potoleşte şi el. Că şi voievodul ăsta... mare tîmpit ; singur şi-a făcut-o. Dracu l-a pus să scumpească băutura ?...

— Nu dracu. I-a venit poruncă de la Prozorovski.

— Acum n-au decît să tragă ei ponoasele. Păi, ce-au căpiat ? Să salte ei preţul la basamac ! Ce-o fi în capul lor ? Acuşi se-apucă să ia şi hainele de pe oameni ziua-n amiaza mare... Şi noi tot să tăcem ?

— Eh, or fi vrut ei să ne ferească de păcat...

— Şi-au şi izbutit... Asta e, Ivane, tot trebuia să începem odată. Ce să mai tragem mîţa de coadă ?

— Da nu-i încă vremea ! ridică glasul Ivan.

— Cum adică nu-i vremea ? se înfierbîntă şi Fiodor. Că de ce ? Ba tocmai acum e vremea, ce vreme mai vrei? Ce-a fost de spus s-a spus, n-avem de ce să ne mai ascundem pe după deşte. Cu asta îi deşteptăm şi pe ceilalţi, cînd or afla că ne-am luat aici la harţă. Eu aşa cred, că el tocmai într-acolo cîrmeşte. Şi bine face.

Stepan şi cu toată ceata dădură buzna într-o biserică.

Popa, din faţa catapetesmei, ridică crucea către ei.

— Doamne apără şi păzeşte... Unde vă treziţi ? Ce-i cu voi ?...

— Unde-i Unkovski ? răsună puternic glasul lui Stepan pe sub bolţile bisericii. Unde l-ai ascuns, pletosule ?

— Aici nu e. Măcar cruce să vă faceţi cînd intraţi în casa Domnului... Nu-i nimeni aici.

Preotul era destul de voinic şi nu se putea spune că se speriase din cale-afară.

Cazacii se împrăştiară prin biserică în căutarea voievodului.

Stepan se apropie de popă :

— Unde-i Unkovski ?

— De unde să ştiu ?... Aici nu e. De ce să-l ascund, ce nevoie am eu de Unkovski ? Şi-aşa sînt în hîră cu el...

— Minţi ! Stepan îl înşfăcă de plete, le răsuci pe mînă, ridică sabia. Vorbeşte ! Că de nu, s-a zis cu coama ta!...

Popa se lăsă în genunchi, ridică braţele spre cer şi începu să ţipe ca un apucat, dar — i se păru lui Stepan — cam zurliu, cam prefăcut :

— Maică Preacurată ! Sfîntă Născătoare de Dumnezeu !... Ia uită-te-n jos ! Privește-i ce fac, spurcații ! În sfîntul lăcaș !

Stepan rămase uimit cu ochii la popă :

— Doar n-oi fi băut, părințele ?

— Dă-mi drumul ! Popa se smuci, dar Stepan îl ținea bine de chică. Sfinte Ilie Proroace ! zbieră popa și mai tare. Trăsnește-l pe Stenka Razin cu săgeata ta de foc ! Cu două ! Acu să vezi tu, Stenka !... Îi zvîrli lui Stepan o privire amenințătoare, prevestitoare de rele ; tăcu și așteptă să se împlinească blestemul.

Stepan răsuci și mai strîns în pumn pletele popii.

— Cere-i mai multe !

Se prinsese și el în jocul popesc de-a săgețile. Chiar vroia să afle dacă popa crede cu adevărat în trăsnăile astea.

— Sfinte Ilie, păleşte-l cu-o duzină !!! răcni popa mai vîrtos, din răsputeri.

— A-a-a... și-acum ? Unde-s săgețile ? Nici tu nu crezi și vrei să bagi spaima-n oameni... Vă pricepeți numai să speriați lumea ! Care cui nu-i e lene, toți încercați să ne speriați !.... Se supărase și Stepan pe popă, nici nu băga de seamă că-l trăgea și mai tare de plete.

— Băi, Sfinte Ilie !... Dă-mi drumu, Stenka, parastasu și... Și-aci trase popa o înjurătură de mamă atît de întortocheată, că pînă și-un cazac bine băut cu greu i-ar fi stat împotrivă. Dă-mi drumu, scîrnăvie !... Că acuși te-afurisesc, chiar aici, în sfînta biserică !...

Cazacii îl lăsară pe voievod în plata domnului, veniră în preajma atamanului și-a popii.

Stepan îi dădu drumul preotului.

— Te-a făcut de rîs Ilie. Păi cum așa, nici o săgeată?...

— Ce știți voi ? Te-o trăsni el, n-avea grijă... Nu lua numele Domnului în deșert că... Și nici tu nu sperja oamenii, că cin-se teme de tine ?

— Da' ce te-ai apucat să zbieri ?

— Păi, cum să nu zbieri ?... Tu, drace, ridici sabia la mine, iar eu ce ?... Că doar nu-s momîie necuvîntătoare. Ce, tu n-ai fi zbierat ?

— A fost pe-aci voievodul ?

— Nu.

— Încotro o fi fugit ? Unde să se-ascundă el decît într-o biserică ? Zici c-aci n-a fost ?

— Nu, pe sfînta mea cruce, zău că n-a fost. Ţi-aş fi spus...

Stepan ieşi din biserică. L-ar mai fi trecut el pe unul, pe altul prin spaimele morţii. Tare îl mai răscolise cîrdăşia dintre voievozi, cînd cu preţul la băutură. Păi, uită-te la ei ce uşor e : dă unul o poruncă şi gata, se bulucesc toţi s-o împlinească. Nu le pasă că iese cu moarte de om, ei o dau înainte.

Afară, în uliţă, o bătrînică se puse în genunchi în faţa lui Stepan.

— Tătucă ataman, de ce să mi-l pună ei în fiare ? Că dacă s-a luat în gură cu ei la crîşmă, pentru asta să-l închidă ? Băiat tînăr, cum să nu se-nfierbînte şi el ?...

— Cine zici că s-a înfierbîntat ?

— Fecioru-meu, Vanka. Era şi el băut, ca omu, na, acuma ce ?... Atunci să-i închidă pe toţi.

Băbuţa plîngea, dar era şi mînioasă.

— L-au băgat la puşcărie ? întrebă Stepan ; îl adusese bătrînica la gîndul cel bun.

— La puşcărie. I-au mai pus şi alta în cîrcă : cică l-ar fi hulit pe ţar. Nu-i adevărat, nu l-a hulit ! Băiatul, zău, e cuminte, nu se ia el de ţar !

— Arată-ne drumul, îi porunci Stepan fără s-o mai asculte.

„Avem treabă de făcut, iar noi alergăm aiurea, se dojeni el singur. Să-mi pun eu mintea cu... voievodul ăsta".

Acum, că se mai răcorise, făcea totul cu chibzuială şi fără să şovăie : ştia el, atunci cînd era nevoie, să se adune tot, cum ţi-ai strînge barba-n palmă, de nici nu-ţi venea să crezi că adineaori o luase razna. Chiar şi atunci cînd era beat, odată se trezea, ridica ochii şi arunca o privire de le îngheţa multora sîngele în vine. Esaulii care-l cunoşteau mai bine se străduiau, cînd se-ntîmpla cîte un chef de zile mari, să-l îmbete pînă pica jos, ca să nu-i mai ia prin surprindere. Dar tocmai pentru că era aşa, parcă de aia credeau mai mult în el : ştiau că nici în izbîndă, nici în pierzanie nu e el omul să se piardă cu firea, să se moaie, să-şi ia lumnea-n cap, să nu mai vadă pe nimeni... Şi ce forţă supraomenească trebuie să ai ca, uite-aşa, să cuprinzi totul cu voinţa, să nu scapi din ochi pe nimeni, nici o clipită, să gîndeşti şi tot atunci să şi faci, să te-ndrepţi din mers şi încă să nu-ţi arăţi pe faţă tulburarea din suflet... Era, bineînţeles, pe deplin omenească această forţă

a lui, numai că avea stofă de conducător înnăscut, avea destulă minte şi putere.

Oricît se mîniase Stepan pe voievozi, tot şi-a venit în fire, a înţeles că „are o treabă de făcut". Inainte de plecarea cazacilor spre Don trebuia ca voievozilor să le intre bine frica-n oase şi mai trebuia ca toată lumea să vadă acest lucru. Ar fi trebuit să şi verse ceva sînge boieresc... L-ar fi vărsat el, dacă Unkovski nu s-ar fi ascuns. Acum trebuie să le meargă vestea, să se ştie că este ac şi de cojocul boierilor. Este pe lume o mînă care e gata să-i pedepsească pentru cît au despuiat, pentru cît s-au lăcomit, pentru cît s-au fudulit, pentru cît au făcut ei, ciinii, pe stăpînii în Rusia... Dar şi pentru faptul — se pune şi asta la socoteală — că în ciocnirea de la Cetîre Bugra cazacii au rupt-o la fugă în faţa lor ; şi pentru asta. Să rămînă aici boierii cu frica în suflet, să-l vadă şi-n somn pe cumplitul ataman. De-acum încolo, că de aci a-nceput, aşa să tot fie. Lasă-i să încerce să-şi vîre nasul pe Don ca să-l astîmpere, doar să-ncerce, să vedem cu ce se aleg...

Ajunseseră între timp în faţa închisorii.

Sparseră lacătele de la porţi. Ocnaşii ieşiră la lumină din cuştile acelea umede şi împuţite... Tare se mai bucurau. Erau cu toţii vreo patruzeci.

— Să fii slobod nu e rău ! vorbi Stepan cu glas tare. Dar libertatea nu se dă cum i-ai da milogului un bănuţ. Pentru ea trebuie să le sucim gîtul boierilor ! Ei n-or conteni să vă chinuie. Acum voi mai zburdaţi ca ţapii şi-apoi vă împrăştiaţi pe la casele voastre... Mîine eu plec, iar pe voi vă-nşiră iar pe-o sforicică şi vă-nchide. Veniţi în oastea mea... Cît timp nu-i stîrpim pe vînzători, pe boierii cei setoşi de sînge, n-aveţi voi parte de trai slobod ! Mereu au să vă asuprească şi au să vă ţină prin puşcării ! Haideţi cu noi, la cazaci !

*

— Nu-i bine, Stepan Timofeici. Zău că nu-i bine !... Înţelegerea aşa a fost: să nu îndemnaţi pe nimeni cu voi, să nu-i ademeniţi la Don... Şi tu ce-ai făcut ? aşa grăia în acea dimineaţă boiernaşul din Astrahan, Leonti Plohovo, se căznea să vorbească dojenitor, dar cu bunăvoinţă, părinteşte.

Stepan Timofeici, ascultîndu-l, privea spre rîu. (Şedeau amîndoi la pupa mahoanei atamanului.) L-o fi ascultînd,

nu l-o fi ascultînd, nu-ţi puteai da seama. Trimisul Astrahanului se hotărî să-i zică tot ce-avea pe suflet.

— Ai spart puşcăria, păi numai hoţi erau pe-acolo...

Stepan scuipă în apă, îl întrebă :

— Da tu ce eşti ?

— Cum adică ? se fîstîci Leonti.

— Ce eşti tu ?

— Sînt... trimisul Leonti Plohovo... cu poruncă să stau cu ochii pe voi...

— N-ai vrea să te trimit eu ? îl întrebă liniştit Stepan.

— Pe mine ? Unde ? tot nu se dumirea boiernaşul.

— Pe lumea cealaltă ! Îmi umbli cu scrisorele ?! Stepan se ridică, îl privi de sus pe Leonti. Le şopteşti voievozilor la ureche ? Păi, ăsta-mi eşti tu, pui de căţea ? ! Te înec !

Leonti păli ; abia acum pricepu că-l înşelase înfăţişarea paşnică a atamanului.

— Unde l-aţi ascuns pe Unkovski ? întrebă Stepan.

— Nu ştiu, tătucă. Nu te perpeli, nu mai pune la inimă, pentru numele lui Cristos, dă-l în tunet de voievod... Leonti lepădase tonul părintesc, se porni să vorbească sfătos, cu judecată. Ce mai ai tu acum cu Unkovski ? Mergi sănătos la Don...

Pe mal se iscă un freamăt. Nişte oameni călări se apropiau de tabără, parcă ar fi o solie. Se părea că-l caută pe ataman ; cazacii le arătară mahoana unde şedeau Stepan şi Leonti.

— Cine-s ăştia ? îi întrebă Stepan pe cazacii din apropiere.

— Tătari din Nogai... Ăia la care am trimis noi veste de la Astrahan.

— Să vină, porunci Stepan.

Doi tătari şi cîţiva cazaci se urcară pe mahoană.

— Dormit bine la mata, tatuc ? îi dădu bineţe lui Stepan unul din tătari ; se vedea că el e capul soliei tătăreşti.

— Bine, bine, zise Stepan. De la mîrzac veniţi ?

— De la mîrzac, da... Spune asta mîrzac la tine...

Stepan se uită chiorîş la Leonti, îi zise ceva tătarului pe tătăreşte. Tătarul îl privi cu uimire pe ataman. Stepan înclină din cap şi mai zise ceva. Tătarul începu să vorbească pe limba lui :

— Mi-a poruncit mîrzacul să spun că îl ţine minte pe Stepan Razin încă de pe vremea cînd a fost în solie la ca-

zaci, în pămînturile lor. Ştie mîrzacul şi despre faptele lui Stepan şi multă sănătate îi urează...

— Spune cu ce-ai venit ! zise Stepan, tot pe tătăreşte. (Mai departe numai pe tătăreşte au vorbit.) A citit scrisoarea noastră ?

— A citit.

— Şi ?... El mi-a scris ?

— Nu, mi-a poruncit să spun.

— Atunci vorbeşte.

— Cinci mii de călăreţi, oameni de încredere... Tătarul îşi resfiră degetele... Cinci...

— Am auzit, nu mai arăta.

— Au să vină la ataman, acolo unde spune el. Iarna nu. Vara.

— La primăvară. Nu vara, primăvara ! Cum dă dezgheţul pe Volga.

Tătarul chibzui puţin.

— La primăvară ?....

— La primăvară !

— Bine, la primăvară. Aşa am să spun.

— Ai mai fost pe Don ? îl întrebă Stepan. Găseşti drumul pîn-acolo ?

Tătarul dădu din cap de cîteva ori.

— Fost, fost...

Stepan începu să vorbească încet :

— Spune-i mîrzacului : la primăvară mă ridic. Încă nu ştiu încotro pornesc. Dar pentru ce pornesc ştiu. Ştie şi el. Să-şi pregătească luptătorii pentru la primăvară. Îi trimit eu vorbă unde să vină. Să-i fie cuvîntul la fel de tare ca... sabia asta. Stepan îşi desprinse de la brîu sabia scumpă, i-o dădu tătarului. Să mă ţină minte. Şi eu ţin minte prietenia.

— Bine, dau la el, zise tătarul pe ruseşte.

— Cum aţi venit ? întrebă Stepan, vorbea tot ruseşte.

— Pe acel parte, tătarul arătă luncile de pe malul stîng.

— Aţi trecut înot cu caii ?

— Cai, da, cai.

— Unde ?

— Acolo ! Unde Volga cot facem...

— Unde sînt ostroave multe ?

Tătarul încuviinţă repede din cap.

— Bine. Mikişka ! îl chemă Stepan pe un cazac. Spune-i lui Cernoiareţ să-i ospăteze pe tătari, să le dea de băut... şi ceva daruri să le dea înainte de plecare.

— Iar nu faci bine, atamane, scăpă vorba Leonti, cu dojană în glas. Acum te-apuci să îndemni şi tătărimea la rele. Înţelegerea era să...

— Ştii tătăreşte ? îl întrebă iute Stepan.

— De ştiut nu ştiu... dar nici orb nu sînt, văd şi eu... Că doar v-aţi vorbit ! Parcă nu se vede...

— Grozav mai eşti, boiernaşule. Dintr-o ochire le-ai zărit pe toate ! Şi ce-ai să-i spui voievodului din Astrahan? Ei, ce ?

— Păi, cum ce ?... Ce-am văzut, aia trebuie să-i spun, că pentru asta am fost trimis, prinse curaj trimisul Astrahanului. Doar n-am să spun minciuni !

— Că multe ai văzut tu ! Tot timpul ai chefuit cu cazacii mei... Uite şi tu ce ochi roşii ai. Stepan iar îndepărtă cu dibăcie temerile boiernaşului. De ce-ai tu ochii roşii ? Păi, ce să vezi tu cu ei ?...

Leonti se zbîrli şi mai tare :

— Pe neguţătorul Makar Ilin l-ai luat cu japca, pe streliţi i-ai ademenit, pe sotnicul lor l-ai dat la peşti... Pe oamenii din partea locului îi îndemni să te urmeze. Nu laşi pe nimeni să treacă slobod pe Volga... Cu tătărimea te-ai pus în cîrdăşie... Cam multe, atamane, sfîrşi Leonti, înfipt, se cunoştea că nu-i a bună.

— Multe, boiernaşule. Aşa nu mai merge. Ar trebui să le mai împuţinăm. Hei, care eşti pe acolo ? Ia să-i facem noi o baie iscoadei boiereşti ! strigă atamanul.

Patru cazaci tăbărîră pe Leonti, îl trîntiră jos şi începură să-l lege de mîini şi de picioare. Leonti căută să se împotrivească, dar în zadar. Îi petrecură cîte o funie pe după legăturile de la mîini şi de la picioare, două capete lungi de parîmă.

— Stepan Timofeici !... Tătucă !... ţipa boiernaşul, zvîrcolindu-se sub greutatea cazacilor. Apoi nici nu se mai zvîrcoli ; ba se ruga, ba amenința : Lasă, lasă, tătucă !...

— Nu ţi-s eu tătucă ! Tătucă ţi-e voievodul !... Umbli să mă vinzi ? Aruncaţi-l ! porunci Stepan.

Leonti fu azvîrlit în apă, cazacii trecură un capăt de parîmă pe după prova pe celălalt bord ; îl traseră pe boiernaş pe sub mahoană, îl scoaseră afară.

— Ei, multe ai văzut ? îl întrebă Stepan.

— N-am văzut aproape nimica, atamane. Nici pe sotnic, nici pe streliţi... Cum era să-i văd ? Că doar eu am mers pe mal. Era şi departe !...

— Pe tătari i-ai văzut ?

— Toţi i-au văzut... şi cei din Ţariţîn. Dacă nu spun eu, s-or găsi alţii...

— Aruncaţi-l, porunci Stepan.

Iar dădură cu Leonti în apă. Îl traseră pe sub mahoană... De data asta Leonti înghiţi o gură bună de apă, tuşi mult pînă să-i revină suflul.

— I-ai văzut pe tătari ? întrebă Stepan.

— Care tătari ? se miră boiernaşul.

Atît de sincer se miră că pe Stepan şi pe cazaci îi pufni rîsul.

— Au fost pe la mine nişte tătari din Nogai... Cum de nu i-ai văzut ?

— N-am văzut nici un fel de tătari. De unde i-ai mai scos ?

— Unde ţi-au fost ochii, pui de lele, că nu i-ai văzut pe tătari ? Aruncaţi-l !

Nu din răutate făcea Stepan toate acestea, numai să-şi rîdă de boiernaş, dar se vede că unora acest joc nu prea le era pe plac... Frol Minaev, de pildă, strîmbă din gură şi se întoarse cu spatele. Stepan îl pîndi cu coada ochiului. Văzu şi se supără tot pe ai lui. Toată noaptea au chefuit cu streliţii, iar acum le e milă de Leonti !

Îl mai traseră pe Leonti şi a treia oară pe sub mahoană. Îl scoaseră afară.

— Au fost tătarii ? întrebă Stepan.

— Au fost... i-am văzut.

De data asta trecu mult timp pînă ce boiernaşul îşi veni în fire ; tuşea, scuipa şi se uita rugător la ataman.

— De ce-au venit ? Cum ai să spui ?

— V-aţi învoit să vă aducă nişte cai. Tătucă... zău, ajunge, mi-a venit mintea la cap, se milogi Leonti. Fie-ţi milă, pentru numele lui Cristos !.... Ce, degeaba tot... înghit la apă ?... M-am mai luminat şi eu.

— Bine. Dacă zici că-ţi ajunge, gata.

Îl dezlegară pe Leonti.

— Să-i spui lui Unkovski aşa : dacă le mai pune biruri cazacilor, viu de mine el nu mai scapă. Pentru cai, sanie şi pistol, cele de le-a luat de la cazaci, să plătească în

bani. Las aici trei cazaci. Numai un fir de păr să li se clintească și atunci...

— Îi spun, tătucă... Plătește el. Și de cazaci n-are să se atingă nimeni... Leonti era acum gata să făgăduiască orice. Are să dea el înapoi...

— Să încerce el să nu dea. După aia tu dai fuga la Astrahan. Le spui că au plecat cazacii. S-au dus în bună pace, n-au ademenit pe nimeni să li se alăture. Curînd nu mai vin ei. Dacă nu spui așa, în Volga ai să ajungi. Ne mai întîlnim noi. Ai priceput ?

— Am priceput, tătucă. De pîrît tot te-o pîrî careva, asta-i limpede, dar nu acum și nu eu... pînă una-alta... Așa-i ?

— Du-te cu Dumnezeu !

Leonti, înălțînd în gînd imnuri de mulțumire către bunul Dumnezeu își luă tălpășița cît putu de repede din preajma fiorosului ataman.

Iar lui Stepan tot nu-i ieșea din minte cum de a strîmbat din gură Frol Minaev în timpul „îmbăierii" boiernașului... Îi picase rău treaba asta, îl îngrijora.

„Și de ce s-o fi strîmbat ? se frămînta el ; dorea să înțeleagă totul pînă la capăt, cu mintea trează. Dacă tot e război, ce să te mai strîmbi ? Ori tocmai războiul i-o sta în gît ?"

Cu luare aminte, îi cuprinse din ochi pe cazaci... Pînă acum nu-l zădărîseră, nu-l sîcîiseră cu întrebări ; de pregătirile de plecare se îngrijea Cernoiareț. Acum se lăsă iar cuprins cu totul de gîndurile despre război. Război o fi ăsta sau n-o fi ? Ori doar așa : facem ceva zarvă, mai și strigăm nițel, apoi mergem pe la casele noastre ? Pînă rîndul viitor, cînd ne vine iar pofta ?.... Stepan se tot uita la cazaci, se tot căznea să înțeleagă : oare în adîncul sufletului lor ei ce gîndesc ? Dacă îi întrebi, acuși țipă toți : război ! Dar războiul nu înseamnă că dai o dată năvală și gata ; e ceva îndelungat, e greu... Înțeleg ei asta oare ? Frol, ăla înțelege, tocmai că Frol e din cei care înțeleg... „Să stau de vorbă cu Frol ? îl străfulgeră gîndul, dar Stepan îl înăbuși îndată, acel gînd. Nu. Ce mai tura-vura... Nu ! Nici nu merită să te gîndești, în treburi din astea Frol nu-i sfetnic bun. Sau poate mă tem că am de răspuns pentru viețile lor ? își scormonea și mai adînc în suflet Stepan Timofeici, tătucul, omul drept din el. Poate tocmai de asta mă și tem ? Îi duc după mine ca într-un codru

întunecat... Uşor lucru să ispiteşti oamenii... Dar mai apoi, cînd o curge sînge, să-i vezi ce-o să urle, să se jelească, să le pară rău că s-au lăsat ispitiţi... Şi toate cad apoi pe un singur cap, pe al meu... Asta este partea cea mai dureroasă ! Şi de acea durere n-ai unde fugi, n-ai unde să te ascunzi, ca Frol în răchită. Dar oare ai să mai vrei să te ascunzi ? Ştii şi tu că n-ai să vrei. Hai, Stenka, gîndeşte... Gîndeşte, Razin ! Doar e lucru ştiut : cînd e atîta pulbere, doar o scînteie să scaperi şi îndată se întinde pălălaia, războiul ! Şi cu cine să te baţi în război, cu cine ?... Că doar nu-s persieni, sînt de-ai noştri, ştiu şi ei să dea la cap. Gîndeşte, Razin, gîndeşte ; de-aici tot nu mai ai unde să fugi..." Stepan se şi mişcă din loc, îmboldit parcă de acele gînduri ce-i răvăşiseră sufletul. I se năzări pentru o clipă că şi-a scăpat privirea într-o fîntînă întunecată şi jilavă, îi veni în faţă un suflu rece, de se şi cutremură... Sprijinit într-un cot, se uită mult timp la soare. „Am băut cam mult în ultimele zile, m-am şubrezit, îşi dădu el seama limpede unde îi era slăbiciunea. Ar trebui să o las mai moale." Şi ca să nu se mai trezească privind în acea fîntînă înfricoşătoare, se scuturâ, se adună tot ca într-un pumn şi nu se mai lăsă dus la vale în clisa lipicioasă a gîndurilor negre, că altfel chiar că te moi de tot, te trag ele la fund ca într-un smîrc.

— Ivan, ai văzut de toate ? îl întrebă Stepan pe Cernoiareţ.

— Gata toate, tătucă. Ar trebui s-o cam luăm din loc...

— Streliţii unde-s ?

— Care streliţi ?

— Aia... de au venit cu boiernaşul, jumătate de sotnie.

— Sînt acolo, lîngă vîlcea. Ce-i cu ei ?

— Calul ! Şi aflaţi-mi-l pe Siomka-măscăriciul. Gata, Ivane, n-avem cum să mai dăm înapoi, o moarte are omul. Dacă-s toate rînduite, porniţi. Vă ajung eu din urmă.

Ivan pricepu un singur lucru : că nu pornesc războiul împotriva Moscovei chiar în acea clipă. În sinea lui îl bägă în mă-sa pe ataman : cînd îl apucă, parcă n-ar fi în toate minţile !... Acum caută de ghiceşte ce i s-o mai fi năzărit.

Cinci minute mai tîrziu Stepan se îndrepta în goana calului spre tabăra streliţilor din Astrahan. Siomka-măscăriciul (cazacii îl porecliseră „Ciopîrţitu") abia se ţinea în urma lui. Nici el nu înţelegea încă mare lucru, nu se

întremase cu totul după chinurile îndurate în turnul acela de groază, dar îl urma cuminte pe ataman, cu drag.

Ajunși în dreptul taberei, Stepan își struni calul.

— Streliți ! începu el să vorbească apăsat, cu voce tare, în fraze scurte. Noi plecăm. La Don. Voi aveți poruncă să mergeți înapoi. Ce faceți, mergeți ? Stepan sări de pe cal. Vă întoarceți iar la voievod ?! Iar vreți să slugăriți la cîinii ăia ?! Ei să sugrume oameni nevinovați, să ucidă cum vor, să bea sînge de om... iar voi să slugăriți la ei ?! Stepan se încingea tot mai tare. Siomka, ia povestește-le tu lor cum e voievodul ! Arată-le ce fac ei cu niște oameni nevinovați !...

Siomka păși înainte, mai aproape de streliți, deschise gura, scoase un gîjîit înfundat și scutură din cap a jale. Îl podidi plînsul de necaz și de slăbit ce era.

— Ați auzit ?! Ăștia-s voievozii !... Nu să-i slujești, parastasul mamii lor, ci să le tai mîinile și picioarele, asta trebuie, și-n apă cu ei. Cine le-a dat lor atîta putere ? Mult o să mai răbdăm ? De unde atîta răbdare ? Nu-i mai bine să le împletim noi lor cîte un știreang mai zdravăn și odată să-i săltăm pe toți mai aproape de soare ? E drept c-o să pută cam tare, dar mai răbdăm și noi o dată... ce să-i faci ? Și apoi să trăim noi slobozi în Rusia ! Veniți cu mine. Să ne răzbunăm frații, să pedepsim nemernicia boierilor. Nu e ceas să nu mă gîndesc în sinea mea că niște porci îmbuibați își bat joc de viața noastră. Să-i tăiem!!!

Stepan simți că, fără să vrea, îi cuprinde inima focul unei crîncene mînii ; singur se înfrînă. Tăcu, apoi spuse cu glas mai domol :

— Tunurile nu le dau. Mahoanele și pulberea nici atît. Veniți cu mine ! Care nu vine, îl prind din urmă și-l tai. Mai gîndiți-vă. Dacă-mi sînteți frați, aveți parte de libertate !... Ce vreți mai mult ? Rînduim noi o viață slobodă în Rusia, îi stîrpim pe boieri și toate jivinele de pe la isprăvnicii. Pentru asta, zău, că nici moartea nu-ți pare grea, că-o încolo de moarte !... Dar să trăiți ca pînă acum, eu nu vă mai las. Chiar de-oți vrea, eu tot nu vă las ! Așa să știți !... Asta-i tot. Vi-l las în frunte tot pe sotnicul vostru. Acum mergem la Don. Acolo iernăm, mai prindem putere... Acolo, așa se-aude, s-a strîns mulțimea mare de lume necăjită. Toți sînt bineveniți la noi. Și-o să fim li-

beri, flăcăi ! I se înveseliseră ochii lui Stepan, licărea chiar bucuria în ei cînd îi privi pe steliţi şi pe sotnic. Ce, n-aveţi chef să mai trăiţi şi aşa ? Că aşa cînd aţi mai trăit voi ?

13.

Oastea lui Razin înainta prin stepa uscată, pălită de toamnă, între cele două rîuri. Străbăteau încet ultimele verste lungi, arzătoare... Praful meleagurilor natale le gîdila nările. Curînd sînt acasă. Cei mai mulţi, însă, erau născuţi departe, pe alte meleaguri pe care nu le uitaseră încă. S-au adunat aici oameni din Samara*, Viatka**, Moscova, Kotelnikovo, Novgorod, Vologda, Poşehonie***, Tambov, Voronej, din toate locurile unde suflet de om mai bine nici nu s-ar fi născut. Din locuri unde-i mai bine să pună omul mîna pe cuţit şi să ia calea codrului, să fugă cît mai departe de povara nesuferită a corvezilor, departe de soarta amară a iobagului mînat de colo pînă colo pe moşii. Aici mai toţi sînt fugari. Dar s-a împămîntenit obiceiul ca, încă de la început, cei de pe Don (ai căror părinţi tot de prin părţile Viatkăi sau Samarei fugiseră cîndva) să fie în frunte şi să dea tonul în toate ; aici se cîntă cîntece de la Don, oamenii îi duc dorul şi, cînd vorbesc de el, îi zic cu drag Don Ivanovici... Mai trece un timp şi fugarii, de-or mai fi în viaţă, se vor simţi şi ei ca acasă pe malurile lui Don Ivanovici... Dar pînă atunci mai visează încă noaptea mestecenii de departe, acoperişurile întunecate ale izbelor dragi unde le-a rămas inima şi... multe altele mai visează, după cum e omul. Şi sufletul li se strînge de durere, căci cea mai chinuitoare iubire, cea care nu te slăbeşte niciodată este amintirea locului unde te-ai născut. Poate că mai tîrziu se domoleşte, dar nu în ei, ci abia în copiii lor.

Oricum, sînt bucuroşi cu toţii să încheie cît mai curînd această campanie grea şi primejdioasă care i-a dus pînă la capătul pămîntului. S-a sfîrşit, slavă Domnului ! Acum mai trebuie să se şi odihnească, să tragă un chef bun, să doarmă pe săturate. Pe urmă... cum le-o fi norocul şi cum o zice atamanul.

---

* În prezent Kuibîşev — *n.t.*

** În prezent Kirov — *n.t.*

*** În prezent Poşehonie-Volodarsk, oraş în regiunea Iaroslav — *n.t.*

Mahoanele erau încărcate în care fără loitre, legate cîte două de oişte ; tunurile, pînzele, prăzile, armele, muniţia şi cazacii bolnavi erau în căruţe. Robii mergeau pe jos. Numai cîţiva dintre ei — cei mai de soi — se bîţîiau în vîrful baloturilor puse pe cămile : de ăştia aveau grijă, ca să-i dea apoi mai cu folos în schimbul cazacilor care tînjeau încă în robia şahului.

Razin, înconjurat de esauli şi sotnici, mergea mai într-o latură a oştirii. Călare. Stepan îşi lăsase capul în piept, părea că aţipise.

Ivan Cernoiareţ veni din urmă. Îl chemă pe Stepan la o parte...

— Au plecat streliţii, zise el mai încet, să nu audă şi alţii ; din capul locului nu-i prea plăcuse treaba asta cu streliţii, nu-i venea să creadă şi nu putea pricepe cum se poate ca ei, oşteni ai ţarului, să se facă dintr-o dată cazaci. Că începuse războiul şi că la război nu mai e decît o singură, ucigătoare împărţeală — ori eşti aici, ori dincolo — acest lucru nu-l pătrunsese încă Ivan, mai credea că-s tot vorbe, toane de-ale atamanului.

— Cum adică au plecat ?... întrebă Stepan ; nu că n-ar fi auzit, dar îl descumpănise vestea.

Înţelesese el că „au plecat" înseamnă „au fugit". Nu l-au crezut, n-au vrut să-l urmeze, de aia au şi plecat.

— Au plecat... Nu toţi, vreo douăzeci. Împreună cu sotnicul. L-am trimis după ei pe Mişka Dokuceaev. Nu i-a prins. Zice că a gonit după ei mai bine de cinci verste, dar nu i-a putut ajunge, au scăpat. Ne-am şi trezit prea tîrziu.

— Sotnicul i-a luat cu el. Stepan chibzuia, privea cu ochii mijiţi în depărtare, în largul stepei ce se întindea spre Volga. Şarpele drăgăstos. Nu-i bine, Vania. Cam prea devreme au început să fugă de noi, rea pildă pentru ceilalaţi. Ce-o fi în capul lor ? Că doar eu i-am prevenit...

— Sotnicul le-a sucit minţile, aşa cum spui şi tu. De la început nu mi-a plăcut sotnicul ăsta, aici un zîmbeţel, colo o glumiţă...

— Ăsta e, sotnicul. Ia cheamă-mi-l pe Frol. Tu rămîi aici. Băgaţi de seamă că-i tătărime pe-aici. Pe ceilalţi streliţi să nu-i laşi din ochi.

— Vrei să-i prinzi ? se minună Ivan. Ce-ţi veni ?! Acum nu-i mai ajungi !

— Trebuie. Alunecos, şarpele ! mai zise o dată Stepan cu năduf şi iar privi în depărtare, către stepă. Las-că le-om

tăia noi lor potecuţa. Ei au luat-o în lungul malului, n-aveau cum altfel. Trebuie să-i ajungem, Vania. Altfel cuvîntul nostru n-are nici un preţ. Că doar le-am spus !... Adună-mi vreo cincizeci de voluntari, dar fără gălăgie.

Cei cincizeci de cazaci se aleseră repede, ieşiră din şirul lung al coloanei de marş. Stepan le spuse pe scurt despre ce e vorba... Şi o porniră peste stepă, înspre Volga.

Mult timp goniră în tăcere, în galop întins... Se tot uitau înainte.

Soarele se lăsă pe mîna dreaptă, ei tot goneau. Apoi soarele începu să-i bată în ceafă, ei goneau mai departe... Caii cazacilor nu se osteniseră de dimineaţă, îi purtau uşor, cu poftă.

— Acolo ! arătă Frol.

Frol, om deştept şi cu luare aminte, înţelesese în aceste ultime zile că Stepan — cu bună ştiinţă, cu chibzuială — a pornit războiul. Nu e nici o trăsnaie, nici o sminteală trecătoare de-a atamanului. Veştile de pe Don şi mai cu seamă din Rusia, cum că acolo i-au adus la sapă de lemn pe ţărani cu dările şi pricinile, că din te miri ce ajung şerbi pe pămînturile mănăstirilor şi moşierilor, că boierii îi jăcmănesc şi că, odată legaţi de moşii, nu mai au nici o scăpare, toate astea îl împinseseră pe atamanul milos din fire, pătimaş, uşor înduioşat de durerile omeneşti pe un drum de groază şi pierzanie. Că şi-o fi pus în gînd asta mai demult, Frol nu ştia, dar ştia că atunci cînd vor începe să curgă din toate părţile spre „tătuca" tot felul de dureri şi jalbe, puternicul şi bogatul tătuc se va repezi să-i apere pe toţi, va porni răfuiala cu boierii. Golani şi netrebnici se vor găsi acum destui, se aude că nici la Don nu mai e de trăit din pricina lor... „Curînd s-or strînge ei sub steagul slăvit al tătucului — gîndea Frol cu un fel de bucurie răutăcioasă —, iar Rusia toată, auzind de asemenea treburi, şi-o mai trimite şi înfometaţii şi nemulţumiţii ei, că, vrei nu vrei, trebuie să-şi umple burţile cumva şi mai trebuie să şi mîi undeva toată adunătura asta şi nu-i chip să te opreşti cînd ai luat-o pe drum de pierzanie şi nici Stepan nu e omul care să-şi schimbe gîndul şi să se oprească. Întîi el o să-i tragă după dînsul, iar mai apoi ei o să-l împingă înainte... Dar nu se răzgîndeşte el nici în ruptul capului, că lui atîta îi trebuie : să urle pe cîmpul de bătaie şi să fie el mereu în frunte". Aşa gîndea Frol. Şi mai pricepuse el în timp ce goneau după streliţi că pe

el, pe Frol, dinadins l-a luat Stepan în urmărire, ca să-l mînjească cu sîngele streliţilor. Odată ce-i război, odată ce s-a dat strigare să se adune lumea la oaste, e nevoie să curgă primul sînge... şi va curge.

— Acolo ! arătă Frol.

Stepan făcu din cap, îi văzuse şi el pe streliţi. Îşi îndemnară caii.

Călăreţii din depărtare îi văzuseră şi ei pe urmăritori... Se bulucira la un loc... Se vede că se sfătuiau la repezeală.

— Au să-ncerce s-o ia înot ! strigă Frol. Multe lucruri pricepuse şi tocmai de aceea îşi dădea mai mult silinţa : să nu-i ghicească Stepan gîndurile negre şi mîhnirea, că altfel s-a zis cu Frol.

Stepan clătină din cap a îndoială :

— Pe rîpa asta nu pot coborî cu caii. Un pic mai încolo se poate, într-acolo se duc. A-acolo !... arătă Stepan cu mîna. Noi o ţinem aşa, spre întinsură. Ca să nu scape înapoi, trimite vreo cinşpe băieţi pe dincolo, să le taie drumul.

Şi într-adevăr, după o scurtă oprire, călăreţii din zare porniră în iureş înainte, spre întinsură ; acolo puteau să coboare spre apă şi să încerce să scape înot.

Straşnică goană. Hîrîiau caii cazacilor... Zburau prin aer crîmpeie de spumă. Trei cazaci rămaseră în urmă, li se încinseseră caii.

Tot mai aproape sînt streliţii... Caii de sub ei sînt mînaţi pînă peste poate pentru a doua oară în aceeaşi zi. Doi streliţi fură nevoiţi să sară şi ei din şa : caii lor începuseră să se împleticească, dădeau să cadă. Nimeni dintre cazacii lui Razin nu-i luă în seamă pe cei doi streliţi care săriseră de pe cai şi alergau acum undeva, într-o parte : prea departe tot n-au să ajungă ei.

Chipul lui Stepan e liniştit. Numai privirea încremenită îi trădează nerăbdarea ce-a pus stăpînire pe sufletul lui. Aplecat mult înainte, e una cu coama, ochii puţin mijiţi... Obrazul ars de soare, fălcos, s-a făcut pămîntiu. Vîntul din faţă îi întoarce vîrful mustăţii spre buze ; Stepan scutură din cap, îşi arată dinţii — scurt, ca fiarele de pradă, aşa ai zice —, cu privirea ţintă înainte. Cumplită privire, groaznică... Căci groaznic e atamanul pentru orice duşman, pentru orice om ce i-ar ieşi în cale pe negîndite la ceasul rău. Groaznică nu-i e sprînceana frîntă

și nici lucirea neobișnuită a ochilor, ci groaznică e acea încremenire înghețată a sa. Se întîmplă ca, în nopțile de iarnă cu lună plină, o copcă pe rîul înghețat să privească în sus, spre pustiul rece al cerului ; nu e chiar neagră, dar în adîncul ei viu nălucesc spaime atît de întunecate, atîta pierzanie este în unda ei curgătoare, încît te îndeamnă să pleci cît mai iute de acolo. Așa sînt și ochii unor oameni: într-o anume clipă, hotărîtoare, citești în ei numai moarte, nimic altceva. Și tot atît de limpede e — se înțelege asta cumva de la sine — că nu vor clipi acești ochi, nu se vor muia la văzul fricii și groazei altora, tot așa vor privi și tot așa vor primi moartea : drept și simplu. Cînd îi arde atamanului sufletul de ură încinsă, numai o dorință mai e în ochii lui nemișcați : să ajungă, să prindă, să nu scape.

Doar douăzeci, doar cincisprezece stînjeni îi mai despart pe cazacii lui Razin de streliți... Aceștia se tot uită înapoi. Fețe schimonosite de așteptare și chin.

Tot mai aproape sînt cazacii... Horcăie și sughite moartea în spatele streliților. Aleargă veselă alături moartea, hîrca cea hîdă, își îndreaptă bortele negre ale ochilor spre fețele vii. Unul mai slab de înger nu mai poate îndura, smucește de dîrlogul stîng și se prăbușește cu un țipăt din înaltul rîpei.

I-au ajuns. Cazacii începură să-i împresoare pe streliți, împingîndu-i spre mal, spre buza prăpastiei. Șase cazaci împreună cu Razin se treziră mai în față, își traseră săbiile...

Streliții se învălmășiră... Sotnicul își trase și el sabia. Alți trei streliți erau gata și ei să-și vîndă scump pielea. Ceilalți, cu capetele plecate, așteptau moartea sau îndurarea.

— Aruncă sabia ! îi porunci Stepan sotnicului.

Sotnicul cel tînăr și frumos stătu puțin pe gînduri... și își vîrî sabia în teacă.

— Fie-ți milă, tătucă, zise el încet. Ne-a împins păcatul.

— Jos de pe cai !

— Fie-ți milă, tătucă ! Te-om sluji cu credință...

— De credință nu mai sînteți voi în stare, că ați învățat calea trădării. Eu v-am spus... Coborîți.

Streliții se dădură jos de pe cai, se strînseră grămadă. Unul se repezi spre rîpă, dar un cazac mai sprinten îl doborî pe loc.

Mînară caii streliţilor mai la o parte, să nu caşte ochii la... treburile omeneşti.

— Că doar v-am spus ! ! urlă Stepan, înăbuşind prin strigăt mila ce i se furişa în inimă. Cîinilor !... Aţi şi fugit să ne pîrîţi !

Cazacii făcură cerc în jurul streliţilor... Şi sclipiră săbiile, şi loviră scurt, înfundat, cu un sunet moale, în trupurile oamenilor. Şi zburară capete şi braţe înălţate în rugă se frînseră ca nişte lujere zdrobite...

Repede şi simplu se împlini răfuiala. Leşurile fură aruncate în prăpastie.

— Că v-am spus, rosti amar Stepan, cu dojană, privind în josul rîpei. Dar voi nu, voi cu fuga !

Cazacii îşi plimbau acum caii, îi ştergeau cu şomoioage de iarbă uscată. Coborîră apoi prin lăsătură spre rîu. Să adape caii. Mai zăboveau încă să-i dea la apă, să nu se încingă după atîta goană.

Stepan şedea pe un pietroi cu faţa spre rîu, cu căciula trasă mult pe frunte ; privea întinderea largă, liniştită.

Soarele se lăsa către asfinţit ; umbra malului drept, mai înalt, se întindea hăt departe peste ape, se întunecase apa în acea parte. În schimb mai încolo şi apa şi malul îndepărtat, mai scund, ardeau cu flacără tihnită sub razele galbene, de rămas bun ale soarelui. Deosebirea asta dintre aici şi acolo te punea pe gînduri. Senine gînduri ori mohorîte, după cum ţi-e firea. După cum priveşte fiecare. Unul se uită mai departe, spre lumină, altul mai aproape, în umbră... Nu gîndesc oamenii la fel, chiar şi cînd văd acelaşi lucru. Nici nu pricep la fel, atunci cînd s-ar părea că tot una trebuie să priceapă. Că nu-s alcătuiţi pe-o formă... Unii, cînd li se apropie ceasul morţii, pot să împietrească şi doar să aştepte, alţii tot ţipă, se jelesc, îi urăsc pe cei vii, cei cărora le e dat să mai rămînă pe-aici. Pînă şi viaţa şi-o înţeleg în chipuri deosebite, darmite moartea.

Se apropie Frol Minaev, se aşează alături. Privi şi el mult timp spre apă... Îşi reveneau cazacii după moartea streliţilor, se fereau de atingerea ei rece, respingătoare, se potriveau să se gîndească la altele, că iată... pămîntul e sub picioare, soarele străluceşte, e bine pe pămînt, tare bine... Ei şi, ce s-a întîmplat ? Dar se întîmplase, se întîmplase ceva ce nu erau în stare să priceapă : de ce i-au tăiat pe oamenii ăia ? Nici tu în bătălie, nici tu într-o raită de pradă... Pentru ce oare o fi fost nevoie ?

— De ce i-ai dat drumul lui Leonti ? întrebă Frol ; era primul lucru care-i venise în minte. Ucisese şi el, îi era şi lui lehamite, poate mai rău ca altora.

— Păi, i-am dat, zise Stepan fără chef, rupîndu-se din gîndurile lui. Că ce ?

— Nu trebuia, lui Frol îi părea rău că deschisese vorba, nu ştia ce să mai spună.

— De ce ?

— O turna el acolo verzi şi uscate... La Astrahan adică.

— Acum nu mai avem de ce să umblăm cu fereală. Altceva e, măi Frol, dacă turuie unul sau... D-apoi, tot una e, c-a venit vremea. Acum aşa e : dă, Doamne, să ne ridicăm, că de pus jos ne-om pune noi singuri. Tu ce zici ? Stepan se uita dintr-o parte la Frol, liniştit, cu luare-aminte.

— Ce, eu ? Frol era cu ochii tot la rîu.

— Tu. Şi n-o mai suci, că te ştiu eu cum te strecori.

— Dacă e pe a dreaptă..., Frol tăcu, căutîndu-şi cuvintele.

— Pe a dreaptă, Frol, numai aşa. Zi, nu te teme, pe mine adevărul nu mă supără, că doar n-avem de împărţit o muiere.

— Nu că m-aş teme. Ce ţi-ai pus tu în gînd, Stepane, nu încape într-o minte de om. Chiar că nu ştiu, ţi-o spune altcineva sau nu, dar de la mine... măcar să auzi — cine ştie ? — ţi-o fi de folos, poate mai cugeţi...

— Ei ?

— Nimeni n-a mai cutezat una ca asta. Judecă şi tu.

— Atunci om fi noi cei dintîi.

— Da' la ce-ţi trebuie ? Zi-mi şi mie, fă-ţi pomană.

— Să mai stîrpim din năpîrcile Rusiei, să le rupem toate hîrţoagele, să dărîmăm dregătoriile, măcar să răsufle oamenii. Ce, zici că-i rău ?

Frol tăcea.

— Şi cînd te gîndeşti, spunea mai departe Stepan, că stau la Moscova, cîinii, dar de muşcat uite pînă unde muşcă ! Niciunde nu scapi de ei ! Acum şi-au întins labele pînă la Don, cică să le dăm fugarii înapoi...

— Că doar n-o să ridici mîna împotriva ţarului ? Că hîrţoagele alea de la cine vin ?

— Da' cine, sufletu mă-si, mi-o fi el ? Dacă el, lighioana, n-are altceva în cap decît să pună hamul pe oameni şi să li se urce în cîrcă, atunci ce fel de ţarul dracului o mai fi şi ăsta ? ! Nici nu vreau să ştiu de el, dacă

asta îi e bunătatea. Şi nici de boierii lui împuţiţi... nici pe ei nu-i vreau ! Ce să mai răbdăm ?! Ne sug sîngele... Uită-te şi tu cît de sus s-au cocoţat ei peste Rusia ! Cîtă putere şi-au luat !... Geme pămîntul, că se ţin de jafuri mai rău ca noi. Ăştia numai cu judecăţile şi pricinile sînt în stare să stîrpească tot ce suflă. Şi cu dările. Au ajuns mai rău ca tătarii ! Da' parcă tu nu ştii...

— Şi pe tine de ce să te doară sufletul după toţi ?

Stepan tăcu îndelung. Abia se întorsese către Frol ca să-i răspundă ceva, cînd deodată se auzi un strigăt :

— Tătarii ! Ti-i-i !... De-un veac nu ne-am mai văzut, dumnezeirea maicii voastre !

Şi numaidecît le ţiuiră săgeţile deasupra capetelor, dispărînd apoi în apă cu un plescăit scurt.

— Daţi-vă după dîmb ! strigă Frol, sărind în picioare.

Cazacii îl ascultară, se repeziră spre dîmbul din apropiere.

— Pe cai ! îi opri Stepan. Sări cel dintîi pe cal, îl făcu să joace în loc, aşteptîndu-i pe ceilalţi. Prost mai eşti şi tu, mă Frol ! Cît vrei să stai după dîmb, o sută de ani ? Hai, mai repede !... Ne-au luat urma, cîinii. Ştiam eu...

Curgeau săgeţile cu duiumul. Vreo trei-patru nimeriseră în cazaci ; aceştia, suduind de mama focului, şi le smulgeau din carne.

— Acoperiţi-vă cu ce-aveţi la îndemînă ! striga Stepan. Cu păturile, cu ibîncile !... Ca şerpii să vă-nvîrtiţi !

Tătarii închiseseră în semicerc gura văii. Slobozeau săgeţile fără să se dea jos de pe cai.

— Edisani, de ăştia sînt, spurcaţii.

— Mişcaţi-vă mai iute ! îşi zorea Stepan oamenii. Că acuşi le vin ajutoare. Acoperiţi şi caii !...

Săgeţile care ajungeau pînă la cazaci îşi pierdeau din puterea ucigătoare, dar rănile erau dureroase. De-acum mai mulţi cazaci îşi smulgeau unii altora, gemînd şi înjurînd de toţi dumnezeii, darurile subţirele trimise de tătari. Fornăiau caii, dădeau în lături... În sfîrşit, izbutiră toţi să încalece.

— Răsfiraţi-vă !... În galop ! porunci Stepan scurt, stăpînit. Haida !...

Cazacii porniră în goană pe povîrnişul lin în sus.

— Ţineţi-vă aproape de tufe ! striga atamanul. Zbura ceva mai înaintea altora ; lăsase hăţurile libere, în mîna

stîngă ţinea ţolul de sub şa, îşi acoperea cu el trupul şi botul calului, în dreapta avea sabia.

Edisanii îi lăsară pe cazaci să vină aproape de tot, apoi întoarseră caii şi o zbughiră în stepă. Cazacii, înfierbîntaţi cum erau, se luară după tătari, dar Stepan nu-i lăsă. Le ştia el felul : să-i istovească pe urmăritori alergîndu-i prin stepă, să-i sleiască de puteri şi la urmă să-i atragă în cine ştie ce capcană... Nu se îndoia că şi de data asta stătea la pîndă pe undeva o ceată puternică de tătari.

Din te miri ce pe Stepan îl apucă hazul.

— Ce-i, Frol, nu cumva a dat boala-n tine ? Ba te trage în răchită, ba pe după dîmb... Nu te-o fi pălit vreo cufureală ? De ce-ai zis să ne dăm după dîmb ?

Lui Frol îi era ruşine că se repezise atunci să strige ca un nerod ; îşi dădea şi el seama că aşa e : de la o vreme îşi pierdea cam uşor cumpătul. Tăcu.

— Mergeţi de vale după caii streliţilor, mînaţi-i încoace, porunci atamanul. Şi s-o luăm noi mărunţel înapoi la ai noştri, că mai ştii... Nu-şi sfîrşi vorba, dar era limpede şi aşa : edisanii, primind întăriri, puteau să se întoarcă. Aştia erau demult în duşmănie cu cei de pe Don.

Zece cazaci porniră în jos după caii pe care, în zăpăceala luptei, nu apucaseră să-i ia.

— De ce m-ai iscodit, Frol ? întrebă Stepan, fără să mai zîmbească ; venise lîngă Minaev.

Frol strînse din sprîncene de parcă ar fi vrut să-şi aducă aminte... Nu mai avea poftă să intre iar în vorbă cu Stepan despre acele lucruri. Mai devreme sau mai tîrziu, poate chiar acum, o să-l întrebe : „Şi cu tine cum e ? Tu eşti cu mine ?“ Şi deloc n-o să-i fie bine lui Frol atunci.

— Cînd asta ? întrebă Frol.

— Adineaori, lîngă apă. Ne-au întrerupt tătarii.

Frol nu-şi aminti.

— Oi fi uitat, cu tătarii ăştia... Mi-a ieşit din cap.

14.

Uricarul Alexei Alexeev de la isprăvnicia Astrahanului le citea voievozilor răspicat, cu glas tare :

— „Pe hoţii de cazaci i-aţi lăsat să treacă pe lîngă tîrgul Astrahanului şi i-aţi aşezat la gura Boldei, mai sus de oraş ; nu i-aţi cercetat, jurămînt de credinţă nu le-aţi cerut, mărfurile din averea şahului şi ale neguţătorului pe

care le-au prădat de pe ceam nu le-aţi luat înapoi, pe neguţătorul şahului nu l-aţi despăgubit. Astfel să-i lăsaţi pe hoţii de cazaci să plece din Astrahan nu se cuvine ; şi dacă nu au plecat încă, atunci să-l chemaţi pe Stenka Razin împreună cu ciracii lui la isprăvnicie, păcatele lor faţă de înaltul ţar să le arătaţi şi să-i puneţi să facă jurămînt de credinţă în sfînta biserică, după cartea slujbelor, ca de acum înainte să nu se mai ţină de tîlhării, iar apoi toţi să fie împărţiţi pe la regimentele de streliţi din partea Moscovei..."

— Ia te uită ! se minună Prozorovski cel bătrîn. Uşor de zis ! Să-i chemi şi să-i cercetezi !... Şi să-i pui să jure, atîta tot !

— Mda-a-a !...

— Şi mai departe ce mai zice ?

— „Şi să porunciţi să nu le ia viaţa, dar nici în voia lor să nu-i lăsaţi, şi simbrie să le daţi ca să aibă ce mînca, iar pînă la porunca înaltului ţar să nu-i lăsaţi nici în sus, nici în jos pe Volga ; toate mahoanele să fie luate şi trecute în averea Curţii Împărăteşti, toţi cei robiţi să fie daţi înapoi neguţătorului şahului, la fel şi mărfurile prădate de pe ceamuri, iar dacă nu vor voi să le dea cu binele, cu sila să li se ia".

— Ah, ce mai scrisorică ! se jelui iar Prozorovski. Tu ai scris la Moscova, părinte ?

Se uitară toţi la mitropolit.

Acesta se supără.

— Eu am dat jalbă despre cătunul meu de moşie. Şi ce am scris pe toate vi le-am citit...

— Cine o fi scris atunci de neguţător şi de ceamuri ? Că doar n-a venit coţofana să-i aducă vestea în cioc.

Acum se uitară toţi la uricar.

— Oricine o fi scris-o, vorba e că acum se ştie, zise uricarul Alexeev. Acum e de chibzuit cum ticluim răspunsul. Pe mine să nu daţi vina ; nu mi-o fac eu cu mîna mea, că tot eu trag ponoasele. S-o fi găsit careva...

— De-om chibzui sau nu, şoimul tot a zburat din colivie. Şi noi ce puteam face ? se tot frămînta Prozorovski.

— Aşa să şi scriem, îşi dădu cu părerea uricarul. Că robii fără răscumpărare n-au vrut să-i dea, iar prăzile nicicum nu le puteam lua cu sila ; n-am cutezat, ne-am temut că se apucă iar cazacii de tîlhării, li se mai alătură şi alţii, mulţi, şi mare vărsare de sînge s-ar fi petrecut.

— Vai, ce necaz, păcatele mele ! gemu voievodul. Îmi spunea mie inima : nu se potoleşte tîlharul, să vezi că nu se potoleşte. Ăsta-i dracu gol, după ochi i se citeşte. Ia să mi-l chemaţi pe neamţul Wiederos... Poate măcar mutra lui de neamţ să bage puţin frica în ticălos ; îl trimitem la Stenka. Pregătiţi o ceată de streliţi, să meargă cu el şi... ce-o da Dumnezeu. Cel puţin ne mai spălăm şi noi de păcate faţă de ţar. Neamţul aşa să-i spună : s-a primit, cică, hrisov de la ţar ; ţarul acum pe toate le ştie şi îţi porunceşte ţie, Stenka, netrebnicule, să te laşi de tîlhărie.

— Pe streliţi i-au tăiat ! Ah-ah-ah..., făcu încet, cu amărăciune bătrînul mitropolit. Ce gînduri o mai fi avînd netrebnicul ?

— Unelteşte cu nogaii...

— Pune la cale răzmeriţă mare, spuse Alexeev. Despre toate trebuie să-i scriem ţarului, totul, fără a tăinui nimica... Tunurile nu le-a dat, pe cazaci nu-i lasă pe la casele lor, îndeamnă tot felul de oameni să meargă cu el, celor din Voronej le-a plătit muniţia şi acum iar i-a luat tovarăşi la parte, pentru altă pulbere... Unde vrea să ajungă, ce-i trebuie atîta putere ?

*

Wiederos şi cei opt streliţi care îl însoţeau, toţi cu cîte doi cai, au gonit zi şi noapte de la Astrahan pînă în ţărîmul dintre cele două rîuri. L-au ajuns pe Razin tocmai la Don. Căpitanul îi înfăţişă într-un suflet atamanului părerile sale despre primejdia care îl paşte pe el, pe Razin şi pe tovarăşii săi, dacă se ţine şi mai departe de samavolnicii. Marele Duce (ţarul) s-ar putea mînia şi atunci va fi de rău. Oare atamanul, om cu minte, nu înţelege toate acestea ?

Stepan stătea cu ochii la neamţ ; rămase tăcut multă vreme... Nu pricepea, de ce tocmai un neamţ ?

— Asta-i tot ? întrebă el, mai mult uimit decît îngrijorat.

— Daca la planul fostru incorrect continuaţie faceţi, inapoi toţ zupuşi de la ţarul trebuie a da ; in casul de impotrifire, terminat mila de la ţarul, iertar nu este. Tumneata fort raţional trebuie a fi...

Convorbirea avea loc de faţă cu esaulii şi cu cîţiva sotnici care supravegheau trecerea rîului.

Oastea lui Razin trecea pe malul drept al Donului. Tunurile erau puse pe niște plute înguste, făcute din cincișase bușteni ; călăreții treceau înot, ținîndu-se de cai.

Stepan începu să vorbească liniștit, dar își ieși iute din sărite ; pe măsură ce vorbea se înfierbînta din ce în ce mai tare. Îl înfuriase povestea cu hîrțoaga, iar pe deasupra îi mai venise pe cap și neamțul ăsta tîmpit și scorțos.

— Cum ai ajuns tu la mine, pocitanie ? întrebă Stepan.

— Pe calul, răspunse neamțul. La calop !

— Și nu te-ai gîndit că-ți lași capul pe-aici ? Ia, arată-ți vitejia !

Stepan își trase sabia, o ridică deasupra capului neamțului. Acesta se lăsă pe vine de frică, înălță mîinile.

— Cum de-ai îndrăznit să vii tu la mine, stîrpitură, să-mi dai tu mie sfaturi de rușine, să-mi vînd eu tovarășii ?! Unde s-a mai văzut una ca asta ? ! Cine te-a învățat să gîndești așa, slugoi boieresc ? Voievozii ? Acuși îți tai limba, să nu mai toci ce nu trebuie...

Stepan își vîrî sabia în teacă.

Căpitanul tăcea.

— Ce ? Ai avut nerușinarea să te arăți aici, dar atîta bărbăție cît să și răspunzi n-ai ! Pleacă, vierme, de-aci... acum te iert. Te duci de unde-ai venit și spui așa : că fac eu treaba aia... mare, din vîrful clopotniței și pe stăpînii tăi și pe țar. Și să-i spui stăpînului tău că ne mai întîlnim noi. Vin eu mai curînd decît crede el. Și am să-i pedepsesc îndrăzneala. Spune-le tuturor cnejilor : eu sînt cneaz liber din născare, iar pe toți voievozii împreună nici două parale nu dau. Să țină minte. Dacă uită, las-că vin eu să le amintesc. Stepan se întoarse scurt și plecă. Larka, petrece-l tu pe neamț pînă-n stepă, îi spuse el din mers lui Larka Timofeev.

Îi aduseră căpitanului calul... Abia nimeri cu piciorul în scară, se puse în șa. Ivan Cernoiareț plesni zdravăn calul cu teaca de la sabie. Calul se smuci din loc și o luă la goană ; mare minune că nu l-a zvîrlit pe căpitan din șa. Cazacii rîseră.

— Rîdem noi, rîdem, spuse Frol Minaev privind îngîndurat în urma neamțului, dar la țar a și ajuns pîra. Acum pe toate le știe. Așa că... rîdem noi, dar să mai și stăm pe gînduri.

Ivan Cernoiareț se uită la el cu luare-aminte.

— Ce-ai în gînd ?

— Păi, nimic ! Tu ai şi sărit : „ce-ai în gînd ?“ Aşa, cuget şi eu. Ai noştri, Larka şi cu Mişka, să ştii că dau de bucluc la Moscova cînd s-or duce acolo : una îi spun ei ţarului, iar el le ştie de-acum pe toate.

— Te-au dat gata gîndurile cele rele, rîse Ivan. Mai bine hai să bem ceva ! Acum sîntem acasă.

— Şi dacă am ajuns acasă nici să gîndim nu mai avem nevoie ?

— Ca să gîndeşti trebuie să ai cap tare, mă ; al meu abia biruie un vinişor şi tot se-nvîrte... Hai ! Nu te pleoşti înainte de vreme, ce-o fi să fie.

— Du-te de bea, Frol lovi cu biciuşca un ciuline puţos ce i se rostogolise la picioare. Vezi... şi ăsta la fel : nu vrea să gîndească, îl duce vîntul de colo pînă colo. Măcar capul ăsta nu ştie ce-i durerea... Frol mai croi o dată cu biciuşca ghemotocul de iarbă, îl împinse cu piciorul, să se rostogolească mai departe. Capetele noastre, Vania, cam tot aşa s-or rostogoli. Să nu ne grozăvim prea tare, aici nu faci mare lucru cu năvala... sau cu vitejia. Nu-i nici un păcat să te mai şi gîndeşti.

— Ia zi, ia zi, se limpezi Ivan de-a binelea. Îl luă de mînă pe Frol, îl trase mai într-o parte, să nu audă şi alţii. Ce tot îndrugi tu acolo ? Zi-mi şi mie...

Frol se lăsă dus de Ivan ; se aşezară în iarba aspră, ţepoasă de pe mal.

— Ei ? făcu Ivan.

— Nu-i bine ce are el în gînd, spuse Frol deodată. Nu numai că nu-i bine, dar aşa o să ne ducem toţi dracului. Ce, tu nu-ţi dai seama ?

— Nu-ţi dai seama..., repetă îngîndurat Ivan. Poate că-ţi dai, dar... Tu ce sfat ai ?

— Să ne adunăm şi, împreună, să-l strîngem puţintel cu uşa, să ne spună el ce are de gînd...

— Ne spune el şi aşa, ce să-l mai strîngem ?

— Spune, dar nu tot ! Cum vrea el să-l dovedească pe ţar, de unde atîta putere ? Asta ţi-a spus ? Cu ăştia — făcu Frol cu capul înspre Don — care au şi căscat pliscul, abia aşteaptă să halească şi să se îmbete pe veresie ? Ăştia ? Păi, ăştia fug de le sfîrîie călcîiele numai cînd le-o face Moscova na-na-na cu degetul. În cine-şi pune el nădejdea?

Ivan tăcea.

— „Să stîrpim năpîrcile !“ asta-i ușor de zis. Dar cu cine să le stîrpești ?

— Bine, te-ai gîndit. Și cu ce te-ai ales ?

— Cu nimic ! Cu ce vrei să mă aleg ? Pe el să-l întrebăm ce gînduri are. De ce i-a cășunat, i s-o fi urcat la cap că i-a scărmănat pe persieni ? Nu-i el primul care să-i scarmene... Și ce, după aia toți ceilalți au și pus ochii pe Moscova ? Spune unul !

— Uite că Vaska Us... ăla s-a dus la Moscova.

— Vaska așa cum s-a dus, tot așa s-a și întors. Da' ce zic eu că s-a-ntors ? În zbor a luat-o... Vaska al tău. Și ce, parcă se dusese să-i amenințe ? El s-a dus să ceară pîine...

— Ei, după cum s-ar fi întors lucrurile, răspunse cam fără chef Ivan. Așa s-a nimerit. Dacă s-ar fi sucit treaba mai altfel, n-ar mai fi cerut el, ar fi luat și gata. Un lucru nu-l pricep eu, Frol : ori îngroși tu sperietura numai ca să-ți faci curaj să te rupi de noi, ori cu adevărat te-au dat gata gîndurile cele rele ?

Frol tăcu un timp... Apoi spuse cu amărăciune, supărat :

— Da' mai duceți-vă și voi... Doamne, iartă-mă ! Duceți-vă unde vă dă inima ghes, cine vă ține ? Numai că... să mă tot uit la voi, să casc ochii mari și să mă minunez ce bravi sînteți, că așa sînteți voi... asta pe mine să nu mă puneți să fac... Și mai cărați-vă și-n...

— Apăi tu de ce te superi ? rosti simplu Ivan. Că eu chiar vreau să pricep, de teamă ți-o fi venit, sau...

— De teamă, de teamă.

— Ei... degeaba te superi tu.

— Ce să mă supăr ? Frol se răsuci tot spre Ivan. Ce, pe berbeci te superi cînd o iau razna ? Pui mîna pe bici și-i mîni unde trebuie...

— Cu biciul s-o iei tu mai ușurel. Auzi ? se oțărî la el Ivan. Vezi că biciul are și sfîrc, dar și codirișcă...

— Dar îmi pare rău de voi ! Frol aproape că striga. O să vă semănați capetele prin toată stepa de dincolo de Volga, asta-i tot ce-o să faceți. Că mai mult ce ?

— Păi, le-om semăna ! Măcar avem de ce...

— Ce aveți ? Uite, eu pe proști nu-i înghit !... O tot ții una și bună : avem de ce, avem de ce... Păi, ce aveți ? Ce aveți ?

— Să-i mai potolim pe boieri...

— Ptiu !... Frol se ridică în picioare, stătu ce stătu, parcă ar mai fi vrut să spună ceva, dar nu mai avea răbdare să se ciondănească acum cu capsomanul de Ivan ; plecă, întinzînd larg pasul.

Ivan mai şezu un picuţ... Întoarse capul de cîteva ori, se uită cum merge treaba cu trecerea vadului. Se ridică şi el şi se duse la treburile lui obişnuite, ostăşeşti. Pe astea le ştia el bine şi pe toate le pricepea.

*

— Tu să-mi spui mie o treabă, Siomka. Stepan stătea de vorbă cu Siomka-măscăriciul ; privea spre rîul drag, spre cazacii care mişunau în el. Tu ai umblat mult pe la tot felul de mănăstiri...

Siomka făcu din cap : aşa e, la multe.

— Am fost şi eu la Solovki, continuă Stepan ; părea că-l încearcă şi pe el o uşoară uimire ascultîndu-se ; îi mai stăruia în urechi scîrţîitul roţilor, mai simţea în gîtlej praful cald al stepei, iar dincolo de toate acestea, dincolo de vuietul glasurilor şi de scîrţîit, trecînd prin praf şi prin sudoarea iute a cailor, prin sîngele streliţilor, prin hărmălaia greţoasă a beţiilor, prin toate îi răzbătuse în piept, aici, sub inimă, un izvoraş viu ; clipoceşte izvoraşul, îl mîngîie, de nici nu-ţi dai seama ce-o fi vrînd să-şi amintească sufletul, pare-se ceva drag, apropiat... Pasămite o fi aproape de casă, de aia îi dă inima de veste. Şi acolo, la Solovki, am văzut eu o icoană a Maicii Domnului cu pruncul, povestea Stepan. În faţa acelei icoane toţi se puneau în genunchi, m-am pus şi eu... Mă uit eu la ea şi văd că rîde. Chiar aşa ! Nu c-ar rîde cu gura mare, mai mult zîmbea şi ochii parcă-i surîdeau. Ai fi zis că tare-i amărîtă, dar, uite, şi-a înghiţit lacrimile şi-acum îşi spune : „Nu-i nimica !“ Tare ciudată icoană ! Dintre toate asta mi-a mers mai mult la inimă. Am tot sta-at lîngă ea... mă uitam, mă uitam şi parcă tot m-aş mai fi uitat. Şi-mi venea şi mie să spun : „Nu-i nimic !“ Cum vine asta ? Se poate ? Parcă nici n-ar fi lucru sfînt...

Siomka se gîndi puţin şi dădu din umeri. Ce era să zică?

Stepan se uită la el... Nici nu aşteptase un răspuns, stătea mai mult de vorbă cu sine însuşi. Iar gîndul ba îl ducea pe tărîmuri de departe şi de demult, ba se oprea fremătînd în înalt ca eretele de stepă, mereu deasupra aceluiaşi loc.

— Nu, Siomka..., deodată i se schimbase glasul, parcă se spovedea. Nu de ea mi-e frică, de sluta aia cu coasa, nu de moarte... De certarea voastră mă tem : şi dacă ne e scris să ne dăm viaţa cu toţii ?... Păi ?

Stepan se uită iar la schilod, întîlni ochii lui nevinovaţi şi i se strînse inima de milă. Îşi întoarse privirea. Tăcu, apoi zise încet :

— Nu ştiu... Nu ştiu, măi Siomka, nu ştiu. Şi n-am cu cine mă sfătui. M-aş sfătui eu, dar n-am cu cine, ăsta-i necazul. Unul trage-ntr-o parte, altul în alta... Mai bine să nici nu te mai sfătuieşti, că te sfîşie ăştia cu sfaturile lor de nu mai poţi să te-aduni. Nu-i nimic, Siomka !... Nu-ţi fie frică. Poate dă Dumnezeu şi-om răzbi.

*

În timpul acesta Larka, Mişka Iaroslavov şi încă trei cazaci „îl petreceau" pe căpitanul Wiederos. Neamţul mereu întorcea capul, se vedea că se frămîntă, presimţea el ceva şi nu-i mirosea a bine. Îşi dădea seama că nu degeaba îl însoţeau cazacii, dar tot nu se dumirea ce şi-or fi pus ei în gînd.

Se îndepărtară destul de mult...

Larka le porunci — neamţului şi streliţilor care erau cu el — să se dea jos de pe cai. S-au supus fără să crîcnească.

— Nu v-aţi înfăţişat atamanului aşa cum se cuvine, zise Larka. Aţi auzit ce v-a spus : „Eu sînt din născare mai presus decît toţi cnejii !" N-aţi auzit ?

Îi luceau ochii lui Larka, era vesel de parcă ar pune la cale împreună cu alţi puştani cine ştie ce ghiduşie năstruşnică.

— Am auzit.

Streliţii erau şi ei îngrijoraţi ; citiseră ceva rău în ochii esaulului ; da, era el vesel, dar cumva mai altfel... mai pieziş.

— Păi, cine cutează să-i vină în preajmă aşa, ca voi ? Larka era călare, cei trei cazaci şi cu Mişka se dăduseră jos.

— Dar cum trebuia ? întrebară streliţii.

— În patru labe. Cînd mai ai douăzeci de stînjeni trebuie să te laşi în patru labe şi să mergi de-a buşilea. Ia să încercăm. După ce învăţăm, ne întoarcem la ataman şi-i arătăm ce ştim noi. Auzi cum s-au înfăţişat !... Mai mare ruşinea. Întîi să ne deprindem şi pe urmă... La treabă !

Streliţii şi căpitanul se îndepărtară la douăzeci de stînjeni, se puseră în patru labe şi o porniră tîrîş spre Larka. Se tîrîră ei un pic şi îşi ieşi din fire căpitanul. Se ridică.

— Ich..., duse el degetul la piept, in solia fost trimis. În nişunul ştat de un ambazadorul nu permis a ride... La un ambazadorul reşpect trebuie a arata...

— Mişca, ia altoieşte-l tu cu biciuşca unde-i e mai moale, să vadă cum e cu solii, zise Larka ; ochii lui, de un albastru întunecat, scăpărau de veselie.

— Eu freau lamuresc regulul care in toţi ţarile aplica ! ridică vocea căpitanul. Regulul este...

— Lămureşte-l, Mişka.

— Nu-i mai bine să-i facem o smulsoare ? întrebă zdrahonul de Mişka. Voi ce ziceţi ? şi se apropie de căpitan.

Streliţii îl priviră îngroziţi pe căpitan. „Smulsoare" înseamnă de fapt smulgerea mădularului cu care se fac copiii. Înseamnă moarte. Sau, dacă nu vor să te omoare, rămîi schilod şi umilit pe viaţă. Afară de asta e şi un chin îngrozitor.

Larka se gîndi.

— Plozişori ai ? îl întrebă el pe neamţ.

Acesta nu înţelese.

— Pruncuţi, copilaşi adică, ai ? Nemţişori mai mici...

— Uite aici, îi arătă Mişka. Aşa : a-a-a..., făcu din braţe ca şi cum ar legăna un copil. D-ăştia ai acasă ?

— Nu, pricepu neamţul. La mine este un fetiţ... cu logodna.

Cazacii, iar după ei şi streliţii, pufniră în rîs.

— Bine, zise Larka. De fetiţ îmi pare rău. Îl aşteaptă pe prostul ăsta, iar el îi vine acasă... fără jucărică. Ce să faci cu el, să te joci cu păpuşile ? Arde-i o biciuşcă, poate-i vine mintea la cap. Că ăsta fără bătaie nu învaţă. Ia arată, Mişka, cum te-au învăţat pe tine la şcoală.

Mişka porni spre căpitan, dar acesta se şi puse în patru labe şi o luă de-a buşilea spre Larka Timofeev care îl închipuia pe cneazul-ataman de neam mare. După el se tîrîră cu sîrg şi streliţii ; nu le era silă de o astfel de învăţătură.

Ajunseră tîrîş pînă la Larka.

— Ei ? făcu el. Ce trebuie să spuneţi ?

Streliţii şi căpitanul nu ştiau ce trebuie să spună.

— Încă o dată, porunci Larka.

— Spune-ne tu, pentru numele lui Dumnezeu, se milogiră streliţii. Că altfel numai aşa umblăm pînă diseară !

— Așa să spuneți : iartă-ne pre noi, păcătoșii, tătucă-ataman, că n-am știut de prima dată să ne apropiem cum se cuvine. Hai ! Hai, că începe să meargă !... Așa mai și învățăm să vorbim toți într-un glas...

Streliții și căpitanul iar o luară de la capăt cu „apropierea". De trei ori se apropiară astfel de „ataman", rugîndu-l să-i ierte. La urmă Larka zise :

— Ei, vedeți ? Acum e bine. Ați învățat. Dacă mai aveți norocul să stați de vorbă cu atamanul, acum știți cum se face. Valea !

— Asta barbar ! mîrîi încetișor căpitanul în timp ce încăleca. Da, barbar !...

— Ce zici acolo ? îl auzi Larka.

— Eu forbit la calul...

...În aceeași zi Larka, Mișka și încă cinci cazaci au plecat la Moscova „cu securea și butucul" să se închine la mila tătucului-țar și să-i ceară iertăciune pentru păcatele cazacilor. Așa făceau cazacii de fiecare dată după cîte o raită de pradă făcută de capul lor împotriva turcilor sau a persienilor. Așa hotărîse Razin să facă și acum. Bineînțeles că voievozii au să toarne acolo tot felul de năzdrăvănii, dar nu strică să fie și închinăciunea cazacilor în mormanul acela. Așa judecase atamanul.

15.

După cunoscutul obicei căzăcesc, Razin a ctitorit la Don, pe un ostrov, o cetățuie de bordeie : Kagalnic. Ostrovul acela era lung de trei verste și nu prea lat.

Și s-a pomenit atunci Donul cu doi atamani : la Cerkassk ședea Kornei Iakovlev, iar la Kagalnic, Stepan Timofeici, tătucul, cel care-i chema la el pe toți aceia pe care greoaia viață rusească — în marea ei neîndemînare — îi strivise dureros, îi jefuise, îi pedepsise și îi silise să fugă... Mulți fuseseră mînați de foame. Iar cine e în stare să-și ia lumea în cap e gata să-și pună și capul la bătaie, are vie în el dorința de răzbunare, poate fi scoasă ea oricînd la iveală. Pe oamenii de acest fel, care de multe erau în stare, și de jaf, și de război, pe toți aceștia Razin îi primea cu dragoste. Și, firește, în jurul lui se țesea o mare înțelegere. Nici nu e nevoie întotdeauna de vorbe, jurăminte, făgăduieli... E de ajuns ca oamenii să-și adune la un loc, grămadă, toate durerile, toate nenorocirile, că pînă la urmă

toate se întorc înspre acolo de unde vine nedreptatea. Ca orice rus liber cu totul în judecăţile sale, Razin îi preţuia pe cei care, odată porniţi, nu se mai uită înapoi, îndeajuns de liberi ca să poată pierde, la fel ca şi el, tot ce-i leagă de această viaţă, fără regrete şi fără reproşuri, şi îndoit îi preţuia pe cei care nici n-aveau ce pierde. Aceştia erau oamenii care veneau la el... Şi dacă în drum spre Astrahan îl chinuiseră îndoielile, acum nu mai avea îndoieli ; hotărîrea lui era luată. Se liniştise, ştia ce are de făcut : trebuie rînduită toată această putere, să fie iute ca briciul. Apoi... s-o urnească.

Cetăţuia lui Razin începea să prindă viaţă. Săpau bordeie (nu prea adînci, înălţate cu numai trei-patru rînduri de buşteni de la pămînt, cu acoperişul uşor înclinat, învelit cu strat de iarbă ; găurile pentru hornuri şi răsuflători erau tăiate în rîndul de sus), curăţau locul şi înălţau palisade de jur împrejur (băteau în muchea malului bulumaci unul lîngă altul, puţin înclinaţi în afară, întăreau gardul pe dinăuntru cu încă un rînd de bîrne puse una peste alta şi prinse de bulumaci cu scoabe de fier şi tot pe partea dinlăuntru aşterneau un val de pămînt cît un stat de om şi lat de un stînjen), după aceea tăiau ambrazurile, deschizături înguste pentru sîneţe ; cam la cincisprezece-douăzeci de stînjeni una de alta ridicau turle pe care erau aşezate tunurile. Ici-colo pe întinsul ostrovului ardeau vetrele fierăriilor de campanie ; aici se făureau scoabe, cîngi, vîrfuri de ostii şi suliţi. Meşteşugari veniţi de la Tula, Moscova şi din alte oraşe trăgeau pe tocilă săbii, cuţite, suliţi, ciopleau cu dalta ghiulele de piatră pentru tunuri, le frecau apoi cu nisip gros ca să le netezească.

Aşa cum le spusese dinainte, atamanul nu-i lăsa pe cazaci la vatră ; cînd îi mai dădea drumul cîte unuia să se ducă pe acasă, acela numai cu chezăşie bună putea să plece. Dar nici nu se prea înghesuiau să meargă. Cei cu neveste şi copii trăgeau cîte o fugă să-i vadă şi să le ducă ceva daruri, dar se întorceau numaidecît ; tot aici era mai vesel şi se simţeau mai în voie.

Bărci mari trăgeau mereu la ţărmul ostrovului, veneau neguţători din susul Donului, de la Voronej, Tambov şi alte oraşe ruseşti ; le mergea bine treaba. Îşi înfigeau botul în ţărm şi bărci mai micuţe, coborau din ele oameni care nu arătau nici a ţărani, nici a negustori. Alţii dădeau glas de pe celălalt mal, cereau să-i treacă dincoace. Aceştia erau

cu arme la ei, veneau de pe Don şi de pe Nipru. S-a găsit un conducător, s-au găsit şi oameni dornici să-l urmeze. Sau, mai bine zis, erau mulţi din cei dornici şi atunci şi-au găsit şi conducătorul.

*

Bordeiul lui Razin e ceva mai înalt decît altele, mai încăpător...

Pe pereţi sînt atîrnate covoare persiene, pe jos alte covoare. Pereţii sînt împodobiţi cu arme : săbii, pistoale, junghere. O masă lungă, laviţe de-a lungul pereţilor, un pat larg, o sobă. Lumina pătrunde de sus prin răsuflători şi prin ferestruicile înguste, astupate cu plăci de mică.

Stăpînul casei are oaspeţi... Chef mare. Stepan stă în capul mesei. De o parte şi de alta tot oameni cunoscuţi : Stîr, moş Liubim, Ivan Cernoiareţ, Fiodor Suknin, Siomka, cîţiva sotnici, popa Ivan. Gazdă primitoare e Matriona Govoruha (zisă Limbă-Lungă), mătuşa lui Stepan după mamă, care i-a fost şi naşă. Cum a auzit de sosirea cazacilor, a fost ea cea dintîi care a ajuns la Kagalnik, venind de la Cerkassk. Tare îl mai iubeşte pe Stepan.

Pe masă sînt fripturi, lipii fierbinţi, coapte pe jăratec, carne sărată, peşte... Băutură multă.

Şi stăpînul casei şi oaspeţii sînt de-acum puţin cam băuţi. Vuieşte bordeiul.

— Măi, fraţilor ! Cazaci !... urlă cît îl ţine gura Ivan Cernoiareţ. Vreau să beau pentru lupta ce mi-o doresc ! Să-mi uşurez sufletul !...

Ceilalţi se mai domoliră, vroiau să ştie ce-o fi avînd el pe suflet...

— Pentru cea care mi-a fost mai dragă !...

Ivan îşi dăduse drumul, scăpase hăţurile înaintea celorlalţi. Îl înţelegeau : cît timp era treabă de făcut, cazacul se ţinea în frîu, nu-şi îngăduia nici o înghiţitură mai mult decît trebuie. Îl respectau pe Ivan.

— Cu lupte ca astea m-aş duce şi la capătul lumii...

Ivan zîmbea cu toată faţa, căci în toată povestea asta cu „lupta“ avea el un tîlc ascuns şi se pregătea acum să li-l trîntească. Gîndul la ce va să vie îl înveselea şi pe el.

— Care-i aia, Ivane ? îl întrebă Stepan.

— Cea de-am cîştigat-o fără sînge... La Astrahan ! Nici nu mă duce mintea cum de ne-a ferit Dumnezeu de năpastă. N-am pierdut nici un cazac... E mare lucru să izbu-

teşti. Pentru acea luptă să bem !... Cum e omul la beţie, Ivan îi privi ameninţător, poftindu-i să bea cu el. Ei, hai !

— Tot e bine că mai avem tărtăcuţa pe umeri, zise Stîr. Că de ce era să nu răzbim ?

— Tătucă, pînă la pămînt mă închin !... se înduioşase de tot Ivan. Să te ţină Dumnezeu ! Să bem !

— Dacă-i pentru luptă, hai să bem şi pentru luptă, rosti simplu Stepan. N-are să fie mereu aşa, fără sînge. Naşă, ia soarbe şi tu cu noi un păhărel !

— Mă tem, Stiopuşka, mie îndată mi se urcă la cap. Şi atunci cum vă mai dau de mîncare ?... Ia uite cîţi sînteţi...

— Om mînca noi şi singuri, mîinile le mai avem tefere. De ce să ne dai tu în gură ? Vino, am chef să ciocnesc cu tine.

Matriona, o bătrînă uscăţivă şi vioaie, îşi şterse mîinile cu şorţul, se strecură lîngă Stepan.

— Bine, finule ! Îşi luă pocalul. Bine aţi venit sănătoşi, cazaci ! Slavă Domnului ! Iar ălora de nu s-au mai întors să le fie ţărîna uşoară. Să dea Dumnezeu să fie mereu aşa, cu bine şi cu izbîndă.

Băură. Apoi tăcură puţin, amintindu-şi de cei cărora nu le-a mai fost dat să apuce şi zilele astea bune.

— Ce mai e pe la Cerkassk, Matriona Ivanovna ? o iscodi Fiodor Suknin. Ne aşteaptă ori nu ? Ce gînduri are Kornei, cumătrul tău ?

— Kornei, el ce să facă ?... Tace chitic. Ce să pricepi la el ? Pufăie şi bagă la cap.

— O cam sucești şi matale, Ivanovna. O fi el şiret, dar de mata nu se ascunde. Oricum, le ştii pe toate. Sau te fereşti de noi ?

Se întoarseră cu toţii către Matriona, aşteptau... Se făcuse linişte. Bineînţeles că doreau toţi să ştie ce gînduri au şi ce vorbesc atamanul de oaste şi polcovnicii de la Cerkassk. Poate o fi ştiind bătrîna ceva...

— Nu mă feresc, de ce să mă feresc eu de voi ? Kornei nu vă mai e nici prieten, nici tovarăş : voi l-aţi mîniat pe ţar, iar atamanul nu vrea să se pună rău cu el. Aşteaptă să vadă ce-o să păţiţi pentru ce-aţi făcut pe Volga şi pe Iaik... Şi pentru toate celelalte. Parcă voi nu-l ştiţi pe Kornei ! Să ştiţi că între timp nu s-a schimbat.

Ascultînd-o pe bătrîna cea înţeleaptă, Stepan înţelegea că ea spune adevărul : pe Kornei tot i l-o scoate piaza rea dinainte şi, după cum se vede, cît de curînd.

— Şi dacă om fi la ananghie, crezi că se porneşte el împotriva noastră ? o tot iscodea Fiodor ; tare îi plăcea să stea de vorbă cu bătrînii.

— Se porneşte, spuse bătrîna limpede, fără înconjur.

— Se porneşte, îi împărtăşiră judecata cazacii. Kornei ? Asta se porneşte, ce să mai dai în bobi...

— Da polcovnicii ce zic ?

— Ce-i cu polcovnicii ?

— Ce vorbesc între ei ?

— Aşteaptă şi ei. Aşteaptă să vadă ce s-o alege pînă la urmă.

— Nu se alege nimic, năşică, spuse Stepan. Nu încă.

— Atunci vorbiţi şi voi mai puţin, îi sfătui bătrînica. Dacă nu-i, nu-i, nici n-ai de ce vorbi. Ce să-ţi răceşti gura de pomană ?

— Acum ce să ne mai ascundem după deşte, mătuşico, cînd se vede de la o poştă ? se semeţi Stîr ; iar era gătit frumos şi-avea chef de vorbă. Ca şi cum nu s-ar afla ! Stîr nici nu se dusese pe acasă să-i vadă pe ai lui, tot amîna.

— Păi, tu ce să te-ascunzi ?... Şezi frumos acolo. Că şi-aşa ţi se vede nasul de la o poştă...

— Baba mea o mai fi trăind ? Nu s-a înhăitat cu nimeni în lipsa mea ?

— Trăieşte, te-aşteaptă ca pe-un scump odor. Stepane..., Matriona îşi privi finul cu asprime. Ia zi tu mai bine ce-a fost cu fata aceea...

Stepan nu vroia să ne încurce în vorbe din astea, mărunte ; se şi încruntă, ca să curme de la început alte întrebări :

— Ce fată ?

— Ai avut tu o fată...

— Lasă, naşă. Ţi s-a năzărit acum cu nu ştiu ce fată...

— Păi, fata şahului, ce-ţi tot fereşti ochii ? nu se potolea Matriona. Las-că vine ea, Aliona... Ai trimis după ea ?

— Am trimis, am trimis... Acum îi părea rău lui Stepan că o îmbiase pe bătrînică la băutură.

— Pe cine-ai trimis ?

— Pe Vanka Boldîr. De fata aia... mai bine să nu..., se încruntă şi mai tare Stepan.

— Parcă n-or să-i zică alţii ! Păi, chiar aşa, şi cu mîna-n brînză şi cu sufletu-n rai...

— Ei, n-au decît să-i spună. Cum o mai duc ei pe-acolo ? Şi frate-meu, Frolka ?

— Îi ţine Dumnezeu. Frolka s-a dus cu sotnia lui de-a dat o raită pe la calmuci, au pus mîna pe nişte vite. Afonka a crescut mărişor... Mereu întreabă : „Da' tăicuţa cînd mai vine ?"

— Ia te uită ! Nu-i eşti tată bun, dar sufleţelul lui tot la tine trage, se miră Fiodor. I-o fi dor şi lui.

— Păi, cît o fi avut el, gîgîlicea ?... Cînd ne-am dus noi, Timofeici, peste tătari, de-am scăpat-o pe Aliona ? se băgă în vorbă şi moş Liubim.

— Cam un an avea Afonka, răspunse Stepan, cam fără chef.

Nu-i plăcea să-şi amintească de lupta aceea cu tătarii, cînd a răpit-o pe frumoasa Aliona... În acea luptă numai la Aliona se gîndise, îi era şi ruşine să-şi amintească. Dar pe Afonka, fiul său vitreg, tare îl mai îndrăgise ; avea ăla micu o inimă duioasă, încrezătoare.

— Eh, că frumos a mai fost atunci !..., începu moş Liubim să-şi depene amintirile. Ţin minte, am cam întrecut noi măsura, ne-am înfierbîntat, ciopîrţeam la ei fără milă, uite-aşa le zburau căpăţînile... Iar dincolo de pîrîu, în pădurice, erau ei cîtă frunză şi iarbă. Aştia de aici tot încolo ne trăgeau după ei. Jumătate dintr-ai noştri au apucat să treacă apa, că nici nu era adîncă, ailaltă jumătate erau încă aici. Şi atunci Ivan Timofeici, răposatul, fie iertat, odată a răcnit : „Înapoi !" Ne-am venit în fire... Aia, din pădurice, ca norul au dat năvală. Mă uit eu atunci şi văd că Stenka nu-i lîngă mine. Tot timpul îl avusesem alături, că-mi poruncise Ivan să am grijă de tine, Timofeici, erai tu cam trăsnit pe-atunci ; tot timpul te-avusesem sub ochi, iar acum parcă intraseşi în pămînt. Poate c-a trecut rîul ? Mă uit, nici acolo nu-i. Ei, îmi zic, să vezi ce papară iau eu de la Ivan. Îl strig : „Ivane, unde-i Stenka ?" El odată s-a schimbat la faţă... Ne uităm noi, şi ce să vezi ? Vine Stenka al nostru în goana calului, într-o mînă ţine o muiere, în ailaltă un pruncuşor. Iar în urma lui... — ce să zic, Timofeici, ca să nu mint ? — veneau pe puţin o sută de tătari. Şi s-a-ncins atunci chindia...

Stepan îşi mai turnă un pocal.

— Vorba lungă sărăcia omului, moşule. Ia mai turnaţi.

— Da de baba mea chiar nu s-a lipit nimeni ? iar o întrebă Stîr pe Matriona ; se cam cherchelise moşul. De ce taci ?

Rîseră mesenii ; se lăţea ospăţul, prindea putere, gata să dea pe afară, să iasă din strîmtoare.

— Eu nu stau mult cu ea la taclale, acuşi îi sucesc gîtu ca la raţe. Scurt !

— La tine, moşule, totu-i scurt, numai, vezi tu... nasul ăla..., începu iar zdrahonul de Kondrat, tot cu povestea lui cea veche. Dar în mîna stîngă tot ţinea el — că ce poţi să ştii ? — un capăt de cureluşă netăbăcită, petrecută pe după grumaz.

— Zît ! i-o reteză Stîr. Ăsta eşti tu : pieptul ca roata şi limba de-un cot ! Să nu te mai prind că pomeneşti de nas, afurisitule !

— Ţi-a pregătit ea, baba ta, o joardă... Acu te-aşteaptă, răspunse Matriona la întrebările lui Stîr.

— I-o fi şoptit ei careva despre măscările tale cu persiencele... Nu crezi ? Mare păcătos mai eşti şi tu, Stîr !... Nu te mai astîmperi ! De unde oi fi avînd atîta putere ? !

Intră în bordei un cazac, îşi făcu loc pînă la ataman.

— Tătucă, au venit nişte negustori muscali. Se roagă să-i lăsăm în josul rîului.

— Nu-i lăsaţi, zise scurt Stepan. Încotro se duc, la Cerkassk ?

— Acolo. Mai spuneau că...

— Nu-i lăsaţi. Aici să facă negoţ. Dări nu le luăm de nici un fel ; n-au decît să cumpere, să vîndă la preţ cinstit. Dar la vale un suflet să nu treacă ! De-acum încolo tot aşa să faceţi. Vedeţi, să nu supăraţi pe nimeni.

Cazacul ieşi.

— N-o fi cam prea tărişor, tătucă ? întrebă Fiodor. Ce-au să urle gospodarii... Că doar rămîn fără pîine.

— Nu, mai zise o dată Stepan. Fiodor, de la Alioşka şi Vaska ce se mai aude ?

— Alioşka a luat-o ca prostul spre Terki, a crezut că noi încolo ne îndreptăm ; cică i-ar fi spus cineva...

— Asta o ştiu. Ai trimis la el ?

— Am trimis. S-a dus Ermil Krivonos. Vaska e undeva prin Rusia, nimeni nu ştie ca lumea. Vroia să vină la noi după Seriojka, dar l-au întors din drum cazacii-gospodari, zice că merge la război...

— Trimite să-l caute. Vin ceva oameni ? Stepan parcă întrebase, parcă nu, mai mult a zis-o ca să-şi mai dea prilej de bucurie şi lui şi celorlalţi.

— O sută cinzeci în patru zile. Sărăntoci toţi, parcă-s de pe cea lume. Om avea noi să le dăm la toţi de mîncare ? Poate s-o lăsăm mai moale pînă-n primăvară...

— Cazaci au venit azi ? Stepan urmărea cu multă grijă cîţi cazaci de-ai lui vin de la Don şi de pe Nipru.

— Puţini. Mai mulţi vin din Rusia. Dacă merge tot aşa, atunci... Că doar trebuie să-i hrănim pe toţi. Aşa erau orînduite lucrurile, ca Fiodor Suknin să se îngrijească de provizie pentru oştire ; era treaba lui, de aia se perpelea aşa.

— Pe toţi îi îmbrăcăm, le dăm arme, îi ţinem pe mîncare şi băutură. Aveţi grijă de străji. Las-că i-om ţine noi pe toţi. Faceţi cum vă spun.

— De făcut, facem noi... D-apoi... poate pînă-n primăvară...

— Toarnă ! i-o tăie Cernoiareţ lui Fiodor. Te-ai întins la vorbă...

— Uite ce-i, Vania, tu dacă eşti ciupit...

— Mai întîi să-mi dai de băut ! Auzi tu, ciupit... Nu mă las !

— Măi copii, ce-ar fi să-i zicem noi un cîntec ? ! se repezi înainte Stîr.

— Hai ! îl susţinură şi alţii. Hai, că acum sîntem acasă.

— Dă glas ! porunci iar Ivan de mai mare rîsul, trînti cu pumnul în masă.

Nici nu-ţi dai seama cum îl schimbă rachiul pe om : în locul acelui cazac liniştit şi chibzuit, cum îl ştiau toţi pe Ivan, era acum un prostănac arţăgos şi rău de gură. Poate că tocmai de aceea nu bea Ivan prea des ; îşi cunoştea meteahna şi îi venea greu să se împace cu ea.

— Ce faci atîta tărăboi ? îl domoli Stepan pe credinciosul esaul ; pînă să nu se îmbete şi el, atamanului îi era scîrbă de beţivi, nu-i suferea ; ce-i drept, nici el nu era atunci mai breaz, numai că se îmbăta mai greu. Dar unde-i Frol Minaev ? îşi aminti deodată Stepan. Unde-i, că nu-l văd ?... Ai ?

Se uită la ceilalţi... şi pricepu. Şi, aşa, ca să termine, de vreme ce tot a început, zise :

— Doar am poruncit să nu plece încă nimeni la Cerkassk... Am zis nimeni !

Se făcu linişte, trecură cîteva clipe bune. Stepan se mai uită o dată cu ciudă la cei de faţă. Îşi puse pumnul

pe masă. Trecu un timp pînă să vorbească. Și cînd vorbi, era în glasul lui amărăciune întîrziată, nu răutate.

— Și de ce nu mi-ați spus ? Acum tac... Vorbiți !

Iar nu se hotărî nimeni să-i răspundă. Și doar un lucru era de spus : că a plecat Frol. De tot a plecat. S-a dat vîndut.

— Ei ? S-ar zice c-am băut de sufletul lui. Al lui Frolka...

— Am vrut să tragem și noi un chef, Timofeici, mărturisi cinstit Stîr. Pe vreme senină... fără tunete.

— Și-o să-i tragem ! De ce să nu-i tragem ! Ce dacă a șters-o un guștер, acolo ? N-om muri noi din asta. Demult și-o pusese în gînd, am simțit eu. Ei, hai !

Umplură pocalele. Dar trădarea celui mai mintos dintre esauli îl secase la inimă pe ataman. Greu îi venea să-și biruie durerea.

— Lasă că ne-om mai vedea noi, Frol, spuse el încet, ca pentru sine. Ne-om vedea, Frol. Haideți, fraților !... Stîr, zi tu cîntarea aia. Cu Frol am terminat : și-a cîntat el cîntecul. Și-a vîndut sufletul pe nimica... Hai, Stîr, dă-i drumul !

Nu, nu demult îi venise lui Frol Minaev gîndul trădării, ci abia după vorbirea lor, cînd îi tăiaseră pe streliți și au stat apoi împreună pe malul Volgăi. Din clipa aceea a știut că va pleca. Atunci a înțeles Frol că de-acum Stepan nu se mai oprește ; se vărsase sînge scump, periculos. Și a mai înțeles atunci Frol că Stepan a vrut să verse acel sînge dincolo de orice milă, chiar fără să fie nevoie, numai ca să pună capăt îndoielilor sale și să-i mînjească și pe cazaci cu vinul cel roșu al năprazmicului ospăț. Tocmai atunci se hotărîse Frol să plece. Nu era multă vreme de atunci.

*

Pe la miezul nopții, pe zăduf, se apropie de ostrov o luntre mai mare.

Străjile de pe turle prinseră de veste, strigară către cei de pe apă.

— Oameni buni, răspunse din barcă o voce de bărbat. Ivașka Boldîr. I-am adus oaspeți tătucului.

— Aha, voi erați... Hai încoace, vă așteaptă. Bine-ai venit, Aliona !

Stepan era culcat în pat, cu șalvarii și cămașa de corp pe el, în ciorapi... Nu-i venea somnul. Zăcea cu bărbia în

pumni, se gîndea la ale lui, își asculta inima, oare nu i s-o tulbura sufletul, n-o presimți ceva de rău... Nu, bate liniștit, nu-i tresaltă. Chiar că nu-i de înțeles : ce vremuri se apropie, iată că unii s-au și speriat și-au dat bir cu fugiții, și nu dintre cei proști sau fricoși din fire — o fi avînd el, Frol, păcatele lui, dar fricos nu e — atunci ce ? Iar cînd s-or alege cu o tăvăleală mai zdravănă, atunci să vedem cui îi vine rîndul s-o ia la goană. În grabă, îi pipăia cu gîndul pe cei care-i veneau mai întîi în minte... Ivan Cernoiarеț, Fiodor, Larka, Mișka, Stîr, ăștia își dau viața, și-or da-o fără să pregete și alții, mulți... Și ce s-o alege dacă ne dăm viața ? Vedea Stepan cum e, dar nu tocmai limpede : a rodit în pămîntul Rusiei o putere mare și întunecată — și nu-i vorba aci nici de Ivan Prozorovski, nici de Semion Lvov și nici de bătrînul mitropolit — parcă n-ar fi ei, ci altceva, ceva mai năpraznic, nici măcar țarul nu e, cu toți streliții lui, ăștia-s toți oameni ; ce, de oameni să-i fie lui frică ?... Dar, cînd se uitase Stepan, în timpul zilei, la țăranii aceia fugiți tocmai de la Novgorod sau de la Pskov, văzuse în ochii lor mijirea tulbure a unei groaznice nenorociri. Acolo, în locurile de unde fugiseră, se întindea năpasta ca o umbră neagră care cuprinde tot cerul. De unde vine puterea aceea covîrșitoare, rea, nici țăranii nu puteau să priceapă. Spuneau că s-au trezit datori-vînduți, căzuți în robie... Asta mai e de înțeles. Și totuși puterea aceea rămînea tot nedeslușită, nemăsurat de mare, copleșitoare. Dar ea ce-o fi ? Asta nu pricepeau. Tocmai aceasta îl punea pe Stepan pe jăratec, îl chinuia, îl umplea de furie. Mai scurt, toată furia lui încăpea într-un cuvînt : „boierii". Dar cînd tot el încerca să pătrundă mai departe cu gîndul — boierii or fi oare ? — înțelegea și el că nu tocmai numai de boieri este vorba. Pe nici un boier anume nu-l dușmănea cu acea ură de pe urmă, care le răscumpără pe toate, nici pe Dolgoruki, care îi spînzurase fratele, nici măcar pe el, așa cum ura acea putere ucigătoare ce se întrezărea venind dinspre Rusia. Pe boierul Dolgoruki l-ar fi doborît el, dacă se ivea prilejul potrivit, dar cu asta nu și-ar fi recăpătat el liniștea, să știi că nu. Cît timp dăinuie acolo acea putere, nici aici nu va fi liniște ; înțelegea asta Stepan cu sufletul. Cînd zicea de „boieri" îl pricepeau oamenii și era de ajuns. E destul și atît. Ei, cîinii, pentru multe, prea multe, poartă vina, și-au pierdut rușinea de

lacomi ce sînt, au ajuns ca fiarele... Dar nu ei sînt acea putere.

Puterea aceea, pe care ţăranii nici cu mintea nu puteau s-o cuprindă, nici s-o denumească într-un cuvînt, se chema STATUL.

De afară, de dincolo de uşă se auziră paşi, glasuri...

Stepan se aşeză pe marginea patului, îşi lăsă picioarele jos... Stătea cu ochii la uşă.

Intrară în bordei Frol Razin, Aliona şi Afonka, un băieţandru de zece ani.

— A dat Dumnezeu ! spuse Stepan, ascunzîndu-şi bucuria. Nici nu vă mai aşteptam. De ce-aţi zăbovit atîta ?

Aliona se lipi de bărbatul ei, îl prinse pe după gît. Stepan se ridică, îşi îmbrăţişă şi el nevasta, o bătu uşor pe spinare.

— Asta e... Păi, bine-aţi venit... E-e-e, ce-i ?... Te-ai şi pus pe bocit. De ce ?

Aliona plîngea şi tot şoptea printre lacrimi :

— Ai venit, dragule drag. Cîte n-am gîndit, că te-oi fi prăpădit pe acolo... şi tu tot nu vii... Tot cu ochişorii în zare am stat.

— Ei, asta-i !... Nu mă prăpădesc eu cu una, cu două... Hai, gata ! Lasă-mă să le dau bineţe şi cazacilor. Ajunge, Aliona, zău...

Frol şi Afonka aşteptau în prag. Afonka zîmbea de i se vedeau toţi dinţii, cam rari. Ochişorii negri îi luceau de bucurie.

— A trecut un an, a trecut şi-al doilea... păi, asta-i viaţă ? Mi te-ai înstrăinat de tot, îngîna mai departe Aliona ; parcă-şi pregătise cuvintele dinainte, aşa de bine le potrivea de se legau.

— Hai, gata...

— Alţii barem se întorc pe iarnă, da' tu... Şi ce m-am tot rugat, la sfînta maica precista m-am rugat să mi te-ntorci întreg...

— Afonka, hai să trăieşti, băiete ! Ia vino tu la mine, îl chemă Stepan, dînd-o încetişor la o parte pe Aliona. Fă-te încoa mai iute !

Afonka sări în braţele lui Stepan, dar nu se lăsă sărutat, se feri.

— Aşa da ! îl lăudă Stepan. Ăsta zic şi eu cazac ! îl aşeză pe pat.

Dădu mîna cu frate-său.

— Mă, Frol, tu parcă-ai mai crescut.

— Da de unde ? înalt, mustăcios, Frol nu prea îi semăna fratelui său mai mare ; era mai frumos, mai zvelt. Iar tu ai început să încărunţeşti.

— Nevastă-ta unde e ? întrebă Stepan.

— Păi, tot acolo...

— Ce, n-o fi vrut să plece ?

— Lasă... pe-urmă. Da tu de ce-ai încărunţit ?

— Mai bine povestiţi-mi ce-aţi mai făcut. Care-i primul ? Afonka ?...

Afonka tot zîmbea.

— Ţi-a mîncat pisica limba ? Ai ? surîse şi Stepan ; îi venise inima la loc, măcar să treacă mai repede primele clipe, cînd nici nu ştii cu ce să-ncepi.

— Nu-u..., dădu din cap Afonka. De ce să mi-o mănînce ?

— S-a dezobişnuit. Spune-i şi tu aşa, copile : dacă mai hoinăreai vreo doi ani pe-acolo, de tot te-am fi uitat, se băgă iar în vorbă Aliona.

— Nu-u, pe mine Afonka nu mă uită. Că nici eu nu-l uit. Tu zi aşa : că mai curînd o uităm noi pe mămica de...

Lui Stepan i se opri vorba în gît, se uită ruşinat spre Aliona. Aceasta clătină din cap a mustrare.

— Păi, da !... Ăsta-mi eşti. Peri albi au început să-i iasă, dar lui tot la prostii i-e gîndul, tot ca ţapul ăl tînăr...

Frol rîse :

— Gata, eu plec, spuse el. Mai vorbim noi şi mîine.

— Rămîi ! îl opri Stepan. Măcar să tragem şi noi o duşcă, aşa, de revedere. Mi-am păstrat eu pe-aci cîte ceva... Ce-am ascuns de nehaliţii ăia ai mei. Aliona, ia vezi tu ce-o fi pe-acolo, la repezeală.

Aliona se apucă să pună masa.

— Unde zici că le-ai pus ?

— Pe-acolo... descurcă-te şi tu. Şezi, Frol, povesteşte.

— Las-că ni s-a povestit !... Aliona tot mai avea chef să-l bodogănească. Mi-e şi ruşine să m-arăt în faţa oamenilor. Mai bine-aş intra-n pămînt... Ptiu, drace ! Şi-aud că mai era şi neagră ! Barem să fi fost...

— Ajunge, Aliona, dădu s-o îmblînzească Stepan. Ţi-ai şi găsit de ce să vorbeşti. Povesteşte, Frol.

Frol n-avea nici o chemare pentru războaie, pentru învoielile şi şiretlicurile de tot felul pe care trebuie să le

ştie a face un soldat. Parcă n-ar fi fost din neamul lui Razin. El era băiatul mamei, din spiţa lui Certok. Răposata cel mai tare se temuse de război, cu toate că trăise cu un oştean şi oşteni îi născuse. Tocmai de aceea îl şi cocolise pe Frol şi mereu îi tremură sufletul pentru el, mezinul ei... Cînd trăgea să moară, s-a rugat de bărbat şi de fiii mai mari : „Nu-l îndemnaţi cu voi, pentru numele lui Cristos, nu-l luaţi la război. Măcar el să scape de afurisitul ăla de măcel".

— Ce vrei să-ţi povestesc ?

Frol se aşează pe pat. Adevărul e că nu ştia ce-ar vrea să afle Stepan, ce-i trebuie lui.

— Pe Kornei cînd l-ai văzut ?

— Aseară.

— Şi ? ciuli urechile Stepan.

— Vroia să vină el încoace... Zilele astea vine. Aşa mi-a zis să-ţi spun : cînd o trimite el un cazac după tine, să iei o luntre şi să te tragi cu acel cazac undeva, mai la vale, ca să staţi voi doi de vorbă. În ostrov nu vrea să fie văzut.

— Şiret, vulpoiul. N-are decît s-aştepte. Cazacii ce zic ?

— Da' ce nu zic ei despre tine !... rîse Frol.

— Să-ţi astupi urechile, nu altceva, mai vîrî şi Aliona o vorbuliţă.

— Au de gînd să vină la mine ? îl tot iscodea Stepan pe frate-său ; înadins se făcea că nu bagă în seamă dorinţa cea mare a Alionei de a-l iscodi ea pe el.

— Au. Mulţi. Numai că nu ştiu ce-ai tu de gînd.

— Pînă una-alta, nici nu trebuie să ştie.

— E adevărat că ai dat gata jumătate din oraşele şahului ?

— Ceva i-am scărmănat noi, răspunse Stepan, cam în doi peri. Dar cazacii gospodari ce zic ?

— Tac.

— De la ţar a venit careva ?

— Nu.

— Ia şezi colea. Şezi, frăţioare !... Să bem şi noi ceva împreună, că demult jinduiam. Gata, Aliona ?

— Poftiţi. Aliona scotea din coşul pe care îl adusese cu ea prăjituri de casă, ouă, lapte covăsit... Am vrut eu să iau mai multe, dar Ivan ăsta ca uliul s-a năpustit, ne-a înşfăcat cu ce eram pe noi...

— Bine-a făcut, îl lăudă Stepan. Ce să staţi voi acolo... între duşmani ?

— Păi, ce duşmani sînt acolo ? Aliona era uluită.

Frol se uită şi el cu mirare la frate-său. Copil, ce vrei ? Că nu degeaba se rugase mama, ăsta nu-i oştean. Ar fi păcat să-l omoare ăia... Intri în păcat cu unul ca ăsta.

— Ei, dacă nu-s, or fi, duşmanii ţi-i faci uşor. Măi, Afonka !... Ia să vezi ce ţi-am adus ! Numai să vezi !... Stepan se aplecă, scoase de sub pat o cetăţuie sculptată în os. Ăsta-i Ţarigradul, mă. Să vezi şi tu ce oraşe sînt pe lume ! Ia-l joacă-te cu el !

Aliona cercetă din ochi odăiţa, o fi vrînd şi ea să afle ce i-o fi adus bărbăţelul, ce daruri. Că doar... aşa-i alcătuită muierea rusoaică, singură se drege : se poate ridica pînă la iertare chiar şi atunci cînd nu i-o ceri, nu i-o cerşeşti. Numai să găsească ea — fără să-şi dea nici ea seama şi fără nici un vicleşug — vreun chiţibuş acolo, să capete ea credinţa, de-o pildă, că i-ar fi milă şi c-ar fi păcat, sau că tot ce-i e mai drag pe lume e bogăţia... Atunci are să-l cruţe şi pe cel care a rănit-o, dar şi pe ea are să se cruţe.

Stepan îi surprinse privirea, rîse scurt, numai el ştie de ce.

— Mai tîrziu, Aliona. Dă-ne întîi să îmbucăm ceva.

— Naşa e aici ? întrebă Frol.

— Este.

— N-am putut s-o ţin locului. Îi zic : trimite el pe careva, cum să te duci tu singură ? Ea nu şi nu, plec. Şi-a plecat.

— Straşnică femeie. Ei, hai... Bine-aţi venit. Bine-am venit şi noi. Să fie cu noroc...

— Şi bucurie, rosti Aliona, ciocnind cu pocalul de aur ; se tot uita la el şi se minuna fără să vrea şi fără să se prefacă, niciodată nu văzuse unul mai frumos.

Frol plecă tîrziu ; îl cam muiase băutura, surîdea, mereu cu ochii la frate-său : ce-o fi avînd Stepan de-a stîrnit atîtea vorbe ?

Aliona aşternu patul... Stepan se drăgosti cu ea şi ea adormi. Iar Stepan, în noaptea aceea, n-a mai putut dormi pînă s-a luminat de ziuă.

Într-un tîrziu, se prelinse dincolo de ferestrele bordeiului o ceaţă firavă, sinilie. Abia atunci îşi trase cu grijă braţul de sub capul nevestei, se sculă...

— Ce-i cu tine ? îl întrebă Aliona. Ce te scoli cu noaptea-n cap ?...

— Dormi, rosti blînd Stepan. Se aşează, o mîngîie pe Aliona, era cald trupul femeii, parcă şi mai bun după somn. Mă duc pe la cazaci.

— Uf, Doamne !... Barem un pic să stai şi cu mine. Lasă că nu-i pierzi tu pe cazacii ăia ai tăi ! Toţi dorm...

— Am să stau, am să stau... Tu dormi. Trebuie să mă duc.

Stepan îşi trase şalvarii, cizmele... Îşi aruncă pe umeri caftanul şi ieşi din bordei.

Dormea cetăţuia. Doar străjile umblau în lungul împrejmuirii, iar mai încolo, în dreptul unui bordei al nu ştiu cui, mai pîlpîia un foc singuratic şi oropsit.

Stepan se apropie de foc... Doi cazaci, beţi turtă, sprijiniţi unul de altul, stăteau la taifas.

— Da' să mi-o arăţi... Mi-o arăţi, bine ?

— Bine.

— Mă, tu să nu uiţi... Bine, mi-o arăţi ?

— P-pe cine, mă ?

— Păi, p-aia...

— A-a-a... Nu-i ea de noi, nu-u-u... Hîc !

— Cine, mă ?

— Păi, Manka.

— Care Manka ?

— Păi, aia...

— Aha-a... p-aia o îmblînzim noi...

— Pe cine, mă ?

— Păi, p-aia...

Stepan zăbovi puţin, îi ascultă, rîse în sinea lui şi porni mai departe.

Fermecător era acel ceas al zorilor pe o vreme de aur, într-o toamnă de aur. O adiere proaspătă abia clintea frunzele de salcie şi de răchită. Ca o lene somnoroasă, liniştea îmbrăţişa pămîntul. Şi tot pămîntul, că nu e chiar de necuprins, se desfăta în braţele liniştii. Curînd se vor trezi oamenii... Iarăşi va ieşi la iveală — în zarvă, în cuvinte — însemnătatea oamenilor, dar acum, cînd e atîta linişte, tare neînsemnate mai sînt şi zarva şi cuvintele toate... De-ţi vine să şi rîzi.

Stepan intră în bordeiul în care se aciuiseră Ivan Cernoiareţ şi cu Stîr ; ăştia doi toată ziua se certau, dar me-

reu rămîneau prieteni, în tăcere, şi întodeauna stăteau împreună.

Ivan ridică îndată capul de pe caftan, şi-l pusese sub cap în loc de perină. Întrebă îngrijorat :

— Ce-i ?

— Nimic, am venit să schimb o vorbă cu tine.

Stepan se uită spre Stîr, dormea bătrînul. Se aşeză lîngă Ivan, pe marginea culcuşului.

— Am avut aseară, Vania, un vis mai osebit ; se făcea că, împreună cu tata, tîrguim noi un cal roib cu coama bălaie de la un tătar. O frumuseţe de cal !... Iar tătarul cere un preţ de-ţi stă mintea. Îl luăm noi, eu şi tata, şi-aşa şi-aşa, el nu lasă deloc. Mă uit eu la tata şi-l văd că-mi face cu ochiul : „Sări, adică, pe cal şi valea !“ Mi-a săltat inima. Mă şi potrivesc din ce parte îmi vine mai bine să încalec. Cînd să sar pe cal, odată m-a pălit gîndul : „Dar cu tata cum rămîne ? !“ Şi m-am trezit.

— Asta ţi s-a şi întîmplat vreodată ? întrebă Ivan, strîngînd din dinţi ; după beţie îl dureau toate oasele, acum pînă diseară n-o să-i fie bine lui Ivan.

— Cu tata nu, dar cu frăţîne-meu Ivan a fost. Ne-a trimis odată tata să cumpărăm o pereche de cai ; noi i-am luat cu japca, iar banii i-am băut. Tata ne-a tras atunci o bătaie zdravănă, iar caii i-a dat înapoi...

Lui Ivan îi părea rău că nu şi-a făcut somnul. Căscă.

— Tu de ce-ai venit, să-ţi povesteşti visele ?

Stepan tăcu mult timp ; sugea din pipă, se uita în jos.

— Ce dimineaţă senină, Doamne-e..., spuse el deodată. Parcă nici nu-ţi vine să mori într-o dimineaţă ca asta. Ce zici ? şi îi aruncă esaulului o privire cercetătoare, veselă.

— Oho !... se miră Ivan. Unde te-a dus gîndul. Azi eu ar trebui să vorbesc de moarte... Am tras cam tare aseară... prostul de mine.

— Uite ce-i..., Stepan scuipă într-o parte amăreala din gură. Alege tu trei cazaci mai cu cap, o să-i trimitem la Nikon, la patriarh. E închis la mănăstirea Ferapont, nu se împacă el cu ţarul. Dacă l-om înclina de partea noastră...

— Acu şi pe-un popă vrei să-l faci oştean ! zise uimit Ivan.

— Nu de oştean avem noi nevoie, ci de patriarh. Dacă e cu noi, mai lesne vine spre noi poporul. Are şi el, cred

eu, nevoie de un sprijin. Poate înclină spre noi, că are pică pe ţar. Să spună aşa : că noi cu adevărat vrem să ne închinăm la el ca patriarh. Caută şi tu din ăia care s-or pricepe să...

— Găsesc eu, avem d-ăştia.

— Pe urmă îi trimiţi la mine, să-i învăţ cum să zică. Nu scriem nici o scrisoare, iar cazacii să fie de încredere, din cei mai tari. Se poate întîmpla să fie prinşi, o vorbă să nu scoată dacă i-or pune la cazne.

— Avem din ăştia.

— Mai trimitem şi la zaporojeni, pe Nipru, la Ivan Serko. Acolo e nevoie şi de-o scrisoare, s-o citească în faţa cercului, s-audă toţi.

— Atunci şi la Piotr Doroşenko...

— La Doroşenko ? Să mai chibzuim... E viclean, ăsta se învîrte ca şarpele pe jăratec... Să mai vedem, nu-mi prea pun nădejdea-n el. Ăsta dacă poate trage vreun folos, numai atunci se mişcă, nu mai stă pe gînduri. Serko, da, te poţi bizui pe el...

— Timofeici, trimite-mă pe mine la patriarh, zise deodată Stîr, ridicîndu-se în capul oaselor. M-oi pricepe eu, zău, pe crucea mea că mă pricep. Dacă nu ţi-o place...

— Nu dormeai, moşule ?

— Nu. Mă trimiţi ?

— Ce, ţi s-au aprins călcîiele ?

— Vreau să-l văd şi eu pe patriarh... Mi-a povestit mie un fugar despre Nikon : ăsta, zice, nu-i ca...

— Păi, cum să fie ? Un popă ca toţi popii.

— E popă peste toţi popii !... Am văzut eu multe la viaţa mea, dar unul ca ăsta nu mi-a fost dat. Trimite-mă. Oi tăifăsui eu cu el şi despre credinţă... Că şi el... ai văzut doar ce-a făcut...

— E primejdie mare... s-ar putea să te înhaţe. Nikon e păzit. Iar dacă pun ăia mîna pe tine, la îndurare să nu te aştepţi : ai dat de dracu. Ce, ai poftă să-ţi termini zilele pe roată ? Uită-te ce zi frumoasă e afară ! Ia scoate şi tu nasul, ţi se umple inima de bucurie.

— Apăi, dacă-i pe-aşa, careva tot trebuie să-şi sfîrşească zilele şi pe roată... Eu mi-am trăit traiul. Am şi văzut fel de fel de zile... Iar Nikon ăsta... de mare folos ne-ar fi ! Îl înduplec eu ! Am şi eu, aşa, un fel de aplecare către cele sfinte.

— Dacă așa vrei tu, du-te. În drum cercetați și voi ce-i cu Larka și cu Mișka, unde or fi ei acum. Mă doare sufletul pentru ei. Rău am făcut că i-am trimis, nu trebuia. Eu sînt de vină...

Tăcură cu toții. Rămaseră așa multă vreme.

— Mai dormiți și voi, spuse Stepan.

Se ridică și ieși din bordei.

— L-au năpădit gîndurile pe atamanul nostru, zise Ivan.

— Gîndurile..., îl îngînă Stîr. Gîndurile așa sînt ele, gînduri.

— Ce, și pe tine te-au năpădit ? Ivan ședea posomorît, își dădea cu presupusul : o mai izbuti să adoarmă sau mai bine să se scoale și el, să-și vadă de treburi ? Că pe tine de ce să te năpădească ?

— Pe mine ? Pe mine nu chiar așa... Dar eu, Vania, dragul meu, mare poftă am să dau cu ochii de patriarh, saltă inima-n mine...

— Da' ce-ai tu cu el ?

— Dracu să-l pieptene, mi-e poftă să-l văd și gata. Să-l bat, așa, pe spinare : „Ei, ce se mai aude, vlădică ?" Cred că are și el o oarece aplecare către cele sfinte. Că doar o fi știind el mu-u-ulte, Vania... Măi, și ce-am să mai tăifăsuiesc eu cu el !

— Ia uite-l ! Te-o fi mîncînd... pe undeva. Mai bine adormi, că mie-mi crapă capul ; parcă-i o putină uscată de-i scapă doagele. Am luat-o cam tare eu aseară. Barem n-oi fi trăncănit în prostie ?

— Nu. Tot mă duc eu la patriarh, Ivane. Oricum stăm aici degeaba toată iarna. Mă duc. Fac și eu, măcar la sfîrșitul vieții... o faptă creștinească. Ăsta, zău, parcă-i legămînt.

— Acu dormi. Lasă-mă să mă mai dezmeticesc și eu... Poate mai prind și eu un somn.

Stepan se duse pînă-n malul rîului, se așeză.

Soarele, scăpat din strînsoarea zării, se rostogoli în sus, pe cerul curat... Primele lui raze se izbiră în sălcii, se aprinseră în lungul insulei ca niște focuri mari, galbene.

Gîndurile lui Stepan zboară acum departe... Poate la mănăstirea Ferapont, poate la Zaporojie, poate la Moscova... Era adevărat că-l năpădiseră gîndurile pe ataman. Și ar vrea el să le ducă pînă la capăt, să poată răsufla

ușurat... Îl mai duce gîndul și la Cerkassk, aici, aproape de tot, dar nici acolo nu se întrevede vreo lumină, tot întuneric beznă, nu știi la ce să te aștepți.

Afonka se furișă pe nesimțite din spate, îi strigă deodată tare la ureche, să-l sperie. Îl părăsiră pe Stepan gîndurile de parc-ar fi sărit din ele... Tresări.

— Tu erai, ochiosule ! M-ai speriat. Stepan îi făcu loc lîngă el. Șezi. Ce te-ai sculat așa de dimineață ?

— Întotdeauna așa mă scol, zise Afonka, zîmbea.

— N-ai mai avut somn ?

— Mi-a fost de-ajuns.

— Mama ce face ?

— Gătește ceva de mîncare.

— M-hm. Tu știi să tălmăcești visele ?

Afonka holbă ochii la taică-său vitreg, frumoși ochi, negri ca măslinele.

— Visele ?...

— Păi, da. Bunica nu te-a învățat ?

— Nu. Tu ce, ai avut vreun vis ?

— Am avut. Se făcea că eu și cu tata ne-am dus să cumpărăm un cal ; ne-a plăcut nouă un cal, la amîndoi, iar tata îmi face cu ochiul : „Sări pe el și fugi". Am vrut eu să sar, dar odată m-am gîndit : „Eu plec, da' cu el cum rămîne ?" Și m-am trezit. Îmi și pare rău că m-am trezit, trebuia să văd ce-o fi fost pînă la capăt...

— Nu l-ați cumpărat ?

— Nu l-am cumpărat... Numai că, vezi tu, nu știu ce-a fost mai departe... Mi-a intrat în cap visul ăsta, tot umblu și mă gîndesc...

— Întreab-o pe baba Govoruha.

— Ce să-mi spună baba ?... Nu, nu se pricepe ea la treburi d-astea. Dar visul nu-i de colo, simt eu. Eu așa gîndesc : bine, sărim noi pe cai și ne luăm drumul. Dar cu voi cum rămîne ?

— Noi ? nu se dumiri Afonka. Care noi ?

— Păi, voi... Iaca tu, maică-ta, bunica... și alții, mulți! Stepan se uită la băiat, puse mîna pe genunchiul lui ca de vrabie, pipăi cu palma trupșorul slăbuț, atît de drag, al fiului. Ți-am dat o ghicitoare cam grea, nu-i pe puterile tale. Du-te de-i spune mamei că vin. Ne-așezăm la masă.

Afonka fugi.

Stepan se întinse pe spate cu mîinile sub cap, cu ochii la cer. Știa cum are să vorbească el cu Kornei Iakovlev,

atamanul de oaste. Gîndul la întîlnirea asta apropiată nu-i dădea nici el pace. Îşi închipuia bine cum are să fie... Prevăzător, Kornei va alege el locul de întîlnire, mai departe, nu-n ochii lumii.

Kornei e trecut de şaizeci ; în putere mai este el, dar într-adins se mişcă mai greu, îşi freacă şalele, mereu zice : „Mă cam doare". Nu-l doare nimic, doar că e viclean, se fereşte... Un cuvînt nu spune el de-a dreptul : de trei ori îl răsuceşte în mintea lui de vulpoi bătrîn şi-abia după ce-l cîntăreşte bine îi dă drumul pe gură. Niciodată, însă, nu-ţi vine în gînd că umblă cu şiretlicuri şi dinadins tărăgănează vorbele ; cui nu-l ştie i se pare că aşa e felul lui. Dar felul lui de-a fi l-a văzut Stepan în luptă : te şi miri unde s-a risipit încetineala şi moliciunea, ca lupul se repede. Meseria armelor Stepan de la el a învăţat-o. Dar obiceiul ăsta al naşului de a se ascunde, de a tăinui mereu cîte ceva lui Stepan demult i-a fost urît. De mai multe ori li s-a întîmplat să se ia la harţă din pricina asta. Stepan era nedumerit : „Parcă eşti alt om !... De ce te tot ascunzi ? Pe cine vrei tu să înşeli ?" La asta Kornei răspundea cu glas domol : „De tine mă ascund. Că şi-n tine parcă sînt doi oameni : unul e prost ca noaptea, altul e cazac bun, cuminte. Eu cînd stau de vorbă cu tine, cu ăla prost vorbesc, dar în aşa fel ca să nu tragă cu urechea ăl deştept. În fiecare om sălăşuiesc cîte doi ; nu eşti tu ăla mai cu moţ. Eu cu proştii vreau să am de-a face. Cu cei deştepţi mai rar, numai după trebuinţă". Nu că n-ar fi ştiut Stepan să răspundă, nici n-avea chef s-o facă, dar de fiecare dată îl întărîta şi-l uimea înţelepciunea asta a lui Kornei.

Întîlnirea cam aşa are să fie :

— Ei, hai să fii sănătos, finule, va spune Kornei, paşnic ; dar pînă să se apropie, aşa molatec cum ştie el să fie, şi să înceapă să vorbească, izbuteşte el să-l cîntărească binişor din privire pe tătucul cel slăvit. Cum ţi-a mers ? Zice lumea c-a fost cu noroc...

— Cu noroc.

— Slavă Ţie, Doamne !

— De ce n-ai venit în insulă ? îl va întreba Stepan, că n-o să-l rabde inima. De cine te fereşti ? Dacă nici la tine, pe Don, nu mai eşti stăpîn...

— D-apoi şi tu... n-ai venit în cetăţuie, de ce, nu ştiu, te-ai apucat de ţi-ai ridicat-o pe-a ta... De ce oare ?

Pînă la urmă tot n-are să iasă bine. Dacă stai să te gîndeşti, nici înainte n-au prea izbutit ei să stea de vorbă cu binişorul, de la suflet la suflet... Kornei îi preţuia pe d-alde Razin pentru faptele lor de arme, pentru vitejie, pentru dăruirea cu care se înhămau la treburile obştei, dar nu-i respecta deloc şi chiar se cam temea de îndărătnicia lor, de trufia lor prostească, nemăsurată, de samavolniciile lor. Razinii nu erau dintre cazacii gospodari, cu stare, dar nici nu duceau lipsă de nimic, căci mereu luau parte la toate năvălirile şi adesea se întorceau cu prăzi bogate din care, însă, nu apucau să se căpătuiască. Stepan se născuse cînd tocmai se pregătea o nouă expediţie de pradă, iar atamanul de oaste Kornei Iakovlev (pe atunci încă polcovnic), ca să-l cinstească pe esaulul Timofei Razin şi să se dea bine cu ceilalţi cazaci (îl iubeau cazacii foarte pe Razin), s-a rugat să-i fie cumătru. Aşa s-au înrudit Razinii cu gospodarul aşezat Kornei. Razinii tot de capul lor au rămas, iar îndărătnicia nu li s-a împuţinat, după cum, de altfel, nici n-a sporit. Razin şi cu feciorii lui, Ivan şi Stepan, care mai crescuse între timp, îşi apărau cu străşnicie neatîrnarea, nu se făleau peste măsură, erau socotiţi, mai cu seamă Ivan, printre cazacii cu judecată. Stepan a ştiut, destul de timpuriu pentru anii lui, să-l facă pe atamanul de oaste, vestitul Kornei, să vorbească cu el de la egal la egal. Îi dădea el toată cinstea naşului care prin multe trecuse şi multe ştia, învăţa de la el meşteşugul războiului, dar nu lua de bune toate cîte i le zicea şi nici nu arăta în văzul lumii cît îi e de apropiat ; pentru asta, chiar fără să vrea, începu şi Kornei să-şi preţuiască finul. Tot rămînea, însă, un pic de răceală între ei : unul nu se îndupleca să mai lase din fala rangului său, să se scoboare la mintea bezmeticului şi norocosului de Stenka, celălalt nu putea să înghită tocmai rangul înalt al naşului. În ultima vreme, cînd Kornei a fost gata-gata să se învoiască să-i dea înapoi pe fugarii veniţi la Don, s-au îndepărtat de tot. E adevărat că însuşi Kornei l-a înzestrat cu cele de trebuinţă şi l-a îndemnat pe finul său, cînd să plece el spre Persia, dar tot foloasele lui şi le urmărea atamanul de oaste şi de astă dată. Veneau mereu tot mai mulţi fugari din Rusia ; întîi că trebuiau trimişi de acolo cît mai mulţi cu oricine, oriunde, fie şi „după boarfe“ cu Stenka, iar apoi mai lipsea, măcar pentru un timp, şi Stenka de pe Don. Aşa se simţea şi

Kornei mai în largul său, putea s-o sucească, s-o învîrtească cum vroia cu fugarii ăia, dar așa ca nimeni să nu-și închipuie că de-acum se pot lua oamenii înapoi de la Don, adică să pară că nici nu-i dă, dar totodată să nu se strice nici cu țarul și cu boierii, adică tot să-i dea înapoi, dar mai pe furiș. Îi venea greu lui Kornei, iar acum, cu venirea lui Stenka, are să-i fie mult mai greu. Știa Stepan că îl îngrijoraseră pe Kornei izbînzile sale, însă un lucru nu-l știa — și nici nu se putea gîndi la asta — dacă s-o bucura Kornei că i-a chemat la el pe toți năpăstuiții și nemulțumiții și că-i îndeamnă la cine știe ce. Stepan se aștepta ca bătrînul Kornei să-l povățuiască să nu facă război, să caute să-l sperie.

— Rău lucru pui tu la cale, Stepane, o grozăvie, așa îi va spune Kornei. La ce-ți trebuie ? Nu-ți e bine așa cum ești ?

— Despre ce pun la cale eu ție nu ți-am grăit, știa de-acum Stepan cum o să-i răspundă. De unde ai mai scornit-o ?

— Văd și eu. Aud. Pe cazaci nu-i lași la vatră...

— Și dacă vin peste noi tătarii din Crimeea ? Sau turcii ?... Îi țin... ca să nu ne ia tătarii ca din oală.

— Cum vine asta, acum să ținem două oștiri ?

— În oastea voastră nu prea-mi pun nădejdea. Slăbuță oștire. Nici n-aduce a oștire...

— N-o mai suci tu, Stenka... Mereu a fost bună oștirea, și acum, na, deodată s-a prostit. Altceva ai tu în minte : iar țintești spre Volga. Orașele le vrei, am auzit eu... Îți rupi gîtul, Stepan, eu ți-o spun părintește, că-mi pare rău de tine. Crede-mă, că-s om bătrîn : ulciorul nu merge de două ori la apă...

— Poate că nici n-a mers încă...

— Vai de mine !... Tare pofticios mai ești ! Atunci vezi de încearcă dacă merge, încearcă... o să vedem noi și lup mîncat de oaie, mai știi ?...

Kornei are ochii adînciți, privirea îi e veselă, fățarnică... Cam atunci are să urle la el Stepan, privindu-l drept în ochii ăia răi ai lui :

— Vinzi Donul !... Cîine ! Vinde-te tu cu mațe cu tot, dar să vinzi Donul nu te las ! Nu pentru asta s-a vărsat sînge de cazaci, n-ați dobîndit voi libertatea și n-o s-o dați voi pe bacșișurile țarului ! Aici mi-e capul : o să-l vinzi

împreună cu ultimul fugar, dar pînă atunci nu dai pe nimeni de la Don ! Eu am zis, acum tu stai de te gîndeşte.

Gîndeşte Kornei acolo, la Cerkassk, cum să nu gîndească ? S-a şi lămurit în gîndul lui ce are de făcut mai departe : să nu-l stingherească pe Stenka în pregătirile lui ; mai mult, să-l şi aţîţe în fel şi chip să pornească războiul. Aşa îşi va afla şi Donul scăparea. Aici n-ai cum să-l birui pe Stenka, o să-l biruie alţii pe undeva, pe lîngă Ţariţîn, acolo îl paşte moartea. Dar de vorbit se pregătea să vorbească cu Stenka chiar aşa cum îşi închipuise acesta : să-l înduplece să nu meargă la război şi să-l ameninţe. De aia era el, Kornei, ataman bătrîn şi înţelept, ca să facă ce-i de făcut şi să nu dea greş : ştia el cum să-l îmboldească pe Stenka, să-l îndîrjească astfel încît singur să meargă la pieire.

16.

Şi a mai fost o dimineaţă. Şi o noapte a mai fost, o noapte de care mereu şi-a amintit mai apoi Stepan, ciudată noapte. Cu lună, scăldată toată într-o pală alburie, rece... Dar asta mai tîrziu.

Se crăpa de ziuă. Acea scurtă zăbavă dinaintea zorilor cînd tot ce e în jur — văzduhul, cerul, pămîntul — totul se aprinde dintr-o dată, o vîlvătaie blîndă, albastră ; puţină vreme arde acea lumină nu de pe astă lume, curînd este răpusă de altă lumină, limpede, albă, a zorilor. Şi seara se întîmplă uneori aşa, cu puţin înainte de a amurgi. La fel de repede se pierde acea nepreţuită clipă de licăriri curate, cînd tot ce-i viu pe pămînt îşi ţine suflarea, se pătrunde de taina acelei clipe. E bine şi e trist.

Stepan iar s-a trezit devreme. În zilele din urmă n-a mai băut deloc, s-a obişnuit să se culce tîrziu şi să se scoale devreme.

Se aşeză în dreptul ferestruicii, rămase aşa, cu privirea pierdută în sus, spre pătrăţelul albastru.

Afonka se strecură încetişor de sub cojocul de oaie cu care se învelea el noaptea, se aşeză pe marginea pătuţului, căscă, se duse la tată-său vitreg. Stepan se trase mai într-o parte pe scăunel, îl aşeză pe băiat alături. Îl întrebă încet :

— De ce aşa de dimineaţă ?

— Am dormit... Îmi ajunge. Da' tu ?

— Ia uite acolo, îi arătă Stepan, albastru. E pasărea albastră, a venit în zbor spre pămînt, şi-a înfoiat coada. Mai stă un pic şi pleacă. Pe urmă iese şi soarele.

Afonka făcu ochii mari, se uita ţintă la ferestruică... Se şi săltă puţin de pe scăunel.

— E-e-e..., făcu el neîncrezător.

— Păi, atunci de ce-i albastru ?

— Şi cum o cheamă ?

— Aşa o şi cheamă : pasărea albastră.

— Mă păcăleşti.

— De ce să te păcălesc ? Mi-e dragă şi mie pasărea asta. Nu-i ca toate păsările...

— Da cum e ?

— Vrăjită. Stepan aruncă o privire în spate, spre locul unde dormea Aliona. Coborî vocea. Vine ea în fiece zi de două ori, dimineaţa şi seara. Atunci trebuie să fii cu ochii-n patru... Cum a venit, cum şi-a înfoiat coada, trebuie să apuci să-ţi doreşti ceva, dar, aşa, tare-tare. De cum ţi-ai zis dorinţa, aşa rămîi, nu mai laşi nici un alt gînd să-ţi umble prin cap. Dacă-ţi scapă vreun alt gînd, s-a terminat. Aşteptaţi seara, cînd vine ea din nou şi-atunci iar îţi pui o dorinţă. Dar tot aşa, numai una. Dacă izbuteşti, cît timp e ea aici, să n-ai în cap decît o singură dorinţă, atunci se împlineşte ; dacă nu izbuteşti, nu se împlineşte. Tare trebuie să-ţi doreşti. Mie mi s-a întîmplat să-mi doresc aşa de tare că-mi amorţeau şi mîinile şi picioarele...

— Şi ce-ţi doreai ?

— Eh... tot felul. De pasărea asta bunică-mea mi-a povestit. Pe toate le ştia. Era bună...

— A murit ?

— A murit. Aici a murit... dar au înmormîntat-o în locurile unde se născuse, aşa ceruse ea înainte de a se prăpădi... Prin părţile Voronejului, la ţară. A dus-o tata şi cu frate-meu Ivan. Eu nu m-am dus, nu-mi place la înmormîntări.

— Mai e aici, făcu Afonka din cap către ferestruică. Pasărea.

— Mai e...

— Ieşim să ne uităm la ea ?

Stepan dădu din cap :

— N-ai cum s-o vezi.

— Păi, dacă-i aici ?

— Este. Da de văzut n-o vezi... Şi nici n-o auzi cînd pleacă. Cum ai întors capul, nu mai e, a zburat. Aşa-i pasărea asta, frăţioare. Tu ce ţi-ai fi dorit să-i ceri ?

Afonka se gîndi... Şi spuse cinstit :

— Nu ştiu.

— Atunci mai bine să nu-i ceri. Toată greutatea ştii care e ? Zici că ştii ce-ţi doreşti, dar îţi mai trece neapărat prin minte ceva, altceva. Darmite cînd nu ştii !... Mai bine să nu-i ceri. Nici nu stă să te-asculte.

— O fi greu să te gîndeşti numai la una ?

— Cam greu. Încearcă şi tu. Aici e tot necazul, că-i greu. Nu ştiu nici eu de ce, dar greu e.

Geana albastră de dincolo de ferestruică se albea văzînd cu ochii.

— A zburat ? întrebă Afonka.

Stepan făcu din cap că da.

Rămaseră puţin aşa, tăceau amîndoi.

— Hai la rîu. Să ne spălăm, spuse Stepan.

Şi a mai fost şi-o zi. Trecu ziua ca de obicei, aşa cum treceau acum zilele : adînceau şanţurile, întăreau palăncile, curăţau locul, făureau arme... Trebuia să ai ochi pentru toate, unora să le spui cum să facă, pe alţii să-i lauzi, pe alţii să-i ocărăşti.

Era zi de lucru în ostrov.

Iar seara Stepan s-a aflat din nou în marginea apei. Şedea lîngă tufişuri, în cărăruie, cioplea un lemnişor.

Soarele se lăsa dincolo de rîu, dincolo de stepă. Roata roşie atinse linia dreaptă a zării, încremeni acolo... În spatele lui, prin tufişuri, au înnebunit păsărelele, s-au pornit să fluiere, să piuie, să foşnească printre rămurele într-un asemenea hal, încît nici nu-ţi venea să crezi că toată hărmălaia era stîrnită doar de acele micuţe ghemotoace vii mişunînd printre crengi. „Se vede c-o fi însemnînd ceva pentru ele cînd apune soarele, cugetă Stepan. Le pare rău, pesemne."

Soarele se cufunda încet dincolo de stepă, vedeai cu ochii cum pătrunde tot mai adînc, mai adînc. Rîpa nu prea înaltă a malului de dincolo se preschimbă într-o dungă neagră. În schimb întreaga stepă, de la rîu şi pînă la soare, gorganele din depărtare şi tufişurile mărunte de mai aproape, totul se îmbăia într-o lumină blîndă, gălbuie, ca o odăiţă în care luceşte, spălată, frecată şi încă o dată spălată, duşumeaua de brad. Ochii omului trebuie

să se mai odihnească după necruțătoarea lumină a zilei, sufletul omului trebuie să se mai liniștească după mărun-tele și ticăloasele treburi ale zilei, mintea trebuie să dea naștere gîndului că pe pămîntul ăsta bine-ar fi să trăiești în picioarele goale, cu un cămeșoi mai lărguț pe tine, să umbli pe pămînt, dintr-un capăt în altul să umbli, că-i al nostru, că doar aici ne-am născut. Și nici să-ți afli-n el culcușul nu-i chiar așa de înspăimîntător. Lumina asta moale, caldă, ajunge, de bună seamă, și pîn-la cei ce odihnesc sub brazdă.

Cam așa — sau ceva asemănător — apucă să gîndească Stepan cu ochii duși după soarele care pleacă. Se lăsa de-acum o umbră ușoară peste stepă. Se stinseră gor-ganele, rămaseră arătări înnegurate, străji de noapte. Rîul se întunecă... Simțeai ce ușor își mișcă apa trupul uriaș, molcom, fără să tulbure malurile, prin albia alune-coasă. Trăgea dinspre apă o boare răcoroasă.

O fi trecut așa ceva vreme, Stepan nici nu-și dădu seama. Deodată, venind de undeva dintr-o parte, liniștea și pacea nopții tinere fu spartă de lumină, multă lumină, moartă. Se trase mai încolo malul celălalt, luci spinarea rîului ca un tăiș de oțel rece. Căpătă și stepa, pînă de-parte, o lucire nestrăvezie, gorganele singuratice se zu-grăviră iar pe zare... Neprimitor se făcu pămîntul, parcă se dezgolise. Se întîmplase totul atît de repede, atît de simplu : răsărise luna. Dracu s-o știe, o fi ea de ceva tre-buință acolo, în cer, dacă tot este, dar tare rea, neprie-tenoasă e lumina pe care o trimite spre pămînt.

Pacea și liniștea învăluiseră pămîntul o vreme, iar acum lumina asta tulbura totul : începu să se audă ples-căitul valurilor, prin tufiș se tot vînzolea o vietate, pre-gătindu-se de culcare sau de cine știe ce, ori nu mai putea să adoarmă din pricina acestei lumini necuviincioase... Un zvon metalic mărunțel, neîntrerupt, sîcîitor plutea dinspre stepă și din spate, și din lături.

Cu părere de rău, Stepan se trezi din visare, începu să asculte fără să vrea foșnetele, suspinele, zvonul. Apoi auzi un zgomot ușor de pași în lungul malului... Venea cineva într-acolo. Din mers, acel cineva atingea tufișu-rile, iar crengile răspundeau numaidecît, trosneau și foș-neau ușor, abia auzit. Se opriră pașii, rămaseră pe loc, iar porniră. Stepan se gîndi c-o fi Afonka, a venit să-l caute,

dar cînd se apropiară paşii îşi dădu seama că nu-s ai lui Afonka, ceva mai grei. Dar nici de bărbat.

„Aliona, ghici Stepan. M-a pierdut. Auzi, proasta..."

Şi, la fel ca în alte dăţi, îl cuprinse, netam-nesam, dorinţa ştrengărească să o sperie. Fără zgomot, se lăsă în jos, spre apă, se pitulă acolo.

Paşii îi foşniră chiar deasupra capului... Stepan rosti tare, răspicat :

— Ce-mi umbli noaptea teleleu ?

Paşii se întrerupseră... Aliona scoase un „ah" înăbuşit, îşi duse mîinile la piept, se dădu înapoi.

— Cine-i acolo ?

— Nu te speria.

Stepan se căţără înapoi în cărare. Rîse scurt.

— Ce te-a apucat, Stepane ? se îmbufnă Aliona. Tot îşi mai ţinea mîinile la piept. Ai înnebunit la cap ? Mi s-au tăiat picioarele...

— Şezi colea, o pofti Stepan. Lovi cu palma locul de lîngă el. Hai, că n-au dat tătarii, n-ai păţit nimic.

— Doamne, Doamne..., tot nu-şi venea în fire Aliona. Am văzut eu ceva negru lîngă apă, credeam că-i un ciot.

— Să ştii că şi eu am văzut ceva, zise domol Stepan. Voi, astea, cînd vă speriaţi, odată vă apucaţi de ţîţoance. Şi cînd sînteţi în pielea goală tot aşa. V-o fi vouă mai drag de ele sau cum ? Ai ?

Aliona se lăsă jos lîngă el.

— Ai şi văzut tu multe d-alea goale ; acuma, ce mai..., le ştii pe toate, care ce-şi acoperă mai întîi...

— Hai gata, dădu s-o împace Stepan.

— Mereu mă necăjeşti...

— Gata. Ajunge.

Stepan o atrase spre el pe Aliona cea caldă şi dragă, îi cuibări capul la pieptul său ; nu pierise încă gelozia din sufletul femeii. Nu trebuia, de bună seamă, să-l ia gura pe dinainte cu despuiatele alea ; nu-i acum vremea să-şi poarte pică unul altuia, nu de asta îi arde lui.

— Da' tu unde te duceai ?

— După tine, se mai muiase Aliona. Mi-a spus Afonka unde mergeţi voi, cînd staţi împreună...

Stepan îşi puse capul în poala nevestei, se uita de jos la chipul ei, la stelele spornice din depărtări.

— Şi ?... Pentru ce ? M-oi fi pierdut, ai ?

— Stiopa, trecu deodată pe şoaptă Aliona. Azi mi-am pus şi eu o dorinţă... Începu să-i mîngîie faţa cu mîna ei caldă. Şi cu toate că de obicei Stepan căuta să se desprindă din aceste mîngîieri, dar aşa, pe nesimţite, ca să n-o supere, acum nu-i venea s-o dea la o parte, las-o să-l mîngîie. Am aşteptat seara, clipa aceea cînd vine pasărea despre care i-ai grăit tu lui Afonka azi dimineaţă, şi numai la una m-am gîndit...

— Tu ce ? Nu dormeai azi dimineaţă ?

— Nu, şi-am auzit. Aşa mi-am dorit : să ne urcăm noi într-o lotcă şi să mergem chiar acum pînă la Cerkassk.

— Pentru ce ? Stepan îşi ridică puţin capul.

— Cu o luntre mai uşoară... ajungem acolo înainte de a se lumina.

— Da pentru ce ?

— Nu ştiu, Stiopa... Mi-am dorit şi eu să trecem împreună prin locurile pe unde ne plimbam noi cîndva. Că ziua n-ai tu drum pe-acolo..., spuse Aliona cu o tristeţe neascunsă. Măcar noaptea... Vezi şi tu ce noapte e ! Stiopuşka, iubitule, ce zici, mergem ? Tare-mi doresc... Fă-ţi pomană cu o muiere proastă. Uite, m-am şi gătit, na... Nici n-ai băgat de seamă.

Stepan se ridică într-un cot, o privi.

Adevărat, se îmbrăcase frumos Aliona, aproape ca de nuntă.

— Mergem ? Trecem pe uliţa noastră, stăm şi noi un pic în faţa casei, lîngă poartă... Stiopuşka...

Stepan desluşi în glasul femeii o dorinţă adîncă, neprefăcută... Se miră, dar nu se apucă s-o descoase, întrebă doar :

— Cît de tare ţi-ai dorit ?

— Nici cît... la nimic altceva nu m-am gîndit, nici o picăturică ! Şedeam şi mă gîndeam întruna : „Trecem pe uliţă, stăm un pic lîngă poartă". Altceva nimic. Spuse asta Aliona cu tărie, cu încredinţare nestrămutată.

— Păi, dacă-i aşa, hai să mergem ! se învoi cu uşurinţă Stepan. Se săltă în picioare. Eşti gata ?

— Gata. Am şi chitit o lotcuţă...

— Unde ?

— Uite colea. Bună lotcuţă... Uşoară !

Nu trecură nici cinci minute şi lotca cea uşoară zbura în josul apei. Trăgea tare vîslaşul, mărunţea cu lopeţile

dîra luminoasă a lunii, numai fărîmiţe, cerculeţe şi cîrlionţi de aur.

— Am ceva de tras..., zise Stepan.

— Nu-i nimic ! îl încurajă Aliona.

Mai vîsli Stepan ce mai vîsli. Apoi lăsă babaicile din mînă, trase cu urechea. Spuse mulţumit :

— A-a-a !... Ia stai aşa, Aliona... mai trag eu pe dracu.

Şi cîrmi lotcuţa către malul dinspre stepă.

— Stiopa !... se sperie Aliona.

— Rău m-ai sfătuit, spuse Stepan. Da' şi eu... să mă iau după mintea ta.

Lotca se propti în mal. Stepan sări pe uscat, zise :

— Tu şezi aici. Vin îndată.

Şi se făcu nevăzut. Din pricina malului nu se putea vedea de pe apă unde s-a dus. Abia peste un timp auzi Aliona glasul lui gros, înăbuşit : „Ho, ho, stai !..." Înţelese ce făcea Stepan : prindea nişte cai. În insulă nu era destulă iarbă pentru cai, noaptea cazacii îi treceau pe malul dinspre stepă şi caii păşteau acolo sub paza a vreo doi-trei cazaci. Dar cazacii de strajă nu prea dădeau semn de viaţă, nu-i strigaseră. Te pomeneşti că dorm.

Curînd se auzi în lungul malului tropotul mărunt al unei perechi de cai. Boturile lor şi capul lui Stepan se iviră deasupra rîpei.

— Dă-te jos. Trage lotca mai sus să n-o ia apa.

Aliona sări din lotcă, o trase pînă sub rîpă, se căţără cu greutate pe surpătura nu prea înaltă, dar abruptă.

Stepan se tot uita în stepă. Străjile nu se văd, nu-i nici un foc.

— Dorm, blestemaţii. Tu încalecă şi aşteaptă-mă... că eu dau o fugă în lungul malului, spuse Stepan.

— Da' mai lasă-i în plata Domnului..., începu Aliona, dar Stepan dăduse de-acum călcîie calului şi gonea înapoi de-a lungul malului.

Aliona se săltă pe spinarea caldă a calului, se gîndi la straiele ei cele frumoase şi se lăsă păgubaşă, s-o mai ia naiba de găteală. Totul era că i se împlinea dorinţa.

Stepan se îndepărtă destul de mult, se opri, strigă o dată cu glas puternic :

— Ehei !... Care sînteţi pe-aici ? !

Nu-i răspunse nimeni. Doar ecoul pe faţa apei : „ai-ai-i-i !"

Stepan se întoarse. Mînios.

— Mai dă-le-ncolo de stăji, Stiopa..., începu iar Aliona, dar Stepan n-o lăsă să termine.

— Ajunge ! Tăcu, apoi zise ceva mai potolit : Ei, ce facem, mergem ?

— Mergem.

„S-a dezlănţuit muierea ! gîndea Stepan tot uitîndu-se dintr-o parte la nevastă-sa ; Aliona călărea frumos, dacă nu i-ar luci genunchii goi în lumina lunii, nici nu-ţi dădeai seama : cazac o fi sau femeie. Că tare se mai deosebesc între ele ! Dar oricît s-ar deosebi, tot una e-n capul lor : dragostea ; altfel, poţi să dai şi cu tunul, nimic".

Nu-şi cunoştea Stepan nevasta, sau rău o cunoştea. Nu era numai dragoste în capul Alionei. Şi dragoste, fireşte, dar nu numai dragoste. Nu ştia el că Aliona trimisese cu o zi înainte un cazac de încredere la Kornei Iakovlev şi că acesta îi dăduse vorbă tot prin cazacul acela : „Să vină amîndoi... Să-l aducă ea la mine cumva, poate că l-om lămuri noi. Barem să încercăm".

Cînd să plece Aliona la Stepan, la Kagalnik, a avut ea o vorbă cu Kornei : să-şi dea ei toată silinţa ca să nu lase golănimea de pe Don şi mai cu seamă borfaşii ăia din Rusia să-l îndemne pe inimosul ataman la păcat şi măcel. Îl aştepta lumea pe tătucul ataman, apărătorul sărmanilor, ce să ne mai ascundem. Şi, bineînţeles, cînd are să vină el, aşa vorbeau între ei Kornei şi Aliona, primii care or răzbate la el tot zdrenţăroşii au să fie, apăi i-or împuia ei urechile, n-avea grijă. Atamanul e prost de bun ce e, pe toţi e gata să-i primească, iar ei, nişte coate-goale, nişte lepădături, îndată s-or porni să se jeluiască.

— Întîiul lucru ce-l avem noi de făcut, Aliona, e să nu lăsăm să se întîmple o nenorocire, spunea Kornei, părea îngrijorat de-a binelea. În faţa lui Dumnezeu şi-a ţarului o să dăm socoteală, Alionuşka. Tu îi eşti mai apropiată ca oricine, de aceea ai să răspunzi apoi mai altfel. Că de răspuns cineva tot trebuie să răspundă ; s-o vărsa sînge, iar păcatul va cădea pe capul tău cel nevinovat, c-ai fi putut să-l opreşti şi tu n-ai făcut-o. Aşa-i cu răspunderea. De ce nu vrea să-i lase pe cazaci la vatră ? Ce are de gînd ? Că doar pacea ţine numai pînă cînd începe războiul, iar războiul ţine pînă se face pace. Eh, Aliona...

— Păi, cum să-l ţii în loc ? Cum ? Ce, parcă tu nu-l cunoşti ? tremura Aliona toată, se speriase.

— Îl cunosc. Dar, vezi tu, cum să-l opresc, asta nu știu. Și nici nu știu ce să te sfătuiesc. Una știu, c-are să fie prăpăd mare. De ce nu vrea să lase oștirea la vatră ? Împotriva cui o ține ?... Măcar asta să-mi afli.

Avea, însă, dreptate și Stepan : era cuprinsă Aliona de o dragoste uriașă, atotmistuitoare ; și dacă n-ar fi fost acea iubire, nici un Kornei, fie el chiar de trei ori mai încercat și mai viclean, n-ar fi putut s-o înduplece. Aliona vroia să-l țină pe Stepan lîngă ea, pentru ea, pentru o viață fericită, liniștită. Pentru asta ar fi căzut ea la învoială și cu necuratul. Și cînd se hotărîse să-l ademenească azi pe Stepan la Cerkassk, adevărat că se născuse în ea acest dor nestăpînit : „Să treacă pe uliță, să stea lîngă poartă". Creștea această dorință în ea și tot creștea de-a ajuns patimă nerăbdătoare, mai-mai că uitase de ce își duce bărbatul la Cerkassk, la cine. Simțea că pentru ea și-l duce, pentru ea, cea tînără și iubitoare. În vremea aceea de demult îl ducea ea și pe el, se ducea și pe sine, cînd o scăpase împreună cu pruncul din robia cea neagră, îl aștepta apoi la aceeași poartă, lîngă stîlp, îl aștepta pe salvatorul și soțul ei, ca pe mesia îl aștepta, săruta și urma pașilor lui. Îl aștepta să vină din bătălie sau de la vreun chef, întărîtat de băutură, îl aștepta și i se strîngea inima de iubire și de frică să nu i se întîmple cumva vreun necaz. O cam lua razna la beție, iar în luptă niciodată nu se gîndea la el. Acolo îl ducea acum Aliona, în acele mult-dorite, trecute vremuri, că doar n-o fi uitat el de tot și de toate, luat fiind cu blestematele astea de bătălii, cu războiul. Iar dacă o fi uitat, apoi să-și amintească. Iar Kornei... Kornei partea lui și-o face, e deștept. Așa și trebuie : să-l împresoare din toate părțile pe neînduplecatul ataman, să vadă și el, ori încotro s-ar întoarce, că e iubit, că ține lumea la el, îl cinstește... Ce să mai vrei ? El are să fie ataman de oaste, care altcineva ? Bogat este... Cum să-i lase pe zdrențăroșii ăia să-l abată pe drumul rău, de pierzanie ?...

Se înălțase luna deasupra stepei, atîrna acolo, ciudat de aproape ; îl năpădi și pe Stepan în vreo două rînduri o dorință neobișnuită : să întoarcă spre ea caii și să gonească, să gonească spre ea, pînă nu mai pot caii, pînă nu mai poate nici el și s-o plesnească el cu biciușca, luna adică. Rîse. Aliona se întoarse spre bărbatu-său :

— Ce-i cu tine, Stiopușka ?

— Dacă s-ar uita careva la noi în noaptea asta, ar zice c-om fi niște tîlhari : lotca au părăsit-o, caii i-au luat cu japca și acum, sub soarele nopții, se duc în cetate, la furat. Și mai mare-i hazul că m-am pus la mintea muierii !

— Tare-aș mai fura eu acum un om, spuse Aliona fără să mai zîmbească. L-aș fura și l-aș ține ascuns... Ah, ce l-aș mai fura !

Stepan nu pricepu.

— Pe cine ?

— Apăi pe-un cazac... Unul Stenka Razin.

*

Ajunseră în Cerkassk pe la al treilea cîntat al cocoșilor. Lăsară caii în afara cetății, pe mal.

— Și-acum ? întrebă Stepan. Încotro ?

Simțea și el, privind orășelul adormit, dureros de cunoscut, acum străin, o rară tulburare. Parcă-i părea rău după ceva, c-or fi timpurile pe care le-a trăit, c-o fi... Așa, ca o tristețe.

— Hai să mergem. Știu eu un pîrleaz pe-aci ; nu ne-aude, nu ne vede nici dracu...

Pătrunseră prin partea dinspre stepă a cetățuii, pe aici parmalîcul se stricase cam rău în mai multe locuri ; treceră cînd pe burtă, cînd pe brînci, ajunseră în orășel. Aliona trecu în față ; acum arăta ea drumul, coti la stînga, răzbătură printr-o vîlcea umedă, năpădită de brusturi, ieșiră în uliță... Drumul, praful din drum scotea luciri argintate sub raza lunii ; nicăieri nici un suflet. Nici cîinii nu lătrau, ei știu de ce.

— Unde mergi ? o întrebă Stepan.

— Vezi tu, răspunse poruncitor Aliona.

O încerca și pe Aliona un simțămînt chinuitor de întristare, de dragoste... O mîna din urmă aceeași iubire pe care, asta era acum în mintea ei, venise vremea s-o apere, s-o recucerească cu orice preț. La Kornei încă nici nu se gîndea ; se gîndea ea că acuși au să intre în biserică și acolo... au să se cunune.

Cînd a smuls-o Stepan pe Aliona din robia tătarilor și și-a luat-o de nevastă, le-a venit în gînd să se și cunune. Însă popa din Cerkassk se împotrivi :

— Eu nu vă cunun. O fi botezată ? Că ea nu ține minte.

Aliona nu știa dacă e botezată sau nu, era micuță cînd fusese luată în robie. I-au spus popii tot felul de oameni : e botezată, cum naiba să nu fie ? Doar e rusoaică ! Dar popa se încăpățînă : nu-i cunun și pace ! Tare îndărătnic era acel popă.

— Și dac-o fi nebotezată, atunci e păcat, e păcat mare de tot. Puteți întreba unde vreți : e păcat.

Mama lui Stepan s-a rugat de popă cu lacrimi în ochi, Aliona nu mai putea de jale. A stat și Timofei Razin de vorbă cu părintele :

— Păi, cum vine asta, că nu mai pricep : a ajuns muierea la ai săi, la ruși, iar tu... S-o fi chinuit ea destul acolo, are și ea nevoie acum de-o mîngîiere, și tu...

— Nu, o ținea întruna popa.

— Atunci pune mîna de-o botează, dacă-i așa.

— Nu se poate. Vezi că nici nu știm, poate că ăia or fi întors-o la credința lor.

— Păi, n-a spus ea ? !...

— O fi spus !... Vrea și ea să trăiască între ai săi, de-aia spune. Spune ea multe.

— Las-c-ai să vezi tu, lighioană ! se răstise atunci, mîniat, Stepan la popă. Asta nu ți-o uit !

Dar popa muri, iar cu cel de a venit după el n-au mai intrat în vorbă ; vremea a trecut. Și au rămas Aliona și cu Stepan tot necununați. Dar dacă Stepan uitase cu totul de tărășenia asta, iar în ultimii ani i se schimbase din temelii părerea despre toți popii, Aliona se gîndea neîncetat la asta, că, iată, nu-s cununați.

Ajunseră la biserică...

— Și-acum ? întrebă Stepan.

— Mergem ! Aliona păși în față.

— Unde ?

— Mergem în biserică.

— Păi, e încuiată !

— E doar lacătul, n-are cheie... Dacă tragi mai tare, se desface. Hai, Stiopa.

— Ce vrei ? nu pricepea Stepan, dar tot urcă treptele care duceau la ușa largă a bisericii. Ce să facem noi acolo ?

— Ne jurăm. Ne legăm pe veci în fața Maicii Domnului că niciodată n-o să uităm unul de altul. Că mereu o să ne iubim și-o să ținem minte... Stepane, azi te-ai învoit să faci cum te rog eu. Pentru numele lui Cristos, Stiopa...

„S-a scrîntit muierea, gîndi Stepan. O mănîncă-n..."

— Trage de lacăt, porunci Aliona.

Stepan desfăcu fără nici o sforţare lacătul mare, ruginit... Păşiră în biserică. Razele lunii se strecurau prin ferestruicile înguste de sus, paloşe luminoase care spintecau pustietatea întunecată, înfricoşată a lăcaşului. O astfel de rază poposise tocmai pe iconostas, lumina icoana Maicii Domnului cu Isus în braţe. Aliona scăpă un strigăt surd, căzu în genunchi în faţa icoanei luminate. Fără să vrea, Stepan tresări la ţipătul ei.

— Pune-te în genunchi, Stiopuşka ! şopti Aliona, parcă nici nu mai ştia ce-i cu ea. S-a luminat la faţă Măicuţa ! Toată s-a luminat. Spune după mine : Maică Preacurată, crăiasa cerurilor !... Stiopa, pune-te în genunchi, pentru numele Domnului ! Fă-o pentru mine... Pentru toţi...

Stepan se lăsă în genunchi, mirat foarte de cît poate să fie de smintită o muiere.

— Spune : Maică Preacurată, crăiasa cerurilor...

— Zic în minte.

— Nu în minte. Spune după mine : Măicuţă, crăiasa cerurilor, cum îţi iubeşti Tu pruncuşorul, aşa şi eu...

— Aliona ! se împotrivi Stepan. Toate jurămintele astea le am în minte. Le ştiu... Nu le uit.

— Stiopa, spune..., începu să plîngă Aliona. Aşa cum îţi iubeşti Tu pruncuşorul, tot aşa am să-i iubesc şi eu pe ai mei, niciodată n-am să-i uit...

— Nici aşa nu-i uit ! se înfurie Stepan. Se ridică în picioare. Nu te mai smiorcăi ! Ca o piază rea... Ce-ai tu azi ?

— Jură-te, Stiopuşka, jură-te, jură-te ! Ne ajută Ea, Preacurata...

— Mă jur, spuse Stepan. Ce te-a mai apucat ?...

— N-am să uit locul unde m-am născut, n-am să-i uit pe cei ce-mi sînt dragi...

— Da' unde să fug, la turci ? Ce-i cu tine ?

— Pe nevastă n-am s-o uit şi n-am s-o las. Pentru alta n-am s-o părăsesc...

— N-o părăsesc. De ce să vă las ? Scoală de-acolo, Aliona, nu te mai prosti...

Şi în acea clipă răsună de undeva, din spate, o voce groasă, sporită de pustietatea bisericii :

— Cine merge noaptea la biserică ?

Aliona, prinsă cu totul în vraja rugăciunii, nici nu recunoscu glasul acela, căzu în patru labe de frică. Stepan îl recunoscu, era al lui Kornei Iakovlev, naşul său. Fie din întîmplare, n-o fi putut să doarmă şi a văzut că e deschisă uşa bisericii (stătea cu casa peste drum de biserică, dincolo de piaţă), fie că dinadins l-o fi pîndit pe oaspetele cel scump la vedere... După glas n-ai zice că acum s-a trezit din somn.

Stepan o ridică de jos pe Aliona. O linişti.

— Doamne, Preasfinte..., nu-şi mai venea în fire Aliona. Cît pe ce să-mi pierd minţile.

— Să trăieşti, Stepane ! îi dădu Kornei bineţe. Păi, de ce noaptea şi nu ziua ?

— Nu vezi ce noapte e ? Lumină...

— Hai, nu veniţi pîn-la mine ? Să-mi fiţi oaspeţi.

— Nu, n-am să vin la tine-n ospeţie, i-o tăie Stepan. Nu cu răutate o spuse, dar înfipt. Vrei să-mi vorbeşti ? Hai să vorbim aici. Da' avem noi de ce vorbi ?

— E-e-e, puţin n-o fi ! Cîtă vreme a trecut...

— Stiopa, de ce nu vrei să intrăm puţin ? se băgă în vorbă Aliona ; pricepuse ea că acum era vremea potrivită să-l îndepărteze pe Stiopuşka de la gîndurile cele rele.

— Tu să taci ! îi porunci Stepan. Începu să se dumirească şi el că întîlnirea asta cu Kornei fusese pusă la cale dinainte. Ce zici că vroiai să mă întrebi, naşule ?

— Am vrut să te întreb... Hai mai bine în casă, ce zici ? Ce să stăm aici ca... Kornei fusese cît pe ce să spună „hoţii", dar se opri la vreme ; erau destui care din „hoţ" nu-l mai scoteau pe Stepan. De parc-am fi duşmani, zău, termină Kornei. Casa-i alături. Şi-a ta tot aici e. Să mergem barem la tine.

— Să mergem, Stiopuşka, să mergem, se rugă de el Aliona.

Dar n-o auziră, nu le ardea lor de ea.

— Casa mea nu-i aci, Kornei...

— Da unde, mă rog ? La Kagalnik ?

— În cîmpia largă. Casă mare, acoperiş cît cerul... Şi lume multă în ea.

— Dacă-i vorba de lume, golani au fost întotdeauna destui. Ce să te mai lauzi...

— Ce-ai vrut să mă-ntrebi ?

— Ce-am vrut să te-ntreb... Mai mult am vrut să te previn decît să te-ntreb... Nu-i lucru bun ce pui tu la cale,

Stepane. Îmi dau seama. Dar n-am să te întreb ce pui la cale. N-ai să-mi zici. Dar de trei ori tot te-oi întreba. Iar tu să-mi răspunzi.

— Zi.

— La ţar ai trimis solie să ceară iertăciune ?

— Trimis.

— Nu te pripi, n-a fost întrebare, asta o ştiam eu. Şi mai ştiu ceva : că are să te ierte ţarul...

— V-aţi şi înţeles ? Cu ţarul adică... Ai şi trimis oameni la el ?

— Nu, am eu aşa, o bănuială. De înţeles, avem noi vreme să ne-nţelegem, că doar eu pe el îl slujesc, Stiopuşka. Şi tu tot pe el... Din pîinea lui mănînci.

— Bine. Şi mai departe ?

— Îmbătrînesc, băiete. Curînd are să-mi fie odihna mai preţioasă decît orice fală. Ataman de oaste cine-o să fie ? După mine.

— S-o găsi careva. La stup de miere roi de muşte.

— Tu ai să fii. Dacă vrei, facem aşa : trimit eu la ţar înainte de vreme... îl rog să mă libereze din cinul de ataman de oaste...

— Eh-ei, naşule ! se minună cu adevărat Stepan. Ţi-o fi picat ceva rău ? Ţine-ţi cinul şi să fii sănătos.

— Păi, mi-a picat rău, că tu, dac-ai căpiat şi faci răzmeriţă, apăi ne pierdem şi noi capetele, cu toţii, nu-şi mai putu ţine Kornei tonul părintesc. Asta mi-a picat rău.

— Păi, zi aşa. Da' el... cică i s-a acrit de-atîta fală.

— Ascultă, îţi dau tot, tot ce am !... Ia ce vrei. Dar lasă-mă să trăiesc liniştit cîte zile oi mai avea. Măcar să mă îngroape nescurtat de cap. Mi-ar părea rău de el, să se usuce în vîrf de par. Tot îţi dau !...

— Nu vreau. De la tine nimic nu-mi trebuie. Iar ce-am nevoie îmi iau eu şi singur. Numai că n-am nevoie.

— Alt lucru am mai vrut să te întreb...

— Întreabă.

— Ştii şi tu că, dacă te pui împotriva voinţei ţarului, ne lasă fără pîine, grîu nu ne mai trimite. Rămîne tot Donul fără pîine. Ştiai ? Pe toţi ne osîndeşti la foame... De-acum a încetat să mai trimită !

— Minţi ! Umbli cu vicleşuguri, moşule. Nu vă lasă el fără pîine. Se teme să nu pun eu mîna pe grîu mai în susul rîului, de aia nu vi-l trimite încă. Eu asta n-am s-o

fac. Dacă vrei să vorbim pe a dreaptă, spune, nu umbla cu şiretlicuri. Pe mine să nu mă faci neghiob.

— Nu te face nimeni neghiob... Nici n-ar avea cum. Păcatul cel mare, Stepane, nu-i să ai prea multă minte, ci prea multă trufie. Cu un neghiob nici n-aş fi stat de vorbă.

— Şi altă întrebare ?

— Încotro vrei s-o porneşti la primăvară ?

— Pe asta... nu numai ţie sau ţarului, dar nici lui Dumnezeu din ceruri nu i-o spun. Asta-i tot ?

— Tot. Ştii ce te-aşteaptă ?

— Ştiu.

— Ştii. Nu mai eşti copil. Un lucru nu-l ştii, că ai să prăpădeşti toate libertăţile noastre, ale celor de pe Don... Pe astea nu le-ai cîştigat nici tu şi nici golanii tăi. Ca să le faci pe plac zdrenţăroşilor ălora eşti în stare să te dai în vînt, să se-aleagă praful de toate cele pentru care şi-au dat viaţa bătrînii noştri... şi taică-tău, Stepane. Mai întîi gîndeşte-te. Judecă bine ! Fuge mujicul din Rusia, măcar are unde fugi : la Don. Dacă nu-i ucigaş înnăscut, dacă nu-i beţivan, noi întotdeauna o să-l primim, doar ştii şi tu. Cu ce faci tu, însă, n-o să mai aibă mujicul unde să caute adăpost. Au să ne ia libertăţile...

— Asta-i, că văd şi eu cum i-aţi adăpostit voi pe zdrenţăroşi ! Aşa de frumos i-aţi primit, atît ce i-aţi mîngîiat, că vă suciţi mutrele cînd îi vedeţi. Şi de bătrîni să nu aminteşti, că nu poţi sta tu în rînd cu ei. Ei da, ei dădeau adăpost. Iar voi aţi ajuns la cheremul ţarului. Curînd au să-ţi ia mujicul de sub nas, să-l dea înapoi la moşier... Nici n-ai să bagi de seamă. Nici un deget n-ai să mişti. Mai degrabă îl legi şi-l duci tu. Nu vezi ce osînză ai prins ? Ca porcul ! Prinsese tărie glasul lui Stepan, suna acum aprig, neîmblînzit. Ai venit să mă dăscăleşti !... Să mă ademeneşti ai venit, ca pe-o fetişcană toantă : hai, că-ţi dau daruri ! Chiar ai crezut c-o să-mi curgă mie balele după cîte făgăduieli mi-ai înşirat aici ? N-am eu nevoie de cinul tău de ataman nici pe degeaba ! Iar cu libertăţile... nici să nu deschizi gura ! Că am eu grijă să ţi-o închid. Numai d-alde astea, arătă el spre Aliona, mai poţi să zăpăceşti... Ai şi izbutit. Dar eu, naşule, cît de cît sînt cazac. Doar nu-s copilandru. Gîndeam c-ai să-ntinzi nă vodul mai pe departe... Aş fi crezut c-are să mă mîie împotriva calmucilor, vulpoiul... Şi cînd colo el vine să mă înfricoşeze. Dă-te din calea mea !

Stepan păşi drept spre atamanul de oaste. Acesta se dădu la o parte.

Stepan ieşi din biserică şi se îndreptă nu spre pîrleazul prin care pătrunseseră în cetăţuie, ci spre poartă, spre străji.

— Care eşti ? ! făcu o voce somnoroasă.

— Oameni buni, răspunse Stepan.

Se iveau zorile peste stepă.

17.

În iarna aceea au venit la mănăstirea Ferapont, la patriarhul Nikon, surghiunit, dar încă puternic, nişte cazaci. Trei. Patriarhul îi ascultă cu luare-aminte... Apoi porunci să li se dea de mîncare cazacilor, îl chemă la sine pe călugărul uricar şi începu să-i dicteze o scrisoare către ţar :

— Eşti ţar şi nu vrei să-ţi înfrînezi trufia. Nu faţă de mine, ci faţă de Dumnezeu Atotputernicul. Nu uita : El te-a înălţat şi tot El te va pune cu fruntea în ţărînă...

Se ivi în pervazul uşii chipul tuciuriu al diaconului Mardarei :

— Cazacii, ce facem cu ei ?

— S-au ospătat ?

— S-au ospătat.

— Duceţi-i pînă la poartă şi trimiteţi-i cu Dumnezeu într-ale lor. Aici ei nicicînd n-au fost, nimeni nu i-a văzut. Spune-le la toţi.

Mardarei se făcu nevăzut.

— ...în ţărînă, îi aminti uricarul. Mai departe ?

— Adevăr grăiesc ţie : sîngeros ospăţ stîrni-se-va sub domnia ta, căci n-are cine a se ruga Bunului Dumnezeu. Rugăciunile tale la El nu mai ajung. Groaznic fi-va ospăţul : oamenii cu carne de om se vor sătura. Dar nu vrei tu ca Dumnezeu cel sfînt să ne audă ruga, să păzească Rusia...

Nikon se opri în spatele grămăticului, reciti ce apucase acesta să scrie... Întinse apoi mîna sa lungă, puternică, apucă scrisoarea şi o mototoli în palmă.

Nu-i mai trimise ţarului scrisoarea. Se răzgîndise.

— Nici n-o meriţi, rosti patriarhul. Lasă c-o păţeşti tu... holbatule.

Partea a II-a

RĂZBUNAȚI-VĂ, FRAȚILOR!

1.

Scriau carte către înaltul țar.

Din Astrahan, boierul voievod și cneaz Ivan Semionovici Prozorovski și cu ai săi :

„Atunci am trimis noi din Astrahan către Don, în cetatea căzăcească de la Cerkassk pe tătarul Iumașka Kelimbetov, cunoscut nouă, și i-am dat poruncă de taină să afle cu adevărat cum e cu Stenka Razin și ciracii lui : în care tîrgușor s-o așeza el, Stenka, să stea și dacă ciracii lui cu el, cu Stenka adică, or rămîne să ierneze sau or merge care încotro ; și dacă l-or primi polcovnicii la Don sau or scrie ei către preaînaltul țar despre ucazul știut și ce alte vorbe ar mai fi între ei. Și în luna lui decemvrie ziua a noua s-a întors tătarul Iumașka la Astrahan și, cercetat fiind, așa a spus : Că s-a întîlnit el cu Stenka Razin și ciracii lui la Țarițîn și a stat cu ei o săptămînă, iar din Țarițîn a mers cu el, cu Stenka, împreună pînă la tîrgușorul căzăcesc de la Piatiizbsk. Și de la Piatiizbsk, Stenka și cu ai lui au luat-o în jos pe Don cu mahoanele și au ajuns la cetățuia Kagalnik și au rămas în acea cetățuie zile șase. Iară el, Stenka, a găsit mai jos de acea cetățuie cale de o verstă un ostrov și pe acel ostrov a pus să clădească bordeie de pămînt... Și toți cazacii lui, ai lui Stenka, tot împreună sînt și pe nici unul el, Stenka, nu-l lasă de la sine și pe toți îi ține cu strășnicie".

Din Țarițîn scria și voievodul Andrei Unkovski :

„Au sosit la Țarițîn, venind de pe Don, cazaci în număr de doi și ne-au dat de veste că Stenka Razin și cu ai lui și-au făcut cetățuie de pămînt între Kagalnik și Vedernikovo. Și că a trimis el, Stenka, la Don, în tîrgul de la Cerkassk, oameni ca să-i aducă nevasta și pe fratele său, Frolka,

şi el tot cu nevasta, iar el, Stenka, ar vrea, cică, să meargă la capii oştirii, dar nu cu mulţi oameni. Iar cazacilor care sînt cu el, celor care se află a fi cu casa de prin partea locului, de pe Don, le dă drumul să meargă în tîrgurile căzăceşti să-i vadă pe ai lor, dar numai vreme de zile numărate şi numai cu chezăşie că se întorc. Iar de pe Nipru, din Zaporojie, din Cerkassk şi din alte aşezări de pe Don vin la el neîncetat, la Stenka şi la ciracii lui, tot felul de cazaci care sînt oameni mai de nimic, iar el, Stenka, îi judecă pe fiecare şi îi îndemnă în fel şi chip. Şi cu totul are el acuma cazaci 2 700 de oameni şi le-a poruncit el mereu să fie gata în orice clipă. Dar ce gînduri are el în minte puţini sînt şi dintre cazacii lui care să ştie şi nu este nici chip, nici putinţă de a afla ce e în mintea lor, a acestor cazaci tîlhăriţi. Şi ne-au mai spus sotnicul de streliţi Mikita Urîvkov şi alţi oameni de oaste care au fost prin părţile calmucilor că pe Don şi pe Hopior *, în multe aşezări, cazacii fără căpătîi şi sărăntocii tare se mai bucură că au venit la Don Stenka şi cu ai lui. Şi mai spun cazacii că la primăvară Stenka Razin iar porneşte de capul lui după furat şi ei, cazacii de pe Don şi Hopior, mulţi s-or duce cu el. Iar cazacii care sînt gospodari şi cu stare se zice că sînt tare amărîţi de toate acestea".

Din partea ţarului şi mare cneaz Alexei Mihailovici s-a dat scrisoare :

„Către atamani şi cazaci şi întrega oaste a Donului : A ajuns la ştiinţa înaltului ţar că Stenka Razin şi cu tovarăşii lui se află în cetăţuia voastră Kagalnik, în susul rîului. Şi acei neguţători din tîrgurile mărginaşe ale înaltului ţar care vin la voi cu tot felul de mărfuri, el pe acei neguţători dimpreună cu mărfurile lor îi opreşte la el şi nu îi lasă către voi, în cetatea de la Nijni Cerkassk.

Şi de cum ajunge la voi acest înalt hrisov împărătesc, voi, atamani şi cazaci, în tot chipul să căutaţi a afla : care neguţători de felurite bresle vin spre voi, la Don, din tîrgurile mărginaşe ale înaltului ţar cu fel de fel de mărfuri şi provianturi şi dacă Stenka Razin îi stînjeneşte cumva, dacă şi ce fel de înţelegere caută el cu alţi hoţi şi dacă are de gînd să pornească de la Don. Iar cînd vor fi trimise spre voi, la Don, lefurile şi proviantul de grîne din partea preaînaltului ţar, vedeţi dacă el, Stenka, nu vă păgubeşte. Şi tot

* Afluent stîng al Donului — *n.t.*

ce aflați voi, despre toate să-i scrieți carte înaltului țar, așa cum stau lucrurile, și să trimiteți veste prin boiernașul Gherasim Evdokimov care spre voi este îndrumat și este purtător al acestui înscris împărătesc. Iar simbriile voastre din partea înaltului țar, așa cum le-ați cerut, în bani și postavuri, și pulbere, și plumbi, și proviant de grîne, și vin vor ajunge la voi împreună cu trimișii voștri fără întîrziere".

Iar voievodului de Voronej, Vasili Epifanovici Uvarov, i-au scris :

„A ajuns la știința noastră, a înaltului țar, că mulți iobagi de pe moșiile boierilor și altor oameni de neam, fugind ei din părțile Moscovei și din orașe, se alătură unor trimiși ai cazacilor și pe felurite căi se îndreaptă spre Don.

Și de cum ajunge la tine acest hrisov împărătesc, cînd încep să sosească la Voronej trimiși ai cazacilor, tu să poruncești să bage oamenii tăi de seamă dacă nu sînt cu ei iobagi de ai boierilor sau ai altor oameni de neam. Și dacă, pe lîngă acești cazaci de pe Don, se mai ivesc și argați fugiți de pe moșii sau alții de o teapă cu ei, să dai poruncă să fie prinși acei oameni și să fie cercetați cu strășnicie care de unde a fugit, iar acei fugari să fie luați din grija cazacilor și puși la popreală și despre toate aceste fapte să ne scrii nouă, înaltului țar. Dar și în ținutul Voronejului, în domeniile noastre împărătești și pe moșiile dregătorilor de felurite cinuri, în sate și cătune, poruncesc să se țină neclintită rînduială : dacă se ivesc prin acele locuri oameni fără căpătîi, călări sau pedeștri, acei oameni să nu fie lăsați nicicum să treacă mai departe, ci să fie aduși la tine și puși sub strajă. Și tu pe acei oameni să-i cercetezi și să-i pui la popreală și să ne scrii nouă la împărăție, iar de toate cele să dai apoi seama la Dregătoria Treburilor din Afară".

Foaie de aducere aminte pentru boiernașul Gherasim Evdokimov :

„Sosind el la Don, la atamani și la cazaci, să spună cine este și de ce a venit ca să primească loc unde să stea și să le dea poruncă atamanilor și cazacilor să se adune toți la un loc. Și cînd vor fi adunați să se ducă el, Gherasim, la atamani și la cazaci, în cercul lor, și să li se încline atamanilor și cazacilor în cerc, cu plecăciune, după datină.

Şi după aceea să-i întrebe pe atamani şi pe cazaci de sănătate şi aşa să grăiască : Preaînaltul ţar şi mare cneaz Alexei Mihailovici, stăpînitor peste toată Rusia Mare şi Mică şi Albă şi peste multe ţări şi pămînturi din răsărit şi din apus şi din miazănoapte, oblăduitor şi diriguitor şi domn şi moştenitor şi crai, mi-a poruncit să vă întreb pe voi, atamani şi cazaci, de sănătate ; şi după aceea să le înfăţişeze atamanilor şi cazacilor hrisovul înaltului ţar.

Şi tot el, Gherasim, găsindu-se la Don, să iscodească în tot felul şi să afle cu adevărat : unde se află acum Stenka Razin, dacă atamanii şi cazacii ţin sfat cu el sau nu ţin şi dacă este înţelegere între ei ; şi dacă se alătură cazacii acelui Stenka şi împărtăşesc gîndurile lui cele ticăloase şi se îndeamnă la tîlhării...

Şi cînd îl vor lăsa pe Gherasim să plece de la Don, el să ia asupra lui scrisoare din partea atamanilor şi cazacilor şi să purceadă la Moscova cît mai degrabă. Iar pe drumul lui spre Don şi de la Don înapoi să umble cu fereală, să nu prindă de veste Stenka Razin şi să nu pună mîna pe hrisovul împărătesc ce se află asupra lui.

Iar, sosind la Moscova, îndată să se înfăţişeze şi scrisoarea de la atamani şi cazaci să o dea la Dregătoria Treburilor din Afară".

2.

Veni şi primăvara mult aşteptată...

La Cerkassk s-a adunat cercul cazacilor ; larmă mare, se alege solia care va merge la Moscova cu boiernaşul Gherasim Evdokimov. Se gătea boiernaşul să plece la Moscova, acasă... Iar acum termina de băut ceai şi mied în casa atamanului.

Şi atunci ieşi în cerc Stepan Timofeevici Razin. Neaşteptat oaspete. Sosise înaintea oastei sale care venea cu mahoanele pe Don în jos, spre Cerkassk.

— Unde trimiteţi solie ? întrebă Stepan cu glas tare, tăios.

— Cu boiernaşul Gherasim, către preaînaltul ţar, răspunse Kornei ; se vedea că se pierduse cu firea la vederea finului său cel neîmblînzit.

— De la cine a venit ?

— De la împărăţie...

— Chemați-l încoace pe Gherasim ! porunci Stepan. Aflați voi acuși de la cine-a venit. Amuțiseră cazacii din Cerkassk, Stepan îi măsură cu privirea, ridică glasul : Ați început să-i primiți pe toți slugoii boierești ?!

Niște sărăntoci îl aduceau de-acum pe Gherasim, mai mult tîrîș... O cam sfeclise boiernașul, nu se mai ținea așa de țanțoș.

— Din partea cui vii, pui de lele, a țarului sau a boierilor ? îl întrebă Stepan.

— Vin din partea slăvitului țar Alexei Mihailovici și sînt purtător de hrisov împărătesc, răspunse în grabă Gherasim, se căută în sîn, scoase hrisovul frumos pictat. Preaînaltul țar și mare cneaz Alexei Mihailovici, stăpînitor peste toată Rusia Mare și Mică și Albă și peste multe țări și pămînturi din răsărit și din apus și din miazănoapte, oblăduitor și diriguitor și domn și moștenitor și crai, mi-a poruncit ca pe voi toți, atamani și cazaci, să vă întreb de sănătate...

— Minți ! tună Stepan. Nu vii de la țar, te-au trimis iscoadă la noi !

— Uite hrisovul !... Și pecețile...

— De la boieri vii, cîine !

Stepan păși către boiernaș, îi smulse hrisovul, îl rupse în bucăți, îl aruncă pe jos, îl înfundă cu piciorul în noroi. Mai trase și-un scuipat peste el.

Cercul vui de uimire : una ca asta nu se mai văzuse la Cerkassk.

Boiernașul simți că-l cuprinde un val de bărbăție, doar era sol.

— Cum îndrăznești, tîlharule !...

Stepan se răsuci și-i arse una solului peste bot ; acesta zbură cît colo, la picioarele cazacilor lui Razin care ieșiseră în față, dîndu-i la o parte pe gospodari. Sărăntocii îl luară pe boiernaș la poceală.

— În apă cu el ! strigă Stepan.

Kornei se repezi să-l apere pe Gherasim, dar fu zvîrlit la o parte. Pe sol îl tîrîră spre Don.

— Stepane, ce faci, nu-ți dai seama ?! țipă la el Kornei. Oprește-i !...

— Ce, ți s-a făcut și ție de-o baie ?! Ia vezi !

— Îți poruncesc ! încercă să-l amenințe Kornei. Cine-i ataman de oaste ? Tu sau eu ?! Oprește-i !

— Tu să le porunceşti oştenilor tăi, dacă eşti ataman, iar eu alor mei. În apă cu boiernaşul !

— Stepan... măi băiatule... ne taie capetele la toţi, gîndeşte ce faci ! Opreşte-i ! se ruga acum de el Kornei ; dacă-i vorba să-i întrebe Moscova de cineva, apoi de boiernaş are să întrebe şi nu lui Stenka o să-i ceară socoteală!

Stepan păşi afară din cerc.

— Stiopka, ce faci tu e război ! Îţi dai seama, smintitule ? strigă după el Kornei.

— Război, naşule. Război, răspunse Stepan.

Îi legară mîinile boiernaşului Evdokimov, îi băgară în sîn nişte pietroaie, îi făcură vînt în apă. Zbiera boiernaşul cît îl ţinea gura, zicea că-i bate Dumnezeu. Zicea şi ceva de ţar...

Stepan se arătă pe mal.

— Pe Frolka nu l-aţi găsit ? îi întrebă el pe cazacii care se aflau în preajma lui.

— Nu, s-a pitit. Sau o fi plecat undeva. Nu-i nicăieri.

— Spuneţi să-i dea de veste, vorbea Stepan din mers, aşa să-i zică : ieşi, Frolka, la iveală că te mai iartă atamanul încă o dată de păcate. Să se arate, nu mă ating de el. Uite că vin şi ai noştri... Le spuneţi tuturor că ţinem cerc. Pe Kornei şi pe polcovnicii vînduţi nu-i primim. Al nostru are să fie cercul !

Stepan şi cu frate-său Frol, înconjuraţi de esauli şi de sotnici, se îndreptară spre locul unde trăgea la malul Donului flotila de mahoane în frunte cu Ivan Cernoiareţ.

Prima mahoană se propti în ţărm... Ivan sări din ea şi merse spre ataman.

— Cum aţi venit ? întrebă Stepan.

— Ne-a ajutat Dumnezeu, toţi sănătoşi. Cu toţii, împreună cu nogaii, sîntem trei mii şapte sute.

Arăta bucuros Ivan, parc-ar fi sărbătoare : ajunsese să vadă că s-a pornit treaba.

— Bine. Mahoanele să nu le descărcaţi... Alea de iau apă le trageţi pe uscat, le călăfătuiţi. Adună-i pe toţi marangozii şi dulgherii din Cerkassk, faceţi altele noi, cîte apucaţi.

— Cu Kornei te-ai văzut ?

— M-am văzut. Spune-le cazacilor : ţinem cerc. Ai mei sînt bine ?

— Uite-i acolo, îi arătă Ivan. Bine-sănătoşi.

De pe una dintre mahoane coborau baba Matriona şi Aliona cu Afonka.

— Să-i chem ?

— Mai tîrziu. Să meargă acasă. Hai la cerc. Ivan, Fiodor, veniţi încoace să stăm de vorbă.

Înainte de a începe vreun cerc Stepan stătea de vorbă cu „ăi mai mintoşi", oamenii lui de nădejde ; nu că le-ar spune atamanul cum şi ce să zică în faţa cercului, dar nici nu le ascundea cu ce anume ar vrea el să se încheie adunarea, cu ce hotărîre, şi îi sfătuia încotro să încline lucrurile.

Se adună cercul sărăntocilor. Nu erau de faţă nici Kornei Iakovlev, nici polcovnicii, nici gospodarii mai cu stare. Numai de-ai lor.

Stepan aşteptase să se desprimăvăreze şi acum grăbea deznodămîntul ; atîta putere cîtă adunase trebuia împinsă spre un ţel, orice lîncezeală sau tărăgănare erau păgubitoare şi pentru ce-şi pusese în gînd şi pentru renumele lui de ataman.

Tot aşa stătea Stepan, mai la o parte, pe un dîmbuleţ.

Păşi în cerc Ivan Cernoiareţ.

— Cazaci ! A venit vremea s-o luăm din loc. Vorba e încotro ? Eu aşa gîndesc : spre Azov ! Mai încercăm o dată... Ce ziceţi ? V-ar place ?! Aşa se înţeleseseră cu atamanul, să scoată la alegere toate drumurile pe care ar fi putut s-o ia. Ei, flăcăi, o luăm spre Azov ? ! mai strigă o dată Cernoiareţ. Mai făcu şi cu mîna în direcţia Azovului, nu ştia nici el de ce.

Rămase tăcut cercul. O fi el ce-o fi, Cernoiareţ, da' nu-i „ăl mai mintos".

Ivan se trase într-o parte, lîngă Stepan. Acesta îi aruncă o privire scurtă, iar se apucă să-şi dea cu biciuşca peste cizmă. Asculta ce spune cercul.

Ieşi în faţă Fiodor Suknin.

— Eu zic s-o pornim spre calmuci ! rosti el cu glas tare.

Cercul tăcea.

— La calmuci, fraţilor ! îi mai îndemnă o dată Fiodor.

Şi din nou cercul răspunse prin tăcere. Că nici Fiodor nu ţine de ciuf soarta oştirii.

Fiodor se îndepărtă, nu părea amărît.

Se uitau toţi la Stepan. Ăsta da, în mîna lui le e soarta...

— Tătucă, tu cum gîndeşti ? se auziră mai multe strigăte. Ia zi !

Stepan zăbovea. Vroia Stepan să-i stîrnească şi mai tare.

— Zi, tătucă ! urlau acum şi mai mulţi. Pe altul nu-l mai ascultăm ! Spune tu !...

Stepan se ridică în picioare în vîrful dîmbului. Tăcea... Privi roată.

— Eu aşa socot : a cam venit vremea să dăm ochii cu boierii ! zise el apăsat şi simplu. Mai tăcu niţel, îi privi pe toţi şi grăi : Ce ziceţi ?

— Aşa da !! răbufni cercul, asta aşteptau.

— Să ne ridicăm acum cu toţii, să-i mai împuţinăm pe vînzători în Rusia, oropsiţilor să le dăm libertatea !

— Aşa da, tătucă ! zbiera de bucurie toată gloata.

Demult aşteptau ei asta, toată iarna învîrtiseră ei gîndul pe toate părţile cum e cu vînzătorii de boieri ; acum puteau să urle pe faţă, de aia se bucurau.

— Atunci cum mergem ? întrebă Stepan.

Aici se porni tămbălăul. Asta pe toţi îi privea, toţi aveau ceva de spus.

— Pe Volga ! ţipau cei de pe Don. Ştim drumul !

— Pe Don ! De-a dreptul, pe lîngă Tambov ! se căzneau cei veniţi mai de curînd. Drumul ăsta îl ştim noi bine.

Se iscă o hărmălaie nemaipomenită. Ici-colo unii se luau de-acum de piept. Asta-i buba : încotro s-o pornească. Cum o iau, aşa o să şi ducă războiul ; cazacii de pe Don, cei mai cu judecată, pricepeau asta. Mujicii fugiţi de pe moşii sînt mai buni în locurile de unde au plecat, acolo un flăcău zdrenţăros face cît trei : îşi încheie el şi socotelile cu boierul, scurt, ştie şi drumul cel mai bun, mai îndeamnă cu el, dacă nu un prieten, măcar un cumătru, măcar un cumnat... Cazacilor le e mai dragă Volga — şi lui Stepan tot la fel —, dar acum trebuie să strige ei mai tare, să-i lămurească şi pe noii-veniţi, că doar nu mai sînt numai între ei.

— Dacă o luăm pe lîngă Tambov, le isprăvim toată pîinea prin satele pe unde trecem ! Şi atunci Donul ce mai mănînca ? De unde să le aducă ?! Copilaşii noştri aici rămîn, strigau cazacii către noii-veniţi.

— Da cel puţin cunoaştem drumul, că de-acolo-am venit, nu se lăsau veneticii.

— Şi ce, noi nu dinspre Volga venim ?!

— Dacă o luăm pe Volga, cine se mai lipeşte de noi ?! Puturoşii ăia de mordvini * ?

* Veche populaţie băştinaşă, de origine uralo-altaică, aşezată

— Buni şi mordvinii ! Ce, parcă ei nu-s oameni ? Şi nu numai mordvinii, se mai lipesc şi tătarii, şi calmucii, trăgeau tot pe-a lor cazacii.

— Şi cu ei ce să facem ? zbierau mai departe veneticii.

— Da' cu tine ce să facem ? Cînd ai venit curgeau nădragii de pe tine. Te-am omenit, ori ba ? Acum şi de mordvini îţi pute ! La Volga, fraţilor ! Acolo-i de noi !

— Pînă una-alta, mergem spre Panşin. Cînd ajungem acolo, om mai vedea noi, spuse Stepan. Vaska Us ne-a trimis vorbă că vine şi el acolo. Om vedea împreună. Păi, asta-i.

Îşi făcură loc în cerc trimişii cetăţii Cerkassk în frunte cu un popă. Oameni mai în vîrstă cu toţii, cumpătaţi. Îl cunoşteau pe Stenka, îi ştiau şi dărnicia.

— La tine venim, atamane.

— Care-i necazul ?

— Ne-a bătut bunul Dumnezeu, începu smerit popa. Ne-au ars lăcaşurile sfinte... Ai văzut ?

— Am văzut, zise Stepan.

— Acum eşti bogat..., ai fost de te-ai închinat la Solovki, la sfîntul Zosima...

Stepan se încruntă :

— Şi ? Mai departe ?

— Dă şi tu ceva pentru sfînta biserică.

— Dau pe dracu ! i-o reteză Stepan. Cine umblă să-i pîrască pe cazaci la Moscova ?! Cine se ploconeşte în faţa boierilor ?! Voi, c-aţi ajuns ca porcii ! Vă umflaţi burţile din peşcheşurile ţarului ! Piei din ochii mei, potaie ! Mai bine arunc la porci, decît să vă dau vouă ! Primii o să vă repeziţi să mă turnaţi... Poate c-aţi şi dat de ştire, lighioane urduroase. Las-că vă ştiu eu pe voi, popii... Ţarului să-i cereţi. Că aşa... de mine lui vă plîngeţi şi tot mie-mi cereţi pentru biserică. Pieriţi din faţa mea !

La aşa ceva popa nu se aşteptase.

— Ptiu, spurcăciune ! Fecior de tîrfă ! Vin la tine ca la un creştin...

— Lingăi ai ţarului, asta sînteţi. Uite, acum îmi ceri mie ajutor, dar dacă se întîmplă de nu izbutim, întîiul ai să sari să ne afuriseşti. Asta cum e, tot pe creştineşte ?

Ieşi în faţă un cazac mai în vîrstă, dintre cei cu stare :

---

pe cursul superior al Volgăi ; formează în prezent majoritatea locuitorilor Republicii Autonome Mordvine aflate în componenţa R.S.F.S. Ruse. — *n.t.*

— Stepane... uite, eu nu-s popă, da' tot te rog : ajută-ne să înălţăm nişte biserici. Ce ne facem noi, pravoslavnicii, fără ele ?

— La ce bun biserici ? Pentru cununii ? Păi, nu-i tot una ? Se aşază tînăra pereche lîng-o tufă de răchită, joacă una căzăcească şi gata cununia. Eu aşa m-am cununat şi uite că mai trăiesc, nu m-au lovit fulgerele cerului.

— Te-ai lepădat de Dumnezeu ! strigă popa, mîniat rău. Oare nu din pricina îndemnurilor tale diavoleşti ne-or fi ars nouă bisericile ?

Stepan îşi înfipse privirea în popă :

— Ţi-am zis să piei din ochii mei ! Că acuşi te bag şi pe tine în apă !... Păduche împuţit. Zice c-a venit ca la un creştin... Ia mai bine spune-mi mie aşa, pe creştineşte, de ce l-au dat jos pe Nikon de la Moscova ? Nu cumva pentru c-a vrut să le scurteze boierilor năravul ? Ei, cum e ?

Popa nu mai zise nimic, se întoarse şi plecă.

*

— Pe toţi, da pe toţi i-ai ocărît, îşi mustruluia finul baba Matriona. Cu Kornei... mai treacă-meargă, ne-mpăcăm noi. Da' pe boiernaş de ce l-ai dat la peşti ? Pe popă de ce l-ai făcut de batjocură ?...

— Le-oi face eu vînt de la Don, la toţi, făgădui Stepan fără nici o ameninţare în glas, obosit. Rămăsese pentru scurtă vreme fără oamenii lui, acasă.

— Mi-e groază, Stepane, spuse Aliona. Şi-acum ce-o să fie ?

— Libertate.

— Şi trebuie să omori oameni pentru blestemata asta de libertate ?

— Trebuie. Fără sînge n-o dobîndeşti. Nu-s eu ăl de-a orînduit lucrurile, aşa că n-are rost să-mi puneţi mie-n cîrcă pe toţi răposaţii. Şi-au să fie mulţi. Dă-mi de băut, Aliona.

— De-aia bei, că te mustră cugetul, rosti cu năduf Aliona, femeie cu frica lui Dumnezeu. Nu degeaba zic oamenii că te chinuie sîngele vărsat, pîn-la moarte te chinuie. Asta te chinuie pe tine. Că te chinuie !

— Zît !... Muiere nerodă. Nu te băga unde nu-ţi fierbe oala. Că pe boieri, să ştii, nu prea-i chinuie... îţi mai spun o dată : nu te băga, dacă n-ai treabă.

— N-am treabă ! Cum să n-am treabă ?! se răzvrăti Aliona ; îi mai dăduseră ghes cei din Cerkassk. Nu pot da ochii cu oamenii ! Chiar așa spun : că prin străinătăți i-ai tăiat pe necredincioși, iar acum ai venit acasă și-i tai pe-ai tăi, pe creștini. Cîtă libertate vrei ?! Că și-așa ești tu liber...

Altă dată ar fi răcnit Stepan la nevastă, așa, s-o sperie, poate că i-ar fi și ars una la supărare cu biciușca pe care o avea mereu agățată de mînă și uneori uita s-o dea jos, chiar cînd era acasă. Simțea, însă, și el : dacă ar uita oamenii de frică, mulți ar începe să vorbească așa, ca Aliona. Și ce-i trist e că ar vorbi mai cu judecată. Lucrul ăsta îl uimea pe Stepan, îl scotea din sărite... Începu să vorbească, străduindu-se să-și păstreze cumpătul :

— Eu sînt cazac liber... Dar unde să-mi ascund eu ochii mei ăștia liberi ca să nu-i văd pe cei flămînzi, și goi, și fără adăpost... Sînt din ăștia în Rusia cîtă iarba. Îndurarea poate că mi-am pierdut-o, dar sufletul nu ! Sufletul nu mi l-am pierdut, nu l-am scăpat de pe cal în stepa cea largă!... Să-mi fie milă, ai ?! Parastasu mamii lor de... ! Stepan pălise la față, îi trosneau degetele strîngînd coada biciuștii. Piei de-aci, proasto !

Aliona dădu să plece, dar Stepan sări în picioare, i se puse în cale, se aplecă spre ea, aproape :

— Iar lor nu le e milă !... Pe frate-meu Ivan... jivinele, nu i-ar răbda pămîntul... ! cu vocea gîtuită de durere, cu ochii în lacrimi, Stepan vorbi mai departe. Dar mila lor unde e ? Unde ? Mi-au astupat gura cu țărînă să nu strig, să nu m-audă mila lor. Să nu-mi iasă din gîtlej nici strigăt, nici rugă, nu cumva să le tulbure cineva cugetul. Apăi nu, dacă m-au lăsat în viață, acum lor să le pară rău. Acum n-am să-i mai blestem aiurea. Și nici n-am să mă rog de ei. Acum îi tai ! Du-te de ascultă ce spun despre boieri ăștia care au venit de curînd. Fiare ! Mai răi ca fiarele ! Numai că nu mănîncă și carne de om. Dar sîngele îl beau. Iar popii... Ptiu ! Drept-credincioșii ! Alte fiare !... Pe cine certați voi pentru sîngele vărsat ? Pe cine ?!

Matriona turnă un pocal de vin, i-l întinse lui Stepan:

— Răcorește-te, maică, răcorește-te... Te-ai și schimbat la față.

Stepan îl dădu peste cap, își șterse mustățile, se așeză. Tăcu îndelung, apoi iar începu să vorbească, încet, ostenit:

— Pic de rușine n-aveți : să ziceți voi de fugari că vă mănîncă pîinea degeaba... Știu eu cine-i cîntă la

ureche... Spun c-am început să-i tai pe-ai mei ? Nu, că ăştia nu-s ai mei. Ai mei sînt napăstuiţii, ăia sînt ai mei. Căpcăunii cu burta mare nu-s de-ai noştri. Dac-aş mai şti cum să stau de vorbă cu ei, zău c-aş sta. Dar nu ştiu. Nu mi-a rămas decît să-i tai. Asta da, ştiu. Ia încercaţi voi, drept-credincioşii, să-i ţineţi în frîu cu rugăciunile voastre ! Păi, ăştia înghit toată Rusia cît nici n-ai clipi ! Voi încercaţi, iar eu am să mă uit cît de buni se fac ei de pe urma rugăciunilor voastre. Îi doare în cot de toate rugăciunile !

Stepan tăcu. Îşi mai turnă un pocal, bău, îşi lăsă obrazul în palme, închise ochii... Tare îl osteneau ciondănelile astea. Căuta el în tot felul să se ferească de ele, dar tot se mai întîmplau.

Femeile îl lăsară singur.

Dar nici nu ieşiseră ele bine că dădură buzna oaspeţii : Ivan Cernoiareţ, Fiodor Suknin... Iar cu ei veneau Larka Timofeev, Mişka Iaroslavov, toţi cei şapte care fuseseră la Moscova, la Kremlin, să-i ceară ţarului iertăciune pentru păcatele cazacilor. Abia acum, cînd îi văzu vii şi nevătămaţi, pricepu Stepan cît îi sînt de dragi tovarăşii lui cei credincioşi şi ce prostie făcuse cînd i-a trimis la Moscova ; prea bine ar fi putut rămîne să putrezească de vii prin beciurile ţarului sau, cine ştie, să se prăpădească de tot.

— Ia te uită ! se bucură Stepan. Aşa oaspeţi mai zic şi eu ! Dragii mei dragi...

Se sărutară toţi solii cu atamanul.

— Da' ce oaspeţi !... repeta întruna Stepan. Ei, cum e ? Cînd aţi ajuns ?

Se bucura ca un copil. Mai să plîngă de bucurie. În tot timpul ăsta, pînă să se arate Larka şi cu ai lui, îl duruse sufletul : rău a făcut că i-a trimis la Moscova.

— Acum de unde veniţi ?

— Acuşi am sosit.

— Aliona ! Pune masa că tragem un chef. Unde-i muierea aia ? începu să se foiască Stepan. Măi, băieţi, măi !... Tare mă bucur c-aţi venit. Slavă ţie, Doamne ! Oastea aţi văzut-o ? Ce ziceţi ? Stepan rîse. S-o clinti lumea ! Hai, luaţi loc, luaţi loc...

Intră Aliona, îi privi îmbufnată pe noii veniţi, se apucă să pună masa. Iar se pun pe chefuit.

— Şi ţarul, bine-sănătos ? V-a dat drumul ?... Sau cum a fost ? îi iscodea Stepan.

— Ne duceau sub strajă la Astrahan, dar pe drum noi am tulit-o. Noi, adică, ce să căutăm la Astrahan ?... Că doar tătuca o fi de-acum pe Don.

— Cu străjile ce-aţi făcut ?

— Caii şi armele le-am luat, pe ei i-am lăsat s-o ia pe jos..., surîdea şi Larka, mulţumit.

— Frumos. Cu ţarul cum a fost ? L-aţi văzut ?

— Nu. Am stat de vorbă cu boierii, la dregătorie...

— Se aşteaptă s-o luăm spre Moscova ?

— Nu. Pe atunci nici nu ştiau prea bine unde sîntem, c-om fi pe Don, c-om fi pe Volga...

— Las-că-i bine, să-şi mai scarmene şi ei mintea. Mîine pornim. Ăsta cine mai e ? Stepan îl văzuse pe Fedka Şeludiak.

— Fiodor... S-a lipit de noi pe drum. A trecut prin multe, a aflat şi gustul biciului, la Moscova, la dregătorie.

— Ce neam ? îl întrebă Stepan, cercetîndu-l din ochi pe Fedka ; smead la faţă, uscăţiv.

— Calmuc. Botezat, zise Fedka.

— Cum altoiesc ăia la Moscova ?

— Altoiesc pe cinste ! Te unge pe inimă cînd îţi aminteşti. Se pricep.

— Ce-ai făcut ?

— Ne-am făcut şi noi cheful... L-am băgat în Volga pe moşierul nostru. Pe urmă am pribegit multă vreme. Iar la Moscova, cînd m-au pus la cazne, treaba cu moşierul n-am mărturisit-o. Am zis c-am fugit de pe o moşie. Şi nici de unde sînt nu le-am spus, i-am minţit...

— Da' ce v-a apucat ? Nu v-a fost milă de ăsta, de moşier ?

Şeludiak făcu ochii mari de uimire : alte lucruri auzise el despre Stenka Razin, că nici el nu i-ar prea avea la suflet pe moşieri.

Stepan începu să rîdă, rîseră şi esaulii.

— Ei, Aliona, cum stăm ? o întrebă Stepan.

— Poftiţi la masă.

*

Adînc doarme atamanul după chef. Şi nici nu simte ce învîrtesc în preajma-i două fiinţe dragi : naşa şi nevasta.

Aliona, cu mîinile pe genunchi, se uită, nu se mai satură privind la omul care îi e atît de apropiat şi atît de departe de ea, atît de drag, de iubit şi de înfricoşător.

Matriona se pregătește, după o veche știință, să-i facă descîntecul de plecare.

— Doamne, Dumnezeule, suspină Aliona. Îl iubesc, da' mi-e și frică. Cumplit om.

— Ia mai taci, proasto ! Ce cumplit ? Un cazac precum toți cazacii.

— La ce s-o fi gîndind ?... Niciodată n-am știut.

— Nici nu ni se cuvine nouă să știm... Matriona se plecă asupra lui Stepan, începu să șoptească repede-repede: Îl descînt pe pruncul Stepan, drag ca lumina ochilor, cu potirul de cununie îl descînt, cu apă ne-ncepută, cu năframa mireselor, cu lumînarea logodnelor. Își trecu de cîteva ori palma umedă peste fruntea lui Stepan ; acesta se mișcă în somn, dar nu se trezi. Și-am să-i spăl eu pruncului feței-șoara, să-i fie curată ; cu văl de mireasă am să-i șterg eu gura dulce și ochii lui limpezi, și chipul cu gîndurile, și obrajii ca bujorii...

Îi șterse fața cu basmaua. Stepan nici acum nu se trezi.

— Se prăpădește, îmi spune mie inima, rosti Aliona îngrozită.

— Zît ! îi reteză vorba Matriona. Cu lumînarea de logodnă am să-i luminez caftanul de căpitan și cizmele de saftian și căciula de sobol, cingătoarea cu mărgele și pletele bălănele, chipul de voinic bărbat și pasul ne-mpiedicat...

Aliona se porni să plîngă încetișor. Matriona se uită la ea, clătină din cap și-i dădu mai departe :

— Să-mi fie copilașul întreg-nevătămat, descîntecul să-l ferească de braț dușman, de sîneață, de săgeată, de arcan, de tăiș vrăjmaș, de arcaș, de poteraș, de lemn rusesc, de lemn străin, și lung, și lat, și-n patru tăiat, de viclenii băbești și de boli lumești, de fier, de oțel, de arama roșie, de arama verde, de argint, de aur, de solz de balaur, de gînd hain și de om păgîn : de nogai, de neamț, de mordvin, de tătar și de bașkir, de calmuc, de turc și de iacut, de ceremis, de udmurt, de chinez și de cel din Buhara... În luptă nimeni să nu te biruiască, armele să nu te dovedească, furca și sulița să nu te-atingă, securea sau barda să nu te frîngă, nici buzduganul să nu te-ndoaie, nici paloșul să mi te taie ; bătrînii să nu te păcălească, flăcăii să nu te lovească, să fii tu ca șoimul, să fie ei cît vrabia... Să-ți fie, pruncule, descîntecul meu pavăză și scut și la ziuă și la noapte și la ceasul jumătate, și cînd vezi și cînd nu vezi, și cînd dormi, și cînd ești treaz, la deochi și la necaz, în apă

să nu te-neci şi prin foc teafăr să treci. Iar cînd ţi-o veni, copile, ceasul de pe urmă, nu uita că ne-am iubit, pîinea-n două-am împărţit, mînă-ţi paşii înapoi în satul unde te-ai născut, cu şapte-ori-şapte închinăciuni pentru-ai tăi cei dragi şi buni, şi-abia apoi să te laşi spre pămînt şi să-ţi fie somnul netulburat pînă peste vreme. Piei, piază rea ! Să-ţi fie strajă pretutindeni a mea vrajă.

Aliona se prăbuşi cu capul în pernă, începu să bocească în lege :

— A-a-a, nu l-aş da, nu l-aş lăsa...

— Aşa, plîngi tu, plîngi, o sfătui Matriona. Te mai uşurezi. Da' nu urla prea tare, lasă-l să mai doarmă.

— Şi pe noi, pe noi cui ne laşi-i-i ?... Că nu-ţi era bine ţie acasă-ă-ă ? Că te-o fi ajuns cu noi amaru-u-u ? Dragul meu, iubitul meu-u-u !..., nu se prefăcea Aliona, îşi urla jalea.

Stepan ridică fruntea, îşi privi tîmp nevasta cîtăva vreme... Se dumiri că ele îşi luau rămas bun de la el.

— Apăi, mama voastră... M-aţi şi prohodit, zise el cu necaz.

Îşi lăsă capul în pernă, o rugă :

— Lasă, ajunge.

3.

Mergeau cu mahoanele în susul Donului. Călărimea venea pe mal.

Erau toţi parcă apucaţi, beţi de bucurie. Nemărginită le era încrederea în acest nou raid, în steaua fericită a atamanului, în norocul lui.

Primăvara îşi făcea de lucru pe pămînt. Puterea ei covîrşitoare, veselă, făgăduia apropierea căldurii, trezirea vieţii.

Stepan călărea în lungul malului.

În ultimele zile şi-l apropiase pe Fedka Şeludiak. Îi plăcea creştinatul ăsta, calmuc de neamul lui, neînfricat şi fără căinţă, dat naibii, din cei ce umblă la vreme de noapte. Drept e că arareori te întîlneşti cu unul ca el : minte ageră, care mereu clocoteşte cîte ceva, trup vînjos, deprins să îndure multe, să rabde.

Fedka mergea călare alături de Stepan, dormita în şa; băuseră zdravăn în seara aceea, nu-şi făcuse somnul. Pe

nimeni n-a lăsat atamanul să se dreagă. Şi nici el n-a pus picătură în gură de dimineaţă.

Stepan struni niţel calul, rămase mai în urmă... Şi, deodată, din toate puterile, croi cu biciuşca crupa calului de sub Fedka. Calul sări în loc ; ca prin minune Fedka rămase în şa, parcă se făcuse una cu bidiviul, numai capul i se bălăngăni.

Stepan rîse. Îl lăudă :

— Aşa da !

— Ehei, tătucă !... Pe mine din şa sau de pe-o muiere numai moartea mă dă jos, se lăudă Fedka.

— Oare ? se îndoi Stepan.

— Zău !

— Vrei să te-arunc eu din şa ? Facem prinsoare.

— Vreau. Să dorm. Lasă-mă să dorm şi pe urmă m-oi arunca.

Stepan rîse iar, clătină din cap :

— Suie-te-ntr-o mahoană, fă-ţi somnul.

Fedka dădu bici calului şi o luă în goană, voios, spre mal.

Un cazac venit din urmă îi făcu semn atamanului, îi spuse încet :

— Bucluc mare, tătucă...

— Ce-i ? se trezi deodată Stepan ; zîmbetul i se şterse ca luat cu mîna.

— Ivan Cernoiareţ a tăiat un cazac.

— Ce spui ? Stepan se uita buimăcit la cazac, nu putea pricepe.

— De tot l-a tăiat, i-a zburat capul.

Stepan smuci scurt din dîrlogi, întoarse calul... Atunci îl văzu pe Ivan că vine chiar el într-acolo înconjurat de sotnici şi cazaci. Era pierit Ivan.

Stepan îi aşteptă să-i vină în preajmă, rosti sec :

— Tu vii după mine. Dădu bici calului şi goni în stepă, mai încolo de oştire.

Ivan îl urmă, căutînd să ţină pasul. Tăceau.

Se îndepărtară mult... Stepan opri calul din fuga mare, îl aşteptă pe Ivan.

— Cum a fost ? îl întrebă de-a dreptul pe esaul.

— Erau beţi... S-au încăierat, au ajuns să-şi tragă săbiile. Am vrut să-i potolesc, da' ăsta cu sabia la mine... Cazac bun, altfel.

Ivan îşi privi, mai ştii de ce, mîna dreaptă, ca şi cum s-ar fi temut s-o vadă mînjită de sîngele cazacului.

— Care era ?
— Makar Zaika, de pe Hopior.
— Şi ?
— Şi-atunci am dat... Nu ştiu nici eu cum de s-a întîmplat. N-am vrut.

Ivan tot încrunta din sprîncene, nu-şi putea ridica fruntea.

O vreme Stepan tăcu.

— Şi tu ce te-ai pleoştit ? se oţărî el deodată.

— Eu ce ? nu pricepu Ivan.

— Păi aşa cum te-arăţi acum nu de esaul eşti bun, ci să tragi gunoiul din coteţ ! Mai să-ţi dea lacrimile !...

— Îmi pare rău de cazac... Doar n-am vrut. Şi-acum ce, să ţopăi de bucurie ?

— Părerile astea de rău mai lasă-le tu deoparte ! L-ai tăiat şi gata ! Da' să te smiorcăi în faţa oştirii, asta nu te las. Tu stai în fruntea oamenilor. Dacă s-o întîmpla mîine să mă nimerească vreun streliţ, cine o să le ia pe toate în mînă ? Cine, dacă esaulii mei au ajuns mai rău ca găinile cele plouate ? La asta trebuie să te gîndeşti, sau nu ? Îţi pare rău ? La noapte n-ai decît să-l jeleşti. Da' singur.

Tăcură.

— Şi mie-mi pare rău. În alte vremi de viu te-aş fi îngropat, laolaltă cu mortul, îşi duse Stepan gîndul pînă la capăt. Pentru cazacul ăla.

Ivan oftă :

— În alte vremi... Păi în alte vremi aş fi fost şi eu mai cu luare-aminte cînd trag sabia, da' acum m-a-mpins dracu. Cazacul era om de nădejde... îl ştiam bine. Dar adineaori parcă turbase : ochii roşii, nu mai vedea nimic în jur... mai mare groaza. L-am luat eu şi-aşa, şi-aşa, nici nu vede, nici n-aude. Şi uite că s-a-ntîmplat...

— De-acum încolo bagi bine de seamă să nu mai bea nimeni. Nici o duşcă, nici un strop să nu ia-n gură cît sîntem la război ! Acum du-te, pleacă de-aici, să nu te mai văd în halul ăsta. Şi nici în faţa cazacilor să nu te-arăţi. Du-te şi tu mai încolo, singur, să te dezmeticeşti.

Ivan îşi mînă calul înapoi. Stepan se duse în fruntea cetei de călăreţi.

Îngrijoraţi de cele întîmplate, îl aşteptau Fiodor Suknin, Larka, Stîr, moş Liubim. Uciderea unui luptător cazac de mîna unui alt cazac, rar să se petreacă una ca asta. Se temeau de ce-l aşteaptă pe Ivan : atît ar mai trebui, să-şi

amintească atamanul de legea oştirii, atunci esaulul poate plăti cu viaţa. Se mai întîmplase să fie îngropaţi amîndoi cazacii în acelaşi mormînt, şi cel ucis şi ucigaşul, de viu ; pe vremuri nici nu prea stăteau să cerceteze cum de s-au petrecut lucrurile.

Stepan se năpusti în esauli :

— Am dat poruncă să nu pună nimeni gura pe băutură la vreme de război ?! Am dat sau n-am dat ?

— Ai dat, răspunse Fiodor în numele tuturor.

— Şi vouă unde vă sînt ochii ?! Au ajuns să le ia minţile băutura !...

Tăcere.

— Lui Ivan nu-i fac vină, bine-a făcut că l-a tăiat. De-acum pe care-l prind, eu îl tai şi vouă la fel vă poruncesc. Să ştie toţi ! Cu mîna lor şi-o fac.

Pe ascuns, esaulii răsuflară uşuraţi : a scăpat Ivan de belea.

— Pe Makar îl înmormîntăm cum se cuvine, porunci atamanul. Şi cruce să-i puneţi.

*

Făcură tabără în dreptul Panşinului. Două zile au stat, aşteptînd să vină Certous şi cu ai lui ; aşa se înţeleseseră prin vestitori, să se întîlnească aici.

În a treia zi, spre seară, se arătară în zare călăreţii lui Vaska Us.

Vasili Rodionovici Us (zis Certous) era la vremea aceea un conducător de oaste mai vîrstnic, hîrşîit, trecut prin două războaie, dăduse şi o raită către Moscova... Aceasta din urmă, ce-i drept, fusese şi fără izbîndă şi-i lăsase şi-un gust amar ; cazacii fugiseră din preajma Moscovei, lepădîndu-se în drum de mujicii care li se alăturaseră, dar acea nereuşită nu l-a frînt pe Vasili, nu i-a stins patima pentru războaie şi prăzi. Era încă în putere, mîndru, ce păţise la Moscova era demult uitat.

S-au dus unii de i-au zis lui Stepan despre călăreţi. Ieşi el din cort, îşi făcu mîna streaşină la ochi. L-o fi încercînd şi pe el o tulburare, că tare i-ar prinde bine să-l poată trage pe falnicul Vaska de partea sa.

— De care are mai mulţi ?

— Cei mai mulţi sînt de pe la Vîşnev Cir, începu să-l lămurească un cazac din cei care fuseseră în solie la Vasili, nişte calici. Sînt şi ceva zaporojeni, au rămas cu ei din vremea războiului...

— Tu ai fost la el ?
— Fost.
— Cum e ?
— Păi... Am să văd eu, aşa a zis. Cică să vadă el ce fel de ataman eşti.
— Pe cazaci să-i primim bine, porunci Stepan.

Şi tăcu. Aştepta. Trebuia să se săvîrşească un lucru de mare însemnătate : să-şi aducă Us cetele lui de cazaci sub steagul lui Razin. Sau să nu le aducă. E puternic Us, cazacul, iar faima lui pe Don e mare... Stepan nu-l ştia pe Us (casa acestuia era în Razdorî, dar şi pe-acolo nu se ducea decît o dată pe an, după făgăduială, că mereu era în războaie) ; în schimb, îl cunoscuse bine Serghei Krivoi, fusese prieten cu Us. Serghei fusese cel care îi povestise lui Stepan despre Vasili. Tot Serghei îi spusese că Us nu-i deloc un cazac prost, doar că-i căpăţînos ; dacă se îndărătniceşte, nu-l mişti din loc, dar dacă izbuteşti să pui hamul pe el, trage ca la arat.

Vasili se apropie călare de cazacii printre care se afla şi Stepan, se opri... Stătu o vreme liniştit, privindu-i, parcă-i venea a rîde.

— Hai să trăiţi, cazacilor-atamani !
— Să trăieşti ! răspunseră oamenii lui Razin.
— Care din voi o fi Stenka ?

Stepan tăcu. Se răsuci pe călcîie, se duse în cort. După un timp ieşi de acolo Stîr şi glăsui simandicos :
— Atamanul te roagă să pofteşti !

Vasili, cam descumpănit de o asemenea primire, se dădu jos de pe cal, intră în cort. Merse cu el încă unul, care nu prea arăta a cazac. Cazacii — şi ai lui Razin, şi cei veniţi cu Us — se uitau în tăcere spre cort ; nimeni nu se aşteptase ca cei doi falnici atamani să se întîlnească atît de... ciudat.

— Parcă nu prea m-ai primi cu drag, spuse Vasili, zîmbind pe sub mustaţă. Au nu ţi-oi fi plăcut la înfăţişare ? Au te-ai supărat că nu te-am cunoscut deodată că tu eşti atamanul ? Da' tu pe mine mă cunoşti ?

— Eu te cunosc, îl liniştit Stepan pe atamanul cel fălos, se tot uita la el cu luare-aminte. Pe tine cine nu te cunoaşte !

Îşi strînseră mîinile.

— Ia loc, îl pofti Stepan.

— Da' alor mei ce să le spun ? M-ai cam zăpăcit tu pe mine, flăcăule...

— Le spui să-ntindă tabăra. Auzi tu, s-a zăpăcit !

Vasili scoase capul din cort... Se întoarse.

— Băieţi deştepţi, s-au descurcat singuri. Dar tu, Stiopuşka, de ce te porţi aşa ? Ai ?

— Cum adică ?

— Aşa... mă tot cîntăreşti din privire... Parcă îţi mersese faima că eşti om de omenie, nici de la băutură nu te dai în lături... Or fi minţit oare ? Cam cîţi ani ai tu ?

— Cîţi am, toţi sînt ai mei. El cine e ? făcu Stepan cu capul către omul care venise cu Us.

— Diacul meu de sfat, Matvei Ivanov. Neam de ţăran... Cap luminat ! Mereu e cu mine... Aşa am zis, el să fie cu chibzuiala.

— Apăi să chibzuiască el în altă parte, spuse Stepan. Nu în cort. Şi singur. Iar noi stăm de vorbă...

— Nu vă stric rostul, zise Matvei simplu, dar cu o neaşteptată mîndrie, care venea dinlăuntru.

Faţă de atamanul său n-avea deloc înfăţişare de voinic, mai scund de stat, ciolănos, cu chipul plin de zbîrcituri ; ce te izbea mai întîi la el erau ochii, deştepţi, înţelegători, cu un licăr de zîmbet trist. Fără să vrea, Stepan îşi pierdu o clipă privirea în ochii aceia...

— Om de încredere, spuse Us. De faţă cu el poţi vorbi fără teamă.

— Bine, de ăştia avem nevoie. Lasă-mă să stau de vorbă cu atamanul, nu-l slăbi Stepan. Du-te.

Matvei ieşi.

— Ai auzit ce am de gînd ? întrebă Stepan de-a dreptul.

— Am auzit, zăbovi puţin Us cu răspunsul. C-o iei spre Moscova ? Am auzit. Pot să-ţi arăt şi drumul... Cine-a mai fost pe-acolo ştie pe unde s-o ia.

— Care drum, ăla pe care aţi luat-o voi la fugă ? Rău drum. Găsim noi altul, mai de nădejde.

— Aprig atamanul ! făcu Us cu o încîntare prefăcută. Nici să mai fugi puţin n-ai voie. Pe mine bunicu-meu m-a învăţat : dacă nu ştii să şi fugi, să nu mergi la război. Se mai întîmplă, Stiopa. Dacă fierbe sîngele-n tine, asta-i bine, dar dacă fierbe aiurea, asta-i rău. Atunci să nici nu te ridici împotriva Moscovei, că pe de-ald-ăştia acolo îi sloboade cu capu-n jos din turla bisericii.

Stepan își strîmbă gura într-un surîs răutăcios.

— Au cam băgat ăia frica-n tine...

— Păi cum ?! Știi ce înaltă e turla aia ? N-ai văzut-o?

— Am văzut-o. E cam înaltă.

— Și-atunci ce cale ți-ai ales ? întrebă Us. Sau la noroc, cum dau bobii ?

— Cum vine asta cu bobii ? nu pricepu Stepan.

— La întîmplare ! Cum spune omul, la baftă.

Stepan se uită lungă la Visili Rodionîci ; da, minte avea, dar nu prea multă.

— La baftă nu știu, n-am mai fost. Mie-mi place la izbîndă.

Iar în timpul acesta în tabără altfel se înțelegeau oamenii între ei, acolo n-aveau de ce să se ciondănească. Acolo totul era limpede.

Cazacii lui Us și cei ai lui Razin, spre deosebire de mai-marii lor, și-au vorbit de îndată pe aceeași limbă, simplă, fără ghimpi și ascuțișuri.

Unii se reîntîlneau după o lungă despărțire, își aminteau de războaiele de altădată... Se aprinseră focurile. Oamenii se pregăteau să-și primească oaspeții cum se cuvine și cum poruncise atamanul.

Cazacii lui Razin se gătiseră dinainte, să-i dea gata pe noii-veniți, se împopoțonau, păi cum altfel ?

Mai mulți s-au adunat gloată în jurul lui Stîr, să le arate cum a fost el la Moscova să se vadă cu țarul.

— Uite-așa șade el pe tron... Mișka, pun-te tu.

— Ia mai lasă-mă, nene, nu se lăsă Mișka, un cazac mai tinerel.

— Unde mi-e cumătrul ? își aminti Stîr. L-a văzut și el pe țar, poate să vă-arate.

Moș Liubim își trase pe țeastă o căciulă întoarsă pe dos, se întronă în vîrful a trei șei puse una peste alta. Făcu o mutră sastisită... Arăta vajnic și cam tembel. Întrebă :

— Ei, unde mi-s cazacii ăia ? Ia dați-i încoace să stau eu de vorbă cu ei.

— Nu așa ! se repezi Stîr. Se făcea că tu veneai de la baie.

— Aha !... Bine atunci. Moș Liubim începu să se scarpine cu înverșunare. Ce-ar fi să fac eu o băiță ?...

— Păi, tu de-acolo vii ! se puseră să zbiere privitorii.

— Aha !... Da, aşa... Ei ! Boieri !... Aduceţi-mi o cană de trăscău, să beau şi eu după baie.

Îi aduseră „ţarului" trăscăul. Bău.

— Mai vleau.

— Ţi-ajunge.

— Ce, nici ţarului nu te-nduri să-i dai horilcă, pui de lele ? ! În genunchi să te tîrăşti în faţa mea ! Adu horilcă !

Închipuia bine moşul măreţia răzgîiată a ţarului.

— Vleau o cană de horilcă ! Vleau o cană de horilcă !

Mai mult semăna cu un copil obraznic şi năzuros decît cu ţarul.

Îi mai aduseră o cană. Moşul o bău, plesni dulce din buze. Scuipă într-o parte.

— Ah, că bună-i !... Gata, unde-s cazacii ăia ?

Stîr intră fără grabă în cerc, încotoşmănat şi el în dracu mai ştie ce, un fel de hlamidă stranie. Şi el tot fălos nevoie mare.

— Să trăieşti, cazacule ! îi dădu binețe „ţarul". Ce tot umbli brambura prin împărăţia mea ? Ce tot adulmeci pe-aci pe la mine ?

— Porunceşte să-mi dea şi mie nişte trăscău, îi şopti Stîr.

— E-hei !... vuiră privitorii. Pînă să ne-arătaţi cum a fost, voi vă şi faceţi criţă.

— Aşa trebuie, spuse Stîr. Mai întîi şi mai întîi se dă de băut.

— Aşa-i, îl susţinu şi moş Liubim. Hei, boieri, unde v-aţi ascuns, netrebnicilor ? Daţi-i cazacului vin din cel bun din ţări străine.

Îi aduseră şi lui Stîr un pocal. Bău.

— Încă unul. Am bătut cale lungă, sînt cam ostenit.

— Mai daţi-i ! porunci „ţarul".

— Mişcaţi-vă ! se răsti Stîr la „boieri". Porunca ţarului !

Mai veniră cu un pocal. Îl bău Stîr şi pe ăsta.

— Cum ai ajuns la noi, căzăcelule ? întrebă blînd „ţarul".

— Binişor.

— Dar tu ce umbli brambura prin împărăţia mea ? Asta am dori noi să ştim.

Stîr îşi suflă nasul cu zgomot, întîi o nară, apoi cealaltă. Acum arăta tîmpit de-a binelea.

— Ce aţi dori să ştiţi ?...

Nu-i venea uşor lui Certous, războinic bătrîn, să-şi înfrîngă mîndria, să se pună aşa, deodată, la porunca unuia mai tînăr, ca Stenka, a unuia care pe toate vrea să le facă de capul lui. Dar mare era şi farmecul lui Razin, un farmec crud. Cînd ţinea morţiş la ceva, Stepan, nu căuta cuvinte mai blînde, dădea cu ele cum ai da cu maiul. Cînd era sîcîit, nu o ascundea. Şi, ciudat, însuşi acest fapt îi liniştea pe oameni : dacă se mînie, înseamnă că are dreptate. Dacă are încredere în ceea ce spune, înseamnă că are dreptate.

Deloc nu-l cruţă Stepan pe bătrînul cazac ; îi aminti de fuga lui ruşinoasă din preajma Moscovei. Lucrurile aşa se petrecuseră : a plecat Us la Moscova, împreună cu o ceată de voluntari de oaste, să ceară să li se dea să facă ceea ce ştiau ei să facă, adică să lupte. S-au dus ca la război să ceară să li se dea un război. Pe drum s-au lipit de ei tot felul de mujici. Aceştia, în adîncul sufletului lor, altfel înţeleseseră de ce merg cazacii la Moscova ; nu s-au dus să ceară război, ci s-au dus să-l facă. Moscova cam tot aşa a înţeles venirea lor şi le-a trimis în întîmpinare o oaste puternică sub comanda lui Boriatinski. Cazacii au fugit. Mujicii, care erau pedestraşi, n-au putut să fugă. Pe ăştia stăpînirea i-a omorît.

Tocmai de asta amintise acum Stepan. Vorbea tăios :

— Atunci i-ai lăsat pe mujici în plata Domnului ! Ai lăsat oameni neînarmaţi să-i sfîşie cîinele de Boriatinski... Uite-aşa ţi-a mers ţie bine pe drumul ăla ! Şi-acum tot pe-acolo mă-ndemni ?... Chiar aşa, fără ruşine...

— Ptiu !... Şi prost şi încăpăţînat ! se înfuriase şi Us. Să nu dea Cel de Sus să ţi se întîmple şi ţie pe undeva să dai înapoi, că uite cu mîna asta — îşi arătă Us ditamai lăboiul — te-oi plesni peste mutră. Păi, ce era să fac ? Să-mi pun gîtul la tăiere laolată cu mujicii ? Tu, mă rog, n-ai decît, ţi-aduni o liotă de mordvini, de ciuvaşi, de nogai d-ăia, cu ei poţi să-ţi încerci puterile şi împotriva lui Boriatinski, şi-a lui Dolgoruki... Auzi tu ! La necazul altuia ai ţinere de minte !

— Atunci nu te băga cu sfaturile, dacă nici de necazurile tale nu-ţi mai aminteşti.

— Ivan Bolotnikov nu era mai zălud ca tine, da' nici el nu s-a încumetat s-o ia pe Volga.

— Ia uite la el ! Și-a amintit...

— Păi de ce să-l uit, căpitan bun a fost el... Măcar de ne-ar da Dumenzeu mai mulți d-ăștia.

— De aia s-a și prăpădit Ivan al tău.

— S-o fi prăpădit el, dar nu d-aia. Că pe voi de ce vă trage așa spre Volga ? O dată v-a mers pe-acolo și-acum iar vreți... Numai că, vezi, a mai fost unul care-a rupt-o la fugă și de pe Volga — Ermak. Us se ridică, scoase capul din cort, strigă : Matvei ! Hai încoace. Ia și tu aminte, Stepane, la ce zice mujicul, că știe ce spune. Ascultă tu, ascultă, că nu-ți prinde rău. Eu de multe ori bag de seamă la spusele lui.

Matvei intră.

— Pe-acolo cazacii... cam... o cam iau razna, spuse el și se uită spre Stepan. Sau nu-i nimic, lasă-i ?

— Ce, că s-au așternut la chef ? Păi, da' cum să nu chefuiască ? Că doar nu cu tătarii s-au întîlnit ei.

— Bună treabă, se învoi și Matvei. Eu am zis doar așa, acum s-o încinge tare de tot, că s-au întîlnit o mulțime de cunoscuți. Iar voi aici poate altceva aveți în minte.

— Noi aici am dat-o strîmbă, spuse Us. Nu vrea Stepan Timofeici să meargă prin tîrguri și sate, el vrea pe Volga.

— Păi, asta ți-am spus și eu, zise liniștit Matvei. Eu așa ți-am spus : Stepan Timofeici spre Volga are să te îmbie.

— Atunci lămuriți-mă voi pe mine, că mie nu-mi intră-n cap, de ce ?

Stepan asculta cu luare-aminte vorbirea, neînțeleasă pentru el, dintre cei doi. Mujicul Matvei i se părea cu adevărat deștept la minte. Tare îi plăcuse felul cum vorbea : liniștit, nu prea tare... Nu stăruia în părerea lui, asta nu, dar ce avea de spus tot spunea. Îi plăcuseră și ochii : triști, înțelepți, dar și gata să te ia în rîs. Mai osebit mujicul.

— Una la mînă : cine e Stepan Timofeici ? începu să judece Matvei, vorbind către Us. E cazac de pe Don. Drept e că, după rădăcini, ar fi el rus sadea, că din Rusia se trage, dar de asta a cam uitat el...

— Cum adică din Rusia ? De unde-ai mai scos-o ?

— Păi, taică-tău e din Rusia. De la Voronej. Pe la noi așa s-a auzit...

— Și ?

— Așa... Cum s-ar zice, ești cazac de pe Don, Stepan Timofeici. Ca și tine, Vasili Rodionîci. Aici, pe Don, de trăit trăiți liberi, moșierii nu vă încovoaie, pielea de pe voi nu v-o iau, nevestele și fiicele nu vi le adună noaptea din pat pentru desfătarea lor. Așa... Adînc vă mulțumim că barem îi mai adăpostiți pe la voi pe mujicii noștri. Dar parcă nu-i tot una, că doar nu poate fugi la Don toată Rusia. Iar voi, cum sînteți cazaci de pe Don, numai la Donul vostru vă e gîndul. Cum vă strînge nițel țarul cu ușa, cum săriți în sus : să nu te iei de Donul liber ! Da' la asta nici nu vă gîndiți, că n-o să-i fie moale nici Donului vostru liber. Numai să isprăvească el cu mujicii, să-l vezi atunci cum se ia de voi. Dacă tot v-ați ridicat, apăi ridicați după voi toată Rusia. Vouă nu vă trebuie mult s-o luați din loc... Mujicul nostru, pînă se urnește el, fir-ar sufletul lui să fie, pînă să se repeadă el să smulgă parul din gard, de patruzeci de ori îi vinăia de petrecanie. Lui asta-i trebuie : să se ia și el după careva, atunci merge. Voi, uite, ăștia sînteți !... După unii ca ăștia să tot mergi. Dacă nu cu voi, atunci cu cine ?

— Tu încotro o sucești ? întrebă Stepan.

— Pe Don ar trebui să mergeți, Stepan Timofeici. Prin Voronej, Tambov, Tula, Serpuhov... Pe acolo mujicii și tîrgoveții și calicii de tot felul sînt mulțime mare. Pînă să ajungeți voi către Moscova, ma-are oștire o să trageți după voi. Iar dacă-i vorba de Volga, trimite tu acolo o ceată de cinci sute, cu esaulii și cu o carte din partea ta, să se ridice și să vină și ei de prin părțile alea. Și-atunci, cînd nici n-ai crede, să-i vezi cum ies din pădure și cei din Novgorod, din Iaroslavl, din Poșehonie și din Vologda, atunci să vezi veselie mare ! Pe Volga, lucru cunoscut, e bine că ai unde să te miști. Și-apoi, dacă e să-ți faci cheful, unde-i mai bine ? Pe Volga. Acolo te simți și mai în voie. Dar acum n-ar fi mai ceva să stîrnim noi toată suflarea ? !... Matvei se însufleți se, îi luceau ochii. Spune-i tu, dar mai tare, răcnește la el : hai ! V-ați lenevit stînd locului, puturoșilor ! Vă cresc bălării în barbă !... Dacă luați calea codrului cu măciuca-n mînă, dracu' vă mai vede slobozi pe voi și pe copilașii voștri. Cresc și ei,

uite, în urma voastră şi ţuşti în pădurea Petuşki, să ţină drumul negustorilor. E-eh !...

— Ce-i, Matvei, ai pus ochii pe ţar ? îl întrebă Stepan, mijindu-şi ochii a zeflemea. Păi, pe-aşa, dacă-i să ne luăm după sfatul tău, toată împărăţia Rusiei s-o-ntoarcem cu fundu-n sus ?...

— Ce-am eu cu ţarul ?

Stepan rîse :

— Te-ai speriat ?... Apăi asta e : voi sînteţi oaspeţii mei cei dragi, eu v-am ascultat, acuma gata. Mergem pe Volga.

— Cu mîna ta ţi-o faci, Stepane ! sări cu vorba Us. Ca berbecul, tot de capul lui. Cîtă putere de lume-ai adunat, şi tu... Mare nerod ? Te ia dracu !

— Vii cu mine ? îl întrebă de-a dreptul Stepan.

— Da' unde naiba să mă duc ?... Tu eşti aici mare şi tare, şi ţar şi Dumnezeu ; măcar că nu-s legat, da' tot am să mai guiţ prin preajma ta. Us se ridică, uriaş de statură, se lovi cu palmele peste coapse. Cap ai avea, dar tot un prostălău s-a ales cu el. De ce te-ai încăpăţînat ?

— N-am chef să-ţi spun.

— Aici ai greşit-o tu prima dată, Stepan Timofeici, puse Matvei cu voce scăzută, trist, parcă dus pe gînduri. Dea Domnul să fie şi ultima. Eh, ce păcat, ce păcat !... Şi drept e că nici n-ai ce-i face.

4.

La Cerkassk, polcovnicii şi cazacii mai cu stare erau plini de gînduri negre. Pentru ridicarea lui Stenka puteau să plătească un preţ greu, asta înţelegeau ei. Ţarul le tot trimitea hrisoave, le tot cerea ţarul să afle ce şi cum, să-l potolească pe Razin, era îngrijorat ţarul. Dară dracul îl mai potoleşte acum pe Razin, cînd a venit de s-a aşezat în Kagalnikul lui ca într-o cetate, cazacilor nu le-a dat drumul pe-acasă... Pune mîna de-l potoleşte ! Potoleşte el acum pe cine vrei şi încă cum, cu cap cu tot. Aşteptau să se desprimăvăreze : pe primăvară are să fie limpede încotro o porneşte. Poate or încerca să ajungă acum pînă la turci ; atunci să-i ajute Dumnezeu, că acolo le rămîn oasele. S-ar putea să se ia la harţă cu calmucii sau cu tătarii din Crimeea ; nici asta nu-i rău, ba-i chiar bine ; îşi

irosesc puterile în încăierări şi se liniştesc. S-au străduit ei, încă pe iarnă, să afle cumva încotro are s-o pornească el la primăvară. N-au putut afla. Stenka îi amenința pe toți, dar pentru cine își ascuțea el într-ascuns cuțitul, despre asta tăcea. Nici cînd era beat nu scăpa o vorbă. Au întors-o ei pe toate fețele, şi așa, şi așa... I-a dus gîndul şi la asta : n-o fi ținînd el oare către Moscova ? Așteptau să vină primăvara. Şi iată că li se adevereau cele mai groaznice bănuieli : Razin s-a ridicat împotriva Moscovei.

Cel mai rău s-au întristat Kornei Iakovlev şi Mihailo Samarenin, atamanii de oaste. Lui Kornei îi venea lesne să facă jocul ăsta de-a tristețea ; în sufletul lui era bucuros de felul cum se desfăşoară lucrurile.

Kornei Iakovlev, amărît peste măsură, de parcă ar fi zăcut de boală mai multe zile, bătu la uşa casei lui Frol Minaev. Din casă nu răspunse nimeni.

— Eu sînt, măi Frol ! spuse Kornei cu voce mică.

Se auzi zăvorul. Frol deschise uşa. Trecură în odaie fără să scoată o vorbă.

În odaie şedea Mihailo Samarenin. Pe masă băutură, de-ale gurii... Din ai lui Frol nu e nimeni, l-a trimis de acasă pentru a putea sta de vorbă netulburați.

— Am ajuns s-o vedem şi p-asta : stăm cu uşa zăvorîtă ziua-n amiaza mare, spuse Samarenin, un cazac cît un munte, cu fața roşie, arsă de soare.

— Am ajuns, suspină Kornei, aşezîndu-se la masă. Toarnă, Frol.

— Mult nu mai zburdă el, îl linişti Frol, turnîndu-i un pocal mare. Aici nu mai e ca-n țara şahului, îndată rămîi fără căpățînă. Că prea s-au făcut zvăpăiați.

— De-o rămîne el fără cap, dracu să-l ia, demult plînge securea după el. Mie mi-e de-al meu. Kornei bău, tuşi în pumn, îşi supse vîrful mustății... După capul meu îmi pare rău, asta-i beleaua.

— Ce s-aude ? întrebă Mihailo, sincer îngrijorat.

— S-a oprit în dreptul Panşinului, îl aşteaptă pe Vaska. Zici tu că rămîne el fără cap... Păi, de-acum are vreo cinci mii şi mai vine şi ălălalt... Ia-i de-i leagă ! Acum scurtează ei pe cine vrei. Necaz mare, fraților atamani, necaz mare. Şi poate fi necazul şi mai mare... Kornei întoarse capul către uşa odăii.

— Nu-i nimeni, zise Frol.

— Am pus mîna pe niște scrisori din partea hatmanului și a lui Serko către Stenka.

Lui Frol și lui Mihailo li se lungiră fețele.

— Ce scriu ?

— Doroșenko nu se înduplecă, în schimb țapul ăla moțat de Serko îl întreabă unde anume și la ce vreme să se-adune ei împreună. Cazacul ăla, care a venit cu scrisorile, și-a dat drumul la gură în Cerkassk, n-a știut că Stenka s-a dus de-aci ; am scos noi din el cît știa... Uite pînă unde aruncă el năvodul !

— Așa e, avea el de gînd să le scrie lui Serko și lui Doroșenko, spuse Frol. Încă de la Astrahan. Proastă treabă...

— Uite ce gîndesc eu : ar trebui să încercăm să-l întoarcem pe Stenka împotriva tătarilor din Crimeea. Te duci tu, Frol. Îi spui că...

— Cum eu ? ! se sperie Frol.

— Nu se-atinge el de tine. Nici nu-i vine la îndemînă să se strice de tot cu noi : n-o fi el prost să rămînă în spate cu cei pe care i-a supărat. Te duci în numele nostru, al tuturor. Iei scrisoarea de la Piotr Doroșenko. Scrisoarea de la Serko am aruncat-o eu în sobă. Îndată trebuie să pleci, să ajungi înaintea lui Vaska. Așa trebuie, trebuie, măi flăcăi... Trebuie măcar să arătăm că am făcut și noi cîte ceva pe-aici, că prea e... ședem și ne uităm. Că ne-or întreba și pe noi !

— De ce tocmai eu ?... Pe mine n-are să mă creadă.

— Ba tocmai pe tine te crede, spuse Mihailo. Nu-i vorba aici numai să-i dai o scrisoare, mai trebuie să-i și vorbești...

— Cică se aude că tătarii din Crimeea ne amenință cu război. Acum, ce-i drept, s-ar putea chiar să vină peste noi, dacă aud în ce hal am ajuns, zise mai departe Kornei. Ferească Dumnezeu, că atunci greu ne-ar fi să le ținem piept.

— Eh, nu-i bine să merg eu ! Gîndiți-vă și voi. Eu nu mă tem, dar are vreun rost ? Mi-e și teamă, firește, dar... dacă așa hotărîm, mă duc. Mai gîndiți-vă : oi fi eu omul potrivit? Frol se uita cu neliniște, întrebător către atamani.

— Tu ești ăla, că voi doi ați fost la toartă. A și făgăduit că nu se-atinge de tine. Îi vorbești de la suflet la suflet... Barem de s-o întoarce diavolul turbat către Crimeea. Să-l împingem într-acolo pînă mai e încă singur... Tu, Mihailo,

pregăteşte-te să pleci la Moscova, că trebuie să ne păzim şi noi capetele. Le spui pe toate cum sînt şi mai zici că noi nimic n-am mai putut face. Ia cu tine cîţiva cazaci şi Doamne-ajută. Fără multă gălăgie.

Mai şezură tustrei în tăcere.

— Treaba asta cu Moscova lui cînd i-a venit în minte, unde ? îl întrebă Kornei pe Frol.

— Dracu-l mai ştie ! Pe el cine-l pricepe ? Cred că după ce am trecut de Astrahan, atunci i s-a întărit gîndul. Ăia, nişte papă-lapte, l-au lăsat să treacă... Atunci a prins cheful. Ia să-l trag eu, zice, puţintel pe ţar de barbă...

— Puţintel nu-i strică, spuse Kornei pe neaşteptate. N-ar fi rău... Dar ştiţi voi cum e : gură multă, treabă puţină. Cazac de ispravă Stenka ăsta... Tare-mi pare rău de el. Se prăpădeşte.

— Vorba ta, e timpul să ne îngrijim şi de ce ne paşte pe noi, întări şi Samarenin. Că pînă la urmă el îşi ia lumea-n cap, iar noi rămînem să tragem ponoasele.

*

În aceeaşi seară, tîrziu, Frol Minaev împreună cu alţi doi cazaci porniră pe urma lui Razin. Mînară caii iute încă din pornire. Frol se lăsă în voia soartei... Firește, trebuia să fie cu ochii în patru, că cine ştie, dar în adîncul sufletului nu-i venea să creadă că Stepan ar putea ridica mîna asupra lui. Dimpotrivă, s-ar putea ca tocmai el, Frol, să îndepărteze năpasta ce ameninţa Donul. În Crimeea sau în ţara calmucilor ar mai fi mers şi Frol o dată alături de Stepan... Dar nu împotriva ţarului. Asta numai rău se poate sfîrşi, nicicum altfel. Cine ştie, poate izbuteşte să-l înduplece pe Stenka... Că-i şi păcat de el, zău aşa.

Frol era născut şi a copilărit în staniţa Zimoveiskaia, acolo unde se născuse şi Stepan, tot împreună s-au dus să se închine la mănăstirea Solovki... Tocmai atunci, în drum de pe Don la Moscova, s-a întîmplat să făptuiască Stepan un păcat greu şi ruşinos, despre care nu ştiau pînă acum decît ei doi, Stepan şi Frol. Amîndoi aveau pe atunci douăzeci şi şase de ani, dar Stepan mergea la Solovki pentru a doua oară. Erau cu ei şi alţi cazaci mai în vîrstă, răniţi prin bătălii, care multe jafuri făcuseră la vremea lor ; ăştia se duceau să se roage pentru iertarea păcatelor. Cei mai tineri, aşa ca Stenka şi Frol, mergeau la Solovki fie că se legaseră prin jurămînt, cum fusese Stenka

prima dată (îi făgăduise tatălui său, cînd aceasta era pe moarte, să meargă să se roage la sfîntul Zosima, patronul cazacilor), fie la stăruinţa unor rubedenii încă în viaţă, de cele mai multe ori oameni în vîrstă, să dea acatiste întru mila lui Dumnezeu pentru cei dragi. Şi, dacă tot erau acolo, să pună o lumînare şi pentru ei, bătrînii... Se mai întîmpla şi ca tinerii, după voia lor, să ceară în faţa cercului îngăduinţa să se închine la îndepărtata mănăstire, li se urîse să tot stea pe-acasă, aveau şi ei poftă să vadă lumea mare ; acest lucru era încurajat şi cercul hotăra să-i lase să plece.

De data asta Stenka mergea de voia lui. Pe Frol îl trimisese la închinare bunicul său, Avdei Minaev, care la bătrîneţe se făcuse tare bisericos ; el însuşi nu mai era în putere să bată atîta drum şi-atunci s-a dus la Solovki nepotu-său, Frol. Nu că nu i-ar fi făcut plăcere, ce-i drept e drept.

Nu departe de Voronej, într-un sat, s-au oprit peste noapte. Au tras la un bătrîn încă zdravăn ; avea bătrînul o casă mare, mai spre margine, aproape de pădure. Bătrînul se îndeletnicea cu o treabă pe care de veacuri o făcuse neamul lui : era boştinar (adică aduna miere de albine sălbatice). Mereu poposeau la el cazaci de pe Don : unde-i miere, acolo e şi mied, iar unde-i mied, acolo sînt şi cazacii. Da' şi bătrînul parcă era unul de-al lor, n-o fi fost el tîlhar, dar suflet de tîlhar avea : vorbea cu măsură, se ţinea de cuvînt, pentru el mai întîi venea tovarăşul lui, pe urmă ceilalţi. Atunci, data trecută, Stenka împreună cu solia se opriseră tot la el. Dar de atunci în casa bătrînului se petrecuseră schimbări, fiul său, Motka, fusese strivit de un buştean în pădure. Rămăsese cu moşneagul numai Agania, noru-sa, sprîncenata, un zdrahon de muiere, frumoasă şi primitoare. Cazacii se dumiriră de îndată că Agania ţine şi gospodăria, dar îi ţine şi loc de nevastă vînjosului moşneag (baba lui se prăpădise mai demult), dar nu dădură semn că s-ar fi prins.

Băură. Agania bău şi ea ; începu să clocotească-n ea sîngele-i tînăr, năbădăios ; fără nici o sfială, rămînea cu ochii la cazacii mai tineri, chicotea... Mai des se uita la Stenka. Iar acesta pusese ochii pe ea încă de prima dată, dar atunci era încă prea tînăr, se ruşina, Agania avea bărbat. Acum Stenka prinse curaj... Atît de deschis se pierdeau unul în ochii celuilalt, încît le era celorlalţi nu ştiu

cum. Numai moșneagul-pădureanul, stăpînul casei, parcă nu băga nimic de seamă, tăcea, mai bea. Cel mai vîrstnic din solie, Ermil Puzanov, îl chemă pe Stenka pînă afară, îl preveni :

— Las-o, Stenka, nu-l amărî pe moșneag. E și lucru de primejdie, bătrînul ăsta... nu-i de glumă cu el : îți face la noapte de petrecanie, că nu mai apuci să zici nici hîc.

— Bine, răspunse Stenka. Nu-s nici eu copil.

— Ai grijă ! mai zise o dată Ermil, apăsat. Să nu dăm de belea.

— Bine.

Trecu și noaptea, liniștită. Dar se vede că Stenka apucase să schimbe o vorbă cu Agania, se înțeleseseră ei cumva... Dimineața Stenka a zis că-i bolnav.

— Ce mai e și asta ? îl întrebă Ermil.

— Șalele, fir-ar... doare de mă seacă. Nici nu pot să mă scol.

Cazacii schimbară cîte o ochiadă între ei.

— Lasă-l să stea întins, rosti bătrînul cel vînjos, stăpînul casei. Îl lecuiesc eu cu niște ierburi. Știu eu ce boală-i asta.

Frol, cînd prinse o clipă potrivită, își băgă capul în odaia lui Stenka :

— Tu ce-ai de gînd ?

— Taci.

— Te otrăvește, Stenka... Sau îți dă cu ceva în cap la noapte. Hai să mergem.

— Taci, mai spuse o dată Stepan.

Cazacii au plecat.

Stenka i-a ajuns din urmă peste două zile... Multe nu zise. Doar atît :

— M-a mai lăsat. Mi-a trecut spinarea...

— Cum te-a doftoricit ? se hlizîră cazacii. Te-a frecat ? Sau altfel ?...

— Mai bine întrebați-l cine pe cine-a frecat. Descurcăreț cazac și Stenka... Da moșul ce zicea ? Barem l-ați păcălit ?

— Au plecat, răspunse Stepan în doi peri. Amîndoi, și bătrînul, și...

— Unde ? se mirară cazacii.

— Au plecat de tot. Undeva, în pădure. O fi băgat de seamă moșul la ceva și... a plecat. A luat-o și pe Agania cu el. Împreună s-au dus.

— Ehei... Păi așa e : ce era el să stea și să se uite ? Lucru știut, mai bine pleci decît să intri în păcat.

— Uite ce-ai făcut, te-a pus dracu de i-ai alungat pe oameni de la locul lor... Trăiau și ei, nu supărau pe nimeni și vii tu... prinț-împărat. Asta mai trebuia !

Îl ocărîră pe Stenka. Și plecară mai departe.

Stenka, însă, multă vreme parcă era alt om : tăcea, se tot gîndea, pare-se, la ceva tulburător. Și tot cazacii s-au apucat să-i îndepărteze gîndurile triste :

— Acum ce să mai ?... Nu s-o prăpădi moșul, că toată pădurea e a lui. Pe ea, e limpede, trebuia să o ia de acolo, cîndva tot intra strechea-n ea.

— Nu te-ntrista, Stenka. Ți s-o fi lipit de sufleței, ai ? Apăi, vezi tu...

Abia la mănăstire își dădură cazacii seama că Stenka are o ceva negură pe suflet ; nici ăi bătrîni nu se rugau pentru iertarea păcatelor așa cum se puse Stepan pe rugăciune, în genunchi, cu un fel de înverșunare.

Frol se duse iar la Stenka :

— Ce-i cu tine ? Atîtea păcate oi fi avînd tu ? Îți spargi capul de-atîtea temenele...

— Taci, atîta doar îi spuse atunci Stepan.

Iar pe drumul de întoarcere, trecînd ei iar prin satul acela, Stepan rămase mai în urmă cu Frol și îi arătă o moviliță care abia se mai zărea în pădure...

— Acolo zac, Agania și cu moșneagul ei.

Frol făcu ochii cît cepele.

— I-ai omorît ? !

— Întîi m-a ademenit, toanta, pe urmă a început să zbiere... Bătrînul se vede că trăgea cu urechea pe-aproape. Fuga cu toporul. Poate s-or fi și vorbit dinainte... Vroiau, așa gîndesc, să mă omoare ei pe mine.

— De ce ?

— Nu știu, Stepan își cruța, totuși, puțintel conștiința. Eu așa gîndesc. Mi s-a agățat de mînă... iar ăla venea cu toporul. A trebuit pe amîndoi să-i...

— O muiere ? !... Cum ai putut, Stenka ?

— Păi cum ? ! se înfurie Stepan. Cum dai în om, așa și-n muiere.

Să tai o muiere cu sabia e păcat greu. Poți s-o termini dintr-un pumn, s-o înneci... Dar cu sabia e păcat. Ca și

cum ai sugruma un prunc în somn. Tocmai de aceea se chinuia Stepan, de aia se ruga, de aia era furios. Pînă acum nimeni nu ştiuse despre asta, numai Frol. Cu atît mai rău îl apăsa pe Stepan trădarea acestuia. Păcatul din tinereţe poate să iasă la suprafaţă şi să-i scoată vorbe rele.

Nici nu se luminase bine de ziuă cînd se apropiară de tabăra cazacilor lui Razin trei călăreţi ; cel de strajă îi întrebă cine sînt.

— Ce, nu mă mai cunoşti, Kondrat ? dădu glas unul de pe cal.

— Ia uite !... Frol ?

— Unde-i tătuca ?

— Colea în cort.

Frol îşi îndemnă calul... Cei trei călăreţi începură să se strecoare cu grijă printre oamenii încă adormiţi, apropiindu-se de cort.

Kondrat rămase pe loc, se uită în urma lor... Deodată îl săgetă o presimţire că nu-i a bună.

— Frol ! strigă el. Ia stai puţin.

— Ce vrei ? Frol se opri, îl aşteptă pe Kondrat.

— Ce treabă ai tu cu tătuca ?

— Îi aduc o scrisoare. Din Ucraina, de la Doroşenko.

— Arat-o.

— Da' ce-i cu tine, Doamne iartă-mă ! Kondrat !...

— Arat-o ! se încăpăţînă Kondrat.

Frol scoase scrisoarea, i-o dădu lui Kondrat. Acesta o luă şi se duse cu ea spre cort.

— Spune-i că am de vorbit cu el ! strigă după el Frol.

— Îi spun.

Kondrat intră în cort.

Aproape îndată ieşi din cort şi Stepan, în picioarele goale, doar cu şalvarii pe el, ciufulit şi umflat de somn după cheful zdravăn de-aseară.

— Să trăieşti, Frol.

— Să trăieşti, Stepane...

— De ce nu intri ?

Se uitau unul la celălalt cu luare-aminte, încordaţi.

— Ai o scrisoare. De la Piotr Doroşenko.

— Intră mai întîi ! Intră, măcar om bea ceva... Nu mă vezi cum sînt ?

Om cu minte ageră, clarvăzător, Frol pregeta, chinuit de îndoială.

— Nu se lasă înduplecat Piotr...

Stepan pricepea ce-i în sufletul lui Frol, ce cîini îl sfîşie pe dinăuntru ; Frol se teme, şi se teme să arate că se teme, şi ar vrea — ce-i drept — să stea şi de vorbă, şi tot se teme.

— Ia mai dă-l naibii pe Piotr. Nici nu-mi puneam eu mare nădejde în el, că doar tu ştii, spuse Stepan simplu, neprefăcut. Hai, intră, mai schimbăm şi noi o vorbă.

Ca să nu se bage de seamă, aşa credea el, Frol zvîrli iute cu coada ochiului într-o parte şi-n alta ; tabăra dormea.

Stepan îi prinse acea privire prevăzătoare, ca de lup.

— Aştept veşti de la Serko. De la Ivan. Poftește, mai spuse o dată Stepan şi o luă spre cort.

Merse încet, dinadins, parcă nici nu-i păsa. Desfăcu perdeaua de la uşă, intră în cort. Nu întoarse capul.

Frol rămase călare.

— Pronka, zise el încet către un cazac mai tînăr. Mergi tu înainte.

Pronka nu înţelese. Rămase cu ochii la esaul.

— Du-te ! mai spuse Frol cu vocea gîtuită de tulburare şi de necaz. Eu rămîn să mă uit...

Pronka se dădu jos de pe cal, se duse în cort. Frol rămase pe cal cu ochii ţintă la intrare.

Frol îl ştia bine pe Stepan. Lucrurile se petrecură aşa cum se aşteptase, pesemne, şi el : încordat pînă peste măsură, Stepan nu-şi ţinu firea ; auzind paşii cazacului, îi ieşi fulgerător înainte cu ghioaga în mînă. Descoperind şiretlicul prietenului-duşman, încremeni pentru o clipă... Scăpă din mînă ghioaga. Dar era prea tîrziu...

Frol întorcea calul în loc.

— Aşteaptă, Frol ! strigă tare Stepan. Frol !...

Frol îşi plesni calul cu biciuşca... Cazacul care rămăsese în şa îşi răsuci şi el calul... Sărind de după cort la strigătul atamanului, Kondrat dădu să pună flinta la ochi...

— Nu trebuie, spuse Stepan. Fugi spre calul rămas liber, sări pe el.

Şi se porni goana.

...Cît ai clipi ieşiră din tabără, o luară peste stepă.

Calul de sub Stepan se nimerise a fi mai tînăr ; puţin cîte puţin începu să se micşoreze depărtarea dintre cei doi dinainte şi cel de-al treilea care venea din urmă.

Văzînd cum stau lucrurile, cazacul de lîngă Frol se trase mai într-o parte din calea năpastei.

— Frol !... Vezi că n-am arme ! strigă Stepan.

Frol întoarse capul şi dădu bice calului.

— Ţine-ţi calul, Frol !... Vreau să-ţi vorbesc ! mai strigă Stepan.

Frol îşi tot îndemna calul cu biciuşca.

— Ee... grijania ta ! înjură Stepan. Nu-mi scapi. Tot te-ajung.

Şi atunci se întîmplă un lucru la care Stepan nicicum nu se aştepta : calul cel tînăr se împiedică. Stepan zbură peste capul calului, se izbi de pămînt...

Din lovitură Stepan îşi pierdu cunoştinţa. De fapt, nu chiar aşa : îi pieri cunoştinţa a ceea ce se petrecea acum şi aici, îi veni altceva în loc... Capul îi era acoperit, ca de-un clopot, de un ţiuit asurzitor. Stepan înţelese că e la pămînt şi că n-are cum se ridica. Şi-l văzu venind către el pe frate-său mai mare, Ivan. Se apropie, se aplecă asupra lui... Îl întrebă ceva. Stepan nu-l auzi, îi mai vuia încă tare capul. „Nu te aud", spuse Stepan şi nici glasul său nu şi-l auzi. Ivan îi tot spunea nu ştiu ce, surîdea... Vuietul din cap se mai împuţină.

— Frăţioare, zise Stepan. Cum de-ai ajuns aici ? Că doar te-au spînzurat.

— Ei şi ce ? întrebă Ivan, zîmbea.

— Vasăzică am nimerit la tine ? M-a dat gata calul ăla ?

— Ei, asta-i !... Nu te dă pe tine gata aşa uşor. Hai acum să ne ridicăm...

— Nu pot, n-am putere.

— Uite la el ! zîmbea mai departe Ivan. Ţi s-au cam muiat balamalele, frăţioare drag. Haide, ia-mă pe după gît... Ţine-te bine !

Stepan îşi îmbrăţişă fratele pe după grumaz şi, cu greu, începu să se ridice. Fratele îl ajuta.

— Aşa-a, spunea el cu blîndeţe. Uite că ne ridicăm...

— Cum de-ai venit la mine ? tot nu pricepea Stepan. Că doar te-au spînzurat. Am văzut cu ochii mei...

— Ce-o tot ţii întruna : m-au spînzurat, m-au spînzurat ! se supără Ivan. Acum stai ! Poţi ?

— Pot.

— Ai grijă... Ţine-te tare !

— Spune-mi și mie ceva. Că pe urmă pleci și...

Ivan rîse :

— Ține-te tu tare, asta-i. Și să nu mai cazi..., și plecă.

Iar Stepan rămase în picioare... Îl sprijinea de subsuori Frol Minaev. Stepan rămase multă vreme cu ochii în ochii lui. Nu-i venea să creadă că Frol s-a întors. Frol răbdă privirea mijită, înceţoşată de durere a atamanului. Surîse chiar.

— Trăieşti ? Gîndeam că te-a dat gata.

— Da unde-i ?... dădu să întrebe Stepan cu glas sugrumat. Și tăcu. Dar vroise să întrebe : „Da unde-i frate-meu, Ivan ?“ Cum de eşti aici ?

— Așează-te, zise Frol. Stai jos un pic, eşti slăbit...

Stepan se așeză cu grijă, susținut de Frol, pe pămîntul umed. Se așeză și Frol lîngă el.

Adevărat, se simțea slăbit atamanul. Încet, își venea în simțiri ; în fața ochilor lui stepa ba se umfla, ba începea să se clatine. Îi era greață. Și iar se pornea să-i fiarbă vuietul acela în urechi, și-i băteau nişte ciocănele în tîmple atît de dureros, încît trebuia să strîngă din ochi.

Frol își trase din brîu o săgeată de fier, săpă o gropiță la picioare, adună cu degetele-i puternice un pumn de țărînă de pe fundul ei, întinse mîna spre Stepan :

— Na, pune-ți-o la frunte ; e rece, poate te mai lasă.

Stepan luă țărîna, și-o lipi de frunte... Mirosea pămîntul a pivniță și a iarbă. A iarbă fragedă, verde. Stepan se lăsa cu fața la pămînt, îi adulmecă mireasma tămăduitoare. Parcă și-n cap i se făcu lumină. Și durerea parcă se mai stinse. Și îi tresări chiar, sub inimă, un fel de bucurie îndepărtată, de mult uitată : trăieşte ! Îi încălzi sufletul bucuria aceea.

— Miroase, spuse Stepan. Ia te uită...

Frol luă și el un pumn de pămînt, îl mirosi.

— A rădăcini putrede.

— A iarbă, îl îndreptă Stepan.

Frol mai mirosi o dată, aruncă pămîntul, își şterse palma de nădragi.

— O fi și a iarbă, se învoi el.

Stepan își mai lipi o dată fața de țărîna aromindă și rece, răsuflă adînc, ca un suspin, și repetă fie din încăpățînare, fie cu vreun înțeles ascuns :

— A iarbă miroase, a ierbușoară. Tăcu. Pe tine tot spre putregai te trage, da' a iarbă miroase. Să nu spui că nu-i așa.

Frol se uită mirat la Stepan. Nu spuse nimic. Culese săgeata de pe jos, și-o vîrî la cingătoare, sub mîna dreaptă.

— Frol, începu Stepan ; își revenise de tot, vorbea apăsînd fiecare cuvînt, după cum îi era obiceiul. Dacă nu te-ai temut să te întorci, atunci nu te teme să-mi spui de-a dreptul : de ce te-ai rupt de mine ?

— Barem dezmeticește-te și tu mai întîi... Pe urmă vedem și de treburi. Mira-m-aș să nu-ți mai duduie capul.

— M-am dezmeticit. N-ai încredere în gîndul meu ?

— Păi, tu ce-ai în gînd ? Că eu nu știu...

— Știi tu. N-o mai suci. N-ai încredere ?

Frol tăcu un timp.

— În gîndul tău eu cred, spuse el. Numai că gîndul ăsta al tău uite a ce miroase, a pămînt. Iar luă o mînă de țărînă, o muie între degete. O fi mirosind și a iarbă proaspătă, dar acolo am eu timp să ajung N-am să mă grăbesc. Frol vărsă țărîna înapoi în gropiță. Dacă poți să mă asculți fără să te înfurii, ascultă-mă...

— Dă-i înainte. Nu mă-nfurii.

— Adună-ți atunci răbdările și ascultă. Dintre nepricopsiții ăia ai tăi, nimeni n-o să ți-o spună așa, pe șleau.

— Da' repede te-ai mai lepădat de noi ? se miră Stepan. Am și ajuns nepricopsiți !

— E-eh... m-am lepădat, nu m-am lepădat, vorba e că n-avem același drum. Poftim, ascultă. Doar ești deștept, Stepane, cum de nu poți tu pricepe cu căpățîna asta a ta că nu poți birui un popor întreg, Rusia.

— Poporul cu mine are să meargă, nu-i e dulce traiul în Rusia.

— Asta e, că n-are să meargă cu tine ! Frămîntarea lui Frol era neprefăcută. Nu vezi că ești necopt la minte ? !... Uită-te și tu în jur, cine te urmează ? ! Numai zdrențăroșii ; să prade și să radă un chef, asta-i toată bucuria lor. Cu ei unde ai să ajungi ? Pînă la Tambov te și împotmolești... Le-o fi lor vai și amar cu țarul și cu moșierii, dar măcar șed pe o bucată de pămînt...

— Nu șed ei pe pămîntul ăla. Pe brînci stau.

— Chiar de-or sta pe brînci, tot trebuie să-i zgîndări de acolo ca să-i mîi la război. Ce drag are mujicul să fugă el la război ? Tu din ăștia vrei, de care sînt acum cu tine ?

Aştia nu mai au ce pierde, că au pierdut tot. Da' ăia... Nu, Stepane, n-au să meargă. Pentru ei tu eşti cioara de pe gard, dar lor tot vrabia din mînă le e mai scumpă. Pentru cioară s-ar putea să-şi piardă şi viaţa, dar vrabia e aici, în mînă, măcar că-i mititică. Orişicît, o are în mînă. Că doar tu aşa ai să-i spui lui, mujicului : „Lasă vrabia, punem noi mîna pe cioară !" Pentru asta e nevoie să creadă în cuvîntul tău, să creadă tare de tot... Nici pe taică-său cel adevărat să nu-l creadă cum trebuie să te creadă pe tine ca să dea el drumul la vrabia aia. De unde să capete ei atîta încredere ? C-ar trebui să-şi lase naibii casele, copilaşii, nevestele, mamele... Şi să meargă după tine. N-au să meargă !

— Aşa... Asta-i tot ce-ai avut de zis ?

— Apăi, să zicem că-i tot. O zi întreagă pot să vorbesc şi tot la asta ajung : n-au să meargă după tine.

— Da' împotriva mea au să meargă ?

— Împotrivă au să-ţi meargă. Dacă ştiu să-i ridice, au să meargă.

— Ar fi că pentru ţar merg, dar pentru mine nu. Cu ce le-o fi lor mai drag ţarul ?

— Mai drag nu le-o fi el lor, dar... cum să-ţi zic, nu ştiu... Nu că le e mai drag, să spunem doar că aşa s-au obişnuit ei, dracu-i mai ştie. Vii tu, nici nu pricep ei bine ce-i cu tine, un ataman acolo, iar dincolo e ţarul. Ei un lucru l-au supt împreună cu laptele mamei : că ţarului trebuie să-i dai ascultare. Cine le-a mai spus lor, şi cînd, că trebuie să asculte de-un ataman ? Asta doar cazacii o ştiu, dar mujicul ştie de ţar.

Zădărît, Stepan scuipă într-o parte.

— Oi vorbi tu, poate, o zi întreagă, Frol... Poate că şi eu te-aş asculta, că parc-ai vorbi cu vorbe omeneşti, numai că tu ăsta, Frol, ai suflet de rob. Asta ai supt tu împreună cu laptele mamei, că împotriva ţarului nu te poţi ridica. Mai şedeai încă la maică-ta în braţe, dar de-atunci liber nu mai erai. Şi ce gînduri ai tu, cu toate c-ai zice că gîndeşti drept. Oi gîndi tu drept, dar tot ca un rob. Iar alte gînduri n-ai. Ce să scot eu din tine, dacă tu nu le ai ? Ce dracu rost mai are să alerg eu după tine ?

— Păi, eu nu ştiu de ce să alergi.

— Cei pe care-i îndemn eu să vină cu mine sînt alţi oameni, liberi. Tu crezi că în Rusia nu sînt din ăştia, iar eu cred că sînt. Aici ne deosebim noi doi. Tot e bine că

mi-ai spus totul așa, cinstit : am să fiu și eu mai liniștit. Acum nu te mai ating, n-am ură pe tine. Și să nu te temi de mine... Pentru mine voi, ăștia, nu sînteți primejdioși. Dacă ne întîlnim pe cîmpul de bătaie, atunci da, te tai ca pe-un cîine. Dar altfel, n-ai decît să trăiești. Un lucru nu-l pricep eu, Frol : cu ce ți-o fi viața asta atît de dragă, de ții la ea și-o cocolești ca pe-o logodnică mult-iubită ? Asta-i scîrnăvie, nu viață ! Ce să mai ții la ea, nemernica, dacă și înainte de moarte ea mereu îți piere de frică ? De ce ți-o părea atît de rău să te desparți de ea ? Au ți-o fi drag să dormi cu-o muiere ? Au ți-o place să-ți umpli burta ? De ce să te agăți tu de ea așa de tare ? Cîndva nu erai... Și n-ai să mai fii. Dar așa, de cum ai venit pe lume, te-a și apucat tremuriciul : Doamne, să nu mă prăpădesc ! Ptiu !... Ei, și dacă pieri, aici ce se schimbă ?

— Stepane, în tinerețe tu credeai în Dumnezeu...

— N-am crezut niciodată !

— Minți ! Te-am văzut eu la Solovki cum dădeai cu fruntea de lespezi. Pînă și eu credeam mai puțin...

— Să zicem c-am crezut. Ce-i cu asta ?

— Nu știu de ce ți s-o fi urît ție atît de tare cu viața, dar e păcat să-i momești și pe alții la pierzanie. Numai la tine te gîndești, iar de alții ți se și... Păi, du-te de te-aruncă-n Don, dacă ți s-a făcut lehamite de viață. Da' pe alții de ce să-i stîrnești ? Nu-i mare lucru să retezi un cap, Stepane, mai greu e să-l lipești la loc. Nici eu nu sînt cine știe ce credincios, dar și-un prost își dă seama că-i păcat. E păcat față de oamenii pe care-i ademenești și pe care ai să-i pierzi. Față de oameni, nu față de Dumnezeu, tocmai față de aceia care au să te urmeze...

— Din ăștia ca tine n-au să vină.

— Ba au să vină, că știi tu cum să-i amăgești. Ai tu acolo... niște farmece, ca vrăjitoarele ; îi vine ușor omului să te urmeze, parc-ar fi chiar bucuros. Nici mie nu mi-a fost ușor să rup vraja... da' uite că m-am trezit. Se vede că toate de-acolo pornesc, că tocmai ție nu-ți-e dragă viața. Eu înțeleg. E în asta o dulce otravă, mai ceva ca vinul. Că doar nici eu n-am fugit nici din fața tătarilor, nici a turcului, nici a oamenilor șahului... Dar acolo, nu știu cum... parcă-mi știam cîștigul, sau așa ceva... Dar nu, nu era asta, că doar nu-s lacom la cîștig. Dar acolo nu m-am temut, doar știi și tu...

— Acolo... Știu eu cum e, ca la cîini : se încaieră și apoi care încotro. Acolo n-ai nevoie de prea multă minte.

— Dar și acolo mor oamenii. Vezi, tu așa spui : că mie cel mai rău de moarte mi-ar fi frică...

— Poate că nu ți-o fi. Numai că ție nu-ți pare rău să-ți dai viața pentru nu știu ce cîrpe, dar s-o dai pentru libertate te codești ; pentru libertate, zici tu, e s-o dai pe degeaba. De aia spun eu că ai suflet de rob. Nici n-ai cum gîndi altfel și degeaba îmi mai pierd eu vremea aici cu tine. Iar pentru mine, dacă mă-ntrebi, tot libertatea e ce-i mai scump pe lume. Stepan se uită drept în ochii lui Frol. Oi crede tu sau nu, dar mi-e rușine de rușinea oamenilor, că mai rabdă atîta batjocură. Ba mi-e milă de ei, că altfel i-aș bate pe nătărăii ăștia pînă la sînge, pe toți. Asta e. Piei din ochii mei, Frol, că acum iar te dușmănesc. Piei ! Am zis o dată că nu m-ating de tine și nu m-ating. Da' mai bine du-te.

Frol se ridică, se duse către cal.

Stepan se ridică și el.

— Lighioanele pămîntului : strigă Stepan. Eu îmi deschid sufletul față de tine și tu... Tot eu sînt prost ! Pleacă ! Du-te de-ți păzește iubițica ta de viață ! Scîrnăvie !

Stepan se clătină pe picioare de slăbit ce era. Lăsă capul, strînse din dinți, rămase cu ochii în jos, la pămînt.

Frol sări pe cal, îl suci în loc...

Dintr-o ochire văzu că n-are de ce se teme, calul lui Stepan era departe, rosti liniștit :

— Ba scîrnăvie ești tu. Du-te și tu la ăia de-ți sînt atît de dragi, liota ceea de fluieră-vînt, s-or fi prăpădit de dorul tău. Ne-om vedea pe lumea cealaltă, numai că eu am să m-arăt mai tîrziu.

Stepan se uită la esaul... Și, totuși, n-ar fi găsit acum în el dorința de a-l ucide, chiar dacă l-ar fi prins din urmă și l-ar fi dovedit în luptă, așa neînarmat cum era, iar ăla cu armele la el, n-avea în el acea dorință. Lucru de mirare că n-avea, dar ăsta era adevărul.

Frol își întoarse calul și plecă în goană.

Stepan se duse spre calul său cel tînăr. Căluțul smuci din cap, parcă se simțea vinovat, îl privi cu coada ochiului, temător, mișcă în loc din picioare...

— Nu-ți fie frică, prostănacule, îi vorbi Stepan cu blîndețe. Nu-ți fie frică.

Simțind ceva bun în glasul omului, calul rămase pe loc. Stepan îl îmbrățișă, îl sărută pe frunte, pe grumaz, pe ochii lui nesfîrșit de buni, de răbdători.

— Iartă-mă... Iartă-mă, rogu-te.

Pentru ce anume Stepan nu știa, așa îi venise lui să-și ceară iertare de la cineva.

Calul smucea din cap, depăna din urechi.

— Iartă-mă !... mai spuse o dată Stepan.

Pe urmă au mers alături, calul și cu omul. Cap lîngă cap. Au mers mult, au mers încet, ca și cum ar fi ieșit la mal dintr-o apă tulbure, lipicioasă.

Se ridica soarele deasupra pămîntului. O zi tînără și senină le pășea înainte, aruncînd ușor peste stepă scumpe covoare verzi.

5.

De cum a plecat Stepan în urmărirea lui Frol, Kondrat l-a trezit pe Ivan Cernoiarеț, iar acesta, fără să se mai dumirească ce și cum, fără să-și mai înșeueze calul, goni în urma atamanului. După el se luară vreo alți douăzeci de cazaci ; ăștia nici atîta nu știau încotro merg și de ce. Un lucru doar apucaseră să prindă : că atamanul e pe undeva, prin stepă. Singur. Dar stepa e mare, nu l-au găsit pe ataman. S-au întors.

Se întîlniră nu departe de tabără.

— Ia uite cîți ați mai sărit ! îi luă Stepan peste picior. Toți ăștia pe Frol ?

— A plecat, nu-i așa ? întrebă Ivan.

— A plecat.

— Da', de fapt, de ce-a venit ?

— A adus scrisoare de la Piotr Doroșenko. Hai, mergem s-o citim... păcătoasă scrisoare.

— Tu ce... ai și citit-o ? De unde știi că-i păcătoasă ?

— Îl știu eu pe Piotr, nu scrisoarea. Pe Piotr ăsta îl știu eu. Păi, altceva Frol nici n-ar fi adus. De aia a și adus-o, că-i... păcătoasă... Am căzut de pe cal, Vania, recunoscu Stepan pe neașteptate ; pusese stăpînire pe el un simțămînt ciudat, bun, ușor i se făcuse sufletul și ușor îi venea, mai mare rîsul, să spună că uite-așa, poftim : a căzut de pe cal. Prima dată-n viață pățesc așa ceva.

În cortul atamanului ședea Stîr, tot învîrtea scrisoarea de la hatman. Nu știa să citească. Zărindu-l pe ata-

man, se ridică, îi veni înainte cu scrisoarea în mînă.

— Aud că-i de la Doroşenko... Ce zice ? Se-ndeamnă către noi ?

Stepan luă scrisoarea, se apucă s-o citească... O rupse în tăcere, o aruncă pe jos. Stătu privind spre pămînt, suspină o dată adînc, amar şi deodată se porni să lovească ce mai rămăsese din scrisoare cu biciuşca. Stepan lovea şi scrîşnea din dinţi. Ceilalţi, toţi, tăceau.

Stepan îşi descărcă mînia, se duse spre culcuşul său, se aşeză. Tăcu şi el vreme îndelungată. Dintr-o dată îi pierise simţămîntul acela de uşurinţă, de parcă iar îl îmbrîncise cineva într-o apă verzulie, lipicioasă, de se dusese cu totul în ea.

— Zice Piotr să ne temem de ţar, bagă frica-n noi, rosti el într-un tîrziu. Tu ai vrut, Stîr, să afli ce mai zice Piotr Doroşenko ?

— Eu. Da' şi ăştialalţi vor...

— Asta e, ne sperie, zice de ţar. Că degeaba, cică, ne-am ridicat... că-i lucru de groază, zice. Nu ne sfătuie. Na, află, dac-ai vrut.

— Să-şi sperie el muierea..., dădu să spună Stîr, dar atamanul îi tăie vorba, nu-l lăsă.

— Aoleu, ce viteaz e !... făcu el ochii mici către moşneag. Ia uitaţi-vă la el : nu-i e frică de ţar ! Da' mie uite că mi-e frică ! Ai ?

— Nu-i nimic. Trebuia să stai acasă atunci, dacă ţi-e frică.

Stîr nu vroia să vadă cum îl cuprinde pe Stepan starea aceea tulbure, nu vroia să arate că-l îngrozeşte furia atamanului ; se întîmpla uneori ca asta să ajute la potolirea furtunii.

— Nu mai spune ! se oţărî Stepan. Mai zi, mai zi !

— Păi da' cum ? Aia de le e frică au rămas să şadă pe la căşile lor. Uite Frol.... n-a luat-o din loc cu noi, că el ce s-a gîndit ? Mai bine o aşteaptă acasă pe aia cu coasa decît s-o caute pe aiurea...

Stepan rămase cu ochii la Stîr.

Vasili Us vedea pentru prima dată cu ochii lui „boala" atamanului Razin, cum începe ea adică. Era şi curios. Auzise el mai dinainte de această ciudăţenie a lui Stenka.

— Mi-e frică ! ţipă scurt Stepan. De-aia şi spun că mi-e frică ! Te-ai găsit tu ăla !... Păi, dacă ţie nu ţi-e

frică, acum nimeni n-are voie ? Tu pe unde ai crescut ? Şi cînd erai mic nu te speriau ai tăi că vine baubau ?

— Pe-atunci ţi-l speriam eu pe care vrei, se spovedi Stîr. De groază am fost de mic copil, îmi dădea şi mucul...

— Asta e, de aia eşti tu mîntuit de frică. Dar noi, ăştia pe care nişte babe tîmpite i-au speriat de mici cu baubau, pe noi ne ţine tremuriciul toată viaţa. Uite că şi Piotr ne trage acum o sperietură : aveţi grijă, zice, că altfel... Da' şi el, pesemne, tot într-un tremur o ţine... Iar ţarul se bucură, mititelul : toţi se tem ! Stă şi el acolo, bălăngăne din picioruşe. N-are nici o grijă...

Stepan sări în picioare, începu să păşească de colo pînă colo prin cort. Chipul fălcos îi era schimonosit de durere şi de furie.

— Păi ce ? E-eh !... Dă-mi de băut, Ivane ! aproape un strigăt.

Ceilalţi stăteau pe loc, aşteptau să vadă ce-o să fie, îşi înfrîngă el furia sau ea pe el. El vroia să o înfrîngă, nu vroia să se ascundă undeva, să se tăvălească pe pămînt... Strîngea din dinţi şi aştepta.

— Ivan !... rosti el, ca o rugă, fără să-şi descleşteze dinţii. Parc-ai trimis după moarte !... Aduc ăia, au ba ?

— Aduc, aduc.

Stepan bău, ceilalţi, toţi, tăceau... Se aşeză iar pe culcuş. Sufla greu, privea în jos... Aştepta. Aşteptau şi ceilalţi. S-ar zice că, totuşi, a reuşit să se stăpînească, n-o să se mai zvîrcolească pe jos. Ridică ochii, dădu cu privirea de Matvei Ivanov.

— Uite tu, Matvei, ne îndemni împotriva ţarului... Dar cu ăsta nu-i de joacă, cu ţarul adică. Ai văzut că la Kolomenskoe, acum vreo cinci ani, odată a pus jos zece mii... muscali de-ai lui. Iar pe urmă alţi două mii de i-a tras pe roată şi i-a spînzurat. Băieţandrilor le-a tăiat urechile...

— Nu la toţi, îl îndreptă Matvei. Ălora mai mici, de la doişpe la paişpe ani, numai cîte o ureche le-a retezat. De ce să-l huleşti pe nedrept ?

— Ei, vezi, asta-i milostenia ţarului ! Iar tu ne îndemni împotriva ţarului...

— Cum să vă îndemn eu împotriva ţarului ? ! sări Matvei.

— Ne îndemni tu, nu mai umbla cu fofîrlica. Ne tot îmboldeşti, pe mine şi pe Rodionîci. Dar războiul e lucru

rău, Matvei. De ce să ne împingi în păcat ? Te-au urgisit ? Păi, atunci poţi să mergi cu jalba la ţar, nu să-i ridici război împotrivă. Auzi la ce se gîndeşte el ! Aşa că noi mergem cu jalba. Îi spunem aşa : nu mai poate mujicul, tare rău îl mai asupresc boierii tăi. Pune o vorbă bună. Vrei să vezi cum ne rugăm noi de el ?

— Asta cum vine ? nu pricepu înţeleptul Matvei.

— Păi aşa. Eu vin cu jalba, iar Stîr, ăla de acolo, o să-l închipuie pe ţar. Se pricepe el. Stîr !... Fuga pe tron că acuşi vin de la Don cu jalba-n proţap. Adună-i pe toţi, să vadă toată lumea.

Stîr, mare iubitor de orice fel de izmeneli, pricepu totul din jumătate vorbă. Ieşi din cort.

— Hai să bem înainte de plecare ! dădu poruncă Stepan. Mergem cu jalba la tătucul-ţar. Ne rugăm de el să dea libertăţile Donului înapoi... cele care au fost înainte.

— Aţi pornit de la mujic şi acum zici că mergem să cerem libertăţile Donului, se băgă iar Matvei. Cum vine asta ?

— Voi întîi uitaţi-vă, judecaţi şi voi... Pe urmă, dacă nu v-o pieri cheful, luaţi-o şi voi la papuc într-acolo. Iar noi o să ne rugăm de el să nu ne mai cumpere polcovnicii, că toţi sînt de vînzare. Care mai de care mai curvă... Să fie toţi îmbrăcaţi frumos ! Toţi să fie lună, ca berbecii cei tunşi, că doar la ţar mergem ! Măi, şi ce-o să mai mergem !...

Se duseră toţi să se îmbrace în haine scumpe. Să te împotrivești n-avea rost. Era şi primejdios. Dar erau şi curioşi să vadă cum e cu „jalba la ţar". Cernoiareţ strîmbă din gură, dar tăcu, se duse şi el să se gătească.

În vremea aceea Stîr se apucase să înalţe „tronul". De data asta se cocoţă într-o haraba de chirigiu căptuşită toată cu covoare şi împodobită cu ulcioare pline de băutură. Toată tabăra se adună să vadă cum e cu „jalba". Lăsară o trecere îngustă pentru „cazacii de pe Don" şi un cerc mai larg în faţa harabalei.

După ce termină cu pregătirile, Stîr începu să-şi tot arunce ochii spre locul de trecere, se foia, îşi arăta nerăbdarea.

— Nu se văd cazacii ăia ?

— Încă nu.

— Ce fac ei acolo ?... Se scarpină-n... S-or fi întins la băutură, nemernicii.

Dar iată că se auziră strigăte :

— Vin cazacii ! Vin cazacii !...

Stîr se așează turcește, cu picioarele strînse sub el. Se împăună.

Razin venea în fruntea cetei. Purta, ca și ceilalți „jeluitori", straie bogate, în ochi avea o lucire veselă, dar și amenințătoare.

— De la Don ? se repezi iute cu gura Stîr.

— Nu sări ! porunci Stepan. Ăsta-i mare cneaz peste toată și toată... Pe ăsta l-a blagoslovit patriarhul pe cînd era încă în mă-sa, de aia se ține așa fudul. Iar tu sari ca puricele. Razin își depuse ghioaga la pămînt. Venit-am noi la tine, tătucule-țar, cu jalbă împotriva boierilor tăi cei făcători de rele ! Și să te rugăm să lași Donului libertățile lui ! Dintotdeauna așa a fost ! Razin vorbea tare, să audă toți. Libertățile au fost înaintea ta ! Iar tu le iei înapoi !...

— Rachiu vrei ? întrebă Stîr. Că după drum...

— Eu cer libertate, nu rachiu !

— Care libertate ? ! țipă Stîr. Da raspa-n gît n-o vrei ? Auzi la el, vrea libertate !...

— Păi, noi ce ne facem fără libertate ?

— Ce fel de libertate vrei ?

— Să nu mai poruncești să-i ia prinși pe mujici și să-i întoarcă de la Don înapoi la moșieri...

— Sictir ! Stîr se tot grăbea, se tot foia, nici nu voia să se uite la cazaci.

— Da' lasă-mă să și spun ! se înfurie Stepan. Și uită-te la mine, la mine. Ce te tot uiți în sus ca un țap ne-nțărcat ? La mine !

— Zi.

— Dacă trimiți pîine la Don, asta nu înseamnă să-ți bați joc de noi...

— Așa-a...

— Ai clădit închisori, curvoi bătrîn ! Una-două, gata la pușcărie !

— Cum ai zis ? Curvoi ?

Stepan căzu în genunchi.

— Iartă-mă, preamărite cneaz ! Mi-a zburat vorba...

— Îți scurtez eu limba ! Ți-a zburat, ai ? Ce jalbe mai aveți împotriva boierilor ?

— De ce vrei să-l ţintuieşti pe mujic într-un loc, să-l legi de pămînt ? întrebă Matvei Ivanov. Barem să poată pleca.

— Trageţi-i o bătaie ! porunci Stîr, arătînd spre Matvei.

„Curtenii" îl înşfăcară pe Matvei şi îi arseră vreo trei cu biciuşca de-adevăratelea.

— Care ţi-e jalba, cazacule ? se întoarse iar Stîr către Stepan. Acesta rămăsese tot în patru labe, aştepta cu supuşenie.

— De ce să nu fim noi slobozi să hotărîm dacă e să fie război pe Don sau pace ? Vrem să hotărîm singuri ce ne place şi ce nu.

Stîr tăcea ; nu ştia cum s-o întoarcă pe chestia asta cu războiul.

— Pe noi ne trimiţi în războaie !..., strigă din genunchi Razin. Tu le pui la cale, iar pe noi ne trimiţi ! Unde vrei, acolo ne trimiţi, noi să nu-ndrăznim să deschidem pliscul ! Nu sîntem slugile tale ! Nici streliţi !... Mare curvoi, asta eşti, nu mare cneaz ! Stepan se ridică în picioare, drept.

— Puneţi biciul pe el ! începu să zbiere şi Stîr.

Sări şi el în picioare.

„Curtenii" se năpustiră asupra lui Razin...

— Stai ! îi opri Stîr. Şi se pogorî din haraba. Ia să-l călăresc eu niţeluş. Zice lumea că la Don sînt harmăsari de soi, să-l încerc.

Smerit, Stepan se puse iar de-a buşilea.

— Şaua ! porunci Stîr. Să nu-mi bătucesc şezutul meu de ţar.

Puseră şaua pe Razin. El tăcea. Stîr îl încălecă.

— Ia plimbă-l tu pe ţar !...

— Încotro, preamărite ? Unde te duc, stăpînitor peste toată şi toată ?...

— După libertate mergem... Unde-o fi ? Că nici eu nu ştiu...

Razin trase un nechezat puternic şi începu să dea ocol în goana mare.

— E-eh ! urla Stîr. Am pornit după libertatea cazacilor ! Haida-hai !

Stepan necheză din nou, tare, cu iscusinţă.

— Ei, cum e libertatea, cazacule ? Ţi-ai aflat-o ?

— Încă nu. Stepan se opri. Dă-te jos.

— Da' mai vreau...

— Jos !

Stîr se dădu jos.

Stepan iar căzu în genunchi.

— Mulţumescu-ţi ţie, slăvite ţar, acum am aflat şi noi pînă la capăt cum e cu libertatea ta. Mulţumim ! Mulţumim ! Mulţumim ! Stepan izbi de trei ori cu fruntea de pămînt. Acum lasă-ne pre noi la Don, să-nchinăm pentru libertatea ta. Lasă-ne.

— Vă las. Mă luaţi şi pe mine la Don, să închin şi eu cu voi.

— Pe naiba ! Bem, fraţilor ! Ne-a arătat ţarul cum are să fie libertatea lui ! Acum hai să bem, să ne treacă greaţa !...

Şi se aşternură pe chef, temeinic. Toată ziua băură să le treacă gustul „libertăţii ţarului", îşi dădură silinţa. Îşi dădu silinţa şi atamanul. Bea, se îmbrăţişa cu Siomka Ciopîrţitul, cu Matvei Ivanov, plîngea... La urmă a căzut jos şi a adormit.

— Bine şi-aşa, spuse Ivan Cernoaiareţ. Măcar să-şi facă somnul... Luaţi-l de mîini şi de picioare, să-l ducem în pat. Gata, s-a terminat cu băutura ! Larka, Fiodor, care eşti pe acolo ?... Luaţi-i la rînd, spargeţi-le ulcioarele. Ziceţi că a poruncit tătuca !

Cînd l-au dezbrăcat pe Stepan şi l-au pus în culcuş, Matvei Ivanov a rămas lîngă el, privind îndelung faţa ciupită, palidă a atamanului.

— Ăsta mi ţi-e atamanul cel fioros ! Totul a dat din el. Măi, copile, copile... S-a şi mîniat, s-a şi jucat, s-a şi îmbătat, toate la un loc.

— Tu, oricum ar fi, să nu i te pui de-a curmezişul cînd e înfierbîntat... copilul ăsta, îl sfătui Ivan. Că-i cam iute la mînie, nici n-apuci să clipeşti.

— Asta se poate, încuviinţă Matvei ; şi dădu să iasă din cort. Mă duc să-l caut şi pe ălălalt ocrotitor... Te pomeneşti că o fi dat şi el cu cornul în pămînt pe undeva.

— De cine zici tu ? întrebă Cernoiareţ.

— De Vasili Rodionîci al meu.

6.

Ieşiră la Volga spre lăsatul serii. (La o verstă mai sus de Ţariţîn.)

Se puseră să dea la apă mahoanele şi lotcile. Locul cel mai bun de coborîre le-a fost arătat de tîrgoveţul Stepan

Drujinkin, fugar din Țarițîn. Tot el îi sfătuia acum pe atamanii Razin și Us :

— Voi cam așa să faceți : unii să se lase în josul apei, alții călări în lungul malului... Și așa, încetișor, împresurați orașul. Cînd s-o scula ei dimineața, porumbeii, se și văd împresurați, mamă-ă... Drujinkin nu-și mai putea ascunde bucuria. Zidurile, porțile, vezi bine, sînt tari. Dar cît or să țină ? ! D-apoi și cine să le păzească ?...

— Cine-i acum voievod acolo ? întrebă Stepan Andrei ?

— Timofei Turghenev. Nu-și pune el mare nădejde în streliții pe care-i are acolo, în oraș ; așteaptă să-i vină alții din susul apei. Da' și ăștia cînd or veni ? Pînă acum n-au dat de veste...

— Așteaptă mulți ?

— Zice lumea că vreo mie. Vin cu Ivan Lopatin. Ar trebui, vezi bine, să intrați în cetate înaintea lor. Ah, că frumos ar mai fi, Stepan Timofeici, dragul nostru, nădejdea noastră !... Atunci ne-am răzbuna și noi !...

— Rodionîci, mergi cu mahoanele, porunci Stepan. Eu rămîn cu pedeștrii și călărașii. Nu faci nici un zgomot. Cum ajungi și-ți iei locul, trimiți să-mi dea de veste.

— Bine, zise Us.

Și se duse la locul unde trăgeau oamenii mahoanele la apă. Nu prea-i venea lui bine să fie la porunca altuia, altfel era el obișnuit. Oricum, însă, rădba.

Cînd se întunecă de-a binelea, o luară fără zgomot spre Țarițîn, și pe apă și pe uscat.

Într-adevăr, cînd se sculară ei dimineața, cei din Țarițîn se treziră strîns împresurați și dispre uscat, și dinspre apă.

Voievodul Timofei Turghenev și cu el încă vreo zece streliți (capul streliților și sotnicii, slujitori, nepotul voievodului și cîțiva boiernași) se uitau de pe parmalîcul zidului cum se întinde tabăra lui Razin în jurul întăriturilor.

— Cîți or fi așa, după ochi ? îl întrebă voievodul pe capul streliților.

— Vreo șapte mii, poate mai mulți.

Voievodul oftă.

— Nici o săptămînă nu le ținem piept... S-a zis cu noi !

Vuiau în oraș clopotele bătute într-o dungă.

Stepan, Us, Fedka Șeludiak, Șuknin, Cernoiaret, Larka Timofeev, Frol Razin, Matvei Ivanov, adunați devale, judecau și ei cum stau lucrurile.

— Ei ? făcu Stepan. Ce gînduri aveţi, atamanilor ?

— O luăm, spuse Şeludiak. Cetatea, cît o să ne tot uităm la ea ?

— S-o luăm ?... De luat o luăm noi, dar cum ?

— Dăm năvală ! Legăm nişte scări, aşteptăm să se lase noaptea şi cu Cristos înainte !...

— O fi Cristos mare meşter la cucerirea cetăţilor ? întrebă Us.

— Păi, da' cum ! De-acolo, de sus, pe toate la vede, i-o tăie ţîfnosul de Şeludiak.

— Gata cu ciorovăiala, ridică glasul Stepan. Rodionîci, Ivan, voi ce gînduri aveţi ?

— Să mai aşteptăm, spuse Ivan Cernoiareţ. Ar trebui să cădem cumva la învoială cu orăşenii.

— Înţeleaptă vorbă, îl susţinu Matvei Ivanov. Or fi ele ziduri, dar şi pe astea trebuie să le apere careva. Or fi avînd ei acolo poftă de aşa ceva ? Să le apere, adică. Şi chiar dacă au...

Veni un cazac, dădu de veste :

— De la Ţariţîn, cinci inşi, vor să-l vadă pe Stepan Timofeici.

— Hai cu ei încoace.

Se apropiară cei cinci tîrgoveţi din Ţariţîn.

— Voi cum aţi ieşit ? întrebă Stepan.

— Păi, încă înainte de-a veni voi... Ieri, pe ziuă, cică mergem să dăm la peşte, da' noi am rămas... Ne-a prevenit Stenka Drujinkin. Am venit să-ţi vorbim, atamane.

— Daţi-i drumul.

Stîr, cu o gloată de alţi mucaliţi, se înjura cu streliţii din Ţariţîn. Aceştia se adunaseră grămadă pe zid, mai departe de mai-marii lor, se uitau cu multă curiozitate la oameni lui Razin.

— Cum e, măcelarilor, vi s-o fi urît să tot staţi acolo ? Vrei să-ţi fac o ghicitoare ? întrebă Stîr. Dac-o dezlegi, înseamnă că nu eşti prost.

— Ia zi, moşule, ia zi, răspunseră cei de pe ziduri.

Şade raţa pe o plută
Şi strigă, că nu e mută
De mine nimeni nu trece
Nici tu ţar, nici tu ţarină
Nici tu fragedă cadînă

— Dac-o dezlegi, ţi-ai ghicit ursita.

— Ce, moşule, asta-i ghicitoare ? Ia ascult-o pe asta :

Treceau la vale
Cîntau a jale
Duceau o plăcintă de lemn
Cu carne

— Ăsta-i streliţul la îngropăciune ! ghici Stîr.

Rîdeau cazacii de nu mai puteau.

Stîr abia prinsese gustul :

— Ia vezi-o pe-asta. Dac-o ghiceşti, afli gîndul meu tainic despre tine.

Prinsei o văcuţă
În codri-ntunecaţi
Mînai eu văcuţa
De la Fruntiovo
Pe la Sprînciovo
Pe la Ochiovo
Pe la Nasovo
Pe la Obrăjiovo
Pe la Urechiovo
Pe la Guriţovo
Pe la Buziovo
Pe la Mustăciovo
Pe la Bărbicovo
Pe la Grumazovo
Pe la Pieptişovo
Pe la Umerovo
Pe la Mînecovo
Şi-am adus văcuţa
Drept la Unghiovo
Şi-acolo văcuţa
Trosc ! Nu mai e.

Ghici cine-o fi ?

— Spuneţi-le acolo în tîrg, le zicea Stepan celor cinci tîrgoveţi, că oştirea pe care o aşteaptă din susul apei vine la Ţariţîn să vă taie pe toţi. Eu am venit ca să apăr oraşul. Voievodul vostru e un vîndut, s-a înţeles cu streliţii. Se teme că vă daţi de partea mea şi vrea pe toţi să vă căsăpească, de-aia îi aşteaptă şi pe streliţi ; au ei o învoială de taină, am prins pe unul care le ducea scrisoare.

Cei cinci se înclinară.

— Le spunem, tătucă, pe toate cum sînt. Zicem şi de voievod.

— Spuneţi-le. Să nu stea ca proştii. Nu de mine, ci de voievod trebuie să se teamă. De mine de ce să le fie frică ? Eu sînt de-al lor... ce-am să le fac eu ?

Cei cinci plecară.

Stepan îl cheamă pe Us :

— Rodionîci !...

Us se apropie.

— Tu rămîi aici. Stai, ascultă, nu te oţărî degeaba. Eu mă duc să-i scutur niţeluş pe tătarii edisani. Am eu o datorie la ei... Mîn încoace şi ceva vite, că poate mai avem de stat pe-aci, iar de îmbucat n-avem ce. Să nu-i laşi să bea. Staţi cu ochii pe ei. Străjile să fie la locul lor în tot ceasul. Ivan, Fedka Şeludiak merg cu mine. În oraş, vezi, să nu se ştie că eu am plecat. Pe cei de pază să-i ţii din scurt.

— Să nu stai mult.

— Vin iute. Nu-i prea departe, cunosc eu locurile.

După ce se înnoptă, o ceată de vreo trei sute de cazaci cu Stepan în frunte, toţi călări, porni pe tăcute spre o mare staniţe a tătarilor edisani. C-o fi vreo datorie, că n-o fi, ce are atamanul cu ei e poveste veche, dar curînd chiar că nu mai aveau ce pune la cazan ; trebuiau să se gîndească şi la asta.

În dimineaţa următoare se înfăţişă în tabăra lui Us o deputăţie din partea locuitorilor oraşului. Dintre ei, doi mai fuseseră acolo şi cu o zi înainte. Cu totul erau nouă.

— Tătucă-ataman, dă poruncă să putem ieşi din oraş ca să luăm apă. Avem şi noi copilaşi... Cîtă am avut s-a terminat, iar ei mereu cer. Vitele ne mugesc de foame, ar trebui scoase la păscut...

— Şi de ce aţi venit la mine ? întrebă Us.

— Păi, la cine altcineva ?

— Şi cum aţi ieşit ?

— Ne-a dat drumul voievodul cu chezăşie, copilaşii noştri acolo au rămas... Ne-a lăsat ca să ne învoim cu tine în treaba asta, cu apa. Sînt copilaşi acolo, tătucă-ataman.

— Spuneţi-i voievodului să deschidă cetatea. Iar dacă se îndărătniceşte, puneţi voi mîna de spargeţi zăvoarele. Nu vă facem nici un rău.

— Nu ne lasă el. Păi, voievodul...

— Daţi-i şi voi cu parul în cap, să vezi cum se face om de înţeles. Cu voievozii numai aşa trebuie să stai de vorbă, îndată încep să priceapă.

— Am sucit-o noi şi pe partea asta... să spun drept, noi de aia am venit, să ne dumirim mai binişor, mărturisi capul deputăţiei. Dar atunci nici voi să nu ne lăsaţi baltă. Am dat noi drumu la zvon că streliţii, cică, ar veni împotriva noastră ; oamenii, de, au rămas şi ei pe gînduri... Numai să fiţi voi gata cînd o fi să...

— Mergeţi, faceţi ce-aveţi de făcut. Noi partea noastră om face-o.

— Poporul, ca s-o spun pe a dreaptă, ar cam vrea să se lipească la voi. Da' Stepan Timofeici de ce nu se vede ? Unde e ?

— E la mahoane, răspunse Fiodor Suknin.

Tîrgoveţii plecară, rugîndu-i la urmă „că şi voi aicea... vedeţi de..."

— Toţi esaulii la mine ! dădu poruncă Us. Gata toată lumea ! Începem să ne mişcăm, să creadă că acuşi dăm năvală ; ei să-şi trimită toţi streliţii pe metereze. Şi să stea cu ochii încoace, să nu se uite înapoi. Puneţi tunurile în bătaie, încărcaţi sîneţele... La treabă, flăcăi ! Te pomeneşti că luăm cetatea pe degeaba !

Tabăra se puse în mişcare. Porniră toţi să mişune, să zbiere fără rost, se tot uitau cu îngrijorare spre ziduri. Cărau tunurile de colo pînă colo, vînturau steagurile... Şi tot priveau cu speranţă la ziduri şi la porţile cetăţii. Pe ziduri streliţii se găteau de luptă.

Aştepta şi Us împreună cu esaulii ; stăteau lîngă cai, mai la o parte de freamătul acela ameninţător. Vasili Rodionîci ba ofta încetişor, ba înjura în surdină cu ochii la porţile grele, ferecate.

Aşteptară vreme îndelungată.

Deodată, se stîrni în spatele porţilor o hărmălaie, se auziră strigăte... Vreo două sau trei focuri de flintă. Răsunară apoi nişte lovituri grele, scrîşnite, cum ai da cu fierul în fier ; încercau, pesemne, să spargă zăvoarele cu barosul. Larma şi strigătele de dincolo de zid se înteţiră ; focurile de sîneaţă — şi mai depărtate, şi mai apropiate — începură să pocnească mai des. Dar barosul tot bătea şi bătea în zăvoare.

Urlînd, cazacii se năpustiră spre poartă. Chiar în nasul lor, canaturile se deschiseră...

Cazacii năvăliră în oraş.

Locuitorii Ţariţînului i-au întîmpinat pe cazaci ca pe nişte fraţi, îi îmbrăţişau, îi pupau, îi pofteau pe loc să le fie oaspeţi. Ţineau ei minte cealaltă ospeţie a cazacilor, cea din toamnă. Le-a plăcut atunci, au şi benchetuit bine, au şi umblat pe străzi ca oameni liberi, mîndri... Lucruri ca astea oamenii le ţin minte multă vreme.

Oastea căzăcească trecu în iureş pe drumul principal al oraşului, începu să se scurgă prin ulicioare... De prin case se auzea de-acum pe alocuri cum rîde şi chicoteşte Sărbătoarea.

Us şedea în casa isprăvniciei, dădea porunci, hotăra soarta prinşilor, orăşeni şi oameni de oaste.

Cineva îi dădu de veste :

— Voievodul cu nepotu-său, cîţiva slujitori, trei boiernaşi şi opt streliţi s-au zăvorît în turnul din zidul cetăţii.

— Îi păziţi ca pe lumina ochilor, porunci Us. Venim şi noi îndată.

— E aici un popă, vrea să vină la tine, Vasili Rodionîci, îl vesti alt cazac.

— Ce-o fi vrînd ? se miră Us.

— Nu vorbeşte. Zice că are o vorbă cu atamanul.

— Adu-l încoace.

Intră în odaie chiar acel popă pe care-l ameninţase Stepan că-i taie pletele atunci, în biserică. Cum intră, umplu încăperea, lat în spate, cu glas de tunet.

— Cum te cheamă ? îl întrebă Us. Ce treabă ai cu mine ?

— Da unde-i atamanul ? bubui popa ca din butoi.

— Eu sînt atamanul. Ce, eşti chior ? se burzului Us.

— Poate oi fi şi tu ataman, dar eu am treabă cu ăl mai mare, cu Razin, rosti înţepat popa.

— Ce treabă ?

— Vreau să slujesc oastea pravoslavnică spre slava lui Isus Cristos cel liber.

— Ei, aşa zic şi eu ! îl lăudă Us din inimă. Popă, nepopă, dar ai brodit-o. Cum te cheamă ?

— Avraam. Da' tu cine eşti ?

— Cutărică, răspunse rîzînd Us. Hai să bem.

7.

Raita dată de Razin pe la tătarii edisani fusese încununată de izbîndă.

La întoarcere cazacii mînau în goană o cireadă uriaşă de vaci, oi, mînji.

Mugetele şi behăitul răsunau pînă hăt departe. Cazacii urlau... Înnebunite de goana aceea turbată, vitele dădeau în lături, veneau buzna peste călăreţi. Şuier de bice. Nori de praf.

Stepan cu Fedka şi Ivan călăreau puţin mai la o parte. Plini de praf, numai ochii li se mai vedeau.

Le ieşiră înainte trimişii lui Us, de la Ţariţîn... Îi spuseră ceva lui Stepan. Acesta rînji bucuros şi porni în goana mare înainte, către Ţariţîn. Fedka Şeludiak se luă după el. Ivan Cernoiareţ rămase cu cireada.

Dangătul vesel, sărbătoresc al clopotelor de la toate bisericile oraşului îl asurzi pe Razin. S-a întîmplat nu ştiu cum, de la sine, de a ieşit toată suflarea să-l întîmpine pe ataman.

Oamenii locului şi cazacii stăteau în lungul drumului pe care venea el. Îşi luaseră căciulile din cap ; cei mai de aproape i se înclinau adînc.

Dinspre casa isprăvniciei ieşi în întîmpinarea atamanului o gloată de orăşeni cu pîine şi sare. În fruntea lor păşea părintele Avraam.

Cu toate că era murdar tot, Stepan mergea cu pas apăsat, privind mîndru drept înainte : primul oraş al ţarului care se aflase în calea răscoalei sale era îngenuncheat. Aşa da !

Părintele Avraam îi făcu o plecăciune adîncă.

— Să trăieşti, părinţele ! îl cunoscu Stepan. Sîn Nicolae ce mai face ? Eh, ţapule pletos... Stepan rîse. Uite-l ce mîndru se ţine !...

Popa se vede că-şi pregătise dinainte să vorbească ceva, acum se încurcase, îl zăpăciseră cuvintele acelea rostite nelalocul lor de ataman. Se şi supără.

— Bine face... Tu ce te hlizeşti la mine ?

— Unde-i voievodul ? întrebă Stepan.

Îl poftiră atunci pe Stepan să guste pîine şi sare. Îi puseseră pe pîine un pocal cu votcă, o solniţă. Dădu pe gît pocalul, tuşi în pumn, rupse un colţ din pită, îl muie în sare, mîncă din el. Îşi şterse cu palma mustăţile şi barba.

— Unde-i voievodul ? întrebă el iar.
— S-a zăvorît în turn.
— Sînt mulţi cu el ?
— Vreo douăzeci.
— Da Vaska unde-i ?... Că nu prea-l văd.
— Vaska... Larka Timofeev făcu semnul acela cu mîna. Praf s-a făcut. Şi adăugă vesel : Streliţii au pus jos armele. Pînă una-alta i-am închis pe toţi în biserică.
— Mergem să punem mîna pe voievod, porunci Stepan. N-are ce să mai stea acolo, locul lui e-n Volga, nu în turn. Ce, să-i lăsăm pe toţi să se ascundă prin turnuri ? Auzi, deşteptul !

Porniră spre zidul oraşului, spre turnul unde se încuiase voievodul cu oamenii săi.

Aduseră de undeva un buştean. Îşi făcură vînt şi izbiră cu bustеanul în uşa ferecată... De sus, din crenelurile turnului licăriră limbi de foc, trosniră împuşcături de flinte şi pistoale. Căzură cîţiva oameni, ceilalţi lăsară bustеanul şi fugiră înapoi, la adăpost.

— Mai aduceţi un buştean ! porunci Stepan. Îi facem capac.

Aduseră tîrîş o bîrnă groasă şi începură să-i clădească deasupra, înălţat în nişte pari, un acoperiş în două ape (capacul) din scînduri zdravene. Îl acoperiră apoi cu cîteva straturi de pîslă pe care o udară bine cu apă. Berbecul era gata.

— L-aţi vîndut pe ţar !... strigau cei din turn. Află el, ţarul, pe toate le află ! I-am trimis noi carte, să ştie !

— Ba voi sînteţi nişte vînzători ! le strigau de jos tîrgoveţii din Ţariţîn. De-aia v-a pus ţarul aici, ca să ne chinuiţi pe noi ? Ţarul e milostiv, pe el îl doare sufletul pentru noi. Din cauza voastră n-are el trai, preablîndul ! Pe porumbiţa de Maria Ilinişna voi aţi prăpădit-o ! Şi pe feciorii ţarului la fel !... Aştia sînteţi voi, ucigători de oameni. Nu era mult de cînd fusese trimis Turghenev de la Moscova, dar tot apucase să se facă urît de locuitorii Ţariţînului.

— Pe toţi vă trage în ţeapă ! strigau cei din turn. Laolaltă cu tîlharii ! Vă bate mînia Domnului !...

— Cui îi daţi voi ascultare ? ! Lui Stenka, cel dintîi hoţ şi tîlhar ! ? strigă însuşi voievodul Turghenev. Treziţi-vă, atît vă spun !

Stepan privea spre turn, își mijea ochii. Îl mai îmbiară la un pocal de votcă. Îl bău, zvîrli pocalul, își suflecă mînecile. Se uită iar spre turn... Făcu semn cu mîna, se repezi primul la buștean...

Ridicară berbecele, îl purtară în fugă, izbiră cu el în ușă. Ușa ferecată se îndoi. Mai loviră o dată și încă o dată...

Cei de sus trăgeau cu flintele, aruncau făclii de smoală, dar atacatorii erau bine feriți de streașină. Izbeau mereu cu berbecele.

Ușa slăbea cu fiecare lovitură. În sfîrșit, zbură din țîțîni și se prăbuși înlăuntrul turnului. Fedka Șeludiak și Larka Timofeev se năpustiră prin borta ușii, după ei și ceilalți.

Cîteva focuri de armă, strigăte, vînzoleală... Și gata. Se liniștiră.

Îi scoaseră din turn pe voievod cu nepotu-său, pe slujbașii de la isprăvnicie, pe cei cîțiva boiernași și streliți credincioși. Îi aduseră pe toți în fața lui Stepan.

— Tu ești ăla de-ai strigat că-s hoț ? întrebă Stepan.

Timofei Turghenev îl înfruntă, plin de mîndrie și de ură.

— Cu tine, tîlharule, nici nu vorbesc ! Iar voi v-ați vîndut !..., strigă el către streliți și tîrgoveți. Încotro o luați ? ! Vă dați de partea hoțului ?... Vedeți că-și bate joc de voi tătuca ăsta al vostru. Uite ce fac eu, drept în mutra lui pocită ! Timofei scuipă către ataman. Scuipătura îi nimeri pe poala caftanului. Săriră ceilalți, îl doborîră pe voievod la pămînt, se puseră să-l bată. Stepan se apropie de el, îi puse în față poala caftanului. Era alb la față și vorbea încet :

— Linge-o, cu limba.

Voievodul mai scuipă o dată.

Stepan îi dădu cu piciorul în cap. Dar pe alții nu-i lăsă să-l bată. Stătea drept, înfricoșător deasupra voievodului prăbușit... Îl călcă pe față cu cizma, nu mai știa cum să-și potolească furia. Își trase sabia... dar se răzgîndi. Rosti cu glas înfundat :

— La apă. Pe toți !

Îl ridicară pe voievod... Abia se ținea pe picioare. Îl sprijiniră.

Le puseră fiecăruia cîte un arcan de gît și îi traseră spre Volga.

— Fuga ! strigă Stepan.

Alergă cîţiva paşi în urma tristului alai, se opri. Mai ţinea încă sabia în mînă.

— Fu-ga !

Osîndiţii fură înghioldiţi din spate cu sulițele. Începură să fugă. Şi aşa se făcură nevăzuţi în uliţă, dincolo de zidul de oameni. Mulţimea privea în tăcere. Da, se vede treaba că în scurta sa cîrmuire voievodul Timofei Turghenev apucase să-i urgisească pe cei din Ţariţîn. Oricum, pricepuseră oamenii : de-acum înainte aşa va fi, au să le dea boierilor la cap. Înseamnă că asta-i vrerea ţarului. Altfel nici unul ca Stenka Razin nu s-ar fi apucat de una ca asta.

Dintre toţi numai unul se găsi şi milos şi cutezător : părintele Avraam.

— Tătucă ataman, spuse părintele Avraam. Dă poruncă să nu-l înece pe băieţandrul ăla. Că-i mic.

— Nu-i treaba ta, popo. Ţine-ţi gura, spuse Stepan.

Se apropie Matvei Ivanov. Şi el :

— Aşa-i, Stepan Timofeici... Pe băieţandru n-ar trebui...

— Taci, îi porunci Stepan şi lui. Unde-i Rodionîci ?

— Trage la aghioase Rodionîci, unde...

— Vezi-ţi mai bine de atamanul tău. De ce l-ai lăsat să bea atît ? ! Că doar am dat poruncă.

— Da' parcă voi ne daţi ascultare ! rosti Matvei cu amărăciune. Ai dat tu poruncă... Apoi şi-a dat şi el poruncă !

— Mergem să rupem hîrţoagele de la isprăvnicie, îi chemă pe toţi Stepan.

— Ah, Stepane, Stepane... Atamane ! strigă deodată Matvei cu glas tremurînd. Ascultă-mă, dragule...

— Ei ? se întoarse în loc Stepan. Şi se încruntă.

— Lasă-l pe copilul ăla. Ca pe Dumnezeu te rog, lasă-l. Ochii cenuşii, luminoşi ai lui Matvei erau plini de lacrimi. Iartă un suflet nevinovat !...

Tot aşa de repezit, Stepan îi întoarse spatele şi porni către isprăvnicie. Tot alaiul după el.

Îi mînară, pe voievod şi pe toţi care fuseseră cu el, în apă, pe unii pînă la piept, pe alţii pînă la brîu, şi începură să-i înţepe cu sulițele. Doi cazaci şi-au înfipt atît de adînc sulițele că nu mai puteau să le scoată ; trăgeau de ele, înjurau.

— Ia uite la ăsta ! Parcă-i un butuc...

— Şi asta s-a împotmolit. Fir-ar !...

Trupurile celor ucişi erau luate de apă. Două suliţe au rămas aşa, înfipte ; le-au lăsat naibii. Cîtăva vreme mai piutiră suliţele, drepte deasupra apei. Se legănau încetişor. Şi se duceau tot mai adînc. Apoi se făcură nevăzute sub faţa apei.

De pe mal, locuitorii Ţariţînului urmăreau înfricoşaţi măcelul. Pe mulţi i-a uluit şi i-a zdruncinat, pesemne, crunta răfuială. Tăceau. Chiar aşa să fi poruncit ţarul ? Şi-acum ce-o să fie ?

...În piaţa din faţa isprăvniciei cărau acum oamenii catastife şi hîrţoage de tot felul, le puneau grămadă. Se adună un morman mare.

— Asta-i tot ? întrebă Stepan.

— Tot.

— Daţi-i foc !

Un cazac se aplecă asupra hîrţoagelor, scăpără amnarul, vîntură bucăţica de iască, să prindă flacără... Apropie apoi de hîrţoage flăcăruia cea lacomă.

Curînd se aprinse în mijlocul pieţei văpaia unui foc mare şi vesel.

Stepan, dus pe gînduri, se uita la flăcări.

— Volga e închisă, zise el ca pentru sine, îngîndurat. Cheia o am în buzunar... Da' cu lada ce facem ?

— Ce spui ? îl întrebă Frolka, frate-său.

Stepan nu răspunse.

8.

— Volga e închisă, spuse Stepan. Două drumuri avem acum : în sus şi în jos. Cugetaţi şi voi. Nu vă pripiţi, gîndiţi-vă bine.

Şedeau în casa isprăvniciei. Toată „fruntea" oştirii lui Razin ; şi se mai lipiseră între timp Pronka Şumlivîi, cazac de pe Don, şi „feciorul de boier din Voronej", Ivaşka Kuzmin.

— Oricum am hotărît, ca pe urmă să nu uităm, oraşul trebuie bine întărit, mai zise Stepan. C-om merge în sus, c-om merge în jos, el acum al nostru e. Punem oameni de-ai noştri, să-l gospodărească ei.

— În sus trebuie să mergem, spuse Us.

Ceilalţi se uitară la el, aşteptau să-şi lămurească gîndul, de ce nu în jos. Dar el tăcea, îi privea liniştit, cam de sus.

— Tu, nici una nici două, ai şi aruncat o vorbă, spuse Stepan. De ce în sus ? Lămureşte-ne şi pe noi.

— Da' în jos de ce ? Te-o fi trăgînd iar aţa în ţinutul şahului ? se burzului Us, nu ştia nici el de ce.

— Da' mai du-te şi-n mă-ta, cu şah cu tot ! se înfurie Stepan. Dacă nu te-ai trezit, mai du-te de te culcă.

— Da' în jos de ce ? nu se dădea bătut Us ; ori căuta ceartă. Acolo ce să facem ?

— Acolo-i Astrahanul !... La nevasta altuia te-ai dat vreodată ?

— Mi s-a-ntîmplat... Cînd eram tînăr, mai curvăsăream şi eu.

Us chicoti scurt.

— Da aşa nu ţi s-a întîmplat : tu te dai la ea şi din spate vine bărbatu-său cu toporul ? Nu ?

Stepan privi cu luare-aminte drept în ochii atamanului, voia să priceapă : o căuta el sfadă cu lumînarea, sau doar face pe nebunul ?

— Asta nu ; m-a ferit sfîntul.

— Aşa are să fie, dacă lăsăm Astrahanul să ne stea în spate.

— Tu ce, în jos ai de gînd s-o iei ?

— Asta n-am spus. Stau şi eu şi judec. Judecaţi şi voi. Că doar n-o să trag eu pentru toţi !..., iar se înfuriase Stepan fără pricină. Mi-ar place şi mie aşa : una-două cu sabia şi-apoi pune-te pe băutură. Tot ce mi-e mai drag ! Nu, vulturaşilor, puneţi-vă pe chibzuit ! Stepan bătu tare cu arătătorul îndoit în masă. Ăsta nu-i ţinutul şahului, ce-i drept e drept. Vă ascult. Şi încă o dată vă spun : judecaţi cu capul vostru, că îndată rămînem fără scăfîrlii, dacă nu judecăm cum trebuie.

— Slavă ţie, Doamne, rosti Matvei Ivanov cu bucurie neprefăcută. Înţelepte vorbe am auzit.

Se întoarseră toţi către el.

— Ei, Stepan Timofeici, oi spune eu, dacă aşa ţi-e porunca, numai că de prostia ta cea mare am să vorbesc eu...

Stepan îşi miji ochii, rămase cu gura căscată.

— Atamani-cazaci, începu cam prea băţos Matvei. Ne-am ridicat să săvîrşim o sfîntă năzuinţă : să eliberăm Rusia de boieri. Ţi-a mers slava, Stepane, de bine ţi-a

mers. Ocrotitorul poporului, asta eşti. De ce, atunci, să nu-ţi stăpîneşti tu mînia ? Cu ce era vinovat băieţandrul acela de-ai pus deunăzi să-l înece şi pe el ? Pe voievod l-ai bătut !... Îi era omului groază să se uite la tine, iar pe tine lumea trebuie să te iubească.

— M-a scuipat !

— Şi ce dacă ? Scuipătura aceea tuturor trebuia să le-o arăţi : uite ce vă sînt drăguţii de voievozi, atît de tare s-au năravit să ne scuipe, că nici în ceasul morţii nu-i rabdă inima, tot mai vor să scuipe. Abia atunci l-ar sfîşia poporul în bucăţi. Că şi poporul vrea să te apere pe tine. Iar tu nu-l laşi, faci totul singur : şi judecata şi osînda. Aici e marea ta prostie de care am vrut să-ţi vorbesc.

— Opincă, spuse Stepan cu dispreţ. Şi încă se mai plînge că-i asupresc ăştia, că le fură nevestele. Păi, unuia ca tine nici nu m-aş mira să-ţi ia nevasta... şi pe tine odată cu ea...

— Ei, vezi... Şi tot tu spui să zicem ce-avem de zis. Dar cum e altfel de cum vrei tu, mă şi faci opincă. Dar tot e bine să asculţi, atamane, ascultă... Nu calcă cizma numai pe loc uscat.

— Nu de asta am întrebat eu. Dracu să te ia !... Ăsta ce tot îndrugă aici ? Stepan se uită împrejur, ca şi cum ar fi căutat sprijin. Apoi către Matvei : Ce, asta am întrebat eu ?

— Păi, dacă e să judecăm, atunci nici întrebare nu mai trebuie. Aşa cum stau lucrurile...

— Tu, Matvei, oi fi, vezi bine, ăl mai deştept de aici. Nimic nu-i bine, totul îţi pute, scăpă vorba Larka Timofeev ; îi licări în ochi lumina aceea albastră, senină a duşmăniei.

— Chiar că nici nu mai ai unde s-o întorci de mintea şi sfaturile lui ! îl sprijini pe Larka Fiodor Suknin. Cînd o spune el una îţi vine să dai să fugi...

— De aia zice lumea de noi, ăştia de la Riazan, că după o vorbă de duh mergem şi pînă la Moscova, o întoarse Matvei pe glumă. Apoi iar cu temei : Uite ce vreau să-ţi zic, Stepan Timofeici : bine ai spus tu, „chibzuiţi !", iară tu văd că deloc nu chibzuieşti ! Cum te arde pe maţe, cum te şi arunci încotro se nimereşte.

Stepan parcă abia aşteptase acele vorbe ; îl ţintui pe Matvei cu privirea... Cu greu îşi dezlipi buzele strîmbate de mînie.

— Apăi, pentru un păduche atît de zglobiu om găsi noi şi unghiuţă, spuse el şi îşi trase încet pistolul din cingătoare. Dacă toţi sîntem atît de prostănaci, mai mult nici n-ai ce ne cere...

Us, ca şi toţi ceilalţi, de altfel, văzu de unde şi cît de iute vine necazul numai atunci cînd Stepan îşi ridică deasupra mesei mîna cu pistolul în ea... Cît părea el de neîndemînatec, Us se ridică fulgerător şi lovi de jos mîna cu pistolul. Bubui împuşcătura, glonţul nimeri în iconostas, în icoana Maicii Domnului. În chipul ei.

Îl traseră iute pe Matvei de la masă, îi făcură vînt spre uşă...

Stepan scoase jungherul, smuci scurt, sec din mînă... Zbură cuţitul peste toată încăperea şi se înfipse adînc în uşă ; apucase Matvei să o tragă după el.

Stepan se întoarse către Us... Acesta pusese dinainte mîna pe pistol.

Multă vreme se uitară unul la altul.

Tăceau toţi cei aflaţi în odaie, grea tăcere, chinuitoare.

Privirea lui Stepan nu era nici fioroasă, nici ameninţătoare, mai degrabă iscoditoare, întrebătoare.

Us aştepta. Destul de liniştit şi el, paşnic.

— Dacă ridicaţi acum mîna unul asupra celuilalt, eu ies afară şi le spun cazacilor că nu mai mergem la nici un război, că i-au înşelat atamanii, spuse Ivan Cernoiareţ. Asta e. Acum gîndiţi-vă voi, cît mai e vreme.

Stepan întoarse primul capul...

Mai tăcu o bucată de vreme, parcă şi-ar fi amintit de ceva, apoi îl întrebă liniştit pe Ivan :

— De unde-ai mai scos-o şi pe asta, că am putea noi ridica mîna unul împotriva celuilalt ?

— Aşa-mi veni vorba.. Să nu iasă vreun necaz.

— Vă ascult. Încotro mergem ? îi întrebă Stepan pe toţi cei de faţă.

— În sus, zise apăsat Larka.

— De ce ? îl iscodi Stepan.

— Dacă o luăm în jos, tot dracul ăla e, ne vine bărbatul ăleia pe la spate cu toporul în mînă. Streliţii sînt undeva, pe drum. Vin încoace.

— Şi la Astrahan sînt streliţi.

— Cei din Astrahan ne cunosc. Acolo e Ivan Krasulin. Acolo şi mahalalele sînt toate cu noi... De acolo nu sar ei la noi cu toporul.

— Despre ăştia nu ştim încă nimic, se repezi şi Suknin cu gura la Larka. Poate că s-or da şi ăştia cu noi, ăştia care vin de sus cu Lopatin.

Lîncezea sfatul, nu se mai lega. Acum, după ce trecuse necazul pe lîngă ei, cazacilor le era mai mult mintea la... Maica Domnului cea împuşcată. Una-două, întorceau capul spre ea. Li se părea că e un semn prevestitor de rele. Asta îi tulbura mai rău decît o nenorocire.

Stepan înţelese ce-i rodea pe cazaci. Dar încă mai tăcea. Acum vroia să afle dacă-şi vor înfrînge cazacii spaima care-i pîndea din spate, sau dacă o să-i tot apese şi n-o să-i slăbească deloc. Îi asculta.

— Rău e că nu ştim nimic despre ei, rău e că nici ei nu ne ştiu pe noi. Ăştia vin de la Moscova şi dinspre Kazan. Iar ăi de acolo n-au să spună o vorbă bună despre noi, zicea Ivan.

— Pe undeva tot ne-om înfrunta noi cu ei, stăruia Larka ; numai lui părea că nici nu-i pasă de icoana împuşcată.

— Asta cam aşa e..., se învoi mai în silă şi Fiodor Suknin.

— O fi, oftă Stîr, numai aşa, ca să deschidă şi el gura. Numai că nici noi n-ar trebui să ne băgăm mereu singuri în gura lupului. Că nici asta... vezi tu... nu duce la nimic bun.

— Dacă o luăm în jos, ne sporeşte oastea, dacă o luăm în sus, n-aş mai pune rămăşag, îşi dădu cu părerea Pron Şumlivîi, cazac pe care îl scoseseră oamenii lui Razin din puşcăria Ţarîţînului ; fusese închis pentru hoţie.

— Cam aşa e..., zise iar Cernoiareţ.

— V-aţi şi dat duhul ! rosti cu amărăciune atamanul. Şi întoarse a batjocură vorbele esaulilor : „Asta cam aşa e", „Ca-am aşa..." Tăcu puţin, se suci cu scaunul, începu să vorbească mai liniştit : Păcatul e-al meu, eu am tras. Doar n-am ţintit să-i dau în frunte, aşa s-a întîmplat să fie... Şi-acum ce, să şedem toţi ca nişte cucuvele ? Auzi tu, am dat cu glonţul într-un lemn afumat !... Glasul lui Stepan prinse putere. Dar cînd or începe să bată clopotele prin toată Rusia, să ne blesteme ? Atunci unde o să-mi fugiţi ? Eh, voi, tovarăşi ai mei, sfetnici...

Stepan îşi privi „sfetnicii", oftă ; fie că nici unul dintre ei nu-i dădea prea multă încredere într-o soartă mai fericită, fie se prefăcea că-i vin în minte doar gînduri

amare și primejdioase acum, după ce-și privise fîrtații mai cu luare-aminte.

— Nu ni s-a mai întîmplat, Stepane ; de aia e... lucru de spaimă, încercă să lămurească Ivan Cernoiareț starea care îl năpădise și pe el, și pe ceilalți. Că nu-n fiece zi dai tu cu pistolul în... lemne d-astea afumate.

— Tu încotro ai luat-o, Ivane ? îi tăie vorba, nerăbdător, atamanul. Tu unde mergi ?

Ivan, cu cîtă minte avea, nu pricepu întrebarea. Tăcea. Se uita la Stepan. Se uita și Stepan la el. Aștepta. Tare și-ar mai fi dorit să-i răspundă Ivan : „Spre Rusia am pornit, împotriva boierilor". Ar fi zis și Stepan atunci una tare, cu greutate ; și-o pregătise, pesemne, dinainte.

— Ai ?

— Nu te pricep, recunoscu Ivan. Încă nici n-am luat-o din loc, ședem aici și ne dăm cu presupusul.

— La boieri ne dăm, tătucă ! sări cu gura Stîr ; le pricepea mai iute bătrînul. Ședea într-un colț, chiar sub chipul găurit al Maicii Precista. La Rusia !

— Aha-a ! Uite unde bateți voi !... se întoarse Stepan către el, parcă numai asta așteptase. Da' ce, ăia de-acolo, din Rusia, or fi păgîni ?

— Ba-s botezați, la fel ca...

— Atunci ce dracu aveți ? Am nimerit și eu din greșeală într-o icoană, iar pe ei i-a și apucat tremuriciul. Dar dacă se apucă ei, boierii, și ne ies cu alaiul crucii înaintea oștirii ? Or s-o facă și pe asta, că doar Dumnezeu e al lor. Fac ei ce fac și ne ies înainte cu popi și icoane... Atunci noi ce ?...

— Cum vine asta, că Dumnezeu e al lor ? nu se dumiri Stîr.

— Dar al cui ? O fi al tău, ai ?

— E și-al nostru... Păi, Isus...

— Dumnezeu o fi el și-al nostru, cine știe, dar popii sînt ai lor. Iar cine-i are pe popi îl are și pe Dumnezeu. Om bătrîn și nici atîta lucru nu știi ! Ce, cît ai trăit n-ai văzut destule ?... Uite, acuma stau și vă-ntreb : și dacă ne ies înainte cu icoanele ? Noi ce facem ?

Esaulii tăceau. Băgase atamanul la încurcătură oastea căzăcească. Cum adică : atunci ce facem ? Pare-se că nici n-a mai fost una ca asta. Nu-și prea aminteau cazacii ca măcar cîndva...

— Una ca asta n-a mai fost, spuse Ivan.

— N-a mai fost ? se înverşună Stepan. Are să fie ! E uşor de pus la cale, mai uşor decît să lupţi. Să zicem că scot icoanele. Eu asta vă întreb, noi ce facem ? Ai ?

— Mai bine vorbim de ce ne doare ! dădu să întoarcă vorba Larka Timofeev. V-a căşunat vouă acum pe nişte icoane...

— Asta ne doare ! se supără Stepan. Mai dădu şi cu pumnul în tăblia mesei. Eu asta vă întreb : noi ce facem, dacă boierii şi cu popii...

— Dar noi pe cine avem în frunte ? ! se înfurie deodată şi Larka. Parc-am auzit că e unul Stenka Razin ? Atunci îl întreb şi eu pe Stenka : atunci noi ce facem, Stenka ?

— Tu să nu dai totul pe spinarea mea. Eu întreb ! Şi poruncesc să-mi şi răspundeţi : ce facem ?

Atunci se deschise uşa, intră în odaie Matvei Ivanov.

Se întoarseră cu toţii... Uluiţi, nimeni nu se aşteptase la aşa ceva.

Cu o îndrăzneală neobişnuită, Matvei mergea drept spre masă, privindu-l pe ataman. Îl privea şi parcă-i venea a rîde.

— Spui ghicitori, atamane, dar răspunsul nici tu nu-l ştii. Dar ai adus tu vorba despre lucrul cel mai de seamă... Ascultaţi acum ce-i de făcut.

Matvei dădu roată cu privirea ; nu mai zîmbea. La ataman se uită cu un tîlc anume. Oricum, după cît se pare, lui Matvei îi cam plăcea să dăscălească lumea. Atît de mult îi plăcea, că-şi uitase şi de spaimă.

— Aici, cazacilor-atamani, uşor vă pot prinde. Că dacă vă scot toate babornițele, şi moşnegii, şi mujicii cei proşti cu icoanele dinainte... Şi chiar dacă nu-i scot, tot au să vă stîrnească împotrivă mînia Domnului şi are să iasă că voi sînteţi duşmanii neamului omenesc, iar în frunte îl aveţi pe însuşi Satana sub înfăţişarea lui Stenka Razin... Şi că voi v-aţi ridicat pe toţi să-i bateţi şi să-i tăiaţi. Aici e buba ! Aici vă aflaţi voi sfîrşitul. Cu oştirea te mai poţi bate, oştirea mai poţi s-o şi dovedeşti, dar poporul nu-l dovedeşti. Tătarul — nu tătarul ăsta, ci ăla de pe vremuri — era el mai tărişor ca noi şi tot s-a împotmolit. Că s-a pus cu poporul. Asta i-a fost pierzania.

— Atunci care-i dezlegarea ? Păi, cu ghicitoarea... Tu ştii ? întrebă Stîr, curios din cale-afară.

— Știu. De aia am și intrat... Poate că m-o și ucide tătuca după aceea, dar mare păcat mi-aș fi făcut să nu vă spun. Eu vă spun și pe urmă faceți cum știți. Dezlegarea asta e, cazacilor-atamani : trebuie să-i spuneți voi mujicului, înainte de a apuca să le spună popii și boierii, că v-ați ridicat să înfăptuiți porunca Domnului. Cristos ce ne învață ? Că mai degrabă trece cămila prin urechile acului decît să nimerească bogatul în rai. Asta-i toată povestea : ne-am ridicat împotriva bogaților, să-i apărăm pe săraci de asupritori... Așa. Că pe noi s-ar zice că însuși Domnul Dumnezeu ne-a trimis.

— Știm noi ce să spunem și fără ajutorul tău, zise răutăcios Larka. Te-ai găsit tu mai cu moț, călugărul...

— Voi oți fi știind, dar mai trebuie să știe și mujicul. Asta e ce-am vrut să vă spun.

— Asta-i tot ? întrebă Stepan, uitîndu-se ciudat la Matvei ; nici nu știai dacă se minunează el de omul acela, sau că-i face plăcere să se uite la el așa, vesel.

— Tot. Țineți minte ce-am spus. Că altfel n-are să vă fie bine.

— Doamne ferește ! Se poate să nu ținem minte ?... Acum oi împlini și eu ce n-am izbutit adineauri.

Strîngîndu-și fioros sprîncenele, Stepan își trase pistolul de la brîu... Într-o clipită, Us se răsuci și zbură scăunelul de sub Stepan. Se duse scăunelul cît colo ; Stepan căzu jos. Și, de pe podea, îndreptă pistolul spre Us...

Us se făcu alb ca varul. Dar nici un mușchi nu tresări pe chipul lui blînd. Se uita la Stepan. Tot n-ar fi apucat să-și tragă și el pistolul... Și atunci aștepta. Pe grumazul lui paternic, plin de zbîrcituri, se tot umfla, zvîcnea o vînă sinilie, vînătă, parcă țipa a viață.

Stepan se ridică... Își vîrî pistolul la loc în cingătoare.

— Nici n-are glonț, zise el fără chef. Ce vă zgîiți ?... N-are voie omul să se joace cu proștii. Se vede că i se făcuse și lui lehamite de „jocul" acela ; toată dimineața n-a făcut altceva decît să tot pună mîna pe pistol. Așa ajungi și tu ca proștii. Hai să mergem mai departe. Stepan ridică scăunelul, se așeză, aruncă ochii spre ușă...

Matvei nu mai era în casa isprăvniciei. Și nici nu mai amintiră de el, nu mai ziseră nimic. Ieșise cam strîmbă dimineața asta ; altfel ar fi fost dimineața de după izbîndă, dar tot a trebuit s-o întunece ceva.

— Dacă-i vorba să mergem, să mergem, zise nepăsător Larka.

— Şi încotro mergem ?

— Numai un lucru vreau să vă spun. Şi să luaţi aminte: tot ce-a spus aici Matvei e adevărul adevărat. Stepan tăcu un timp, ca cei de faţă să-i pătrundă bine cuvintele. Un lucru mă doare, cazacilor-atamani, că un cap de mujic s-a dovedit mai deştept decît... capetele astea ale voastre. N-a spus „ale noastre", ci „ale voastre". Eu pe asta stăruiam... Are să vă fie de învăţătură. Stepan se mai gîndi şi, totuşi, adăugă : Şi mie are să-mi fie. La rădăcină trebuie să săpăm... Şi încă ceva : sîntem în război, flăcăi, şi n-are rost să tot tragem cu ochii în lături de fiece dată, că, uite, cutare s-a înfierbîntat şi i-a dat unuia la cap, sau cutare... a dat cu pistolul într-o iconiţă. Păi, fără din astea cum ? Că doar sîntem în război !... Ce-aţi crezut ?

9.

Doi cazaci într-o lotcă mică şi iute trăgeau din răsputeri la vîsle în josul apei. Se vedea că se căznesc s-o ţină mai aproape de mal, mai pe sub tufe. Vorbeau între ei încet, cu fereală.

— Cîţi ai numărat ?

— Pînă la trei sute şi pe urmă m-am încurcat. Să tot fie o mie. Douăşpe tunuri.

— Fără nici o teamă... s-au întins la soare, taman aşa cum trebuie.

— Nu ştiu, de aia n-au teamă.

— Barem să se fi păzit cît de cît...

— Nu i-o fi speriat nimeni pînă acum.

— Da' şi noi ce, îi aşteptam ? Ce-am auzit eu e că abia s-au mişcat de prin partea Kazanului... Iar ei, porumbeii, aici erau, stau şi-şi prăjesc burţile la soare.

— Tătuca unde-o fi acum ?

— O fi la isprăvnicie ? Altminteri unde ?... Acolo e.

— Se încinge treaba... De unde crezi că vin, de la Moscova ?

— Pesemne că de la Moscova. Împreună cu cei din Kazan. Eh, ce m-aş înfige-n ei ! Îmi lasă gura apă. Putem să-i luăm... ca din oală.

— Dacă dă Dumnezeu, îi luăm noi.

Se terminase sfatul ; atamanii și esaulii ieșeau din casa isprăvniciei.

— Ivane, să cercetezi zidurile, porunci Stepan. Îl iei și pe Pronka, are să rămînă el mai mare aici. Ține bine hățurile, Pronka, pe oameni să nu-i năpăstuiești degeaba, să nu hotărăști totul de capul tău ; cum e ceva, faceți cerc...

Us veni alături de Stepan.

— Tigva nu te doare ? întrebă Us așa, într-o doară.

— Nu.

— Atunci hai cu mine, am vreo trei ocale de vin bun. Din pivnițele voievodului mi l-au adus. Ca focul !

Stepan se gîndea la altceva.

— Matvei al tău unde-i acum ? întrebă el.

— Ce treabă ai cu el ? ciuli urechea uriașul de Us.

— Să mă văd cu el... N-avea teamă, nu-i fac nici un rău.

— Vezi că el e cu mine. Ai grijă, Stepane..., dacă te atingi de el, de mine te-atingi. Iar de mine, de cînd trăiesc, nimeni nu s-a putut atinge. Nu s-a născut încă ăla.

Stepan se uită spre Us, rîse scurt :

— Da' cu cneazul Boriatinski cum e ?... Ești și tu precum codana aia : am rămas eu peste noapte, dar am uitat cu cine.

Us tăcu, se supărase. Ca un copil era Us ăsta : ranchiunos nu era deloc, dar din te miri ce se putea supăra... A zis Matvei odată despre el : „E ca tunul cel de lemn, numai cu sperietura te-alegi".

— Nu te bosumfla, că n-o spun cu răutate. De fugit știu și eu să fug, Vasia. Bine-ar fi să nu fugim. Numai că trebuie să și izbutești...

— Ce treabă ai cu Matvei ?

— Mi-a căzut cu tronc mujicul ăsta al tău. Deștept. Să ai grijă de el.

— Ți-a căzut cu tronc... dar tot ai vrut să dai în el... Întîia dată.

— Am vrut să-l sperii și de prima dată... Se vede că a pătimit el multe la viața lui... Așa-i ? Ăștia ajung de se fac deștepți. Unde l-ai găsit ?

— Tot acolo ! Us îl privi vesel și, totodată, sfidător pe Stepan. Cînd am fugit din preajma Moscovei, acolo m-am și procopsit cu el. S-a lipit de noi... mi-a fost milă să-l las. De pătimit, așa e, a pătimit mult. Pe unde n-a

mai fost ! Dar nu spune tot... Nici nu știu de unde e. O fi de pe la Riazan... Nu l-am întrebat.

— Adevărat, e deștept mujicul. Hai să bem să ne împăcăm cu el. Vezi că-i din Riazan.

— De unde știi ?

— Păi, n-a spus chiar el adineaori ? Da' și după vorbă se cunoaște.

— Bem una de împăcare ? se înveseli de tot Us.

— Bem, că doar n-o să ne ciorovăim, nu ?

— Asta-i altceva, că mie cioanda nu-mi place. Ține-te după mine, că acuși grăbesc pasul. Cum îmi miroase a băutură, cum nu mă mai ții în loc, ca roata morii îmi merg picioarele.

Văzîndu-l pe Stepan, Matvei se ridică de pe bancă... Surîse amar. Dar nu se sperie prea tare. Zise :

— Așaa...

— Șezi, că nu ți-s boier. Stepan îl așează pe Matvei, șezu și el în fața lui. Vreau să beau cu tine una de împăcare.

Matvei clătină din cap.

— Și eu care tocmai mă pregăteam să ajung în împărăția cerurilor. Ei, dacă-i de împăcare, hai să ne împăcăm. Mai bine de împăcare decît de prohod. Ce, nu-i așa ? Matvei rîse singur, atamanii nu rîseră.

— Tot nu ți-ai spus cuvîntul cum e mai bine s-o pornim : în sus, în jos ? întrebă Stepan, scrutînd cu luare-aminte, fără să zîmbească, chipul omului care îi stîrnise atîta curiozitate.

— Știi și tu mai bine ca mine. În jos. Matvei îl privi și el pe ataman drept în ochi. Dacă ăsta e cu adevărat război, atunci în jos.

— În jos ? Stepan se tot uita la Matvei. Uite-te la el !...

Matvei surîse, îl privi pe ataman într-un fel anume, curios.

— Nu mă tem eu de tine, atamane fioros, rosti el liniștit, chiar vesel.

— Adineaori puteam să te omor, spuse Stepan, tot fără să zîmbească.

— Puteai, încuviință Matvei. Poate c-o să mă și omori cîndva. Și tot nu mi-e frică.

— Cum așa ?

— Că te iubesc.

— Hm...

— Într-o vreme m-am apucat să-l iubesc pe Dumnezeu... tare de tot. Cîte nu mi-am făcut ! Mă chinuiam în toate felurile, mă lipseam de mîncare... m-am și însurat cu una cocoșată... Ce mai, l-am iubit, mi-a venit un soi de pace în suflet, mă tot rugam. Am trăit eu așa o vreme... nu, nu merge, asta-i înșelătorie curată. M-am mai răcorit. Ei, și după asta în cine mai era să-mi pun nădejdea ? S-a terminat. Cu Dumnezeu nu-mi mai iese în nici un chip, nu-l pot cuprinde în căpățînă, nu mi-e dat. Așa simt, că mi-e sufletul mort...

— Dar ce-ți dorești ? În ce-ți pui nădejdea ? Ce-ți trebuie ?

— Ce-mi doresc ?... Matvei tăcu puțin. Nici eu nu știu. Mi-e milă de oameni, Stepan Timofeici, tare mi-e milă ! Nici nu știu de unde-mi vine atîta milă. Mă vezi cum sînt, abia de-mi mai țin sufletul, cu un deget mă pui jos și, uite, nu știu ce m-a apucat de să-mi fie mie milă de toată lumea. Și măcar de-ar fi numai milă ! Dacă vrei să-ți fie milă, n-ai decît să te duci la mănăstire, stai acolo și te rogi. Dar vezi că pe mine mă mănîncă și pumnii, mereu îmi vine să-i dau cîte unuia peste bot. Am și răutate în mine. Chinul dracului, mai rău decît Cristos. N-ai cum și nici unde să fugi de ei, de oameni adică, iar cînd te uiți la ei ți se rupe sufletul, plînge inima-n tine de jale și amar. S-a întins ăsta, țarul, să ctitorească biserici... și ce se alege? Mujicul e prins tot mai rău la strînsoare, n-are de ales decît unde să tragă la jug, ori la moșier, ori la mănăstire ; asta-i tot, altă ieșire n-are.

— Hm... o fi vrînd să ajungă mai aproape de Dumnezeu... cu bisericile alea.

— Acum am început să-mi pun nădejdea în cameni, Stepane. În tine, de-o pildă...

Parcă și-ar fi dat seama Matvei că a spus prea mult, tăcu.

— Povestea aia cum că mă iubești... știu eu de ce-ai scăpat-o, zise aspru Stepan.

— De ce ? întrebă sincer Matvei.

— Ca să nu-ți mai fie frică de mine de-acum înainte. Ai spus „te iubesc" și eu, gata, n-o să mai pot ridica mîna asupra ta...

— Da' ce ești tu, călău, că trebuie neapărat să ridici mîna asupra mea ?

— Mie să nu-mi întorci vorba.

— Ia uite-l cum e !...

Veni Us din tindă cu bărdaca de vin.

— Tu l-ai ascuns ? îl întrebă el pe Matvei. Mai-mai să nu-l găsesc.

— Puteai să întrebi... Acum nu m-aș da nici eu în lături să beau o gură. Beau de împăcare cu atamanul.

— Vezi, totuși, să nu te mai ia gura pe dinainte, îl mai sfătui Stepan. Că pe urmă... Tot mie o să-mi pară rău mai apoi, numai că prea tîrziu. Nu mă știi tu pe mine...

— Le știu eu pe toate despre tine, Stepane.

Abia de-și turnaseră cîte un pocal, cînd intră în fugă un cazac (unul din cei doi care veniseră cu lotca) :

— Tătucă, streliții !

— Unde ? săriră toți în picioare.

— Pe un ostrov, la vreo șapte verste de aici... Cam vreo mie, așa ni s-a părut. De noi nu știu, s-au întins acolo, își prăjesc burțile la soare... Ermil și cu mine am vrut să dăm cu năvodul mai încolo de cetate, cînd să ne apropiem, uite-i cîți sînt...

— Unde-i asta, cum îi zice ostrovului ?

— Îi spune Denejnîi. La vreo șapte verste, în sus.

— Cam o mie ?...

— Cam așa. Douăspe tunuri. De noi nici n-au visat, se tăvălesc în iarbă, au aprins focuri...

— Las-că-i tăvălim noi acum. Ăștia-s cei pe care îi așteptau de la Kazan. Vai și-amar ! Cheamă-i pe toți la mine ! Acuși i-om primi noi. Ai grijă, nu sufli nici o vorbuliță despre streliți ! Nici o gălăgie ! Fir-ar ! Stepan parcă ar fi călcat pe un arici, nu stătea locului, se mișca de colo pînă colo prin odaie. Fir-ar să fie !... Noi ședem aici, la răcoare, îi dăm cu vin... N-am mîncat noi bătaie cît trebuia ! Vezi cum puteau să vină peste noi ? ! Nu, n-am mîncat noi încă destulă bătaie...

Soarta luptei cu streliții fusese hotărîtă dinainte.

Stepan o luă cu mahoanele pe partea dinspre luncă. Pe partea dinspre deal (pe malul drept) porni călărimea în frunte cu Us. Între zidurile cetății rămaseră Cernoiareț și cu Șeludiak. Și tunarii.

Într-adevăr, streliții nu știau că oastea lui Razin ajunsese la Țarițîn. Și au plătit amarnic pentru nesăbuința lor.

Tocmai se pregăteau să prînzească în pace, ca oamenii, cînd se abătu asupra lor o ploaie de gloanțe : și din dreapta

(micul ostrov se afla mai aproape de malul cel înalt), și de pe apă, din mahoane.

Streliții se repeziră spre bărcile lor. Stepan îi lăsă. Dar în așa fel încît să nu priceapă ei că sînt atrași într-o cursă, să creadă că așa a ieșit, de la sine...

Înainte de luptă Stepan i-a spus fiecăruia, repede și deslușit, ce are de făcut. A și prezis ce o să facă streliții cînd sînt luați prin surprindere. Așa a spus :

— Rodionîci, iei două mii de călăreți, o apuci pe partea dinspre deal. Eu vin pe apă, pe partea dinspre luncă, mă apropii printre ostroave, deschid focul. Cum auzi că am început, ieși în buza rîpei și pui flintele pe ei. Ei au să se repeadă la mahoane ca s-o ia la vale. Eu am să-i las. Fiodor, Frolka... Larka, spuneți-le acolo, ălora care merg cu noi, să nu iasă înaintea mahoanei mele, să nu mă depășească. Îi lăsăm pe măcelari să se suie în bărci, să creadă ei c-au scăpat cu bine. Cînd ajung în preajma cetății, atunci le-oi arăta eu. Nu vă băgați să-i prindeți în cîngi, îi ținem în bătaia flintei. Fedka, Ivan...

— Care Fedka ?

— Șeludiak. Și tu, Ivane, voi stați pe ziduri cu tunarii. Cum ajung în bătaia tunului, trageți. Dacă le trece prin minte s-o tulească la vale, le ieși tu înainte, Pron. Ați băgat bine la cap ?

— Am.

— Atunci să ne-ajute Dumnezeu !

...Streliții vîsleau spre oraș crezînd că acolo mai e voievodul. Trăgeau la vîsle din toate puterile, să ajungă mai repede sub ocrotirea tunurilor de pe zidurile cetății.

În urmă, la o bătaie de flintă, venea Stepan, îi tot împingea spre mal. Iar de pe mal îi împroșcau cu gloanțe cazacii lui Us.

Asta nu mai era bătălie, era măcel. Curgeau atît de des gloanțele pe capetele bieților streliți, încît aceștia nici nu mai încercau să răspundă. Scăparea, așa credeau ei, se afla în cetate ; într-acolo se avîntau.

Și cînd li s-a părut că-i gata, că s-a terminat cu măcelul, abia atunci a început. Cel mai crîncen.

De pe zidurile cetății bubuiră tunurile. Acum nu mai era scăpare. Gloanțele și ghiulelele curgeau acum din toate părțile.

Streliții lăsară vîslele din mîini, se buluciră în mahoane. Unii se aruncau în apă ca să scape înot... Dar și acolo îi

ajungea moartea. Își făcea ea cheful cu ei în ziua aceea, dezlănțuită în toată puterea ei nimicitoare.

Streliții începură să strige, cerînd îndurare. Pe cei cîțiva care erau mai aproape de mahoanele cazacilor lui Razin și mai încercau să se împotrivească și după strigătele de îndurare, tot streliții îi împușcară, cu mîna lor.

Din flotila lui Razin se desprinse o mahoană, ieși în largul apei ca să fie bine văzută de pe mal și de pe ziduri ; un cazac își săltă caftanul în vîrf de cange și începu să-l fluture. Era semnul de încetare a focului.

Împușcăturile conteniră.

Totul se petrecuse repede.

Streliții coborîră pe mal, se adunară toți grămadă.

Se apropie mahoana lui Razin, coborî și Us din înaltul malului.

— Ei, v-am încălzit nițeluș ? întrebă Stepan cu glas tare ; sări din mahoană, se îndreptă către cei prinși.

— Ferească Dumnezeu !

— Nici în apă nu mai era scăpare.

— V-ați pornit să puneți mîna pe Razin !... Uite-mă, eu sînt Razin. Cine vrea să-l slujească pe Dumnezeu, pe țar să-l slujească și pe mine, treceți lîngă pietroiul ăla de acolo !

— Slujim cu toții !

— De toți n-am eu nevoie. Capul vostru, sotnicii, capii peste pîlcurile de cinzeci și de zece să iasă încoace, mai aproape de mine ; am o vorbă cu ei.

Vreo cinsprezece oameni se desprinseră din gloata streliților... Se dădură mai aproape.

— Ăștia-s toți ? întrebă Stepan. Scoateți-i pe toți, că pe urmă toți o pățiți.

Tot streliții îi mai împinseră pe cîțiva înainte.

— Cine-i capul ?

— Eu sînt capul, dădu glas unul înalt, impunător.

— Păi, cum mă... mormîntu mă-tii !... Așa lupți tu ? ! Bine că n-ai scos bobocii la păscut acolo, în ostrov ! Ce, te-ai dus în cumetrie, la pomană, pui de lele ? Mare-i prostia omenească... Cu o oștire ai tu de-a face, sau cu cine știe ce adunătură ? ! În apă cu toții !

Cazacii se repeziră să-i lege pe mai-marii streliților.

Cîțiva streliți veniră la Stepan să-l roage :

— Atamane... pe unu iartă-l, că s-a purtat cu noi ca oamenii...

— Care-i ăla ?

— Capul de-al doilea, Fiodor Iakșin. Nu ne-a urgisit. Iartă-l, e păcat...

— Dezlegați-l pe Fiodor ! porunci Stepan. Și, fără să vadă încă bine care-i acela Fiodor Iakșin, strigă să audă toți : Se roagă oamenii pentru tine, Fiodor !

Simțind că ar fi rost de scăpare, cîțiva dintre osîndiți, capi de pîlcuri, căzură în genunchi, cerînd îndurare :

— Atamane, fie-ți milă ! Fie-ți-vă milă, fraților !...

Stepan tăcea. Tăceau și streliții.

— Fraților, am fost eu rău cu voi ?

— Fie-ți milă, atamane ! Fraților !...

Stepan tăcea. Streliții tăceau și ei.

— Atamane, te-om sluji cu credință și supunere ! Fie-ți milă.

Matvei Ivanov se strecură pînă lîngă Stepan. Privindu-l în față, începu :

— Stepan Timofeici...

— Zîț ! Suflet de muiere, i-o reteză Stepan. Eu îmi adun oameni de oaste, nu vînzători. Acum toți zic că-s buni și pe urmă tot ei îți vîră cuțitul pe la spate. Nu te băga.

Tăria lui Razin în treburile ostășești cît era de neînduplecată, tot neînduplecată rămînea. Aici nimic nu mai putea clinti sufletul lui cel îndîrjit, nici măcar mila față de oameni ; strîngea din dinți și făcea ce credea el că e de făcut.

Pe nici unul din capii streliților nu-i mai iertară.

— Streliții să-i împărțiți pe la mahoane, grăi Stepan către esaulii săi. Vîslași. Dintre ai noștri i-au atins pe careva?

Esaulii rămaseră tăcuți. Ivan Cernoiareț întoarse capul.

— Pe cine ? întrebă Stepan, schimbîndu-se la față.

— Pe moș... Stîr. Și încă opt, spuse Ivan.

— De tot ? Moșul adică...

— De tot.

— E-eh, moșule..., spuse Stepan încet, cu ciudă.

Și își strîmbă fața de durere. Și tăcu îndelung, cu capul plecat. Întrebă :

— Cîți streliți au luat-o la vale ?

Nu știa nimeni, nu i-au numărat.

— Chemați-l pe Fiodor, capul de-al doilea.

Capul de-al doilea, Fiodor Iakșin, era încă năuc, nu-i venea să creadă că a scăpat cu viață. Adineaori văzuse

cum îi mor tovarăşii de căpitănie ; acum făcu în tăcere un semn cu capul către streliţi şi merse la ataman.

— Cîţi aţi fost cu toţii ? îl întrebă atamanul.

— O mie. Atîţia au fost cu noi.

Stepan făcu din cap spre streliţii rămaşi în viaţă.

— Aici cîţi sînt aşa, după ochi ?

Păreri erau mai multe.

— Cinci sute.

— Da' de unde ?... Vreo trei sute, nu mai mult.

— Ei, spui tu trei sute ! Trei sute ?... Şase !

— Număraţi de-a-ndoase !

— Cinci sute, se potriviră mai mulţi. Alţi cinci sute i-am pus jos ; cel puţin.

Capul de-al doilea, Fiodor, om cu judecată, îi cuprinse din ochi pe streliţii săi.

— Nu ştiu cîţi vă trebuie, zise el cu mîhnire. Dar cred că dintre ai noştri s-au prăpădit... cam trei sute. Cu capi cu tot.

— Puţin, spuse Stepan.

Nu pricepură ce era puţin.

— Puţin ce ? întrebă Ivan.

— Vreau să-i fac moşului de pomenire. O pomenire pe cinste !

— Trei sute de suflete s-au dus. Dacă nici asta nu-i pomenire pe cinste...

— Puţin ! repetă Stepan, rău şi îndărătnic.

Şi plecă de lîngă cazaci, o luă în lungul malului. Întoarse capul, spuse :

— Ivan, adu-mi-i pe Pronka, Ivaşka Kuzmin, Siomka Ciopîrţitu. Şi merse mai departe, chiar pe muchia rîpei. Îl bîntuiau gînduri adînci, întunecate.

Nu trecu mult şi se iviră cei pe care îi chemase : Ivan Cernoiareţ, Pron Şumlivîi, Ivaşka Kuzmin, măscăriciul Siomka.

Stepan se lăsă jos, îi pofti şi pe ceilalţi :

— Şedeţi. Pron, tu ai fost pe la Kamîşin ?

— Am fost.

— Pe voievodul de acolo îl ştii ? Dacă nu, barem el pe tine te ştie ?

— Da' de unde !

Stepan rămase pe gînduri... Bătea uşor cu coada biciuştii în vîrful cizmei.

— Ivaşka, odraslă de boier..., rosti el şi se uită ţintă la feciorul de boier. Ai fost pe la Kamîşin ?

— Cum să nu ! se grăbi cu răspunsul feciorul de boier cel lepădat de boierie.

Acel fecior de boier, fiind el tare supărat pe taică-său şi pe neamurile lui, trecuse de partea lui Razin şi, pare-se, începuse să-i cam pară rău de asta, mai cu seamă după măcelărirea celor din Ţariţîn. Dar ce era să facă ?... S-ar părea că singurul lucru pe care-l poate face e să se întoarcă iar la ai lui. Numai că... nici mîndria nu-l prea lasă şi pe urmă... cum au să-l privească ai lui ?

— Am fost. De mai multe ori.

— Voievodul te cunoaşte ?

— Mă cunoaşte.

— Te ştie bine ? Te-ar recunoaşte după glas ?

— Cum să nu !

— Bun. Alegeţi oameni din oştire, dintre cei care nu poartă straie căzăceşti... Mergeţi la Kamîşin, cereţi să vă primească în cetate. Tu, Ivaşka, tu ai să ceri. Dar cu tine iei doar cîţiva, vreo duzină, cu treburi negustoreşti. Cică aţi auzit că Stenka bîntuie pe undeva, pe-aproape, şi că vă e teamă. Ziceţi că, uitc, i-au tăiat limba măscăriciului. Au să vă lase. Acolo, vedeţi voi, ori îi cumpăraţi pe cei de strajă la porţi... ori îi tăiaţi, cum vreţi, dar porţile să le deschideţi. Tu, Pron, cu sotniile te ascunzi pe aproape. Cum se deschide poarta, nu mai căşti gura, dai năvală.

— Dacă se deschide...

— Se deschide. Au oşteni puţini, ştiu eu, oricînd le prinde bine să mai primească ceva oameni. S-or şi bucura. Aşa am pus eu cîndva mîna pe cetatea Iaikului. Pînă dimineaţa să nu rămînă nici urmă din Kamîşin. Ardeţi totul din temelii, iar cenuşa s-o măturaţi în Volga. Pînă atunci nu-l dau pe Stîr pămîntului. V-a intrat bine în cap ? Pe oamenii locului, cu avutul şi vitele lor... îi scoateţi în stepă. Nu-i loviţi degeaba, s-or împrăştia ei prin sate. Pe cei de la isprăvnicie şi pe capii streliţilor... în apă cu ei. Iar cetăţuia asta de-i zice Kamîşin să nu mai fie pe faţa pămîntului, să nu ne rămînă ca un ghimpe în spate. Aţi priceput?

— Am priceput.

— Atunci, Doamne-ajută. Ivan, alegi tu oamenii. Pe urmă rămîi aici. Dacă încep ai noştri să întrebe încotro şi de ce, să nu daţi drumul la gură. Ziceţi că daţi o raită pe la calmuci. Asta-i tot. Ivaşka... Stepan întoarse privirea

spre feciorul de boier : Dacă-ţi vine vreun gînd păcătos în minte, mai bine sari tu singur într-un vîrf de suliţă, că te dibuiesc eu şi pe lumea cealaltă. De moarte crîncenă ai să mori. Toate gîndurile rele de-acum să-ţi iasă din cap. Mergeţi !

Plecară cazacii.

Stepan rămase pe loc. Privea în susul Volgăi. Şezu aşa multă vreme. Rosti încet :

— Vă facem noi de pomenire. Să răsune. Să urle amarul în voi.

...Şedeau în noaptea aceea în casa isprăvniciei : Stepan, Us, Şeludiak, Cernoiareţ, moş Liubim, Frol Razin, Suknin, Larka Timofeev, Mişka Iaroslavov, Matvei Ivanov. Beau.

Ardeau lumînările şi mirosea ca-n biserică.

În colţul de sub icoane şedea... răposatul Stîr. Îl sprijiniseră de perete, rezemat în perne albe ; şedea cu capul în piept, parcă dus pe gînduri. Îmbrăcat în straie curate, de sărbătoare. Cu armele la el. Spălat.

Beau în tăcere. Turnau şi beau. Şi tăceau... Dar nici nu erau trişti din cale-afară. Şedeau doar acolo şi tăceau.

Moş Liubim şedea cel mai aproape de răposat. Era şi el frumos îmbrăcat, dar mai abătut, mai gînditor.

Mişcau uşor limbile de foc ale lumînărilor. De sus, din iconostas privea cu mîhnire şi durere Maica Precista cea găurită de glonţ.

Încet, cu un sunet moale cădea pe podea cîte o picătură de apă din spălător. În liniştea aceea se auzea limpede fiecare picătură. Cînd se mai mişcau, turnau de băutură, ridicau paharele, nu se auzea. Dar cînd se aşternea iarăşi liniştea, iar se auzea, molatec, gingaş : pic-pic, pic-pic...

Frol Razin se ridică, trase de cepul de fier al spălătorului. Picăturile conteniră.

Stepan se uită la moş Stîr şi, deodată, începu să cînte încetişor :

Oh, mămucă, nu mai pot,
Nu pot, maică, nu mai pot...

Ştiau toţi cîntecul ; Stîr îl zicea adesea, era cel care-i plăcea mai mult.

Îi ţinură isonul. Tot încet, în surdină :

Nu mai pot şi nu mai pot,
nu pot, nu pot !

Iar porni Stepan cîntarea. De fapt, nu cînta, zicea vorbele. Din suflet le zicea. Grav. Dar nu trist.

Stă ţînţaru-ntr-un picior
Stă ţînţaru-ntr-un picior...

Şi-acum toţi :

Ntr-un picior, într-un picior,
picior, picior !
Şi ţipă : văleu că mor
Aoleu, săriţi că mor
Şi-am să mor, văleu, că mor,
că mor, că mor !
Scoate briciul din şerpar
Scoate-l, maică, din şerpar
Din şerpar, din cel şerpar,
şerpar, şerpar !
Să tai capul la ţînţar
Să tai capul la ţînţar
La ţînţar, la cel ţînţar,
ţînţar, ţînţar !
Ca să scape de amar
Ca să scape de amar
De amar, de vai şi-amar,
amar, amar !

Mai turnară, băură. Iar se lăsă tăcere.

Dincolo de ferestre începea să se albească zarea ; pîlpîirea lumînărilor se făcu palidă, se ofili.

Intră un cazac, îi vesti bucuros :

— Ne-au spus cei de pe ziduri : arde !

Stepan îi turnă cazacului un pocal mare de băutură, i-l dădu cu mîna lui. Îl şi îmbrăţişă pe cazac.

— Ia şi tu... pentru vestea cea bună. Hai, mergem să ne uităm.

Arse Kamîşinul. Pînă-n temelii.

*

Cum ieşi soarele, ridicară tabăra. Iar se grăbea Stepan.

Sparse liniştea o salvă, cam amestecată, trasă din sîneţe şi din pistoale...

Rămaseră o vreme lîngă mormintele proaspete ale cazacilor uciși în lupta cu streliții. Mormîntul lui Stîr era proaspăt de tot.

— Să ne iertați, grăi Stepan către moviliţele cu cruci.

Mai rămaseră așa, își puseră căciulile și plecară.

De pe coama înaltă a malului se deschidea largă priveliștea asupra Volgăi. Mahoanele ieşeau de-acum la mijlocul apei ; pe malul înalt se gătea de plecare călărimea lui Şeludiak.

— Doamne-ajută, spuse Stepan. Şi făcu semn cu căciula.

Porni oștirea pe Volga în jos. Spre Astrahan.

10.

Multă vreme n-ar fi știut cei din Astrahan ce se petrece în susul Volgăi dacă n-ar fi făcut întîmplarea să ajungă la ei meseriașul Pavel Dubenski, de neamul lui din Murom.

Mergea el pe Volga într-o lotcă ușoară, mai cînta un cîntecel... La vreo zece verste de Țariţîn s-a întîlnit cu niște streliți din steagul lui Lopatin (care fusese zdrobit în preajma Țariţînului) ; aceștia scăpaseră ca prin minune și fugeau acum în susul rîului. Ei au fost cei care i-au spus lui Dubenski totul, cum s-a petrecut. Acesta, se vede treaba, umblase de multe ori pe Volga, cunoștea bine locurile. Trase lotca pe uscat pînă la Ahtuba, la vărsarea rîului Buzun ieși iar în Volga și ajunse la Astrahan. Și le spuse toată povestea.

Fruntașii din Astrahan se apucară cu mîinile de cap.

Voievozii, mitropolitul, slujbașii de la isprăvnicie, lefegiii străini ședeau în sala sfatului, nu știau ce mai e de făcut.

— Spuneți ce gînduri aveți, porunci Prozorovski. Nu mai e timp de întins pelteaua. Am întins-o noi destul ! Că noi, bătu el cu degetul în masă, noi, ăștia de aici, noi i-am dat lui Stenka binecuvîntarea să pornească toată răzmeriţa asta. Acum vorbiți !

Cei mai mulți, însă, ca să vadă mai limpede ce năpastă îi pîndește, îl tot iscodeau pe Dubenski.

— Şi tu cum de-ai putut să ajungi pînă aici ? întrebă cneazul Lvov.

— Prin Ahtuba. Pînă acolo am tras lotca pe uscat, iar aici, la vărsarea Buzunului, am ieșit iar la apa mare. De

mic copil am tot umblat pe Volga, cu taică-meu, fie-i ţărîna uşoară, toate locşoarele astea le-am bătut...

— Cîtă putere de oameni are cu el ?

— Aia, streliţii, ziceau că vreo cinci mii. Dar nu pun capul la bătaie. Iar nişte pescari de care am dat tot în drum ziceau c-ar fi vreo cinşpe. La Ţariţîn l-au pus ataman pe Pronka Şumlivii. În tîrg toate rînduielile sînt cele căzăceşti : au pus căprari, cînd e de hotărît ceva fac cerc. Iar ăştia, de prin mahalale...

— Aia, ăştia... Că ne-ai dumirit şi tu !... se înfurie voievodul.

— Cînd ai trecut, Kamîşinul mai era încă în picioare ? întrebă Lvov.

— Mai era. Abia mai apoi mi-au spus ăştia, din mahalale că l-au ars tot. Ce mi-au spus mie, aia vă spun şi eu. De ce să vă mîniaţi pe mine ?

Mitropolitul îşi făcu cruce.

— Uite c-a şi venit, drăguţa de ea...

— Cine ? nu pricepu Prozorovski cel tînăr.

— Năpasta. Cu noi a început şi tot la noi a ajuns.

— Daţi-vă cu părerea, porunci voievodul. Ce facem să-i întoarcem pe nemernici, pe trădătorii ăştia, înapoi la datorie ? Cum îi potolim ?

— Acesta situeişn fost mult grav, vorbi David Butler, căpitanul vasului. Şef Stenka nu possibil ţinut mult putere la el...

— Cum aşa ?

— La el urmează oameni comun, gloata, asta ceva fort uşuratec... asta... cum spune ?... Căpitanul arătă cu mîinile cum ar fi ceva josnic, ceva care lui îi trezeşte dezgustul. Asta cum spune ?

— Adunătură ? Nemernici ? încercă Prozorovski.

— Nemerniş !... Asta nu poseda credinţa, arta militar nu are... Dissiplin ! Repede, fort repede, asta reduce jumatat mai puţin. Asta turnul de la Babilon ! Unul lucru nu trebuie fie permis : tulburarea aici, in oraşul. Strict ! M-hm !

— Aşteptăm noi mult şi bine pînă s-or face ei pe jumătate ! ridică glasul uricarul Alexeiev. Să-i vezi pe ai noştri, nemernicii de-aici, cînd îşi arată colţii. Şedem călare pe un butoi cu pulbere.

Prozorovski se uită spre Krasulin. Acesta făcu trist din cap. Oricum, știa și voievodul că pe streliți nu te prea poți bizui.

— Ce-i drept, e drept, oftă capul streliților.

— Să-i lovim pe hoți chiar în bîrlogul lor ! zise Prozorovski cel tînăr. Începem să ne pregătim, barem îi punem pe ai noștri la treabă. Iar pînă ne pregătim, să alegem vreo patru sute dintre cei mai buni și tătari tot atîția, să-i trimitem în susul apei să cerceteze ei locurile. Iar aici să strîngem și oamenii de prin împrejurimi, să-i înarmăm... Streliți cîți avem ?

— Cu totul oștire douăşpe mii, răspunse Ivan Krasulin.

Boierul Prozorovski se lovi cu mîinile peste coapse.

— Și dacă el, hoțul, are cinșpe ? !

— Nu prin număr se izbîndește, Ivan Semionîci, se îndîrji mitropolitul. Prin tăria cea sufletească. V-ați și apucat să-i numărați pe tîlhari, cîți or fi ? Asta-i bună ! Nici nu s-a întîmplat încă nimic și noi, gata, uite ce fierți sîntem.

— Păi, unde-i tăria ? În streliți ?... Ăștia toți ar da-o pe hoție. Ăștia, streliții, cer să le dăm simbria. Asta-i toată tăria noastră. Că ne-am pus pe numărat... Să tot stai să numeri, dacă atîta nădejde ne-a rămas : s-o ținem cît putem în dosul zidurilor. Ia să ieși afară... să vedem împotriva cui s-o întoarce toată tăria asta ?

— Îi punem pe toți să jure pe cruce...

— Ei își cer simbria ! Nu să jure..., se cam mîniase voievodul. Doar cu jurăminte la război nu faci mare lucru.

— Aici e tăria noastră : trebuie să-i plătim, spuse uricarul. Să-i plătim. Atunci ne-om putea pune nădejde, cît de cît.

— Să-i legăm cu jurămînt ! mai spuse o dată mitropolitul. Să băgăm frica-n ei !... Era și el zădărît cît se poate. Iar de zbierat după ajutor, asta putem s-o facem și mai la urmă. Ne dregem glasurile și răcnim toți deodată. Poate că așa l-om speria și pe Stenka...

Se cam pierduseră cu firea mai-marii Astrahanului.

11.

Oastea lui Razin înainta spornic, ziua și noaptea, fără popasuri. Pentru asta erau trimiși înainte, la depărtare de o zi de mers, sub pază puternică, herghelii de cai ; aceștia

erau ţinuţi la păscut, apoi, după ce se odihneau, cazacii schimbau şeile pe ei. Caii osteniţi rămîneau la păscut, depăşeau oştirea fără povară, iar apoi aşteptau ca să-i ducă pe cazaci mai departe. De pe cai, cazacii treceau în mahoane, dormeau bine şi iar încălecau. Tot puhoiul înainta fulgerător spre miazăzi, spre Astrahan. Nu se atingea nimeni de băutură. Aveau grijă de asta sotnicii, esaulii. Nimeni, nici atamanul, n-avea dreptul să bea, cu toate că băutură duceau cu ei, multă.

Împreună cu toţi ceilalţi, Stepan trecea de pe cal în mahoană, mînca în grabă, dormea şi iar se urca în şa. Se strunea în acele zile, nu striga la oameni, nu înjura. Aşa i se întîmpla de fiecare dată cînd pierdea pe cineva care-i fusese drag. Tot aşa a fost cînd l-a pierdut în Persia pe Serghei Krivoi.

Odată, mai spre seară, mergea atamanul călare alături de Matvei Ivanov. Veni vorba despre moarte. Acea libertate deplină care pornea dinlăuntrul lui Razin, lucrarea necontenită a minţii, neastîmpărul din el, toate acestea îl copleşeau cu gînduri întortocheate, greu de dezlegat. Ba nu pricepea de ce-o fi ţarul ţar, ba tuna şi fulgera : cum vine asta că oamenii pot să fie cît de asupriţi şi tot trăiesc, şi mai şi rîd, nasc copii... Ba nu mai pricepea cum e cu moartea, uite, era omul şi nu mai e. Cum aşa ? De tot ? Vasăzică aşa o să zacă Stîr de-acum încolo pe malul cel înalt al Volgăi ? Pe vecie. Atunci de ce toate astea ? Pentru ce a trăit ? Moarte... Şi ce-o fi asta, ce ?

— Stiopuşka, rîse Matvei. Vezi tu că pe pămînt sînt mai mulţi morţi decît vii.

— Împuţită treabă, Matvei ; ce, numai viermii să trăiască pe pămînt ? Dar noi pentru ce sîntem ? Ca să-i hrănim pe ei ?

— Aşa o fi.

— Ptiu !... Că mi-e şi scîrbă. Ce mi-ai îndrugat tu acolo despre Dumnezeu ? Am şi uitat... Ia povesteşte-mi mai pe îndelete... Ştii, am văzut eu o iconiţă la Solovki, Maica Domnului, pe aia am priceput-o bine, mi-a intrat bine în cap. Nu ştiu cum să-ţi zic, vorba e că am priceput-o. Şedea şi ea acolo, o creştină cumsecade, inimoasă... ca maică-mea. Cu mult drag m-am uitat la ea, şi-acum o ţin minte. Şi ?... Înseamnă asta că-s credincios ?

— Asta-i altceva, Stepan Timofeici.

— Atunci ce e ? Tu cum ai vrut s-ajungi să crezi ?

Matvei potrivi pasul căluțului său cu cel al lui Razin.

— Am vrut să-l iubesc, pe Dumnezeu adică... N-am putut, nu mi-a fost dat, oi fi eu, pesemne, mîncat tot de păcate ca o buturugă putredă, cum să mai iubesc, cu ce ?... Iar unde nu-i iubire, nu-i nici credință, numai minciună. Uite, eu m-am însurat cu una cocoșată... și ce-i cu asta ? Nici eu n-am avut bucurie, nici... Și pentru ea tot chin. Și doar tot așa, am vrut să iubesc. Cum ar fi că pe ea nimeni n-o iubește, iar eu s-o iubesc. Ziceam să iubesc sufletul din ea...

— Ei, și cum a fost ? întrebă rîzînd Stepan.

— N-am putut. M-am prefăcut eu ce m-am prefăcut, am văzut că n-am atîta putere-n mine și am fugit. Am lăsat totul baltă și mi-am luat lumea-n cap. Că și ce-aveam eu de lăsat... Și-am rămas singur cuc. Nu, frățioare, sufletul n-ai cum să ți-l înșeli.

Rămăseseră mai în urma celorlalți, puteau vorbi nestingheriți. Și nu li se părea ciudat să vorbească despre lucruri atît de adînci, mergînd așa, călare, în lungul rîpei înalte a malului Volgăi, înghițind praful stîrnit de cei din față. Dar se prinsese Stepan în joc, și Matvei se prinsese.

— Ei, și cu Dumnezeu cum a fost ? voia să priceapă Stepan.

— Nici pe el nu l-am putut iubi. Dacă l-aș fi iubit, aș fi știut cum să trăiesc, dar, uite, nu pot. Mă tot bîntuie gînduri întunecate. Gîndesc așa : o fi Dumnezeu ăsta tot așa, ca un boier bun la suflet. Îi place ca toată lumea să-i stea la picioare. Și pe urmă vede el : să te-ajute, să nu te-ajute... Se mai gîndește el la chestia asta. Prea s-au prăsit dumnezeii ăștia aici, pe pămînt. Vezi și tu ce gînduri îmi vin ! Păi, se poate ?

— Dar pe țar de ce nu-l ai la inimă ?

— Cum ?

Cînd nu știa ce să răspundă, Matvei se făcea că nu a auzit, ca să-și adune gîndurile.

— Pe țar de ce nu-l iubești ? Ce, ești surd ?

— Dar tu ?

— Eu pe tine te-ntreb !

— Iar eu ard să aflu ce spui tu...

— Șiret ești tu, Matvei. Toți mujicii sînt șireți.

— Tu nu ești ?

— Ce tot o ții cu „da' tu", „da' tu" ?... Ca ciocănitoarea. Eu pe tine te întreb !

— Şi tu eşti şiret, Stepane. Poate că aşa şi trebuie.

— De unde ai scos-o c-aş fi eu şiret ?

— Păi, tot cu ţarul... Nu-l ai nici tu la inimă, dar cînd e vorba să tragi oamenii după tine zici : eu sînt pentru ţar ! Ha !... Pentru ţar. Zi şi tu drept, Stepane, că pentru libertate, barem să nu fii fariseu. Şi iarăşi, vezi, nu ştiu cum e mai bine. Ţi-o fi ţie mai limpede. Numai că-mi cam pute. Nu ştiu cum vine asta... s-ar zice că se-apucă oamenii să facă un lucru drept şi bun, dar uite că fără înşelătorie nu merge ! A dracului cum le mai suceşte viaţa. O fi numai la noi aşa, la ruşi ? Uite, tu îi ştii pe tătari, pe calmuci, la ei tot aşa o fi ?

— Ce ştiu eu de ei ? zăbovi Stepan cu răspunsul, dus pe gînduri.

Nu prea avea chef Stepan să vorbească despre asta ; mare lucru să ridici oamenii la o treabă atît de grea cum e un război îndelungat. Dacă-i pentru libertate, pentru libertate să fie, dacă-i pentru ţar, tot pentru libertate e, lasă să zică ei că-i pentru ţar, numai să meargă înainte vitejeşte, numai să nu se risipească în patru vînturi după prima săpuneală. Că mai departe... mai departe nu-i doare pe ei capul. Pentru libertate nu se prea ridică mujicii, mai mult împotriva boierilor şi pentru ţar... Că nici ei nu mai pot răbda să tot dea în brînci în faţa ţarului. Şi uite că nu-i cap luminat să-i dezlege la ochi : de ce le trebuie oamenilor toate astea ?

— Tot om e şi el, tot o muiere l-a fătat, îşi rosti Stepan gîndul cu glas tare. De ce s-o fi pomenit aşa ? L-au pus pe unul sus şi-acum hai cu toţii să se tîrască în faţa lui. Da !... Or fi căpiat cu toţii ? Pentru ce toate astea ? Ţarul. Ce ţar ? Ei, şi ce ?

— Dracu mai ştie ! Le e frică. Iar ăla ai zice că numai asta aşteaptă, ca şi cum nici nevoile nu şi le-ar face ca toată lumea. De aia s-a pomenit aşa... Şi cînd te gîndeşti că, dacă-i dai una bună la cap cu un retevei, dă şi el ortul popii, ca şi mine, de-o pildă...

Stepan privea drept înainte, parcă nici nu-l asculta. Matvei tăcu.

— Aşa ? spuse Stepan, întrebător.

— Ce ?

— Zici că să-i dai la cap ?

— Numai așa, de-o pildă am spus !... Cum ar fi că-i om ca toți oamenii și că tot acolo ajunge, la viermi, dar vezi tu cum e pe lumea asta...

— Hm... Dar dacă-i s-alegi unul mai noduros, de salcie ? Ai ?

Rîseră amîndoi.

— Da cu Nikon cum e ? întrebă deodată Stepan, demult îl muncea gîndul. Îmi cam place popa ! Nu s-a sfiit să se ia în gură cu țarul... Ei ! Ce crezi despre el ?

— Și ce-i cu asta ?

— Cum ce-i ?... Halal lui ! Dar cu noi nu se dă, boșorogul. Se vede c-o fi și el șiret.

— Ce-are el cu noi ? Are el socotelile lui... Ăștia doi sînt ca urșii, n-au loc unul de altul într-un bîrlog. De grași ce sînt, Stepane ; l-a călcat pe bătătură fără să vrea. Poate că te bate gîndul să-l îndemni și pe țar să vină cu noi...

— Nu-u... dar bătrînii ăștia ca el îmi plac. Și ce-ar fi să dau de veste : Nikon e alături de mine. Ce zici ?

— Asta pentru ce ? se minună Matvei.

— Așa... O să dea buluc poporul, mujicii. Patriarhul... ăsta-i cel mai mare popă, așa spunea Stîr. Capătă mujicii curaj.

Matvei tăcea.

— De ce taci ?

— Faci cum știi...

— Dar tu ce crezi ?

— Nu pui iar mîna pe jungher ?

— Nu pun !... Ce-oi fi eu, casap ?

— E o prostie treaba asta cu Nikon. „Dă buluc poporul". Eh, că bine mai cunoști tu poporul ! Chiar așa o să dea năvală mujicii spre tine cum află că vine și Nikon. Ptiu ! Te-ai ridicat să dobîndești libertatea împreună cu poporul, dar în popor n-ai încredere. Nu-i ajunge mujicului că-i făgăduiești libertatea, trebuie să-i mai dai și-un popă din ăi mari. Spune și tu dacă nu ești prost... Mergem să-ți cîștigăm libertatea, numai că eu te momesc cu un popă. Nu, Stepane, să nu înșeli oamenii nici cu țarul, nici cu popa. Asta-i prostie curată.

— Zît ! Ai prins glas !... se încruntă Stepan, îl ținui pe Matvei cu privirea. Cam mult ! Ai deșertat sacul... Deșteptule.

Matvei, fără să mai stea pe gînduri, dădu bici calului, porni înainte şi se făcu nevăzut printre călăreţi.

Stepan îi întrecu pe toţi, coti în stînga drumului, se opri. Aşteptă să se apropie esaulii.

— Moşule ! îl strigă el pe moş Liubim. Cînd Liubim ajunse lîngă el, îl întrebă : Ai pe-acolo un flăcău mai descurcăreţ ?

— Ai mei toţi sînt descurcăreţi. Moş Liubim se ridică în scări, căutînd cu ochii printre rîndurile de călăreţi. Pentru ce ai nevoie ? Pot să-i strig pe toţi, n-ai decît să-ţi alegi singur, că toţi sînt voinici unul şi unul.

Veniră spre ei şi alţi esauli, se adunară la un loc.

— De toţi n-am nevoie. Unul să-mi găseşti, să meargă la Astrahan, la Ivaşka Krasulin.

— Scrisoare ? ghici Liubim.

— Nici o scrisoare. Să ţină minte totul şi, pînă-n clipa potrivită, mormînt să fie.

Se scurgea pe lîngă ei călărimea în şiruri nesfîrşite. Îi dădeau bineţe lui Stepan ; acesta le făcea semne din cap, privea cu drag la cazacii lui.

— Să trăieşti, tătucă !

— Măcar un păhărel, Stepan Timofeici !... Ni s-a uscat beregueşul... Barem să spălăm praful ăsta !

Gînditor, Stepan îşi mijea ochii. Deodată, văzu el pe cineva.

— Maxia Fiodorov !

Tînărul cazac (cel pe care-l prinsese jucînd cărţi) îşi struni calul.

— Eu ?

— Tu. Fă-te încoace.

Maxia se apropie. Stepan surîse văzînd stinghereala flăcăului.

— Tu nu ştii să dai bună ziua ? Ce, nu ne-ai cunoscut ? Uite că eu te-am cunoscut.

— Să trăieşti, tătucă.

— Să trăieşti, feciorăşule. Cum e, tot îi mai jăcmăneşti pe moşnegi la cărţi ?

— Nu ! zise Maxia, puţin cam prea tare, prea repede. Şi se îmbujoră tot.

Stepan şi esaulii rîseră.

— Te-ai şi grăbit să tăgăduieşti... Să baţi un moşneag la cărţi nu-i lucru uşor. Ăştia-s şireţi nevoie mare. Stepan sări de pe cal. Vino aici.

Descălecă şi Maxia, se trase cu atamanul mai într-o parte. Rămaseră împreună multă vreme ; îl dăscăli bine atamanul. Maxia tot făcea din cap că a priceput. Apoi Stepan îl strînse în braţe pe flăcău, îl sărută şi-i dădu drumul.

Maxia, fericit şi mîndru de nu mai vedea pe nimeni în jur, sări în şa şi porni ca din puşcă.

Trecea călărimea, şiruri-şiruri.

Stepan se urcă şi el pe cal, îl porni la pas. Esaulii după el.

Întoarse capul Stepan, zise :

— Ivan, găseşte-mi-l pe Matvei Ivanov. Trimite-l la mine.

Esaulii schimbară ocheade între ei... Nu le plăcea acest Matvei Ivanov, un fel de muiere şi pe deasupra şi guraliv. Ivan trimise un cazac să-l găsească pe Matvei, iar el se apropie de Stepan cît să se atingă caii între ei.

— Stepan... m-au pus cazacii să-ţi zic ceva...

— Spune. Ascult.

— Matvei ăsta... o fi el, pesemne, un mujic cumsecade, dar cam prea te drăgosteşti tu cu el în văzul oştirii. Îi prinde necazul pe cazaci...

— Şi pe tine ?

— Cum ?

— Şi pe tine, zic, te prinde necazul că stau la taclale cu mujicul ? ! Ce-i cu voi de-aţi surzit azi cu toţii ?

— N-ai decît să stai cu el de vorbă cît vrei ! Ia-l la tine-n cort şi tăifăsuiţi acolo.. Numai, vezi şi tu, să nu te zăpăcească prea tare de cap...

— Cum adică ?

— Ei... cine ştie ce-o fi în capul lor. Cine-i mai ştie pe mujicii ăştia. Iar lui îi merge gura !

— Te ţii după mine ca după o fată mare, rîse Stepan. Mă şi faci să rîd, Ivane... Nu te teme, nu mă zăpăceşte el.

— Eu, unul, nu mă tem...

— Şi nu vă necăjiţi. Mai capătă şi atamanul niţică minte, ce-i rău în asta ? E mai bine pentru toată lumea.

— De la el să capeţi minte ? se miră Ivan. Dumnezeule mare...

— De la el. Cînd te uiţi la el, n-ai zice, dar pe toate le pricepe. Tu, Vania, pe d-ăştia ca el să nu-i îndepărtezi de la tine. Arată de parcă acuma şi-ar da duhul, dar îl doare inima pentru toţi, deşteaptă inimă are. Voi să nu-l necăjiţi.

— Nu-l necăjește nimeni.

— Mi-a povestit tata despre bunicul, tatăl lui... Era zdravăn, îi plăcea s-o facă latră, Stîr l-a cunoscut. Oricui era în stare să-i moaie coastele, dar se întîmpla să aducă acasă cîte un olog, să-i dea de mîncare, de băut, să-l culce cu el în pat. Și mie mi-e milă de toți amăriții ăștia fără adăpost... Iar cînd îi mai și bate cîte unul...

— Da' cine-l bate !

— Nu ziceam de Matvei. Dar și de el ziceam ! Ăștia mănîncă bătaie, Ivane ! Nici nu auzim noi ce geamăt se ridică de prin sate și din tîrguri. Și tot niște ruși..., mama lor, tot ăștia îi bat, fără rușine, fără milă. Cum e unul mai puternic și îi e și țarului pe plac, cum își iese din piele, lighioana dracului, să i se urce mujicului în spinare. Noi, de proști ce sîntem, am bătut drumul pînă-n Persia și uite pe cine trebuie să-i certăm noi cu sabia, tot pe-ai noștri ! De două ori am trecut pe acolo, am văzut eu... Păi, acolo nu... Ptiu ! Gata ! Gata ! Ptiu ! Spune mai bine tu ceva... despre oștire. Apucă să doarmă cazacii ?

— Cum să nu, doar ne tot schimbăm.

— Pasul nu-l încetinim, dar de dormit să-i lași să doarmă cît trebuie. Să ai de grijă să și mănînce bine. Trebuie să fim proaspeți cînd ajungem la Astrahan. De băut, ai grijă, nu le dai nimic.

— Am eu grijă.

— La Astrahan, dacă dă Dumnezeu, om sparge noi postul. Acum lasă-mă singur. Matvei ăla poate să vină la mine fără frică... m-am cam zbîrlit eu la el adineaori. Să nu se teamă. Și nici voi să nu vă mai uitați cruciș ; auzi, v-a făcut geloși, proștilor. Mai mulți ne-ar trebui nouă la oștire din ăștia, cu cap și cu suflet, ar merge mai înțelept treaba. Cheamă-l.

— Bine.

Matvei îl găsi pe ataman abia după asfințitul soarelui. Se așternuse umbra peste stepa întinsă de dincolo de Volga. Mai lucea încă, luminoasă, fîșia largă a rîului. Părea că e pace și liniște pe pămînt. Bine-ar fi să nu chemi, să nu tulburi pe nimeni pe acest pămînt. Dar ce să-i faci ? Mai trebuie să și iubești pe acest pămînt.. Să mai și numeri stelele. De ce să-ți fie mereu sufletul neliniștit, să te doară ?

— M-ai chemat, Timofeici ?

— Te-am chemat. Stepan ședea pe marginea rîpei, cu brațele strînse sub genunchi, calul stătea în spatele lui,

fornăia nedumerit, trăgea uşor de frîu. Am vrut să terminăm vorba de adineaori, dar mi-a trecut cheful. Spuneai tu că într-o vreme te-ai apucat să-l iubeşti pe Dumnezeu... Dar eu l-am şi iubit, Matvei.

— Zău ? făcu Matvei cu uimire neprefăcută.

— L-am iubit. M-am rugat... Mă rugam şi-mi tot ziceam în gînd : nu mă crede el pe mine. Nici orfan nu sînt, nici plin de bube... Aşa are să gîndească : se roagă el, dar mintea nu-i umblă decît la muieri şi la petreceri... Că el, acolo, le ştie pe toate.

— Şi ce i-ai cerut ? Te-ai rugat ?

— Să vină tata întreg de la război, să biruie cazacii... Mai multe, mi-e şi ruşine să-mi amintesc. Cînd eram mic mă rugam să nu mai bolească mama, mi-era milă de ea. Şi cîte mai cîte !...

— Nu l-ai iubit, Stepane. Nu aşa se iubeşte : te rogi şi tot atunci te şi întrebi dacă te-o crede Dumnezeu sau nu. Nu credeai nici tu în el.

— Cum să nu ! Am şi plîns ! Eram de-acum mare şi tot plîngeam...

— Pentru că... aşa-i sufletul tău, milos. Cînd e să crezi, apoi crezi, iar tu te porţi cu el ca şi cum ţi-ar fi cumătru : te bagi şi-n gîndurile lui cele tainice. Oare poate şti omul ce-i în mintea lui Dumnezeu, la ce gîndeşte ? Nu aşa, dacă e să crezi, te faci una cu pămîntul, parcă nici nu mai ai viaţă în tine. Ăia care cred aşa fac.

— Nu ştiu de ăia... Eu am crezut.

— Şi de ce te-ai lăsat ?

— Poate că nici nu m-am lăsat... Pe popi nu-i am eu deloc la inimă. Nu-mi sînt dragi nesătuii ăia pentru că numai un lucru au în cap : cum să se ghiftuiască ei mai bine !... Gîndeşte-te şi tu, asta-i tot ! Mai bine ieşi să ucizi la drumul mare decît să înşeli lumea. Că aşa pe toţi îi minţi, şi pe Dumnezeu, şi pe oameni. Cu de-alde ăştia n-am nici o milă... Se zice că e păcat să ucizi ! Este. Dar şi să te înfrupţi cu bucăţica, cu minciuna, cu prefăcătoria, zău dacă nu-i păcat mai mare ! Cu ce se deosebesc ei de ăia care umblă cu cerşitul ? Iar cînd te uiţi la ei, vezi-i cum se împăunează !... Că ştie el ce ştie. Şi el, porcul, ce ştie ? Să-şi umple burdihanul, asta-i toată ştiinţa lui. De Dumnezeu o fi ştiind ?

— Scîrnă e multă... Asta aşa e. Iar tătarii spun despre dumnezeul ăla al lor : cine se înţelege pe sine îl înţelege

pe Dumnezeu. Poate că noi... pe noi înșine nu ne înțelegem. Și uite pe cine ne punem noi mintea să-l înțelegem...

— Păi, el de ce tot rabdă acolo ? Toate puterile cerului le are în mînă, iar pe pămînt e o neorînduială de te-apucă spaima. Trepăduşii ăia îi tot dau cu rugăciunile, iar aici care cum se încalecă... Păi, el ce păzește ? Aici ce să mai înțelegi ? Nu-i cum trebuie... Nu e. Și oamenilor cine să le sară în ajutor ? Țarul ?

— Da ce, asta-i treaba lui ? Stă și el acolo, se desfată cu de toate... Mă mai gîndesc și eu cîteodată : măcar de oameni să-ți fie milă, că sînt ai tăi ! Da el nu, nu și nu ! Că n-o fi văzînd ?... N-o fi știind ?...

— Vezi tu... Stepan privi îndelung către depărtările de dincolo de Volga. Rosti cu voce scăzută : Vezi ce frumos e. Trece viața și nici nu bagi de seamă. Și ce frumos e.

— Este, încuviință Matvei. Să faci acum un foc la marginea apei... Te tolănești în iarbă și numeri stelele.

Stepan rîse :

— Al naibii ce mi-ai ghicit gîndul... Să te tolănești, ai ? Ah, și ce m-aș mai tolăni !... Matvei, aș vrea să te-ntreb ceva, dar mi-e nu știu cum : ce ți-a venit ție cu aia, cocoșata ? Așa o fi, c-ai dat în duhul blîndeții, sau te-a momit cu averea și-acum ți-e rușine să recunoști ? Cum e ?

— De asta să nu mai vorbim, spuse Matvei într-un tîrziu. Mai bine nu, Stepane.

Și se întristă.

Îl durea ceva rău pe mujic, dar nu vorbea. Atîta spuse :

— Doar ți-am povestit... Nu crezi.

12.

L-au prins pe Maxia la Astrahan. L-a cunoscut cineva din tîrg. Mai bine zis, el a recunoscut un lucru care i se furase. În toamnă, cînd fuseseră la Astrahan, s-a trezit Maxia că-i lipsește o frumusețe de pumnal cu plăsele aurite. Mai rar așa pumnal, lucrat cu mare măiestrie. Se necăjise atunci Maxia din pricina pumnalului de parcă ar fi pierdut pe cineva drag. Și, poftim, merge el pe uliță și ce să vezi ? Cine să-i iasă înainte dacă nu pumnalul lui,

lucea la brîul unui neguţător burtos, făcea ape-ape, parcă striga după el.

— De unde ai jungherul ? îl luă Maxia din scurt pe neguţător.

— Ce te iei de oameni ? De oriunde l-aş fi luat...

Maxia n-avea la el nici pistol nici sabie, îmbrăcat cam sărăcuţ... Dar îl cîntări flăcăul din ochi pe neguţător, îşi zise că-i poate veni de hac. Numai să n-apuce să se dezmeticească... Pînă să chitească el cum să-l ia, pînă să zvîrle cîte o privire în susul şi-n josul uliţei, neguţătorul simţi că e de rău, începu să zbiere. Maxia o rupse la fugă, dar au sărit oamenii, au pus mîna pe el. Şi atunci s-a întîmplat ca o muieruşcă tînără, fără vreun gînd rău, numai aşa, într-o doară, să sară cu gura :

— Va-ai, ăsta-i din aceia, de-ai lui Stenka ! L-am văzut eu cînd a venit cu Stenka... Împreună cu Stenka era. M-am şi gîndit atunci : uite, tu, ce ochi poate să aibă băiatul ăsta...

Adevărat e că avea Maxia nişte ochi... ca de fată, căprui, ademenitori... Şi atîta i-a rămas în minte unei muieri tîmpite.

Îl duseră pe Maxia în beciul de cazne. Îl săltară în funii... Maxia s-a îndîrjit, nu şi-a mai descleştat gura însîngerată. Cît nu şi-au bătut capul cu el, cît nu l-au chinuit, el tot tăcea. Au schimbat harapnicele, i-au turnat apă cu sare peste spinarea sfîşiată pînă la os, el tot tăcea. Se zvîrcolea pe paie, urla, pe urmă abia mai gemea, dar nici o vorbă n-a scos. Nici măcar nu încerca să mintă ca să scape. Tăcea. Aşa îi poruncise atamanul : dacă dă de necaz, să tacă, orice i-ar face, oricît l-ar bate.

Osteniră şi gîzii, şi grămăticul, şi uricarul, meşter la cercetări din astea, că-i şi plăcea. Intrară în beci Prozorovski cel vîrstnic şi cu Ivan Krasulin.

— Ei, cum e ? întrebă voievodul.

— Tace, împielităţul. Ne-au lăsat pe noi puterile...

— Nu zău ? Ia vezi...

— Parcă şi-a înghiţit limba.

— Ei, nu şi-o fi mîncat-o el chiar de tot, zău aşa.

— Las-că vede el ! Şi el, şi toţi tîlharii ăia.

Veni voievodul de se puse în faţa lui Maxia.

— Ehei, da' ce-au făcut ăştia din tine !... Au cam întrecut măsura. Prea-i de tot, nu trebuia. Ia daţi-l jos să stau eu de vorbă cu el. Uite, ai dracului, ce-aţi făcut !

Grăia voievodul cu glas părintesc, dar ochii îi erau roșii de nesomn, că nu prea dormise nopțile astea, de ciudă și de slăbiciune. Băuse el în noaptea aceea cu ăștia, capii streliților, se lăudase că ce-o să-i facă el lui Stenka Razin. Acum îi era și rușine, și silă.

Îl coborîră pe Maxia din funii. Legăturile de la mîini și de la picioare nu le desfăcură, îl întinseră pe o bancă. Voievodul se așeză lîngă el. Își drese glasul.

— La cine te-au trimis ? Cine ?

Maxia tăcea.

— Ia zi tu... La cine te duceai ?

Simțea voievodul că se înăbușă în beciul ăla. Și-l apuca și groaza, nu știa nici el de ce. Era întunecat beciul, cu tavanul jos, rotund ; ieșire de aici nu e, se încovoaie aici capetele vieții, se înnoadă într-un cerc blestemat, strigătele nimeni nu ți le mai aude, colț nu e unde să-ți ascunzi capul, din toate părțile te vezi și limpede se vede că aici ți-e sfîrșitul.

— Ia zi... Ce ți-au poruncit să spui ? Și cui ?

Maxia își roti ochii spre voievod, spre Krasulin, spre călăi... Întoarse capul.

Voievodul stătu pe gînduri. Și tot așa, părintește, cu glas duios, se rugă :

— Ia faceți-i voi puțin cu fierul ăla călduț, poate s-o face mai de înțeles. Că prea s-au făcut toți bățoși, nu mai știe omul ce să facă cu ei. Atît de statornici, de credincioși... Ai să-mi urli tu, puișorule... mucos îndărătnic. Să mi-o mai iei razna cu atamanii...

Gîdele înroși în foc o vergea de fier, începu să o plimbe pe spinarea nenorocitului.

— La cine te-au trimis ? întreba voievodul. Pentru ce ? Mm ?

Maxia urla, se zbătea pe bancă. Gîdele luă vergeaua la o parte, o puse iar în foc să se încingă, trase foalele peste o grămăjoară de tăciuni ruginii, prinse culoare vergeaua, pîlpîi toată, cuprinsă de flăcărui albastre, schimbătoare. Mirosea în beci a pîrlitură și a cîine.

— Cine te-a trimis ? Stenka ? Vezi ce milă are el de voi, tătucul ăla al vostru ? El bea și petrece, iar pe voi vă trimite la cazne. Și mai și răbdați ! L-a cine te-a trimis ? Mm ? !

Maxia tăcea. Voievodul îi făcu gîdelui cu ochiul. Acesta luă vergeaua și se apropie iar de Maxia.

— Pentru ultima oară te întreb ! Voievodul începea să-şi piardă răbdarea ; îi venea să iasă mai repede la aer, afară, îi era greaţă. Cu cine trebuia să te vezi ? Mm ?

Maxia tăcea. Pesemne că nici nu mai auzea ce-l întreabă. Nu avea el nevoie de toate astea, îi era tot una ; tot pămîntul i se răsturna înapoi, într-o borîtură de sînge. Numai durerea îl mai scotea din lumea aceea a lui, îşi înfigea ascuţişul în inima încă vie.

Gîdele îi trecu vergeaua peste spinare. Se înfigea, sfîrîind, fierul în carne...

Maxia urlă iar.

Voievodul se ridică în picioare, tuşi ca să-şi cureţe gîtlejul de funingine şi de putoare.

— Cu mîna ta ţi-ai făcut-o, băiete. Eu am vrut să te-ajut.

— Ce facem cu el ? întrebă uricarul.

— Spînzuraţi puiul de năpîrcă !... La vedere ! Să intre frica-n ei.

*

Pe douăzeci şi cinci mai, în ziua de Rusalii, însoţită de slujbe cu cîntări, de zvon de clopote, de urări de izbîndă şi noroc, porni în întîmpinarea lui Razin flota din Astrahan sub comanda cneazului Lvov.

Oamenii de prin mahalale, tîrgoveţi, negustori, meseriaşi, mulţime mare, se adunaseră pe mal să vadă flota cum pleacă. Prea încîntaţi nu păreau.

Tot aici, pe ţărm, era pregătită şi spînzurătoarea.

Bubuiră tunurile de pe ziduri.

Îl aduseră pe Maxia la spînzurătoare, abia mai mişca, îi puseră ştreangul de gît, traseră funia.

Maxia era atît de sfîrtecat în urma schingiuirilor, că nimeni nu se putea uita la el fără să i se strîngă inima. Se stîrni un vuiet prevestitor de rele în rîndul mulţimii din Astrahan. Streliţii de pe mahoane şi din lotci îşi întoarseră capetele să nu fie părtaşi la priveliştea aceea îngrozitoare.

Voievodul şi-a priceput abia într-un tîrziu greşeala, a poruncit să se dea jos leşul. Îi făcu semn cneazului să pornească, măcar strigătele de rămas bun şi bubuitul tunurilor să mai abată şi să mai încîlcească tulburarea mulţimii.

Flotila se desprinse de mal şi se desfăşură în lungul rîului. Trăgeau tunurile de pe zidurile Oraşului Alb.

Voievodul şi oamenii de arme străini care mai rămăseseră în oraş se îndreptară spre Kremlin.

Murmurul şi vuietul mulţimii nu se potoliră la apropierea voievodului şi alaiului său, dimpotrivă, se făcură şi mai ameninţătoare.

De ici, de colo, se auziră strigăte :

— Rău s-a mai gîndit voievodul să trimită omul la moarte în zi de Sfîntă Treime !

— Păi, lor ce le pasă ? ziceau şi alţii. Cîinii !

Prozorovski cel tînăr dădu să se oprească, să vadă cine a îndrăznit să ridice glasul, dar fratele mai mare îl trase de mînecă şi-i arătă cu ochii să meargă înainte şi să tacă din gură.

— Şi spînzurătoarea pentru cine aţi lăsat-o ? ! căpătară curaj unii din mulţime.

— Se vede că-l aşteaptă pe Stenka ! Apăi, vine el... E pe-aproape !

— O veni el să facă judecată ! Vă arată el şi judecată şi răfuială !

— Nemernicii ! spuse tare Mihailo Prozorovski. Auzi-i cum vorbesc !

— Mergi înainte, fă-te că nu auzi, porunci voievodul. Să dea Dumnezeu să le venim de hac hoţilor, pe urmă-i găsim noi pe ăştia cu gura mare.

— V-aţi luat coada-ntre picioare ! zbierau oamenii. Vine el, Stenka, vine ! Vă despică el vouă burta ! Şi maţele vi le vîntură !

— Uo-o-o !...

— Nemernicii, se oţăra amar Mihailo Prozorovski.

Aşa au stat lucrurile în oraşul Astrahan.

13.

Şi aşa a fost pe Volga, ceva mai jos de Ciornîi Iar, trei zile mai tîrziu.

De pe mahoane, oamenii lui Razin zăriră doi călăreţi în partea dinspre luncă (pe malul stîng). Călăreţii tot făceau semne, era limpede că voiau să atragă atenţia.

Se puseră pe ghicit :

— Ai zice că-s tătari : caii-s tătăreşti.

— Asta e... Tătari sînt !

— Parcă fac semne. Or fi vrînd să spună ceva. Tătucă, dă poruncă să mergem la ei !

Stepan stătea în mahoană, cu ochii ţintă la malul îndepărtat.

— Ia duceţi-vă unii pînă acolo, porunci el.

O lotcă uşoară se desprinse de flotilă, o mînară vîslele spre malul stîng. Toată flotila se strînse către malul drept, aruncară ancorele, strigară la călăreţii lor să stea şi ei pe loc.

Stepan coborî pe mal, răcni în sus, către buza rîpei, unde se vedeau doar capete de cai şi de oameni :

— Fedka !...

După o vreme se ivi sus capul lui Fedka Şeludiak.

— M-ai strigat, tătucă ? răcni şi el.

— Fiţi pregătiţi ! îi spuse Ivan Cernoiareţ. (În timpul acesta Stepan îşi schimba încălţările, se udase la picioare cînd a coborît de pe mahoană.) Nu degeaba au venit tătarii aşa fuga. Acolo nu se vede nimeni ? De partea ta ?

— Nu.

— Mai uitaţi-vă !

— Să nu caşte gura, zise Stepan. De acolo se vede mai bine... Auzi tu, Fedka !

— Hău ? !

— Fiţi cu ochii-n patru !

— Avem grijă ! Da cine-i acolo ? Tătarii la ospeţeală ?

Cazacii rîseră : ştia Şeludiak să sucească uneori vorba de mai mare rîsul.

Între timp, lotca pornise înapoi de pe malul stîng. Iar cei doi călăreţi se făcură curînd nevăzuţi în stepă.

Se făcuse linişte în oastea lui Razin... Aşteptau. Pricepeau cazacii că nu degeaba au venit tătarii, nu degeaba. Atamanul e mereu în legătură cu ei, dar şi el pare nedumerit.

— Crezi că vin ? întrebă Cernoiareţ. Vine Prozorovski ? Ce zici, Timofeici ?

— Ivan..., zise puţin sîcîit Stepan. Ştiu şi eu cît ştii şi tu. Mai aşteptăm.

Lotca se apropia încet, foarte încet. Sau aşa li se părea. Ai spune că n-o să mai ajungă nicicînd la cestălalt mal, că s-a împotmolit.

Stepan şi ceilalţi fură cuprinşi de nerăbdare.

— Ei ? ! strigă Ivan. Aţi murit, ce dracu ?

Cei din lotcă tăceau. Trăgeau la vîsle, se trudeau să ajungă mai repede. Ceilalţi pricepură : vin cu veşti însemnate, de aia fac pe grozavii şi îşi ţin gura pînă le-o sosi vremea, nici măcar nu răspund că trag şi ei cît pot.

În sfîrşit, cînd ajunseră la apă mică, din lotcă sări un cazac şi o luă prin apă spre ataman, ţinînd sus în mînă o hîrtie.

— Tătari !... Spun aşa : vreo cinci mii de streliţi şi oşteni din Astrahan sînt cam la trei verste de-aci. Asta o trimite mîrzacul. Cazacul ieşi pe mal, îi întinse lui Stepan foaia. Cam cinci mii, i-au văzut cu ochii lor. Zic aşa : vin cu mahoanele, bine înarmaţi.

Stepan îi dădu foaia lui Mişka Iaroslavov (scrisul tătăresc numai el îl desluşea), iar el se apucă să-l descoase pe cazac :

— Numai pe apă vin ? Pe călăraşi poate că nu i-au dibuit. Or fi luat-o cumva prin ponoare ?...

— Călăreţi zice că nu-s. Numai pe apă vin. Se ţin mai aproape de malul înalt.

— Aia... bîzdîganía aia mare nu-i cu ei ? întrebă Stepan, trăgînd cu ochiul nerăbdător spre Mişka.

— Ce bîzdîganie ?

— Corabia aia, de-i zic... „Oriol".

— Nu ştiu, nu mi-au spus. Mi-ar fi zis dacă era acolo.

— Mîrzacul scrie, începu Mişka, uitîndu-se în foaie, că au fost la el oameni din partea lui Ivan Krasulin... Ceva mai bine de trei mii de oşteni vin către noi. Cu cneazul Lvov. Ivan a rugat să-ţi spună că n-ai de ce să te întristezi : streliţii s-au înţeles între ei să treacă de partea ta. Pe căpitanii ăia dintre străini, dar şi pe ai lor, pe toţi, îi taie de cum se văd cu tine. Numai să nu te năpusteşti asupra lor ca bezmeticu... Pentru asta, pe mahoana din frunte au să-l spînzure ei cu capu-n jos pe unul de-al lor cu care nu s-au înţeles sau pe vreun străin. Aşa că tu să ştii : streliţii pe tine te urmează. El, Ivan adică, rămîne la Astrahan, zice el că aşa-i mai bine : oricum ar fi, dar oraşul tot trebuie luat. Iar în oraş au mai rămas de-ai lor, pregătiţi, cică, să-ţi ţină piept. Mai scrie... de Sfînta Treime l-au pus la cazne pe un cazac tînăr şi pe urmă l-au spînzurat. N-o fi Maxia ?

— El scrie că „n-o fi Maxia" ?

— Păi nu, asta ziceam eu... Or fi pus laba pe Maxia.

— Asta-i tot ?

— Tot. Mai departe dă bineţe la toată lumea...

Stepan rămase pe gînduri... Se urcă mai sus, pe o grămadă de bolovani, zise tare, să audă toţi cîţi puteau :

— Cazaci !... Acolo, arătă el cu mîna în jos pe Volga, sînt streliţii ! Mai bine de trei mii. Numai că ei sînt oameni deştepţi, nu-şi pun capul la bătaie de pomană. Aşa au pus ei să ne zică. Iar de se lasă cu înşelăciune, nici noi să nu cădem de proşti : cum încep eu, începeţi şi voi. Dară înaintea mea să nu vă băgaţi. Eu merg în mahoana din faţă. Fedka !...

— Aud, tătucă ! Aud tot.

— Cum vezi mahoanele, le ocoleşti pe sub mal, prin spate. Noi tot malul ăsta îl ţinem. Fără semnul meu să nu tragi !... Vezi că acum vine Ivan la tine. Stepan se întoarse către Cernoiareţ : Ivane, du-te tu la ei, vezi să nu încurce lucrurile... Bagă de seamă : s-ar putea să dea vreo două-trei focuri din partea voievodului, da' tu să rabzi. Dacă vezi că s-a încins bătaia, numai atunci dai năvală. Ne-om descurca noi cumva să-i împingem spre mal. Du-te cu Domnul ! Stepan arătă cu mîna în josul apei : Acolo sînt streliţii. Nu vă temeţi, copii. Acum ei se tem de noi !

Aşa a vrut soarta să se întîlnească Stepan încă o dată cu cneazul Lvov. E de mirare cît de înţelept şi prevăzător se purta Lvov : îl tot trimit înainte, în întîmpinarea lui Razin şi deloc nu se dumiresc să vadă că nereuşita acestor misiuni — dacă nu în întregime, măcar în mare măsură — este bine gîndită, este răzbunarea haină a cneazului Lvov, cel bătut cu ruşine, împotriva lui Alexei Romanov, ţarul. Iar bătut a fost cneazul la porunca ţarului în faţa isprăvniciei din Tver pentru dările grele pe care le-a luat în folosul lui, pentru nedreptăţile făptuite, pentru cruzimea lui cea nemăsurată... Fusese bătut şi osîndit să rămînă voievod de-al doilea în oraşe de margine. Pentru asta se şi răzbuna. Întortocheată viaţă se clădea în împărăţie : ştiau unii nu numai să dea din coate, să-şi facă loc la troaca de la curte, dar mai ştiau, la înghesuială, să-l şi muşte pe stăpîn pentru că le-a dat cu piciorul şi i-a făcut de ocară. Şi mai ştiau, făcînd toate acestea, să se şi uite cu credinţă în ochii stăpînului şi să dea credincios din coadă. Această iscusinţă mulţi o dobîndiseră. De fapt, destule lucruri se dobîndeau. „Preablîndul" multe clădea, aduna, ctitorea, potolea... Va veni fiul cel vajnic şi va

construi un imperiu ; dar totul sau aproape totul — mult, oricum — era gata pentru aceasta. Căci ceea ce face miezul şi sufletul unui imperiu, rînduirea multor milioane după un om ştiut a fi neînsemnat, fără vlagă, care nu numai că nu este o personalitate, dar nici nu vrea să fie, din simţ de autoapărare, pe de o parte, şi improbabila, aproape inexplicabila apariţie, în acelaşi climat social, a unei personalităţi sau chiar a unei întregi constelaţii de personalităţi marcante, irepetabile, pe de altă parte, toate acestea, într-un fel sau altul, existau deja în Rusia pe vremea lui Alexei Mihailovici, numai că milioanele încă nu se rînduiseră cu totul, iar Alexei Mihailovici însuşi era, vezi bine, departe de a fi un uriaş. Dar acea Rusie de codru, bărboasă, cu oasele muiate în baia de aburi, a clintit-o totuşi din loc Alexei Mihailovici, iar de dărîmat au dărîmat-o, după cît se pare, Stenka Razin şi apoi, de tot, Petru cel Mare.

Cneazul Semion scruta depărtarea, cu mîna streaşină la ochi.

— Da' ce-i ? se întoarse el nemulţumit către fruntaşii pe care îi avea în preajmă. Au rămas în urmă voinicii din străini ? Cneazul stătea cu ochii tot în susul rîului. Ei ?

— Uite-i acolo. Unde să se grăbească ?

— Ia trimiteţi-i pe ei înainte, porunci cneazul. Că în cetate le place să ţipe, iar aici nu mai dai de ei. Daţi-i zor. Curînd s-o arăta şi Stepan Timofeici. Ne arde el azi, tătucul. Ne arde. Apăi şi trebuie să ne răcorească un pic, tare mai sîntem noi focoşi, am şi sărit la harţă. Ziduri avem, tunuri avem, ei bine nu, noi sărim să i-o luăm înainte... Uite c-a şi venit. Iată-i !... strigă el scurt, cu vocea gîtuită.

Arătă cu mîna spre înainte.

De după ostrov ţîşniseră mahoanele din frunte ale lui Razin şi se împlîntară din mers printre şirurile celor din Astrahan. După primele veneau şi celelalte, cîrmind dinspre margine, iar altele mai iuţi, mai uşoare, apucară să le cadă în spate. Cei de pe mahoanele din Astrahan văzură că şi pe mal cete de călăreţi îi cuprinseseră din urmă. Şi toate acestea fuseseră făcute cu spor, repede, în linişte, ca şi cum ar fi venit în ospeţie şi s-ar fi băgat drept în iatac, la căldură.

— Uite așa se face războiul, rosti încet cneazul Lvov, palid tot. Sîntem pierduți. Acuma chiar că sîntem pierduți.

— Să trăiți, fraților ! răsună glasul lui Stepan ; stătea la vîrful mahoanei și le vorbea streliților. Acum răfuiți-vă cu asupritorii ! Ăștia-s mai răi și decît tătarul și decît turcul ! Eu vă aduc libertatea !

— Să trăiești tătucă, Stepan Timofeici ! răcniră streliții și oștenii din Astrahan. Bucuroși să te vedem viu și nevătămat !

Luptă n-a mai fost. Streliții și vîslașii din Astrahan se repeziră să-i lege pe mai-marii lor. Sotnicii și curtenii care încercau cît de cît să se împotrivească erau aruncați în apă.

— Sînteți copiii și frații mei ! ațîța Razin răfuiala. O să fiți la fel de bogați ca și noi. Am nevoie de credința și bărbăția voastră. Că restul îl luăm noi împreună ! Nu vă temeți c-o să aveți de plătit ! Cu plata noi mergem. E timpul să-i pedepsim și noi pe boieri ! Destul ați stat cu spinarea încovoiată !... De acum sînteți cazaci liberi !

„Cazacii liberi" i-au legat pe fiii de boieri și de negustori, care renunțaseră la orice împotrivire, precum și pe toți năimiții străini și i-au dus la judecata atamanului. Judecata era scurtă : în apă cu ei. Numai pe cneazul Lvov l-a cruțat Stepan. E drept că i-a întrebat pe cazaci, dar i-a întrebat așa, încît să înțeleagă : nu dorește atamanul moartea cneazului Lvov. Îl puseră pe cneaz într-o lotcă și-l duseră la mahoana atamanului.

— Hai să trăiești, cneazule ! A dat Dumnezeu să ne vedem. Da' ce ai că nu te văd prea vesel ? întrebă Stepan.

— De ce ?... Uite ce vesel sînt ! zîmbi amar cneazul Semion. Chiar prea... Mai mare dragul !

— Da' Prozorovski de ce n-a poftit el ? Iar te-a trimis pe tine înainte...

— Dincolo de ziduri e mai în siguranță.

— Nu știu. Nici nu cred. Au rămas mulți dincolo de ziduri ?

— Mai sînt...

— Au să se bată cu mine ? Cum crezi ?

Cneazul tăcu.

— Asta n-am cum să știu, atamane. Poate știi tu mai bine. Ai tu acolo oamenii tăi... Ei știu. Ce, la Țariîn parcă s-au bătut cu tine ?

— Am oameni, se învoi Stepan. Am, cneazule. Ce să mă fac eu fără ei ? Fără ei e ca şi cum n-aş avea mîini. Pe Maxia mi l-aţi dat pe mîna gîdelui ? Astrahanul are să-mi răspundă... Şi-o să răspundă ! De picioare îl spînzur pe Prozorovski. Ce, nu crezi ?

— Cum să nu cred ? Uite la ăştia... cred şi ei, sărmanii.

Cneazul privi spre boierii şi fiii de negustori ; le legau cazacii mîinile la spate, le băgau pietroaie în sîn şi îi împingeau în apă. Curtenii, negustorii şi căpitanii năimiţi din străini se împotriveau, nu vroiau în apă, ţipau, plîngeau, ăia de erau mai tinerei... Cneazul îşi întoarse faţa.

— Cum să nu cred ? Să nu vrei şi tot crezi.

— Ei, cum e, cneazule ? întrebă Stepan. Ţi-e teamă ?

— Mie de ce să-mi fie teamă ?... Tu ai să dai socoteală pentru toate, nu eu. Mie de ei îmi pare rău... Cum de te-ai hotărît să faci una ca asta ? Cneazul se uită deschis la Stepan. Asta e răscoală, Stenka. E şi-o răscoală cum nu s-a mai văzut. Cum se poate ? Oare nu te gîndeşti şi tu ?

— Zici că-ţi pare rău de ei ? mai întrebă Stepan cu asprime în glas, făcînd cu capul spre mahoanele din Astrahan de pe care zburau în apă mai-marii oştirii.

Cneazul Semion tăcu, pe urmă întrebă el, supărat, deodată :

— Ce să-ţi răspund : „Nu, nu mi-e milă" ?

— Vezi, asta e, făcu din cap Stepan. Ţie ţi-e milă de ai tăi, mie de ai mei. Cîţi sînt aici ? O picătură în mare. Iar voi cîţi aţi măcelărit, pe cîţi i-aţi lăsat pe drumuri, de le-aţi luat totul... Iar tu mai întrebi cum de m-am hotărît. Uite că m-am hotărît.

— Care noi ?

— Voi. Sînteţi mai răi decît hanul Mamai... mai răi decît turcul ! Cînd plîngeţi voi îmi pare că urlă lupii.

Cneazul Semion îl privi lung pe ataman... şi nu mai zise nimic. Dar, după ce tăcu o vreme, se hotărî totuşi să-i întoarcă vorba :

— Voi, cazacii, să vă plîngeţi de soarta pe care o aveţi ? Oricine altul, dar voi... zău că-i cu păcat. Ce oare nu vă e de ajuns ?

— Cu mine nu-s numai cazaci. Ce, nu se vede ? Am aici de tot felul...

— V-aţi pornit tare.

— Voi aţi pornit-o, cneazule. N-ar fi fugit ei la noi să ne povestească ce le faceţi voi acolo... Precum cîinii ! îi

scăpă lui Stepan glasul în țipăt. Uite-l cum stă aici și dă din gură, cică „voi, voi...“ Dar voi ? Uite unde vă e locul ! Stepan arătă cu mîna. La fund ! Ce, vrei și tu acolo ? Auzi colo, că nu mai poate de milă... Milă n-ați avut voi de cînd v-ați născut.

Acum cneazul tăcu de-a binelea, nu-i mai ardea nici să se pună dimpotrivă, nici să întrebe.

După ce se răfuiră cu dușmanii, coborîră cu toții pe mal... Descălecară și călăreții. Făcură tabără acolo și ținură sfat. Și cercul cazacilor hotărî : „Să ia cu asalt cetatea Astrahanului“.

14.

Dimineața devreme, cînd mitropolitul încă nu-și terminase utrenia, sosiră în fugă la biserică cîțiva streliți din pază, înspăimîntați tare.

— Ce-i cu voi ?

— Nenorocire, sfinte părinte ! Stăteam de strajă la poarta Precistenski și, puțin timp înainte de a se face de ziuă, s-a întîmplat o minune : s-a desferecat cerul și peste oraș au început să curgă scîntei ca din sobă. Multe !

— Această vedenie ne vestește că se va revărsa pocalul mîniei cerești asupra noastră, zise mitropolitul.

Și porni în grabă către voievod. În momentele hotărîtoare și primejdioase ale vieții un bătrîn ca el, cu capul pe umeri, își punea mai mult nădejdea în cei puternici și deștepți de aici, de pe pămînt. Necazul e doar că Prozorovski nu e nici puternic, nici deștept, un neisprăvit ; mitropolitul înțelegea acest lucru, dar în altă parte n-avea unde să meargă.

— Necaz mare, suspină voievodul, după ce ascultă povestea mitropolitului despre minune. Doamne, numai în tine ne e nădejdea. Ține-ne cetatea.

Intră uricarul Alexeev.

— Ai auzit de minune ? îl întrebă voievodul.

Alexeev îi aruncă o privire lui Prozorovski și strîmbă din buze :

— Minunea aia nu-i minune. Uite minunea aici, în ogradă. Asta mai zic și eu minune !

— Ce-i acolo ? Cine ? ridică voievodul din sprîncene.

— Streliții.

— Cer bani ?

— Zici că cer ?... Așa nu se cere. Ne strîng de gît !

— Sfinte părinte, adun eu cît pot, ce rămîne să pui dumneata. Altfel nu scăpăm întregi. Se cam pierduse cu firea voievodul, trăgea supărat cu ochiul la mitropolit. Dacă e, scăpăm cu toții.

— Cît trebuie ? întrebă acesta.

— Cît este, atîta trebuie. Poruncește și mănăstirii Troițki să nu se scumpească, că e și viața lor în joc.

— Șase sute de ruble găsesc eu, spuse mitropolitul. Vreo două mii dă mănăstirea. Vrei să le dai banii înainte ? Trebuie dat.

— Trebuie, părinte, că altceva nu mai avem de unde scorni. Cum ai suci-o, tot trebuie. Că altfel își iau ei partea. Cu ce să-i oprim ? Lvov, fir-ar al păcatului, nu-i aici. Unde-or mai fi și ăia ? N-or fi dat de vreun bucluc ? Maică Sfîntă, preacurată !... Simt prevestire de moarte. Că le-am spus atunci : nu-l lăsați pe Stenka să treacă pragul cu armele la el ! Da' ei nu, l-au lăsat...

— Păi, cine l-a lăsat ? se burzului Alexeev. Cu toții l-am lăsat. Începem acum să dăm vina unii pe alții...

— Să-i plătim, să-i plătim pe streliți, se căina amar Prozorovski. Cît avem, totul să le dăm. Totul ! Să nu ne scumpim. Ne-am scumpit noi o dată...

— Numai că față de streliți să nu te arăți așa de grăbit cu plata simbriei, îl sfătui mitropolitul. Ține-te și tu mai mîndru, nu-ți pierde cumpătul.

— Mai mîndru... Cu fundul gol să te mai ții și mîndru.

...O gloată mare de streliți se adunase în piața din fața isprăvniciei. Se auzeau strigăte :

— Unde-i voievodul ? ! Să iasă să stăm de vorbă !

— Ne ține fără simbrie !

— La simbrie e uituc. Dar la moarte — dă-i buluc !

— Nici bani n-avem, nici provizii. Ce facem, ne prăpădim așa ?

— Să ne dea simbria !

Ieși voievodul, le dădu binețe streliților. Streliții nu-i răspunseră cu „să trăiți".

— Pînă în clipa asta, copiii mei, începu voievodul, visterie din partea preaînaltului țar eu n-am primit...

— Și noi ce, să ne dăm duhul ? !

— Dar vă dau din ce-i al meu, cît pot ! Veți primi și din tezaurul sfinției sale mitropolitul ; mănăstirea Troițki pune și ea o parte. Numai să nu ne lăsați pe mîna anticris-

tului şi vînzătorului de ţară. Nu vă lăsaţi, fraţi ai mei şi copii, furaţi de farmecele lui înşelătoare, ţineţi piept cu avînt şi bărbăţie gloatei de tîlhari, nu vă cruţaţi viaţa în apărarea sfintei biserici apostolice şi o să fiţi voi răsplătiţi de înaltul împărat aşa cum nici cu mintea nu puteţi cuprinde !

Încruntate, de nepătruns, străine sînt chipurile streliţilor. Nu, nu te poţi bizui pe ei în ceasul primejdiei de moarte, nu poţi. Nici n-are rost să te înşeli cu gîndul de pomană.

Voievodul, mitropolitul, ofiţerii străini pricepuseră acest lucru.

— Tomnul... Ifan Semionovitsch, începu Butler, vorbind în numele alor săi care stăteau adunaţi tot acolo, în pridvorul palatului. Noi rugam dat la noi inapoi libertate care avut chind venit acest ţărmul. Noi trebuie executam altul ordin de la Inalţime Sa Imperala... Noi trebuie plecat in Persia.

— Mai du-te tu şi la naiba, rosti încetişor voievodul. Vrei s-o iei la papuc ? Apoi, întorcîndu-se spre Butler : Trebuie să aşteptaţi, domnule căpitan ! Poruncile ţarului aici le veţi îndeplini. Chiar aici ! Asta e. Aveţi voi timp şi de Persia.

— De ce aşa ? Noi trebuie mergem Persia...

— Aici o să vă fie şi Persia, şi Turcia, şi... dracul gol. Nu se poate să ne lăsaţi. Nu se poate ! Nu e bine ! Nu-i pe creştineşte !

— Vine urgia, spuse mitropolitul ca pentru sine. Au început să fugă şobolanii. Ei, acum ţin-te, Astrahan ! Ăsta nu mai e Zaruţki, acum vine Satana în persoană. Preasfîntă Născătoare de Dumnezeu, dă-le putere măcar ăstor oameni mici, dă-le tărie, Împărătească a Cerurilor, Măicuţă. Trebuie să le ţinem piept !

Chemînd la el toată popimea, mitropolitul porni un mare alai bisericesc în jurul Oraşului Alb. A ieşit ceva solemn şi trist ; pricepeau toţi : năpasta nu mai poate fi înlăturată. Se străduiau din tot sufletul.

În fruntea cortegiului era purtată icoana Maicii Domnului ; chipul minunat al Mamei care îşi strînge pruncul la piept cuibărea în sufletul oamenilor groaza sfîntă în faţa unei osînde îndepărtate, pe vîrf de munte.

Merse alaiul în lungul zidului.

De fiecare dată cînd ajungea la o poartă, se ţinea o slujbă.

Prozorovski împreună cu militarii au trecut să cerceteze întăriturile cetăţii. Merseră sus, pe ziduri, se uitară la tunuri, îi împărţiră pe streliţii cu flinte la ambrazuri şi parapete, îi postară pe metereze pe cei cu halebarde sau cu furci, îi aşezară pe tunari, pe puşcaşi la sîneţe ; puseră vătafi la fiecare poartă. Pentru a tăia orice legătură între cetate şi lumea din afară, au poruncit să se astupe toate porţile cu cărămizi.

Pe ziduri se înghesuiau nu numai streliţii, tunarii şi puşcaşii, ci şi oameni de prin mahalale, unii cu puşti cu fitil sau cremene, alţii cu toporul sau cu suliţa, alţii doar cu pietre. Cărau mormane de lemne, umpleau cazane mari cu apă ca apoi, cînd se va da năvala, să arunce cu apă clocotită drept în capul atacatorilor.

Mare însufleţire însă nu se simte ; oamenii privesc îngrijoraţi, dar şi cu multă curiozitate spre depărtarea de dincolo de ziduri.

— Nu vă temeţi, copii ! îi îmbărbătează voievodul. N-au ce să vă facă. Şedem aici cel mult o săptămînă. Iar apoi vine şi oştirea : solii noştri trebuie să fie acum la porţile Moscovei...

— Dar cneazul Semion unde-i ? îl mai întrebau unii pe voievod. Ce veşti avem de la el ?

— Ei, cneazul Semion... Vine el ! Solii pe care i-am trimis la Moscova sînt băieţi de nădejde, iuţi la picior, îndată ajung. Ţineţi-vă tare, copii, pentru ţar şi pentru sfînta biserică, nu-l lăsaţi pe tîlhar să-şi facă el cheful, că ţarul şi Bunul Dumnezeu nici ei n-au să vă uite.

*

Oastea lui Razin se opri în locul numit Jarenîe Bugrî ; erau pregătiţi ca în acea noapte să ia cu asalt cetatea Astrahanului.

Iar noaptea se şi apropia, începea să se întunece.

Stepan era liniştit, chiar vesel, ciudat... Poruncise să nu se aprindă focuri, umbla prin întuneric cu esaulii printre cazaci şi streliţi, vorbea încetişor :

— Ei, ei... Mi-e cam teamă, măi copii. Cui i-o mai fi ?

Veneau din beznă răspunsurile, tot aşa, vesele, nerăstite :

— Cum aşa, tătucă ? Păi, de ce ?

— Da' zidurile ? Auzi, de ce... Doar n-o să arunce de-acolo cu perne... Nu mai faceţi voi acum pe vitejii, poţi să dai şi de-o ciupercă otrăvită.

— O da Dumnezeu să răzbim, tătucă !...

— O da el, copii, o da... E drept că nici nu-i bine să mori înainte de vreme. Or fi ele, zidurile, înalte, dar nici noi nu sîntem de lepădat. Aşa-i ?

O fi înţeles Stepan că trebuie să umble aşa printre ai săi, să mai stea de vorbă, ori nici nu s-a gîndit la asta, ci doar îi venise să dea glas şi să vadă cum răspund ceilalţi, dar tare bine şi la timp o nimerise el cu această plimbare, a ieşit că aşa şi trebuia. Glasul lui Stepan e aspru, puternic, iar cînd nu răcneşte, nu înjură, atunci îi sună glasul cald, înţelept, chiar drag... Parcă ar rîde de tine, dar îţi dai seama că tot din iubire, deschis, fără nici un gînd rău, ascuns. Frumos glas, tot sufletul îi e în el — mare, puternic. Acolo unde sufletul se leagă cruciş şi glasul e mai altfel, cu împletituri, tot frumos, dar parcă mereu îţi stîrneşte o îndoială. Numai un suflet fără ocolişuri se aude în glas limpede şi simplu.

— Ei, gata totul ? îi întrebă Stepan pe esauli cînd se întunecase de-acum bine.

Erau toţi la un loc în latura unui dîmb teşit ; de jos, dinspre luncă venea o adiere umedă ; se auzea orăcăit paşnic de broaşte.

— Gata.

— Noaptea e aşa cum ne trebuie...

Stepan tăcu puţin, trase în piept aerul stătut al bălţii. Şi începu să le spună cum se gîndise el că ar fi bine să facă.

Vorbeau toţi încet, liniştit.

— Noi doi, Ivane, o luăm pe braţul Boldin, Fiodor şi cu Vasili dau năvadă de-a dr[illegible]ul. Din braţ noi o cotim prin Cerepaha...

— Să prindem noi cotul spre Cerepaha..., spuse Ivan.

— Trimiţi înainte pe unul care ştie... să ne facă el semn cu felinarul.

— Şi ?

— Din Cerepaha eu şi cu Ivan o luăm prin Krivuşcea, acolo nu mai dăm greş, cunosc eu locurile, şi ieşim dinspre partea de miazăzi a cetăţii : acolo sîntem aşteptaţi. Iar voi, Vasili şi Fiodor, cum ajungeţi sub ziduri, vă ţineţi gura. Cum auziţi c-am dat noi năvală, o luaţi şi voi din loc, cu gălăgie mare. Pe undeva om sări noi pîrleazul... Numai să

nu vă băgaţi înaintea noastră : trebuie să-i năucim din toate părţile. Ei, Doamne-ajută, copii ! Punem noi mîna pe cetăţuie, vedeţi voi.

15.

Tăcerea vîscoasă a nopţii fu sfîşiată de clopote. Dangăt din toate clopotniţele Astrahanului : au pornit cazacii la asalt.

— Ţineţi-vă dîrji, fraţii mei, copiii mei, cu îndrăzneală şi bărbăţie ! îi tot zicea cu glas tare voievodul, înconjurat de capii streliţilor, de curteni, feciori de boieri, uricari şi ispravnici. Ţineţi-vă tare ! repeta voievodul, trăgînd armura pe el. A venit clipa cea dulce să suferim în slujba înaltului împărat, cu cinste să ne luptăm, chiar şi pînă la moarte, cu credinţa în nemurire şi într-o mare răsplată pentru puţinele noastre strădanii. Dacă nu stăm acum ţepeni întru slava preamăritului ţar, pe toţi ne va ajunge moartea cea timpurie. Iar cel ce doreşte, punîndu-şi nădejdea-n Dumnezeu, să se bucure de toate desfătările cu sfinţii alături, acela va suferi cu noi în această noapte şi la timpul acesta, nu se va înclina la ademenirile anticristului Stenka Razin...

Aşa cum îi zicea voievodul, mai mult semăna cu o prea lungă rugăciune. Nici nu era ascultat cine ştie ce ; se înarmau oamenii, dar mai într-o doară. Îi aduseră voievodului calul, acoperit cu un ceaprac. El nu încălecă, o porni pe jos spre zid. Slugile veneau cu calul în urma lui, nu se ştie de ce.

— Cutezaţi, copiii mei ! repeta întruna voievodul.

— Bucuroşi slujim pe înaltul ţar, cu devotament şi credinţă, fără a precupeţi nimic, pînă la moarte, răspunse capul streliţilor, Ivan Krasulin, parcă totuşi cu prea multă linişte în glas.

— Unde a izbit tîlharul ? îl întrebă voievodul.

— Dinspre poarta Voznesenski.

— Acolo mergem, copii ! Cutezaţi !

Trîmbiţară goarnele chemarea la luptă, se porni dangăt de clopote ; pe alocuri se auzeu focuri de armă, creştea vuietul sălbatec al iureşului care se apropie.

— Au ales şi o noapte tocmai bună pentru hoţi. Să-ţi scoţi ochii cu degetele... Aprindeţi şi voi măcar nişte făclii! porunci voievodul.

— Făclii ! se auziră mai multe glasuri din întuneric.

La poarta Voznesenski se trăgea din amîndouă părţile, dar nu prea tare. Cazacii de dincolo de ziduri mai mult zbierau decît să se caţere sus ; mai propteau ei de zid cîte o scară-două, dar acestea erau date jos cu ţăpoaiele.

— Crezi că aici a izbit ? strigă Mihailo Prozorovski către fratele său. Ne-a păcălit, nemernicul ! Grijania mă-si !... Prozorovski cel tînăr aproape plîngea de ciudă. Ne-au păcălit ! Ne-au păcălit, tîlharii !...

— Unde ? Atunci unde a dat năvală ? se pierdu Prozorovski cel vîrstnic.

— Da' acolo ce zgomot se aude ? !

— Unde ? ! răcni înfuriat şi primul voievod.

— Păi acolo, uite acolo !... E-eh !... Ca pe nişte copii ne-a dus !...

Soarta cetăţii se hotăra acolo încotro arătase cu mîna Prozorovski cel tînăr, în partea dinspre miazăzi. Acolo tîrgoveţii din Astrahan le întindeau mîinile cazacilor să-i ajute să treacă zidul. Pe alocuri năvălitorii se înfrăţeau cu cei din garnizoană.

Un tunar mai încăpăţînat — fie că nu-şi dădea seama cum vine treaba, fie din tîmpă credinţă faţă de jurămînt — trăgea în neştire, în plin, asupra furnicarului de sub zid. Se repeziră spre el cîţiva streliţi şi tunul tăcu ; îl ciopîrţiră chiar acolo, lîngă tun.

— Hai la tîrg, fraţilor ! răsunau strigăte voioase. Daţi năvală !

— Mai mare dragul să iei, aşa, o cetate ! Ce mai ?...

— Da' tătucu unde-i ? A intrat ?

— Aici e tătuca ! Hai odată !...

Dar la poarta Voznesenski tot se mai trăgea, de-acum fără oprire, cu înverşunare. Cazacii se căţărau pe ziduri, nu se lăsau; de sus se turna apă clocotită, se aruncau pietre, ploua cu gloanţe, dar ei tot urcau. Cei de pe metereze nici nu mai apucau să dea jos scările.

Dinspre cetăţuie se auziră atunci cinci lovituri de tun, la rînd („glasul" tunului de pază toţi îl ştiau) şi răsunară apoi din toate părţile ţipete deznădăjduite :

— Iassak ! Iassak ! cereau îndurare apărătorii Astrahanului.

Cetatea se dădea bătută.

— Ne-au înşelat ! porni să plîngă mezinul Prozorovski. Le-au dat drumul pe-acolo ! Iar aici nici în ochi nu ne mai privesc. E-eh !...

— Dau cetatea ! strigă tare capul streliţilor, Krasulin. Acum daţi-i înainte cum ne-am vorbit !...

Nu era strigăt de deznădejde, ci — aşa au priceput cu toţii — semn să înceapă tăierea şefilor oştirii. Numai voievodul, prins în vîltoarea bătăliei şi întărîtat de vestea trădării, nu înţelegea ce se petrece chiar alături de el.

— Fiţi dîrji, copii ! răcnea voievodul. Pînă la moarte! Luptaţi cu bărbăţie, loviţi-i pe vînzători. Veţi avea parte de mare răsplată de la înaltul ţar aici, pe pămînt, iar cei ce-şi dau viaţa în aspra bătălie fericiţi vor fi alături de mucenicii lui Cristos !...

Primele cete de cazaci se şi iviseră, venind din spate. Şi începu măcelul, fără cruţare, la lumina torţelor.

Prozorovski cel tînăr se repezi cu sabia scoasă înaintea cazacilor, dar fu ucis de îndată de un foc de flintă în plină faţă.

Dintre curteni şi oamenii isprăvniciei unii o luară la fugă, alţii se bulucirăîn jurul voievodului să se bată pînă la capăt. Scăpare, însă, ei nu mai aveau : veneau asupra lor şi cazacii şi streliţii. Mai începură să sară de sus, de pe zid, şi cazacii lui Us ; dărîmaseră parmalîcul din muchea zidului, se lăsau în jos, în iureşul luptei şi dădeau cu săbiile.

— La Kremlin ! porunci voievodul. Ne croim drum către Kremlin !

Ivan Krasulin, capul streliţilor, îl doborî cu o lovitură de suliţă în coaste ; răzbătuse pînă la voievod împreună cu alţi cîţiva streliţi.

Dădură curtenii să se repeadă la Krasulin, dar cazacii l-au luat de îndată în rîndurile lor şi s-au pornit să-i înghesuie şi mai tare pe oamenii stăpînirii, feciorii de boieri şi puţinii streliţi rămaşi credincioşi. Veneau mereu tot mai mulţi cazaci.

În toată învălmăşeala nici nu s-a băgat de seamă că o slugă credincioasă l-a luat în braţe pe voievod, care abia mai sufla, şi l-a scos din vîltoare. Mai era o scăpare, în cetăţuia Kremlinului ; într-acolo căutau să-şi facă drum cei mai viteji dintre feciorii de boieri, curtenii şi năimiţii străini : în Kremlin puteau să se închidă şi să reziste.

Nu mai rămăseseră mulţi nici dintre aceştia, cei mai destoinici şi mai credincioşi, cînd se ivi Stepan. Era pătruns

de arşiţa luptei, năduşit, iute, cu părul vîlvoi. Şchiopăta : îl agăţase un glonte pe zidul dinspre miazăzi, doar în muşchi, nu mare lucru.

— La Kremlin ! porunci şi el. Mai repede, pînă nu se încuie acolo ! Ivane, rămîi aici, termină cu ăştia. La Kremlin ! Pînă dimineaţa să punem mîna pe toată cetatea. Nu vă lăsaţi pe tînjală !

Şi luă cu el cea mai mare parte a cazacilor, spre Kremlin.

Se trăgea în tot oraşul. În multe locuri se ridicau flăcări, nimeni nu se mai ostenea să stingă focul. Se mai împotrivea pe alocuri cîte o ceată de streliţi, răzleţită de alţii, neştiind ce se petrece în cetate, auzind doar că se mai trage. Bătălia a durat toată noaptea, ba contenind, ba izbucnind într-o parte şi mai vîrtos, mai ales pe lîngă clădirile mari de piatră şi pe lîngă biserici.

...Îl culcară pe voievod pe un covor în biserica din Kremlin. Gemea încet.

Frol Dura, vătaf peste cinzeci de streliţi călări, se aşează în uşa sfîntului lăcaş, gata să moară, dar să nu-i lase pe cazaci înăuntru.

Veni în fugă mitropolitul. Se aplecă asupra voievodului, începu să plîngă...

— M-aş împărtăşi..., rosti cu greu voievodul. Gata, sfinte părinte. Ne-a dovedit tîlharul... Pedeapsa cerului. Împărtăşeşte-mă... mor. Spune-i ţarului că m-am luptat... Împărtăşeşte-mă, pentru numele lui Cristos !...

— Te împărtăşesc eu, te împărtăşesc, mult iubite, plîngea mitropolitul. Nu tîlharul te-a dovedit, ci trădarea. Ne pedepseşte Domnul pentru păcatele noastre cele multe. Căci greşiţi am fost...

Se adunau în biserică oameni de la isprăvnicie, căpitani de streliţi, negustori, curteni, mame cu copii, fete de boier care se temeau să nu fie necinstite... Se bulucirăcu toţii în faţa icoanei Sfintei Născătoare, se rugau. Gemete, bocete, lacrimi umpleau biserica pînă sub cupolă ; în întunecimea goală, plină de ecouri ciudate, murmurul întretăiat de ţipete ascuţite suna jalnic, năucitor.

Intrarea în biserică, în afară de poarta de stejar, se mai închidea şi cu un grilaj de fier. Viteazul Frol stătea în uşă cu pumnalul în mînă ; apucat cum era, mai încerca

să-i liniştească pe alţii şi, ca să-şi dea curaj, îi înjura pe cazaci şi-l blestema pe Stenka Razin.

Veniră în fugă alţi cîţiva curteni, ultimii. Încuiară peste tot, prinseră în cîrlige grilajul cel greu... Cei veniţi mai devreme îi întrebau :

— Au pătruns ?

— Unde sînt ?

— Au pătruns... Prin porţile Jitnîi şi Precistenski. Pe cei care mai erau acolo i-au tăiat. Toţi tîrgoveţii au trecut de partea tîlharului, streliţii s-au dat cu el... Oraşul e în flăcări. Sfîrşitul lumii !...

Se auziră bocănituri în poarta de lemn. Apoi cei de afară începură să izbească în ea cu ceva mai greu, un buştean, pesemne. Trosni uşa şi se prăbuşi. Nu mai rămăsese acum decît grilajul. Cei de afară le strigară să deschidă, apoi începură să tragă cu puştile. Se răspîndi miros acru de pulbere arsă.

Groaza morţii îi cuprinse pe cei împresuraţi. Mulţi se rugau. Urlau. Izbucneau ţipetele din biserică precum flăcările. Bătea buşteanul în grilajul de fier, săreau oamenii în lături să se ferească atunci cînd se trăgea din biserică ; căzură trei cazaci.

Sub izbituri, grilajul se rupse din cîrlige, căzu bubuind pe pardoseala de piatră a bisericii.

Frol Dura fu tăiat în bucăţi pe loc.

Îl ridicară pe voievod, îl scoaseră în stradă şi îl aşezară pe pămînt, sub clopotniţă. Curtenii, negustorii, streliţii, toţi în afară de copii, bătrîni şi femei, fură legaţi, scoşi din biserică şi aşezaţi la rînd, tot sub clopotniţă.

— Aşteptaţi şi voi, pînă una-alta, li s-a spus. N-au bătut pe nimeni, parcă nici ură nu prea aveau.

— Şi cu noi ce-o să fie ? întrebară unii mai îndrăzneţi din şirul jalnic de sub clopotniţă.

Dar şi cei care întrebaseră şi cei care tăceau se uitau toţi cu ură şi durere la învingători, ghiceau cam ce-o să fie cu ei.

— Aşteptaţi, li se spuse iar.

— Dar ce ne faceţi ? stărui un negustor cu ochii negri, bulbucaţi.

— Aşteptaţi ! Ce te-ai înfipt ca o lipitoare ? Plăcinte au să vă dea.

Îl aşteptau pe Stepan.

Se lumina. Bătălia se domolise. Numai prin cîteva locuri în oraş se mai auzeau focuri de armă şi strigăte.

Pe la răsăritul soarelui se ivi la Kremlin şi Stepan. Şchiopătînd, trecu repede pînă în dreptul clopotniţei, se opri deasupra voievodului care zăcea în ţărînă... Stepan era murdar, fără căciulă, caftanul îi era ars în cîteva locuri, mînjit cu var şi cu sînge. Rău, întărîtat ; ochii îi au o lucire de gheaţă, privesc ţintă, nu-i scapă nimic.

Judecata se făgăduia a fi necruţătoare.

— Să trăieşti, boierule ! spuse Stepan.

Zise aceste vorbe fără bucuria de a-l vedea ţintuit acolo, ca şi cum nici nu i-ar fi păsat cu cine vorbeşte... Sau poate n-are timp de asta atamanul, îl aşteaptă treburi mai însemnate, nu-i arde de voievod ; îşi amintea bine Stepan cum îl ocărîse şi-l lătrase voievodul tot acolo, în acea piaţă, toamna trecută.

Prozorovski îl privi de jos, strînse din dinţi de durere, mînie şi neputinţă şi întoarse capul.

— Ţi s-a spus că am să vin ? întrebă Stepan. Uite c-am venit. Cum o mai duce şuba mea ?

Ieşi din biserică mitropolitul... Văzîndu-l pe ataman, se îndreptă spre el.

— Atamane, ai milă de un om rănit...

— Luaţi-l de-aici ! porunci Stepan, aruncîndu-i o privire scurtă mitropolitului.

Îl luară pe mitropolit pe sub braţe şi-l duseră înapoi în biserică.

— Tîlharilor ! ţipă mitropolitul. Îndrăzniţi să puneţi mîna pe mine ?! Anticrişti ! Luaţi mîna de pe mine !...

— Hai, părinte, lasă prostiile. N-avem timp de dumneata.

— Ia mîna de pe mine ! striga bătrînul îndărătnic.

Încercă să-i îmbrîncească pe cei doi, tineri şi vînjoşi, dar nu putu. În uşa bisericii îi atinseră una uşoară după ceafă şi îl împinseră înăuntru. Doi cazaci se aşezară în dreptul uşii.

— Aduceţi-i boierului şuba, porunci Stepan. Îi e cam frig. L-a prins tremuriciul. Şuba noastră, darul din partea oştirii, vedeţi să n-o încurcaţi.

Cîteva slugi de la isprăvnicie se şi repeziră să caute şuba.

O mulţime numeroasă de tîrgoveţi din Astrahan stătea ţinîndu-şi răsuflarea, cu ochii la ataman. Iată vremea înfricoşată, mult-dorită a răfuielii. Iată judecata, neîndu-

rător județ. Iată-l pe voievodul cel atotputernic trîntit la pămînt, de-acum nu mai stîrnește teama... Să curgă sînge! Să-i stea în gît, cîinelui, să-i crape ochii de groază că așa i-a fost dat să moară : în văzul tuturor.

Nici Razin nu ar fi fost Razin dacă ar fi stat acum măcar o clipă pe gînduri : cum să hotărască soarta voievodului cel urît de toată suflarea, urît pentru că în viața asta s-a îmbuibat cu toate bunătățile, a dormit pe moale și nu i-a păsat de nimeni și de nimic.

Veniră cu șuba. Chiar aceea pe care voievodul i-o ceruse cu japca lui Stepan. Tocmai pe aceea o dorise Stepan. Panarama cu șuba trebuia jucată pînă la sfîrșit, de față cu toți, ultima reprezentație și gata.

— Ridică-te, boierule... Stepan îl ajută pe Prozorovski să se adune de jos. Uite-așa... Vedeți ce buni sîntem noi, ce cuminței ? Doare ? Îl doare burticica pe boierul nostru. Păi cine l-a crestat pe boierul nostru pe burtă ? Vai, vai, vai !... Ia pune tu șuba pe tine, boierule. (Ajutat de cazaci, Stepan îl îmbracă pe Prozorovski în șubă cu de-a sila.) Uite ce arătoși sîntem noi ! Așa mai zic și eu !... Ei, acum hai cu mine, boierule. Mergem noi doi sus, sus... Hai cu piciorușul... așa-a... Uite c-am pornit ! Hai că merge boierul, ușurel, ușurel... Las-că mergem noi sus !

Îl duse Stepan pe Prozorovski în clopotniță. Lucru ciudat : niciodată nu-și mai bătuse atamanul capul să născocească o moarte mai altfel pentru dușmanii săi, dar acum pusese la cale ceva întortocheat, un fel de joc.

Mulțimea uriașă privea în tăcere, ridicînd ochii încet sus, tot mai sus...

Stepan și voievodul se iviră pe podișca de sus, unde sînt clopotele. Stătură o vreme, privind jos, spre mulțime. Iar cei de jos se uitau spre ei...

Stepan îi spuse ceva voievodului la ureche, parcă l-ar fi întrebat ceva. Slăbit, caraghios de împopoțonat, voievodul dădu din cap că nu, cam în scîrbă, sau așa li se păru celor de jos. Stepan se răsuci scurt și îl împinse pe voievod cu umărul.

Voievodul se prăbuși pe caldarîmul pieței și nu mai clinti. Cu șuba pe el. Doar că scăpă din buzunarul șubei un bănuț de argint și, sărind pe pietre, se rostogoli la vale... Se rostogoli, mai săltă o dată, sună moale și se liniști ; rămase culcat acolo, cu ochiul lucitor și rotund ațintit spre cerul albastru.

Stepan o luă în jos pe scări.

Începu atunci judecata scurtă a „celor mai buni fii" ai orașului : curteni, negustori, capi de-ai streliților, turnători de la isprăvnicie... Aici nu se mai născocea nimic. Stepan trecea prin fața rîndului prinșilor, întreba :

— Cine ești ?

— Tarasov Luka, uricar la isprăvnicie...

Stepan făcea semn cu mîna : să-l taie. Cazacii de corvoadă care veneau după el tăiau omul pe loc.

— Cine ești ?

— Sukmanov Ivan Semionov, oaspete în cetate... De la Moscova...

Alt semn cu mîna. Din spate se aude o lovitură puternică, cu icnitură :

— U-uh !

— Cine ești ?

— Nu-ți spun, tîlharule, ucigașule, dacă tot...

— I-îc ! Tînăr, da' ce osîndă avea pe el !... Ca porcul.

— Cine ești ?

— M-au luat cu japca, tătucă. Sînt țăran, de la Samara, cu ordin, m-au trimis cu niște hîrtii...

Oamenii din jur ascultau cu lăcomie ce răspund cei din șirul de sub clopotniță, nu scăpau nici o vorbă.

— Minte ! se auziră strigăte din mulțime atunci cînd vorbi cel din Samara. O fi el din Samara, numai că nu-i țăran, e de la isprăvnicie. Și aici tot la isprăvnicie a fost trimis... Omul dracului !

— U-uh ! se opinti cazacul ; capul isprăvnicelului căzu cu un pocnet scurt, un pocnet sec, cutremurător, ca și cum ar fi scăpat cineva pe jos un căuș cu cvas, se opri la picioarele celui din Samara.

Pe unii Stepan îi recunoștea.

— A-a, uricarule ! Cum te cheamă, c-am uitat...

— Alexei Alexeev, tătucă...

— În cîrlige, agățat de-o coastă.

— Tătucă !... Tătucă ataman, veșnic am să mă rog pentru tine și pentru copiii tăi... Fie-ți milă, tătucă ! Poate s-or îndura alții și de tine cîndva, dacă ne ierți...

Îl tîrîră pe uricar spre zid.

— Unde-i îngropăm, tătucă ? îl întrebară unii pe Stepan.

— La mănăstire. Cu toții la un loc

— Și pe voievod ?

— Pe toţi. Creştineşte, cu slujbă de îngropăciune. Care au neveste şi copii... să-i ia ei, să le cînte prohodul la biserică. De muieri să nu se lege nimeni. Stepan se uită cu asprime spre cazaci, mai zise o dată : Asta-i porunca : să nu siluiţi nici o muiere. Numai din drag, dacă vă învoiţi.

În piaţa din faţa isprăvniciei erau aduse cu vraful tot felul de „izvoade", zapise, înscrisuri, urice... Se mai făptui o judecată, cea asupra hîrţoagelor. Aici atamanul împărţi dreptatea cu însufleţire, dezlănţuit cu totul.

— Pune-le grămadă !... Anafura lor !...

Stepan apucase să ia un gît de trăscău ; de cu seară nici nu se schimbase de haine, nu se odihnise nici o clipă ; n-a stat locului, dar se părea că puterea lui abia acum începea să-l salte, să-i facă vînt, să-l învîrte în toate părţile. Nu mai putea s-o potolească.

— Asta-i tot ?

— Tot, tătucă !

— Dă-i foc !

Se înălţară flăcările ca la sărbătoare ; şi-ţi părea că în acea vîlvătaie voioasă îşi află sfîrşitul toată viaţa aceea de huzur deşănţat, toate umilirile, toată trufia şi începea o altă viaţă, dreaptă şi bună. Cînd aşteaptă lumea ceva, aşa îşi închipuie.

— Sunaţi ! răcni Stepan. Toate clopotele să sune !... Da' mai vesel, să putem juca. Fu-ga ! Acum toţi o să jucăm!

Se porni zvon de clopot dintr-o clopotniţă, din a doua, din a treia... Curînd se porniră toate clopotele din Kremlin şi din Oraşul Alb, dangăt cum nu se mai auzise : vesel, candriu, greoi. Loviturile înfricoşate ale „muzicii" se rupeau din înălţimi, se ciocneau între ele, vuind, cădeau asupra oamenilor stîrnindu-le o mîncărime stranie în suflet, dorul de a face ceva zbanghiu, îndrăzneţ, dorul de a ţopăi, de a zbiera... de a se lua la bătaie.

Stepan îşi smulse căciula din cap, dădu cu ea de pămînt şi porni primul în jurul focului. Era el joc şi nu prea era : sălbatec, aţîţător, dezgolit de toate ; aşa-i omul cînd iese de la strîmtoare şi nu-i mai pasă de nimic şi de nimenea.

— Prinde-te-n joc ! zbiera acum Stepan. Tii-i !... A ieşit fata-n pîrleaz, să-mi dea o guriţă ! Şi-a pierdut fata basmaua mai jos, în căpiţă ! Nu te lăsa !... Calc-o mai apăsat !

În urma atamanului intrau în joc alţi cazaci : băteau pasul tare, se lăsau pe vine, fluierau, chiuiau deşucheat, ca muierile... Se încinse jocul cu veselie mare, ca-n bătrîni. Se băgau în joc şi tîrgoveţii, care erau mai îndrăzneţi, dădeau şi ei din picioare, că-i mîncau tălpile.

Stol de păsări negre, speriate, se roteau în aer petice arse din hîrţoage ; zvoneau toate clopotele ; jucau cazacii şi tîrgoveţii Astrahanului, tot mai tare se aprindeau.

— Hai, umblă-ă !... striga Stepan. Că şi el „umbla" cu temei, bătea pasul apăsat... O ciudată măreţie i se întipărise pe faţă, era ceva îndurerat, ca şi cum, după o şedere în temniţă, chinuitor de lungă, s-ar fi uitat la soare. Arde-o ! Mai apăsat !... Pe-aci au călcat boierii... Aici jucăm noi !

Jucau : Us, Mişka Iaroslavov, Fiodor Suknin, Lazar Timofeev, moş Liubim, Siomka Ciopîrţitu, puiul de tătar — toţi. Şuierau, urlau.

Se vede că mai licărea încă, mai trăia în sîngele acestor oameni sămînţa păgînească. Căci sărbătoare era, firească : arderea unor idoli respingători, urîţi, răi — a hîrţoagelor. Se bucurau oamenii.

Stepan îl zări în mulţime pe Matvei Ivanov, îi făcu semn să vină. Matvei se apropie. Stepan îl îndemnă la joc.

— Ia umblă şi tu !... Arată ce pot ăştia din Riazan. C-aţi prins soarele cu sacul, puşcăria cu plăcinţi aţi tencuit-o... Joacă, măi ăsta din Riazan !

Matvei se prinse în joc cu plăcere, depăna caraghios din picioare, ţopăia, îşi vîntura mîinile. Rîzînd, i-o întoarse atamanului :

— Ia vezi, tătucă, mai ştim şi noi cîte unele despre... ăia de la Don !

Focul abia mai pîlpîia.

Lui Ivan Krasulin i-a venit gîndul cel bun : împinse în mijlocul cercului, de-a rostogolul, un butoi cu băutură.

— Ehei !... Bună treabă, îl lăudă Stepan. Hai să bem, cazaci !

Conteniră chiuiturile şi şuierăturile, se desfăcu cercul cel îndrăcit.

Sparseră fundul butoiului ; se apropiau oamenii, îşi luau care cu ce putea, beau.

Tîrgoveţii din Astrahan făceau zîmbre, jinduiau şi ei.

— Să capete toată lumea ! porunci Stepan. Ce staţi ? Ia daţi fuga la beciuri ! Tot să luaţi ! De la voievod, de la

mitropolit, de la toţi ! Împărţeală dreaptă, să nu supărăm pe nimeni ! Care-i nedreptăţit, să-mi spună mie ! De muieri să nu vă atingeţi !

— Faceţi loc, draci împieliţaţi ! răsună deodată glasul puternic, voios al cuiva.

Se dădu lumea în lături, dar tot nu se vedea nimeni.

— La o parte, mocirlă, că vine gunoiul ! suna acelaşi glas, iar omul tot nu se ivea.

Şi iată că-l zăriră : pe cărarea îngustă lăsată de mulţime se apropia hopăind, săltîndu-se în mîini, un om. Băiat tînăr, vesel, zdravăn, frumos, cu ochii senini la culoare. Picioare are, dar sfrijite, scurte ; oricum, saltă iute, cu uşurinţă, mai dihai ca unul întreg. Tîrgoveţii îl ştiau pe ologul cel cu gura mare, se dădeau la o parte cu respect, rîzînd. Acesta hopăi pînă la Razin, se uită la el de jos, îndrăzneţ nevoie mare, vorbi fără sfială :

— Atamane !... Judecă-ne tu, tătucă. Am pricină cu mitropolitul.

— Tu care mai eşti ?

— Alioşka Sokol. Iconar. Mitropolitul mă cam necăjeşte...

— Aşa ? Şi ce ţi-a făcut mitropolitul ?

— Nu vrea să-mi ia icoanele ! Alioşka începu să scoată din sîn iconiţe cît un lat de palmă, mai scoase cîteva... Stepan luă una, se uită la ea.

— Şi ?...

— Le-a poruncit ca de la mine să nu cumpere ! strigă Alioşka.

— Păi, de ce ?

— Întreabă-l pe el ! Aici cine-i ? Alioşka arătă de jos spre iconiţa pe care o ţinea Stepan în mînă.

— Unde ? nu pricepu Stepan.

— Acolo, pe iconiţă...

— Aici ?... Nu ştiu.

— Isus ! Ăsta e. Iar el zice că nu-i bun Isus al meu !

— Păi, cum de nu-i bun ? Un Isus ca oricare altul... Seamănă, am mai văzut eu d-ăştia.

— Păi, vezi ? Da' el cică nu-i blînd Isus al tău, e rău. Unde vezi tu că-i rău ?! Porunceşte-i, tătucă, să cumpere de la mine. Că n-am ce mînca.

Matvei luă şi el o iconiţă de-a lui Alioşka, o privi cu luare aminte. Zîmbi din colţul gurii.

— Ce-ai zis ? îl întrebă Stepan.

— Nimic... Matvei clătină din cap, zîmbi iar şi spuse într-aiurea : Auzi tu ce să-i vină mitropolitului ! Zice că-i rău ?

— Tu cum zici că e Isus ? întrebă Stepan, nemulţumit că Matvei nu vorbeşte de-a dreptul.

— Isus e bun. Aşa se şi arată. Eu tot aşa l-aş fi zugrăvit, dacă mă pricepeam, zise Matvei, înapoindu-i zugravului iconiţa. Straşnic Isus. Prea-i năzuros mitropolitul...

Lui Stepan i se păru că mare şi amară era nedreptatea ce i se făcuse ologului. Şi iar i se umflară, încordate, vinele a răfuială.

— Mitropolitul unde-i ?

— În biserică.

— Hai cu mine, Alioşka, pînă la el. Să ne răspundă el acum ce nu-i place la Isus al tău.

Porniră. Stepan o luă repede din loc, păşind greu, şchiopătînd, aproape în fugă, apoi îşi dădu seama şi încetini pasul. Alioşka hopăia pe lîngă el... Se grăbea. Scăpă icoanele în drum, se opri, începu să le adune repede, să şi le bage în sîn. Şi tot timpul îi tot povestea ceva atamanului, glasul îi suna curat, tinereşte. Stepan îl aşteptă, aruncînd priviri nerăbdătoare spre biserică.

Matvei se apropie de ei ; îi venise şi lui în gînd să vină cu atamanul.

— Tu, aşa zicea, eşti supărat, de-aia îl zugrăveşti aşa! povestea Alioşka. Iar eu de colo : ce te-a apucat ? Ce, ţi-ai pierdut minţile, o iei razna ? Cum să fiu eu supărat pe el ? Că ce, el mi-o fi luat mie picioarele ?

— Stepan Timofeici, ia-mă cu tine, se rugă de el Matvei. Mi-e şi mie poftă să aud ce-o să spună mitropolitul.

— Hai şi tu, se învoi Stepan.

Alioşka îşi adună iconiţele. Merseră toţi trei. Intrară în biserică.

Mitropolitul se ruga în faţa icoanei Maicii Domnului. În genunchi. Văzîndu-l pe aprigul ataman, se sculă repede de jos, ridică mîna, ca pentru afurisenie...

— Anticrist !... Ucigaş ! Nu te-o primi pămîntul, duşman al crucii ! Sfîrşitul să nu-ţi fie...

Lung de statură, cu barba albă, încrîncenat, mitropolitul ştia şi el să inspire teamă şi respect.

— Să taci, ţap răpănos ! De ce-ai poruncit să nu se ia iconiţele lui Alioşka ? întrebă Stepan, înfruntînd privirea mînioasă a bătrînului.

— Ce iconiţe ? întoarse mitropolitul ochii spre Alioşka.

— Iconiţele făcute de Alioşka ! ridică glasul Stepan.

— Iconiţele mele ! răcni Alioşka, prinsese şi el curaj.

— Mă pîrăşti tu pe mine, prăpăditule ?! strigă uimit mitropolitul. Şi la cine te-ai dus cu jalba ? La anticrist ! La cel care-l calcă pe Dumnezeu în picioare... Iar tu la el te duci să te plîngi ! Uite-te la el : ăsta-i anticristul ! Uite-te la el ! arătă bătrînul drept spre Razin. Priveşte-l ! Vezi tu focul ce-i arde-n ochi ?... E verde ! cu mîna întinsă către Stepan, mitropolitul vorbea tare, aproape strigînd. Descalţă-l ! Ai să-i vezi şi copitele !...

— Răspunde ! Stepan făcu doi paşi spre mitropolit. Ce nu-i bun la Isus ? Spune-ne nouă aici, ce nu-i bun ? începu şi Stepan să strige, apărîndu-se fără să vrea, căutînd să-l coboare pe bătrîn de la înălţimea pe care acesta o dobîndise deodată cu „anticristul" lui şi cu mîna aceea ameninţătoare.

— Huleşti ? Asupra cui cutezi tu să ridici glasul ? rosti mitropolitul Iosif. Ai tu cruce ? Ai ?

Stepan se strîmbă ca de junghi, se răsuci scurt şi se îndepărtă de mitropolit. Se aşeză pe un scăunel cu ochii ţintă la duhovnic, fără să-l slăbească. Se cam pierduse atamanul.

— Ce are Isus că nu-i bun, sfinte părinte ? îl iscodi Matvei. Nu te mînia, spune-ne să pricepem.

Mitropolitul iar îşi înălţă cu măreţie glasul :

— Dumnezeu preamilostivul şi-a dat fiul la moarte şi chin... E rău, cum îl faci tu e rău ! zise el deodată către Alioşka ; îi scăpase vocea în ţipăt subţire. Şi nu te mai du, nu te mai plînge. N-am să vă las să-l huliţi pe Domnul! Isus ne învaţă la bine, la credinţă. Iar ăsta în ce crede ? mitropolitul smulse iconiţa din mîna lui Alioşka, i-o vîrî în ochi. Ăsta mai să ia cosorul în mînă, să se ţină de tîlhării pe Volga. Cu ăstălalt împreună, arătă Iosif către Stepan. Îndată s-or înţelege ei...

Stepan sări în picioare şi ieşi din biserică.

— Nu faci bine, sfinte părinte, spuse Matvei. Ori poate îţi doreşti moartea ?

— Nu va îndrăzni mîna ticălosului...

— Îndrăzneşti tu cu limba, îndrăzneşte şi el cu mîna. Ce te-ai pornit aşa ?

— Uite că da... m-a băgat în păcat ! Îndîrjit tare, mitropolitul îi dădu lui Alioşka una cu iconiţa în cap şi se întoarse iar către Sfînta Născătoare : Doamne, iartă-l pe robul tău cel păcătos, iartă-mă, Sfîntă Născătoare... Ascultă-mi ruga, Fecioară Preacurată, dă-le minte tîlharilor !

Alioşka îşi trecu mîna prin păr ; se muie şi el, se speriase.

— Zici că-i rău... Da' tu nu eşti ?

— Să mă scoateţi voi din răbdări !...

Cu pas grăbit, Stepan intră iar în lăcaş... Îl aducea cu el pe Siomka Ciopîrţitul.

— Pe cine înveţi tu de bine ? întrebă el aprins, ducîndu-se din nou spre mitropolit. Care-i ăla cu inima milostivă ? Tu ? Ia uită-te aici ! îl prinse pe mitropolit de piepţii sutanei şi-l tîrî spre Siomka. Cască gura, Siomka. Priveşte !... Priveşte, pui de lele ! Unde se fac lucruri d-astea ?! Poate prin cămările tale ? Ei, ce-mi zici, ţap milostiv ? ! Stepan îl scutură o dată tare pe Iosif. Toată Rusia aţi pus-o în brînci cu rugăciunile voastre, anafura şi toţi dumnezeii cui v-a fătat !... Mujicul să nici nu ridice glasul c-aţi şi venit voi, cu sutanele voastre puturoase ! Roagă-te la Isusul lui Alioşka ! Stepan îşi smulse pistolul de la brîu. Roagă-te ! Alioşka, pune-i-l pe Isus al tău în faţă.

Alioşka hopăi pînă în dreptul mitropolitului, sprijini iconiţa de perete, în faţa lui.

— Fă-ţi rugăciunea, te omor ! Stepan ridică pistolul.

Mitropolitul scuipă pe iconiţă.

— Omoară-mă, ticălosule, călăule !... Ucide-mă, cîine împuţit ! Blestemat să fii !

Ca biciul îl izbiră pe Stepan acele cuvinte. Îşi încleştă dinţii... Se albi la faţă.

Matvei căzu în genunchi în faţa lui...

— Tătucă, nu trage ! Nu intra în ispită... E viclean, anume vrea, să înspăimînte poporul, să-l depărteze de noi. Nu vezi că-i bătrîn, şi-aşa îl paşte moartea curînd... vrea s-ajungă mucenic ! Nu-l omorî, Stepane, nu-l omorî ! Nu-l omorî !

— Cîine vîndut, rosti Stepan cu glas ostenit, puţin răguşit, vîrîndu-şi pistolul la cingătoare. Iudă. Adevărat

a grăit Nikon : eşti Iudă ! Lingi cizma ţarului... Nu lui Dumnezeu îi eşti tu rob, ci ţarului !

Iar îl apucase pe Stepan turbarea, nici nu mai ştia ce să facă, cum să i-o întoarcă mitropolitului.

Iosif făcea sîrguincios mătănii în faţa Sfintei Născătoare, mormăia o rugăciune, la ataman nici nu se uita.

Pradă unei adînci tulburări, Stepan îşi roti privirea... Aruncă ochii spre mitropolit, se uită iar în jur... Se năpusti deodată la iconostas, doborî cu o lovitură icoana Maicii Domnului şi strigă către mitropolit, crunt, ca la luptă :

— Nu minţi, cîine ! Nu mai minţiţi !... Că dac-ai şti de Dumnezeu, ţi-ai bate tu joc de un olog ?

— Tătucă, nu trebuie..., se sperie de tot Alioşka.

— Sparge, strică, taie tot, grăi Iosif, smerit. Nerod eşti şi rătăcit la minte... Ştii tu ce-ai făcut ? Nu în ea ai dat ! arătă el spre icoană. În maică-ta ai dat, cîine.

Stepan îşi smulse sabia, se repezi la iconostas, lovi de cîteva ori, cu toată puterea, coloanele răsucite, suflate cu aur, apoi singur păru că se înspăimîntă... rămase pe loc, suflînd greu, se uită năucit la sabie, parcă nu mai ştia ce să facă cu ea...

— Doamne, iartă-l ! se ruga mitropolitul cu glas tare. Iartă-l, Doamne !... Că nu ştie ce face. Îndură-te, Doamne.

— Eh, tare-i viclean bătrînul ! îi scăpă lui Matvei.

— Tătucă, nu trebuie ! porni să plîngă Alioşka, cu ochii la ataman. Mi-e frică, tătucă...

— Iartă, Doamne, pe cel care-a ridicat mîna, că nu ştie...

Mitropolitul privea în sus, spre crucifix, se închina fără oprire.

Stepan aruncă sabia în teacă, ieşi din biserică.

— Cine l-o mai fi născut şi pe balaurele ăsta ! grăi îndurerat mitropolitul, uitîndu-se în urma atamanului. Mai bine-l năbuşea în somn cînd era prunc de ţîţă !...

— Zît ! strigă la el Matvei. Croncăneşti, ai ?... Şi mai şi blestemi ! Întoarnă-ţi afurisenia asupra ta, neruşinatule. Lingău... Nu-i de nasul tău să blestemi ! Mai uite-te şi la tine... Lui Nikon ce i-aţi făcut ?... Şi uite că nu vi s-a uscat limba, mai faceţi umbră pămîntului, milogilor.

Păşea mohorît Stepan, trecea tăcut prin mulţimea prinsă în arşiţa beţiei sărbătoreşti. În piaţa Kremlinului peste tot erau butoaie cu băutură. Cazacii şi tîrgoveţii

din Astrahan chefuiau în plin. Zărindu-l pe ataman, se porniră să zbiere din toate părţile :

— Să trăiască tătucul nostru, Stepan Timofeici !

— Să-ţi dea Dumnezeu mulţi ani de viaţă şi sănătate să-ţi dea, că ne-ai izbăvit !

— Slavă tătucului Stepan !

— Trăiască Donul cel slobod !

— Îţi turnăm un pocal, tătucă ?

— Beţi voi, spuse Stepan.

Şi intră în clădirea isprăvniciei.

Acolo, pe o masă aşternută cu un covor scump, zăcea mort Ivan Cernoiareţ. Fusese ucis Ivan în lupta din noaptea aceea.

Nu mai era nimeni în încăpere.

Stepan se lăsă, greu, pe scăunelul de la căpătîiul lui Ivan.

— Asta-i, Vania..., zise.

Rămase dus pe gînduri, privind spre fereastră. Chiar şi pînă aici, dincolo de zidurile de piatră, răzbătea larma chiolhanului de afară.

Şezu aşa multă vreme atamanul, parcă trăgea cu urechea, dar nu auzea nimic.

Scîrţîi uşa... Intră Siomka Ciopîrţitu.

— Ce-i, Siomka ? întrebă Stepan. Nu-ţi arde să te veseleşti ?

Siomka mugi încetişor.

— Nici mie nu-mi arde, spuse Stepan. Nici să beau nu pot. Oraşul l-am luat, dar bucurie... n-am. Nici atîtica nu pot să-mi adun în suflet. Uite că se-ntîmplă şi-aşa.

Şi iar tăcu îndelung. Apoi întrebă :

— Tu, Siomka, crezi în Dumnezeu ?

Siomka făcu din cap că da.

— Dar crezi că ce-am pornit noi e lucru bun ? Vezi tu, popa ăla face gălăgie... cică îl călcăm pe Dumnezeu în picioare. Păi, noi pe Dumnezeu cu ce-l supărăm ? Eu pe Dumnezeu n-am pică. Auzi, că-l călcăm în picioare... Cum aşa ? Cum de vine asta ? Adică noi să-l călcăm pe Dumnezeu în picioare ? Nu-i aşa că tu nu crezi una ca asta ?

Siomka făcu din cap că nu, nu crede. Dar altceva îl rodea pe el, căci de aia venise. Începu să mugească, să arate : făcu semnul crucii, îşi schimonosi faţa, se puse şi în

genunchi... Stepan nu înţelegea. Siomka se ridică în picioare, privindu-l neputincios.

— Nu pricep... Ia mai fă o dată, îl rugă Stepan.

Siomka arătă cu mîinile o barbă, mitra de pe cap, făcu semn către biserica de unde venise, unde aflase ceva însemnat şi cumplit.

— Mitropolitul ?

Siomka încuviinţă repede din cap, mîrîi ceva, că aşa este. Şi tot dădea să-l lămurească, să-i spună că mitropolitul pune ceva la cale.

— Că vorbeşte ? Şi ce ?... Ce mi-e mie de mitropolit? Ce l-a mai apucat pe ţapul răpănos ? O fi ocărînd ? Lasă-l...

Siomka arătă cu mîna spre Stepan.

— Pe mine ? Aşa va să zică. Mă suduie ? Apoi dracu să-l ia !

Siomka se lăsă în genunchi, ridică mîinile cruce deasupra capului.

— Îmi dă cu crucea-n cap ?

— Mm... ă-ă..., clătină iute din cap Siomka. Şi se puse să-i desluşească mai departe : că o să-i facă lui Stepan ceva groaznic, că mitropolitul o s-o facă.

— A-a-a !... Mă afurisește ? Mă blestemă în biserici?

Siomka făcu din cap a încuviinţare. Şi rămase întrebător, îngrijat, cu ochii la Stepan.

— Am priceput, Siomka : mă blestemă pe toată ţara Rusiei. Ei şi... o să mă blesteme. Nu-i mare necazul. Dar de Ivan îţi pare rău ?

Siomka făcu semn că-i pare rău... Tare mult... Se uită la Ivan.

— Uite, vezi, stau aici şi nu-mi vine să cred : oare nici Ivan nu mai e cu mine ? Frate mi-a fost Ivan. A fost om bun... Păcat. (Mai tăcu Stepan o vreme.) I-om stîrpi pe toţi boierii, Siomka, să vezi ce bine-o să ne fie atunci, ne uşurăm. Iar dacă se îndărătniceşte ţarul, îi dăm şi ţarului una sub coadă ; găsim noi unul de-al nostru. Măcar să-şi tragă oamenii sufletul. Punem legea căzăcească în toată Rusia. Aşa facem... Că aşa-i creştineşte. Tu nu vrei să te însori ?

Siomka se miră şi arătă că nu.

— Că te-am însura noi... Orice fiică de boier, cea mai frumoasă, aş cununa-o cu tine. Dacă ocheşti vreuna să-mi

spui : facem nunta. Du-te de mi-l cheamă pe Fiodor Suknin.

Siomka plecă.

Stepan se ridică, începu să umble prin încăpere. Se opri în dreptul mortului. Scrută îndelung chipul nemişcat al prietenului. Îi atinse fruntea, nu ştia nici el de ce... Îi îndreptă mîna pe piept, rosti încet, ca o ultimă urare, numai a lor :

— Dormi în pace, Vania. Or vărsa ei lacrimi de sînge pentru asta.

Sosi Suknin.

— Du-te în odăile mitropolitului, îl iei de acolo pe fiul mai mare al lui Prozorovski, pe Boris, şi-l aduci la mine. Acolo sînt, cu mama lor.

Suknin porni să îndeplinească porunca.

— Stai, mai zise Stepan. Ia-l şi pe fiul celălalt, ăl mai mic, şi spînzură-i pe amîndoi cu capul în jos, pe ziduri.

— E mic de tot ălălalt... Mai bine să nu...

— Eu cu cine vorbesc ? ! răcni Stepan.

Şi se uită la Fiodor : nu ură, ci rugă i se citea în ochii înlăcrămaţi. Rosti încet, neînduplecat :

— Trebuie.

Suknin plecă.

Intră Frol Razin.

— Şi-a cam dat în petic Vaska... Spune despre tine în cîrciumă tot ce-i vine la gură.

— Ce zice ?

— Cică Astrahanul el l-a luat, nu tu. Şi Ţarifînul tot el l-a luat.

Stepan se strîmbă de parcă ar fi înghiţit pelin ; şchiopătînd, se duse pînă la geam, privi afară, se întoarse... tăcu.

— Tăntălău, zise. Beat tare ?

— Abia stă...

— Cine-i cu el ? Stepan se aşeză într-un jilţ de lemn.

— Toţi ai lui... Haholi, ăia din Tambov. Mai să-l taie pe Ivan Krasulin. Ăla vroia să-i mai scurteze limba...

Stepan sări în picioare, păşi iute spre ieşire.

— Hai. Acum să-l vezi că-mi ia şi Moghilevul.

Le venea, însă, în întîmpinare, tot atît de hotărît şi de repede, Larka Timofeev ; îl împinse pe Stepan înapoi în odaie... Îl privi pe ataman crunt, drept în ochi.

— Dacă-ţi închipui, începu Larka, umflîndu-şi nările, că numai tu răspunzi pentru noi toţi, să ştii că noi aşa nu credem. Ai despicat ceva iconiţe ? !...

Descumpănit, căci nu mai avusese vreme să se învăluie în mînie ca într-o platoşă, Stepan se uita la esaul.

— Ce-i cu tine, Larka, ai căpiat ? îl întrebă.

— Eu nu ! Tu ai căpiat !... Te-ai apucat să dai cu sabia-n icoane. Iar mitropolitul le arată acum la toată lumea. Cheamă oamenii în biserică şi le arată... În loc de sărbătoare... am dat de necaz : s-au speriat cu toţii, au şi zbughit-o din biserică. Se şi tem să se uite la noi...

Abia acum se dumiri Stepan cît de neaşteptată, drept la ţintă, fusese lovitura mitropolitului : acum are să bage frica în oameni şi pe mulţi are să-i întoarcă... Înţelept, blestematul de moşneag ! Te pocneşte cînd ţi-e lumea mai dragă.

Stepan se aşează înapoi în jilţ. Îi privi pe Larka, pe frate-său Frol... Clătină din cap.

— Ce facem, băieţi ? Nici n-am gîndit că... Ce facem? Spuneţi voi, îi grăbi el acum.

— Închidem biserica, îşi dădu Frol cu părerea.

— Cum s-o închidem ? nu pricepu Larka.

— Uite-aşa, o-nchidem... şi nu mai lăsăm pe nimeni înăuntru.

— Ei ? se lumină la faţă Stepan.

— Nu... de-acum au văzut, se împotrivi Larka. Ar fi şi mai rău.

— Atunci cum ? întrebară aproape într-un glas Stepan şi cu Frol.

— Păi, cum ? mai întrebă o dată Stepan. Au să fugă de noi, aşa-i.

— Nici eu nu ştiu. Să ieşi în pridvor, să le spui : „Vedeţi voi, m-am aprins şi eu..."

— E-e-e, făcu Stepan ; nu-i plăcuse gîndul. Păi, cum vine asta ?... Limpede că m-am aprins, numai că astea-s icoane ! Iar ăia-s mujici : de ascultat mă ascultă ei, iar noaptea, pe furiş, tot o şterg. Unde-i Matvei ? Ia vezi, Frol, caută-mi-l pe Matvei.

— Asta-i ! strigă Larka. Facem aşa : găsesc eu îndată un călugăr pe-aci, îl învăţ ce şi cum, el iese în faţă şi le spune tuturor : „Mitropolitul le tot arată oamenilor icoanele stricate, cică Stenka le-a tăiat. Nu-l credeţi : chiar

mitropolitul m-a pus pe mine să le sparg ca să dea el vina pe Stenka". Cum e ?

Fraţii Razin, uluiţi de găselniţa fulgerătoare a parşivului de Larka, se uitau la el în tăcere. Îi mergea esaulului mintea cum umblă hoţul prin casă străină : ştia unde să calce să nu facă zgomot, cum să-l pocnească pe stăpîn, pe unde să sară dacă se încurcă treaba — pe toate le ştia.

— Unde găseşti tu un călugăr ca ăsta ? întrebă Stepan primul lucru care-i veni în cap ; de mai multe ori i se întîmplase să-l uluiască Larka.

— Doamne !... Îl găsesc eu. Ce, crezi că părinţeii nu vor să trăiască ? Toţi vor.

— Du-te, spuse Stepan. Du-te de-l opreşte pe mitropolitul ăla, că multe rele ne face. Am dat şi eu greş, ce mai...

— Şi pe urmă ieşi tu şi-l faci de ruşine pe mitropolit de faţă cu toată lumea. Zici aşa : „Vai de mine şi de mine, om bătrîn să născoceşti tu lucruri d-astea despre mine..."

— Nu, se împotrivi Stepan. Eu nu mă duc. Săpuneşte-l tu cum se cuvine. Iar tătuca, spune-le, s-a îmbătat şi doarme. Nu, nu s-a-mbătat, ci... s-a dus undeva cu cazacii. Caută-l, găseşte-l mai iute pe călugărul ăla, dă-i de toate, să spună la toată lumea că el a spart icoanele. Bun cap ai tu, Larka. Nu bei, de aia îţi merge bine mintea. Halal ţie ! Măi, dar eu ce-am încurcat-o !...

Nebăutorul Larka şi cu Frol plecară să pună treaba la cale.

În tinereţe Larka fusese cît pe-aci să se otrăvească rău cu basamac din cel întors şi de atunci nu mai putea pune strop de băutură în gură. Se chinuia din pricina asta, murea de ruşine, dar nimic nu-l putea face să ia măcar o înghiţitură : cum încerca, cum zbura totul afară, pe urmă scrîşnea din dinţi şi suferea. Aşa o tot ducea : ca un cal de căruţă în rîndul armăsarilor de pe Don. Poate tocmai de aceea era el aşa, mai înrăit.

— Eu şi cu Fedka Şeludiak îl beştelim pe mitropolit, zise esaulul cel descurcăreţ către Frol, iar între timp căutăm şi-un călugăr... Nu, mai bine facem aşa, se opri Larka. Tu şi cu Fiodor Suknin chemaţi oamenii să vină încoace, cît mai mulţi, cică au sosit veşti însemnate, iar eu îl aduc pe călugăr. Pe urmă îl scoatem şi pe mitropolit la lumina zilei...

— Luaţi-l şi pe Matvei cu voi, îl sfătui Frol. Să-l dăscălească şi el. Cu vorbe ţărăneşti... ştie el cum.

— Da' mai lasă-l încolo... pe Matvei al vostru. Ne-om descurca şi fără el.

...Pe Us nu l-a mai găsit Stepan prin cîrciumi : tovarăşii de pahar, auzind ei că-l caută atamanul şi că-i mîniat, îl ascunseră din vreme pe Vasili care era de-acum beat lemn.

Pe malul Volgăi cazacii şi streliţii care li se alăturaseră împărţeau prada luată de la boierii din Astrahan. Stepan se duse pînă acolo să vadă dacă se face împărţeală dreaptă, luă cu el o gloată de calici şi porni să-i aşeze în casele oamenilor stăpînirii şi negustorilor care fuseseră ucişi. Curînd se ţineau după ataman aproape toate mahalalele Astrahanului... Mulţi duceau cu ei puţinele lor lucruşoare ca să se poată aşeza de îndată în palatele boiereşti.

Merseră întîi la casele celor omorîţi la Ciornîi Iar, apoi trecură la casele celor ucişi în noaptea şi în dimineaţa aceea... şi tot mai venea popor în urma atamanului. Stepan ieşi în drumul cel mare — de la Volga spre Oraşul Alb — şi luă la rînd toate casele mai mari : să-i aşeze pe toţi sărăntocii şi zdrenţăroşii.

Aproape nicăieri n-au găsit nici stăpînul, nici fiii mai vîrstnici : se ascunseseră. Pe ceilalţi oameni ai casei şi pe slujitori îi zvîrleau afară... Lacrimi peste tot, plînsete. Nu se atingeau de nimeni : aşa poruncise atamanul. Le dădeau voie să-şi adune ceva lucruri... Şi în fiecare loc beau un pahar de casă nouă cu proaspeţii stăpîni. Şi în fiecare loc mai beau un pahar întru pomenirea lui Ivan Cernoiareţ.

Către sfîrşitul zilei Stepan se ameţise tare. Îşi aminti de Us, se zborşi iar, porni să-l caute. La vremea aceea, dintre cei care erau cu el, treji mai erau doar Matvei Ivanov, Fiodor Suknin şi frate-său Frol. Stepan ba se burzuluia şi ameninţa că-l îneacă pe Vaska, ba plîngea şi-l chema pe Ivan Cernoiareţ... Întîia dată cînd l-a văzut Matvei pe Stepan plîngînd i s-a ridicat părul măciucă. Ceva de groază... Îl mai văzuse el pe Stepan în clipe crîncene, dar atunci ştiuse cumva, după ochi, că n-a ajuns încă la pragul din urmă, la nebunie. Dar iată că acum a atins pragul. Iată cum din durere se naşte rătăcirea minţii. În

ochii atamanului, care nimic nu mai vedeau, nu mai era decît ţipătul durerii.

Ajungînd în preajma Kremlinului, Stepan intră în clădirea isprăvniciei, acolo unde zăcea Ivan. Căzu la picioarele prietenului ucis şi începu să urle... Şi se porni să bocească precum muierile :

— Vania, cu ce te-am supărat eu pe tine aşa tare, prietene, dragul de tine ? ! De ce te duci ? O-oh !... Mă doare, Vania, mă sfîşie-e-e ! Nu pot ! Nu mai po-o-ot !...

Tăcu Stepan vreme îndelungată, gemea doar încetişor, printre dinţii încleştaţi, clătina din cap, cu faţa în palme. Apoi se ridică deodată şi se apucă să-l salte pe Ivan de pe năsălie.

— Scoală, Vania ! Ia mai dă-i în... Hai să bem.

Ivan, cu capul sfărîmat, atîrna în braţele lui Stepan... Iar Stepan tot încerca să-l aşeze pe masă, să şadă cum şezuse şi Stîr în isprăvnicia din Ţariţîn.

— Hai şi ne-om veseli ! Tare rău mi-e fără tine..., zicea el întruna.

— Stepane, dragule, se rugă de el Matvei. Stiopuşca!... E mort Ivan, unde vrei să-l duci ? Lasă-l jos. Nu trebuie. L-au omorît, trezeşte-te, pentru numele bunului Cristos! Ce să-l mai tulburi ? L-au ucis.

Şi atunci îl cuprinse groaza pe Matvei. Stepan întoarse privirea spre el... Matvei îngheţă : îl priveau doi ochi de nebun, cunoscuţi, dragi pînă la lacrimi, dar de nebun.

— Cine l-a ucis ? întrebă încet Stepan.

Tot mai ţinea mortul în braţe.

— În luptă l-au omorît... Matvei începu să se tragă înapoi, spre uşă. Azi noapte...

— Cine ? Tot timpul a fost cu mine.

— Trezeşte-te, Stepane, zise Fiodor. Vezi bine că l-au ucis... Cum să mai afli cine ? Lîngă poarta Kremlinului... un foc de flintă. Ivan, fie-i ţărîna uşoară, mereu s-a băgat înaintea altora la bătaie. De pe zid s-a tras. Şi n-a fost cu tine, era cu moş Liubim, uite-l ; întreabă-l pe Liubim, el a văzut... Noi eram de-acum în cetate, dar la poartă se mai băteau.

Stepan stătu mult aşa, cu mortul în braţe, parcă se chinuia greu să priceapă ceva. Pricepu într-un tîrziu, cu mare amărăciune, strînse la piept capul însîngerat al prietenului, îl sărută pe ochi.

— L-au ucis, rosti el. Trebuie să-i cîntăm prohodul. Şi nici nu l-am îmbăiat...

— Acum pune-l şi tu jos..., începu iar Matvei.

Dar Fiodor îi aruncă o privire fioroasă, îi făcu şi semn: lasă-l să-l prohodească ! Mai bine să-şi facă treabă cu mortul decît să-i trăznească altceva. Tot Astrahanul e acum ca un butoi de pulbere ; atît ar mai trebui să arunce Stepan o surcică aprinsă : zboară dracului în aer tot oraşul pentru sfînta pomenire a sufletului lui Ivan Cernoiareţ. E de-ajuns să iasă Stepan afară şi să spună vorba aia.

— Trebuie să-i facem prohodul, se grăbi Matvei să-şi dreagă greşeala. Păi, altfel cum ? Trebuie să-i facem prohod, că doar e creştin.

— Trebuie, zise şi Frol Răzin.

Stepan porni spre biserică, cu mortul în braţe.

— Chemaţi-l pe mitropolit, porunci el.

L-au căutat pe mitropolit, dar nu l-au găsit. Îl mustraseră, în văzul mulţimii îl certaseră Larka şi Şeludiak pentru „coţcării". Mitropolitului mai să-i sară ochii din cap... Îl uluise mai ales faptul că s-a găsit un călugăr care să-l facă de mincinos. După treaba asta nu l-a mai văzut nimeni, se vede treaba că s-a ascuns.

Prohodul l-a cîntat popa Ivaşka, răspopitul.

După aceea i-au prohodit pe toţi cei căzuţi...

16.

Dimineaţa Stepan fu trezit de Matvei.

— Stepane, hei, Stepan !... îl înghionti el pe ataman. Hai, scoală-te !

— A-ăă... Stepan îşi dezlipi cu greu pleoapele ; o odaie necunoscută, întunecată, abia se lumina de ziuă. Ce e ?

— Trebuie să te scoli.

— Care eşti ?

— Hai, scoală. Eu sînt, Matvei.

Stepan îşi ridică acum capul greu de băutură, se uită în jur. Alături de el era întinsă o femeie, îşi mijea ca o mîţă ochii însomnuraţi. Tînără, pufoasă şi neruşinată.

— Tu cine eşti ? o întrebă Stepan.

— Nevestica ta, rîse muierea.

— Ti-ii !... Stepan întoarse capul.

— Ia du-te tu de-aici ! se răsti Matvei la muiere. Ţi-arăţi şuncile... proasto. Ai dat de bine.

— Stepane, ia împuşcă-l, zise muierea.

— Du-te, porunci Stepan, fără să se uite la „nevestică".

Muierea îşi trase de sub plapumă trupul bine făcut, împlinit în păcat, se întinse cu un suspin de plăcere, dulce... Şi iar rîse voioasă.

— Ah, ce mai nopticică !... M-ai istovit.

— Ţi-am spus să pleci ! strigă la ea Matvei. Pic de ruşine n-ai... Ai prins o nopticică... gata, mulţumeşte-te cu atît.

— Na, pupă piciorusul, întinse muierea piciorul spre Matvei.

— Ptiu !... Matvei înjură, rar i se întîmpla să înjure. Stepan îi dădu brînci muierii din pat.

Muierea scoase un ţipăt prefăcut, îşi luă lucruşoarele şi se făcu nevăzută printr-o firidă boltită între zidurile de piatră.

Stepan îşi lăsă picioarele jos din pat, îşi pipăi creştetul.

— Mai ţii minte ceva ? îl întrebă Matvei.

— Adu-mi ceva să mă dreg. Abătut, Stepan căută cu ochii împrejurul încăperii albe, arătoase, cu ferestre înguste. Unde sîntem ?

Matvei scoase din buzunar un clondir turtit, închis la culoare, i-l dădu.

— În căsoaiele voievodului.

Stepan bău cu lăcomie, oftă uşurat :

— Hu !... Şezu puţin aşa, cu capul în piept.

— Stepane, aşa nu se poate... Matvei se pregătise să vorbească lung şi cu simţire. Dacă o ducem tot aşa, om juca noi pîn-la Moscova şi mai departe, pînă-n anafura mă-si, cum spui tu. Atunci cînd...

— Unde-i Vaska ? întrebă Stepan.

— Unde-i Vaska ? Păi, cine-l mai ştie ! ? Şade şi el, tot aşa, pe undeva, să se dreagă. Tu parcă mai ţii minte ce-a fost ?

Stepan strîmbă din nas :

— Nu mă bate la cap, Matvei. Mi-e lehamite.

— Are de ce să-ţi fie ! De Vaska trebuie să te desparţi, pînă nu daţi amîndoi de belea. Cît sînteţi împreună n-aveţi cum s-o ocoliţi. Lasă-l aici, pune-l ataman

peste cetate, că altfel e cu binele ! Şi încă ceva, Stepane : trebuie să plecăm. E musai să plecăm. Tu eşti om de oaste, oare nu pricepi ? Dac-o ţin tot aşa, îşi beau minţile cu toţii !... Aici nu mai avem ce face ! Aici nu mai vine bărbatu-său cu toporul. Pe la spate, adică...

— Pricepem noi, pricepem... Dar dacă nu-i laşi să petreacă, iar iese cu supărare. Aşa că nici nu ştiu care-i necazul mai mare : să-i las să petreacă sau să nu-i las. Ce-ai zis tu, asta pricep şi eu, Matvei, dar mai departe... nu mă dumiresc deloc cum o fi mai bine.

— Domoliţi-o şi voi un pic. Şi bea şi tu mai puţin. Te prosteşti... şi-i păcat. M-apucă şi groaza, Stepane. Zău aşa.

— Iar ai venit să mă dăscăleşti ? zise nemulţumit Stepan.

De data aceasta, nu se ştie de ce, Matvei nu se mai sperie.

— Păi, niţeluş îţi cam trebuie. Dacă-i aşa cum văd eu şi vrei să ajungi ţarul mujicilor, atunci ascultă : eu, mujicul, am să-ţi mai spun din cînd în cînd ce şi cum. (Matvei rîse pe sub mustaţă.) Eu pot să-ţi spun, vezi bine, cînd faci ceva ce nu trebuie, că doar n-o să-ţi spună boierii...

— Ce ţar ? se minună Stepan. Ce te-a apucat ?

— Aşa strigai tu ieri. Beat-criţă. (Iar rîse Matvei.) Dar ştii tu ce fel de ţar îi trebuie mujicului ?

— Ce fel ? întrebă Stepan, după o vreme.

— De nici un fel.

— Asta nu s-a mai pomenit.

— Ei, dacă nu s-a pomenit, atunci să fie unul care să nu se bage în viaţa mujicului. Şi să nu ia şapte piei de pe el. Aşa ţar ne trebuie. Aşa se simte mujicul slobod : lăsaţi-l în pace să-şi are el pămîntul. Şi să-şi crească pruncii. Toate celelalte le-o face el singur : şi-o izvodi el cîntecele, şi poveştile, şi cugetul, şi legile... Spune-i asta mujicului şi are să te urmeze pînă la capăt. Şi n-o să te lase. Atunci merge el mai departe şi decît cazacii tăi. Şi nici cu numele patriarhului nu mai trebuie să-l ademeneşti, chipurile, c-ar fi alături de tine...

Stepan îl privi cu luare-aminte :

— Asta era !... Aici dai tu greş, cu toate că eşti bun la minte : vezi tu, mujicul ăsta al tău...

— Că de ce-i al meu ?

— Păi, al cui ?

— E și-al tău. De ce te dezici de el ?

— Naiba să-l ia al cui e ! Îi face de petrecanie boierului de pe moșia lui și așa gîndește : gata, acum sînt slobod. Dar nătîngul nu-și dă seama : mîine l-or pune pe altul. Dar dacă știe că odată cu el s-au ridicat și patriarhul, și țareviciul...

— Care țarevici ? căscă ochii Matvei.

— Alexei Alexeici.

— Păi, ăsta s-a prăpădit !

— Cine ți-a spus ? Stepan îl privi întrebător pe țăranul din Riazan, parcă ar fi vrut să vadă cum îi pică vestea asta nemaiauzită.

— Dar s-a prăpădit ! se înfierbîntă Matvei.

— Mint. Trăiește... Țarul și cu boierii i-au făcut zile fripte, iar el a plecat de-acolo. Trăiește.

Matvei se uită mai cu luare-aminte la Stepan. Pricepu.

— Ia uite unde bați tu... Zici c-a plecat ?

— A plecat.

— Și a venit la tine ?

— Și a venit la mine. Păi, la cine altcineva ?

— Asta-i limpede, că altundeva n-avea. De Grișka Otrepiev * ai auzit ?

— De Grișka ? Stepan tăcu deodată, parcă acum l-ar fi străfulgerat un gînd puternic, venit pe neașteptate. Am auzit eu de Grișka, am auzit... Cum o cheamă pe muiere?

— Care muiere ?

— Nevestica asta a mea...

Matvei rîse :

— Arina.

— Arișa ! dădu glas Stepan.

Intră Arina, îmbrăcată în straie scumpe.

— Ce-i, sufleţelul meu ? Ce-i, cocoșelule...

— Ptiu ! îi sări țandăra lui Stepan. Termină ! Ieși pînă afară, spune-le cazacilor : să mi-l caute pe Mișka Iaroslavov. Să vină fuga la mine !

Arina îi făcu o mutră lui Matvei și ieși.

Stepan își trase nădragii, ciorapii. Porni să umble prin încăpere.

---

* Călugăr din Moscova, cunoscut și sub numele de „falsul Dimitrie", impostor, pretendent la tronul Rusiei în timpul domniei țarului Boris Godunov ; ucis în cursul răscoalei din 1606. — *n.t.*

— Şi ce fel de Dumnezeu îi trebuie mujicului ? întrebă ; parcă vorbea cu gîndurile lui.

— Dumnezeu ?... acum rămase Matvei pe gînduri ; vroia să răspundă pe îndelete, dar aşa, pe îndelete, de-a dreptul, nu se gîndise niciodată ce fel de Dumnezeu îi trebuie mujicului.

— Ei ? mai întrebă o dată Stepan, după un timp ; de cîte ori stătuse de vorbă cu mujicul cel mintos şi tot nu se dumirise : o fi crezînd în Dumnezeu sau nu.

— Stau şi eu să mă gîndesc. Unul aşa... să nu se tîrască omul de-a buşilea în faţa lui. Unul de-al nostru. Să stau cu el aşa, ca-ntre vecini, cum ziceai şi tu. Am avut eu în sat un vecin... Un moş. Cam ca ăla ar trebui. Şi zici că trăieşte ţareviciul ?

— Ce-i cu moşul ? nu mai vroia Stepan să vorbească despre ţarevici.

— Era cam sucit moşneagul... Aşa zicea : pentru mine eu sînt Dumnezeu.

— I-auzi !

— Straşnic moş. S-a prăpădit, fie-i ţărîna uşoară. De unul ca el nu m-aş fi temut. Şi încă ceva : pe el măcar l-aş fi priceput. Că pe ăsta, privi Matvei spre colţul cu icoane, pe ăsta nu-l pricep. Toată viaţa mi s-a spus să-mi fie frică de el. Şi de ce ? Nu pricep. Şi tu eşti fioros, dar pe tine măcar te înţeleg : aşa de tare se iubeşte omul ăsta pe el, că-i mai sănătos să nu i te pui împotrivă : te omoară.

Stepan se opri în faţa lui Matvei, dar acesta i-o luă înainte cu o întrebare neaşteptată :

— Aşa-i că mă iubeşti ?

— Cum adică ? făcu Stepan, încurcat.

— Aseară spuneai că nu poţi trăi fără mine, rîse sincer Matvei. Oh, Stepane, Stepane... caraghios mai eşti. Drept e, nu totdeauna. Şi cum de-a scăpat ţareviciul, ai ?

— El îl întreb de Dumnezeu, iar el îmi tot dă cu ţareviciul. Cu ţareviciul treaba e uşoară ; îl ducem la Moscova, îi întrebăm pe tată-său şi pe boieri : ce aveţi cu el ?... Tu crezi în Dumnezeu ?

— Despre Dumnezeu, Timofeici... nu trebuie. Mă tem. Mi-e frică să mă şi gîndesc. Vezi tu cum de vine treaba : te bagi în sufletul omului, aşa, de-adevăratelea, iar acolo nici n-ai nimic de zis, e negru ca noaptea. De te ia şi groaza.

Intră Mișka Iaroslavov.

— Ai dormit bine, tătucă ?

Nici Mișka nu-i mai breaz ca atamanul ; se vede că tocmai atunci l-au sculat : e cam umflat la față.

— Bine. Șezi jos, scrie. Stepan se uită nemulțumit la esaul. Că și tu tare frumos arăți... Să nu ne zboare, esaule, și atîtica minte cît ne-a mai rămas, cu trăscăul ăsta.

— Ce să scriu ? Mișka se uita la ataman, trase cu ochiul scurt, cu răutate, spre Matvei : a și apucat să-l pîrască berbecul din Riazan. Că scrisul ăsta de dimineață...

— Ce-ți spun, aia să scrii. Măcar ai să poți ?

Mișka se duse să caute prin odăile voievodului hîrtie, cerneală, pană... Se așeză în colțul mesei, își înclină într-o parte capul greu ca o baniță... Se mai uită o dată cu scîrbă la Matvei.

— Dă-i drumul.

— Frate ! începu Stepan, măsurînd iatacul cu pasul. Înțelegi și dumneata... Nu, stai puțin, nu-i bine...

— Cui îi scrii ? întrebă Matvei.

— Șahului persan. Frate ! Dumnezeu care, cum știi și dumneata, îi îndrumă pe stăpînitori mai altfel decît pe restul lumii mi-a dat în noaptea asta un sfat bun. Eu tare te-am îndrăgit. Trebuie să ne unim noi doi împotriva asupritorilor...

— Stai un pic, zise Mișka. Ai luat-o tare. Auzi, asupri-to-ri-lor... Mai departe ?

Uimit, cu smerenie, Matvei se uita la ataman și lua aminte.

— Am stat eu și am judecat : cu cine m-aș potrivi eu să leg prieteșug ? Cu nimeni. Numai cu dumneata. Trimit la tine soli și îți spun : hai să legăm prietenie. Cred că o să ai destulă minte și n-ai să dai cu piciorul la prepunerea mea care atît de bine-ți prinde. Știu dinainte că mare bucurie vei avea să fii într-un gînd cu mine și te socot ca pe un frate în care mă încred. Am oaste nenumărată și tot atîtea bogății de tot felul, dar aș cam avea nevoie de pulbere și plumbi. Tot așa și de alte bucate, ca să-mi hrănesc oștirea. Dumneata lucruri din astea ai multe...

— Stai așa, tătucă. Mul-te... Și ?

— Dumneata lucruri din astea ai multe, chiar cu prisos, știu eu. Dă-i o parte și prietenului tău, că eu am să-ți plătesc. Nu cred că ai să asculți de poveștele celor care ți-or spune să nu-mi trimiți toate acestea. Iar dacă așa se

întîmplă, atunci să știi : curînd ai să mă vezi cu oștirea în țara ta ; vin și iau cu puterea armelor, dacă din prostie nu vrei să-mi dai de bună voie. Iar în oastea mea am două sute de mii. (Stepan îi făcu cu ochiul lui Matvei.)

— Așa-a..., spuse Mișka. Crezi că-nghite momeala ?

— Așa că tu să alegi : ori îmi ești prieten, ori vin și te spînzur. Pecete avem ?

— De-a noastră n-avem. Uite aici, am luat-o pe-a voievodului... Să fie acolo, bună pecete.

— Atunci pune-o pe-a voievodului. E timpul s-avem și noi una.

— O să avem noi.

Mișka apăsă pecetea voievodului pe foaie, privi cu drag ce scrisese și frumusețea de pecete.

— Aduni azi toți grămăticii din Astrahan : să scrie în tîrguri și în sate, porunci Stepan, întinzîndu-i esaulului clondirul cel turtit. De multe avem nevoie ! Le trimitem în toate părțile.

— Le trimitem, zise Mișka, primind glaja din mîna atamanului. Îi arătă și lui foaia. Parcă-ar fi un ucaz al țarului !

— Bună treabă, lăudă Matvei gîndul atamanului cel cu scrisorile : demult îl bătuse la cap cu treaba asta.

— La șah chiar azi să plece solia. Spune-i lui Frol să aleagă el trei cazaci... Stepan îi luă lui Mișka glaja cu băutură, sorbi din ce mai rămăsese.

— Și în sus cînd pornim ? îl iscodi Matvei.

— Om porni noi, Matvei. Petrecem și pe urmă pornim. Mai ai și tu răbdare. Stai nițel, să se lege treaba... Să audă oamenii mai multe despre noi, să ne aștepte ei în drum, să nu-i așteptăm noi pe ei. Lasă să mai umble și scrisorile noastre prin lume... Trebuia să ne fi gîndit mai din vreme la asta, din iarnă să fi mișcat. Uite așa-i : cînd e nevoie, nici dracul nu vine să-ți dea sfaturi ! (Stepan mai duse o dată clondirul la gură.) Zici că vrei să afli cum de-a rămas țareviciul în viață ? întrebă el vesel, într-o doară.

— Tare mult aș vrea. Păi, cum a izbutit, mititelul...

— O-o, asta-i o întreagă poveste, Matvei. Multe lucruri i s-au întîmplat... Ți-oi povesti eu cîndva.

Partea a III-a

OSÎNDA

1.

Iar la Moscova tot veneau şi veneau scrisori...

Un diac de la dregătorie le citea ţarului şi sfetnicilor mai apropiaţi o dare de seamă cuprinzătoare, întocmită după ştirile primite din ţinutul cuprins de răscoală :

— „...Şi pe înaltul ţar l-au vîndut, de l-au lăsat pe acel tîlhar, Stenka, să intre în oraş. Şi hoţul de Stenka Razin l-a azvîrlit pe boierul voievod şi cneaz Ivan Semionîci Prozorovski de sus, din foişor. Iar acei tătari care au fost sub înalta ta oblăduire, Premărite Ţar, şi acei tătari te-au vîndut şi s-au dat cu el, cu tîlharul Stenka. Iar pe cei doi fii ai boierului el, Stenka, a pus să-i spînzure cu capul în jos pe zidul cetăţii şi au stat ei acolo pe zid o zi şi-o noapte. Şi pe fiul mai mare al boierului, luîndu-l jos de pe zid şi legîndu-l, l-a aruncat tot din foişor, iar pe fiul mai mic al boierului, la rugăciunea măicuţei lui, dîndu-l jos de pe zid şi punîndu-l într-o răcliţă de lemn, l-au dus la mama lui, la mănăstire. Iar pe ceilalţi oameni ai stăpînirii din Astrahan, şi curteni, şi feciori de boier, şi pe toţi tîrgoveţii care s-au bătut cu el, cu Stenka, în timpul năvalei, pe toţi i-a căsăpit. Şi în lăcaşurile Domnului icoane ferecate a spart, şi visteria de bani a înaltului ţar pe toată a găbjit-o, şi felurite înscrisuri de la isprăvnicii le-a ars cu drăcească dănţuială, şi averile boierilor şi altor slujbaşi de rang din acea cetate şi din Kremlin pe toate le-a prăduit. Iar ostatecilor din Astrahan le-a dat drumul pe la taberele lor, şi pe puşcăriaşi i-a lăsat slobozi. Iar soaţa boierului şi nevestele feluriţilor dregători, acelea toate sînt în viaţă şi pe nici una din acele neveste el, Stenka, n-a tăiat-o.

Şi a stat el, Stenka, la Astrahan săptămîni două încheiate şi a plecat pe Volga spre Ţariţîn. Şi în urma sa a

lăsat el, Stenka, tovarăşi de ai lui, cazaci tîlhăriţi, din zece cîte doi oameni ; iar cu ei, cazacii tîlhăriţi, a lăsat de căpetenie pe tovarăşul său, Vaska Us.

Iară stolnicul voievod şi cneaz Semion Lvov e acum la Astrahan, în viaţă. Şi cum de i s-a dat prins pe Volga tîlharului Stenka steagul de oaste ce i-a fost trimis împotrivă de la Astrahan, el, tîlharul Stenka, a adunat cercul şi în cerc aşa a grăit : drag vă e vouă, atamani-voinici, să-l iertăm pe voievodul cneaz Semion Lvov ? Iar ei, cazacii tîlhăriţi, au strigat în cerc că drag li-e să-l ierte.

Iar din Astrahan el, tîlharul Stenka, a mers pînă la Ţariţîn vreme de două săptămîni.

Şi de cum a ajuns el, tîlharul Stenka, la Ţariţîn, a trimis la Don cazaci de-ai lui tîlhăriţi cu fratele său, Frolka, cu toţii oameni cam cinci sute, cu bani şi cu tot felul de averi jefuite, iar cu ei şi opt tunuri. Şi a ţinut el, tîlharul Stenka, la Ţariţîn multe cercuri de adunare.

Iar de la Ţariţîn el, tîlharul Stenka, s-a dus către Saratov. Iară oameni călări el, Stenka, nu are nici unul, căci cei pe care îi avea el, Stenka, la toţi li s-au prăpădit caii.

Iar mahoanele pe care le are el, Stenka, nu sînt din cele mari, doar de cîte zece oameni, iar în cele mai mari sînt cîte douăzeci de mahoană, iar alţii în lotci de cîte cinci oameni. Iar acei oameni de prin mahalale şi vîslaşii de pe mahoane pe care el, Stenka, i-a luat cu de-a sila, acei oameni nu au arme cu toţii.

Iar lui Dumnezeu hoţul Stenka nu se roagă şi bea în neştire, şi în dezmăţ se tăvăleşte, şi pe tot felul de oameni îi taie fără îndurare, cu mîna lui. Şi spune vorbe grele despre streliţii de la Moscova şi-i face de măcelari : voi, cică, măcelarilor, ascultaţi de boieri, iar eu cu ce nu vă sînt boier ? Au toţi cazacii tîlhăriţi poruncă aspră de la el, de la Stenka, să nu fugă nimeni de la el în Rusia. Iar pe care îi prind de au fugit de la el, de la Stenka, pe acei fugari, dacă pe apă s-au dus, în apă îi aruncă, iar dacă pe mal uscat i-au ajuns, pe loc îi taie, ca nimeni să nu dea veste despre el, despre Stenka, în Rusia.

Iar din Saratov vin la el oameni de tîrg cîte doi şi cîte trei adesea şi îi spun să vină la ei în Saratov fără zăbavă, că ei, tîrgoveţii, îi dau pe mînă oraşul Saratov, numai că la Saratov s-a întărit în cetate voievodul de acolo".

Diacul termină de citit. Dar mai avea el în mînă şi altceva...

— Ce-i acolo ? întrebă ţarul.

— Scrisoare de la hoţi... Cum o sucește, nemernicul : veştile despre el să nu ajungă, dar el tot umblă să adune oamenii.

— Zi-i, porunci ţarul.

Diacul se apucă să citească :

— „Carte de la Stepan Timofeici, de la Razin.

Vă scrie Stepan Timofeici către tot poporul de rînd. Cine vrea să-l slujească pe Dumnezeu şi pe ţar, şi oştirea cea mare, şi pe Stepan Timofeici, că şi eu am trimis cazaci ca ei cu voi dimpreună pe vînzători să-i nimicească şi pe asupritorii duhovnici şi mireni să-i stîrpească. Şi cum vin cazacii mei cu treburi pe acolo, voi să staţi cu ei la sfat, şi voi, robiţii şi iobăgiţii, să mergeţi sub steag la cazacii mei".

Multă vreme tăcură curtenii.

Necaz mare.

Scria şi ţarul.

Un alt diac, cu voce groasă, le citea din pridvorul Postelniciei oamenilor de oaste din Moscova, Ucazul ţarului :

„Ci noi, înalt cîrmuitor, ţar şi mare cneaz, Alexei Mihailovici, am poruncit să vi se aducă la cunoştinţă că ţara Moscovei se află la mare cumpănă şi sub oblăduirea preasfintei stăpîna noastră Născătoarea de Dumnezeu şi totdeauna peste orice duşman izbîndă ne va da de la Domnul Dumnezeu prin ruga ei. Iară noi, înalt stăpînitor, şi dimpreună cu noi întreaga ţară a Moscovei într-o aceeaşi nădejde, şi de la Domnul Dumnezeu nesmintită nădejde ţinem în oblăduitoarea noastră Preasfînta Născătoare. Şi am dat ucaz să se ştie că am pus în slujba noastră împărătească pe boierul voievod şi cneaz Iuri Alexeevici Dolgoruki şi pe stolnicul cneaz Konstantin Şcerbatov.

Iar pentru această slujbă a voastră mila şi simbria noastră împărătească or fi mai mari ca înainte. Şi dacă, uitînd de Domnul Dumnezeu şi de pravoslavnica credinţă creştinească şi de jurămîntul de credinţă pe cruce dat nouă, de îndată nu vor merge împotriva acelui duşman al crucii şi dezicător de credinţa pravoslavnică şi ucigaş de creştini pravoslavnici nevinovaţi Stenka Razin, şi nu vor reveni în slujba înaltei ocîrmuiri împărăteşti şi s-ar lăsa la casele lor, atunci din înaltul nostru Ucaz împărătesc moşiile şi părţile de pămînt ale acelor oameni să le fie luate fără dare înapoi şi apoi să fie date acelor jălbaşi

care fi-vor în slujba noastră. Iar de s-ar întîmpla să fie oameni de oaste de felurite ranguri care să fugă din slujba noastră împărătească, ci aceia să fie osîndiţi la moarte fără nici o cruţare. Şi voi negreşit să veniţi la datorie fără zăbavă şi să ne slujiţi pe noi, înaltul ţar, iar pentru slujba voastră răsplătiţi veţi fi de împărăţie. Asta-i tot !"

Nu, nu degeaba ura Stepan Timofeici atît de crunt hîrţoagele : iată că s-au pornit ele „să grăiască" şi a început să se adune văzînd cu ochii ameninţarea împotriva lui. Acolo, pe Volga, trebuie să urli, să retezi capete, să cucereşti cetăţi, să verşi sînge... Aici, la Moscova, trebuie să ştii să te grăbeşti la vreme cu hîrtiile... şi s-o ridica atunci puterea care să iasă la bătaie şi să rupă cerbicia celor de pe Volga... Către vremea aceea statul îl prinsese deja pe om în vîrtejul său greoi, încet, fără scăpare ; hîrţoaga, precum şarpele, căpătase o forţă amorţitoare. Ucazuri. Cărţi împărăteşti. Înscrisuri... O, ce înspăimîntătoare sînt ! Dacă îţi închipui că acele hîrtii pe care le-a dat pradă focului Razin în piaţa Astrahanului ar fi putut să strige cu glas de om, să geamă, să îngîne blesteme, să ceară îndurare, atunci acestea de aici, de la Moscova, s-au pus pe cumplită răfuială, dar „grăiau" ele în linişte, îşi cunoşteau meseria. Nimic nu era mai de spaimă în Rusia decît Doamna Hîrţoagă. Pe unii îi făcea puternici, pe alţii slabi, neputincioşi.

Stepan, cînd a dat foc hîrtiilor la Astrahan, strigase încîntat, fără să se mai gîndească :

— Uite-aşa am să pun foc la toate hîrţoagele acolo sus, la împărăţie !

Să te-ajute Dumnezeu, Stepane ! Să te-ajute norocul, măiestria ta în meseria armelor. Du-i tu, cu sabia ta cea ascuţită, pe cei asupriţi, bătuţi, pe cei mult chinuiţi spre fericire, fă-i slobozi. Dă-le lor libertate !

2.

Saratovul se dădu luat fără luptă. Stepan porunci să-l înece pe voievodul de acolo, Kuzma Lutohin. Dădură morţii şi pe toţi curtenii şi ispravnicii. Averile lor le împărţiră. Rînduiră oraşul după legea căzăcească ; ca ataman îl puseră pe sotnicul Grişka Saveliev.

Fără să mai zăbovească mult la Saratov, Stepan se porni mai în sus, către Samara.

În ultima vreme, de cînd răzmeriţa începuse să capete — în chip neaşteptat, poate, chiar şi pentru el — o întindere nebănuită, se vădea după faptele lui Stepan că nu mai urmărea decît un singur gînd. Îl cuprinsese o nerăbdare cumplită şi tot ce, cu voie sau fără voie, îl împiedica să împingă lucrurile înainte după dorinţa lui îl înverşuna de moarte. Voinţa lui dîrză, aţintită spre un scop îndepărtat, voinţa lui cea nestăvilită îl luase şi pe el pe sus, ca o vijelie, îl trăsese în viforul ei, îl arunca acum dintr-o parte în alta şi iar îl mîna înainte.

Veneau alte mii şi mii de ţărani. Se ridicau şi mordvinii, ciuvaşii... Treizeci de mii erau de-acum sub flamura lui Stepan Razin. Se întinsese vîlvătaia pe toată Volga de mijloc. Ardeau conacele moşierilor, ale boierilor. Averile lor, visteriile cetăţilor, marfa marilor negustori, toate se împărţeau sărmanilor şi alte mii se ridicau şi veneau sub steagul falnic al celui ce le luase apărarea.

...Se opriră să facă un scurt popas, să-şi facă şi ei cîte ceva cald de mîncare şi să se odihnească niţeluş. Merseseră cam repede în ultima vreme ; fără cai osteneau mai iute, mahoanele cele mari, pe care erau tunurile, şedeau adînc în apă, iar de tras la vîsle trebuiau să tragă împotriva curentului.

— Ne mînă cam tare tătuca.

— Unde s-o fi grăbind ? vorbeau între ei vîslaşii. O fi vrînd să ajungă la Moscova înainte să dea zăpada ?

— Păi, n-ar strica...

— Dac-ar fi după mine, am fi putut noi ierna şi la Saratov. Mi-am găsit eu acolo o muieruşcă... mm-ah !... mai mare dragul. Păcat c-am stat atît de puţin acolo.

Îi întinseră atamanului două corturi, pe mal. Într-unul îi chemă pe Fiodor Suknin, Larka Timofeev, Mişka Iaroslavov, Matvei Ivanov, pe moş Liubim, pe căpetenia tătărească Assan Karaciurin şi pe Akai Boliaev, din partea mordvinilor.

Împreună cu Mişka Iaroslavov veni şi tînărul fiu de boier Vaska ; tocmai se aşezaseră să pună pe hîrtie scrisori „încîntătoare“ pe care le răspîndeau acum cu zecile, dacă nu cu sutele, prin toate colţurile Rusiei. Ciudat, dar pînă şi aceşti aprigi duşmani ai hîrţoagelor, în frunte cu Razin, tare se încredeau acum în scrisorile lor. Ce anume o fi adu-

cînd oamenii spre ei — că or fi fost scrisorile astea ale lor sau altceva — vorba e că oamenii veneau, iar lucrul acesta îi bucura foarte.

Stepan aşteptă să vină toată lumea, se ridică, făcu cîţiva paşi prin cort... Acum iar nu mai punea gura pe băutură, era treaz la minte şi iute lua hotărîri. Slăbise în zilele acestea din urmă, de iureş.

— Ce v-aţi întins aici ? îi întrebă pe Mişka şi pe Vaska.

— Scrisorele... pentru mama Rusie...

— Scrieţi voi după aceea. Vaska, tu ieşi, îi porunci el feciorului de boier ; nu prea avea încredere în el, dar îl ţinea pe lîngă sine pentru ştiinţa lui de a scrie repede şi bine.

Vaska ieşi, fără să se supere cîtuşi de puţin.

— Uite ce e... Eu fac cunoscut, rosti Stepan ; se simţea că asta-i hotărîrea lui, neclintită. Era vorba dacă să facă cunoscut oştirii şi poporului că „patriarhul" şi cu „ţareviciul Alexei" vin împreună cu Razin, sau să mai aştepte.

— Stepan..., începu să zică Matvei care se împotrivea din toate puterile acestei înşelătorii. Lasă-mă să spun şi eu o vorbă. Dacă tu...

— Să taci ! ridică glasul Stepan. Îţi ştiu eu gîndul, Matvei. Tu ce zici, Fiodor ? şi se proţăpi în faţa lui Fiodor.

— Rău faci că nu-l laşi să vorbească, spuse Fiodor cu dojană în glas. El...

— Eu pe tine te întreb ! Şi ţie-ţi poruncesc : să spui cum crezi tu.

— De ce dracu ne mai chemi atunci ! se supără Fiodor. Dacă nu-i pe-a ta, nu mai laşi pe nimeni să deschidă gura. Atunci să nici nu ne mai chemi.

— Tu să nu te ascunzi în spatele altora. Ai şi prins meşteşugul : cum e ceva, cum îţi bagi limba-n... Vorbeşte!

— Păi, asta ce-i ? Cum ai tăia un pui de găină ?... „Vorbeşte". Cu muierea-n pat s-ar putea să mai vorbesc. Şi tot e puţin. Nu mă pricep, nu m-am născut eu din ăştia. Iar de gîndit gîndesc eu la fel cu Matvei : ce dracu să avem noi treabă cu ei ? A cincea roată la căruţă. Uite cîţi ni s-au adunat : treizeci de mii. Pe cine vrei să prostim ? Şi mai ia tu bine aminte în gîndurile tale : de Nikon, aşa-i, multă lume s-a depărtat... Mai mult rău facem cu şmecheriile astea ale noastre.

— Auzi-l că nu ştie să vorbească ! Şi a vorbit aici cît trei. Treizeci de mii e puţin. Trebuie să avem de treizeci

de ori cîte treizeci. De-acum încep cetăţile mari, Ţariţînul şi Samara sînt nimic pe lîngă ele.

Stepan nu vroia să arate, dar vorbele lui Fiodor îi băgaseră îndoiala în suflet ; gîndise el mult şi vroia să-l ajute şi alţii cumva în gîndurile lui, dar nu se ruga nicicum de ei. În mintea lui se hotărîse : minciună să fie, dar măcar să fie cu folos. Toată încurcătura e doar cu „patriarhul": se aude că în Rusia mulţi s-au lepădat de Nikon, să nu iasă cumva mai rău, ce-i drept e drept.

— Vin oamenii, nu vezi ? Păi, nu că... asta... au ajuns la treizeci şi gata, nu mai vin. Acum două săptămîni nici cinşpe n-aveam, o ţinea una şi bună Fiodor.

— Tu ce zici, Larka ? îl întrebă Stepan pe Larka tot aşa, proptindu-se în faţa lui.

Larka stătu pe gînduri.

— Păi, nici mie nu prea-mi stau la inimă. Că ce rost are ?... răspunse el sincer.

— Nimic nu pricep ăştia ! rosti cu amărăciune Stepan. Să mai mergi şi la război cu ei. Singur trebuie să-mi sparg capul : nici un sfat mai cu minte, nici o scofală... Stau toţi pe grumazul meu şi bălăngăne din picioare.

— Ce adică nu pricepem ? zise uimit Fiodor. Ia uite !... Nu-l mai înţelege lumea.

Vorbind apăsat — că nu era pentru prima dată — Stepan începu să-i lămurească :

— Altfel or să creadă că eu vreau să mă aşez ţar peste Moscova. Iar cînd se ivesc ăştia are să se vadă că nu-i pentru mine, ci să-l duc pe moştenitor la tron. E altceva ?...

— Mai bine să strigi mai puţin prin toate locurile că nu vrei să fii ţar şi-atunci nici n-au să mai creadă, îl povăţui Matvei.

— Cum adică n-au să mai creadă ? nu pricepu Stepan.

— Că nu vrei să te pui ţar. Că aşa tu tot strigi, iar oamenii tot pe dos gîndesc : ăsta şi-a pus în cap să fie ţar. Aşa-i făcut omul nostru : una-i spui, alta pricepe.

— Ia mai du-te şi tu !... făcu plictisit Stepan.

— Eu mă duc, dar tu crezi că departe ajungi cu ăştia ai tăi ? Parcă nu de-ajuns au înşelat alţii poporul ? Ei, nu !... Trebuie să-l mai înşelăm şi noi. Şi cînd o ieşi la iveală înşelăciunea ?

— Păi, tot pentru binele lui e şi înşelăciunea, prostăvane ! Că doar nu mie-mi trebuie !

— Așa o fi ? Că și asta tot spre binele lui ar fi. Și ce ți-o fi atîta teamă c-o să creadă lumea că vrei să ajungi țar ? Las-să fii și țar.

— Ce mai țar oi fi eu ?

Așa și era, adevăr adevărat, căci lui Stepan nici în sinea lui, nici prin gînd nu-i trecuse să fie el țar peste Rusia. Poate doar așa, un fel de Mare Ataman...

— Și încă ce mai țar ! Doar că prea le face el pe toate de capul lui... În schimb, ai să fii ascultat. Dac-ai fost blînd cu cei de jos, ai să fii bun și de țar. Nu-ți trebuie nici prea multă minte : stai sus, deoparte, și scuipi mai departe.

De fiecare dată cînd venea vorba de țar Matvei se uita la Stepan, iscoditor și vesel.

— Asta era ! ridică glasul Stepan. După tine, nimic nu-i mai ușor. Parcă mi-ai făcut și mie poftă să șed sus. De scuipat învăț eu să scuip, mai departe ca alții...

— Dar mai trebuie să și nimerești, bagă și Larka o vorbă.

Rîseră cu toții. Dar Matvei tot nu-l slăbea pe Stepan.

— Dar te cam bate gîndul, Stepane ; barem pe noi nu încerca să ne păcălești. Mai bine spune așa : mai ții în tine gîndul ăsta pînă i-o veni vremea. N-ai decît să nu dai de știre... încă. Noi ce treabă avem ce-ai să ajungi tu acolo ?

— Voi n-aveți, dar alții au.

Se prinsese de-acum și Stepan, de-a binelea, în joc cu mujicul cel isteț.

— Care alții ? îl iscodi Matvei.

— Or fi...

— Cine ?

— Streliții cu care ne-o mai fi dat să ne întîlnim. Lor nu le e totuna dacă vine un uzurpator sau dacă-l aducem la tron pe unsul Domnului, pe țarevici. Cum vor ști, așa le-o fi și cheful la bătaie. Iar nouă ne trebuie să le piară cheful ăla de tot.

— Măcar să știe ! se repezi Larka. Crezi că ne pică fesul ? Dă de știre ! Mai ușor se lăsa el înduplecat de gîndul atamanului decît de vorbele pisălogului de Matvei.

— Nu-i vorba să știe, se încăpățînă Matvei. Țareviciul a răposat, asta e ; și-o să iasă la iveală că noi mințim. Că n-or fi știind boierii cum să le spună streliților adevărul ! Asta-i bună !... S-or pricepe ei, iar noi rămînem de căruță cu țareviciul nostru cu tot. Cu ce obraz ne mai ivim noi atunci la Moscova ?

— Mai întîi să ajungem noi acolo, rosti sfătos Stepan. Tu ai şi ajuns la Moscova, că iute mai eşti.

— Bine-e... ia lasă-mă să gîndesc şi-aşa : uite c-am ajuns. Iar acolo, de la mic la mare, toată lumea ştie că ţareviciul e demult mort şi îngropat. Iar noi iată-ne : ţup, cu ţareviciul. Cum ne arătăm noi atunci ?

Stepan nu mai vroia să meargă cu gîndul atît de departe.

— Să ajungem noi întîi la Moscova, mai zise el o dată. Vedem noi atunci. Toate la vremea lor. Chemaţi cazacii, ăia care sînt mai pe-aproape. Dau de ştire. Tu ce crezi, Assan ? îl întrebă el la urmă, rîzînd, şi pe tătar.

— Cum ştii, tatuca, răspunse mîrzacul tătar. Mata dai ştire, asta nu facem obraz rău la noi, rîse şi Assan.

— Matvei ?... Stepan tot mai trăgea nădejde să-l cîştige pe mujic, să se încline şi el la dreptatea atamanului.

— Dă de ştire... eu ce pot să fac ? Ştiu doar că-i o prostie.

Se înclinase Matvei, dar cu amărăciune şi fără chef; n-avea el puterea să dovedească ceva cuiva aici.

Cazacii, oşteni de rînd şi cîţiva desiatnici care se întîmplaseră să fie mai pe-aproape, umplură cortul atamanului. Nu ştia nici unul pentru ce fuseseră chemaţi. Stepan nu era în cort (ieşise cînd au început să vină cazacii).

Deodată, pologul care acoperea intrarea în cort se dădu la o parte... Intră Stepan, iar după el... ţareviciul Alexei Alexeici şi patriarhul Nikon. Deosebit de impunător arăta Nikon : uriaş, cu nişte palme cît cazmaua, cu o barbă mare, înspicată.

Ţareviciul şi patriarhul se înclinară înaintea cazacilor. Aceştia se uitau nedumeriţi la ei. Chiar şi cei care ştiau de travestire stăteau acum cu ochii holbaţi la „ţarevici" şi la „patriarh".

— Uite, voinicilor, ne-a miluit Dumnezeu de ne-a trimis oaspeţi dragi, începu Stepan. Au venit la noi în noaptea asta ţareviciul Alexei Alexeici şi patriarhul Nikon. A umblat zvonul că s-ar fi prăpădit ţareviciul ; asta-i scorneală boierească, uite-l că trăieşte, aicea e. N-a mai putut răbda să stea cu ţarul, s-a ferit de asprimea tatălui şi de viclenia boierilor. A venit vremea să-i sărim într-ajutor. Să arătăm adevărata faţă a boierilor... Şi tot aşa să-i arătăm şi pe moşieri, şi pe arendaşi, şi pe voievozi, şi pe dregători.

Că ăia pe nimeni nu lasă să trăiască... nici pe ei... Uite că nici chiar pe ei !...

Stepan nu izbutea să vorbească uşor şi limpede, nu se uita la nimeni, se ferea mai ales de privirile uimite ale cazacilor, era supărat şi vroia să termine mai repede ce avea de zis.

— Asta-i tot. Atît am vrut eu să vă spun. Acum mergeţi. Ţareviciul şi cu patriarhul rămîn cu noi. Acum... Ce mai vreau eu să vă spun... (Stepan se uită spre cazacii care se buluciseră la intrarea în cort, îşi stinse stînjeneala cu un zîmbet, măcar că era cam silit.) Acum, ce avem noi de făcut e cu temei, fraţilor. Să ştiţi şi voi şi să le spuneţi tuturor : ducem cu noi moştenitorul la tron. Să li se usuce acum limba celor care din hoţi şi tîlhari nu ne mai scot. Doamne-ajută.

Cazacii, uimiţi de o veste atît de neobişnuită, începură să se împrăştie, trăgînd cu coada ochiului spre „ţarevici" şi „patriarh". Unii mai ageri băgaseră ei de seamă că odăjdiile „patriarhului" cam prea seamănă cu anteriul mitropolitului din Astrahan, dar tăcură din gură.

După ce au ieşit toţi, Stepan s-a aşezat, i-a poftit şi pe „pariarh" şi pe „ţarevici" să şadă :

— Ia loc, sfinte patriarh. Şi tu, ţareviciule... Staţi jos. Să bem acum... c-am început un lucru bun. Pentru izbîndă.

Esaulii se înghesuiră unii în alţii, le făcură loc la masă bătrînului şi baietanului cel smead la faţă, „ţareviciul", mai aproape de ataman.

— Toarnă, Mişka, porunci Stepan ; se uita şi el curios la „înalţii oaspeţi".

Mişka Iaroslavov turnă în pocale, le dădu mai întîi „patriarhului" şi „ţareviciului". Rîse scurt.

— Tu ce faci, bei ? îl întrebă pe băietan.

— E-e, hai, spuse acesta.

Şi roşi. Şi se uită întrebător spre ataman. Acesta se prefăcu şi el că nu bagă de seamă descumpănirea „ţareviciului".

„Patriarhul" dădu pe gît pocalul, plescăi din buze. Îi cuprinse pe toţi cu privirea, sfînt şi mulţumit.

— Brr-ah !... Parcă mi-a trecut un îngeraş pe suflet cu picioarele goale. Blîndă băuturică, o lăudă el.

Cazacii rîseră. Nu se ştie cum o fi cu „ţareviciul", dar „patriarhul" se vede cît de colo că-i mujic de-al nostru.

— Ai mai avut parte de așa ceva pe cînd erai duhovnic ? Te pomenești că oi fi băut și d-alea străine ? îl întrebă zîmbind Larka Timofeev.

— Da' are voie ?... Ca patriarh, adică..., puse și Matvei o întrebare, nu atît pentru „patriarh" cît pentru ceilalți.

Cazacii din jurul mesei îl iscodeau din ochi pe „patriarh".

Bătrînul își miji ochii cu înțelepciune ; lăsă să-i treacă pe lîngă ureche vorbele lui Matvei, iar lui Larka îi răspunse :

— Am băut, fiule, am băut... Ia mai adu-ne tu, drăguță, cîte una : pentru biserica cea pravoslavnică. (Bău și iar plescăi.) Alunecă !... Brr-ah !... Ei, Stepan Timofeici, și mai departe ? Cum ne cartiruiești ?

Stepan îi urmărise din ochi, zîmbind, pe toți ; era mulțumit. Vorbi :

— Mergem la mahoane. Ție, vlădică, îți dau mahoana cea neagră, iar ție, țareviciule, pe cea roșie. Acolo o să stați. Să vă simțiți ca acasă, nu duceți grijă de nimic.

Unii mai curioși trăgeau cu ochiul prin deschizătura cortului ; nu îndrăzneau să intre, dar îi cercetau cu multă mirare pe cei doi oaspeți de seamă ai atamanului.

— Ei, a și-nceput, spuse Stepan. Putem s-o luăm din loc. Mergem ! Nikon, tu să pășești în față. Că tu ești cel mai de vază...

Ieșiră tustrei din cort — Stepan, „țareviciul" și „patriarhul" — și se îndreptară spre mal, unde fuseseră pregătite două mahoane cu corturi pe ele : una îmbrăcată în catifea neagră, alta în catifea roșie. La amîndouă mahoanele străjile purtau straie ca de zile mari.

La vederea întregii oștiri, Stepan le povestea ceva oaspeților, tot arăta cu mîna spre oaste... Mergea alături de „patriarh", nu cuteza să-i treacă înainte. Coșcogeamite „patriarhul" pășea măsurat, dădea din cap a înțelegere.

Din toate părțile se uitau la ei cazacii, mujicii, tîrgoveții, streliții. Erau aici de toate neamurile : ruși, hoholi, zaporojeni, mordvini, tătari, ciuvași. Se uitau, se minunau. Nimeni nu mai apucase să vadă un patriarh sau un țarevici, darămite pe amîndoi deodată.

Stepan își duse oaspeții pînă la mahoane, le făcu plecăciune. Oaspeții urcară pe mahoane și se făcură nevăzuți în corturi.

Stepan dădu semn cu mîna către oaste : la mahoane.

3.

Iar către ţar tot veneau hîrţoagele, şi pe jos, şi călare, şi pe apă. Povesteau hîrţoagele.

„...Şi s-a aşezat el în preajma Samarei, iar cei de acolo s-au hoţit şi ei de i-au dat lui, tîlharului, Samara pe mînă. Şi vrea el, hoţul de Stenka Razin, să ajungă la Simbirsk în ziua de Sfîntu Simion (1 septembrie) şi tot atuncea să şi dea năvală la Simbirsk cu toată gloata ca să pună el, hoţul, mîna pe Simbirsk înainte de a sosi acolo voievodul, cneazul Piotr Semionovici Urusov, cu oamenii lui de oaste.

Şi dacă mai zăbovesc în drum reghimentele Înălţimii Tale, atunci ne aşteptăm aici, la Simbirsk, la mare năpastă din partea lui, a hoţului, căci în tot Simbirskul, în lăuntrul zidurilor, nu-i decît un puţ de apă, dar şi în el nu e apă nici pentru o zi, că într-o zi şi o noapte nu se umple mai mult de un sfert de stînjen. Iar voievodul, cneazul Piotr Semionovici Urusov din Kazan, şi cneazul Iuri Nikitici Boriatinski din Saransk cu oamenii lor de oaste pînă în ziua 27 a lui august în Simbirsk nu s-au arătat. Iar din partea tîrgoveţilor din Simbirsk mare izbăvire nu e de aşteptat la venirea hoţilor, căci tot uitîndu-se la oraşele mai din vale şi văzînd că acele cetăţi i se închină tîlharului..."

Ţarul se ridică în picioare şi, scîrbit peste poate, izbi cu toiagul în podea.

— Ei, bine, nu i-o fi de-ajuns lui Stenka ? strigă el mînios. E timpul să-l astîmpărăm pe voinic. Cum se poate una ca asta ?!

4.

Lui Stenka nu-i era încă de-ajuns.

„Cinsteau" acum cucerirea altui oraş, cetatea Samarei.

...Petrecerea s-a încins mai spre seară. Pe mal. Mai sus de Samara. Uriaşa tabără era în sărbătoare. Berbeci întregi şi mînzaţi de un an se perpeleau la jar. Rachiu tare, tras din secară necoaptă, mied şi bere erau după pofta inimii ; se aşezaseră chiar acolo, lîngă butoaie... Mai apoi şi mai departe are să fie greu ; Stepan ştia asta, de aceea le-a dat voie să se veselească. Nu vroiseră să-şi dea drumul prea tare, dar pînă la urmă tot au scăpat frîiele, iar i-a furat boarea cea caldă, s-au pus să duduie.

Stepan, băut de-acum binişor, şedea lîngă cort, aproape de apă, cu cămaşa desfăcută, greoi, primejdios ; cînta, dar nu prea tare. În stînga lui era „ţareviciul", în dreapta „patriarhul". „Patriarhul" era şi el făcut ; se vedea însă bine că ţine el zdravăn la băutură.

Stepan iar zicea cîntarea aceea de suflet care îi fusese dragă lui moş Stîr :

Oh, mămucă, nu mai pot
Nu pot, maică, nu mai pot !...

Toţi cei din preajmă îl îngînară şi ei, care cum putea :

Nu mai pot şi nu mai pot,
nu pot, nu pot !
Ah, şi nu pot, nu mai pot,
nu pot, nu pot !
Stă ţînţaru-ntr-un picior,
Stă ţînţaru-ntr-un picior !

Şi iar, tot aiurea, care încotro, mormăiră : „or-r-r, or-r-r !..."

Pe-un picior, într-un picior,
picior, picior !
Ah, că stă într-un picior,
picior, picior !

Deodată, Stepan se înfurie pe tînguiala asta bîlbîită, se ridică în picioare, începu să urle, le făcu semn şi celorlalţi să urle odată cu el :

Şi ţipă : văleu că mor,
Aoleu, săriţi, că mor !

Se ridicară cu toţii şi se porniră să zbiere :

Şi-am să mor, văleu, că mor,
că mor, că mor !
Ah, şi ce o să mai mor,
să mor, să mor !

Ca să poată zbiera mai bine, se îndreptară din şale, le luceau ochii, li se încordaseră vinele pe grumaz... Cîntecul lua putere ; el era acum acela care-i cuprindea pe oameni, îi înghiontea, trăgea de ei, îi înverşuna. Prinseră şi alţii glas, în tot lungul malului, pe lîngă butoaie, şi tot ţărmul începu să mîrîie fioros către albăstreala asfinţitului.

„Patriarhul" sări deodată în mijlocul cercului şi porni în pas de joc, silindu-se să prindă bătaia cu piciorul.

Scoate briciul din şerpar,
Scoate briciul din şerpar !

Încă vreo zece dintre cei de lîngă cort se repeziră şi ei, că nu-i mai răbda inima, şuierînd şi bătînd pămîntul de mama focului. Aburii verzi ai băuturii, dezlănţuirea aceea bărbătească le-a mişcat sufletele din loc, le-a făcut mototol.

Scoate-l, maică, din şerpar,
şerpar, şerpar !
Ah, şi scoate-l din şerpar,
şerpar, şerpar !

„Patriarhul" se prinse într-o căzăcească îndrăcită, săltînd pe vine, zvîrlindu-şi uşor trupul uriaş ; sus-jos, sus-jos... Greu de crezut că-i aproape un moşneag.

Nimeni nu o băgase în seamă pe baba piază-rea. De unde s-o fi ivit ? Întîi au auzit-o cînd a început să urle mai tare decît cîntarea atamanului :

— Va-ai, vai, dragul de el, frumosule-e-e, şoimanule-e... Că vesel mai eşti tu la petrecere-e-e... Că liber eşti tu şi slobod eşti-i-i... Da' sărbătoare-i asta sau sfîntă pomenire-e-e... ?

Bocetul babei — sălbatec, de dincolo de mormînt — le-a retezat firul cîntecului. Rămaseră buimăciţi. Stăteau toţi cu ochii la bătrînă. Avea ceva înfricoşător, aşa cum înainta ea spre Stepan, privindu-l fără să clipească din ochii ei senini ; mergea spre el în lumina palidă a amurgului şi îi tot zicea :

— Ah, că nu bănuieşte inima ta ce năpastă te paşte-e-e... şi nici nu ştii-i-i... Şi nici n-o simte inimioara ta cea bună ! O-oh... A-ah, unde te duci tu, Stiopuşka-a-a ?... Şi de ce, dragule-e-e...? Da' de ce te-ai gătit tu aşa ? Că în jur nu te uiţi, nici înapoi nu priveşti... Ah, că nu-ţi spune ţie inimioara ta cea bună-ă-ă... Şi nici Domnul nu-ţi spune, cel din ceruri, că ai îmbrăcat tu cămaşa mortului-i-i...

Nu era Stepan dintre cei slabi de înger, dar s-a zăpăcit şi el, parcă s-a dat înapoi.

— Cine-i asta ? De unde ?...

— Baba piază-rea ! Bocitoarea din Samara ! o recunoscură unii pe bătrînă. O ştim noi, umblă pe la curţile oamenilor şi se vaietă. Nu-i în toate minţile...

— Ptiu, fir-ar să fie !

— Va-ai, vai, dragul de el-î-î..., începu iar să se tînguie bocitoarea, întinzîndu-şi mîinile uscate către ataman.

— Luaţi-o dracului de-aci ! răcni Stepan.

O luară pe sus pe babă şi o duseră de acolo.

— A-ha, că frumos eşti ca soarele..., tot mai încerca să se vaiete bătrîna.

Îi astupară gura cu o căciulă.

Stepan se aşeză la loc, îngîndurat... Pe urmă scuturâ din cap, spuse tare, cu îndîrjire :

— Minţi, babo, corbul meu n-a dat încă roată ! (Se întoarse apoi spre cazaci.) Nu lăsaţi nasu-n jos, flăcăi ! Ia mai toarnă ! S-or găsi destui să ne prohodească, numai că mai întîi trebuie să ne şi răpună.

Turnară. Băură.

Puţin cîte puţin, petrecerea parcă începea iar să prindă viaţă... Şi tocmai atunci a dat nenorocul să mai vină unul taman cînd nu trebuie. Parcă ar fi fost un semn al sorţii... ceasul rău.

Se auziră glasuri dinspre mal.

— Kuprian ! Kipriuşka !... Ti-i !...

— Cum ai ajuns aici ?

— Uite-l că-i viu ! Nici n-am mai crezut...

— Cine-i acolo ? întrebă Stepan.

— Kipriuşka Solnţev, de-a fost dus cu carte la şah. Numai tu, Kuprian ? Unde-s Iliuşka, Fedka ?

— Ce veşti aduci ? tăbărîseră cu toţii pe Kuprian.

Kuprian Solnţev, cazac voinic, să fi avut vreo treizeci de ani, voios, îmbătat de bucurie, îşi făcu drum pînă în preajma atamanului.

— Să trăieşti, tătucă !

— Ei ?... întrebă Stepan.

— Singur m-am întors... Cum mă vezi. Doamne, nici nu-mi vine-a crede că vă văd... Parc-aş visa.

— Cum aşa ? întrebă iar, încet, Stepan. Nu ştia nici el de ce, dar îl sîcîia bucuria zgomotoasă a lui Kuprian. Şi tovarăşii tăi ?...

— I-a tăiat şahul pe tovarăşii mei. I-a dat la cîini...

Stepan scrîşni din dinţi.

— Şi tu cum de-ai scăpat ?

— Mi-a dat drumul. Mi-a poruncit să-ţi spun...

— Nu te pripi ! i-o tăie mînios Stepan. Vezi să nu te îneci cu vorba ! (Ca un ghimpe în inimă îl fulgerase pe

Stepan presimțirea că are să-i toarne acum Kuprian nişte veşti de să-ţi vină rău.) Ce-a poruncit ? Cine ?

— Şahul a poruncit să-ţi spun...

— Prin Astrahan ai venit ? îi rupse şirul din nou atamanul.

— Prin Astrahan, altfel cum ?

Kuprian nu putea pricepe nicicum de ce n-o fi atamanul bucuros să-l vadă. Şi nimeni dintre cei din jur nu pricepea ce se petrece cu atamanul.

Atamanului însă îi era groază de veşti rele, şi de la şah, şi despre treburile din Astrahan. Se şi temea, dar şi dorea să le ştie.

— Cum e pe acolo ? La Astrahan...

— Us n-o duce bine, a dat o boleşniță-n el, parc-ar putrezi de viu. Se tot sfădeşte cu Fedka Şeludiak... Fedka i-a făcut felul cneazului Lvov, iar Vaska îl duşmăneşte din pricina asta...

— Ce-a făcut ?... Stepan era uluit. Cum ?

— L-au sugrumat.

— Am zis să nu se-atingă de el ! urlă Stepan. S-a hotărît şi-n cerc !... Aveam nevoie de el ! Ce, sînt de capul lor ?... Ce naiba i-a apucat ?

— Nu ştiu. Iar şahul a poruncit să-ţi spun aşa : că vine el cu oaste mare şi te dă la porci, la troa...

Scurt, pe neaşteptate, tună împuşcătura. Kuprian duse mîna la inimă şi căzu în braţele cazacilor.

— Eh, tătucă, nu tre..., şi amuţi Kuprian.

Stepan îşi vîrî pistolul la loc, în cingătoare. Întoarse capul. Tăcere.

— Minte şahul ! O să mai dea el ochii cu noi... (Stepan abia se mai stăpînea. Iar în ochi i se citea o durere sfîşietoare.) Toarnă ! porunci.

Greu să se mai lege acum petrecerea. Nu, de-acum deloc nu se mai leagă : parcă i-ar fi asurzit pe toţi împuşcătura aceea. Kuprian — că ce vină avusese cazacul ? — mai zace încă acolo, cald, iar el : „Toarnă !". Toarnă-ţi singur şi bea, dacă te mai lasă inima.

— Toarnă ! dădu să strige Stepan, dar îi sună glasul schimonosit, ca o rugăminte.

Dar nici ruga asta a lui nimeni n-o luă în seamă. Mai este pe lume ceva care-i mai presus de puterile omeneşti, mai presus de ruga atamanului.

Stepan se lovi cu pumnul peste genunchi :

— Nu, anafura lor... Nu ! Să bem, fraţilor !

Însă acum nici nu-şi mai putea stăpîni tremurul mîinilor. Căuta din ochi pe unde să iasă...

Fiodor Suknin îl luă de subsuori şi-l duse mai încolo. Către cort. Stepan, ascultător, se lăsă dus. Larka Timofeev îşi umplu pocalul, îi pofti şi pe ceilalţi :

— Turnaţi-vă ! Că altfel... tot e mai rău. Beţi ! Acum ce mai...

— Eh, Lazar ! Mai pune-ne acum să şi jucăm...

— Păi, ce vreţi ? Să fie de sufletul lui Kuprian...

Larka bău, zvîrli pocalul ; nici lui nu-i era bine, îi venea să verse. Spuse numai :

— Nu-i nimenea de vină... E ostenit atamanul, cu atîtea pe capul lui... Păi, ce, credeţi că el a vrut ?

Oamenii începură să se împrăştie în tăcere, plecau de la locul unde, cu puţine clipe înainte, alunecase un om din cărarea vieţii. Rămaseră numai vreo trei sau patru, se sfătuiau încetişor unde să îngroape mortul.

Ieşi încet un ciot de lună de după rîpa malului ; pe rîu în jos, pe amîndouă malurile toate se cufundară în întuneric şi îngîndurare.

Stepan zăcea lîngă cort, cu faţa la pămînt. Suknin şedea mai încolo, pe o şa.

Se apropie Larka, se opri...

— Doamne, Doamne, Doamne-e-e ! gemea Stepan. Scormonea pămîntul cu degetele, îşi sucea capul. M-a dovedit Satana, Larka. M-a dovedit, el mi-a dat ghes, necuratul. Cum de l-am răpus eu pe cazac ? De ce-e-e ?...

Larka stătea în picioare în dreptul atamanului, tăcea crud. Îi părea rău lui Larka, rău de moarte, după cazacul Kuprian Solnţev. Şi dorea el să se chinuiască acum atamanul, să sufere zbuciumul celei mai groaznice, celei din urmă dureri.

— Şi voi ?!..., se ridică Stepan în genunchi. Eraţi acolo şi n-aţi putut să mă opriţi ! Ce mai aşteptaţi de fiecare dată ? Ce aşteptaţi ? Sînteţi buni doar să mă ciondăniţi după aceea !...

Larka tăcea. Tăcea şi Suknin.

— De ce tăceţi ? ! urlă Stepan. De ce nu m-aţi oprit ?

— Cine să te oprească ? ridică glasul Suknin. N-a apucat nimeni nici să clipească.

— Dac-ar fi după mine — începu încet, cu glas rău Larka — şi n-ar şti nimeni, ţi-aş zbura eu acum scăfîrlia... pentru Kuprian. Nu mi-ar tremura mîna.

Suknin rămase buimac... Se şi sculă de pe şaua pe care stătea.

Stepan sări în picioare... Fie că se hotărîse chiar în acea clipă, fie că era cît pe ce să se hotărască, bucuros să facă ceva îngrozitor. Nu era mînie, ci parcă un tainic gînd îl luminase deodată pe ataman. Păşi spre esaul. Larka se dădu înapoi din calea lui... Fiodor — că mai ştii ? — îi dădu ocol pe mîna cealaltă. Dar atamanul nici nu se gîndea să ameninţe.

— Larka — începu Stepan ; vorbea repede, ca în delir, cerşindu-i mila —, loveşte-mă. Dragule !... Mergem ? (Îl apucă pe esaul de mînă, îl trase după el.) Haidem. Fiodor, hai şi tu. (Îl prinse şi pe Fiodor de mînă, strîns. Îi trăgea acum pe amîndoi spre apă.) Fraţilor, tăiaţi-mă şi-n apă cu mine, la mama dracului. Nu află nimeni. Nu mai pot, mă chinuie păcatul. Sug şerpii din mine şi tot nu mor. Loveşte ! Loveşte ! ! Ca de Dumnezeu mă rog vouă : tăiaţi-mă !... Dragii mei... ajutaţi-mă ! Nu mai pot. Mi-e greu.

În marginea apei Stepan căzu în genunchi, îşi lăsă capul în piept.

— Pe urmă îmi faceţi vînt mai încolo, îi sfătui el. Că altfel mă aduce valul...

O fi crezut el c-or să-i taie capul tocmai prietenii lui de-o viaţă, tovarăşii lui cei dragi ? Vroia să creadă ? Sau vroia doar să arate c-ar putea să creadă ? Nu înţelegea nici el... Îl durea sufletul. Tare îl mai durea sufletul. Era adevărat că-şi dorea moartea. Nici nu mai băuse în ultima vreme... Nu, nu băutura, nu era băutura cea care-i mîncase sufletul. Ce să-i facă un dram de rachiu unui bărbat în putere ? Vedea el, îşi dădea seama : toată lucrarea pe care o clădise prin vărsare de sînge, adesea nevinovat, toată lucrarea asta, cum nu bagi de seamă, cum se năruie. Pulberea se alege. Nimic temeinic nu lasă în urmă. Treburile din Astrahan, despre care nefericitul de Kuprian vorbise cam prea la repezeală (şi de faţă cu toţi !), nu erau decît o mică picătură care umpluse o mare cupă de amar. Nici la Ţariţîn nu-i mai bine : Pron Şumlivîi îşi face de cap mai rău ca boierii. În Don — i-au spus lui cei care au mai venit de pe-acolo — nu prea te poţi încrede. Rău... S-au tupilat... Un război ca cel pe care îl pornise Stepan nu

era dorit nici de cei care la început îl binecuvîntaseră pe tăcute. Se speriaseră cei de acolo. Şi aşa, în plin ospăţ al lumii, în zvon de trîmbiţe, simţea inima atamanului că se încurcă, se descumpănesc lucrurile. Greu. O, ce greu e să le simţi pe toate. Faţă de alţii îşi ascundea durerea, dar de el însuşi n-avea cum să şi-o ascundă.

— Potoleşte-te, Stepane, zise blînd Larka. Acum gata...

Fiodor îi atinse mîna lui Larka, îi făcu semn : taci.

Stepan plîngea, stînd în genunchi, cu faţa întoarsă către Volga.

— Lăsaţi-mă, vreu să fiu singur, îi rugă el încet.

Esaulii porniră spre cort. Dar pe ataman nu-l scăpau din ochi. Iar el şedea acolo, cu coatele înfipte în genunchi, se legăna uşurel, înainte-înapoi...

— Baba aia... ea l-a scos din sărite, îşi dădu Suknin cu părerea.

— Nu baba... N-am băgat noi de seamă, Fiodor. Trebuia să i-o luăm înainte lui Kuprian, să-l învăţăm cum să vorbească. Sau să nu-l lăsăm deloc, ar fi povestit el mîine totul, pe îndelete.

— Kuprian, da, aşa-i... Dar şi baba ! Adineauri am simţit şi eu că mi se ridică părul măciucă, atunci cînd a început să bocească. De unde s-o mai fi ivit şi nebuna asta ?

— Cu Vaska cum e ? O fi pe moarte ?

— Se vede treaba că da... Şi mai e o năpîrcă pe care am încălzit-o noi la sîn : Şeludiak, trîntorul ăla zbanghiu, zise aspru Suknin. El e cel care tulbură apele pe-acolo. Cum i-au slăbit puterile lui Vaska, s-a şi cocoţat mai sus.

— De ce i-or fi făcut de petrecanie lui Lvov ?

— Du-te de-l întreabă ! Tot mîna lui Şeludiak.

Vorbeau încet esaulii între ei, lîngă cort. Şi tot trăgeau cu ochiul către mal ; atamanul tot acolo şedea, se legăna uşurel, uşurel, de parcă s-ar fi închinat acelei zeităţi puternice şi bătrîne : Volga. Uneori mai bolborosea ceva de neînţeles şi gemea încet, chinuit.

Luna se ridica tot mai sus deasupra malului abrupt ; mijlocul rîului lucea puternic ; la ţărm, în cotloanele întunecate, plescăiau pe la surpături valurile molcome, sfîrîiau, fierbeau trăgîndu-se înapoi... Ceva mare şi nevăzut suspina tihnit.

Mai tîrziu, Stepan se urcă într-o lotcă nu prea mare şi tot acolo, în apropiere, se culcă pe snopul de stuf uscat şi adormi, legănat de valurile ce băteau spre mal. Şi visă el un vis închegat, roşu tot.

Se făcea că stă el pe un munte înalt-înalt, chiar în vîrf, iar de jos vrea să vină la el tînăra prinţesă persiană, dar nicicum nu izbuteşte să se cţere, alunecă şi cade. Şi plînge. Stepan aude. I se face milă de prinţesă, atît de rău că mai-mai îi vine şi lui să plîngă. Iar pe urmă prinţesa, din te miri ce, începe să dănţuiască după o muzică ciudată. Uşor, dar şi cu foc... ca un fluturaş ce se zbate printre flori, de-ţi ia ochii. „Ce-o fi apucat-o ? se miră Stepan. Să nu păţească ceva". Vrea să strige la ea să se potolească, dar n-are glas. Şi nici nu se poate mişca din loc... Şi vede el atunci că se apropie de prinţesă dintr-o parte, cu pas furişat, Frol Minaev, Frol cel viclean şi prevăzător : vrea s-o taie cu sabia pe prinţesă. Iar prinţesa s-a prins în dans, nu mai vede şi nici nu mai aude nimica, doar joacă. I se strînse inima lui Stepan de durere şi de milă. „Frol!" strigă el. Dar nu-i ieşi nici un strigăt din gîtlej, doar un geamăt. Pe Stepan îl cuprinde deznădejdea... „O taie, are s-o taie. Fro-ol !..." Frol dă cu sabia şi zbaterea încetează. Prinţesa a dispărut. Iar din pămînt, pe locul acela, ies broboane de sînge. Stepan îşi acoperă faţa cu mîinile, ţipă încet de durere, plînge... Şi se trezeşte.

Deasupra lui stătea Larka Timofeev, îl scutura.

— Stepan !... Tătucă... ce-i cu tine ?

— Ai ? făcu Stepan. Ce e ?

— De ce gemi ?

Stepan se ridică în capul oaselor. Îl ardea chinul... Îl şi durea. Stepan lăsă mîna peste bord, prinse un strop de apă în palma făcută căuş, îşi udă faţa cu cît nu se vărsase. Oftă.

— Oi fi visat ceva ? întrebă Larka.

— Am visat...

Un senin ciudat scălda totul în jur. Stepan ridică fruntea... Chiar deasupra lui atîrna, i se holba în ochi o lună mare, roşie. Lumina ei vrăjmaşă, nesănătoasă, caldă se scurgea în apă ; pe alocuri, acolo unde norii se oglindeau în luciul apei, părea că s-au scurs mormane întregi de roşu.

— Mă înăbuş, Larka... Tu n-ai nimica ?

— Păi, nu ; am dormit şi eu, pînă n-ai început tu să gemi...

— Să gem ?

— Păi, da. Ce-ai mai visat ?

— Nu ştiu... un vis urît. Nu mai ţin minte. Oi şi fi băut prea mult. Cu tine ce-i pe-aici ?

— Dormeam şi eu pe-aci...

Stepan îşi aminti de cele petrecute în ajun... de cazacul Kuprian... Îşi lăsă capul în piept, gemu o dată scurt.

— Să-ţi aduc ceva de băut ?... îl sfătui Larka.

— Nu. Larka... ţie nu-ţi e groază ? întrebă Stepan.

— O ! se minună Larka.

— Nu, nu asta am vrut să spun... Nu ţi-e greu ? Aşa, să te înăbuşi... Ă ?

— Păi, nu... Da' de ce ? nu se dumirea Larka.

— Lasă... Am cam sărit eu peste cal aseară, asta-i adevărat.

— Bea ceva să te dregi !

— Du-te la culcare, Larka... Lasă-mă singur.

Liniştit de vorba paşnică a atamanului, Larka se duse să-şi facă somnul în cort.

Dormeau toţi ; uriaşa noapte senină, roşie se prelingea neauzit şi se scurgea undeva, într-o lume străină, de necuprins, departe de pămînt.

Dis-de-dimineaţă, pe cînd abia mijeau zorile, Stepan era în picioare.

Tabăra încă mai dormea dusă. Tot malul, cît vedeai cu ochii, era presărat cu oameni adormiţi. Ici-colo mai răsărea cîte un oştean de strajă. Şi numai în marginea apei, mai încolo de tabără şi cu spatele la ea, şedea nemişcat un om singuratec ; se putea crede că doarme aşa, şezînd. Şi cu toate că nu era prea aproape, Stepan îl cunoscu pe omul acela şi străbătu întreaga tabără ca să ajungă la el.

Era Matvei Ivanov. Nu dormea. Zărindu-l pe Stepan, oftă, arătă cu capul spre tabără şi zise aşa, ca şi cum ar fi şezut acolo şi numai la asta s-ar fi gîndit :

— Ăştia ţi-s voinicii... Dac-ar da năvală nici cincizeci de streliţi, pînă la prînz pe toţi ţi-i taie. Fără să se osteneaască prea tare. Că străjile nici n-apucă să se trezească...

Stepan se opri şi se uită peste întinsul apei.

— Potoleşte-te, Stepane, începu să vorbească Matvei, aproape poruncitor, dar cu amărăciune neprefăcută în glas. Mai las-o, pentru numele lui Cristos, cu beţiile ! Nu vezi ce faci ? Ai adunat aici mai bine de treizeci de mii şi pe toţi ai putea să-i prăpădeşti într-o zi cu soare. Ce păcat ţi-ai lua pe suflet !... Şi cum de ţi-ai pierdut iar cumpătul ? Oare nu-ţi pare rău de ei, Stiopuşka ? (I se iviseră lacrimi în ochi lui Matvei.) Tu eşti nădejdea noastră, tu te-ai ridicat să ne aperi, tătucă, dar dac-o ducem tot aşa, ne prăpădim cu toţii. Dacă ajungi la Simbirsk cu o şleahtă din asta de beţivi, atunci ce-are să fie ? Ne taie ca pe berbeci ! Cum de-ai ajuns aşa ? Şi ieri de ce l-ai omorît pe cazacul acela ? (Matvei îşi sterse lacrimile cu pumnul.) Se bucura, dragul de el, că a scăpat din mîna şahului. Şi uite c-a ajuns !... Stiopuşka !... Ce-i cu tine, nu mai ai încredere ? Ce se-ntîmplă cu tine ?

— Taci ! rosti surd Stepan, fără să se întoarcă.

— Ba n-am să tac ! N-ai decît să mă tai pe loc, să mă dai morţii şi tot n-am să tac. Că nu-i numai a ta treaba, s-o faci singur. Mama Rusie tuturor ni-e dragă. Iar oamenii !... Păi, să-şi părăsească ei cocioabele, să-şi lase copilaşii flămînzi şi viaţa sînt bucuroşi să şi-o dea... că le-ai făgăduit...

— Taci, Matvei !

— Le-ai făgăduit, le-ai spus că-i scapi de boieri şi de dregători, că le dai libertate... Şi degeaba ? Apucă-te de treabă, Stepan. Acolo, în faţă, e Simbirskul ! Nu-i ca Saratovul, nici ca Samara. Miroslavski s-a aşezat ţeapăn acolo. Şi spune lumea că Boriatinski şi Urusov se apropie şi ei. Iar noi Simbirskul ar trebui să-l luăm înainte de a ajunge Boriatinski acolo. Şi-atunci, mai poţi tu să te ţii de petreceri ? Mai ai vreme ? Că doar nu eşti pe Don ! Şi nici în Persia. Asta e Rusia... Aici poţi să-ţi frîngi şi gîtul. Goneşte-i pe beţivani de lîngă tine !... Sau dă-mi voie mie : cu mîinile astea am să-i strîng de gît pe netrebnici, măcar că eu nu-s om rău. Păi, ăştia te duc de rîpă !... Un singur gînd au în cap : să se-mbete. Iar că se-mbată alţii cu sîngele nostru, de asta nici nu le pasă. Apucă, Stepane, hăţurile bine în mînă, apucă-le. Ştiu că nu-i uşor, că doar nu eşti cal. Dar altfel cum ?... De-ai pornit o faptă bună,

să nu te mai căieşti. Asta-i o vorbă din bătrîni, Stepane, nu degeaba trăieşte, nu degeaba o ţin minte oamenii. Numai de bine îşi aminteşte lumea, de nimic altceva. Nu te clinti, Stepane, nu te lăsa moale... Dragul, iubitul de el... Cum să mă mai rog de tine ? Vrei să mă pun şi-n genunchi în faţa ta ?

Stepan se întoarse şi porni spre tabără. Se depărtă mult, se opri şi şuieră o dată de stîrni pescăruşii de pe faţa apei.

— Doámne, dă-i minte şi linişte, spuse Matvei cu nebănuită încredere, privind în urma atamanului iubit.

Tabăra începu să se trezească la viaţă. Se porni forfota.

Stepan păşi spre cort, se opri deodată şi se uită în partea unde era Matvei... Stătu locului, se mai uită şi porni grăbit către el.

— Uite că-ţi vine şi ţie sfîrşitul, Matvei, îşi spuse încetişor mujicul.

— Nu ţi-e teamă să mă dăscăleşti, vezi bine — începu încă de departe Stepan —, atunci să nu-ţi fie frică să-mi spui tot adevărul, pînă la capăt. Dacă minţi, în Volga ajungi. (Se opri în faţa lui Matvei, îl privi o vreme drept în ochi.) Eu i-am pornit ! (Întinse mîna înapoi, către tabără.) Eu ! Dar după libertate toţi tînjesc !... Toţi ? !

— Toţi.

— Şi dacă se-ntîmplă vreun necaz la Simbirsk, sau în altă parte, dacă sîntem bătuţi, atunci cine-i răspunzător pentru lacrimi, pentru sînge ? Stenka ? !... Stenka — hoţul, răufăcătorul ucigaşul —, el ne-a-ndemnat la răzmeriţă !

— Întrebi doar aşa, sau ai şi pornit judecata ?

— Ia nu te mai da după uluc !

— Toţi o să pătimim, Stepane. Cu tine-n frunte. Numai să nu te sperii tu de asta : durere o să fie, dar n-are să ţi-o pună nimeni în seamă.

— Şi vina, vina pe sufletul cui are să apese ?

— Pe-al tău. Numai că nici vină n-are să fie, numai durere. Iar de durere şi necaz am mai avut noi parte şi înainte. Dar nici necazul ăsta nu-i necaz, Stepane. Să duci viaţă de cîine cît trăieşti — ăsta-i necazul cel mare. Şi nici ăsta nu-i necaz : trăieşti, faci umbră pămîntului, mori, iar copiii noştri tot la viaţă de cîine sînt osîndiţi. Iar copiii

au să aibă şi ei copii... şi ăia tot aşa. Ăsta-i necazul cel mai mare !... Şi vina ta care-i ? E norocul nostru că s-a ales unul ca tine, care să ne ducă înainte. Acum du-ne şi nu te mai gîndi la rele. Dară tu să nu clinteşti. Că noi nu mai avem pe nimeni : ne eşti şi ţar, şi Dumnezeu. Şi început. Şi călăuză. Poate dă Dumnezeu şi răzbim, ne-o lumina soarele şi pe noi. Că doar n-o fi numai noapte...

— Atunci să nici nu vă mai plîngeţi. Că pe urmă nu mai încape locul de învinuiri. Ştiu eu, atunci toţi s-or repezi să caute care-i vinovatul.

— Păi, nu se plînge nimeni ! Am zis doar că vin voievozii din toate părţile... Şi ce vină ai tu, dacă au lăsat zăvozii din lanţ ? Apoi şi ţarul... Păi, nu, ascultă, unde-i vina ? ! Acum e vremea să pui mîna pe par şi, Doamne-ajută, să dai pînă răzbeşti. Numai că trebuie să facem noi asta cu cap, cu socoteală, de asta vorbesc eu. Iar tu ai cap de aşa ceva şi de aia te şi rugăm : nu te pierde cu firea, nu te mai bălăbăni, că noi oricum te urmăm. În urma ta ne facem şi noi viteji.

— Nu ne-om prăpădi noi ! rosti tăios Stepan, de parcă şi-ar fi alungat un gînd, o nelinişte tainică.

— N-aş vrea, tătucă. Tare n-aş vrea.

— Păi, da... Aşa facem : azi nu pornim. Să mai prindem puteri. Îl aşteptăm şi pe Mişka Osipov cu oamenii lui. (Stepan tăcu un timp.) Cu băutura o mai lăsăm, asta-i drept. Prindem puteri, ne mai înzdrăvenim.

Ca să nu-i tulbure starea atamanului, bun acuma, pus pe treabă, Matvei tăcu.

— Să prindem noi puteri, mai zise o dată Stepan. Îl privi pe Matvei, rîse scurt : Şi tu ce latri la mine ?

— Eu mă rog la tine ca la icoane ! Mă rog la Dumnezeu să-ţi dea minte şi tărie... Uite-te şi tu cît popor duci după tine !...

— Ei, iar mă tolocăneşti...

— Bine, gata, am să tac.

...Spre dimineaţă se întoarse Frol Razin de la Don. Tare s-a mai bucurat Stepan. Îl trimisese la Don cu o treabă de mare însemnătate : să înfoaie în faţa cazacilor o asemenea coadă de păun încît aceştia să-şi frîngă mîinile de încîntare şi uimire şi să vină toţi — ei, dacă nu toţi, barem mulţi — la Stepan, sub steagurile lui zdrenţuite,

libere. Mai trimisese acolo, cu frate-său, şi tunuri, şi mult hănet din visteriile împărăteşti, de pe la isprăvnicii : de la Astrahan, Cernoiarsk, Ţariţîn, Kamîşin, Saratov, Samara. Poruncise să le dea daruri scumpe, de aur, celor de pe Don şi să dea de veste că cei care doresc să-l urmeze vor fi bineveniţi.

— Ei povesteşte, povesteşte. Cum e pe-acolo ?

— Mişka Samarenin a plecat la Moscova cu o solie...

Stepan se întunecă deodată, făcu din cap a înţelegere :

— Să pîrască. Eh, cazacii mei, cazaci...

Scuipă într-o parte, stătu aşa multă vreme, uitîndu-se în jos. Îl uimea această hidoasă însuşire a oamenilor : să fugă să se plîngă cuiva, să umble cu pîra. Cu-adevărat, amar îl uimea.

— Aşa unde-o s-ajungem ? Ai ? Stepan întoarse ochii spre frate-său, spre Larka, spre Matvei. Ce ziceţi, cazaci?

Răspunse Matvei :

— Păi, ajungeţi unde-am ajuns şi noi : ne-am pus vrăjmaşul în cîrcă şi ne cărăm cu el precum cu sfintele moaşte. De aia se şi uită strîmb la voi, că le staţi ca albeaţa-n ochi : se trag oamenii spre voi, tot vin... Ei pe mujic îl leagă, iar voi îl dezlegaţi. Asta nu le pică lor bine.

— Mujicii... mai pricep, că ei de cînd lumea au stat sub alţii, dar cazacii de ce să se bage singuri la jug ? Asta, poţi să dai şi cu parul, că tot nu pricep.

— Kornei zice..., dădu să înceapă Frol.

— Ia stai, vorbi Stepan. Ia mai dă-i pe ăia... Şi pe Kornei, şi pe ăilalţi... tîrîtoare otrăvite. Că iar m-apucă. Azi e zi de sărbătoare. Fără băutură ! Azi ne mai tragem sufletul. Mai încolo... n-are să ne fie uşor. (Arătă Stepan cu ochii în sus pe Volga.) Vă îmbăiaţi, vă mai spălaţi ţoalele, mîncaţi bine, vă tăvăliţi pe iarbă... Iar eu mă duc la baie. În sat. Care vii cu mine ?

Se arătară dornici să facă şi ei o baie ca lumea Larka, Matvei, Frol, moş Liubim, Fiodor Suknin. Îi mai luară cu ei şi pe „ţarevici“ şi pe „patriarh“.

„Patriarhul“ nu era în apele lui după beţia de-aseară, de aceea mai-mai să-i cadă la picioare atamanului de faţă cu toată lumea pentru că-l poftise la baie.

— Tătucă, parcă mi-ai citit în suflet !... Mare nevoie am ! Să te-ajute Dumnezeu ! O baie acuma e ca şi cum m-aş mai naşte o dată. Că-mi era silă de toate. Te-a lu-

minat Dumnezeu cu baia asta, adevăr zic eu că te-a luminat !... se bucura „patriarhul“ ca un copil, se pregătea de drum. Doamne, ce minte poţi să ai, tătucă ataman. Ah, şi ce mai baie tragem noi acum !...

*

Mai apoi, în vreme ce coborau pe Volga spre sat, Stepan se aşternu la vorbă cu „patriarhul“.

— Şi cam cît poţi să dai pe gît, părinţele, aşa, dintr-o dată ? O vadră ?

— Bere sau rachiu ?

— Să zicem bere.

— O vadră aş putea.

— Asta zic şi eu burtă ! De patriarh.

— De neam eu din mujici mă trag. Pînă să ajung eu patriarh am tras eu mult mîţa de coadă. Umblam prin tîrguri, înveseleam cinstita adunare, de se minunau toţi. Nu mă-ntrebi ce făceam ?

— Păi, ce ?

— Cam aşa era treaba : mai întîi beam o vadră de mied şi ronţăiam un ciolan...

— Cum adică un ciolan ?

— Aşa, cu dinţii... de se-auzea trosnind. Îl făceam fărîme şi-l înghiţeam. Dacă te-nveţi, merge. Pe urmă rupeam o oişte-n cap — uite-aşa — şi mă făceam că mă scobesc în dinţi cu ea...

— Cu oiştea ?

— Aşa, de panaramă, să rîdă lumea. Că n-are cum să-ţi încapă-n gură.

— Însurat ai fost vreodată ?

— Am încercat, dar nu făceau faţă. Au fugit toate. Eu unul nu mă supăr, îmi dau seama că nu le era uşor.

— De unde eşti de loc ?

— Chiar de pe-aci. Mai încolo, pe mîna dreaptă, se varsă Sura în Volga, iar în Sura alt rîuleţ mai mic, Şukşa... Acolo era şi satul meu, tot Şukşa îi zicea. S-a pribegit tot satul, nu mai e. Noi, vezi tu, creşteam cînepă şi o căram la moşier. Pe urmă tot noi o muiam, o uscam, o băteam, o dărăceam... Împleteam la sfoară, la funii. Din asta trăiam. Şi stăpînul moşiei tot din asta trăia. El o ducea la Moscova, sfoara adică, acolo o vindea. Şi uite că s-a în-

tîmplat ca în ziua de Pocrov (Sfîntă Maria Mare) să ia foc satul. A ars de n-a mai rămas întreagă nici o izbă. I-a ars şi moşierului casa. Moşierul şi-a adunat el ce i-o mai fi rămas şi a plecat. Nu mai îmi pierd eu vremea, zice, cu voi şi cu cînepa voastră. Iar noi ce mai era să aşteptăm ? Să murim de foame ? Ne-am pribegit prin lume, pe unde vezi cu ochii. Mie ce-mi păsa ? Mi-am strîns brîul şi-am plecat. Dar pe ăia cu mai multe guri de hrănit i-a lovit năpasta. Au ajuns unii pînă în Siberia... S-or fi prăpădit pe-acolo, vai de capul lor... Un frate de-al meu s-a dus încolo... cu doi copilaşi. N-am mai auzit de el.

— Şi atunci ai luat-o prin iarmaroace ? vru să afle Stepan.

— Am luat-o. Mai mult pe Volga am umblat, mi-e dragă Volga.

— Şi pe urmă ?... îl iscodi mai departe Stepan, dar îşi aminti şi îşi înghiţi vorba ; lui i se cuvenea să ştie care a fost mai departe soarta „patriarhului", măreaţă soartă. Din satul tău nu-s oameni în oştire ? N-ai întîlnit vreunul? întrebă el.

— Nu, n-am întîlnit.

— Dacă-l întîlneşti, să-ntorci capul : nu-l cunoşti. E mai bine aşa.

— Se vede c-au plecat departe. Mulţi gîndeau să plece în Siberia. Auziseră că se dă pămînt mai mult, degeaba...

Stepan nu-l mai întrebă nimic, căzu pe gînduri.

În mintea lui Stepan Siberia înseamnă Ermak, calea lui de scăpare, acolo a scăpat de streang. Îi venea şi lui uneori Siberia în gînd, dar nu-şi dusese niciodată gîndul pînă la capăt : departe mai era şi Siberia asta. Îl luaseră de gît pe Ermak, de aia a şi luat-o spre Siberia, dar acum Stepan era el cu mîna în gîtul lor...

...Baia era chiar pe malul Volgăi. „Patriarhul" se băgă el să o pregătească. Era încîntat, îi venise inima la loc... Se şi luminase la faţă zdrahonul de ţăran.

— După un chef bun, totdeauna îmi pregăteam singur baia, mă pricep. La o ciorbă de peşte şi la o baie ca lumea trebuie, drăguţă, să te şi pricepi. Muierile nu se pricep.

— Dă-i drumul, zise Stepan mărinimos.

Iar el se duse către mal, mai aproape de apă. Îi venise pofta să mai stea şi singur o vreme... I se împlîntaseră în creier numele astea, Ermak, Siberia... şi avea chef să chibzuiască despre toate astea... şi despre sine.

Ziua era cam cenuşie, călduţă, îngîndurată. Venea o suflare umedă dinspre rîu... Mirosea a mucegai şi a peşte.

Stepan luă de jos o joardă mai dreaptă şi porni în lungul malului. Mergea şi mai împingea cu băţul cîte un gunoi în apă. Şi chibzuia. Arareori avea Stepan norocul să prindă cîte o zi ca asta : fără lume, liniştită, în preajma apei. Tare îi era drag rîul. Acolo putea să şadă multă vreme, sau să umble... Cîteodată, cînd nu-l vedea nimeni, cioplea bărcuţe de lemn şi le dădea drumul să plutească la vale. Strunjea cîte o bucăţică de scîndură cu cuţitul, îi punea catarge, prindea de catarge pînze din coajă de copac şi o lăsa la apă. Şi pe urmă o urmărea cum se duce.

Şi gîndea Stepan în ziua aceea mohorîtă, duioasă, cam aşa :

De ce n-a izbutit Ivan Bolotnikov ? Că doar a fost cît pe ce... Vaska Us e cazac de ispravă, păcat că l-a lovit boleşniţa aceea, dar Vaska-i prost ca parul : ce-l doare pe el e dacă mergem pe aici sau pe dincolo. Nu aici e buba. Uite, au venit unii de i-au povestit : un oarecare moşneag din Moscova a spus să audă toţi că l-a văzut la Stenka pe ţareviciul Alexei Alexeevici, că-l aduce Stenka la Moscova ca să-l pună pe tron în locul tatălui care prea a plecat capul în faţa boierilor. L-au luat pe moşneag la bice : ce ţarevici ai văzut tu acolo ? „Pe ăl viu, pe ţareviciul cel adevărat". „Şi tu ce faci, dacă ajunge Stenka la Moscova?" „Îi ies înainte cu pîine şi cu sare !" L-au sugrumat pe moşneag. Măcar de-ar fi toţi ca el ! Că pe toţi nu poţi să-i sugrumi. Dacă s-ar ridica aşa toţi, tot norodul, pe viaţă şi pe moarte... Numai că asta e : cum să-i ridici pe toţi ? N-ai cum să-i ridici. Vin ei... Unii vin, alţii mai stau să vadă ce-o ieşi. Da şi ăştia, miile astea, azi sînt cu tine, mîine se împrăştie pe la casele lor. De aia n-a izbutit Ivan, că nu s-au ridicat cu toţii. Mergea cum ai călca pe nisip : mergi tu, mergi, dar urme nu rămîn. Şi mie tot aşa mi se întîmplă : din Astrahan am plecat, dar dacă-i vorba să te-ntorci iar acolo, nu mai ai sprijin, nici o scofală. La fel şi Ţariţînul, şi Samara... Cît timp mergi înainte toţi sînt cu tine, totul

e în bună regulă, cum ai plecat, parcă-n veci n-ai trecut pe acolo. Depeni așa pînă-n pînzele albe. Trebuie să luăm Moscova. Moscova trebuie s-o luăm. Pe țarul cel nevolnic îl agățăm cu capul în jos, pe ziduri : să-l vadă toată lumea. Atunci nu mai avem unde da înapoi. Iar pînă la Moscova trebuie să răzbatem, să ne croim drum prin puterea cazacilor. Miile astea de mujici sînt doar așa... să facă zgomot, să înspăimînte. Toată Rusia nu s-o ridica, dar miile astea lasă să tot vină, larmă mare să fie și tot e bine. Frol a adus cu el ceva cazaci ; a crezut Stepan că aduce el mai mulți, dar la Don s-au zăpăcit lucrurile, mulți s-au speriat ; i-a înfricoșat, oricît ar fi de ciudat și de neghiob lucrul ăsta, tocmai întinderea războiului. După Simbirsk trebuie să mai trimită pe cineva la Don... Cum să-i însuflețești pe dobitocii ăia ?

Tot depănîndu-și gîndurile, Stepan a mers mult în lungul malului. Vreo două verste. A trecut și de sat și s-a dus ușurel mai departe, pînă nu l-a ajuns din urmă „patriarhul". Striga de departe :

— Tătucă !... Hei ! Ne speriaserăm că te-am pierdut ! Hai să prindem noi căldurica dintîi. Grozavă baie facem !

— Da' iute ai mai făcut treaba, spuse Stepan, întorcîndu-se și venind către „patriarh". Ei, hai să mergem.

— Eu la toate sînt iute ! Niciodată n-am știut ce-i osteneala, zău. Trăgeam cît trei armăsari, se lăudă „patriarhul".

— Ei, nu ?

— Nu mint ! Pe sfînta mea cruce. (Namila de „patriarh" își făcu semnul cel sfînt.) Odată m-am pus la prinsoare cu moșierul nostru : trag eu cît trei cai sau nu.

— Cum asta ?

— Vezi tu, cînepa, înainte s-o bagi în meliță, mai întîi merg caii roată de-o calcă, aia care-i mai proaspătă, mai tare, ca să-i spargă tulpina. O aștern roată, uite cam atît de sus („patriarhul" arătă cu mîna cît), leagă trei cai, iar la mijloc pun un băiat să-i mîne. Și-apoi ei merg roată, calcă sub copite, toacă tulpina... Și uite-așa calcă un strat pînă-n prînz și chiar mai mult. Oamenii întorc cînepa cu grijă, să n-o încurce, și iar o toacă. Îi spun eu moșierului : „Hai să-ți toc și eu un strat pînă-n prînz. Dar pentru asta îmi dai o juma' de vadră de trăscău și pînză de nădragi

şi de-o cămaşă". „Hai, zice ! Da, ţii la tăvăleală ??" „Asta, zic, nu-i grija ta. Mai bine găteşte trăscăul şi pînza pentru haine". Drept e c-am mai avut eu o înţelegere cu moşierul : în jur să stea muieruşte din alea mai tinere şi să dea din palme, să-mi cînte. Şi vreun moşneag cu fluieraşul. „S-a făcut", zice. Mi-am cioplit eu nişte galenţi din lemn gros, mi i-am încălţat peste obiele... Moş Pletosu, aşa-i spuneam noi, că era chel, îmi cînta de joc, iar fetele şi muierile îmi cîntau şi băteau din palme. Şi m-am pornit eu, cu lemnele alea-n picioare, să joc tontoroiu pe cînepă. E-eh !... Mai şi fluieram, mai cîntam d-alea, cu măscări... Fetele îşi astupau urechile, dar vroiau să şi audă, parcă eu nu le cunosc ? Iar moşierul tot acolo stătea, se strica de rîs. Era de-acum sus soarele, da' eu tot jucam. „Nu vrei, zice, un strop de trăscău ?" moşierul adică. „Nu, zic, nu aşa ne-a fost înţelegerea". Mie de băutură îmi părea rău : cum tragi o duşcă, cum iese toată în năduşeală. Nu-i mai bine, gîndeam eu, s-o leorpăi eu diseară, pe răcoare ? Jucam întruna. Curgea apa de pe mine... Am lepădat şi cămaşa de pe mine şi tot jucam. Mi-am tras puţintel sufletul pînă au întors ăia cînepa şi iar. Uite-aşa, pînă-n prînz i-am tocat-o pe toată. Chiar un pic mai devreme.

Stepan îl asculta pe „patriarh" cu gîndul aiurea. La sfîrşitul povestirii zise şi el la nimereală :

— Păi... O fi şi aşa... Ă ?

„Patriarhul" îşi dădu seama că nu-i ardea atamanului de poveştile lui, că-l munceau cine ştie ce gînduri negre ; îi scăpă o palmă grea pe spinare :

— Nu te-ntrista, atamane. Uite că-s bune toate ! Iar tu stai cu nasu-n jos. Păi, de ce ?

— Aşa, părinte... Nu-i nimic. Stepan tăcu... Întoarse privirea spre „patriarh", rîse : Mai mare rîsul cum ţi-ai cîştigat tu pîinea... prin iarmaroace. Cum de ţi-a venit în cap ?

Încinsese „patriarhul" baia atît de tare că nici nu puteai să sufli, îţi ardea gura.

— Ce-ai înnebunit ? strigă Stepan, trăgîndu-se cu spatele înapoi, în tindă. Mai murim dracului pe-aici. Cum de n-au luat foc pereţii ?...

— Bine, mai aşteaptă şi tu un pic, îl sfătui bătrînul uriaş. Să se mai moaie arşiţa ; ce-i drept, te cam zgîrie

pe gît. Îndată se înmoaie ! (Își puse căciula, mănușile și se cățără sus pe laviță.) Ohoho !... Muști, ai ? Măi, ce le mai trage, ce le trage...

Pînă una-alta, Stepan se așeză pe pragul de la tindă.

— Poate ajungi pînă la pietroaie, vezi că-i acolo un hîrdău cu apă, ia și tu o cofiță și zvîrle-o pe pietre ! îi strigă „patriarhul".

Pe pipăite, Stepan găsi hîrdăul, alăturea și cofița, o umplu și aruncă apa peste pietre. Trosnind și șuierînd, izbucni din pietre o fierbințeală ucigătoare. Stepan sări iar afară din baie.

— Lasă ușa deschisă ! zbieră „patriarhul" care acum nu se mai vedea deloc din pricina aburului. Și se apucă să se bată singur pe spate cu măturoiul de frunze. Icnea, mugea, ofta, suspina fericit : Așa iese tot răul ! Mă înnoiesc tot, dacă nu crapă pielea de pe mine !... Arr-de-l ! Și dă-i ! O-o-o !...

— Ai să crăpi! îi strigă Stepan. Plesnește inima-n tine!

„Patriarhul" se dădu jos de pe laviță, se culcă pe podea, cu capul pe prag.

— Uite-așa, tătucă ataman, așa se-alungă din om puterea necuratului. M-au învățat pe mine schismaticii ăi bătrîni. Am fost eu pe la ei, la Kerjeneț... Mi-au plăcut, doar că nu beau.

— Tu spre care credință înclini : cea veche sau cea nouă ? întrebă Stepan. Bătrînii ăia ce zic ? Îl blestemă tare pe Nikon ?

— Blestemă ei..., zise bătrînul cam în doi peri. Nu prea vorbesc ei despre asta. Dar de crezul lor se țin tare. O-o, să-i vezi cum...

— Dar tu de care te simți mai aproape ? Tot de cea veche ?

— De cea veche nu pot să mă țin, că-mi poftește inima la băutură. Iar cea nouă... Să spun drept, nici nu mă descurc prea bine de ce li s-o fi întîmplat schisma asta. Cristos e unul, și pentru unii, și pentru alții. Atunci de ce ? Eu unul cred în Cristos.

— Și cum te închini ?

— Păi, nicicum. Așa în minte. „Binecuvîntează, Doamne", și gata. Cristos așa ne învață : mai mult nici nu

trebuie. Dacă faci așa, nu greșești. Și pe tine la fel te sfătuiesc.

Tăcură.

— Părinte, ia spune-mi și mie, vorbi Stepan. Uite, să zicem, ajung eu țar la Moscova. Hai... căznește-te și tu să-ți închipui că s-a-ntîmplat. Mă pun țar. Iar pe tine te fac patriarh de-adevăratelea...

„Patriarhul" se uita la el de jos cu ochii holbați.

— Ei, și ce-o să facem atuncea noi doi ? întrebă el.

— Păi, asta întreb și eu : ce facem ?

„Patriarhul" căzu pe gînduri. Rîse ușurel... Clătină din cap :

— Cît m-aș opinti eu, dar patriarh... Ce ți-a venit, tătucă ? Păi, mai întîi și mai întîi... Dar nu, oricît m-aș chinui, tot nu-mi intră-n cap.

— Ei, și tu, se stropși Stepan. Că doar nu ești chiar așa încet la minte ! Chitește și tu așa, în glumă : ne-am ajuns noi — eu țar, tu patriarh. Ce ne-apucăm să facem ?

— Hm... Cîrmuim.

— Cum ?

— Cinstit.

— Păi, toți zic așa, că o fac cinstit. Pînă și boierii tot așa zic.

— Ei zic, dar noi chiar așa am face. Nu știu ce patriarh ar ieși din mine, mai degrabă de nici un fel, dar tu, tătucă, ai stofă de țar. Asta pot să ți-o spun de-acum.

— De unde știi ?

— Știu eu așa... Eu îl cunosc pe țăran, că și eu tot mujic sînt, știu ce fel de țar ne trebuie nouă.

— Ce fel ?

— Păi, de-al mujicilor.

— Ei, acum o ții una și bună : de-al mujicilor, de-al mujicilor... Știu și eu că nu de-al boierilor. Și cum e ăsta de zici că-i al mujicilor ?

— Păi, dac-ai spus de-al mujicilor, ai spus tot. Ce s-o mai sucim ?

— Nu mi-ai răspuns. Știu că de petrecut ne-om pricepe noi să petrecem, doar că acolo mai trebuie să ai cap și pentru altceva.

— Și tu ce, oi fi vreun prost ? Ai și tu un cap pe umeri... și încă ce cap ! Pe sărmani îi ocrotești : iată ju-

mătate de ţar. Judeci cu dreptate : iată ţarul întreg. Iar dacă n-ai să mai fii atît de repezit, ai s-ajungi comoara noastră cea mai de preţ. Toată Rusia are să ţi se închine. Pe braţe o să te purtăm. Poporul şi-aşa te iubeşte... Ai să izbuteşti, să ştii. Iar patriarh îţi găseşti tu, nu te-ncurca cu mine... Auzi tu ! rînji „patriarhul". Zău, nu trebuie, tătucă...

— Păi, de ce ? zîmbi şi Stepan.

— Nu trebuie, se încăpăţînă „patriarhul".

— Ei, părinte, parc-ai fi un bulumac : te-ai pus în mijlocul drumului şi nu mişti nici încolo, nici încoace. Te-am întrebat : de ce ?

— Păi, ce fel de patriarh sînt eu dacă-mi place să beau ? Mai bine m-ai pune vătaf peste treburile astea, cu băutura, asta, da, mi se potriveşte. Pe toţi cîrciumarii i-aş lua de ceafă !... Că prea se ţin de potlogării, împieliţaţii ! La toţi le-aş face felul, laolaltă cu boierii. Nu te urci pe laviţă ? Hai, că nu mai frige aşa tare. Că dacă mai slăbeşte, atunci...

— Mai stau. Arde prea rău. Urcă tu, mai moaie-ţi ciolanele.

„Patriarhul" se căţără iar pe laviţă.

— Ia mai zvîrle un căuş, tătucă !

Stepan stîrni iar un nor de aburi, ieşi în tindă... Şi chiar atunci sosiră unii în fugă să-i spună :

— Tătucă, au venit acolo nişte oameni de la Simbirsk...

— Şi ? Ce e ? se repezi în ei Stepan.

— Vine Boriatinski dinspre Kazan. Se aude că cei din cetate nu prea se-ndură să ne lase... Au zis să te chemăm.

— Cine v-a trimis ?

— Mişka Iaroslavov.

— Da Mişka Osipov n-a sosit ?

— Nu-i.

— Tu să nu orăcăi prea tare despre Boriatinski. Îţi ţii gura. Adu-mi calul... Stepan se îmbrăca în grabă ; strigă după cazac : Spune-le esaulilor să vină fuga după mine ! Poate găsesc ei cai pe-aici... Nu vă moşmondiţi !

Cazacul îi aduse calul. Stepan sări în şa, o luă din loc. Ceilalţi — doar cîţiva găsiră să ia cai — porniră de îndată cu lotcile spre tabără. N-au avut vreme să facă şi ei o baie. „Patriarhul" se căina rău că n-a apucat atamanul să stea niţeluş la aburi. Tocmai bună era baia, „ca de ţar".

5.

Cneazul Boriatinski a ajuns la Simbirsk înaintea lui Stepan. A întîrziat Stepan. Nici n-ar fi putut ajunge înaintea lui Boriatinski, chiar dacă n-ar fi făcut popasul acela ca să-şi lase oştirea să-şi mai tragă sufletul.

Ajungînd el în dreptul cetăţii, îşi coborî oamenii pe mal, îi puse în ordine de bătaie şi porni de îndată împotriva oastei ţarului. Se lăsa seara şi nu mai era loc de amînare : spre dimineaţă, dacă mai aşteptau şi noaptea aceea, lui Boriatinski mai puteau să-i sosească şi alte întăriri.

Boriatinski porunci să-i lase mai aproape pe oamenii lui Razin şi abia atunci să izbească. Locul îi era mai prielnic, pe o coamă de deal. Mai şi trăgea nădejde că mujicii şi cazacii sînt osteniţi după ce au tras la vîsle în susul apei.

Bătălia era înverşunată.

Oamenii s-au amestecat, uneori nici nu-i mai puteau deosebi pe ai lor de ceilalţi.

Oastea lui Boriatinski era învăţată să păstreze rînduiala de luptă şi era, firește, mai bine înarmată. Oamenii lui Razin erau mai numeroşi, se băteau mai îndîrjit, mai cu inimă.

Stepan era în fruntea cazacilor de pe Don. Pe mordvini, ciuvaşi şi tătari îi duceau în luptă Fiodor Suknin şi Larka Timofeev. Tătarii şi mordvinii dădeau lupta după obiceiul lor : în iureş. Veneau năvală peste rîndurile bine înfipte ale streliţilor, îi punea jos pe cei din faţă, însă, văzînd că ceilalţi stau ţeapăn şi nu se lasă, se desprindeau de ei şi se risipeau. Larka, Fiodor şi alţi esauli şi sotnici îi adunau din nou, îi rînduiau cît de cît şi iar îi băgau în vîltoare. Stepan cunoştea bine felul de a se război al aliaţilor săi de alt neam şi de aceea le-a dat pe cei mai buni esauli. Esaulii răcneau pînă-şi pierdeau glasul tot adunînd la un loc acea oaste curgătoare, urlau, păşeau în primele rînduri la apropierea de duşman... În acea bătălie îşi pierdu viaţa Fiodor Suknin.

Cazacii de pe Don luptau pe viaţă şi pe moarte. Nu le erau cu nimic mai prejos vrăjmaşilor, ba chiar mai mult, erau mai îndîrjiţi şi mai pricepuţi la bătaie. Erau şi mai proaspeţi decît mujicii : prevăzînd ce-o să fie, Razin

le poruncise să nu pună mîna pe vîsle, să-i lase pe alţii, atunci cînd se grăbeau să ajungă aici, la Simbirsk.

Boriatinski, încet-încet, începu să dea înapoi.

Stepan se afla mereu unde era încleştarea mai mare. Se mai trăgea în urmă din cînd în cînd numai ca să vadă ce se petrece pe laturi, acolo unde erau mujicii. Cu mujicii mai erau şi sotnici de-ai cazacilor, precum şi streliţi credincioşi de la Astrahan, Ţariţîn şi din alte cetăţi. Măiestria armelor mujicii o înlocuiau cu îndrăzneala şi dîrzenia, dar sufereau pierderi mari.

Stepan luă cu el vreo zece cazaci, răzbătu pînă la gloata mujicilor, se puse, împreună cu cazacii, în primele rînduri şi începu să-i înghesuie rău pe streliţii ţarului. Se mai învioră treaba şi aici.

Împuşcăturile, clinchetul tăişurilor, bufniturile acopereau glasurile oamenilor... Se ridica precum un zid vuietul surd, nedesluşit, mai scăpa pe alocuri doar cîte un răcnet răsunător : înjurături de mamă sau chemări de ajutor. Puţea a pulbere şi a cîrpă arsă.

— Nu daţi de-a-mboulea !... striga Stepan către Matvei. Auzi ? !

— Hău, tătucă ! Aud !

— Adună cîţiva flăcăi mai zdraveni, care pot ţine parul în mînă, şi pune-i înainte ! Iar în urma lor, ăia cu topoare şi cu furci, printre ei să sară la bătaie. Lovesc de două-trei ori şi-apoi se trag iute în dosul parilor ! Da, vezi, ăia cu parii să nu-i slăbească deloc. Cînd ostenesc, îi schimbi ! Te-ai prins ?

— M-am prins, tătucă !... Doar că nu mă prea ascultă.

— Pocneşte vreo doi, să vezi ce-o să te-asculte !

— Tătucă ! strigau la el cazacii. Fă-te încoace ! Aici e mai vesel !...

Moş Liubim era cu ăi mai tineri.

— Minka !... Minka, păcătosule ! striga el. N-o lua razna ! Mai uite-te şi-n urmă ! Hei !

— Te-aud, moşule !

— Vanka !... Treci în spate, leagă-te la mînă !

— Acuşi !... Stai să-mi fac cheful.

— Nu vă pierdeţi cumpătul, dracilor ! Ia vezi-l pe tătuca, uite-l ia !... Mai mare dragul.

Așa îi mustruluia moș Liubim pe învățăceii lui. Și le tot arăta cum face atamanul. Dar s-a-ntîmplat s-o ia razna și atamanul. Furat de focul luptei, se trezi singur în mijlocul unei cete de streliți vrăjmași. Se uită în urmă... Streliții care îl înconjurau își dădură seama cine este. Începură să-l înghesuie mai departe de oamenii lui, ca să-l prindă de viu. Atamanul se învîrtea în loc, cu sabia în mînă, încerca să răzbată înapoi la ai lui.

— Larka ! răcni Stepan. Moșule !...

Vreo zece streliți se năpustiră asupra lui. Unul îl lovi cu lemnul suliței peste mînă. Altul îl prinse pe la spate, îl doborî pe Stepan, se urcă pe el, încercînd să-i sucească mîinile.

Larka auzi strigarea atamanului, răzbi pînă la el cu vreo cincizeci de cazaci. Și ajunse la vreme. Îl împușcă pe streliţul care-i ședea în cîrcă. Cazacii izbutiră să-i dea înapoi pe streliți.

Stepan se ridică, boțit, mînios, își adună sabia de pe jos.

— Voi ce păziți ? ! zbieră el. Ăștia îi leagă atamanului picioarele de ceafă și ei se scarpină-n...

— Mai păzește-te și tu ! strigă la el, tot supărat, Larka. Bine-i că te-am auzit... Nu te mai băga la grămadă ! Unde te bagi ?

— Mordvinii tăi ce fac ? îl întrebă Stepan.

— Îi ciugulim ! Sărim la ei... pe urmă iar trebuie să-i adun. Se scurg precum apa printre degete. Ne jucăm noi... dar nu se-alege mare lucru. Barem nu-i lăsăm pe ăia să-i prindă pe-ai noștri dintr-o latură și tot e ceva. Că au încercat să ne cadă-n spate !...

— Mm-îh !... Halal oaste. N-om pune noi de pirostrii cu ei, Larka. Rămîi tu cu cazacii, mă duc eu pîn-la ei.

Mordvinii și o parte din mujicii înarmați cu ciomege iarăși fugeau înapoi, cu gălăgie mare, se trăgeau din focul încăierării ca să se adune iar buluc și să dea năvală. Ce-i drept, fugeau ei destul de veseli, nu se pierdeau cu firea. Streliții, ca să nu-și strice rîndurile, nici nu-i urmăreau.

Stepan și cu el vreo douăzeci de cazaci îi opriră pe mujici.

— Anafura voastră !... Grijania şi..., urlă Stepan. Încotro ? ! Pe vreo doi-trei îi şi blagoslovi cu cîte-un pumn în cap. Staţi ! Staţi, că vă tai cu mîna mea !...

Mujicii şi cei de alt neam se opriră în loc.

Stepan îi aşeză, cît se putea, în şiruri de bătaie şi se apucă să le bage minţile-n cap :

— Acum, cînd năvălim, cei din faţă să dea cu parii cît pot ei de tare. Cum osteniţi, vă daţi la o parte, îi lăsaţi pe alţii !... Iar voi vă mai întăriţi, dac-aveţi cu ce, vă trageţi sufletul. Cum ostenesc şi ăia, se trag înapoi, iar vă lasă vouă locul. Mereu s-avem oameni proaspeţi în faţă. Şi să nu vă prind că o luaţi la goană ! Pun cazacii în spatele vostru : care fuge, îl taie ! Păi, de cine vă e vouă frică ? ! De nişte măcelari ? Ăştia-s buni numai la piaţă, să taie carnea cu securea ! Aici ei se tem de voi. Ia hai !... Nu rămîneţi în urmă !... Şo pe ei, pe măcelari !... Cei cu pari, cu ciomege, înainte! Nu vă lăsaţi! Mai strîns, mai strîns!...

Fugeau acum înainte, toţi grămadă, şi părea că la bătaie tot aşa se duc, cu gălăgie mare, veseli.

— Ia fugiţi vreunul înainte ! strigă Stepan. Spune-le alor noştri să se dea din drum !... Să n-o ia pe coajă la înghesuială !

Dădură năvală. Se încinse bătaia... Dădeau cu oiştile, cu parii, sfîrtecau cu săbiile, împungeau cu sulițele, trăgeau din pistoale...

Se lăsa de-acum înserarea. Era tot mai greu să deosebeşti unde sînt ai tăi şi unde sînt ceilalţi.

— Arrde-i ! urla Stepan. Nu vă băgaţi în faţă, mai drept, mai drept ! Să nu vă pocniţi între voi.

— Ţineţi şirul drept, copii ! striga şi moş Liubim. Mai drept, drăguţilor! Aici e ca la muieri, dacă nu faci prea tare pe cocoşul, merge treaba !

Din nou fu împuşcat Stepan în picior. Înjurînd de mama focului, se trase din învălmăşeală, se urcă, şchiopătînd, pe un dîmb. Îl ajutară să-şi scoată cizma.

Se apropie şi Larka, năduşit, plin de sînge.

— Unde ?... În picior ? întrebă el.

— Tot în picior. Cei cu sîngele ăsta pe tine ?

— Rău ?

— Nu-u... Stepan mişcă din laba piciorului. Osu-i întreg. Tu ce-ai păţit ? Te-au crestat ?

— L-au omorît pe Fiodor. Pe Suknin. Larka scuipă cu sînge, îşi duse mîna la buzele zdrelite. Eu n-am nimic... numai dinţii... Văd că nici dinţii nu mi i-a spart.

— O-oh, măiculiţa mea !... Ni s-au terminat toţi esaulii, rosti Stepan cu neagră amărăciune. Barem l-aţi scos ?

— L-am scos .

— Mai păziţi-vă şi voi ! săltă glasul Stepan. Unde dracu vă tot băgaţi ? Eu cu cine rămîn ? Că dacă vă duceţi voi...

— Parc-ajunge, ai ? Nici nu se mai vede... Larka se tot uită la îngrămădeala aceea mişcătoare de oameni încleştaţi în luptă.

— Mai stai. Să-l împingem mai încolo... Întîi să-l dăm jos de pe deal. Al nostru să fie dealul.

— Uite-l că dă înapoi. Mie mi-e că pe-ntuneric să nu începem să-i căsăpim pe-ai noştri. Streliţii se ţin mai strîns, iar ai noştri... să nu iasă vreo belea. Dealul e şi-aşa al nostru.

— Bine, dă poruncă să se astîmpere. Ajunge. Dintre cazaci au căzut mulţi ?

— N-aş crede... Răniţi sînt, mai mulţi. Na, că totuşi mi-au spart vreo trei dinţi ! Larka scuipă. Şi erau dinţi buni.

— Matvei trăieşte ? întrebă Stepan.

— Cînd l-am văzut, trăia. Se ţine tare, mi-a plăcut. E drept că mai mult zbiară decît să muncească cu braţul... Măcar ne-ajută să-i adunăm.

— Măcar aşa, zise Stepan, fără nici o bucurie. Du-te, astîmpără-i, dar treptat.

Larka plecă.

Încă multă vreme se mai zvîrcoli bătălia, vuia, striga, stropea întunericul cu focurile împuşcăturilor. Însă, treptat, se domolea.

Se adunară esaulii la sfat cu atamanul.

— Boriatinski se retrage către Tetiuşa.

— Bun. Cetatea ar trebui s-o luăm, începu Stepan. Pînă să ajungă Urusov şi cu Dolgoruki, noi trebuie să fim în cetate. Trebuie s-o luăm. Altfel o încurcăm aici cu mujicii... Cetatea e musai s-o luăm, cu orice preţ. Boriatinski n-o să se mai bage.

— Poate mai aşteptăm, tătucă. Şi dacă umblă Boriatinski cu vreun şiretlic ? se îndoi Matvei Ivanov ; îl chemase Stepan şi pe el la sfat.

— Nu umblă. Ştie el acum : singur n-are cum să ne dovedească. Iar pe ceilalţi nu ne vine nouă la îndemînă să-i aşteptăm în cîmp deschis, pierim aici cu mujicii tăi, Matvei. Mai mare plînsul să mergi cu ăştia la război. Vă trageţi uşurel către cetăţuie. A fost acolo careva ? Aţi aflat ce şi cum ?

— Au fost ! răspunse unul dintre esauli. Cetăţuia se dă luată. Dar la cetatea mare trebuie să ne batem pe ziduri. Altfel nu ne-o dau.

— Nu ne-o dau — o luăm noi. Pregătiţi căpiţele. Fîn, paie, surcele, tot ce arde, le punem foc sub ziduri. Puneţi să facă scări... Nu-i lăsaţi pe oameni să se răcorească. Ne odihnim noi cînd om fi acolo. E musai să punem mîna pe cetate ! După ce o luăm, ne aşezăm acolo temeinic. Vine Mişka Osipov, trimitem şi la Astrahan să-i aducă Fedka Şeludiak pe-ai lui, mai facem o strigare pe Don... Atunci o să putem să şi ieşim. Dar pe cetate trebuie să punem mîna !

6.

Se lăsă noaptea.

În întuneric, Stepan îşi duse oastea către palăncile din marginea oraşului, unde era cetăţuia, şi porni atacul. De pe palisadă şi de pe valul de pămînt s-a tras în ei cu gloanţe oarbe ; oamenii lui Razin puseră curînd mîna pe prima linie de apărare a oraşului. Asta se ştia dinainte, că mahalalele se lasă fără luptă. Greul era la cetatea cea mare, unde apărătorii erau hotărîţi să se bată pînă la capăt.

Stepan porunci ca o parte din oştire să întărească zidul din afară al oraşului, să pună tunurile în bătaie (ca nu cumva să-i treacă prin cap lui Boriatinski să o ia înapoi şi să le strice rosturile), iar pe ceilalţi îi îndemnă spre zidurile cetăţii care, cu toate că erau tot din lemn, erau mai tari şi mai înalte decît cele de la margine.

Începu asaltul.

Încercară să dea foc la palănci şi la cetate. Aruncau reteveie aprinse, trăgeau cu ghiulele înroşite... De cîteva

ori izbucniră focuri înlăuntrul cetății. Apărătorii Simbirskului le stinseră. Prinse să ardă în cîteva locuri și palisada. Asediații lăsau de sus pînze muiate în apă și stingeau flăcările. Iar în timpul acesta cazacii propteau scările de zid și se încingea lupta pe metereze. Încrîncenarea era, și de o parte, și de alta, fioroasă, cumplită. Noi și noi sotnii de cazaci se cățărau cu îndîrjire pe scările șubrede... În ei se trăgea, se arunca smoală, apă clocotită. Pala roșiatică a vîlvătăilor sfîșia pe alocuri întunericul, scoțînd la iveală mișuna gloatei de năvălitori.

Stepan însuși urcă zidul de două ori. Și de două ori fu aruncat jos. Se căță și a treia oară... De data asta ajunse pe podișcă, se prinse în săbii cu doi streliți. Unul din ei, mai ager, îl atinse cu sabia la cap. Grosimea căciulii mai slăbi din tăria loviturii, dar izbitura fusese totuși destul de puternică. Parcă s-ar fi împiedicat de ceva atamanul, slăbi pentru o clipă voința lui cea neîmblînzită, i se domoli avîntul... Îl cuprinse o moleșeală, un fel de lehamite, nu mai avea nevoie de nimic.

Și de această dată tot Larka îl scoase de la strîmtoare.

Îi oblojiră rana la repezeală. Stepan se mai dezmetici. Curînd fu din nou pe picioare și iar arunca spre ziduri noi cete de luptători.

Pierderile din tabăra lui Razin erau uriașe.

— Cetatea trebuie s-o luăm ! repeta cu îndărătnicie Stepan.

Tunurile bubuiau neîncetat ; zburau ghiulele încinse ca niște dîre de foc, arcuite, cădeau în cetate. Aruncau mai departe cu reteveie și șomoioage aprinse. Dar și din vîrful zidurilor tunau fără încetare tunurile, sînețele... Nu contenea, nu se domolea vuietul.

Împingeau care cu fîn la piciorul palăncilor, le dădeau foc. Cei de pe metereze turnau apă, flăcările se înecau, învăluind oamenii într-o duhoare înțepătoare.

— Larka, mai ferește-i pe cazaci ! striga Razin. Trimite-i înainte pe mujici la ziduri.

— Pe toți îi doboară ! dădu glas Larka. Parcă i-au apucat toți dracii. N-aveam cum s-o luăm...

— Trebuie s-o luăm !

I-l aduseră lui Stepan pe un fugar din cetate.

— Ei ? întrebă Stepan. Ce e ?

— Vor să pună mîna pe mahoane... Să vă lase fără ele... Fugarul arătă cu mîna spre cetate : Acolo, pun la cale...

— Da ? mai întrebă Stepan, fie că n-auzise bine, fie nu-i venea să creadă.

— Vor să vă ia mahoanele ! ! mai zise o dată fugarul. Trimit o ceată !... Pe partea cealaltă, dinspre rîu !

Stepan rînji cu dinţii încleştaţi, dădu roată cu ochii...

— Larka, Mişka ! Unde sînteţi ? !...

— L-au omorît pe Mişka ! strigă un sotnic, apropiindu-se în fugă. Ce-i, tătucă ?

— La mahoane ! îi porunci Stepan. Iei cu tine o sotnie şi te duci la mahoane ! Fuga ! Vă trageţi spre mijlocul apei... Să nu le daţi mahoanele ! Nici morţi !... Doamne sfinte, mahoanele !

Chiar atunci răzbătură din spate, dinspre rîuleţul Sviaga, vuiet mare şi împuşcături. Din toate părţile începură să strige cazacii, ei erau mai bine învăţaţi cu şiretlicurile de război, se şi păzeau mai bine ; cît despre mujici, aceştia nu se mai gîndeau decît cum să ajungă dincolo de ziduri.

— Ne cad în coastă, tătucă ! Vin Dolgoruki şi cu Urusov !... Iar ăştia din cetate acum dau să iasă ! Ne împresoară !... Dăm de belea, tătucă !...

— Larka ! strigă Stepan.

— Aici, tătucă ! într-o clipită Larka fu lîngă el.

— Adună-i pe cazaci... Vezi, ţine-ţi gura. Spre Volga, la mahoane. Fără gălăgie ! Opreşte sotnia aceea, i-am trimis eu să împingă mahoanele mai încolo. Nu le mai împingeţi, vă urcaţi în ele. Nu ieşiţi toţi deodată... Şi fără zarvă. Pe tăcute !

— Am priceput, tătucă, zise Larka, îşi dăduse seama despre ce e vorba.

— Găsiţi-mi-l pe Matvei, porunci Stepan.

Îl găsiră iute. Acesta parcă abia scăpase din foc : plin de funingine, cu cămaşa pîrlită...

— Voi rămîneţi aici, Matvei, spuse Stepan. Eu mă duc cu cazacii să le ies înainte ăstora de-au venit acum... Auzi

că se apropie Urusov şi cu Dolgoruki. Noi cînd îi aşteptam, iar ei s-au şi ivit, cîinii.

— Cum aşa, Stepane ? !... Cum aşa ? se zăpăci Matvei. Cum o să fie Urusov, ăştia nu se bagă la vreme de noapte... Trebuie să fie Mişka Osipov.

— Rămîi aici ! Stepan era palid la faţă, abia se mai ţinea pe picioare. Dar vorbea ţeapăn. Şi se uita ţintă la Matvei.

Matvei înţelese că sînt lăsaţi de izbelişte.

— Stepane... Tătucă !... Ăsta-i Mişka Osipov !...

— Să taci ! îl îmbrînci Stepan pe Matvei. De unde să aibă Mişka tunuri şi sîneţe ?... N-auzi ? !...

— Oameni buni ! ! ! urlă înnebunit Matvei şi o luă la fugă spre zid, către mujici, dar Larka îl ajunse din urmă, îl doborî la pămînt, gata-gata să-l taie. Îl opri Stepan. Îi puseră lui Matvei un căluş la gură şi îl purtară spre mal.

Mujicii se tot căţărau pe ziduri... Iar de sus erau loviţi cu tot atîta înverşunare. Mişuna mulţime mare de oameni la picioarele zidului, larma şi freamătul nu mai conteneau.

Curînd nu mai rămase aproape nici un cazac pe lîngă ziduri.

Năvala n-a încetat. A ţinut aşa toată noaptea. Cetatea a ţinut piept. Dar hărmălaia din spatele atacatorilor n-a fost decît o minciună. Neîndrăznind să dea piept cu oastea lui Razin, dar dorind măcar să o încurce şi să o descumpănească, Boriatinski trimisese un steag de streliţi pe după Sviaga şi îi poruncise să deschidă focul. Şi şi-a atins scopul. Cînd s-a luminat de ziuă, cei din cetatea împresurată şi streliţii din afară au văzut că în faţa lor nu-s decît mujici cu ciomegele în mîini şi cîteva tunuri încă fierbinţi, dar din care nu mai aveau cu ce să tragă.

7.

Matvei îşi veni în fire în mahoană.

Se lumina.

Vreo patru sute de cazaci trăgeau la vîsle în tăcere, din toate puterile, coborînd pe Volga în jos. Razin era cu ei. Era în aceeaşi mahoană cu Matvei, şedea cu capul lăsat în piept, cu ochii închişi ; capul i se mişca uşurel, înainte-înapoi, la fiecare vîslitură.

Matvei privi în jur... Şi îşi aminti de toate. Şi le înţelese pe toate. Şi începu să plîngă. Încet, cu sughiţuri...

— Nu miorlăi, spuse Stepan încet, fără să deschidă ochii şi fără să ridice capul.

— Lasă-mă să mă dau jos, îl rugă Matvei.

— Te-oi da eu !... Uite-acolo, la fund, îi aruncă Stepan o privire tulbure lui Matvei.

— Dă-mă jos, Stepane..., plîngea şi se ruga Matvei.

— Taci, rosti Stepan ostenit.

Matvei tăcu.

Tăceau şi toţi ceilalţi.

— Ajungem la Samara, ne punem pe picioare, spuse Stepan ridicînd capul, nu vorbea pentru nimeni anume. Peste două săptămîni iar o s-avem mii şi mii... Nu vă otrăviţi sufletul. Îi era greu, îl durea inima pe Stepan să vorbească aşa, în chin şi mare durere vorbea.

— Cîţi au mai pierit acolo-o ! se prelungi în vaiet vorbirea lui Matvei. Cîte suflete amărîte s-au dus !... Doamne, doamne-e... Cum să mai trăieşti acuma ?... Cum ?

— O să se plătească şi sîngele lor, spuse Stepan.

— Cine să plătească ? ! îi strigă Matvei drept în faţă.

— S-o plăti el, curînd... Nu te canoni... aşa a fost să se-ntîmple.

— Cine ? ! Cine să plătească ? ! S-a vărsat el, sîngele, nu se mai răscumpără ! Rîu a curs... în Volga ! plîngea Matvei. Ne-am pus nădejdea în voinicii-atamani... I-am crezut ! E-eh !... În cine ne-am încrezut...

— Taci !

— N-am să tac ! Nu !... Blestemaţi să fiţi !

Larka îşi trase sabia, o ridică asupra lui Matvei :

— Să taci, javră !

Stepan îşi roti privirea, se uită cu luare-aminte la Matvei... Înghiţi în sec.

— Cine-i vinovat, Matvei ? întrebă încet.

— Tu, Stepane. Tu eşti vinovat, tu.

Stepan se albi şi mai tare la faţă, se ridică cu greu, păşi spre Matvei.

— Cine zici că-i vinovat ?

— Tu !

Stepan îl luă de piept pe Matvei ; era sfîşiat de durere mujicul.

— Parcă tu spuneai că nu a mea are să fie vina...

— De ce fugim ? ! Acolo îi taie, îi spintecă acum ca pe vite !... De ce i-ai lăsat ? Îl înjurai pe Vaska, cică i-a lăsat el pe mujici... Tu i-ai lăsat ! I-ai lăsat !... Oşteni zici ? Mama voastră...

Stepan îl lovi. Matvei căzu pe fundul mahoanei, se ridică, îşi şterse sîngele de pe faţă. Se aşeză pe scîndură. Şezu şi Stepan alături de el.

— Acum ne-au dovedit ei, Matvei, vorbi atamanul, cu rugă în glas. Ne-om aduna noi iar puterile... Cine ţi-a spus că s-a terminat ? De unde ? Acuşica ajungem la Samara, ne adunăm... Nu, nu s-a terminat. Păi, cum aşa ? Crede-mă...

— Nu mai cred nimic, mi s-a scurs tot sîngele din inimă. Şi cît popor e-acolo !... Dragii de ei...

— Au să fie şi mai mulţi. Vin cei din Astrahan... Vaska şi cu Fedka, cei din Samara, din Ţarîţîn... Trimitem şi la Don. Îl găsim pe Alioşka Protokin. Îi scriem lui Ivan Serko..., zicea Stepan, de parcă vorbea singur. De parcă şi el ar fi vrut să creadă ce spune. Ostenise tare, pierduse mult sînge, îl durea rana.

— Nu te mai urmează acum ăştia, nici Alioşka şi nici Fedka. Lor le plac atamanii care au şi noroc. Iar pe tine te-au pus în brînci... Nu mai vin ăştia cu tine.

— Minţi !

— Nu mai vin, Stepane, nu te amăgi. Fără de noroc ţi-a fost steaua. (Matvei îşi şterse obrazul lovit, lăsă mîna în apă, îşi duse palma udă la faţă.) Ne-am repezit toţi spre tine ca fluturaşii la flacără... Şi uite că ne-am ars. Da' şi tu ai luat-o acum la vale, ce-i să ardă arde repede. Doar o urmă mai rămîne... vie.

— Spală-te, porunci Stepan. Şi nu mai croncăni.

— Încearcă. Ajungi tu la Samara, acolo ai să pricepi. Cine nu mai crede... nici lumea nu are încredere în el. N-am fi putut şi noi să murim ca oamenii, cu toţii împreună ? Cine să se mai încreadă acum în noi ? Nu eu croncănesc, Stepane, ne croncăne nouă corbii, la toţi... Ridică şi tu ochii de te uită : nici cerul nu se mai vede... şi croncăne.

8.

Se opriră mai sus de Samara.

Stepan îl trimise pe Larka cu niscaiva cazaci în oraş să vadă cum stau lucrurile. Apoi se duse mai încolo de mahoane, se aşeză pe mal.

Era chiar locul unde cu atît de puţin timp în urmă chefuise oştirea. Se mai vedeau încă peste tot urmele taberei, cenuşa focurilor nu se întunecase încă, nu o risipise vîntul de stepă.

Era mohorît Stepan, stătea cu ochii duşi pe întinsul marelui fluviu.

Din depărtare se arătară nişte alcătuiri ciudate, înalte. Se apropiau. Cînd ajunseră mai aproape, Stepan îşi dădu seama despre ce era vorba... Şi o groază adîncă cuprinse atunci sufletul lui de viteaz.

Erau plute cu spînzurători pe ele. Pe fiecare plută fusese prinsă în picioare o bîrnă, cu alta pusă în cruce deasupra. Şi în crucile acelea atîrnau ciorchine — cîte douăzeci-treizeci — morţii. Erau multe plute. Şi veneau ele la vale încet şi impunător.

Stepan nu-şi lua ochii de la ele.

Se apropie Matvei, se aşeză şi el. Şi începu şi el să privească la plute. Erau amîndoi albi la faţă, în ochi numai durere. Multă vreme s-au tot uitat aşa.

— Numără, zise încet Stepan. Pentru fiecare din cei de aici, cinci am să spînzur. Mă jur. Acum mă jur şi mă mai jur o dată. Doamne, ascultă-mi ruga, lasă-mă să mă ridic, să mă mai ridic o dată...

Matvei făcu mîhnit din cap, ca şi cum ar încuviinţa.

— Cînd pui, băbuţo, de cină ? Cînd n-o să mai am făină.

— De-acum... de-acum fac altfel.

— Ba nu, ba nu.

— Tu numără acolo ! La mine datoria-i lucru sfînt.

Îi tremurase vocea lui Stepan, acum iar îşi recăpătă tăria.

— Pe cine să număr ? ! rosti încet, cu amărăciune Matvei. Toată Rusia e aici. Tăcu, se întoarse către ataman : Numai că nu la Don e scăparea noastră, Stepane. Nu, nu la Don.

— Atunci unde ?

— Acolo, arătă Matvei spre plute. Acolo, de unde vin ei. Poate că numai acolo-i scăparea noastră, nicăieri altundeva.

Sosi Larka în goana calului.

— Nu ne primeşte Samara, spuse el, sărind din şa.

— Cu-um ? ! sări în picioare Stepan. Cum aşa ? Ce spui tu acolo ?

— S-au zăvorît...

— Pe ei ! ! ! Piatră peste piatră să nu rămînă, să punem foc !... De ce-ai plecat de-acolo ? Pîn-la temelii am să ard Samara !... Mergem. Am să leg eu plute, tot la fel, le dăm drumul înaintea ăstora. Stepan dădu să se repeadă spre lotcă.

Matvei tăcea. Se tot uita la plute. Larka nu se mişcă nici el din loc.

— Mergem să punem mîna pe Samara ! răcni Stepan. Şi se opri.

— Cu cine ? întrebă Larka. Ce să mai iei ? S-au răsturnat acolo toate... I-au căsăpit pe-ai noştri...

Stepan îşi roti buimăcit privirea în jur... Îşi opri ochii pe apă. Şi lăsă capul în jos. Rosti încet :

— Samara... A-a !... Acum îi dăm ocol. Pe urmă ne-om întoarce noi.

*

Doar vreo două sute de cazaci mai săltau acum pe cai prin stepa din marginea Volgăi. Călăreau în tăcere. În frunte erau Razin, Larka Timofeev, moş Liubim, cîţiva sotnici. Stepan trimisese o sută cincizeci de cazaci pe cai iuţi, tătăreşti, spre Astrahan, să-i ridice la luptă pe toţi cei care rămăseseră acolo. Dacă va fi nevoie — dacă şi-au băut toţi minţile şi au uitat de război —, să-i pedepsească fără cruţare şi să-i gonească încoace cu de-a sila. Iar alţii cincizeci de streliţi călări au plecat în timpul popasului de azi noapte, au fugit. Nici nu s-au mai apucat să-i urmărească, n-avea rost.

Toţi înţelegeau că i-a ajuns năpasta... Li se citea în ochi, la toţi. De-acum înainte nu se mai aşteptau la nimic, dar tot se mai strîngeau unii în alţii... Şi nu toţi : plecau noaptea streliţii. Iar cei care rămăseseră, cu atamanul în frunte,

tot goneau şi goneau, de parcă le mai rămînea o nădejde : să fugă de năpastă, să se depărteze de ea.

...Mai aveau un oraş în drum, Saratovul.

Stepan îl trimise iar pe Larka. Şi iar îl aşteptă...

Se întoarse Larka, spuse :

— Nu deschid.

— La Ţariţîn, porunci Stepan. Acolo e Pronka. Saratovul îl ardem noi pe urmă. Şi Samara !... Şi Simbirskul ! ! Ardem tot ! Se învîrti în loc, simţea că se înăbuşă : Pe toţi îi pun cu botul pe labe, îi storc de sînge !... Nu pe mine !... Îşi smulse căciula din cap, dădu cu ea de pămînt : Nu pe mine au să mă sugă şerpii ! Mă fac eu şarpe, o sută de ani am să le sug sîngele !... Mă jur !... Pe mormîntul meu mă jur ! Stepan se lăsă în genunchi, dădu să apuce o mînă de ţărînă cu degetele tremurînde.

Larka şi Matvei îl ridicară de jos. Îşi lăsă bărbia în piept, rămase aşa multă vreme. Oftă adînc, îşi privi tovarăşii ; avea lacrimi în ochi. Nu se ruşină de ele. Spuse încetişor :

— La Ţariţîn.

— Ţi-e rău, tătucă... Ar trebui să te odihneşti, zise cu milă Matvei.

— Ne-om odihni acolo. Acolo nu-s vînzători.

— Ba sînt, Stepane. Tot aşa o să fie şi acolo. Nu te mai amăgi...

— De unde-or fi aflînd c-am dat de necaz ? întrebă Stepan aproape îngrozit. Că doar mergem repede...

— E-e... Croncăne corbii, simt ei cum vine moartea.

*

Numai o sută cincizeci de oameni mai călăreau acum prin stepa zvîntată de arşiţa verii care a trecut.

Stepan, ce-i drept, o duce prost, e slăbit rău.

Pe drum, mai spre seară, simţise că i se învîrteşte capul şi, pierzîndu-şi cunoştinţa, căzu de pe cal.

Şi în clipa aceea, cînd se prăbuşea de pe cal, iar îi sună în urechi zvonul acela cunoscut... Şi, căzînd într-un leşin adînc, văzu Stepan pentru o scurtă vreme Moscova... Într-o zi senină ca lacrima, albastră, cetatea de scaun era în sărbătoare. Dar ce sărbătoare o fi ?

Dangăt de clopote şi zvon... Sute de clopote vuiesc. Toate bisericile din Moscova, de patruzeci de ori patruzeci, înalţă spre cer cînt măreţ de recunoştinţă pentru faptele cele bune şi de slavă dăruite pre pămînt de pronia cea dreaptă.

Tot poporul e cuprins de încîntare. Şi oare ce o fi sărbătorind ?

Moscova îl întîmpină pe atamanul Stenka Razin.

Vine Stenka pe un cal alb, înconjurat de atamanii şi esaulii cei mai dragi. Iar în urma lui vine oştirea toată.

Cu Stepan sînt Serghei Krivoi, Ivan Cernoiareţ, Stîr, moş Liubim, Larka Timofeev, Mişka Iaroslavov, frate-său Frol, Fiodor Suknin, Fiodor Şeludiak, Vasili Us, fi-su ăl mic Afonka, Pron Şumlivîi, toţi, toţi. Şi toţi sînt frumos îmbrăcaţi şi veseli.

Poporul Moscovei îi dă bineţe tătucului ataman, i se înclină. Stepan face şi el plecăciuni din şa, zîmbeşte. Mult au mai avut de suferit oamenii...

Atît de limpede le vedea Stepan pe toate, cum au trecut pe străduţele întortocheate ale Moscovei... Că şi ulicioarele îi sînt cunoscute ! Ies ei în Piaţa Roşie. Trec pe lîngă tăpşanul unde se împarte dreptatea, se îndreaptă spre poarta Spasski. Stepan coboară de pe cal şi intră în Kremlin. Uite c-a ajuns şi la Kremlin... Kremlinul — ce mai ? — ca toate altele... Iată şi odăile împărăteşti.

Iar în odăile împărăteşti stau ţarul şi cu boierii lui.

Intră Stepan aşa cum intrase cîndva în bisericuţa de casă a mitropolitului din Astrahan : cu toată şleahta, cu pas de gospodar.

— La pămînt ! le porunci boierilor. Toţi ! Deodată !

Boierii, ascultători, se puseră în brînci toţi deodată ; i se luă atamanului o piatră de pe inimă. Fără să se oprească, păşi spre tronul în care şedea falnic ţarul, îl înşfăcă de barbă şi-l smuci jos de pe tron. Şi îl tîrî aşa multă vreme peste lespezile albe de piatră şi îi tot zicea :

— Uite-aşa, Mărite ! Uite ce-i facem noi Înălţatului ! Uite ce înălţat e el acum !... Unde-i măreţia lui ? Să faci cep din măriţii ăştia, s-astupi butoaiele cu ei. Prostia noastră cea mare s-a aşezat aici... s-a-ntins ca rîia. Stepan îl mai împunse o dată pe ţar cu cizma, de aducere-aminte, se

îndreptă de șale, se uită la el de sus : Ăsta vă e el tot... mă-ritul... Ptiu !

Se potrivi după aceea să se așeze pe tron... Șezu ce șezu, nu-i prea plăcu... că n-are ce face.

— Stîr ! îl chemă el pe bătrînul cel drag.

— Aici sînt, tătucă !

— Vino tu de șezi. Te-ai mai jucat tu de-a țarul... acum șezi : mai presus decît toți ai să fii.

— Ce să caut eu acolo ?... Nu-i șade bine șoimanului pe loc de cioroi.

— Hai, du-te, nu te mai codi, bătrîne !

— Păi, ce să caut ? ! A ajuns măgaru-mpărat ! Neam de neamul meu n-a... Ziceam și eu așa, de șagă. Nici nu-mi vine... Și ce-am de făcut ?

— Șezi ! Nu-ți fie frică, e moale, e bine.

Stîr se apropie, dădu și el cu piciorul în țar, care zăcea tot acolo, la pămînt, și se cocoță pe tron.

— O kilă de rachiu ! porunci el. Și cu boierii ce facem, tătucă ?

— În streang cu toții... și pe Volga-n jos. Toți ! strigă Stepan.

9.

Cînd s-a trezit Stepan era într-o colibă necunoscută. Zăcea într-un pat larg, oblojit la cap. Nu era nimeni prin preajmă, dădu să se întoarcă, dar îl săgetă o durere ascuțită. Vroi să cheme pe careva... și gemu.

Se apropie de el Matvei Ivanov.

— Slavă ție, Doamne ! De pe cea lume ai...

— Unde sîntem ? întrebă Stepan.

— La tine, pe Don. Matvei se așeză pe marginea patului. Dar ai ceva putere-n tine !... Cît pentru trei cai. Doamne, Doamne... i-ai dat zile... Slavă ție, Doamne !

— Și ? zise Stepan, uitîndu-se întrebător la Matvei. Mult am fost așa ?...

— Eh-e !... Cred c-am și albit. Mult. Matvei trase cu ochiul spre ușă și vorbi cu voce scăzută, ca și cum s-ar fi ferit de cineva : Iar Volga, Stiopușka, e toată-n flăcări. Arde, draga de ea ! S-au ridicat acolo, spun oamenii, nu treizeci, ci trei sute de mii. Uite-așa ! Iar atamanul, drăgu-

ţul, stă aici fără oaste. Iar ei acolo, dragii de ei, fără ataman. Iar am prins drag de Dumnezeu : m-am rugat de el să-ţi dea zile. Şi uite că mi-a ascultat ruga. Ah, că bine-i, Stiopuşka !... Mi se bucură sufletul ! Că şi-au pus ei acolo atamani de-ai lor : mulţi şi fără ispravă. S-au revărsat larg apele, dar nu adînc.

— Dar tu ce ai, că parcă te-ai feri de cineva ?

— Au să te-ndemne să mergi la Don..., Matvei iar trase cu ochiul spre uşă. Nevastă-ta e aci, şi moş Liubim, şi mai trebuie să sosească frate-tău şi cu Larka...

— Ei unde sînt ?

— S-au aşezat la Kagalnik. Au vrut să te care şi pe tine acolo, aşa cum erai, dar moşul şi cu mine nu i-am lăsat. S-a lepădat Donul de tine... lasă-l şi tu-n plata Domnului. Că pot să te şi vîndă. Pe Volga-i de tine, tătucă !... Adună-i tu acolo pe toţi la un loc... şi s-o clătina Moscova. Ţi-am spus eu, vezi, acolo-i scăparea. Nu-l credeai tu pe mujic în stare, iar el uite cum s-a ridicat !... Ehei, nu-l mai pui jos aşa de uşor. De-acum multă vreme nu se mai astîmpără... dacă a apucat să smulgă parul din gard.

— Şi pe Don cum e ?

— Ne-a dovedit Kornei al tău. A vrut să pună mîna pe Kagalnik, dar nu s-au lăsat. Acum ia-i pe toţi ai tăi de-acolo... şi...

— Sînt mulţi la Kagalnik ? îl iscodi Stepan.

— Vreo trei sute.

— Şi la Astrahan ?

— Vaska s-a prăpădit, fie-i ţărîna uşoară. Pe mitropolit l-au omorît, să ştii. Nu trebuia. Şi nici tu nu trebuia să te pui în gură cu biserica. Tot ameninţă c-au să te afurisească. Aici ai cam dat tu greş. Donul, vezi tu, trage care încotro... am ştiut eu de la început. În schimb mujicul... Ascultă-mă, Stepane, pînă nu ţi-au împuiat ăia urechile : acum mujicul e în putere. Nu te uita că mai ia el încă bătaie, acuma s-a înrăit şi el...

Intră moş Liubim.

— Maică Preasfîntă !...

— A venit de pe cea lume, să vadă ce mai facem, zise Matvei fericit. Uite-aşa se-ntîmplă, cînd nici nu mai gîndeşti.

— Cum e pe Don, moşule ? îl întrebă Stepan pe Liubim.

— Rău, atamane. Kornei şi cu Mişka Samarenin ne-au luat-o înainte. Pînă şi cei care erau gata-gata să se clintească din loc, şi ăia s-au cuminţit. Iar ei, Kornei adică, a mai şi dat drumul la un zvon : cică te-au tăiat...

— Stiopuşka, nu se potolea Matvei, de bucuros ce era. Hai să-ţi spun eu acum... Încă pe cînd fugeam noi de la Simbirsk, mă tot gîndeam, uitîndu-mă la tine, dar ţi-era rău tare... şi n-am mai zis. Tu povestea lui Isus o ştii ?

— Păi, ce ? Cum adică ?... O ştiu.

— Cum s-a prăpădit, asta o ştii ? Ţi-o fi povestit popa, nu ?... Ştia el bine : că-l aşteaptă sfîrşitul acolo, la Ierusalim, şi tot s-a dus. Nici acum nu pot să pricep : de ce să te mai duci acolo, dacă ştii dinainte ce-o să se întîmple ? Oare se poate aşa ? Mă uitam eu la tine şi-mi ziceam în sinea mea : se poate. Voi ce, nu credeţi în moarte, sau cum vine asta ? Să zicem că el, Fiul Domnului, ştia că are să învie... Dar tu ? Sau poate că aşa gîndiţi voi : toată lumea vă iubeşte, atunci nici sfîrşit n-are să mai fie. Aşa o fi ? Vede limpede că vine prăpădul, dar el nu, merge înainte. Ori nici de viaţă nu-ţi mai arde, că vine şi vremea aia. Singur se duce la moarte, de nu-l poţi opri în loc. Eu asta vreau să pricep. Încerc, dar nu izbutesc. Chibzuieşte tu la toate astea, gîndeşte-te bine... Nu ţi-am spus-o eu într-o doară, povestea asta cu Cristos.

Dorea Stepan să judece mai bine vorbele lui Matvei, dar erau încurcate, îi venea greu, nu acum... Mai era şi slăbiciunea aceea, în tot trupul... Nici pumnul nu putea să-l strîngă, atît de slăbit era. Închise ochii şi rămase aşa, culcat, multă vreme, căutînd să-şi amintească mai limpede cum s-au petrecut toate... O fi adevărat, l-o fi izbit unul în vreo încăierare ? Sau cum ?

— Şi cazacii ? îl iscodi el din nou pe Liubim.

— Ce să fie cu cazacii ? ! Ţi-am mai spus : cum nu eşti tu acolo, cum se răzleţesc. Kornei ţine puterea...

— Şi mai dă-i încolo ! zise Matvei cu năduf.

Moş Liubim îl privi, rîse uşurel, i se plînse lui Stepan :

— M-a dat gata mujicul. Nici nu mă mai bucur că sînt cazac.

Stepan încercă să se ridice din culcuş, dar fu cît pe-aci să cadă într-o parte. Se aşeză la loc, îşi pipăi capul.

— Culcă-te !... Unde te duci ? spuse Matvei.

Dar Stepan începuse de-acum să se obişnuiască şi el cu noua lui stare. Puţin cîte puţin, îi reveneau puterile.

— Cînd sosesc Larka şi cu Frol ? întrebă.

— Azi vin, răspunse Liubim.

— Aliona e cu ei ?

— Aliona e aici. Acuşi o chem. Matvei ieşi din colibă.

— E adevărat că pe Volga ?..., îl întrebă Stepan pe bătrîn. Sau mai pune de la el ?

Moş Liubim chibzui.

— Nu ştiu, ce să-ţi spun eu ţie... S-au ridicat mulţi. Cu Osipov, cu Vaska Fiodorov, cu Haritonov... ăştia se ţin oaste. Ceilalţi... unii în pădure, alţii care încotro... S-a revărsat larg apa, dar adîncime n-are, asta o spune el drept. Te cheamă într-acolo ?

Tulburat, Stepan dădu iar să se ridice. Şi rămase în picioare.

— Are să fie şi adînc. Pe Kornei şi pe Mişka trebuie să-i omorîm. Aici a fost greşeala mea : că i-am lăsat să trăiască. Mîine... Unde sîntem ?

— La Kacialinsk.

— Mîine plecăm la Kagalnik. Şi ziceaţi că s-a terminat ! ridică Stepan glasul să se războiască doar el ştia cu cine. Abia începe, iar voi, cică, s-a terminat !

Prindea putere sufletul lui Stepan şi, odată cu puterea, îi venea şi încrederea. Dacă s-a ridicat el, cum să fie ăsta sfîrşitul ? ! Au să-i treacă şi ameţeala, şi slăbiciunea, bucuria vieţii îi vuia în sînge, începuse să şi audă mai bine, îi renăşteau simţurile.

— Întremează-te mai întîi. Nu te grăbi, îl sfătui Liubim.

— Mă întremez eu.

— Ce-i drept e drept, numai să te arăţi tu acum pe Volga...

— Cu cazacii trebuie să ne arătăm.

— Păi cazacii...

Intră în fugă Aliona.

— Sufletul meu drag !... Stiopuşka !..., se atîrnă de gîtul bărbatului. Slavă ţie, Împărăteasa Cerurilor, Maică sfîntă !...

— Ia vezi, numai să nu-mi boceşti, o preveni Stepan.

Moş Liubim se ridică să plece, spuse ca pentru el :

— Mă duc să cinstesc şi eu un pahar. În sănătatea ta. Îţi aduc şi ţie o cană, ce zici ?

— Nu trebuie, zise Stepan.

Plecă Liubim. Merse să-l caute pe Matvei, să bea cu el. Ştia că Matvei n-are să bea — nu prea bea el niciodată —, dar barem să-i spună pînă la capăt povestea aia cu Isus. În timpul bolii îndelungate a atamanului, tot purtîndu-i de grijă, bătrînul cazac se împrietenise cu mujicul cel înţelept, îi plăceau poveştile lui.

Despre toate au apucat să vorbească Stepan cu nevastă-sa. A rămas numai lucrul de căpătîi : ce să facă mai departe ? Aliona ştia ce să facă, o povăţuise Kornei Iakovlev. Se văzuse ea cu el pe furiş.

— Stiopuşka, dragule, înţelege-te cu el. De ce zici tu că ţi-e duşman ? Nici nu ştii cît s-a întristat cînd a auzit de tine...

— Proasto ! Stepan se ridică de pe pat, se porni să păşească prin colibă. Aliona rămase să şadă pe locul ei. Ah, dar proastă mai eşti !... I-oi fi căzut cu tronc. E el vulpoi mare, îl ştiu eu. Ce zici că spune ?

— Mergem, zice, cu el împreună, să se căiască în faţa măritului ţar... iar ţarul îl iartă. A mai fost aşa, s-au căit şi alţii...

— Atunci de ce a venit cu război la Kagalnik ?

— Iar o să vrea să te tragă după ei răzvrătiţii ăia... A vrut să pună mîna pe ei, pe cei care te...

— Ptiu !..., mult timp tot umblă Stepan de la un perete la altul, supărat tare. Mie îmi spui tu toate astea ? !

— Dar cine să-ţi spună ? Răzvrătiţii ăia ai tăi ? Ăia abia aşteaptă să te pui tu pe picioare. Că nu mai pot răbda, au mîncărici, vor mai iute la război, lua-i-ar dracu să-i ia. Fii om de înţeles, Stiopuşka !... Mergi pînă la ţar, îţi pleci capul, că ţi-a fost de-ajuns. Slavă Domnului că barem mi-ai rămas în viaţă. Facem slujbă de mulţumire pentru Sfînta Fecioară şi ne aşezăm şi noi la casa noastră, să trăim ca oamenii. Că ţie ce-ţi mai trebuie ? Toată calicimea n-ai cum s-o încălzeşti la piept, că-s prea mulţi calici în Rusia.

— Dar el s-a dus la ţar ? După ce-a fost Mişka...

— A mers Ivan Averkiev cu cazacii. Doisprezece au fost. Iar ţarul se aude că i-a trimis tocmai la Holmogorî, nu are încredere. Aţi mai trimis voi, zice, şi ce s-a ales ?...

— Cîinele, rosti Stepan cu inima grea, cu gîndul tot la ale lui. Să tulbure el Donul. De viu îi dau foc !... Şi la toţi mai-marii, la toţi cei cu stare !... Nu mai veni la mine cu vorbe d-astea, nu mă zădărî... că sînt încă slăbit. La Kornei am să vin eu în ospeţie. Ajung eu la ei ! Mai bine să-şi ia tălpăşiţa din vreme, la Moscova.

Aliona se porni pe plîns :

— Nu te înşeală el pe tine, Stiopuşka !... Crede-mă. N-a vorbit numai cu mine, i-a zis şi Matrionei, şi lui Frol...

— Ştie el cu cine să vorbească.

— Aşa spunea : l-a iertat ţarul pe Ermak, te-o ierta şi pe tine. Îi povesteşti tu la Moscova ce ocări ai înghiţit, de te-au băgat în păcat... Vine şi el cu tine. Nu-ţi vrea răul, nu ţi-e străin...

— Ajunge. Şterge-te la ochi. Cum o duce Afonka ?

— Păi, bine. E acolo, cu baba Matriona... E cam beteagă. Du-te la mila ţarului, Stiopuşka, dragul meu...

— Cai avem aici ? întrebă Stepan.

— Avem.

— Cheamă-i aici pe moş şi pe Matvei. Pregăteşte-te şi tu.

— Nu vezi că n-ai putere ? Încotro ?

— Du-te de-i cheamă. Nu te supăra pe mine, dar... cu vorbe din astea să nu te mai prind.

— Doamne, Doamne !..., se căină amar Aliona. Nu mi-e dat să am şi eu o bucurie în viaţă, m-a ajuns blestemul..., şi iar începu să plîngă.

— De ce bîzîi tu, Aliona ? Ar trebui să te bucuri că, uite, ţi s-a ridicat bărbatul din morţi, iar tu te-apuci să bîzîi.

— M-aş bucura eu, dacă te-ai astîmpăra tu măcar acum. Dinainte simt cum îmi îngheaţă inima. Potoleşte-te, Stepane... Nu-ţi vrea răul el, Kornei.

— Mă potolesc. Cum n-o mai rămîne nici un boier pe întinsul Rusiei, cum mă potolesc. Mai rabdă şi tu niţel. Fugi de-l cheamă pe moş. Şi să nu mai bîzîi...

Veniră moşul şi cu Matvei. Moşului i se cam înroşise nasul.

— Stepane, ia ascultă tu cum e cu Isus..., începu Liubim, dar Stepan îi tăie vorba.

— Mîine mergem la Kagalnik, spuse el. Pregătiţi de drum.

Însă n-au ajuns la Kagalnik decît peste o săptămînă ; Stepan a mai zăcut cinci zile.

10.

Ajunseră la Kagalnik pe la ceasul amurgului.

Cazacii — trei sute dintre cei cu parastasul gata făcut, dintre cei mai credincioşi — îl întîmpinară pe ataman cu bucurie mare, neprefăcută.

— Tătucă ! Bine că te-ai făcut sănătos ! zbierau toţi.

— Te-ai sculat din morţi ! Şi la sfîntul Zosima ne-am rugat...

— Să trăieşti, tătucă !

Ieşiseră toţi din bordeie, se adunaseră în jurul atamanului, îi dădeau bineţe. Stepan surîdea şi el, îi măsura pe toţi cu privirea... Se vede treaba că se poate lua totul de la început. Nu-i nici o belea, n-a înnoptat ea pe-aici.

„Eh, Matvei, Matvei... nu-i cunoşti tu pe cazaci, îşi zicea el în sinea lui. Mujicul, s-o fi făcut el rău şi dă cu oiştea pe Volga, dar unde mai găseşti şoimani ca ăştia, credincioşi pînă la moarte, zvîrlugi neastîmpărate, suflete de viteji unde mai afli ?...“

Stepan dădea mîna cu toţi, pe unii îi şi îmbrăţişa.

— Să trăiţi, fraţilor ! Cum aţi dus-o ?

— Ţi-am dus ţie dorul !

— Atunci e bine. Că şi eu sînt tare bucuros să vă văd... Slavă Domnului ! Are să fie bine.

Îi ieşiră înainte atamanului Larka, sotnicii, frate-său Frol...

— Ai auzit ? Kornei şi cu Mişka au venit aici peste noi, să ne ia pe sus ! îl vesti Larka vesel, de departe.

— Şi ce te bucuri ? întrebă Stepan, lăsînd căpăstrul calului în mîna cuiva, care era mai pe aproape. Ar trebui să ne-ntristăm... Sau ce să facem ?

Dădu mîna cu esaulul, cu sotnicii, cu fratele.

— Fac eu ceva-n capul lor... Auzi, să ne-ntristăm ! răspunse Larka.

Îl cam obosise drumul pe Stepan. Se băgară în bordei.

Matriona, şubrezită, dar bucuroasă, se ridică în capul oaselor.

— Ai venit, şoimane... Te-au ajuns rugăciunile mele.

Stepan o mîngîie pe bătrînă, nu se prea pricepea el la asta.

— Păi, ce faci aici ? Ai căzut la pat ?

— Uite c-am căzut, bătrînă şi proastă...

Afonka demult aştepta să-l vadă şi pe el tată-său vitreg.

— Afonka !... Măi, da' ce mare-ai crescut ! Să trăieşti ! Îl ridică în braţe pe băieţel, îl strînse la piept. Uite că de data asta, frate, cu darurile stau cam rău. Să nu te superi pe mine. Ba am mai primit şi una la scăfîrlie... abia m-am dezmeticit.

Nu mai răbda Stepan să înceapă vorba despre treburile lor, despre ce-l durea pe el.

— Larka, ia spune : cum stau lucrurile ? Pe Kornei cum l-aţi primit ?

— Păi, merge treaba... Binişor. El mai mult a dat cu gura şi pe urmă... gata.

— Au venit mulţi cu el ?

— Patru sotnii. Au trimis ei şi la ţar. Pe Ivan Averkiev...

— Aici îi vine lui sfîrşitul, bătrînului. Am fost eu prost că l-am iertat... Iar lui i-a fătat mintea : să-i cheme pe boieri la Don. Voi ce-aţi făcut aici în lipsa mea ?

— Am trimis oameni la Astrahan, i-am scris lui Serko, le-am scris şi nogailor...

— Cazacii cum se-arată ?

— Care încotro. Kornei tot face cercuri de adunare, plînge că s-a făcut vinovat faţă de ţar...

— Peste trei zile mergem la Cerkassk. Numai să-mi trag niţeluş sufletul...

— Fraţilor, dragii mei, începu Matvei, adunîndu-şi mîinile pe piept, ca la rugăciune. Voi iar gîndiţi cum nu trebuie. Iar vă trage aţa la Don. Nu vedeţi că războiul a şi pornit ? ! Arde toată Volga !... Acolo e şi vrăjmaşul, pe Volga ! Iară voi o tot daţi întruna cu Kornei al vostru : o fi trimis la ţar, n-o fi trimis la ţar... Ce să căutaţi voi la Cerkassk ?

— A şi-nceput să cînte ! zise Larka fără să-şi mai ascundă duşmănia. Ce te bagi tu în treburile altora ?

— Cum aşa, ale altora ? Mujicii ăia de pe plute or fi fost ai altora ?

Grea era amintirea aceea, cu mujicii de pe plute. Nu le pică bine cazacilor, îi apăsa amintirea, îi durea.

— Mai taci şi tu, Matvei ! se încruntă Stepan. N-am uitat eu de mujicii aceia. Trebuie doar să judecăm, să vedem cum iese mai bine treaba. Ce ne facem acolo cu trei sotnii ? Nici pentru noi, nici pentru oameni...

— De ce zici aşa ?

— Trebuie să ridicăm Donul. Tu chiar aşa crezi, că le-a pierit cazacilor pofta ? N-are cine să-i aţîţe... Acum i-om aţîţa noi. Atunci ne ducem noi şi pe Volga. Doar n-om merge în trei sute de săbii !

— Iar o ia cu Donul lui !... Trei sute de mii s-au ridicat acolo !... Matvei, cu mîna pe inimă, nu putea nicicum să-i priceapă pe ataman şi pe cazaci : ce putere i-o fi ţinînd aici, cînd pe Volga războiul e în toi ? Nu putea să priceapă şi pace, se chinuia. Trei sute de mii, Stepane !...

Amărăciunea lui Matvei era adevărată, simţeau asta şi cazacii.

— Îi ştiu eu pe ăştia, trei sute de mii ! Azi sînt trei sute, mîine nu mai e nici unul, rosti Stepan cît putea el de blînd, dar căutînd totuşi să-l facă pe Matvei să priceapă cum stau lucrurile. I-am văzut noi şi-n luptă pe mujicii tăi...

— Tot pe-a ta o întorci ! strigă Matvei. N-aude, n-a vede !... Voi uite ce bine vă pricepeţi, şi tot voi aţi fugit primii, iar nu...

— Ieşi afară ! porunci Larka, privindu-l crunt pe Matvei.

— Ieşi tu ! ridică glasul Matvei pe neaşteptate. S-a trezit atamanul în el ! Stepane... tu chiar nu-ţi dai seama unde e nevoie de tine acum ? Că aşa iese : tu eşti fără oştire, iar oştirea nu te are pe tine. Numai să te-arăţi tu acolo... mamă, ce-o să fie ! Toţi cnejii, alde Dolgoruki şi Boriatinski, îşi iau picioarele de-a spinare. Judecă şi tu, Stepane...

— N-am ce să mai judec ! i-o reteză Stepan, îşi pierduse şi el răbdarea. Ce mă tot dăscăleşti ca pe-un copil !

Fără cazaci, oastea nu-i oaste ! Du-te tu de te bate numai cu mujicii.

— E-eh !..., atîta mai spuse Matvei.

— Cai avem pentru toţi ? reluă Stepan firul de unde fusese întrerupt.

— Aproape.

— Trei zile, pînă atunci să fie totul gata. Mergem să ne vedem cu Kornei. Matvei... cum să-ţi deslușesc eu ţie... Cînd ajungem la mujici, trebuie să le aducem... o bucurie. Una e să vin eu singur, alta e dacă vin cu toată căzăcimea. Iar oastea lor, fără de cazaci, nu-i oaste. Gîndeşte-te şi tu ! Iar eu mai am de tăiat pe-aci un cap găunos, atunci nici al meu nu s-o clinti. Greşeala mea, tot eu trebuie s-o îndrept.

*

În noaptea aceea veni Larka în bordeiul lui Matvei.

— Dormi ? întrebă el încet.

— Nu, dădu glas Matvei şi se aşeză pe marginea laviţei. De dormit îmi arde mie... Mi se usucă sufletul. Mă doare, Lazar, tare mă doare... că nu pricepeţi voi, nicicum nu pricepeţi unde ar trebui să fiţi voi acum. Dă-le minte, Doamne !... De mici copii sînteţi învăţaţi cu războiul, cum de nu pricepeţi ? Ai ?

— Pune-ţi ceva pe tine, mergem, te cheamă tătuca, zise Larka.

Matvei se miră şi se îngrijoră :

— Iar i-e rău ?

— Nu, vrea să mai schimbe o vorbă... Mergem.

— Ce i-a venit ?... Aşa, noaptea...

— Nu ştiu, Larka nu era în apele lui, nu-i scăpă asta lui Matvei.

Aprinse cu amnarul un opaiţ mic şi-l privi cu luare aminte pe esaul... O bănuială îngrozitoare îl lăsă fără glas. Dar încă nu-i venea să creadă, nu-l lăsa nici mintea, nici inima.

— Ce-i, Larka ?...

— Păi, ce ? Larka se mîniase, arăta şi mai tulburat. Hai să mergem, n-auzi ?

— Ce nevoie are el de mine acum, noaptea ?

— Nu știu. Larka își pironise ochii asupra luminiței din opaiț, nu se uita la Matvei.

— Nu trebuie, Lazar... Mare păcat îți faci. Mai bine plec eu...

— Îmbracă-te ! strigă Larka.

— Nu striga. Să mă pregătesc și eu, ca oamenii... E-eh...

Matvei se ridică de pe pat, se duse cu opaițul într-un colț, se aplecă în tăcere asupra unei lădițe pe care o căra mereu cu el. Scoase din ea o cămașă curată de pînză, o trase pe el... Iar se aplecă deasupra lădiței. Avea și el acolo cîteva lucrușoare : un schimb de rufe, o iconiță, o rindea, o daltă, o teslă, era tîmplar de meserie. Asta era tot ce rămînea în urma lui aici, pe pămînt. Își plimba mîinile prin averea aceea a lui... Nu putea să se ridice din genunchi.

— Hai ! îl chemă Larka.

Matvei parcă nici nu-l auzise, își rînduia sculele. Îi tresăreau umerii. Plîngea.

— Mergem. Matvei își șterse lacrimile, se sculă de jos... Să vă ierte Dumnezeu ! spuse el cu glas stins. I-ați mințit pe oameni... Poate că n-ați vrut. Dar de mu-ult sînge nevinovat o să dați voi socoteală... Dădu să se întoarcă spre Larka, dar acesta îl îmbrînci spre ieșire.

— Hai odată !

Dimineața Larka îi spuse lui Stepan :

— Azi noapte... Matvei a șters-o.

— Cum așa ? nu-i veni să creadă lui Stepan. Unde s-a dus ?

— A șters-o. L-am căutat noi... nu-i nicăieri. S-o fi dus la mujicii lui, pe Volga. Unde ne chema pe noi, acolo s-o fi dus.

Stepan se uită lung la credinciosul esaul... Și pricepu totul. Și îl duru atît de tare, atît de nesuferit de tare, cum îl doare pe om sufletul atunci cînd pierde pe cineva care i-a fost drag, pentru totdeauna.

— Fiară turbată, rosti el într-un tîrziu, încet. Oh, ce fiară-mi ești... Cu ce-ți stătea el în cale ?

— Stătea, răspunse neînduplecat Larka. Deșteptul deșteptților !... Orice făceam noi, nimic nu-i era pe plac, nimic nu era după mintea lui...

— Dar noi, tu şi cu mine ? ! strigă Stepan, alb la faţă. Noi mereu sîntem deştepţi ? !

— Ei, şi... barem atunci... atunci să le dăm în mă-sa pe toate, cîte sînt ! Larka îl privea ţintă, cu furie, pe ataman. Taie-mă şi pe mine, dacă tot el ţi-e mai drag decît noi. Că nu puteam să-l văd în ochi. Mă apucă pandaliile numai cînd îl văd că se uită aşa... că iar facem ceva cum nu trebuie. Nu poţi să trăieşti de gura lui !...

— Auzi, îl apucă pandaliile... Stepan tăcu îndelung, încruntat, cu ochii la podea. Apoi rosti cu tristeţe : Nu mai am esauli... Unul mi-a rămas, dar şi ăla-i... Iar altă cale... tot nu e. Scîrnăvie ! Piei din ochii mei !

Larka plecă.

11.

Două zile mai tîrziu vreo trei sute şi ceva de cazaci în în frunte cu Razin goneau călare pe malul drept al Donului, în jos, către Cerkassk. Mergeau „în ospeţie" la Kornei.

Iar porniseră la drum, iar cai, cazaci, arme... Adierea aspră, înmiresmată a stepei. Şi nici capul nu i se mai învîrteşte de slăbiciune. Şi mîna îi e tare. Şi duşmanul e aproape, „de-al nostru", ştiut. Şi nu-i departe vremea cînd te va privi cu rugă duşmanul acela, cu ura cea de pe urmă, din preajma morţii...

Ei, şi ce-i asta, dacă nu un alt început ?

Sau poate că i-o mai fi rămas, după boală, o tulburare în suflet ? Nu-i de înţeles, de unde o fi venind ? Că, altfel, toate sînt la locul lor. Toate-s bune. Dar tot îl mai încearcă o apăsare pe inimă, o îngrijorare care nu-l mai lasă. Îi cuprinde Stepan pe cazacii lui cu privirea şi iar îl scormoneşte ghiara îngrijorării, de parcă i-ar fi şi frică. Şi nici n-ai cum să scapi de grija asta... oricît ţi-ai mîna calul, tot n-o poţi lăsa în urmă. De la ce i s-o fi tras ?

Cerkasskul s-a zăvorît.

Îşi jucau, strunindu-i, caii pe sub ziduri.

— Anafura şi dumnezeii mamei voastre ! suduia Stepan ca un apucat. Dar chiar că nu mai era nimic de făcut, prea puţine le erau puterile ca să pună ei mîna pe cetăţuia bine întărită şi apărată.

De trei ori trimise Stepan vestitori să stea de vorbă cu cazacii de dincolo de ziduri.

— Spune-le, Larka ; n-avem de gînd să le facem nici un rău. Doar trebuie să ne vedem şi noi ! Că ei ce, şi-au pierdut minţile ? Auzi, pe-ai lor să nu-i lase...

Larka se ducea sub zid, aproape de tot, schimba cîteva vorbe cu cei de pe metereze. Şi venea cu răspunsul :

— Nu vor.

— Spune-le, se întărîtă Stepan, că, dacă se mai îndărătnicesc mult, punem foc la tot tîrguşorul ! Pe toţi îi arunc în Don ! Iar pe Kornei îl înalţ în cîrlige, de-o coastă. Îl îngrop de viu ! Să nu-i mai dea ascultare, că el e cel dintîi vînzător al cazacilor, îi dă pe mîna boierilor. Ce-i cu ei, s-au tîmpit de tot ? Cum de nu pricep ? !

Iar se apropia Larka de zid şi iar le vorbea cazacilor care păzeau meterezele. Şi iar aducea răspunsul :

— Nu vor. Şi-au mai zis că pun sîneţele pe noi. I-a îmbrobodit Kornei.

— Spune-le, porunci Stepan pentru ultima oară. Spune-le că mai venim noi. Mai venim ! Atunci au să vadă ei ! Cu lacrimi de sînge au să plîngă pentru vicleniile lui Kornei. Spune-le aşa : toţi care sînt acolo sînt nişte vînduţi, cu maţe cu tot ! Dacă-şi mai zice cazac vreo curvă din aia cu nădragi pe ea, să-i sară ochii din cap. Să fie de rîsul copiilor. (Obosise Stepan.) Că şi copiii lor sînt tot vînduţi. Să le spui aşa : Toţi, în frunte cu Kornei, pentru noi nici nu mai sînt, i-am blestemat. Şi dac-o să vină să-i strîngă de gît pe toţi, noi nici un deget nu mişcăm. În veci nu le mai sărim în ajutor.

Porniră înapoi. Nu-i mai bucura stepa cea liberă, nu le mai tulbura sufletul întinsul ei ştiut şi îndrăgit încă din copilărie.

Da, se pare că ăsta e sfîrşitul. Şi nici îngrijorare nu mai era, ci spaimă de moarte.

12.

Astrahanul nu trimitea vestitori. Serko tăcea. Alioşka Protokin se pierduse pe undeva, prin stepele Micului Nogai.

Stepan se repezi în satele din susul apei să-i ridice pe cazaci, dădea din colţ în colţ ca un lup rănit, cînd e încolţit de hăitaşi. Avea o grabă, o iuţeală, de parcă era alt om, cădeau caii sub el de oboseală, dar tot nu se lăsa.

Sat după sat, cătun după cătun...

După obiceiul lui, Stepan poruncea să se-adune cazacii pe un maidan şi le ţinea o scurtă cuvîntare :

— Fraţi atamani-voinici ! Donul liber, unde şi-au vărsat sîngele şi unde odihnesc acum părinţii şi străbunii noştri, pămîntul ăsta vor polcovnicii şi cu Kornei Iakovlev şi cu Mişka Samarenin să-l vîndă : îi cheamă încoace pe boieri. Dau pe nimica toate libertăţile noastre strămoşeşti ! Să nu răbdăm noi ruşinea asta, să ne ridicăm ca unul ! Să nu ne pierdem noi fala şi bărbăţia căzăcească, să-i ajutăm pe fraţii noştri din Rusia şi din alte părţi, cei care se bat acum pe Volga. Iar cine dă înapoi, mai bine să spună aici deschis, pe faţă, că pe urmă tot lui o să-i pară rău !

Nu ieşea nici unul înainte să spună „pe faţă“ că nu-l trage inima să-i ajute pe cazacii lui Razin şi pe „fraţii ruşi şi de alte neamuri“ care luptă pe Volga, dar spre dimineaţă mulţi cazaci nu mai erau în sat.

Stepan turba de furie.

— Unde-s ceilalţi ? ! urla el la cei zece-cincisprezece care se iveau dimineaţa pe maidan. Unde vă sînt caii ? ! De ce n-aveţi arme la voi ? !

O tăcere mohorîtă îi era răspunsul.

Îşi fereau ochii...

— E-eh, cazaci !... O să plîngeţi voi. Oh, ce-o să mai plîngeţi ! le făgăduia Razin, încruntat.

...În altă parte Stepan s-a apucat să-i ademenească fără ocolişuri :

— Voinicilor atamani ! Liber e care vrea !... Cine doreşte să bată stepa cu noi, să petreacă în lege, să bea bine, să pună şaua pe-un cal iute, hai cu mine ! Vine cu mine putere de oameni cum nu s-a mai văzut, pe Volga sînt toţi, acolo ne aşteaptă ! Ei, voinicilor !... Doar n-aţi uitat voi cum trăieşte cazacul cel liber. Treziţi-vă !

Iar dimineaţa tot aşa : zece-doisprezece cazaci mai tinerei, doi-trei moşnegi care auziseră „multe lucruri bune“ despre ataman. Şi gata. Şi doar niciodată nu mai vorbise

atamanul atît de mult, atît de înflorat, de-i făcea şi lui greaţă. Dar nu mai ştia nici el cum să facă să învolbureze apa aceea stătută ; adormirea aceea în nemişcare îl îngrozea.

Un chin amar punea stăpînire pe el. Stepan nici nu ştia să şi-l ascundă.

I s-a întîmplat să stea odată de vorbă cu Larka despre asta. Erau doar ei doi în casă. Stepan bău puţin, scuipă, zise aşa, de-a dreptul :

— Nu-mi priește, Larka. Mi-e tulbure sufletul. Vine sfîrşitul.

— Ce sfîrşit ? Ce-i cu tine ? se miră Larka, sau poate că se prefăcea doar că se miră.

Pînă şi asta îi era lui Stepan lehamite să ştie : mint acum toţi sau nu mint ?

— Sfîrşitul... Îmi simt moartea.

— Lasă ! Mergem la Astrahan... Îi potolim, să nu se mai sfîşie între ei. Poate s-o pornim iar spre Persia..., nu părea c-ar minţi Larka.

— Nu, acolo nu ne mai putem duce. Şi ţarul şi şahul şi-or pune acum haitele pe noi. Că de-acum într-un glas cîntă.

— Atunci, hai pe Volga !

Ei da, Larka îi mai era, totuşi, credincios. Dar nici asta nu-l bucura, mai mult îl făcea să tînjească : unde-s ceilalţi, unde sînt sufletele cele credincioase ?

— Cu cine ? Vezi cîţi sîntem !...

— Atîţia cîţi sîntem... Ne-om împlini cu mujicii, că doar mişună pe-acolo...

— Cu mujicii ăştia... îţi legi o piatră de gît. Pînă la urmă tot te trag la fund. Toată nădejdea mea era în Don... Şi uite Donul ce face ! Stepan tăcu îndelung, dus pe gînduri. Apoi lovi puternic cu pumnul în tăblia mesei : De ce l-oi fi lăsat eu pe Kornei să trăiască ? ! Unde mi-a fost capul ? !... Nu ştiam eu ce-i poate pielea ? Doar ştiam că n-o să-şi piardă el pe-aici vremea de pomană : pe toţi i-a îmbrobodit, iar firul duce departe... Moscova îl ţine. Dacă nu azi, mîine se arată şi boierii cu oastea lor.

Larka bău. Mai tăcu, apoi zise :

— Se vede treaba că n-a izbutit Ivan. N-a mai dat semn de viaţă.

— De cine zici tu acolo ? nu pricepu Stepan.

— Vanka Tomilin... L-am trimis eu la Cerkassk să-i facă de petrecanie lui Kornei. S-o fi prăpădit cazacul. Ori s-o fi dat cu ei...

— Cînd asta ?

— Încă înainte de a merge noi la Cerkassk. De atunci, nici o veste... Aveam eu niște prafuri din alea, un mordvin mi le dăduse : doar un vîrf de unghie să-i pui în băutură... Sau m-o fi păcălit pe mine mordvinul.

— S-a prăpădit. Cine dă să-l înșele pe Kornei n-apucă ziua de mîine.

— S-a prăpădit... Ori poate nu s-a priceput. Dar acolo... ce mare lucru-i să te pricepi ?

— Atunci o fi trădat. Pentru cine mai bagi acum mîna-n foc? Trebuia să ne gîndim noi mai înainte, Larka. Dar eu ? ! Unde mi-a fost capul ?

— Nu. Îl știu eu pe Vanka... S-o fi întîmplat ceva de n-a izbutit.

— Ei, atunci s-o fi prăpădit.

— S-a prăpădit. Păcat de el, bun cazac, oftă Larka.

Tăcu Stepan multă vreme.

*

Într-un sat, acasă la un cazac mai bogat, au ajuns de s-au sfădit cu gospodarul.

— Ți s-a cam înfundat, Stepan Timofeici, o zise de-a dreptul stăpînul casei. N-au să te mai urmeze.

— De ce ? întrebă Stepan.

— S-a înfundat, gata... Nu mai vin ei cu tine.

— De unde știi tu ? ! Stepan chiar vroia să priceapă. Cum vine asta ? Eu vă spun că nu-i gata, iar voi... gata. Cine știe mai bine : eu sau voi ?

— Vedem și noi... n-om fi orbi. Care erau ăia de veneau după tine ? Sărăntocii de pe la noi și cu muscalii, cei pe care-i mînase foamea încoace. Ni i-ai luat de-aici, slavă Domnului, i-ai mai risipit prin orașe, pe alții i-ai prăpădit... acum gata, nu te supăra. N-au să mai vină cu tine. Nu-i mai ademeni și nici munți de aur să nu le mai făgăduiești... Cînd te-aud, îmi vine să și rîd. Nu-i mai chema, astîmpără-te și tu. Ajunge.

— Dar tu, de-o pildă, de ce nu vrei să vii la oaste ?

— La cine ? își miji cazacul ochii, mai-mai că-i venea să rîdă. Tîlhar încă n-am fost, m-a ferit bunul Dumnezeu... Cu țarul n-am nimic de împărțit, că sîntem de-o credință. El îmi dă de mîncare și de băutură, mă îmbracă...

— Dar mujicii..., acum Stepan nu-l mai slăbea din ochi pe cazac. Frați ca și tine, ruși, tot de-un crez, ăștia sînt măcelăriți acolo... Oare nu te doare sufletul ?

— Nu. Ei și-au căutat-o cu lumînarea. Și nici tu, Stepane, nu mai ai mult de trăit. Miroși a moarte.

Stepan și Larka îl priviră lung pe cazac.

— A moarte, îi lămuri acesta. Cam ca fînul neîntors. Simt eu cînd miroase omul în felul ăsta. Înseamnă că nu mai are zile.

— Dar de tine nu-ți miroase ? întrebă Stepan.

— Pe-a lui omul n-o simte. Dar, uite, în sat la noi, cum dă să moară careva eu știu dinainte. Cînd mă apropii, parcă mi se întorc mațele pe dos, atît de tare pute. Dacă-i spui omului, el nu te crede, dar mai trece o vreme și afli c-a dat ortul popii. Ori îl taie prin cine știe ce războaie, ori moare de moarte bună. Am eu darul ăsta. Se și teme lumea de mine. Iar de la tine vine acum miros cam tare. Au să te doboare în luptă, Stepane. O fi și mai bine așa, că prea le-ai tulburat mințile la toți... Îl hulești pe țar, iar țarul are grijă de noi. Acum, uite, pentru faptele tale am rămas noi fără pîine. Ne face pe noi răspunzători pentru tine. Ce treabă avem noi cu tine ? Cu țarul sîntem de-o credință, ți-o mai spun o dată.

Fără să clipească, Stepan îl țintui cu privirea pe cazacul căruia îi fusese dat darul acela ciudat : să simtă moartea altora.

Larka se ridică și ieși din odaie ca să nu mai vadă nimic. L-a auzit doar pe Stepan spunîndu-i cazacului :

— Vai de credința voastră, dacă așa e ea...

Ce-a fost mai departe Larka n-a auzit.

După cîtăva vreme, Stepan ieși în curte, își șterse sabia cu niște cîlți... Așezîndu-se în șa, le porunci cazacilor :

— Puneți foc.

— N-ar trebui... la noi acasă..., spuse Larka încet, cu îndoială în glas. Așa n-om mai ridica noi pe nimeni.

— Puneţi foc ! strigă Stepan.

Dădu pinteni calului şi porni în goană înainte.

Larka îl ajunse din urmă pe ataman abia la ieşirea din sat, potrivi pasul calului să meargă în rînd cu armăsarul lui Razin, puţin mai în spate.

— I-aţi dat foc ? întrebă Razin, fără să se întoarcă.

— Nu, răspunse scurt Larka.

Abia atunci întoarse Stepan capul... Nu că s-ar fi mirat că nu i se mai dă ascultare, dar parcă ar vrea să ştie ce se petrece : au şi început să se răscoale împotriva lui ?

— Dar am poruncit...

— La supărare ai poruncit. După aia tot ţie îţi pare rău.

Nesupunere n-ai zice că e, dar nu mai e nici beţia aceea de gloată, cînd cuvîntul atamanului, ca o scînteie vie, este luat şi dus de un suflu puternic, iar acolo unde cade scînteia aceea se iscă flacără şi pîrjol. Nu, nu mai e focul beţiei, ci dimineaţa mohorîtă de apoi, amară, pustie, greţoasă.

„Acesta e sfîrşitul. Gata. Gata !“ Stepan înţelesese.

Gonea în tăcere... Şi se trezi în el deodată dorinţa de a-şi da bine seama : oare ce-o fi asta ? Frică ? Ură ? Durere ? Milă ?... Nu, nu-i mai rămăsese decît o nerăbdare fierbinte : hai, mai repede, să se sfîrşească odată. Oricum ar fi ! I s-a acrit. Îi e şi lehamite. Nu mai crede nici el că mai poate ridica acum Donul. Da, avea dreptate Matvei Ivanov, fie-i ţărîna uşoară : pe-un cal beteag n-ajungi departe. „M-au bătut, aici e dezlegarea tuturor ghicitorilor. Cine să mai vină cu mine, care prost ? Eu unul n-aş fi mers...“

Larka de parcă trăsese cu urechea la gîndurile lui. Îl strigă :

— Stepan !

— Ce-i ?

Atamanul nici nu se întoarse.

— Strunește-ţi calul !... Vreau să-ţi vorbesc.

Stepan îşi trecu armăsarul din trap la pas, dar nici atunci nu se întoarse.

— Nu se mai ridică Donul, Stepane..., începu Larka : trase cu ochiul spre cazaci, dar aceştia erau departe. Ştii ce facem noi tot colindînd satele ? Ne dăm pe faţă slăbi-

ciunea, asta facem. Un lup, cînd e rănit, prostul de el, în loc să treacă vreun pîrîiaş şi să se pitească prin răgălii ca să-şi lingă rana, păi el, dacă n-are minte, tot dă să fugă mai departe, curge sîngele din el şi lasă urmă. Tot aşa şi noi...

— Păi, noi nu fugim.

Părea că Stepan chiar vrea să afle ce gîndeşte esaulul despre toate treburile astea.

— Mai rău facem : ne tot învîrtim în jurul cozii.

— Toţi gîndesc aşa, sau te-ai găsit tu aşa... mai deştept ?

— Toţi. Numai că nu arată. Acum şi-un prost le pricepe pe toate, nu-i nevoie să fii cine ştie ce deştept. Tu ai cap, dar noi ce crezi că avem ? Doar aşa, nişte dovleci, acolo ?

Stepan întoarse ochii spre esaul :

— Şi tu ce mă sfătuieşti ? încetini şi mai mult pasul armăsarului. Nu, mai bine spune-mi tu asta : de ce zici că nu se mai ridică Donul ?

— Stiopa, doar amîndoi sîntem cazaci. Ce s-o mai dăm pe după uluc ? Ştii şi tu cum ştiu şi eu : cu un ataman norocos mergem noi cu mult drag şi pînă la capătul pămîntului... că am mai fost ! Aşa am mers şi cu tine. Iar acum ţie... ţi s-a-nfundat. Aşa că, să mă ierţi, tătucă-ataman, dar mai stau şi eu să judec. Stau şi eu pe-acasă, mai văd de una, de alta. Nu pot să-i sufăr pe cei care gîndesc aşa, dar văd că nici eu nu-s făcut altfel... N-ai ce-i face. Asta mi-e răspunsul. Cam rău răspuns, dar... asta este.

— Nu răspuns îţi ceream eu, ci un sfat.

— Un sfat ?... Vezi tu, eu încă n-am... lasă-mă să mă mai gîndesc.

Tăcu Larka. Tăcea şi Stepan.

— Ei, dacă mă-ntrebi, vorbi Larka, atunci îţi spun... Ce-ar fi să mergem la gurile Niprului ? Acolo ne-or primi bucuroşi. Uite că ţi-am dat şi-un sfat bun. N-avem ce căuta în altă parte, nici la Astrahan, nici la... O duc ăia mai rău decît noi. Şi nici pe Volga n-avem ce face : au de-acum atamanii lor... Au pornit acolo războiul cum îi taie pe ei capul.

— Să mergem noi bătuţi pe Nipru, la zaporojeni ?...

— Da' ce, ei n-au mai fost bătuți niciodată ? Au mai luat-o și ei pe coajă.

— Larka ! rosti atamanul cu tristețe și mare uimire. Vezi să nu te-audă careva, că n-ai pic de rușine ! Pe frații noștri, pe cei mai cu credință i-am pus în pămînt, iar noi dăm bir cu fugiții ? E-eh, esaule... Îmi plînge glontele după tine pentru un sfat ca ăsta, dar... nu mai am eu căderea să vă judec. Îți spun doar ce-am avea noi de făcut : să împărțim soarta fîrtaților noștri. Iar dacă te-a pălit și pe tine gîndul ăla de care ziceai că la alții nu-l suferi, atunci ia-ți valea.

Acum tăcea Larka.

— De ce taci ?

— N-am ce spune, de aia tac. Și cum mă sfătuiești tu să-mi iau valea, noaptea ? Pe furiș ?

— Vezi și tu cum o iau alții din loc. Pe furiș.

— La asta încă n-am ajuns.

— Dacă n-ai ajuns, atunci nu veni cu sfaturi prostești.

Călăriră o vreme în tăcere.

Caii odihniți trecură în trap, de capul lor. Cazacii îi lăsară în voie. Ziua nu era prea călduroasă. Stepa nepălită încă de focul soarelui se desfăta, verde, sub razele lui blînde ; caii depănau iute din picioare, le și plăcea.

— Știi ce-aș vrea eu ? întrebă Stepan după o lungă tăcere.

Larka, jignit și rușinat, nu mai avea chef de vorbă. Zise și el așa, într-o doară :

— Știu.

— Nu, nu știi. Liniște vreau. Să mă las jos, în iarbă... să mă uit la cer. Toată viața, ca un nătîng, mi-am dorit să stau și eu în iarbă, toată ziulica, fără nici o grijă... Numai că mă feream... Și niciodată n-am izbutit.

Larka se uită mirat la Stepan. N-ar fi crezut că neîmblînzitul ataman, care era în stare să-și piardă mințile în vijelia luptei și să-i tragă și pe alții după el, nu-și dorește nimic mai mult pe lume decît să zacă în iarbă și să se uite la cer. Nu-l crezu pe Stepan. Așa că tîlcui în felul său vorbele atamanului despre liniștea mult-dorită :

— O să avem și noi liniște, curînd. Doar că mă tem că ne-or fi capetele... despărțite de trup. Numai capetele ce-o să se mai uite la cer. Nu ? rîse Larka, fără veselie.

Stepan zîmbi şi el.

— Corbii..., zise el în doi peri.

— Cum ?

— Corbii, vezi tu... ne ciugulesc ei ochii, de n-o să mai priveşti. N-o să ai cu ce.

Puţin timp după aceea îi prinse din urmă un călăreţ.

— Mai să nu vă mai ajung. Ba spun că v-au văzut pe-acolo, ba dincolo...

— Spune ce-ai de zis ! îi porunci nerăbdător Stepan.

Cazacul trase cu ochiul, într-o doară, la oastea atamanului, atît de mică de-ţi venea să şi rîzi... Umblau tot felul de zvonuri : ba că sînt mulţi cei care vin cu Stenka, ba că-s puţini. Acum se vede limpede : îi merge rău atamanului, mai rău nici că se poate. Şi cazacul nu izbuti să-şi ascundă uimirea ; rînji pe sub mustaţă, scurt, doar o clipă.

— Ei, ce e ? întrebă Larka, neliniştit de tăcerea cazacului şi de privirea lui iscoditoare. Nici rînjetul acela trecător de pe chipul cazacului nu-i scăpase.

— Kornei s-a ivit cu liota la Kagalnik, zise cazacul liniştit, privindu-l în ochi pe Stepan.

Stepan, Larka şi sotnicii aşteptau în tăcere ce are să le mai spună vestitorul. Pe cazacul ăsta nimeni nu-l ştia.

— Şi ? nu-l mai răbdă inima pe Stepan. Cu oştire ?

— Cu oştire.

— Cîţi ? Fată vorba, ce..., îl sudui Stepan. Ce vrei, să ţi-o tragem cu cleştele ?

— Şapte sute, poate opt... Zice că ţi-a adus hrisov de la ţar.

— Ce hrisov ?

— Mai mult tace. Mi-a poruncit doar să-ţi spun că-i hrisov de iertăciune.

Stepan nu stătu pe gînduri :

— La Kagalnik !

— Stepane... eu nu merg, dădu glas Larka.

— Cum aşa ? Stepan se răsuci în şa, îşi ţintui privirea asupra esaulului, drept în faţă, între ochi. Ce-ai spus ?

— Asta-i capcană. Ce hrisov de iertăciune ?! Tu crezi?

Stepan dădu din cap cu mirare :

— Crezi că de aia merg eu, că am crezut povestea cu hrisovul ? Larka, păi cum... ferească Dumnezeu ! Chiar aşa

de nătăfleț mă crezi tu ? Se vede c-o fi un hrisov, dar nu de iertăciune. Cum naiba să fie ? Că doar nu i-am cucerit noi Siberia...

Acum se miră Larka :

— Atunci de ce ? Nu pricep, ce să căutăm noi acolo?

— Întîi s-ajungem, acolo le-om hotărî pe toate. Odată ce-au ieșit ei din vizuină, e păcat să ne dăm în lături. Nu mai pot... Vezi și tu că tot degeaba ne învîrtim. Tot tu mă dojeneai că ne-nvîrtim fără nici un rost... Mergem... punem cruce și nu ne mai zbatem în zadar.

— Trei sute de cazaci să ne punem cu șapte sotnii ! Nu, Stepane, oi fi tu bun la bătaie, dar nici acolo nu-s... turci, tot cazaci de-ai noștri. N-avem ce-i face. Ce ți-a venit cu crucea ?

— Măcar să murim ca oamenii...

— Pentru mine-i cam devreme.

În sufletul său, Larka se hotărîse ; teama și-o înfrînsese, dar totuși vorbea mai tare, să-l audă și ceilalți.

— Așa-a-a..., o lungi Stepan ; la asta nu se așteptase.

— Dar cum ?... Dacă mergem cu tine, asta-i moarte curată, zise Larka. Pentru ce ?

— Pentru ultima oară te-ntreb, mergi ? Stepan nu-l amenința, dar nu se putea pune nimeni chezășie că în clipa următoare n-o să-i înfigă lui Larka un glonte în frunte. Tăceau toți.

— Păi, da. Pentru ce ? Asta nu pricep eu : pentru ce? Larka privi înapoi, spre cazaci... Apoi iar către Stepan: Pentru ce, tătucă ?

Stepan îl privi lung în ochi pe credinciosul esaul. Larka nu-și plecă privirea.

Atamanul întoarse capul, mai tăcu o vreme. Pe urmă vorbi tare, să audă toți :

— Cazaci ! Ați auzit : s-a arătat la Kagalnik, cu oaste, Kornei Iakovlev. Sînt mai numeroși decît noi. Sînt mulți. Cine vrea să vină cu mine, bine ; cine vrea să rămînă cu Larka, iarăși bine, eu nu mă pun în cale. Și nici gînd rău n-am să-i păstrez. Mi-ați fost prieteni credincioși și pentru asta mă plec în fața voastră. (Stepan se înclină.) Acum împărțiți-vă, luați-vă rămas bun. O da Dumnezeu să ne revedem, iar de nu, să ne pomeniți de bine.

Stepan se apropie de Larka, îl îmbrăţişă ; se sărutară.

— De cele rele să nu-ţi aminteşti, tătucă, spuse Larka, abia stăpînindu-şi lacrimile. Nu ştiu... ai tu gîndul tău... eu nu ştiu...

— Nu te-ntrista. Să petreci şi pentru mine. Se vede că adevăr a grăit cazacul acela... mi se-apropie sfîrşitul.

Larka nu-şi mai putu ţine lacrimile, izbucni în plîns, se strîmbă a durere, îşi şterse supărat ochii cu dosul palmei.

— Iartă-mă, tătucă... Şi nu mă judeca rău.

— Lasă că-i bine... Iertaţi-mă şi voi.

Stepan smuci din dîrlogi şi porni în goană spre stepă, fără să se mai uite înapoi. Auzi tropot de copite în urma lui, dar nu se întoarse, se ţinea tare. Pe urmă aruncă ochii înapoi... Veneau în urma lui mai puţin de cincizeci de cazaci. Stepan dădu bici calului şi de-acum nu mai întoarse capul. Şi nici calului nu-i mai dădu odihnă, se grăbea. Cei cincizeci abia se puteau ţine după el, n-aveau toţi cai atît de buni. Îi strigară o dată din urmă lui Stepan să o lase mai uşurel. Stepan nu întoarse capul şi nici nu-şi struni calul.

13.

Greu de priceput ce simţăminte au pus stăpînire pe Stepan cînd a aflat că la Kagalnik s-a aşezat Kornei Iakovlev. Căci cu adevărat se ducea acum drept la pieire. Nu se putea să nu ştie. Şi totuşi se ducea. Îşi aminti de vorbele lui Matvei despre Isus... Dar nu se gîndi prea mult la asta. Nici nu înţelesese bine atunci Stepan, ce are el cu Isus ? Iar acum nu-i mai ardea să-şi descîlcească simţămintele, presimţirile, gîndurile cele încurcate... Fiecare pas al calului îl ducea mai aproape, mai aproape, tot mai aproape de cei pe care atamanul demult dorea să-i vadă. Acum, foarte curînd, totul o să fie limpede şi uşor o să fie. Nu mai e mult şi pe urmă are să-i fie mai uşor. Stepan era tulburat, strîngea între degete cureluşa subţire a frîului... Doamne, ce poftă avea să se uite în ochii duşmăniţi, adînci, înţelepţi ai lui Kornei, în ochii lui Frol Minaev, ai lui Mişka Samarenin... Să-i bată cu biciul peste ochi pînă s-or scurge

ca o coptură soioasă... Dar de ce-i mai trebuia lui Stepan să vadă ochii aceia ? De ce ? Nici asta n-o pricepea... Poate tocmai de aceea dorea să-i vadă, să citească în ei bucuria izbînzii. Dar s-or bucura ei oare ? Şi oare cum au să-l privească ?

*

Spre seară ajunseră la Kagalnik.

Lăsîndu-i pe cei cincizeci de cazaci pe malul Donului (aşa ceruseră cei care şedeau acum la Kagalnik), Stepan şi cu trei sotnici trecură rîul înot, stînd pe cai, pînă la ostrov. Şi porni el către bordeiul său unde se aflau Kornei şi polcovnicii, lighioanele, scursorile Donului. Stepan nu mai vedea, nu mai auzea nimic. Se grăbea, cu toate că se străduia din răsputeri să nu se dea pe faţă, mergea iute, aproape în fugă.

La intrarea în bordei, străjile au vrut să-i dezarmeze, pe el şi pe sotnici. Stepan îşi trase sabia — ca şi cum ar fi fost gata să le-o dea — şi deodată o ridică asupra celor de strajă. Aceştia săriră la o parte.

Păşi Stepan înăuntru — iute, mîndru, surîzător. Iată şi clipa mult-aşteptată a liniştii dorite. Vrăjmaşii s-au adunat... şi aşteaptă. Acum e rîndul lui să vorbească. Ah, ce dulce, cît de neasemuit de dulce, de scumpă este clipa răfuielii. A lui e vorba. Vorba şi fapta. Se avîntă în înălţimi sufletul ostenit al atamanului, nimic nu mai dorea să primească : nici teamă, nici grijă.

Kornei şi cu polcovnicii şedeau la masă. Cu totul erau vreo doisprezece-cincisprezece oameni. Auziseră ei ceva zgomot la intrare şi mulţi îşi ţineau pistoalele în mîini, pe sub masă. Nu cutezaseră să iasă afară, să vadă ce-i cu gălăgia aceea, le era ruşine de ai lor, mai ştiau că sînt numai trei împreună cu Stenka şi pe urmă Stenka n-are să se ia la harţă în drum, tot aici are să intre.

În bordei mai era şi Aliona. Matriona, frate-său Frol şi cu Afonka nu erau acolo. De Aliona Stepan nu ştiuse că are să fie de faţă.

— Să trăieşti, naşule ! îi dădu bineţe Stepan lui Kornei.

— Să trăieşti, băiete ! răspunse Kornei cu glas paşnic, blînd.

— Dar ce-mi staţi cu masa goală ? Aliona !... Ori n-avem cu ce să-i omenim ? Stepan făcu şi din mîini, atît de uimit era.

— Ba avem, Stepane, cum să n-avem ? sări Aliona ; îi dăduseră lacrimile de bucurie să vadă atîta pace în bordei.

— Atunci pune ! Stepan îşi desprinse sabia, o aruncă în pat. Pistolul şi-l păstră. Sotnicii lui nu-şi desprinseră săbiile. Se uitară la ei strîmb cei de la masă, dar tăcură din gură.

Stepan îşi luă locul de gazdă, cu faţa la uşă. Se aşeză, îi cuprinse pe toţi cu privirea, ca şi cum ar fi vrut să fie el liniştit că toate sînt la locul lor.

Nimeni nu pricepea ce se petrece acolo. Pînă şi Kornei era nedumerit, dar nici el nu se trăda.

— Ce-i cu voi de nu sînteţi veseli ? întrebă Stepan. Aud ? Şedeţi aici ca nişte momîi... Tu, Frol, de ce te-ai îmbufnat ?

— Dar tu de ce-oi fi atît de vesel ? dădu glas Emilian Averkiev, tatăl lui Ivan Averkiev, cel care mai era şi acum pe undeva, pe la Moscova, ca să-l pîrască pe Stenka ţarului şi boierilor.

— Păi, ce să fac ? Îmi merge bine, de-aia mă şi veselesc.

— Se şi vede ce bine-ţi merge...

— N-o fi prea devreme, Stepane ? Să te veseleşti, adică ?

— Unde ţi-e oastea, finule ? întrebă Kornei.

— Acolo, pe mal.

Tot aşa vorbea Stepan, vesel, parcă se prostea. Tot trăgea cu ochiul la polcovnici, ai fi zis că-i e mai mare dragul. Aşa şi era, acum îi avea în ochi pe toţi : pe Frol Minaev, pe Kornei, pe Mişka Samarenin, pe toţi. Şi nici o bucurie nu citeşti în ochii lor, nimic, numai teamă, de te pufnea rîsul.

— Numai o jumate de sotnie. Ăştia or fi toţi ? Că eu auzisem că ai multe mii. Minte lumea ? (Se dumirise vicleanul de Kornei, se prinsese şi el în joc.) Măi, ce oameni ! Cum o mai sucesc, numai să mai tragă şi-o minciună. Şi doar toţi îi doresc de bine atamanului, nu din răutate o fac. Şi nu le dă prin minte nătărăilor că zvonurile astea nu fac decît să-i tulbure atamanului sufletul şi mai rău. Nici aşa nu i-o fi lui bine, iar acum...

— Dar tu cîţi ai ? îl întrerupse nerăbdător Stepan. Şapte sute. Am auzit eu bine ? Păi, şapte sute ai tăi şi cu cinzeci ai mei fac şapte sotnii şi jumătate. Pînă una-alta asta-i oştirea noastră. Acum doar atît... Curînd au să fie multe mii. Spune lumea... şi degeaba nu vorbeşte, naşule, aşa să ştii. Uite ce spune lumea despre voi : că, cică, v-aţi vîndut boierilor cu totul, pe fugarii de pe moşii îi daţi îndărăt... toate libertăţile care erau le-aţi risipit, că şi pe boieri îi chemaţi încoace cu oaste, aşa zic... Nici eu nu prea cred c-o fi aşa, dar tot am poftă să întreb : adevărat e, ori ba ? Ei ? (Stepan rîse.) Şi astea tot minciuni or fi ?

Kornei îşi netezea sîrguincios mustaţa cu palma stîngă ; nu-i răspunse.

Aliona aşează băutura pe masă. Dintre toţi cîţi erau în bordei, numai Aliona nu pricepea şi nici nu bănuia cum are să se termine ospăţul acela.

— Toarnă, nene Emilian ! îl plesni Stepan cu palma peste umăr pe vecinul de alături, Emilian Averkiev, om mai vîrstnic, cam trupeş. Şi mai scoate-ţi mîna aia de sub masă, ce tot moşmondeşti acolo ? Oi fi uitat la bătrîneţe cum se face semnul crucii ? Păi, de la frunte începi cînd te închini, de la frunte, iar tu... Intri în păcat ! Ptiu !

Nenea Emilian dădu să-şi smucească mîna... şi se fîstîci. Zise şi el, rîzînd :

— D-apoi şi tu, Stenka... cu o mînă mă pofteşti, cu alta mă urgiseşti.

— Eu ? Doamne fereşte ! strigă Stepan. Eu am venit să ascult cartea de la ţar, hrisovelul. Voi de ce m-aţi chemat ? Că mie mi-au spus că aveţi hrisov din partea ţarului...

Tot Kornei îi scoase pe toţi din încurcătură. Luă în mînă ulcica, le turnă în pocale. Atunci iar se împotmoliră lucrurile... trebuiau să pună mîna pe pocale. Cu mîna stîngă, cea spurcată, nu-i creştineşte. Iar nu mai ştiau ce să facă, şedeau acolo, unii zîmbeau pe sub mustaţă, prosteşte, alţii se încruntau... Să-l pierzi pe Stepan din ochi, să n-ai arma la îndemînă barem o clipă e pericol mare ; nu se ştie cui îi trimite Stepan mai întîi un glonte între ochi şi apoi mai sînt şi cei trei din spate, cu săbii şi pistoale.

Stepan îşi luă pocalul, îl ridică...

— Bine v-am găsit, cazaci !

Tot așa ședeau polcovnicii, nehotărîți.

Stepan își puse pistolul pe masă.

— Uite, l-am pus jos. Puneți-le și voi, nu vă temeți. Ori v-ați pleoștit de tot stînd acolo de pomană, la Cerkassk? Că noi sîntem doar patru !

Cazacii își puseră pistoalele pe masă, mai la îndemînă, luară pocalele.

— Sînt bucuros că ați mai chibzuit și ați venit acum la mine, spuse Stepan. Trebuia s-o faceți mai demult. Și că nu m-ați lăsat în Cerkassk... eu vă iert păcatul. Din prostie ați făcut-o, nu v-ați gîndit. Să bem acum pentru Donul cel liber, să stea drept și să nu se clatine ! Să n-aibă el parte niciodată de vînzători nemernici !

Se uitară unii la alții...

Duseră pocalele la gură...

În timp ce beau, Kornei îi făcu unui cazac cu ochiul, pe nevăzute. Acesta se ridică și dădu să iasă din bordei. Unul dintre sotnicii lui Razin îl opri :

— Mai stai.

— Tu cu ce ai venit, Stepane ? îl întrebă Kornei de-a dreptul.

— Să-i pedepsesc pe vînzători ! Stepan răsturnă masa cu piciorul. Cei trei sotnici erau de-acum cu săbiile trase. Bubuiră cîteva focuri... Năvăliră în bordei și alții, de afară. Pe unul din ei Stepan îl împușcă și se repezi să-și ia sabia, răzbătînd cu pumnul prin învălmășeală, lovind cu coada pistolului.

— Stepan !... țipa Aliona. Au venit cu gînduri bune !... Stiopuşka !...

I se agăță de gît. Ceilalți prinseră de veste, îi dădură cu ceva greu în cap. Îl nimeri lovitura, se vede, tocmai în locul unde fusese rănit. Stepan căzu la pămînt.

Din nou, un vuiet asurzitor îi copleși creierul. Și o noapte întunecată, nesfîrșită se închise asupra lui și zbură în ea Stepan. Nici nu mai auzea, nici nu simțea cum e lovit, împins, călcat în picioare trupul lui prăbușit.

— Nu-l omorîți de tot, copii ! țipa Kornei ca un apucat. Nu-l omorîți ! Îl vreau viu !

...Și din nou, căzînd în nesimțire, Stepan văzu :

Stepa... Din cînd în cînd, liniştea şi căldura lumii era străpunsă de undeva, de sus, din cer, de firişoarele argintii ale glasului de păsări. Pace. Iar el, Stepan, cazac tînăr, de nu-i dăduseră încă tuleiele, merge la mănăstirea Solovki să se închine sfîntului Zosima.

— Mergi departe, măi cazac ? îl întrebă pe cale un ţăran bătrîn.

— La Solovki. Să mă rog la sfîntul Zosima, tăticule.

— Bună treabă, băiete. Pune şi pentru mine o lumînărică. Ţăranul scoase din sîn o basma legată, o desfăcu, alese un bănuţ, i-l dădu cazacului.

— Au eu, tăticule. Îţi pun eu, n-avea grijă.

— Nu se poate, băiete. Tu pui din partea ta, iar asta-i de la mine. Ia aici. Tu îi pui lui Zosima, iar de la mine pentru sfîntu Nicolae, că al lui e hramul nostru.

Stepan luă bănuţul.

— Şi ce să-i cer pentru tine ?

— Ce-ai să ceri tu e bun şi pentru mine. Ştiu ei ce ne trebuie nouă.

— Ei or şti, dar nu ştiu eu, rîse Stepan.

Rîse şi ţăranul :

— Ştii tu ! Cum să nu ştii ? Ştim şi noi, ştiu şi ei.

Se făcu nevăzut moşneagul, i se încurcară, i se învălătuciră toate, dureros, în minte. Doar o singură dorinţă chinuitoare îi mai rămase : să ajungă mai repede la un izvor, să bea apă... Dar şi dorinţa asta curînd i se şterse, nu mai rămase decît durerea. Doamne, ce durere !... Îl seacă la inimă.

Şi iarăşi, dincolo de durere, ori şi-o fi amintit, ori i se pare că aşa a fost : ajunge Stepan la mănăstirea Solovki. Intră în biserică.

— Care e Zosima ? îl întrebă pe un călugăr.

— Uite-l acolo !... Cum vine asta ? Vrei să te închini şi nu ştii la cine. Cazac ?

— Cazac.

— Ăsta-i Zosima.

Stepan se lăsă în genunchi în faţa icoanei sfîntului. Îşi făcu cruce... Şi deodată sfîntul începu să răcnească la el de acolo, de pe perete :

— Hoţ, trădător, duşman al crucii, ucigaş !... Ai dat uitării preasfînta biserică sobornicească şi credinţa cea pravoslavnică !...

Doare ! I se rupe inima, se împotrivește groaznicei judecăți, nu vrea s-o primească. Îl cuprinde spaima în fața acestei judecăți, spaimă și amorțire. Mai bine moartea, mai bine să nu fii... și gata.

Dar moartea nu vine încă. Moartea îl cruță pe cel slab, vine repede, deodată ; dar cel puternic toate trebuie să le cunoască pe lumea asta : și rușinea, și chinul, și judecata, și bucuria vrăjmașilor.

14.

De-acum nu mai erau nici vedenii, nici gînduri fără noimă, din fierbințeală... așa a fost să fie : l-au blestemat pe Stepan în tot cuprinsul Rusiei. S-a ridicat tot ce era răutate, răzbunare, nimicnicie și s-a lepădat de Stenka Razin, de tîlhar, vînzător și ucigaș.

„L-a trădat pe înaltul țar și multe stricăciuni și mare vărsare de sînge și omor de oameni a făptuit în cetatea Astrahanului și în alte tîrguri dinspre mare, și creștinii care la fărădelegile lui nu s-au potrivit pe toți i-a căsăpit, apoi și el să piară împreună cu cei de-o teapă cu el, fie-i numele blestemat !..." așa îi citeau. Ca să vezi ce poate o hîrțoagă !...

Doamne, Doamne !... Cine e acela care în numele tău e afurisit aici, pe pămînt ! Adună-ți puterea cea dreaptă și cumplită, lovește în cei mincinoși ! Oprește-i, că mare păcat își fac în netrebnicia lor ! Privește-i cum spurcă pămîntul tău cel din minune plămădit. Și nici glas să nu dai, și nici mîna să n-o ridici în apărarea celor slabi și urgisiți, că îndată te afurisesc !... Cu hîrțoagele... Și-n numele tău... Și toate strădaniile, toată credința făcătorilor de blesteme pînă la urmă tot acolo ajung : cum să se îmbuibe ei mai bine.

„...Cel ce, pierzîndu-și frica de Dumnezeu Atotputernicul, uitînd de ceasul și de ziua morții, nesocotind în trufia-i judecata din urmă, mare tulburare și ocară aducînd sfintei biserici..."

Ascultau oamenii. Din veac și peste veac tot ascultă, ascultă, ascultă...

„Cel care și-a călcat jurămîntul de credință și legămîntul pe cruce dat înaltului țar și mare cneaz Alexei

Mihailovici, stăpînitor peste toată Rusia Mare şi Mică şi Albă ; cel care, sfidînd sfinţenia muncii cinstite..."

Şi ce mint !... Cu cîtă măreţie mint şi cu cîtă grabă înăbuşă orice tresăltare vie a sufletului... şi toate acestea numai ca să-şi îndoape mai bine burţile. Ptiu !... Şi o ţin aşa toată viaţa. Grohăie de atîta bine, dar mai vor să-i şi gîdili la tălpi, să le faci toate chefurile. Nu se mai poate aşa, Doamne, nu-i de trăit ! Îţi plînge sufletul de lehamite şi de necaz.

„Noul hoţ şi vînzător, cazacul de pe Don Stenka Razin, răufăcător nelegiuit şi duşman al crucii, tîlhar, mişel şi ucigaş setos de sînge..."

Păi, dacă pîn-aici au ajuns... Nu mai e nimic de spus.

— Minţiţi ! ţipăt puternic, sfîşietor, de femeie. De-ar fi putut-o auzi tot poporul.

Striga bătrînica Aliona de pe rug. O ardeau de vie. Se petrecea grozăvia acolo unde mai ardea răscoala, dar îi slăbeau flăcările, fumegau a moarte şi se înecau în sînge.

— Minţiţi, ticăloşilor ! Călăilor ! Acum eu..., le striga Aliona, cuprinsă de vîlvătăi, în faţă slujitorilor ţarului (streliţi şi voievozi care înconjurau rugul din toate părţile). Acum noi vă blestemăm ! Eu, baba Aliona, pentru toată Rusia, pentru toată suflarea omenească, pe toţi vă blestem ! Întreit blestem să cadă pe capul vostru ! ! !

Fumul gros îi înăbuşi vorbele... Şi se lăsă tăcerea.

15.

Ce tăcere poate fi pe pămînt ! Neînchipuită.

Malul lin al Donului. Vîlceaua fusese acoperită de ape încă din primăvară, rămăsese acolo un intrînd nu prea larg.

Faţa netedă a apei, lucitoare ca seninul cerului, nu o încreţea nici boarea călduţă, nici frunza uşoară, luată de adiere, nu o tulbura ; stau sălciile în apă pînă la genunchi, se oglindesc în luciul ei luminos şi curat.

Solia de două sute de cazaci se aşezase pe malul vîlcelei ca să-şi dea caii la păscut. Îi duceau la Moscova pe Stepan Razin şi pe frate-său. Amîndoi au încă straie bogate pe ei ; Stepan e ferecat cu lanţuri grele de mîini şi de picioare. Zăngănesc lanţurile şi pe Frol, dar mai slabe, mai uşoare.

— Uite unde-ai ajuns. Pînă acum nimeni dintre cazaci n-a mai fost blestemat, grăi cu amărăciune Kornei către finul său. Puțin lucru ?

— Atunci te blestem și eu pe tine, rosti Stepan liniștit.

— Pentru ce oare ? Eu împotriva bisericii mîna nu mi-am ridicat-o și nici oameni n-am prăpădit pe degeaba, zise Kornei, străduindu-se și el să vorbească liniștit. Îl slujesc pe țar, că doar m-am jurat pe cruce. Și tatăl meu l-a slujit... Și taică-tău.

— Eh, Kornei, nașule, oftă Stepan. Uite-mă aici, ferecat de mîini și de picioare și nici la cine știe ce ospăț nu mă duci, dar tot mi-e milă de tine.

— I-auzi ! se minună Kornei, fără nici o prefăcătorie.

— Mi-e milă. Ca un vierme ai trăit. Cînd ți-o veni moartea, ai să-ți amintești de mine. Ai să-ți amintești... Am să mai trec eu pe la tine și așa... de pe cea lume.

Ședeau mai încolo de ceilalți, aproape de apă ; Stepan se sprijinea cu spatele de o salcie tînără, încovoiată, își ținea mîinile între genunchi, să nu zăngănească din lanțuri, îi întrista sufletul zornăitul acela.

— Bine, se învoi Kornei. Eu ca viermele, iar tu ți-ai făcut cheful...

— Nu de chef e vorba, îi reteză Stepan vorba atamanului de oaste. Ce, n-aș fi găsit eu pe unde să petrec ?

— Și unde ai vrut tu s-ajungi ? îl întrebă atunci Kornei.

— Nu pricepi tu.

— Noi nu ! Noi cum să te pricepem ? Că sîntem mici...

— Lighioană spurcată ești tu, o tîrîtură, spuse Stepan încetișor. Stai și te gîndești... păi, om ești tu ? Oare om e ăla pe care numai la una îl duce gîndul : cum să-i fie lui mai bine ? Uite, acum ai scos Donul la mezat... Toate libertățile noastre. Vin alții după tine, or să vrea și ei o bucățică mai grasă, tot la țar s-or tîrî în brînci... Că altfel cum să te procopsești ? Stepan vorbea fără ură, liniștit. Și tot niște lingăi ca tine... au să dea totul. Ăsta-i necazul. De ce nu ți-oi fi făcut eu ție de petrecanie ? !... Poate, mai apoi, nu le-ar fi dat mîna și la alții... Tîrîturi, asta sînteți ! Ți-a dat Dumnezeu minte, dar ți-ai bătut joc de ea, ai îngropat-o prin toate ungherele și toată viața, ca un cîine, numai în ochii stăpînului te-ai uitat. Să fi ajuns eu la stăpînul ăla, mi-ar fi scheunat el ca un cîine.

— Dădea a furtună, dar s-a lăsat cu ploaie. Vezi să nu scheuni tu acolo. Se pricep ăia... la stors.

— N-am să scheaun. N-am să-i fac eu ţarului bucuria asta... şi nici vouă.

— Stenka... Zi-mi şi mie acum, la urmă : de ce n-ai vrut să fii ataman de oaste ? Să ştii că nu te-am minţit atunci, pe a dreaptă ţi-am spus-o. Ţii minte ? Atunci, în biserică...

— Ţin minte.

— Atunci de ce ?

— Mai are omul şi suflet. Oare îi pasă lui, sufletului, dacă oi fi eu ataman de oaste sau nu ? Poate nici nu ştie ce înseamnă vorbele astea. Să fiu eu om de nădejde şi să mai fie... Să fiu slobod. Asta-i tot, cu asta sînt liniştit.

— Oi avea tu linişte ? Cît amar de lume ai prăpădit...

— Nu pentru mine, pentru cei urgisiţi.

— Nu, zău, li s-a găsit cine să-i ocrotească !

— Dacă nu eu, atunci cine ? Tu ? Tu una ştii : să ajungi mai iute cu botul la troacă... E-eh, trebuia să te strivesc eu mai demult ! Mi-a fost milă. Greşeala mea, naşule. Mă căiesc.

— Kornei Iakovlici ! Putem s-o pornim la drum ! îi strigă atamanului de oaste unul dintre cazacii care se adunaseră de plecare ; unii îşi înşeuau caii, mai strîngeau cîte o chingă.

— Doamne-ajută ! Kornei se ridică şi merse să-şi ia calul.

Convorbirea aceea o urmărise de la depărtare Frol Minaev. Cîtă vreme l-au ţinut pe Stepan la Cerkassk şi apoi l-au dus în lanţuri, Frol Minaev s-a ţinut deoparte, s-a tot uitat, dar n-a venit aproape. Iar lui Stepan nu-i ardea de el. Stepan, de cum şi-a revenit în simţiri, era mereu liniştit şi îngîndurat. Uneori îşi mai îmbărbăta doar fratele, care se lăsase cuprins de deznădejde, îi zîmbea, glumea cu el. Pe toţi ceilalţi nici nu-i băga în seamă.

Acum, pînă să termine cazacii de prins caii şi de pus şeile pe ei, Frol Minaev se apropie de Stepan, se aşează alături. Ca şi atunci, cîndva, în stepă, cînd alergase atamanul după prietenul-duşman, dar nu-l prinsese, căzuse de pe cal, tot aşa şedeau şi acum, numai că Stepan era legat în fiare. Se vede că-şi amintiră amîndoi de cum şe-

zuseră atunci, se uitară unul la altul, tăcură o vreme. Nu era nimeni prin apropiere ; Frol începu :

— Stepane...

— Da ? Stepan se uită printre gene la Frol... Îndelung îl privi, cu luare-aminte. De ce n-ai mai venit deloc să stăm de vorbă ?

— Ce să vorbim noi ? îi întoarse Frol întrebarea ; părea nepăsător, dar tot se încruntase. E limpede totul şi fără vorbe. Ce să mai vorbim ? Numai atîta am vrut să te întreb...

— Tu ai ce întreba. Tu m-ai prevenit... şi pe-a ta a fost să fie. Asta să-mi spui, dar să nu mă-ntrebi. Barem să rîzi de mine. Uite, că şi Kornei m-a cicălit...

— Eu nu mă bucur, Stepane, zise Frol fără ocoliş. Nu. Îmi pare rău de tine.

— Aşa ? se miră Stepan. Şi cine m-a miluit la cap, pe la spate ? Acolo, în bordei... N-ai fost tu ?

— Nu.

— Atunci cine ?

— Nu ţi-e tot una cine-a fost ?

— Nu mi-e, hai, spune.

— Mişka Samarenin.

— A-a... Iar eu mi-am făcut păcatul să cred că tu ai fost. M-aş fi aşteptat...

— Stepane..., începu iar Frol ; se vedea că-şi adunase gîndurile, că vroia să ştie cu adevărat. E o prostie să întreb acum, dar totuşi : de ce ai făcut tu toate astea ?...

— E o prostie, adevărat, se învoi Stepan. Mi se făcuse lehamite. Ţi-am mai spus eu.

— Bine, nu mai întreb. Spune-mi numai atît : cum de te-ai dat prins atît de uşor ? Că doar singur te-ai băgat... Ştiai şi tu că acolo ţi-e sfîrşitul, atunci de ce ?

— E-e, nu-i totul chiar aşa de uşor, Frol, cum le spui tu. „Sfîrşitul"... Dar dacă vă tăiam pe toţi acolo, în bordei... Nu ştiu. Nu ştiu care dintre noi ce vorbe ar spune acum.

— Voi patru să vă puneţi cu doisprezece ? ! Cum vine asta ?

— Nu ştiu, nu ştiu. Dar una o ştiu : chiar la ţanc m-a izbit Mişka în ceafă. Nu ştiu încotro ar fi înclinat cei şapte sute de cazaci ai voştri. Dacă aş fi ieşit eu atunci din bor-

dei, viu și nevătămat, ar fi îndrăznit careva să ridice mîna asupra mea ? Ce zici ?

— Nu știu, recunoscu Frol. Vezi tu... la asta nu m-am gîndit.

— Dar eu știu. Și tu știi : n-ar fi îndrăznit. Iar o sucești. Mereu o sucești tu, Frol... Le știi tu pe toate : ăștia sînt cu voi atîta vreme cît sînteți voi sus. Ia să nu mai fie acum toți capii și polcovnicii... Ei ? rîse Stepan. Ce-ar fi fost să mă ridic eu și să dau glas ca pe vremuri : fraților !...

Și chiar așa, ridică Stepan vocea, răsună strigătul. Cazacii, toți ca unul, se întoarseră spre el. Care apucase să pună piciorul în scară se întoarse stînd într-un picior, care își înșeua calul se întoarse cu șaua în mîini. Kornei Iakovlev, cum mergea spre cal, la auzul strigătului neașteptat al lui Stepan se și împiedică. Se răsuci iute pe călcîie... Nici n-ai fi zis că e bătrîn, atît de repede păși, aproape în fugă, spre Stepan, ducîndu-și fără să vrea mîna dreaptă la cingătoare. Și nu zise nimeni nimic, tăceau toți. Se uitau la Stepan...

— A-a..., făcu Stepan. Și tu care spuneai...

Frol Minaev îi făcu semn cu mîna lui Kornei să nu se grăbească spre cel legat, că nu-i nimic, face el doar așa, pe prostul. Kornei, fără să se întoarcă, își aruncă doar ochii într-o parte și-n alta, să nu-l fi văzut careva cum s-a repezit aproape în goană spre omul ferecat de mîini și de picioare, cum a și pus mîna pe pistol... Se liniști, porni înapoi către cal, mai încet.

— A turbat, năpîrca dracului, își zise șoptit, pe sub mustață, atamanul de oaste. Mai să mi se taie picioarele.

Pe Stepan îl înveselise cu adevărat sperietura pe care o trăsese cazacilor.

— Ai văzut, Frol... nu degeaba se spune : nu arunca lăturile pînă n-ai apă proaspătă. Așa-i. Se mai întîmplă... Și se întîmplă și-așa : am pornit noi la ospăț și-am ajuns cu capu-n băț.

— Nu, Stepane, nu mai prinzi tu ospățul ăla, rosti încet Frol.

— Cine știe..., spuse Stepan, tot încet, cu ochii pierduți pe luciul apei.

— Eu știu. Asta o știu eu bine.

— Şi ce-ai vrea tu să mai afli, Froluşka ? îl întrebă drăgăstos Stepan. Ce să-ţi spun, prietene al meu iubit ? şi se întoarse spre Frol.

— De ce ai venit la Kagalnik ? Ce, n-aveai unde să te duci ? Nici nu mi-am crezut urechilor cînd am auzit că vii.

Stepan zăbovi cu răspunsul. Şi răspunse cam nedesluşit :

— Am călcat eu strîmb o dată în viaţă... Amarnic am greşit.

Îşi întoarse privirea spre depărtări şi în acea clipă îi luci în ochi o durere atît de vie încît îşi strînse pleoapele. Şi iar tăcu multă vreme. Deschise ochii, îşi privi mîinile şi picioarele ferecate, scuturâ din cap a jale.

— Pentru asta mi-am primit... darurile, îşi scuturâ lanţurile, acestea zăngăniră supuse.

— Cum ai greşit ? Frol chiar dorea să ştie, nu se prefăcea. Ai greşit tu de mai multe ori. Care o fi aceea... amarnică ?

— Asta eu ţie n-am să ţi-o spun. Unui prieten i-aş fi spus... Dar nu mi-au mai rămas. Cînd m-oi vedea cu ei pe lumea cealaltă, atunci am să mă căiesc. Şi am să le cer iertare.

— Îţi pare rău că nu m-ai omorît ? Acolo, în stepă ? mai întrebă Frol.

— Nu, răspunse cinstit Stepan. Nu. Cînd m-am luat după tine am vrut să te ucid, pe urmă nu. Nu ştiu cum... n-am mai avut chef. Puteam să te mai omor eu o dată... la căldurică, în pat. Cînd am fost la Cerkassk. Într-o noapte. Tu nici nu ştii...

— Ştiu. Mi-a spus Kornei.

— A-a... Păi, aşa : puteam să intru, să te ţintuiesc în culcuş... N-am făcut-o.

— Şi totuşi, ce ţi-ai dorit tu, Stepane ? Iartă-mă... n-am vrut să te întreb, dar tot mă îndeamnă inima. Frol îşi privi cu părere de rău prietenul de altă dată, legat acum în lanţuri. Te-am întrebat eu şi-atuncea, dar n-am priceput...

— Mi-am dorit să le dau oamenilor libertate, Frol. Nu mă ascund, le-am spus-o tuturor. Şi ţie ţi-am spus, numai

că n-ai vrut tu să pricepi. De putut ai fi putut, dar nu ai vrut.

— Şi ce s-a ales ? Iată, acesta era lucrul de căpătîi pe care dorise Frol nu să-l întrebe, ci să-l spună.

— Ce s-a ales ? Le-am dat libertatea, spuse Stepan cu încredere nestrămutată.

— Cum aşa ?

— Le-am dat libertatea... Na, luaţi-o !

— Şi tu eşti în lanţuri ! Auzi, le-a dat libertatea...

— Le-am dat-o. Iar nu pricepi ?

— Nu pricep.

Frol se tot uita la cel care îi fusese ataman, cu milă se uita, dar şi iscoditor.

— Frol..., Stepan se întoarse scurt spre el, numai o clipă îl privi, îl cîntări din ochi, tresăltă chiar de tulburare, înghiţi în sec. Prietene... sparge-mi cătuşele. Pînă să ajungă ei aici, ai timp. Stepan vorbea repede, cu glas coborît, cu ochii ţintă în ochii lui Frol. Doar mi-ai fost prieten, Frol... Îi dovedim noi, că nici ei nu s-or băga... Frol... dragule... că şi pe voi tot cu minciuna v-au ademenit la Moscova, ca să vă pedepsească. Au să se lepede de voi ca de nişte surcele arse, că doar şi voi aţi stat pe lîngă foc. Ce le mai trebuiţi voi lor ? Sparge-le, Frol ; zburăm de-aici, dracu ne mai dă de urmă. Da ? Ei, ăştia, nu s-or băga la bătaie, Frol !... Numai mîinile să le am eu libere, să încerce atunci să pună mîna pe mine ! Dar nu se bagă ei. Frol, prietene..., Stepan se tot uita în ochii lui Frol... şi plîngea. Naiba ştie ce slăbiciune l-o fi ajuns în clipa aceea, dar plîngea. Picături străvezii îi alunecau de pe gene pe obraji, pe mustăţi, iar de pe mustăţi, tremurînd, cădeau mai jos. Cît oi trăi nu te uit. Oare ţi-or fi mai dragi boierii de la Moscova ? Plecăm... Unde mă chemi tu, acolo mergem. Şi iar s-o aduna după noi putere mare de oameni !...

— Iar vrei putere !..., se zăpăcise şi Frol la auzul vorbelor neaşteptate rostite de Stepan cu atîta încredere, din adîncul inimii. Ce-ai tu mereu cu puterea ?

— Atunci plecăm aşa, se învoia acum la toate Stepan. Luăm cu noi vreo două sotnii, care-o vrea să vină, şi-o luăm spre Siberia. Ce mare bucurie că-mi zboară mie capul ? E şi-o ruşine pentru voi şi pentru tot Donul... în vecii vecilor. Şi tu, ai să mori tu oare liniştit după toate

astea ? ! Şi nici nu vă mai dau ăştia drumul de la Moscova... sînteţi şi voi primejdioşi, dacă v-aţi cunoscut cu mine. Tu... n-am fost noi prieteni de cînd eram flăcăi ? Judecă şi tu, că nu eşti prost. Ce rost are... să ne băgăm singuri în gura lupului ? Frol ! Sparge tu fiarele astea, sărim pe cai, îndată îi vînturăm, de nici nu mişcă. Ce, nu-i aşa, Frol ?

Poate numai o clipă, Frol şovăi... Sau aşa i se păru lui Stepan. Oricum ar fi, mai spuse o dată cu rugă în glas :

— Frol, prietene... scapă-mă, ne-om trăi şi noi viaţa ca oameni liberi. Nu frica mă omoară pe mine, dar e păcat şi mi-e ruşine să mor aşa. Poţi să mă crezi sau nu, dar îmi îngheaţă sufletul de ruşine cînd mă gîndesc. Că doar o fi de faţă cu tot poporul. Îmi pare şi mie rău acum că m-am dus atunci la Kagalnik... mi s-au tulburat minţile. Ne-om mai ridica noi, Frol !

— Ce, ai căpiat de tot ? spuse Frol fără să-l privească pe Stepan.

Se ridică şi plecă de acolo călcînd greu.

Stepan întoarse capul... Şi-l scutură, să zvînte lacrimile de pe gene. Scuipă într-o parte.

Toţi cazacii erau de-acum pe cai. Se apropiară să-i pună în şa pe Stepan şi pe frate-său, Frol ; singuri nu puteau încăleca din pricina lanţurilor.

— Ne mai botează o dată în legea căzăcească, frăţioare, îi spuse Stepan lui Frol. Prima oară ne-a botezat tata, cînd eram mici... De mine nu ţin minte, dar de tine da : te-a plimbat tata în jurul bisericii, tot aşa te-a săltat în şa, apoi te-a sprijinit. Şi-acum tot aşa : ne urcă în şa, ne ţin. Tot botez e şi ăsta ! Aşa-a... De ce să te-ntristezi ? Odată ce eşti cazac botezat, nu te prăpădeşti aşa uşor, iar pe noi, uite, ne mai botează o dată. Nu fi amărît, frăţioare, nu ne-om prăpădi noi.

Pe drumul acela se prefăcu Frol Minaev că s-a îmbolnăvit şi se întoarse la Cerkassk. Pricepură mulţi ce boală avea : nu dorea să-l vadă pe Stepan dat pe mîna gîdelui acolo, la Moscova. Şi nici nu dorea să fie aproape de locul unde se va vărsa sîngele atamanului, prietenul lui de odinioară.

Pricepuse şi Stepan. Pîndi multă vreme clipa să fie în preajma lui frate-său, Frol, şi să nu-i audă nimeni ; prinse

acea clipă prielnică şi începu să-i spună fratelui încet, rugător.

— Frol... tu să rabzi cînd ne-or pune la cazne, ai milă de mine... Să nu ţipi, să nu te căieşti.

Frate-său Frol tăcea.

— Tu să rabzi, Frol, îl ruga Stepan, străduindu-se să găsească cuvintele cele mai bune, mai calde. Acum ce să-i mai faci ? Răbdăm şi noi o dată, dar barem nu le facem o bucurie cîinilor ălora. Măcar în amintirea... să nu ne pomenească nimeni de rău.

— Ţie îţi dă mîna, ţi-ai făcut cheful, spuse Frol.

— Ei, asta-i !... Stepan nu mai ştia cum să răspundă. Froluşka, dragul meu, rabdă. Dacă ţipi, mînjeşti tot ce-a fost. Ca pe Cristos te rog... Uite, şi Cristos ce chinuri a îndurat, doar ştii şi tu. Rabdă, Frol. Gîndeşte-te cît popor o să vină să se uite la noi !... E ca şi cum i-am înşela pe oameni. Tatăl nostru a murit frumos, fratele Ivan la fel... Tu n-ai văzut cum l-au săltat în streang pe Ivan, dar eu am văzut... frumos a murit, să nu ne fie nouă ruşine pentru ei. Nici noi nu trebuie să le facem o bucurie mişeilor, nu trebuie, Frol, ai milă de mine... Te-am iubit, poate rău am făcut că te-am tras după mine, dar... ce să mai vorbim de asta, e prea tîrziu. O să sorbim acum tot amarul... şi naiba s-o ia de viaţă. Bine, Frol ?

Frol tăcea abătut. Ce putea să spună ? Nu ştia cum are să fie acolo, nu ştia dacă o să poată să le îndure pe toate.

— Frol Minaev ai văzut c-a şters-o, îşi încheie Stepan rugăminţile. Ştii de ce ? Nu vrea să se uite la chinurile noastre, îl mustră cugetul. Vezi cum aşteaptă să ne încovoiem ? Nu trebuie, frăţioare. Să te gîndeşti mereu cum ar rîde ei, spurcaţii, atunci rabzi mai uşor. Să te uiţi la mine : cum fac eu, aşa şi tu. O să ne uităm unul la altul, n-o să mai fim atît de... singuri. E bine că sîntem împreună : nu-şi dau seama, nătărăii, că ne sporesc puterile.

La vreo zece ani după aceea, tînărul Afonka Razin, fiul vitreg al lui Stepan, s-a luat cu băutura şi a început să spună, tăios şi nesăbuit, de faţă cu atamanul de oaste, cum că „i-o veni lui bine odată şi odată să-i cresteze pe unii" pentru taică-său, că s-o răfui el... Rămaseră toţi cu gura căscată. I-a străfulgerat gîndul : s-a zis cu Afonka,

tinerel băiatul, prostănac. Dar atamanul de oaste l-a măsurat doar pe tînărul cazac... A tăcut, apoi a grăit cu tristeţe :

— Vezi că încă nu ţi-a picat caşul de la gură. S-a găsit răzbunătorul ! Au fost unii mai..., nu şi-a dus atamanul gîndul pînă la capăt.

A rămas tăcut.

Ataman de oaste era atunci Frol Minaev.

16.

Şi iar se porniră să bată clopotele în cele de patruzeci de ori patruzeci de biserici ale Moscovei.

Îl aduceau pe Razin la Moscova.

Trei sute de streliţi pedeştri păşeau în faţă cu steagurile desfăşurate.

După aceea venea Stepan într-o căruţă mare cu o spînzurătoare pe ea. Sub spînzurătoarea aceea, din vîrful căreia atîrna un ştreang, era răstignit cumplitul ataman : mîinile, picioarele şi gîtul îi erau prinse în lanţuri de stîlpii şi de grinda spînzurătorii. Era îmbrăcat în zdrenţe, fără cizme, cu ciorapi albi în picioare. În urma căruţei, legat şi el cu un lanţ de gît, venea Frol Razin.

Căruţa era trasă de trei cai, toţi negri.

După căruţă, mai la depărtare, veneau călări cazacii de pe Don în frunte cu Kornei şi cu Mihailo Samarenin.

Ciudatul alai era încheiat de alţi streliţi, sînetele şi le ţineau cu ţeava în jos.

Stepan nu privea în lături. Parcă şi-ar fi depănat în minte un mare gînd, numai al lui, şi atît de tare pusese gîndul stăpînire pe el, că nu mai avea nici dorinţă, nici timp să vadă ce se petrece în jur.

Aşa i-au purtat pînă la Kremlin şi i-au dus la Dregătoria Treburilor Dinlăuntru.

Şi de îndată au purces la cercetare. Ţarul poruncise să nu tărăgăneze lucrurile.

— Ei ? grăi mohorît şi solemn diacul de sfat. Povesteşte... Tîlhar şi ucigaş. Cum ai pus-o la cale ?... Cu cine te-ai vorbit ?

— Scrie, zise Stepan. Ia o foaie mare şi scrie.

— Ce să scriu ? se pregăti diacul.

— Patru litere. Mari. Şi du-o mai repede marelui cneaz şi stăpînitor peste toată şi toată...

— Nu-i mînia, frăţioare ! se rugă de el Frol. De ce faci asta ?

— Păi, nu ştii ? făcu Stepan cu uimire prefăcută. Doar sîntem în casa ţarului !... Iar cu împăraţii trebuie să vorbeşti scurt. Altfel se mînie. Ştiu eu.

Îi duseră pe cei doi fraţi în beciuri.

Se apucară mai întîi de Stepan.

Îl săltară în funii : îi legară mîinile la spate, iar capătul liber al curelei îl traseră spre tavan. Îi legară şi picioarele, trecură pe după curele capătul unei grinzi, celălalt capăt îl prinseră de podea. Pe grinda aceea, care atîrna strîmb deasupra podelei, se aşeză unul dintre călăi : tot trupul lui Stepan se întinse, braţele îi ieşiră din încheieturi, muşchii de pe spate i se încordară, se umflară.

Meşterul biciuitor îşi luă harapnicul, se trase cîţiva paşi mai înapoi, învîrti biciul cu amîndouă mîinile deasupra capului, se lăsă în faţă, răcni şi slobozi aprig, din răsucire, şfichiul smolit peste spinare. Lovitura căzu de-a curmezişul spatelui ca o dîră întunecată, îndată începu să se umfle şi să picure sînge. Trupul lui Stepan fu străbătut de un fior. Călăul iar se îndepărtă la cîţiva paşi, iar se repezi înainte, răcnind... a doua lovitură îi crăpă pielea alături de prima. Parcă i-ar fi tăiat curele din spinare. Călăul îşi cunoştea meseria. A treia, a patra, a cincea lovitură... Stepan tăcea. Îi şiroia de-acum sîngele pe spate. Şfichiul netăbăcit se muiase de sînge, nu mai spinteca pielea. Călăul îşi schimbă harapnicul.

— Vorbeşti ? întreba diacul după fiecare lovitură.

Stepan tăcea.

A şasea, a şaptea, a opta, a noua... groaznice lovituri, şuierătoare, lipicioase. Încăpăţînarea lui Stepan îl stîrni şi mai tare pe călău. Era el meşter cunoscut, iar acum se şi încrîncenase. Schimbă şi al doilea harapnic.

Frol se afla în acelaşi beci, într-un colţ. Nu se uita la frate-său. Auzea plesniturile harapnicului, tresărea de fiecare dată, îşi făcea cruce. Dar nu l-a auzit pe Stepan să scoată măcar un sunet.

Douăzeci de lovituri numără ajutorul de călău, cel care şedea pe grindă.

— Douăzeci. Pîn-aici se poate, spuse el. Mai departe... n-are rost : moare şi gata.

Stepan căzuse în nesimţire, cu capul lăsat în piept. Pe spate era numai carne vie. Îl coborîră din funii, aruncară o căldare de apă peste el. Oftă adînc.

Îl săltară pe Frol.

După trei-patru lovituri, Frol scoase un geamăt puternic.

— Rabdă, frăţioare, spuse Stepan domol, îngrijorat. Am petrecut noi bine, trebuie să şi răbdăm. Biciul nu-i arhanghel, sufletul nu ţi-l ia. Gîndeşte-te că nu te doare. Pe tine te doare, dar tu aşa să gîndeşti : „Uite că nu mă doare !“ Şi ce-i cu asta ? Cît o pişcătură de purice, zău Doamne ! Nici să bată nu se pricep.

După douăsprezece lovituri Frol îşi pierdu cunoştinţa. Îl coborîră, îl azvîrliră pe paie, aruncară şi peste el o găleată de apă.

Se apucară să încingă jarul. Îl încinseră, îi legară acum lui Stepan mîinile în faţă, petrecură legăturile de la mîini şi de la picioare pe sub o bîrnă, presărară cărbuni aprinşi pe o foaie de tablă şi-l culcară pe Stepan cu spatele pe ei.

— O-ho !... strigă el. Aşa mai zic şi eu ! Ia aşează-te pe lemnul ăla, să mă pătrundă pîn-la oase... Aşa ! De mult n-am mai fost la baie, să-mi încălzesc oscioarele. O-ho... aşa ! Ehei, pui de lele, şi mai ziceam că nu se pricep...

— Aurul unde l-ai îngropat ? Cu cine-ai fost în cîrdăşie ? întreba diacul. Unde sînt scrisorile ? De unde ţi-au scris ?...

— Mai stai, diacule, lasă-mă să mă încălzesc şi eu în voie ! Ah, anafura voastră !... Paştele şi dumnezeii cui v-a făcut, n-am ştiut eu de-o baie ca asta, că mi ţi-i încălzeam pe cine ştiu eu... Bună baie !

Nu se aleseră cu nimic nici după cazna aceea.

Cei doi călăi şi cu diacul însuşi se apucară să-l bată pe Stepan, aşa cum zăcea acolo, jos, cu nişte vergi de fier peste mîini şi peste picioare.

— Vorbeşti ? ! zbiera diacul.

— Iudă, spuse Stepan. Bateţi-mă barem pînă la capăt...

Îşi dorea acum să-l bată pînă la moarte aici, în beciuri, numai să nu se arate în faţa poporului atît de... slăbit.

— Unde ţi-ai îngropat averile ?

La întrebarea asta Stepan răspunse prin tăcere.

— A început să vorbească ? întrebă ţarul.

— Are să vorbească, preamărite ! răspunse cu încredere diacul de sfat, nu cel care fusese de faţă la cazne, ci altul, care cobora des în beciuri să vadă cum mai e cu Razin. Credea el cu adevărat în puterea biciului şi a focului. Încă se mai îndărătniceşte.

— Să-l întrebaţi, în afară de toate celelalte, despre cneazul Ivan Prozorovski şi despre dieci. De ce i-a omorît şi ce e cu şuba ?

Grămăticul scria repede întrebările ţarului.

— Cînd a plecat pe mare, cu ce gînd a trimis robi la Astrahan ? Cui ? Şi pe a cui vrere, cînd i s-a dat iertarea păcatului de moarte, s-a jurat că-i taie şi aşa a zis ? Şi pentru ce a vrut să-i dea pieirii pe duhovnici, că pe drept l-au dat jos pe Nikon, şi dinspre ei ce-a mai poruncit ? Şi stareţul Serghie de la Nikon, care pe iarnă s-a petrecut, a ajuns la el ? Înainte de a merge la Simbirsk, s-a văzut cu nevasta lui ?

Îl legară pe Stepan cu spatele de un stîlp, îi înţepeniră capul între nişte icuri de lemn, îi raseră vîrful ţestei şi începură să-i picure apă rece peste locul dezgolit. Chinul acesta nimeni nu putea să-l îndure.

Cînd s-au apucat să-l radă în cap, Stepan spuse cu voce slabă, că nu mai avea putere :

— La toate m-am gîndit... Dar că-mi tăiaţi ciuful ca la popi, asta n-am mai crezut. Eu m-am ţinut de tîlhării, iar voi mă faceţi popă...

Începură caznele cu apa.

— La tătarii din Crimeea ai trimis carte ? îl întreba diacul.

Stepan tăcea.

Picură, picură, picură stropii de apă... Capul îi e strîns în obezi de fier, prins între pene, nu-l poate mişca, nu are cum să se ferească de chin. Chipul lui Stepan e împietrit. A închis ochii. Iar pe cap cineva îi tot bate o potcoavă înroşită ; arde tot pe dinăuntru, îi ard ochii, inima îi arde şi se umflă... Barem să se oprească, să crape !

Doamne, se ruga mut Stepan, trimite-mi moartea !... Acum, cît să mai îndur ?... Şi de ce ?

— Unde ai ascuns ce-ai jefuit ? Pe cine ai trimis la Nikon ?

Valuri de arşiţă roşie izbesc din întunecimi ; capul i se sparge de bubuituri asurzitoare. Stepan începu să-şi piardă cunoştinţa.

— Ce ţi-au zis din partea lui Nikon ? doar atîta mai auzi.

...Intră Stepan într-o izbă ; şade în izbă o bătrînică, leagănă copilul. Cîntă. Stepan o ascultă, rezemat de tocul uşii. Băbuţa cîntă :

Nani, nani, puişor,
Că şi azi tu poţi să mori.
Dacă mori în astă zi
Mai cu drag te-om prohodi.
Vine tata din oraş
Ţi-aduce un sicriaş,
Bunicuţa ţi-o gătă
Dalbă cămeşuţa ta,
Măicuţa cuminte
Pune de plăcinte.

Nani, nani...

Cînd te-om duce noi din sat
Ţi-om cînta cum n-am cîntat
Şi te-om pune în pămînt
Cu flori multe pe mormînt.
Şi-o să bem, să chefuim
Pe Vania să-l pomenim.
Na-ani...

— De ce-i cînţi atît de... trist ? întrebă Stepan.

— Cum trist ? se miră băbuţa. O să-i fie bine. Îi trece. Mai stai, ascultă pînă la capăt :

Dormi tu, Vania, somn de veci
Cum din viaţă te petreci
Cald ţi-o fi la picioruşe
Şi la căpătîi...

— Ajunge ! tună Stepan cu glasul de odinioară.

...Abia şoptit îi scăpă de pe buze acel strigăt. Călăii nu pricepură ce spune, se aplecară asupra lui.

— Ce ? Ia mai zi, îl iscodi diacul.

— Cine ? întrebă Stepan, străduindu-se să desprindă chipul diacului din întunericul fierbinte.

— De cine vroiai să zici ? îl mai iscodi o dată diacul.

— Vouă ? Stepan îşi plimbă încet ochii, îşi opri privirea asupra călăilor. E-e... ce vă holbaţi ? Bucuroşi aţi vinde toată Rusia... Iude. Lighioane spurcate. Nu mi-e teamă de voi...

Îl loviră în cap cu ceva greu, de fier. Iar se clatină totul în jur, începu să se năruie.

Stepan închise ochii. Şi rosti deodată cu glas limpede:

— Mi-e greu... Ajută-mă, frăţioare, dă-mi puteri !

...Şi îndată îi văzu, prin negura durerii, pe călăi cum tresar îngroziţi şi dau înapoi... Un glas puternic cutremură hrubele :

— Cine îndrăzneşte să-i chinuiască pe fraţii mei ? !

Ivan Razin coborî treptele, se lăsă jos la căpătîiul lui Stepan.

— Frăţioare !... Stepan deschise ochii : călăii erau la locul lor, se uitau întrebător la el.

— Ai vrut să-ţi răzbuni fratele, cel care a fost osîndit ? întrebă diacul. Aşa e ?

Stepan închise ochii. După aceea nu mai scoase nici un cuvînt. Nici un geamăt, nici un suspin nu-i mai scapă de pe buze. Doamne, se tot ruga el pînă să nu cadă în nesimţire, trimite-mi moartea. Cît să mai îndur ?... Că nu mai pot nici eu.

Îl vestiră pe ţar :

— Nu-i mai putem face nimic. Pe toate le-am încercat...

— Tace ?

— Tace.

Se mînie rău ţarul, începu să bată din picioare, să ţipe (Romanovii cam toţi aveau darul să ţipe, abia mai apoi, cînd li s-a mai amestecat ceva sînge nemţesc, n-au mai ţipat) :

— Ce ştiţi voi să faceţi ? Ce ştiţi ? ! Nimic nu ştiţi !

— În toate felurile am încercat, preamărite... Din răzbunare s-a încrîncenat, tîlharul. Se răzbună c-a fost prins. Mai mult n-are rost... îşi dă duhul.

— Atunci... gata, ajunge, grăi ţarul. N-o mai lungiţi.

17.

Piaţa Roşie era toată o mare de lume. Un măr n-ar fi avut unde să cadă.

Se arătară fraţii Razin, sub pază întărită. Toată piaţa îşi ţinu răsuflarea.

Stepan mergea în faţă... Îşi adunase în timpul nopţii atîta putere cîtă mai avea şi acum se străduia să păşească drept, privea mîndru înainte. Nimic nu-i mai rămăsese în această ultimă, cumplită înfruntare cu vrăjmaşii decît tărie sufletească şi adînc dispreţ faţă de chinul din urmă, faţă de moarte. De chin şi moarte nu-i păsa. Era liniştit şi dorea ca toţi să vadă acest lucru. Doar o grijă dureroasă mai avea : cum va primi moartea.

Singur, fără ajutorul călăilor, urcă podina înaltă a locului de osîndă. Pe Frol îl ajutară să urce.

Începu diacul să citească, cu glas tare :

— „Tu, hoţul păgînit şi trădător, cazacul de pe Don Stenka Razin !

În anul trecut, al 175-lea de la întemeiere, pierzîndu-ţi tu frica de Dumnezeu şi uitînd de legămîntul pe cruce dat preamăritului ţar şi mare cneaz Alexei Mihailovici şi de înalta lui milostenie, te-ai lepădat tu de preamăritul ţar, haită ţi-ai adunat şi ai plecat de pe Don după furtişaguri pe Volga. Şi pe Volga multe rele ai făptuit, şi barcazuri de-ale patriarhiei şi ale mănăstirilor şi alte barcazuri şi mahoane ale multor neguţători pe Volga şi la Astrahan ai prădat şi mulţi oameni ai căsăpit".

Asculta norodul Moscovei cu sufletul la gură.

Asculta şi parcă nu asculta Stepan povestea faptelor sale de slavă. Le ţinea el minte şi fără să i le mai citească. Liniştit îi era chipul şi îngîndurat. Se căznea din toate puterile să stea drept.

— „Iară tot tu, tîlhar nemernic, în ţinuturile şahului multe hoţii ai făcut. Şi pe mare mulţi neguţători din ţara şahului cu sabia ai bătut, iar averile lor le-ai jefuit, şi oraşe de-ale şahului ai găbjit şi-ai prădat, şi prin asta

sfadă mare ai pricinuit preamăritului ţar cu stăpînirea şahului".

Stepan privi spre turnul împărăţiei din zidul Kremlinului...

De acolo se uita la el ţarul Alexei Mihailovici.

— „Iar în anul 177-lea de la întemeiere, trimişi fiind din Astrahan boierul voievod şi cneaz Ivan Semionovici Prozorovski şi stolnicul voievod şi cneaz Semion Lvov şi cu ei oameni de oaste ai preamăritului ţar, în malul mării v-au prins şi v-au împresurat şi gata erau pe toţi să vă taie. Iară tu, tîlharul Stenka şi cu ciracii tăi, văzînd că nu mai ai scăpare de la mîna oamenilor de oaste ai preamăritului ţar, ai trimis atunci la cneazul Semion doi oameni, cazaci de tine aleşi anume. Şi acei cazaci au venit la mila preamăritului ţar din partea întregii oştiri, ca să vă ierte înaltul ţar de acele rele pe care le-aţi făptuit. Iar pentru iertăciunea acelor rele i-aţi făgăduit voi preaînaltului ţar că fără sminteală îl slujiţi şi nici pricini de ceartă între preamăritul ţar şi stăpînirea şahului nu puneţi la cale şi nici alte hoţii şi că pe Volga şi pe mare de tîlhării nu vă mai ţineţi. Şi întru acele lucruri cazacii cei trimişi pentru toată oştirea pe cruce au făcut legămînt. Şi tot întru acele lucruri aţi trimis la Moscova pe cazacii Larka şi Mişka, cu alţii de-o teapă, la mila preamăritului ţar cu făgăduieli ştiut mincinoase".

Iată cum prinde hîrţoaga putere şi glas ! Iată cum se răzbună ea acum.

— „Iar în anul 178-lea de la întemeiere tot tu, tîlharul Stenka şi cu ciracii tăi, frica de Dumnezeu pierzîndu-ţi-o, de sfînta biserică sobornicească şi apostolică lepădîndu-te şi fiind tu pe Don, tot felul de vorbe de ocară ai grăit despre Mîntuitorul nostru Isus Cristos şi lăcaşuri sfinte ai poruncit să nu se înalţe la Don şi cîntări nicicum să nu se facă şi pe duhovnicii de pe Don i-ai lovit şi ai dat poruncă să se cunune oamenii pe sub sălcii. Tot tu, tîlhar nelegiuit, te-ai dus pe Volga..."

Volga... Nu ştie ea că voinicul cel slăvit, pe care în unda ei l-a legănat, ascultă acum la Moscova ultimele vorbe pe care le mai are de auzit în viaţă.

— „Tot tu, tîlharul Stenka, venind în preajma Ţarigînului, te-ai vorbit cu tîrgoveţii de acolo şi le-ai ticluit

ademeniri hoţeşti cum că sînt pe drum oameni de oaste ai preamăritului ţar ca pe ei, pe tîrgoveţii din Ţariţîn, să-i spintece. Iară acei oameni de oaste fuseseră la Ţariţîn trimişi tocmai pentru ca să-i apere. Şi atunci tîrgoveţii din Ţariţîn s-au ispitit la vorbele tale hoţeşti şi ţi-au dat oraşul pe mînă. Iar tu, tîlharule, pe voievodul Timofei Turghenev şi pe acei orăşeni din Ţariţîn care la hoţiile tale nu s-au potrivit, pe toţi i-ai tăiat şi i-ai înecat".

Lua aminte poporul Moscovei. Tăcea.

— „Tot tu, tîlharule, în cîrdăşie cu alţi hoţi din cetatea Astrahanului, pe boierul voievod şi cneaz Ivan Semionovici Prozorovski, luîndu-l pre el din biserica sobornicească, din vîrful clopotniţei l-ai aruncat. Şi pe fratele său, cneazul Mihail, şi pe dieci, şi pe curteni, şi pe feciorii de boieri care la hoţiile tale nu s-au potrivit, şi pe neguţătorii de felurite stări din tîrgul Astrahanului şi pe alţi oameni veniţi cu negoţul din alte părţi pe toţi i-ai tăiat, iar pe alţii i-ai aruncat în apă să piară în chinuri, iară averile lor le-ai jefuit".

Privea Stepan către zare, în cine ştie ce depărtări.

— „Şi după ce ai făptuit tu acea vărsare de sînge, ai plecat de la Astrahan spre Ţariţîn, iar de la Ţariţîn la Saratov, iar tîrgoveţii din Saratov ţi-au dat pe mînă cetatea la îndemnurile tale hoţeşti. Iară cum ai intrat tu, tîlharule, în Saratov, vistieria din cămările împărăteşti şi grîul şi aurul, toate cîte se aflau la Saratov, şi din averile palatului pe toate le-ai prădat şi pe voievodul Kozma Lutohin şi pe feciorii de boieri i-ai tăiat.

Iar de la Samara tu, tîlhar lepădat de Dumnezeu, te-ai dus cu ciracii tăi spre Simbirsk, cu oamenii de oaste ai ţarului te-ai bătut şi asupra cetăţii Simbirskului ai dat năvală şi multă stricare ai pricinuit. Şi ai trimis în felurite tîrguri şi locuri pe ciraci de-ai tăi întru tîlhărie cu amăgitoare scrisori hoţeşti şi în acele scrisori ticluite ai zis cum că fiul preamăritului ţar, drept-credinciosul ţarevici şi mare cneaz Alexei Alexeici ar fi în viaţă şi cu tine ar veni.

Iarăşi tot tu, tîlhar lepădat de Dumnezeu, tot felul de oameni ai ispitit şi amăgit cum că şi Nikon călugărul vine cu tine şi cu asta multă lume ai ademenit. Iar Nikon călugărul, din porunca preamăritului ţar şi după judecata preafericitului patriarh şi a Sfîntului Sinod, a fost sur-

ghiunit la Beloozero, la mănăstirea Ferapont, şi acum tot în acea mănăstire se află.

Şi acum, din datorie faţă de preaînaltul ţar şi mare cneaz Alexei Mihailovici, prin grija şi lucrarea atamanului Oştirii Donului Kornei Iakovlev şi a toată oştirea, tu şi cu fratele tău Frolka prinşi aţi fost şi aduşi în faţa preamăritului ţar la Moscova.

Şi pentru faptele voastre rele şi scîrbavnice faţă de Domnul Dumnezeu şi pentru trădarea voastră faţă de preamăritul ţar şi mare cneaz Alexei Mihailovici şi pentru paguba făcută pe tot cuprinsul Împărăţiei Moscovei, din porunca preamăritului ţar, boierii te-au osîndit să mori de moarte cumplită : desprinderea mădularelor de trup cu securea".

La fel de liniştit şi mîndru stătea Stepan.

Călăul îl apucă de mînă... Stepan îl îmbrînci cît colo, se întoarse spre biserica Vasili Blajennîi. se închină. Apoi se aplecă adînc, în trei părţi, poporului din piaţă (ocolind Kremlinul cu ţarul) şi de trei ori rosti tare, atît cît îl ţineau puterile :

— Iertaţi !

Iar s-au apropiat de el... Stepan a vrut să se culce el singur, dar cei doi călăi hotărîseră, nu se ştie de ce, că trebuie să-l doboare ; înfuriat, Stepan se împotrivi din răsputeri. O vînzoleală scurtă, repezită ; gîfîiau în tăcere. Îl trîntiră pe Stepan cu spatele peste două grinzi, una îi venea sub cap, alta sub picioare... Într-o tăcere de mormînt, lovi securea scurt, înfundat... îi căzu mîna dreaptă din cot. Stepan nici nu gemu, se uită doar cu mirare spre mîna retezată. Călăul ridică iar securea ; sclipi prădalnic focul alb al tăişului de oţel sub soarele arzător ; muşcă izbitura în plin, cu nesaţ... căzu piciorul stîng din genunchi. Şi iarăşi nici un geamăt, nici un suspin... Cu dinţii încleştaţi de moarte, Stepan privea cerul. Era alb ca varul, o rouă măruntă de sudoare îi îmbrobona fruntea.

Frol, care stătea la trei paşi de fratele său, păşi deodată spre marginea poditurii şi strigă spre locul unde se afla ţarul :

— A ţarului e vorba şi fapta !

— Taci, cîine ! rosti Stepan aspru, tăios, cum făcea pe vremuri cînd trebuia să înfrîngă voinţa cuiva. Îşi în-

ghiți mînia și mai spuse încet, cu rugă, grăbit : Rabdă, Frol... dragule... Nu mai e mult.

Călăul ridică securea pentru a treia oară...

Copleșitor, năvalnic suspină dangătul de clopot. Se cutremură poporul Moscovei. Se auzi un țipăt de muiere...

De două ori mai lovi călăul.

Bătea întruna clopotul cel mare. Iar zvonul lui, gros și greu, plutea în jos, peste capetele oamenilor...

Lector : ALFRED NEAGU
Tehnoredactor : GABRIELA ILIOPOLOS

Bun de tipar 12.V.1985. Apărut 1985.
Comanda nr. 2296. Coli de tipar 27.
Comanda nr. 50 124

Combinatul poligrafic „Casa Scînteii",
Piața Scînteii nr. 1, București,
Republica Socialistă România

Lei 23,50

editura albatros